

НАУКА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ
ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРА

Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
IV ТОМ

Главни и одговорни уредник
Проф. др Бојана Димитријевић

Програмски одбор

Академик Слободан Грубачић, Српска академија наука и уметности, Србија
Prof. dr Marko Jesenšek, University of Maribor, Slovenia
Проф. др Ценка Иванова, Велико Трново, Бугарска
Dr Olesь Холод, Київський міжнародний університет, Україна
Prof. Uğur Ozcan, University of Istanbul, Turkey
Prof. Todd Oakley, Case Western Reserve University, Cleveland, Ohio, USA
Dr. Cristobal Pagan Canovas, University of Murcia, Spain
Проф. др Александра Вранеш, Универзитет у Београду, Србија
Проф. др Снежана Гудурић, Универзитет у Новом Саду, Србија
Проф. др Горан Максимовић, Универзитет у Нишу, Србија

Рецензенти

Проф. др Софија Милорадовић
Проф. др Михаљ Радан
Проф. др Ненад Крстић
Др Радмила Жугић
Проф. др Милица Живковић
Проф. др Татјана Пауновић
Проф. др Радмила Бодрич
Доц. др Жељка Бабић

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРА

Тематски зборник радова

Ниш, 2014.

Сва ауторска права задржана. Збрањено је свако неовлашћено умножавање,
фотокопирање или репродукција делова текста.

САДРЖАЈ

ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРА

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА БОЈА КРОЗ КАТЕГОРИЈУ „ТОПЛОТЕ“

Сажетак: Један од битних елемената у концептуализацији значења боја јесте категорија „топлоте“. Истраживање представљено у раду заснива се на студентским одговорима на задату анкету преко којих смо покушали да „материјализујемо“ представу топлоте и њену везу са бојама. Поред тога што смо покушали да откријемо скалу „топлих – хладних“ боја, кроз анкету смо испитивали студентско познавање номенклатуре боје, посебно кад је реч о архаичној и терминологијској лексици, као и студентски осећај творбених форманата субјективне оцене и њихову везу са називима за боје. Посебну пажњу смо посветили анализи оцене ахроматских боја.

Кључне речи: називи за боје, скала топлоте, архаична лексика, сликарска терминологија, творбени форманти, ахроматске боје

1.0. Боје играју велику улогу у функционисању ланца *дизајнер – произвођач – потрошач*. И ту морамо приметити да ефективност узајамног утицаја карика тог ланца умногоме зависи од сагласности у схватању смисла употребе одређене боје. Када специјалисти предлажу за одређену сезону употребу топлих или хладних боја, пред дизајнером, произвођачем и потрошачем увек стоји дилема како се одредити за топле боје и у чему се оне разликују од хладних. Раиззомилажења у том погледу често су карактеристична за специјалисте. Али, ако су међу стручњацима суочавања мишљења умесна, за обичног потрошача увек су пожељнија једнострана схватања везана за топлоту боја.

1.1. Истраживање спроведено у овом раду базирано је на психолингвистичким испитивањима односа боја и топлоте преко којих бисмо открили концептуализацију значења боја у којима се разоткривају и специфичности културе носилаца српског језика. Истраживање би се заснивало на одговорима студената Филолошког факултета и Факултета ликовних уметности у Београду на анкету преко које бисмо покушали да „материјализујемо“ нашу представу о „топлоти“ боја. Ове особине резултат су наивног и субјективног поимања света, друштвено су прихваћене и устаљене у језику и култури носилаца српског

¹ danijela.stanic@isj.sanu.ac.rs

језика. На основу ранијих истраживања у вези са називима који означавају боју и на основу знања о томе како се поима боја у фолклорном дискурсу, дошли смо до претпоставке да се боје асоцијативно доживљавају и поимају кроз категорију „топлоте“. Ми имамо за циљ да на основу појединачно издвојених назива за боју, које ће испитаници оцењивати, утврдимо како савремени говорници српског језика доживљавају боју.

2.0. Питање „топлоте – хладноће“ примењено на боје разматрале су разне колористичке школе, почев од Гетеа, Кандинског и немачке школе Баухаус. И од почетка XX века до данас мишљења различитих теоретичара се размимолазе. У категорију топлих обично се сврставају боје са великом таласном дужином – *црвена, наранџаста и жута*, а у категорију хладних, краткоталасне боје – *плава и црна*. Скуп топлих боја обухвата већи број елемената од скупа хладних боја. Овакав приступ бојама можемо назвати физичким, јер се до научне истине долази помоћу физичких мерних инструмената. Заступник ове школе био је Герхард Цојгнер, који се бавио науком о боји, природи светлости и боје, физичким, психофизиолошким и естетичким основама утицаја и перцепције светлости и боја. Он сматра да пол хладних боја не лежи у области *модро-светлоплавих* (сине – голубух), већ у области *модро-зелених* нијанса (Василевич, Кузнецова, Мищенко, 2008: 80).

2.1. Представници другог приступа сматрају дихотомију „топло – хладно“ више психолошким корелатом. Тако, С. Н. Бељева-Екземпљарскаја говори о природи хладних боја, међу које сврстава традиционалну *модру* и *плаву* боју, додељујући им својства везана за особености посматрачке перцепције објеката – „одступање“ или стремљење ка конкавности и понирању у даљину, а такође и „независност“ или „ваздушност“. С друге стране, у области топлог пола налазе се *црвена, наранџаста и жута*, које носе такве особине, као што су „прогресија“ или стремљење ка конвексности, као и „површност“, „густина“ и „концентрисаност“. С обзиром на сва набројана својства *зелена боја* заузима средње место и не спада у скуп безусловно хладних боја, као код Цојгнера (Василевич, Кузнецова, Мищенко, 2008: 80). На оваквом схватању у сликарству се развија тзв. линеарна или ваздушна перспектива, где се објекти насликани у другом или трећем плану сликају у сенци, замагљени, са нејасним контурама и у тамним нијансама.

2.2. Треће мишљење, такође психолошко, узима за одлучујућу асоцијативну природу „топлоте“ боја. Представница ове струје мишљења је С. Н. Жученкова. По њеном мишљењу акумулација искустава код човека полази од устаљеног асоцијативног ланца, по принципу: *црвена боја* – ватра – врелина; *жута боја* – сунце – топлина; *плава боја* – вода – прохладност (Василевич, Кузнецова, Мищенко, 2008: 80).

2.3. У оквирима српске лингвистике појавило се велико интересовање на тему боја почетком 90-их година прошлог века. Од тада, па до данас, са различитих аспеката ову тему су највише разматрали М. Ивић, Љ. Поповић и Б. Хлебец. Тако, М. Ивић са становишта семантике и контактне лингвистике, ослањајући се на етимологију и дијалектологију разматра проблеме колористичког одређења људи по боји, порекло лексикализованих конструкција *зелени коњ* и *зелена сабља*, генезу плаве боје у српском језику и проблем глаголских изведеница од придева који означавају боју (Ivić, 1995: 9–102; Ивић, 1999: 1–19). Љ. Поповић се углавном базирала на компаративне студије које се односе на проблематику боја у руском, украјинском и српском фолклору, а у новије време и на стереотипичност и прототипичност у концептуализацији боја (Поповић, 1991а: 1–158; И. 1991б: 149–155; И. 2008: 103–122; И. 2012: 7–40). Б. Хлебец, с друге стране, има творбено-морфолошки приступ изведеницама које означавају боју, а посебно је значајан и његов рад који се тиче Вукове дефиницијске прецизности при објашњењу колористичке терминологије у сва три издања *Српског рјечника* (Хлебец, 1988: 145–151; И. 1998: 323–332).

2.4. У нашој естетичкој школи највише се бојама бавио С. Петровић, који је у топле боје сврстао оне са највећим уделом светлости, при чему би *бела боја*, са уделом од 100% светлости, била симбол светлости, која на човека делује позитивно и умирујуће, а *црна*, са уделом 0% светлости, безусловно је тамна боја и прва асоцијација на њу је ноћ која делује узнемирујуће. Прелазне боје са по 50% светлости су *црвена* и *зелена* (Петровић, 1996: 74).

3.0. Наш циљ је да проценимо како говорници српског језика схватају ове две категорије битне за концептуализацију назива за боје. Изабрали смо студенте Факултета ликовних уметности и Филолошког факултета, одсека за српски језик и књижевност, сматрајући да су они најкомпетентнији познаваоци номенклатуре боја, сваки у свом професионалном домену. Анкетирали смо студенте друге године Факултета ликовних уметности, који управо на тој години слушају предмет технологију сликарства, па су упознати са називима, пореклом, производњом и применом великог броја сликарских пигмената и студенте треће године Филолошког факултета, који су у току свог студирања одслушали велики број предмета из књижевности. Сматрали смо да су ове две групе испитаника најпозванији да правилно испуне упитнике јер су се у њима паралелно нашли и називи за пигменте који су се инволвирани у савремени језик, као и један број творбено одомаћених оријентализама са називима за боје и велики број књижевних изведеница који су добијени метафоричким преносом према сличности денотата. Сви називи за боје су ексцерпирани из Речника МС и Речника САНУ, осим неколико лексикализованих конструкција насталих по принципу „боја + денотат“ из којих је творбено немогуће добити изведеницу, а да при том она означава боју.

3.1. Задаци су конципирани тако да ми најпре проценимо лексички фонд назива за боје који испитаници пасивно поседују и лексички фонд истих назива с којим се активно служе; да испитаници субјективно класификују и оцене боје по критеријуму „топлоте“; да проценимо који механизми утичу на њихово субјективно вредновање боја, да ли су то физичке карактеристике боја, тј. удео светлости које оне поседују или су то пре свега асоцијативни механизми који се покрећу при именовању неке боје; да проценимо да ли у свом лексичком репертоару испитаници носе неке мање заступљене називе за боје, попут архаичних словенских назива или добро познатих оријентализама, за које смо претпостављали да су морали бити познати студентима језика и књижевности, или европеизми који су устаљени у дизајнерској индустрији, као и неколико стучних назива за пигменте који су проширили свој домен употребе, за које смо претпоставили да су познати студентима уметничког факултета; да проценимо како се доживљавају творбене изведенице из основног назива за боју и да видимо да ли има разлике у субјективном вредновању појединих колористичких синонима који носе различите називе и припадају различитим доменима употребе, нпр. књижевном језику или сликарској терминологији.

Интересује нас група прелазних боја, као што су: *сребрнаста*, *маслинала*, *лимунала*, *љубичаста*, *кестењаста* и сл., и сложених придева који означавају боје: *златножута*, *лимунжута*, *бакарноцрвена* и сл. Друга група боја која ће добити своју аксиолошку вредност су ахроматске боје (*бела*, *црна*, *сребрна* и *сива*). Поћићемо од претпоставке да су топле боје оне које садрже највећи удео светлости, па би тако апсолутно топла била *бела боја*. Разматраћемо како испитаници оцењују називе који у себи носе одређену директну асоцијацију на „топлоту“, односно „хладноћу“ и видећемо колико се ти називи разликују од прототипичних назива за боју, рецимо *заслепљујуће бео* и *поларно бео* према *белој боји*, *угљенаст* и *чађав* према *црној боји* или *ултравиолетан* према *љубичастој боји*, *ватреноцрвен* према *кармин* или *црвеној боји*. У ову групу боја спадају и одређене сликовите конструкције из разговорног језика које не нуде информацију о „топлини“, али нуде директну асоцијацију на денотат, као што су *боја слонове кости*, *боја сенфа* или *боја коже*. Проценићемо њихову вредност према колористички идентичним једночланим називима, као што су *беж*, *окер* или *каки* боја. Потрудићемо се да откријемо зашто у српском језику има веома велики број назива за *сиву боју* кад нема транспарентне асоцијације које би се тицале ове боје. Видећемо да ли у наведеним случајевима вишебројне номенклатуре назива за боју пресудну улогу игра базни квалитет сјаја наведене боје, који, можда, одлучује о наклоњености ка топлоти или хладноћи ове боје. Покушаћемо да проценимо ком топлотном полу више стреме говорници српског језика у избору одређених назива за боје, тј. где има више назива, у категорији „хладних“ или „топлих“ боја.

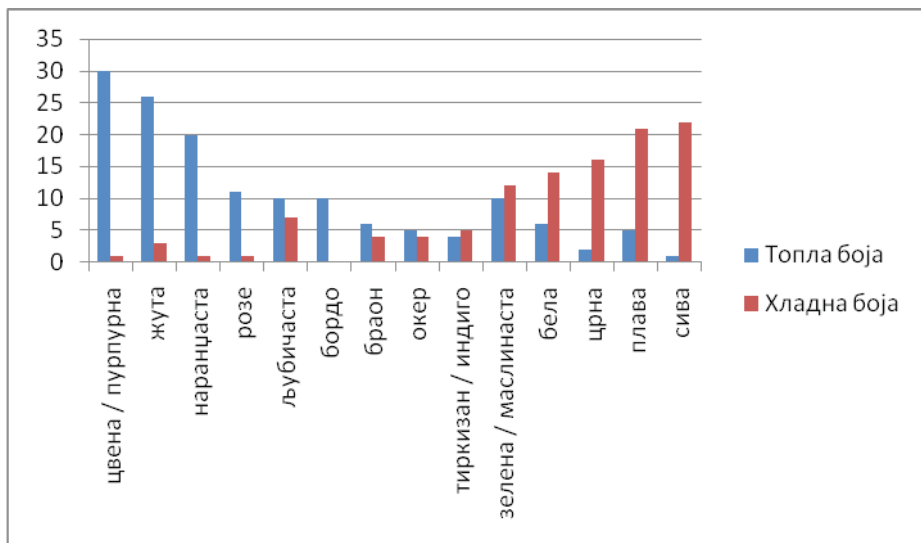
4.0. Представићемо задатке и резултате истраживања.

4.1. У табели 1 требало је да испитаници попуне празна поља са називима за топлу боју, хладну боју и поље са називима за боју за које нису сигурни где би је сврстали. Поред тога што бисмо на овај начин мерили аксиолошку вредност самих боја, имали бисмо на увид у лексички фонд испитаника из ове области. У истраживању је учествовао 31 студент Факултета ликовних уметности, од којих нам један студент није дао никакав одговор на први задатак, и 33 студента Филолошког факултета. Већину испитаника у обе групе чине девојке.

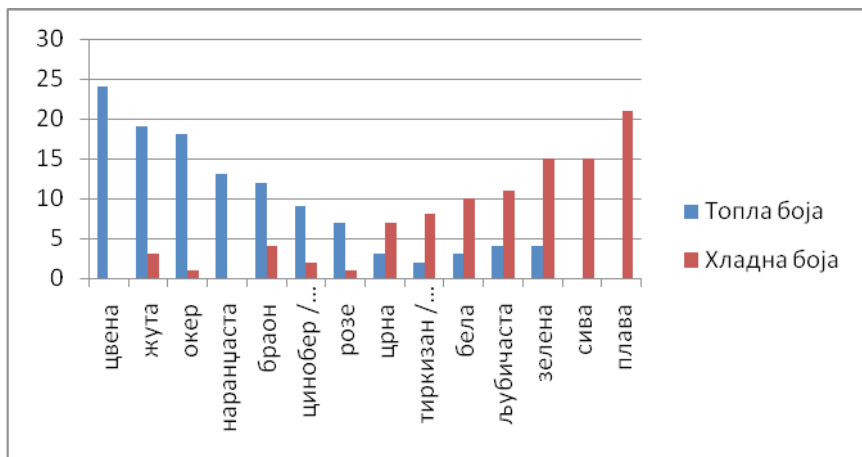
4.2. Једна од специфичности студената Ликовне академије је што су поред општепознате номенклатуре боја давали и термине који припадају технологији сликарства. То су називи за пигменте као што су *малахит* или тамнозелени пигмент, *индиго*, *тиркиз* и *паришко плава* или модрочрни пигмент, тј. зеленоплави и загаситоплави пигмент, *цинобер* и *кармин*, односно загаситоцрвени и јаркоцрвени пигмент, као и *руменожути* и *лимунжути* пигмент. С друге стране, особеност студената језика и књижевности је та што су давали и велики број метафоричних изведеница, као *пурпурна боја*, *маслинаста*, *кестењаста*, *кафена*, *пепељаста*, *мастилоплава*, описних лексикализованих конструкција, као што су: *боја слонове кости*, *боја труле вишње*, *боја цигле* (иако ове две последње нису дате у понуђеним одговорима) и већи број европеизама: *тиркиз*, *тегет*, *циклама*, *браон*, *окер*, *беж*, *драп*, *крем*.

Студенти уметничког факултета дали су 268 одговора, што значи да је сваки испитаник дао у просеку 8,62 различите лексеме, а студенти језика и књижевности дали су 306 одговора, што значи да је сваки студент дао у просеку 9,27 различитих лексема. И једни и други за најтоплије боје прогласили су *црвену*, *жуту* и *наранџасту*. Студенти уметности дају *црвеној* 24(80%) одговора, а студенти језика чак 30 (90%), *жутој* први студенти дају 19 (63%) одговора, а други чак 26 (79%), док *наранџастој* једни дају 13 (43%), а други чак 20 (61%) одговора. За хладне боје студенти уметности су прогласили *сиву* и *зелену* са по 15 (50% и 45%) одговора, *љубичасту* са 11 (37%) одговора и *белу* са 10 (33%) одговора, а студенти језика и књижевности у хладне сврставају *сиву боју* са 22 (67%) одговора, *плаву* са 21 (64%) одговор, *црну* са 16 (48%), *белу* са 14 (42%) одговора. Интересантно је да студенти уметности у прилично топле (чак топлију него *наранџаста*) сврставају *окер боју* са колористичким панданима *беж* и *крем*, са 18 (60%) одговора за топлу боју и 1 (3%) за хладну, док су студенти језика по том питању остали у великој мери неопредељени. Претпостављамо да је то због тога што „ликовњаци“ *окер боју* често користе при сликању за добијање светлосних ефеката. Насупрот томе, „филолози“ су се изјаснили да је *љубичаста боја* у умереној мери топла боја са 10 (30%) одговора, док други студенти ову боју сматрају за хладну боју са 11 (37%) одговора. Претпостављамо да одговор за овај феномен лежи у модној индустрији, јер дизајнери у последњих неколико сезона форсирају доста *љубичасту боју*. С

друге стране, „ликовњаци“ врло често користе *љубичасту* за постизање сенки на актовима, па отуда њена класификација као хладне боје.

Слика 1. Филолошки факултет (задатак 1): скала „топлих – хладних“ боја

Слика 2. Факултет ликовних уметности (задатак 1): скала „топлих – хладних“ боја

4.3. У табели 2 требало је да испитаници штиклирају, у зависности од њиховог субјективног вредновања, поља „топла боја“, „хладна боја“ и „нисам сигуран“ на већ понуђене називе за боју.

Понуђено је укупно 69 назива за боју ексцерпираних из Речника САНУ и Речника МС. Међу називима су наведени и архаични словенски називи, као и неколико творбено адаптираних оријентализама. Углавном смо бирали ту врсту назива као врсту стимулуса из прецедентних текстова, претежно фолклорног карактера. Требало је да се испитаници са правилно одабраном реакцијом сете

и колористичког пандана из савременог језика. Набројаћемо парове стимулус (архаичан назив боје) – реакција: *руд* – перчин, *чивитан* – коњ, *рус* – (руса) коса, *вран* – коњ (вранац), (два врана) гаврана, *сињи* – (сиње) море, (сиња) кукавица, *чилатаст* – коњ, *алев* – (алева) паприка, *сур* – (сури) соко, *рујан* – (рујно) вино, *мави* – „мави зумбул и зелена када“, стих из народне лирске песме *Два су цвјета у бостану расла, скерлетан и гримизан* – рођен у скерлету или рођен у гримизу, тј. пурпuru (изрека везана за француског краља Луја XVI, краља Сунце, главну личност барокног доба и за византијску династију Порфирогенита). Друга група назива за боје односила би се на европеизме који су се из терминологије сликарства, преко употребе у свету дизајна, претежно модног, инволвирале у савремени српски језик, па их сада налазимо као уобичајене у бројним дневним и месечним часописима. То су називи: *окер*, *азуран*, *индиго*, *кармин*, *ултравиолетан*, *цинобер*, *теракота*, *сијена*, *беж*. Ту су и два европеизма која не представљају називе за сликарске пигменте: *бордо* и *каки*. Трећу групу назива чине придеви из књижевног језика, изведени из именице за коју је одређена боја специфична, као што су: *зекаст*, *плаветњикав*, *алабастерски*, *циметаст*, *пепељаст*, *вишњеваст*, *маслинаст*, *голубаст*, *пепељав*, *кафени*, *лимунаст*, *гаран*, *сребрн*, *седефаст*, *олован*, *плаветан*, *пиргаст*, *зејтинаст*, *златан*, *кестењаст*, *чађав*, *бибераст*, *божураст*, *сребрнаст*, *мишаст*, *бакренаст*. Мањи број назива чине придеви изведени из придева који означава боју: *нарумен*, *розикаст*, *субеласт*, *озелен*, *руменкаст*. Остали су словенски називи за основне и изведене боје: *бео*, *црвен*, *мрк*, *зелен*, *плав*, *жут*, *риђ*, *црн*, *модар*.

4.4. Студенти и једног и другог факултета за представника „најтоплије“ боје спектра изабрали су придев *руменкаст*, и то са 30 одговора студенти Факултета ликовних уметности и сва 33 одговора студенти Филолошког факултета. На другом и трећем месту налазе се придев *црвен* са 28 одговора за ФЛУ и 32 одговора за Филолошки факултет и придев *златан* са 30 одговора за ФЛУ и 29 одговора за Филолошки факултет. Објашњење овако високог пласмана придева *руменкаст* и *златан* лежи у асоцијативној природи ових придева. Придев *румен* не постоји као стимулус у асоцијативном речнику, али по нашим истраживањима семантичког потенцијала овог придева у фолклору он се врло често повезује са здрављем, крепкошћу и лепотом (Поповић, 1991: 125–126; Станић, 2013: 436–440). Деминутивни суфикс у овом случају није успео да умањи позитивну валенцу семантичког потенцијала овог придева. Придев *златан* у *Асоцијативном речнику српског језика* повезује се са великом фреквентношћу одговора са реакцијом ’вредан’ (Пипер, Драгићевић, Стефановић, 2005: 214). Студенти Филолошког факултета су јако високо рангирани и још неке нијансе за црвену боју: *вишњеваст*, *кармин* и *нарумен*, а затим и предев *жут* (27 одговора), а студенти ФЛУ-а *риђ*, *жут* (са 28 и 27 одговора), па затим и нијансе *смеђе боје* (*окер*, *теракота* и *сијена*).

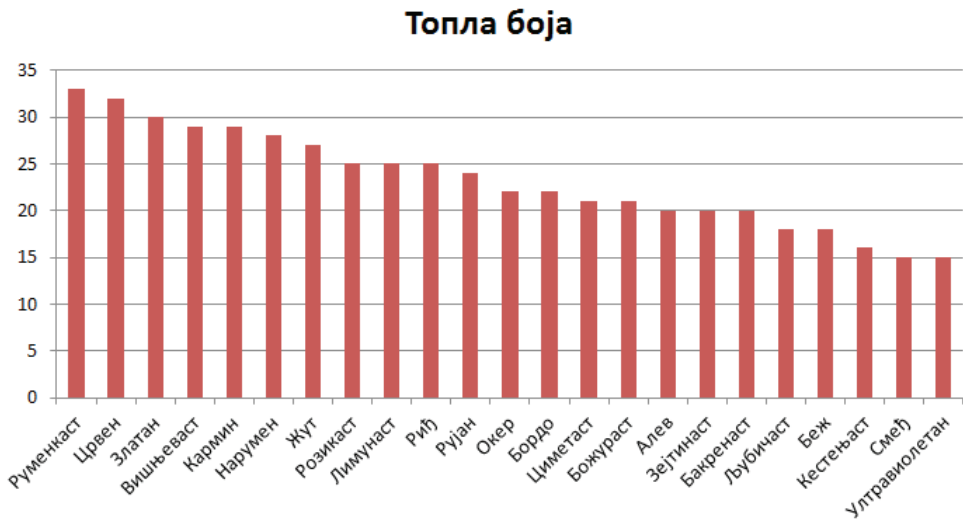
У „хладне“ боје студенти Филолошког факултета издвајају *сиву боју* са 30 одговора, па затим *модру* са 27 одговора, а за студенте Ликовне академије

најхладнија је *индиго* и *плава боја* са 25 одговора, а затим *сребрнаста*, *сивуљаста* (по 24 одговора), *сребрна* (23 одговора) и *сива* (22 одговора). Занимљиво је да говорници српског језика објективно најхладнију боју спектра, *црну боју*, не доживљавају као изразито хладну. Она код студената Филолошког факултета има 22 одговора, што чини две трећине испитаника, а код студената ФЛУ-а свега 17 одговора. У *Асоцијативном речнику* стимулус *црн* има као реакције 'смрт и туга' јако ниску фреквентност, што значи да је *црна боја* изгубила негативни семантички потенцијал који је имала у фолклору (Станић, 2013: 441–445). Овде ћемо навести и податак да црна боја за хришћанске вернике поред ознаке жалости представља и боју плодноне земље која као обиталиште смрти садржи семе поновног рођења. Цитат из Светог писма са идејом обнове и рађања управо је узео и Достојевски за крилатицу *Браће Карамазових*. Занимљиво је да студенти и једног и другог факултета *белу боју* сматрају углавном за хладну, са по 18 и 19 одговора, тако да теза о уделу светлосног коефицијента у класификацији по топлоти за говорнике српског језика не важи.

4.5. Студенти оба факултета, када су у питању архаични називи за боје, било словенски или оријентални, у великој мери су несигурни, тако да смо дошли до закључка да добар део тих студената нема у свом пасивном лексикону ни прецедентно, ни колористичко знање о тим називима. Рецимо, иако су студенти оба факултета веома високо оценили *црвену боју* на скали топлоте, за њене колористичке пандане из архаичног фонда (*алев*, *руд*, *рус*, *скерлетан*, *гримизан*) дати су прилично варијабилни одговори. Из ове групе „најтачније“ одговоре студенти су дали за придеве *вран* и *сињи*, логично их по фреквенцији одговора приближивши *црној*, тј. *сивој*, односно *оловној боји*. Приметили смо да студенти језика и књижевности слабо познају европеизме из сфере сликарске технологије за које смо претпостављали да су се с њима упознали преко модне индустрије. Тако је са великом фреквентношћу испуњена колона „нисам сигуран“ за називе попут *цинобер*, *сијена* и *теракота*. За *сијену* се чак 30 студената изјаснило да није сигурно где би је сврстало.

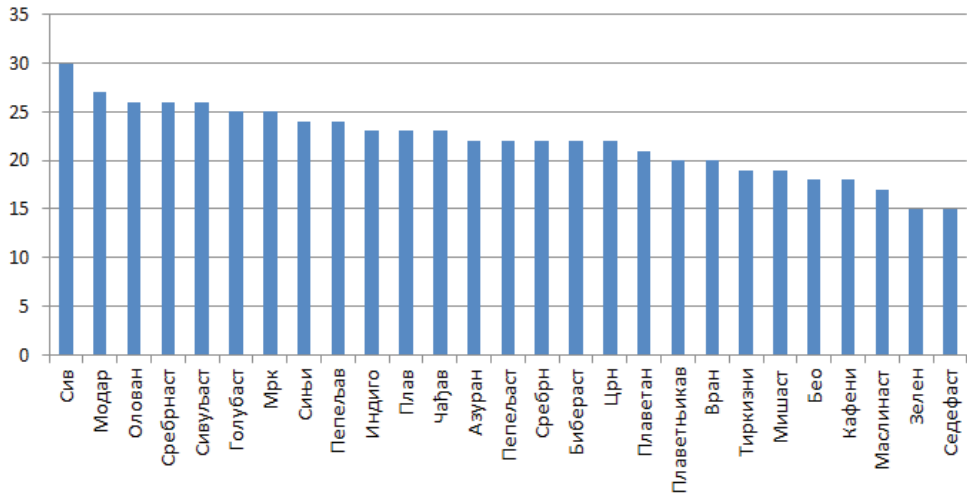
4.6. На основу парова *нарумен* и *руменкаст*, *зелен* и *озелен*, *сив* и *сивуљав*, *плаветан* и *плаветњикав* и *бео* и *субеласт* можемо да пратимо да ли студенти разликују прагматску вредност деминутивних префикса и суфикса. Дошли смо до закључка да студенти Филолошког факултета дају већи број „пожељнијих“ одговора од студената Ликовне академије, који у већини случајева дају контрадикторне одговоре, нпр. ако су и једни и други студенти *белу боју* оценили као хладну, пожељно би било да има нешто мање одговора у колони „хладне боје“ јер префикс *су-* носи информацију да то више није апсолутно бела боја, већ запрљано бела боја, па самим тим није ни више тако хладна. Овде су студенти језика дали 18 одговора за *белу боју*, а 8 за *субеласту*, док су се студенти уметности изјаснили односом 21:19, у корист *субеласте боје*. Слична је и ситуација и са *сивом* и *сивуљавом* бојом, где су студенти језика правилно осетили овај

сложени деминутивно-пејоративни суфикс и дали однос 30:26 у корист *сиве* као хладне боје, а студенти уметности 22:24 у корист *сивуљаве* (Станић, 2012: 35). У односу *нарумен*: *руменкаст* студенти оба факултета као изразитији деминутивни формант издвајају префикс *на-* у односу на суфикс *-аст*. Овај деминулошки однос изражен је корелатом 28:33 за студенте Филолошког факултета и корелатом 29:30 за студенте Факултета ликовних уметности. Студенти оба факултета као изразито топлу боју, без обзира на деминулошки суфикс, издвајају придев *руменкаст* (33 и 30 одговора). Парови *плаветан*: *плаветњикав* и *зелен*: *озелен* показују неуједначен однос студената према наставцима субјективне оцене. Студенти Ликовне академије су „тачније“ оценили изразито пејоративни суфикс *-њикав* давши придеву *плаветњикав* 23 одговора, а његовом творбеном корелату *плаветан* 22 одговора. „Филолози“ су дали обрнут однос, одредивши се са 21 одговором за назив *плаветан* и са 20 одговора за назив *плаветан*. Студенти оба факултета су доживели ову боју као хладну. С друге стране, студенти језика су тачније приметили деминутивност у префиксу *о-* у придеву *озелен* сврставши га са 13 одговора на средину између топлих и хладних боја, док је његов творбени корелат *зелен* оцењен са 15 одговора и груписан више у хладне боје. Студенти уметности дају обрнуту процену, оценивши придев *озелен* „хладнијим“ од придева *зелен* и то односом 25:21.

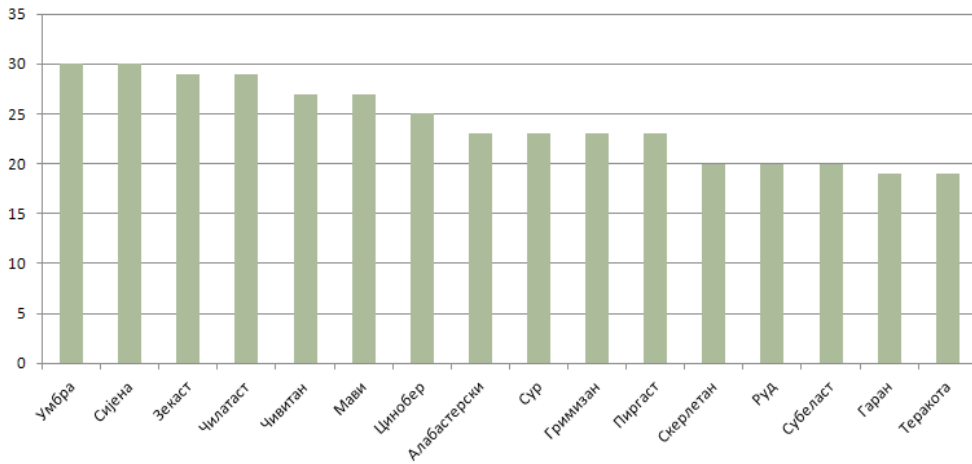
Слика 3. Филолошки факултет (задатак број 2): графикон топлих боја

Хладна боја

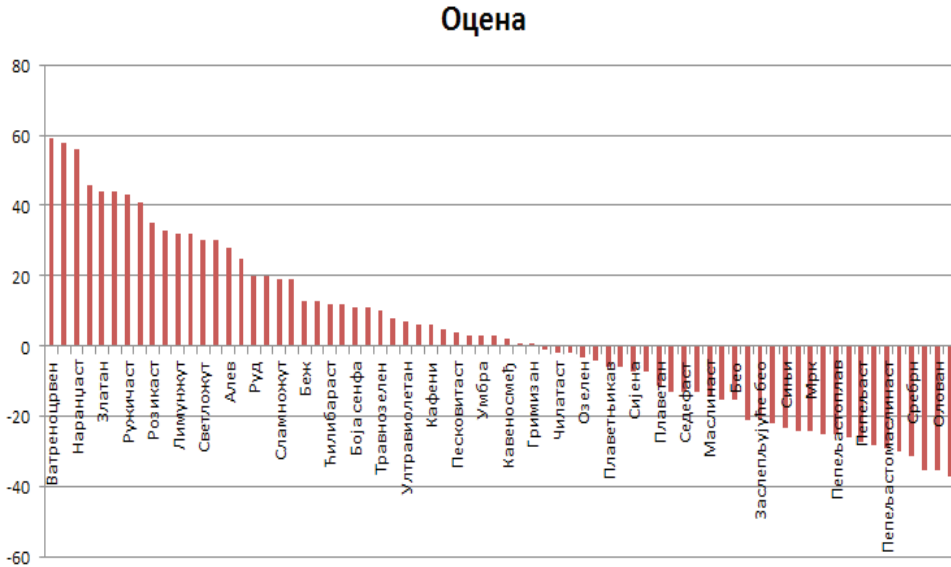

Слика 4. Филолошки факултет (задатак број 2): графикон хладних боја

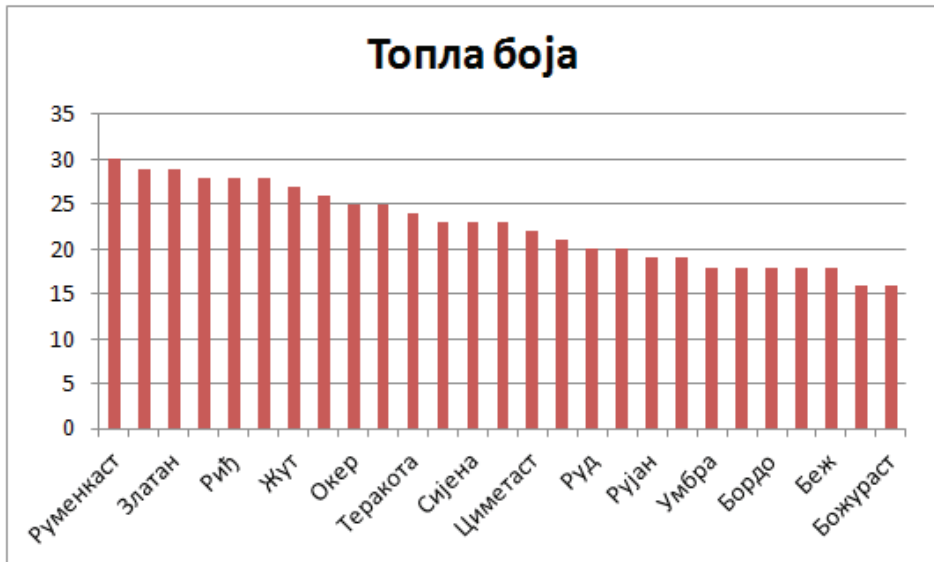
Нисам сигуран

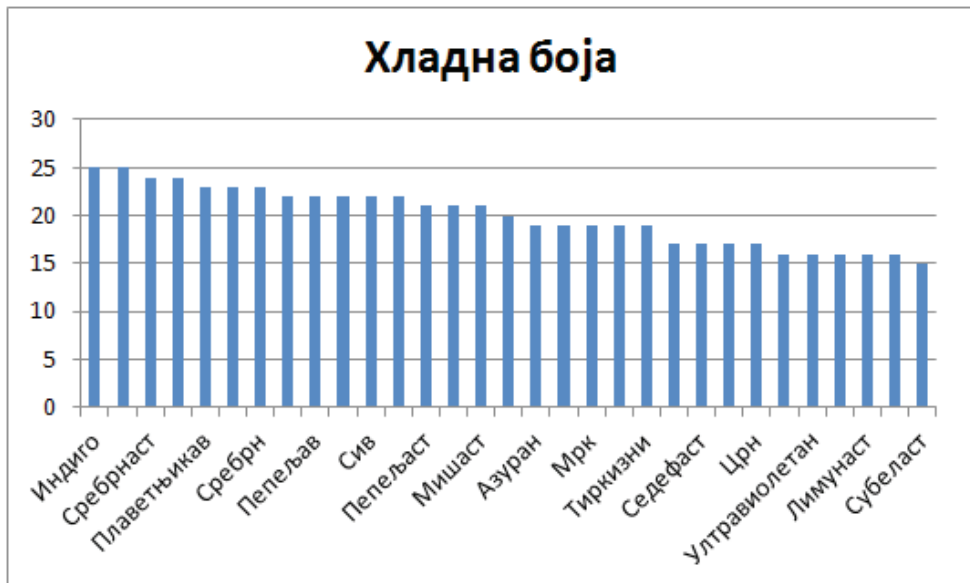
Слика 5. Филолошки факултет (задатак број 2): колона „нисам сигуран“

Слика 6. Филолошки факултет (задатак број 2): скала „топлих – хладних“ боја

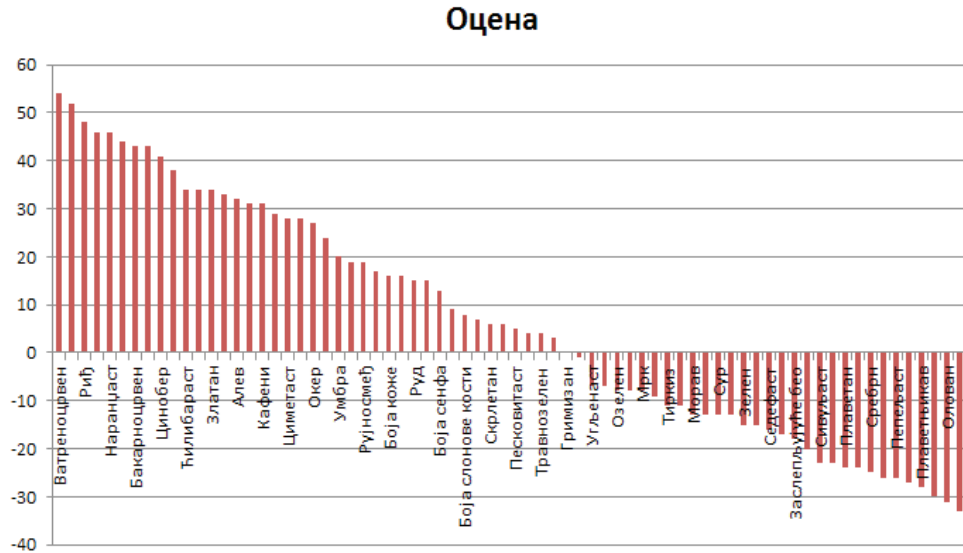
Слика 7. Факултет ликовних уметности (задатак број 2): скала топлих боја

Слика 8. Факултет ликовних уметности (задатак број 2): скала хладних боја

Слика 9. Факултет ликовних уметности (задатак број 2): колона „нисам сигуран“

Слика 10. Факултет ликовних уметности (задатак број 2): скала „топлих – хладних“ боја

4.7. Задатак број 3 односио се на то да студенти оцене на скали од -2 до +2 задате називе за боје, где би -2 означавала „безусловно хладну боју“, -1 „више хладну, него топлу“, +1 „више топлу, него хладну“, +2 „безусловно топлу боју“, а 0 би означавала „средишњу вредност“. У задатку је предложено 72 различита назива за боју. Један део назива из табеле 2 је дат и у овој табели, а остала места су допуњена сложеним придевима, лексикализованим конструкцијама, „боја + денотат“ и неколицином назива за боје које својим називом нуде неку информацију о топлоти или хладноћи. Понуђени су следећи сложени придеви: *поларнобео*, *сумпорастожут*, *лимунжут*, *сламножут*, *бакарноцрвен*, *светложут*, *ватреноцрвен*, *кестењастоцрвен*, *пепељастомаслинаст*, *кавеносмеђ*, *травнозелен*, *сумпорнозелен*, *пепељастоплав*. Од конструкција понудили смо: *боју слонове кости*, *боју коже* и *боју сенфа*, као и конструкцију са партиципом *заслепљујуће бео*.

4.8. Називи који су имали циљ да збуне испитанике су били они који су имали директну асоцијацију на изразито хладан или изразито топао денотат. Такви су били: *угљенаст*, *поларнобео*, *заслепљујуће бео*, *песковитаст*, *чађав*, *гаран*, *ултравиолетан*, *ватреноцрвен*, *пепељастоплав*. Као што се могло и претпоставити, студенти су за најтоплију боју издвојили *ватреноцрвену* са готово максималним бојем поена. Називи који означавају белу боју: *поларнобео* и *заслепљујуће бео*, као и називи који означавају црну боју: *угљенаст*, *чађав*, *гаран* не стоје на ранг листи ништа другачије него што су то показала претходна два истраживања за придеве *бео* и *црн*. Тако студенти Филолошког факултета *заслепљујуће бео* и *поларнобео* оцењују са -21, што би означавало умерено хладну боју јер последњи

назив на листи има -37. Слично су и студенти ФЛУ оценили ова два назива, са односом -18:-26, у корист *поларнобеле боје*. И називи за *црну боју* су сврстани у умерено хладу групу боја, као што је то случај са придевом *црн* у претходна два задатка. Придеви *гаран: угљенаст: црн: чађав* имају следећи однос -22:-25:-26:-28 код студената Филолошког факултета. А ти исти придеви са редоследом *угљенаст:чађав: црн: гаран* имају свој бројчани однос -7:-8:-15:-23, што значи да студенти уметности доживљавају *црну боју* као умереније хладну боју у односу на претходне.

4.9. Упоредићемо и спектар боја које имају средишње вредности. Као што нам је задатак број 1 показао, студенти Ликовне академије су боје *беж* и *окер* оценили као веома топле, док су студенти Филолошког факултета те исте боје сврстали у боје са средишњим вредностима. Овим задатком ћемо проценити како студенти доживљавају њихове колористичке корелативе изражене лексикализованим описним конструкцијама, а то су: *боја сенфа, боја слонове кости, боја коже*. Најпре треба истаћи да су у овом задатку студенти Ликовне академије одступили од своје класификације боја, где су *беж* и *окер* боје окарактерисали као претежно топле боје. У овом задатку студенти су им дали претежно средишње вредности, са односом 27:19. Студенти Филолошког факултета су остали при свом ставу да су ове две боје позициониране на средини скале „топле – хладне боје“ и оне обе имају вредност 13. Лексикализоване конструкције *боја коже, боја сенфа* и *боја слонове кости* по оцени студената уметности заузимају такође средишње вредности, налазе се врло близу једна другој на скали и имају однос 16:13:8, тако да их по њиховој процени можемо сматрати колористичким панданима. Студенти Филолошког факултета су конструкције *боја сенфа, боја коже* и *боја слонове кости* оценили односом 11:3:-15. Овде примећујемо да су „филолози“ боју *слонове кости* сврстали у умерено хладне боје, што нас наводи на закључак да студенти ове боје не доживљавају као колористичке пандане.

4.10. На скали средње топлих боја интересантне су нам и различите нијансе смеђе боје: *ћилибараста, сијена, смеђа, таракота, кавеносмеђа, кафена, браон, циметаста, умбра*.² Студенти Факултета ликовних уметности овде су остали при своме вредновању боја изнетом у задатку број 1, где су различите нијансе *смеђе боје* сврстане у умерено топле боје. Тако и у задатку број 3 следеће боје: *ћилибараста: сијена: таракота: кафена: смеђа: циметаста: кавеносмеђа: браон: умбра*, имају своје бројчане вредности: 34:33:31:31:29:28:28:24:20. Из оваквог односа можемо да закључимо да „ликовњаци“ правилно осећају сваку нијансу поменуте боје, што се не може рећи и за „филологе“. Наиме, они су и поприлично неправилно градирали нијансе ове боје, јер је најтоплија *циметаста* нијанса, а *смеђа*, чак, хладнија и од *умбре*. Задатак број 2 нам је већ показао да студенти језика не познају колористичку

² Називи за боје дати су на скали боја од светлијих ка тамнијим.

вредност *сијене*. Градиране по осећају студената Филолошког факултета, вредносна скала ових боја изгледа овако: *циметаст* (20) : *ћилибараст* (12) : *терако-та* (12) : *кафена* (6) : *браон* (5) : *умбра* (3) : *кавеносмеђ* (2) : *смеђ* (1) : *сијена* (-7).

4.11. Још један проблематичан скуп боја односи се на *сиву боју*. Ова боја је карактеристична по томе што има јако велики број назива (31), а нема транспарентног денотата који би био у асоцијативној вези са овом бојом. Од оваквог великог броја назива за *сиву боју*, 3 назива су прости придеви словенског порекла, 10 је придева са придевском основом и 18 придева су они придеви изведени из именичке основе (Станић, 2012а: 172; Станић, 2012б: 41). Сложенице нисмо рачунали у укупан број назива. Велики број назива за ову боју води порекло од физичких карактеристика ове боје, јер је бела боја настала контаминацијом осталих боја спектра и обухвата веома широк дијапазон од *прљавобеле* до *тамносиве* која прелази у *црну*. *Сивом бојом* се може назвати и свака запрљана нетранспарентна боја спектра. Друга два разлога односе се на велику распрострањеност *сиве боје* у природи, од животињског света до камења и првобитних обиталишта, и потребе човека да свакој нијанси *сиве боје* одреди карактеристичан денотат у великом мноштву изобиља природних елемената који нас окружују, а који имају за колористичку основу *сиву боју* (Станић, 2012а: 173).

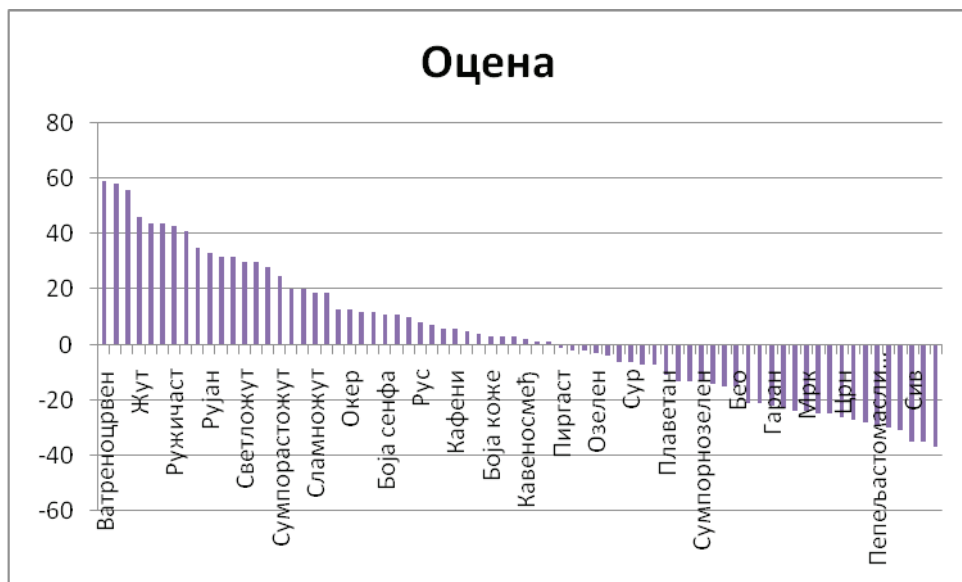
У овом задатку смо издвојили 11 назива нијанси боја које улазе у спектар *сиве боје*. Даћемо њихову градативну аксиолошку вредност у односу на сваки факултет. Студенти Филолошког факултета су понуђене нијансе градирали на следећи начин: *песковитаст* (4) : *пиргаст* (-1) : *чилатаст* (-2) : *сур* (-6) : *пепељастоплав* (-25) : *пепељаст* (-27) : *пепељастомаслинаст* (-27) : *сивуљаст* (-30) : *сребрн* (-31) : *сив* (-35) : *олован* (-35). За студенте Факултета ликовних уметности однос између понуђених нијанси изгледа овако: *чилатаст* (9) : *песковитаст* (5) : *пиргаст* (-1) : *сур* (-13) : *пепељастомаслинаст* (-17) : *сивуљаст* (-23) : *сребрн* (-25) : *пепељаст* (-26) : *пепељастоплав* (-30) : *олован* (-31) : *сив* (-33). Примећујемо да су студенти оба факултета различите нијансе *сиве боје* распоредили на скали од нијанси са средњом вредношћу до изразито хладних нијанси и да су им дали и појединачно поприлично уједначен број поена и приближно исто место на скали. Студенти уметничког факултета су за најхладнију боју спектра управо издвојили *сиву боју* са вредношћу -33, а код студената језика и књижевности она се налази на претпоследњем месту на скали са *оловном бојом* и вредношћу -35. Овде примећујемо да називи *пиргаст*, *чилатаст* и *сур*, који су везани искључиво за животињске денотате, тј. кокошку, коња и орла, и заузимају средишње вредности на скали и да су испитаници, према томе, склони да их означе у великој мери као топле, што нас упућује на закључак да су и њихове асоцијације, тј. денотати, у основи позитивни. То се посебно односи на придев *чилатаст*, са денотатом коњ, које су испитаници Ликовне академије оценили високим бројем поена.³ Ово би нас могло довести на закључак да ис-

³ Одговори везани за придев *сур* у задацима број 2 и број 3 изазивају у нама сумњу да испитаници нису уопште знали која је то боја, нити су је повезали да денотатом орао.

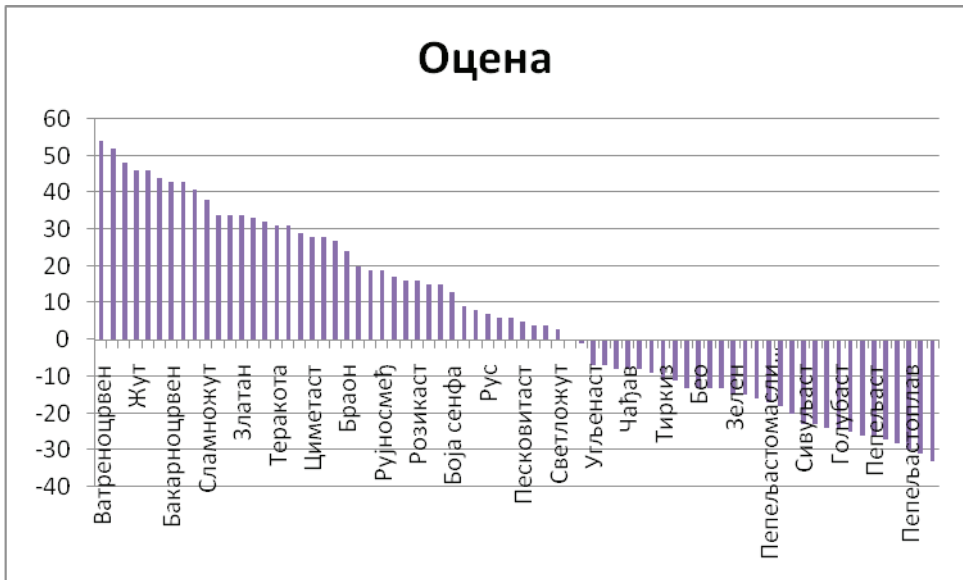
питаници у великој мери асоцијативно закључују јер је у овим случајевима пресудио базни квалитет сјаја длаке ових животиња (Поповић, 2012: 16).

4.12. Из овог задатка бисмо, такође, могли да пратимо како студенти перципирају творбене форманте субјективне вредности, и то на још прецизнији начин. Тако су студенти Ликовне академије правилно уочили благу пејоративност у де-минутивном суфиксу *-њикав* и оценили пар *плаветан:плаветњикав* са односом -24:-28, а студенти језика дали предност *плаветан* оцењујући их односом -6:-11. Овај задатак бисмо могли да повежемо са задатком број 2, где смо, такође, имали аксиолошку процену поменутог пара придева. Упоређујући ова два задатка можемо доћи до закључка да су студенти Факултета ликовних уметности остали доследнији свом опредељењу да сврстају *плаву боју* у изразито хладне боје, као и свом осећању субјективне оцене наведених суфикса. Насупрот њима, студенти Филолошког факултета *плаву боју* као колористичког репрезента ова два придева сврстали су у боје које по „топотној“ вредности заузимају средишње место.

4.13. Овај задатак показује да су студенти у великој мери остали доследни класификацијама из претходних задатака. Тако студенти Филолошког факултета за првих пет најтоплијих назива издвајају *ватреноцрвен, црвен, наранџаст, жут* и *златан*, а међу пет најхладнијих би били *модар, олован, сив, сребрн* и *сивуљаст*, док студенти Факултета ликовних уметности оцењују као најтоплије придеве *ватреноцрвен, црвен, риђ, жут* и *наранџаст*, а као најхладније *сив, олован, пепељастоплав, плаветњикав* и *модар*.

Слика 11. Филолошки факултет (задатак број 3): скала „топлих – хладних“ боја

Слика 12. Факултет ликовних уметности (задатак број 3): скала „топлих – хладних“ боја

5.0. Спроведећи ово истраживање уверили смо се да нам оно пружа доста корисних информација и даје интересантне резултате. То говори да су оваква истраживања пожељна и да би било корисно обавити и обимније истраживање засновано на резултату анкета репрезентативнијег узорка испитаника. Под репрезентативнијим узорком мислимо на нешто другачији одабир и број испитаника. Одређене културолингвистичке анализе о просечном психолошком вредновању боја и категорије топлоте било би згодније радити са студентима који немају висок степен професионалног усмерења када је ова проблематика у питању, али одабрали смо управо ова два факултета због доброг познавања њиховог студијског плана и програма на основу ког смо и прилагођавали задатке анкете. Сматрамо да би нам студенти неког другог факултета дали лошије резултате кад су у питању задаци који су се односили, нпр. на познавање архаичне словенске или оријенталне лексике, осећај творбених форманата прагматске вредности или познавање назива за боје које имају исходиште у терминологији сликарства. У зависности од задатака велики број и овако одабраних студената нам је давао незадовољавајуће резултате. Други предлог за методолошку измену анкетног узорка односио би се на број студената; да бисмо дошли до озбиљнијих лингвокултурошких истраживања, морали бисмо укључити далеко већи број студената од испитаних 64, на пример, студенте свих пет година Факултета ликовних уметности и све студенте Групе српски језик и књижевност Филолошког факултета, али би у том случају и анализа резултата анкета превазишла оквире задатих пропозиција за писање рада.

Литература

- Василевич – Кузнецова – Мищенко 2008. —Василевич А., С. Кузнецова, С. Мищенко 2008. *Цвет и названия цвета в русском языке*, Москва: Издательство ЛКИ.
- Драгићевић 2010. — Драгићевић, Рајна. 2010. *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Ivić 1995 — Ivić, Milka. 1995. *O zelenom konju: Novi lingvistički ogledi*. Beograd: Slovoграф.
- Ивић 1999. — Ивић, Милка. 1999. Бело као лингвистички и културолошки проблем. *Лужнословенски филолог*, LV, 1–19.
- Петровић 1996—Петровић, Сретен. 1996. *Естетика*, Београд: Чигоја штампа.
- Пипер – Драгићевић– Стефановић 2005 — Пипер, П., Р. Драгићевић, М. Стефановић. 2005. *Асоцијативни речник српскога језика*. Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет у Београду.
- Поповић 1991а — Поповић, Људмила. 1991. *Семантички потенцијал назива за боје у руском, украјинском и српскохрватском језику (на материјалу фолклора XIX)*. Београд: Филолошки факултет (необјављени магистарски рад).
- Поповић 1991б — Поповић, Људмила. 1991. Семантика назива за боје у руском, украјинском и српском фолклору. *Зборник Матице српске за славистику*, 41, 149–155.
- Поповић 2008 — Поповић, Људмила. 2008. *Језичка слика стварности: Когнитивни аспект контрастивне анализе*. Београд: Филолошки факултет.
- Поповић 2012 — Поповић, Људмила. 2012. Опозиција „сјајно“ — „без сјаја“ као основа категоризације назива за боје у словенском фолклору. *Зборник Матице српске за славистику*, 81, 7–40.
- Станић 2012а— Станић, Данијела. 2012. Променљиви придеви са именичком основом који означавају боје. У М. Ковачевић и ур. одбор (ур.) *Савремена проучавања језика и књижевности*, год. III, књ. I. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 165–174.
- Станић 2012б— Станић, Данијела. 2012. О неким творбеним типовима променљивих придева који означавају боје. *Наш језик*, XLIII/1-2, 29–44.
- Станић 2013 — Станић, Данијела. 2013. Функција боја у „Српским народним песмама I“ Вука Стефановића Карацића. *Српски језик XVIII*, 429–462.
- Хлебџец 1988 — Хлебџец, Борис. 1988. Називи за боје у „Српском рјечнику“. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 17/1, 145–151.
- Хлебџец 1998 — Хлебџец, Борис. 1998. Придевске изведенице у значењу боја. *Српски језик*, III/2, 323–332.

Danijela S. Stanić

CONCEPTUALIZATION OF COLORS THROUGH THE CATEGORY OF „WARMTH“

One of the important elements in the conceptualization of the meaning of colors is the category of „warmth“. The research presented in the paper is based on student responses to a given survey through which we tried to „materialize“ the performance of warmth and its relationship with the colors. In addition, we tried to figure out the scale of „warm – cold“ colors, through a survey, we examined the students' knowledge of the nomenclature of color, especially when it comes to the archaic and vocabulary of terminology, as well as students' sense of the constituent formant subjective assessments and their relationship with the names of colors. Particular attention was paid to the analysis of grade achromatic color.

О ТИПОВИМА И ФУНКЦИЈАМА ПРЕНОШЕЊА ТУЋЕГ ГОВОРА У ДНЕВНИМ НОВИНАМА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Сажетак: Преношење туђег говора представља укључивање туђих ријечи у ауторски дискурс. У раду се са структурно-стилистичког становишта разматрају различити типови преношења туђег говора у дневним листовима у Републици Српској. Посебна пажња посвећена је функцијама појединих (под)модела у датом контексту.

Кључне ријечи: туђи говор, управни говор, неуправни говор, дневне новине, публицистички стил

1. Уводне напомене

У раду се анализирају и методом структурно-стилистичке анализе обрађују модели односно подмодели преношења туђег говора у дневним новинама у Републици Српској. Најприје се дају њихове структурне карактеристике, а затим се са стилистичког становишта освјетљава начин на који варијације два граматикализована типа преношења туђег говора – управног и неуправног – доприносе структурирању новинских текстова, али и стварању одређеног утиска код читалаца. Корпус рада чине текстови из дневних новина *Глас Српске*, *Независне новине*, *Еуроблиц* и *Прес РС*, који су прикупљани од 2. до 9. септембра 2013. године.

1.1. Преношење туђег говора подразумијева „укључење туђих ријечи у ауторски дискурс или текст, чији је резултат синтаксичка конструкција са туђим говором“ (Ковачевић, 2012: 15). Дакле, туђи говор, који Михаил Бахтин именује као „*говор у говору*, *исказ у исказу*, али истовремено и *говор о говору*, *исказ о исказу*“ (1980: 128), представља категорију која је у саодносу са ауторским дискурсом. У литератури је већ истакнуто да се разграничавање ауторског и туђег говора може уочити већ у Аристотеловој теорији о *мимесису*, а да је то у основи Платонове разлике између *диггесиса* као говора аутора и *мимесиса* као имитације или индиректног обраћања аутора кроз друге ликове

(в. нпр. Ковачевић, 2012: 14). Данас овом проблему посвећују пажњу бројне научне дисциплине, између осталих и стилистика (исп. нпр. Simpson, 1993: 19–27; Katnić Bakaršić, 2001: 111–116; Black, 2006: 63–71, 137–149; Leech/Short, 2007: 255–281; Jeffries/McIntyre, 2010: 87–92, као и тамо наведену литературу).

Моделе преношења туђег говора у српском језику издвојио је и описао Милош Ковачевић у раду „О граматичко-стилистичком терминосистему туђег говора“ (2012). Он истиче да постоје само два „неспорна граматикализована синтаксичка модела“: а) управни (директни) говор и б) неуправни (индиректни) говор (Ковачевић, 2012: 15), а сматра да се управни говор реализује у сљедећим подмоделима: а) реплика дијалога или неуведени управни говор; б) слободни управни говор; в) уведени слободни управни говор; г) фрагментарни цитат или фрагментарни управни говор; д) недословни управни говор; њ) неуправно-управни говор и е) изречени и неизречени управни говор. Неуправни говор, према његовом мишљењу, такође се реализује у различитим подмоделима: а) неконекторски неуправни говор; б) експресивни неуправни говор; в) полууправни говор; г) дословни неуправни говор; д) слободни неуправни говор или неправи управни говор и њ) полуслободни неуправни говор. Ова класификација, уз ону коју су извршили Џефри Лич и Мик Шорт (2007: 255–281), биће основно полазиште за анализу (под)модела преношења туђег говора у дневним новинама у Републици Српској.

1.2. „Публицистика је врста активности која прати и анализира актуелне појаве и проблеме свакодневног живота у конкретним социјалним условима“ (Тошовић, 2002: 241), а у складу с тим одликује је и посебан стил изражавања,¹ чије се особености могу, између осталог, уочити и у навођењу туђих ријечи, што је у литератури већ утврђено. Тако је сличности и разлике у представљању туђег говора у роману и у штампи истраживао Мајкл Шорт (1999). О туђем говору као елементу аргументативног новинског дискурса писала је Ала Виталјева Смирнова (2009). Њеном класификацијом служила се Даница Јеротијевић у раду „Типови и функције туђег говора у језику српских писаних медија“ (2011), у коме је анализирала примјере из електронских верзија србијанских дневних листова *Политика*, *Блиц* и *Вечерње новости*. Истом проблематиком, али само у оквиру жанра новинског извјештаја, бавила се и Јелена Максимовић (2012).

Постоје, дакле, и радови чији је предмет преношење туђег говора у српским писаним медијима, али њихов корпус не обухвата листове из Републике Српске, те се чини оправданим истражити и текстове са српске језичке територије западно од Дрине, што би омогућило свеобухватнији увид у особености преношења туђег говора у публицистичком стилу српског језика.

¹ О језичким и стилским особинама новинских текстова в. Јовановић, 2010, као и тамо наведену литературу.

2. Анализа

Док су управни и неуправни говор општејезичке категорије, неки подмодели навођења туђих ријечи заступљени су само у одређеним функционалним стиловима (в. Ковачевић, 2012: 29, као и тамо наведену литературу). Пошто грађу у овом раду чине текстови из дневних новина, анализи, у чијој су основи синтаксичко-стилистички критеријуми, приступа се с претпоставком да неће бити заступљени сви типови преношења туђег говора које је Ковачевић издвојио. Издвојени примјери најприје ће се подијелити у двије велике групе у зависности од тога да ли припадају моделу управног или неуправног говора, а затим ће бити и поближе описани.

2.1. Управни (директни) говор

2.1.1. Основни модел управног говора представља дословно репродуковани говор некога лица, уведен ауторским ријечима (конферансом),² а ортографски маркиран наводницима или цртом (Ковачевић, 2012: 15–16). Један је од најзаступљенијих у новинским текстовима, што је у вези са „функцијом верног представљања догађаја“ (Јеротијевић, 2011: 650). Наиме, дословним преношењем туђег говора извјештач ствара утисак да преноси: 1) илокуциону моћ, 2) пропозициони садржај и 3) ријечи и структуре које је изговорио стварни говорник (Šort, 1999: 251), бирајући притом исказе које сматра важнима. То потврђују и примјери издвојени из текстова у дневним новинама из Републике Српске, најчешће са конферансом у постпозицији:

– Расправа о приједлогу овог закона у Народној скупштини може да буде најраније почетком октобра. То што СДС као предлагач најављује референдум показује да трче брже од Јусеина Болта. То је доказ да већ креће оштра изборна кампања – рекао је Мирјанић на конференцији за новинаре у Бањалуци. (Глас Српске, 2. IX 2013, 2);

– Приватни партнер својим новцем финансира изградњу или адаптацију објеката и набавља сву потребну опрему. Он обезбеђује неопходан лек и санитарски материјал, као и плате запосленима у дијализним центрима. По истеку уговора, и објекат и опрему приватни партнер предаје јавном сектору, уколико не буде постигнут договор о продужењу уговорног односа – наводе у Фонду (Еуроблиц, 2. IX 2013, 9);³

„У РС се привремени споразум, којим су дефинисана права дјеце повратника, у потпуности поштује. Једино је наше министарство прописало који

² Конферанса (енглески термин *tag clause*) реченица је „која је здружена с дискурсом лика (говором или вербализованим мислима) и која специфицира чин говорника или мислиоца, идентификујући га и (понекад) упућујући на различите аспекте лика, *settinga* или самог чина“ (Prins, 2011: 89). Конферансу неки аутори називају још и *ауторском дидакалџијом* (Silić, 1984: 130; Ковачевић, 2000: 245–261; 2012), али и *уводницом* (Јовановић, 2009: 255).

³ Дневне новине *Еуроблиц* и *Прес* технички се обрађују и штампају у Србији. Због тога се у управном говору појављује екавски изговор и када се преносе ријечи особа чији је изворни изговор ијекавски.

су називи школа прихватљиви и који се школски симболи могу налазити у школским просторијама“, истакао је Мутабџија (*Независне новине*, 4. IX 2013, 7).

Заступљени су и примјери са конферансом у антепозицији. Туђи говор у њима обично долази послије ауторског коментара (в. Јеротијевић, 2011: 650) или као одговор на питање (које се често преноси у форми атрибутске или објекатске реченице):

Када су селектора питали зашто је позван Максимовић, Михајловић је узвратио:

– *А кога би ти звао? За ова два меча рекао сам да неће бити позиван нико нов. Слободан Рајковић је био ту против Колумбије, али он у свом клубу није ни међу првих 20. Максимовић тренира, био је у репрезентацији, тренер у Италији је њиме врло задовољан* (*Еуроблиц*, 2. IX 2013, 40);

На питање да ли мисли да је резултат последица цијеле ове сезоне, током које је имао више успона [,] него падова, Јанко је рекао:

– *Сигурно да има нечег у томе. Верујем да имам више самопоуздања да бих хладнокрвније улазио у завршнице сетова без панике. У обе ситуације сам превише журио, а он је само враћао мој сервис, а ја сам му све друго дао. Ипак, био је ово солидан УС опен за мене све заједно, после Синсинатија сам се 100 одсто вратио у овај спорт* (*Глас Српске*, 4. IX 2013, 50);

О том искуству тада је рекла: „*Ово је за мене чин независности. Одувијек сам била итреберка која је радила све да би родитељима била добра кћерка*“ (*Глас Српске*, 4. IX 2013, 56);

На питање да ли ће му сметати ако Звездин стадион не буде испуњен, Стојковић каже:

На нашу жалост, утакмица не одлучује ништа, јер су нам шансе за Бразил скоро никакве. Ако стадион не буде пун, биће макар приближно томе. Како год, пола „Маракане“ звучи као два друга стадиона! (*Еуроблиц*, 4. IX 2013, 34);

Упркос изгубљеним шансама, Тадић је оптимиста:

– *Очекујем да ће доћи много људи да нас подржи. Желимо да победимо и вратимо им осмехе на лица!* (*Еуроблиц*, 4. IX 2013, 35).⁴

Много је мање примјера са конферансама у интерпозицији. Најчешће је њихова ауторска дидаскалија заправо сложена реченица у којој се поред глагола типа *verba dicendi* (*рећи*, *казати*) јавља и глагол *додати*, који замјењује глагол говорења и указује на то да слиједи наставак говора.

Срби не убијају из мржње, него из очаја – говорио је књижевник Брана Црнчевић – *а убијање из очаја, то је посао Бога, док је убијање из мржње посао убице и ђавола* (*Прес РС*, 2. IX 2013, 24);⁵

⁴ Овај примјер занимљив је због редукције глагола типа *verba dicendi*. Наиме, контекст подразумева глагол говорења, али је предикат конферансе именски.

⁵ Специфичност овог примјера огледа се у томе што је он преузет из фелтона. Међутим, ријеч је заправо о књизи Славољуба Ђукића *Политичко гробље*, коју је *Прес РС*, уз дозволу аутора, фелтонизовао.

„Разговарали смо у Лисабону, и њему и мени је драго да се враћа у репрезентацију и брзо смо дошли до договора. Није тачно да је поставио услов да мора да буде у стартних 11. То је глупост, он то никада није тражио. Да јесте, никада не би био позван. Ипак, најважније је да смо се договорили и да се он враћа“, рекао је Михајловић и додао:

„Апелујем да не буде звиждука пре и током утакмице. Ако не победимо или играмо лоше, онда нека буде звиждука, али после утакмице. Има у репрезентацији играча на које негативна атмосфера може да утиче да пруже мање него што могу“ (Независне новине, 2. IX 2013, 37);

– *Будући младенци време су проводили у ресторану у којем се у овом тренутку налази Елтон Џон с децом и партнером, Бекамови, али и Мадона, која је право с прославе рођендана дошла у ово луксузно летовалиште. [...] Занимљиво је то што се базен налази на крову, а дно базена је провидно, па се види из хотелског лобија* – каже наш извор и додаје:

– *Николина и Видоје су се одмарали на једној од најатрактивнијих и најлепших плажа на свету, Клуб 55, на којој се налази и истоимени ресторан, у који светска елита долази својим јахтама само да би ту ручала* (Глас Српске, 3. IX 2013, 22).

Директни говор, како је већ речено, доприноси стварању утиска вјеродостојности у извјештавању. Осим тога, он „може допринети драматичности и живописности догађаја и тако публику и аутора текста укључити у догађај, али исто тако тексту може донети прецизност, понекад чак сувопарност и хладноћу“ (Јеротијевић, 2011: 651).

2.1.2. Поред основног модела управног говора, у дневним новинама из Републике Српске заступљени су и неки од подмодела. Један од њих јесте слободни директни говор, који се добија уколико из синтаксичке структуре управног говора од трију нужних компонената изостану ортографски маркери говора лика или уколико, поред тога, изостане и ауторска дидаскалија. У првом случају ријеч је о *уведеном*, а у другом о *неуведеном слободном директном говору* (Ковачевић, 2012: 19).

2.1.2.1. Уведени слободни управни говор врло је фреквентан тип у анализираним текстовима, што показују и сљедећи примјери:

Завод за форензичку психијатрију Соколац, у којем би требало да буду смештена лица која су починила кривична дела у стању смањене урачуњљивости, под утицајем опијата и слично, са радом би требало да почне до краја године, изјавила је портпарол Министарства правде БиХ Марина Бакић (Еуроблиц, 2. IX 2013, 8);

Оваквих случајева највише има у области трговине и угоститељства, појединим медијима, али и у јавним установама, најчешће школама, кажу у Савезу синдиката РС (Еуроблиц, 2. IX 2013, 8);

Председник Хрватске Иво Јосиповић посетиће Србију у октобру, а поручка председника Србије Томислава Николића биће да за регион нема будућности без сарадње и решавања проблема дијалогом, каже Станислава Пак, Николићева саветница (Еуроблиц, 4. IX 2013, 4).

О важној улози коју слободни директни говор има у публицистичком стилу говори и чињеница да је он веома заступљен у насловима. То је уочио и Мајкл Шорт:

„Као прво, треба да поменемо да се од типова представљања говора у насловима у нашем корпусу јављају само директни и слободни директни говор. Што се тиче индиректног и слободног индиректног говора, они се не јављају у истом материјалу, наводно зато што су мање директне и мање упадљиве форме. Наслови треба да привуку читаочеву пажњу и отуда је индиректни говор мање вјероватан као избор“ (1999: 249).

Слободни директни говор најчешће улази у састав комбинованог наслова, који чине сâм наслов у комбинацији са наднасловом и/или са поднасловом.⁶ Овакав начин формулисања наслова илуструју следећи примјери, у којима је туђи говор додатно истакнут курзивом:

МИЛОРАД ДОДИК НАЈАВИО ИНИЦИЈАТИВУ ЗА РАЗРЈЕШЕЊЕ МИНИСТРА СПОЉНЕ ТРГОВИНЕ И ЕКОНОМСКИХ ОДНОСА БиХ

СНСД ће тражити смјену Шаровића

СДС покушава да на нивоу БиХ оствари само своје страначке и појединачне интересе и да калкулише са базичним ставовима РС у разговорима са страним представницима. Наша прича са СДС-ом доведена до краја, истакао Додик (Глас Српске, 6. IX 2013, 3);⁷

ПРЕМИЈЕРКА РС ОТКРИЛА **РАЗЛОГЕ СМЈЕНЕ СЛОБОДАНА СТАНИЋА, МИНИСТРА ЗДРАВЉА**

Мимо одлуке Владе преузео дуг од 36 милиона

Није било одлуке: Влада РС никада није донијела одлуку да ће преузети дуговања здравствених установа, казала Цвијановићева (Независне новине, 7. и 8. IX 2013, 2–3);

Борац m:tel на старту Гаспром лиге дочекује Ловћен

Оптимизам већи од брига

Иако имамо великих финансијских проблема, блокиран рачун, подмлађен играчки кадар, неколико повријеђених рукометаши, са доста оптимизма стартујемо у нову сезону, рекао Василић (Глас Српске, 7. и 8. IX 2013, 42);

Драган Богданић, нови министар здравља и социјалне заштите РС

Најбољим рјешењима одржати здравство

У првом реду јесте да се одржи овај здравствени систем који функционише, и да се створе претпоставке како би он у будућности што боље функционисао, истакао Богданић (Глас Српске, 9. IX 2013, 6).

Као што се из наведених примјера види, у наднаслову се обично идентификује говорник, док се туђе ријечи наводе у наслову и/или у поднаслову. И сâм наслов често је у форми уведеног слободног директног говора, с тим што је конференса сведена само на име онога који изговара ријечи, као у примјерима:

⁶ О врстама наслова в. Јовановић, 2010: 100–101.

⁷ У поднасловима у којима се јавља уведени слободни управни говор честа је употреба крњег перфекта у конференсама, што је у складу са чињеницом да новинарски стил одликује економичност језичког израза.

Ђурић: *Дрина ће савладати Подриње* (Еуроблиц, 3. IX 2013, 34);
 Јелена: *Била сам као успорени снимак* (Еуроблиц, 3. IX 2013, 39);
 Новак: *Све више радим на јефтиним поенима* (Еуроблиц, 3. IX 2013, 40);
 Крстић: *Без бриге, бићемо прави* (Еуроблиц, 8. IX 2013, 38).

Наслови са првих страна новина у којима је заступљен слободни директни говор додатно потврђују да овај подмодел има важну улогу у публицистичком стилу. Утврђено је да „изношењем текстова, њихових делова или наслова на ударне странице“ редакција „успева да стави до знања које текстове преферира и препоручује пажњи својих корисника“ (Јовановић, 2010: 104), а не може бити случајно да се управо на тим мјестима појављује слободни управни говор. То репрезентују следећи примјери:

ЕКСКЛУЗИВНО НИК БОЛЕТИЈЕРИ ЗА „БЛИЦ“

Поново гледам страшног Новака

Ко је комплетнији од Новака? Нико! Поново кида и делује ми да је гладан победа, каже Болетијери (Еуроблиц, 2. IX 2013);

Чавара: *Фотељашка политика држи ФБиХ у блокади* (Глас Српске, 3. IX 2013);

Ђилас: *Диктатура*

Вучић: *Бесмислица* (Еуроблиц, 4. IX 2013);

Додик: *ОНР фактор дестабилизације у БиХ* (Глас Српске, 6. IX 2013);

Голић: *Стевандић износи неистине* (Глас Српске, 7–8. IX 2013);

НИНА ПОПОВИЋ, СЛИКАРКА

Лични порив за стварањем је дар (Независне новине, 7. и 8. IX 2013).

Када се слободни директни говор појављује у насловима, а нарочито у преднасловима,⁸ он најчешће не представља вјерну репродукцију туђих ријечи, него се бирају лексеме повишене експресивности како би се привукла пажња читалаца, што се може закључити увидом у сâм текст. Шорт је утврдио да директни и слободни директни говор у насловима дају новинама сензационалистички тон, те да их је у „квалитетним“ (1999: 249–250) новинама много мање. Наравно, веома је тешко на основу малог броја издања тврдити које су новине квалитетније. Међутим, занимљиво би било упоредити како различите дневне новине из Републике Српске на насловним странама најављују текстове који се баве истим догађајем. Као илустрација узете су најаве вијести у којима се пише о томе како су вандалаи ушли у двориште министарке за просторно уређење, грађевинарство и екологију РС Сребренке Голић и полупали аутомобил њеног мужа. Ове вијести објављене су 2. септембра 2013. *Глас Српске* у углу прве странице најавио је текст кратким насловом: *Полупан аутомобил Сребренке Голић*, који прати мала фотографија аутомобила. Слична је ситуација и на насловној страни *Независних новина* – идентична фотографија, наднаслов (*Напад на имовину министарке за просторно уређење, грађевинарство и екологију РС*) и наслов: *ПАЈСЕРОМ НА ПАСАТ СРЕБРЕНКЕ ГОЛИЋ*. Најава ове

⁸ Наслове на истакнутим страницама Јелена Јовановић назива *преднасловима* (2010: 107).

вијести у *Еуроблицу* садржи више сензационализма: заузима централни дио насловне стране; чине је двије веће фотографије, једна на којој је аутомобил и друга на којој је министарка на прозору своје куће. И наслов је много већи, а прате га и наднаслов и поднаслов:

ВАНДАЛИ УПАЛИ У ДВОРИШТЕ СРЕБРЕНКЕ ГОЛИЋ

Пајсером разбили ауто министаркиног мужа

Непознати вандали су јуче ујутро ушли у двориште Сребренке Голић, министарке за просторно уређење, грађевинарство и екологију РС, и пајсером полупали стакла на „пасату“ њеног мужа

Међутим, сензационализам је у највећој мјери присутан у најави новина *Прес РС* (слика 1), а томе, поред мрачне фотографије маскираног мушкарца с пајсером, свакако доприноси употреба слободног директног говора у наслову: *Пуцајте, зовите полицију, не можете нам ништа!*

Слика 1. Најава вијести, *Прес РС*, 2. IX 2013, 1.

Слободни директни говор појављује се и у *слободним флоскулама*, тј. *баражима*,⁹ који такође представљају јаке позиције текста. То илуструју примјери:

⁹ „Понављање дела текста у капителу или ван њега у оквиру његовог простора представља покушај истицања ударних чињеница ван наслова – а заправо је нови композицијски елеменат новинског текста. Импостат између стубаца није више ни текст по себи ни међунаслов, већ пратилачка форма са слободним статусом. Пошто је амбиција уредника да ту форму учини упадљивом, и носиоцем посебно интригантног факта, логично ју је назвати слободном флоскулом. Уколико назив који предлажемо изгледа рогобатно, могао би се заменити термином који тачно одражава намеру да се читаоцу јаким речима или изненађујућим обртима предочи важност написа – *бараж*“ (Јовановић, 2010: 122).

СПРЕМНОСТ *Циљ је да Србија спремно дочека почетак преговора с ЕУ, поручила Мишчевићева (Независне новине, 5. IX 2013, 15);*
ОЛИЋ *Ми више немамо право на кикс (Независне новине, 6. IX 2013, 36);*
НАДАЛ *Волио бих да играм против неког другог (Независне новине, 9. IX 2013, 40).*

2.1.2.2. У неуведеном слободном управном говору, дакле, наводи се само туђи говор, „али изостаје и његово ортографско маркирање и ауторска дидаскалија“ (Ковачевић, 2012: 19). И овај подмодел, веома стилоген, заступљен је у анализираним текстовима:

С обзиром на то да смо веома касно почели са припремама, ових првих шест кола одиграли смо на високом нивоу и зато не треба да чуди што се налазимо на првој позицији.

Истакао је ово шеф стручног штаба Фудбалског клуба Борац Драган Јовић (Глас Српске, 5. IX 2013, 34);

БиХ је посљедњих година изгубила пуно на кредибилитету, јер многа обећања која је власт дала Бриселу нису испуњена. Ако се овакво стање настави, бојим се да ће новац из фондова ЕУ за БиХ бити потпуно обустављен.

Изјавила је ово „Гласу Српске“ посланик у Европском парламенту Тања Фајон и додала да многи у Бриселу, политичари и европске владе, губе стрпљење за БиХ (Глас Српске, 6. IX 2013, 4);¹⁰

Неопходно је испитати цијелу ситуацију у здравтву, па са Владом РС, представницима синдиката и директорима здравствених установа пронаћи најбољи могући начин како би се она поправила и како би се одржало функционисање здравственог система.

Рекао је то „Гласу Српске“ нови министар здравља и социјалне заштите РС Драган Богданић (Глас Српске, 9. IX 2013, 6).

Овај модел остварен је захваљујући текстној кохерентности.¹¹ Наиме, показна замјеница у другом пасусу упућује на текст претходног, тј. има анафоричку функцију, те читалац на основу ње закључује да су ријечи које је прочитао заправо туђи говор.

Неуведени слободни управни говор такође је заступљен у баражима, што потврђују сљедећи примјери:

НАДАЛ НЕ СЕРВИРА КАО 2010. ГОДИНЕ (Глас Српске, 5. IX 2013, 39);
ПРОСТОР *Од некадашњих 22.000 квадрата, болница сад користи 6.000 (Независне новине, 5. IX 2013, 9);*

ПРИОРИТЕТ *Деблокада рачуна од стране Пореске управе РС приоритет (Независне новине, 5. IX 2013, 36);*

ЛУЗЕРСТВО *Милошевић је био мајстор лузерства. Изградиле смо лепу традицију да ствари не називамо правим именом. То је наши највећи проблем (Прес РС, 8. IX 2013, 5).*

10 У овом примјеру може се говорити о комбинованој структури јер осим неуведеног слободног директног говора садржи и неуправни говор.

11 О кохерентности в. нпр. Schrod, 2007: 266–268.

2.1.3. Фрагментарни цитат или фрагментарни управни говор подразумева подмодел управног говора у коме је дословно наведени дио говора укључен у структуру ауторског или неуправног говора (Ковачевић, 2012: 21). Оваквим начином преношења туђег говора аутори могу изражавати дивљење према елоквенцији говорника, али се такође могу дистанцирати од садржаја омеђеног наводницима. Он је веома заступљен у дневним новинама, чему су потврда и следећи примјери:

Форум за безбедност и демократију је оценио да је изјава Карацића „скандал без преседана“ у Европи и свету, да су то „тешке оптужбе и инсинуације“, и да Карацић, који „пренебрегава сопствену одговорност“, треба да „сноси најригорозније консеквенце“ (*Еуроблиц*, 2. IX 2013, 37);

Уколико клаузула буде усвојена у садашњој форми нацрта, основ за приједлог за увођење виза ће бити „значајан и изненадан пораст апликација који би имао за последицу притисак на систем азила у периоду од шест мјесеци у поређењу са истим периодом претходне године“ (*Независне новине*, 2. IX 2013, 2);

За „непринципијелне ставове које износи СДС“, па и у случају провођења пресуде „Сејдић и Финци“ Додик је, како је рекао, сазнао из разговора са странцима (*Независне новине*, 6. IX 2013, 2).

2.2. Неуправни (индиректни) говор

2.2.1. Неуправни (индиректни) говор представља интерпретирани директни говор, а ову синтаксичку конструкцију чине конферанса као главна клауза и туђи говор у форми зависне клаузе (Ковачевић, 2012: 16). „Анализа је душа индиректног говора“, примјетио је Бахтин (Бахтин, 1980: 144). „Неуправним говором само се препричава садржај управног говора, при чему изостају његови емоционално-експресивни елементи“ (Ковачевић, 2012: 17). Заступљеност овог модела преношења туђег говора у дневним новинама илуструју следећи примјери, у којима је зависна реченица најчешће у постпозицији, али забиљежени су и случајеви у којима је она у антепозицији:

Да је комуникација оптерећена туђицама, скраћеницама и правописним грешкама, потврдила нам је проф. др Татјана Дуроњић, професор информативних наука на Факултету политичких наука у Бањалуци (*Независне новине*, 2. IX 2013, 8);

У Административној служби кажу *да је реч о средствима уплаћеним по основама накнада за коришћење природних ресурса у сврху производње струје* (*Еуроблиц*, 2. IX 2013, 8);

У Министарству пољопривреде, шумарства и водопривреде РС казали су *да се због суше може очекивати значајан пад производње пољопривредних производа и сточне хране, те смањена ликвидност и све лошији материјални положај пољопривредника* (*Глас Српске*, 6. IX 2013, 7);

Младен Шукало, председник жирија, каже *да снага награђеног романа „Обала“ произилази из настојања да се њиме поставе кључна питања данашњице* (*Прес РС*, 6. IX 2013, 22);

Образлажући избор новог министра, премијерка Жељка Цвијановић истакла је *да је Богданић именован на основу прибављеног мишљења од пред-*

седника РС Милорада Додика и председника Народне скупштине Игор Радојичића (Прес РС, 8. IX 2013, 3).

Индиректним говором препричава се садржај управног говора, чиме се изостављају његови емоционално-експресивни елементи. Ту је у првом плану аутор новинског текста јер туђе ријечи преноси из сопствене перспективе. Многи примјери индиректног говора, како мисли Шорт, могу се сматрати сажетком говора јер ако нема доказа о оригиналној причи, нема ни поуздане информације о степену детаљности представљеног говора и читалац није сигуран које су ријечи заправо изговорене (1999: 260–262). Колико ће неки исказ бити вјерно пренесен зависи од циља који аутор жели постићи, односно од тога који вид аргументације жели употријебити.

2.2.2. *Неконекторским неуправним говором* сматра се синтаксичка конструкција неуправног говора остварена без везника (Ковачевић, 2012: 25), а овај подмодел реализован је у следећим примјерима:

*Утисак да наши репрезентативци дочекују меч без тензије, каже, такође је варљив (Еуроблиц, 4. IX 2013, 34);
Каже, тешко јој је било... (6. IX 2013, 8).*

2.2.3. У форми *дословног неуправног говора* елементи управног, омеђени наводницима, уводе се у структуру неуправног говора (в. Ковачевић, 2012: 28). И овај подмодел веома је фреквентан у анализираним текстовима, а то репрезентују следећи примјери:

*Из музеја су навели да су „сва дела у његовим збиркама законито власништво Србије“, са чим се слаже и кустос Никола Кусовац (Еуроблиц, 2. IX 2013, 23);
Председник РС и лидер СНСД-а потврдио је да је „прича са СДС-ом доведена до краја“ (Независне новине, 2. IX 2013, 8);
Он признаје да је новоформирано страначко тело „имало одређених контаката“ са бившим министром здравља (Прес РС, 9. IX 2013, 2).*

Слично као у подмоделу фрагментарног управног говора, ортографским маркирањем дијелова исказа аутор може изразити сагласност са пренесеним ријечима или се оградити од њих (Јеротијевић, 2011: 651).

2.3. Комбиноване структуре

Врло често у истој конструкцији појављују се различити (под)моделу преношења туђег говора. Тако оформљене конструкције називају се у литератури комбинованим структурама (в. Јеротијевић, 2011: 655). Као илустрација послужиће следећи примјери:

„Тада сам, уз доста муке, савладала три лоптице. Нисам била нарочито талентована и тешко сам учила. Када смо оформили ПИР позориште у Лак-

ташима, почела сам мало интензивније да се интересујем за ову вјештину“, прича нам Медићева и додаје *да је, вјежбајући жонглирање, схватила да је упорност далеко потребнија од талента (Независне новине, 3. IX 2013, 11); „Она нема везе с радом Савјета министара, иницијатива има везе са СДС-овим законом о испитивању поријекла имовине те причом о Милету Радишићу и ’Гранд трејду’. Претпостављам да има везе и с јучерашњим састанком који смо имали с Партијом уједињених пензионера (ПУП)“*, додао је Босић, који је закључио да је ријеч о „Додиковом покушају да изазове нове конфликте да би прикрио стварне проблеме у које је довео РС и у којима се сам налази“ (*Независне новине, 3. IX 2013, 11*).

У првом примјеру комбинована структура реализована је употребом основног модела управног и неуправног говора. У другом су комбиновани основни модел управног говора и фрагментарни цитат. Сваки од (под)модела има специфичну стилску вриједност, а комбиноване структуре само их још више наглашавају, омогућујући аутору да својом креативношћу учини текст занимљивијим и богатијим.

3. Закључак

Прикупљени корпус пружио је обиље језичког материјала, што је омогућило увид у начине преношења туђег говора у публицистичком функционалном стилу. Анализа је показала да су у дневним новинама које излазе на територији Републике Српске заступљени бројни типови преношења туђих ријечи. Поред основног модела директног говора, издвојени су и слједећи подмодел: а) слободни управни говор (уведени и неуведени) и б) фрагментарни управни говор. Утврђено је и да је неуправни говор, осим у основном моделу, остварен у форми: а) неконекторског неуправног говора и б) дословног неуправног говора. Уочено је такође да се туђе ријечи преносе и у форми комбинованих структура, које нарочито одсликавају новинарску креативност.

Основни модели директног и индиректног говора свакако су најфреквентнији у анализираним текстовима. Међутим, као нарочито стилогена, истиче се форма слободног директног говора, чију важност потврђује присуство у јаким позицијама текста – насловима, преднасловима и слободним флоскулама.

Премда у невеликом истраживању као што је ово није било могуће приказати баш све модификације, издвојени примјери јасно показују да преношење туђег говора значајно доприноси структурирању новинских текстова. Оно омогућује аутору да створи утисак вјеродостојности извјештавања, да привуче пажњу читалаца, искаже своје дивљење, сагласност са туђим ријечима и ставовима, али, с друге стране, и да се од њих ограда. Преглед начина на који се у дневним новинама из Републике Српске туђи говор уклапа у ауторски представља прилог проучавању ове проблематике у српском књижевном језику, и то у публицистичком стилу.

Литература

- Bahtin, M. (1980). *Marksizam i filozofija jezika*, prev. R. Matijašević. Beograd: Nolit.
- Black, E. (2006). *Pragmatic Stylistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Јеротијевић, Д. (2011). Типови и функције туђег говора у језику српских писаних медија. *Радови Филозофског факултета*, 13 (1), 645–660.
- Jeffries, L. and McIntyre, D. (2010). *Stylistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Јовановић, Ј. (2009). *Писци и стил*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Јовановић, Ј. (2010). *Лингвистика и стилистика новинског умећа. Језичке и стилске особине новинарства*. Београд: Јасен.
- Katnić Bakaršić, M. (2001). *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan.
- Ковачевић, М. (2000). *Стилистика и граматика стилских фигура*. Крагујевац: Кан-такузин.
- Ковачевић, М. (2012). О граматичко-стилистичком терминосистему туђег говора. *Српски језик*, XVII, 13–38.
- Leech, G. and Short, M. (2007). *Style in Fiction. A linguistic Introduction to English Fictional Prose*. Harlow: Longman.
- Максимовић, Ј. (2012). Преношење туђег говора у новинском извештају. У М. Ковачевић (ур.), *Наука и идентитет – Филолошке науке. Зборник радова*, књ. 6, т. 1. Пале: Филозофски факултет, 197–206.
- Prins, Dž. (2011). *Naratoški rečnik*, prev. B. Miladinov. Beograd: Službeni glasnik.
- Schrodt, R. (2007). *Tekstna lingvistika*, prev. Z. Glovacki Bernardi. U Z. Glovacki Bernardi (prir.), *Uvod u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga, 263–276.
- Silić, J. (1984). *Od rečenice do teksta*. Zagreb: Liber.
- Simpson, P. (1993). *Language, Ideology and Point of View*. London: Routledge.
- Smirnova, A. V. (2009). Reported speech as an element of argumentative newspaper discourse. *Discourse & Communication*, 3 (1), 79–103.
- Tošović, B. (2002). *Funkcionalni stilovi*. Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz.
- Šort, M. (1999). Predstavljanje govora u romanu i u štampi, prev. S. Bilbija. U S. Perović (ur.), *Kako ukrotiti tekst*. Podgorica: Institut za strane jezike Univerziteta Crne Gore – Oktoih, 245–270.

Извори

- Глас Српске – *Глас Српске*, дневне новине из Бање Луке.
- Еуроблиц – *Euroblic*, дневне новине из Бање Луке.
- Независне новине – *Nezavisne novine*, дневне новине из Бање Луке.
- Прес РС – *Press RS*, дневне новине из Бање Луке.

Goran Milašin

**ON TYPES AND FUNCTIONS OF REPRESENTED
SPEECH IN NEWSPAPER DISCOURSE IN THE
REPUBLIC OF SRPSKA**

Summary: Reporting other persons' speech implies the inclusion of other people's words into the authorial discourse, the result of which is a syntactic structure with represented speech. This paper researches different types of represented speech in newspaper discourse in the Republic of Srpska. Special attention has been given to the functions that different (sub)models of reported speech are supposed to perform.

(ПРЕ)МОДИФИКАЦИЈА ПРИДЕВА НЕГАТИВНЕ СЕМАНТИКЕ ЈАКИМ И ОСЛАБЉЕНИМ МОДИФИКАТОРИМА

Сажетак: У раду се испитују могућности модификације придева негативне семантике (*лош*, *несрећан*) ослабљеним модификатором *мало* и премодификатором *пре-*. На основу истраживања корпуса утврдили смо да премодификатор *пре-* може да се комбинује са придевима негативне семантике, иако би такве придевске фразе требало да буду блокиране због „идеје претераности“ коју овај модификатор носи. Корпус потврђује и примере са ослабљеним модификатором *мало* и придевом негативне семантике (*мало лош/несрећан*), иако такве конструкције нису у духу српског језика. Циљ нам је да испитамо зашто примери новијег датума дозвољавају овакву модификацију и да утврдимо да ли се разлог таквом стању може пронаћи у морфолошким, скаларним и фонолошким особинама придева и модификатора.

Кључне речи: јаки модификатори, ослабљени модификатори, придеви негативне семантике

1. Увод

У раду се испитују могућности модификације придева негативне семантике (*лош*, *несрећан*) ослабљеним модификатором *мало* и премодификатором *пре-*. Овакво истраживање спроводимо како бисмо испитали да ли у семантизму ових придева постоји нешто што блокира комбиновање са максималним квантификаторима и премодификаторима, или пак опсег јаког премодификатора (*пре-*) и ослабљеног модификатора (*мало*) утиче на то да се могу комбиновати и са придевима негативне семантике.³ Одлучили смо да горе наведено испитамо на придевима из *Асоцијативног речника*, јер на тај начин добијамо велики

¹ ivana.mit88@gmail.com

² manojlovic.nina@gmail.com

³ Термине *јаки* и *слаби* модификатори употребљавамо у зависности од тога како ови модификатори делују на степен придева који премодификују.

број придева негативне семантике не само у стимулусима, него и у реакцијама, што ће пружити добру основу за наше закључке. Наш корпус чине и примери из РСАНУ⁴, као и примери до којих смо дошли претрагом Корпуса савременог српског језика Математичког факултета у Београду и Гугл претрагом.

Истраживањем смо желели да покажемо да се премодификатор *пре-* може комбиновати и са неким придевима негативне семантике, супротно закључку датом у тексту Т. Ашић и В. Станојевића (Ашић и Станојевић, 2008: 6), који истичу да се овај модификатор са придевима негативне семантике не може употребити у улози остваривања идеје претераности, јер „негативне особине због своје а priori негативне конотације не улазе у овај процес“. Сматрамо да је и ово могуће, јер такве модификације доносе информацију о томе да је надвишена норма, било да је реч само о стандардној вредности, било да је реч о степену који је виши од стандардне вредности, када аргумент релевантну димензију поседује у довољној мери да би се могао модификовати придевом. У том случају, модификовани елемент има особину вишу од осталих и значење коме одговара опсег вредности виших од осталих у скупу, а не виших од максималне вредности, јер такву вредност није могуће досегнути. Циљ нам је да испитамо зашто неки примери из корпуса показују овакво стање, те и да дамо одговор на питање зашто не могу сви придеви негативне семантике имати дозвољену премодификацију или квантитативну модификацију.

2. Особине придева негативне семантике према скаларној теорији (кенеди и мекнели, 2005)

Да бисмо испитали какве су скаларне карактеристике придева негативне семантике, проверили смо како се ови придеви понашају када се комбинују са модификаторима *полу-*, *упола*, *напола*, који се, према скаларној теорији, користе као инструменти за представљање значења придева помоћу затворених скала. Овакво истраживање нам омогућава да довођењем у везу дистрибуционих карактеристика модификатора и придева испитамо скаларне карактеристике придева негативне семантике, што ће нам бити од користи за испитивање премодификације одговарајућих придева модификаторима *пре-* и *мало*. Према теорији Кенедија и Мекнели, 2005, пропорционални модификатори *упола*, *напола*, или модификација придева елементом *полу-* (у енглеском *half*) служе за идентификовање придева којима одговарају затворене скале. Наведени модификатори могу да стоје уз придев (G) само ако том придеву одговара скала са минималним и максималним вредностима, јер је тако могуће одредити средњу тачку на којој се налази степен модификованог придева (види формални приказ 1):

⁴ Скраћеницу РСАНУ употребљавамо за: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, друго фототипско издање, Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Загреб.

$$1. [[\text{упола}]] = \lambda G \lambda x. \exists d [\text{diff}(\text{max}(\text{SG}))(d) = \text{diff}(d)(\text{min}(\text{SG})) \wedge G(d)(x)].$$

Придеви у чијој је основи димензија која је мерљива и која има теличну интерпретацију (2) могу да се комбинују са елементом *полу-*, јер аргумент (у нашем случају *чаша*) представља квалитет такву да је могуће одредити средњу тачку на којој се налази степен модификованог придева. Наведено није могуће са придевима негативне семантике (3), што би даље значило да таквим придевима одговара отворена скала.

2. *Чаша је полупуна, додај још вина.*

3. *#Тај човек је полузао, не можеш му веровати.*

Да бисмо утврдили да ли је наведена предикција тачна, ексцерпирани смо придеве из *Асоцијативног речника* (пример 4, *a-l*), а онда Гугл претрагом проверили да ли има таквих примера. Нисмо пронашли примере у којима су придеви употребљени са буквалном интерпретацијом, већ само оне који имају неку врсту померене интерпретације, које не узимамо за даљу анализу.

4. ⁵ *a)*полутужан*⁶, *б)*полуружан*, *в)полуцрн*⁷, *г)*полусиромашан*⁸, *д)*полуглуп*, *ђ)*полуслаб*, *е)*полујефтин*, *ж)*полулењ*, *з)*полустар*, *и)*полупрост*⁹, *ј)*полутаман*¹⁰, *к)*полумали*, *л)*полузак*.

Ово би даље значило да таквим придевима не одговара затворени пол скале, јер према импликацијама и особини структуре не могу да се комбинују са модификатором *полу*, наравно, онда када су употребљени у буквалном значењу, не у помереном. На основу запажања која нуди скаларна теорија, придевима негативне семантике одговара отворена скала, односно имају такво значење које се може представити помоћу отворених скала. Структура наведених придева је таква да се аргумент њима може квалификовати ако их поседује у степену који задовољава стандардну вредност или у сваком степену вишем од степена на коме је стандардна вредност, али који никако не може бити максимални степен. Да појаснимо ово на примеру антонимског пара *лош : добар*. Наведени придеви се могу компарирати у српском језику, што је јасан показатељ да њих аргумент не може поседовати у минималном и максималном степену, већ у различитим степенима. У том случају, било да се пореди особина коју један аргумент поседује у различитим контекстима (*лош професор: 1. лош као човек*

⁵ Придеве који се могу комбиновати са пропорционалним модификаторима, при чему немају буквално, већ померено значење, обележавамо звездицом, а у фусноти дајемо примере као потврду да је реч о помереној интерпретацији. Звездицом смо обележили и примере за које нисмо пронашли да се могу комбиновати са пропорционалним модификаторима.

⁶ Нема примера на српском, само на хрватском.

⁷ Пример за *полуцрн* идентификован је интернет претрагом: *Primeniti polucrn stil na tekst* (<http://www.onlinerecnik.com/recnik/engleski/srpski/bold>).

⁸ За *полусиромашан* два примера, али на хрватском.

⁹ „...kaze se da je takav element algebre poluprost“ (<http://147.91.68.190/Katedre/QMF/pdf/y2k.pdf>).

¹⁰ „Слабо, недовољно осветљен“ (РСАНУ 1990, s.v. полутаман).

и 2. *лош као стручњак*), било да се пореде особине двају аргумената (*Иван је гори стручњак од Јована*) (било како да се мери опсег вредности), значења придева типа *лош : добар*, ма ког да су пола, позитивног, или негативног, могу се исказати у различитим степенима.

Логично је да придеви негативне семантике не могу да се комбинују са модификаторима попут *полу-*, *упола*, *напола*, јер су у већини случајева апстрактног значења (у њиховој основи је апстрактна номинализација). Семантизам самог придева, у нашем случају релевантна апстрактна особина, блокира могућност комбиновања са парцијалним модификаторима. Примећену особину не можемо посматрати одвојено од особина степени таквих придева – њихов степен, па тек онда структура која одговара апстрактном семантизму блокирају или омогућавају комбиновање са квантификаторима и(ли) модификаторима било ког типа. На основу ових сазнања, у даље истраживање модификације и премодификације придева уводимо и тип номинализације као битан фактор, јер до блокиране дистрибуције, конкретно придева са негативним полом и модификатора *полу*, *упола* и *напола*, долази и због тога што ови придеви у већини случајева имају номинализацију која подразумева неку апстрактну особину.

3. Пре- као максимални премодификатор

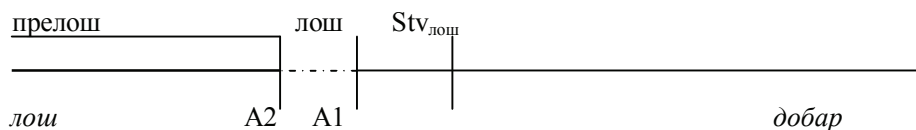
Проблематиком значења префикса *пре* и придева њиме префигираним бавили су се Стијовић, 1983; Митриновић, 1990; Клајн, 2002; Ашић и Станојевић, 2008. Рада Стијовић (1983: 103) издвојила је пет значења која може имати префикс *пре*: „прекомеран степен нечега као негативна одлика“, „појачавање негативног значења основног придева“, „прекомерност у позитивним особинама“, „апсолутна суперлативност, врло висок степен нечега“ и „куртозна суперлативност“. Т. Ашић и В. Станојевић (Ашић и Станојевић, 2008: 4) разликују два основна значења: „*пре* као максимализатор који сигнализира да је одређена особина у великој мери изражена (*предиван, пресрећан, претужан, преуморан*) и *пре* као маркер прекорачења изуса (*превелики, преузак, прегласан*) где му аугментативна функција одговара оној коју има кад модификује теличне глаголе“. Управо оваква дефиниција значења које може имати префикс *пре-* ограничава број придева који се њиме могу префигирати (према Ашић и Станојевић, 2008), и то за онај скуп придева који носе негативно значење. Међутим, то што имају негативно значење не мора да значи да су им вредности на скали омеђене конкретним опсезима. Како смо у претходном поглављу показали, придевима негативне семантике (овде мислимо само на придеве који нису префигирани префиксом *не*, о томе ће касније бити речи) одговарају отворене скале, (односно њихово значење се може представити помоћу отворених скала), што би даље значило да их аргумент може поседовати у различитим степенима, а не само у минималном и максималном (као што је случај са придевима чија је скаларна структура таква да се могу представити помоћу

затворених скала). Ово даље значи да могућност дистрибуције придева са модификаторима различитог типа не зависи само од особине степени придева (у смислу позитиван : негативан пол) него да зависи од особине номинализације која је у основи таквих придева. Ако је у основи антонимског пара номинализација која је флексибилна, онда придеви имају значење које је подложно тзв. кривљењу, односно особине степени таквих придева могу се кривити, што повећава њихове (морфо)синтаксичке могућности.

Главна наша предикција тиче се премодификације придева негативне семантике елементом *пре-*. Наиме, код таквих елемената, на нивоу дубинске структуре, можемо говорити о елипси, јер су придеви редуковане релативне реченице (Стевановић, 1986; Арсенијевић, 2005). Ово оправдава интерпретабилност модификације *прелош* (види 5), што дозвољава и дефиниција описног елемента *превише*: **превише** и **превише** прил. *преко сваке мере, претерано, одвише, превећ, сувише*.

5. пре _[онај који је превише лош] лош.

Овај премодификатор носи „идеју претераности“ и значење коме одговара опсег вредности виших од осталих у скупу, а не виших од максималне вредности, јер такву вредност није могуће досегнути. То би даље значило да он тако делује на степен придева да у односу на степен позитива (степен у коме аргумент поседује особину да би могао да се квалификује придевом *лош*, на скали ознака А1) тражи нову вредност (на скали ознака А2) у односу на коју изражава опсег који је већи од степена на коме се налази та друга вредност (види скалу 1).

Скала 1

Пре- са придевима негативне семантике има интензификаторску функцију, дакле функцију појачавања особине која је у основи, односно

„у случају придева *пре* се не може односити на неку промену, спацијалну или апстрактну већ једино на јачину испољености одређене особине. Наиме интензитет за разлику од промене онтолошки не мора да буде производ неког процеса. Напоменимо да се сам концепт интензитета такође може сматрати идејом која почива на спацијалном односу достизања односно прелажења задате границе“ (Ашић и Станојевић, 2008: 4).

У примерима о којима говоримо долази до превазилажења границе, али не максималне границе, јер придеви који се могу комбиновати са овим моди-

фикатором имају такву структуру да немају максималну вредност. У случају придева *лош*, *страшан*, *опак* и сл. префигирањем се остварује функција појачавања или интензификације, и то и семантички и прагматички гледано. Ако је нешто *прелоше*, односно *превише лоше*, онда му на скали одговара опсег вредности виших од сваке нове вредности која је на већем степену од степена на коме се налази аргумент када је модификован придевом *лош*. Са прагматичке стране, премодификацијом придева *прелош* имплицира се сваки нови контекст у коме за аргумент који је модификован овим модификатором важи да је *лошији* и од *оног који је лош*. Код придева, пак, који у основи имају особину која је димензионална, долази до семантичког јачања, али прагматичког слабљења. Како то објаснити? Код оних придева који у основи имају номинализацију која је по природи димензионална, односно која се односи на неку конкретну особину, премодификације имају улогу јачања вредности и кретања ка негативном полу (што важи за придеве типа *пренизак*, *преслаб* – односно димензионалне). У прагматичком смислу, до слабљења долази јер за придеве типа *преслаб* важи сваки онај контекст у коме је импликација да је аргумент који је њиме модификован слабији и од оног који је слаб истинита – на скали вредности њему одговара степен који је на вишој позицији од степена на коме се налази придев *слаб*, али у контексту у којем је употребљен имплицира се обрнуто.¹¹ Опет, не могу се ни сви придеви премодификовати овим префиксом, управо због фреквенности и лексикализације. Уколико је премодификовани придев био довољно фреквентан, дошло је до његове лексикализације (види примере 6–14). У другом случају, ниска фреквентност није иницирала лексикализацију, па се такве премодификације употребљавају са описним конструкцијама (*онај који је превише црн*, не *#прецрн*). У раду Т. Ашић и В. Станојевића (Ашић и Станојевић, 2008: 4) ово је објашњено у односу на семантичка ограничења самих придева, и утврђено шта повезује такве придеве, који имају значење максималности и прекорачења узуса.

6. *До јесени прошле године привредници су, као сада, нападали гувернера, али тада за <пренизак> курс (јак динар уби привреду)! Да нешто питам : курс од 76 динара за евро није био добар, Политика (16.12.2009.). Београд (Македонска 29) : Политика, 1904.*
7. *Отуда је бесмислено говорити како је курс „превисок“ или „<пренизак>“. У систему, какав смо изабрали, он је управо онолики колико га одређује тржиште...Политика (20.08.2006.). Београд (Македонска 29) : Политика, 1904.*
8. *Зар није водостај <пренизак> ? упита отац. Знају они, рекох. Имају ознаке, пловке, фењере, све што им је потребно. Возе Албахари, Давид. Јеванђеље по мом оцу.*
9. *А Луј француски одбио је Евгенија Савојског јер му је био <прени-*

¹¹ *Преслаб* у синтагми *преслаб сигнал* има значење слабљења – реч је о сигналу толико слабом да може доћи до његовог нестанка.

- зак* > за војну службу. *Зар има вишег од принца Евгенија! Новаковић, Мирјана. Страх и његов слуга. Београд : Ревизион Публишинг, 1999.*
10. *Моја верзија би гласила „Престар за рокенрол, <преглуп> за џез“.* Гледајући разне џез фестивале, тешим се да на њима наступају и гори од мене, мерено.... *Београд (Македонска 29) : Политика, 1904.*
 11. *Ти то не разумеш, ти си <преглуп> за то’.* И да ли се држава бринула о сиротињи? *Хајзенберг, Вернер. Физика и метафизика. Београд : Нолит, 1972.*
 12. *<преслаб> чинилац у задовољењу принципа правде и права. Политика (08.03.2010.). Београд (Македонска 29) : Политика, 1904.*
 13. *Деца ће сваких годину упо дана да вам закукају да им је рачунар <преспор>, а ви треба да одете у радњу и купите нов. Роберт Меткалф је технолошки пионир, не тако познат Политика (12.09.2009.). Београд (Македонска 29) : Политика, 1904.*
 14. *...ускраћени они који не спадају у ту категорију, било да је процес овладавања знањем за њих <преспор> или пребрз. Ебит : бизнис и информационе технологије. [Београд] : Е-Пресс, 2002.*

У случају негираних придева не можемо бити сасвим искључиви и рећи да је „код оних придева чији антоними нису обележени посебним лексемама већ се граде додавањем негативне партикуле (*срећан-несрећан, поштен-непоштен, љубазан-нељубазан*) модификација префиксом *пре* могућа само код позитивног пола дате особине (*препоштен / *пренепоштен*)“ (Ашић и Станојевић, 2008: 4). РСАНУ даје потврду примера (види пример 15, а–л) и са негираним придевима и са придевима негативне семантике премодификованих овим интензификатором, али не са било којим негираним придевима.

15. а) **предосадан**, -дна, -дно сувише досадан. — Предосадни сте ми сви. *Цес. А. (РСАНУ 907)*
- б) **пређаволаст и пређаволаст**, -а, -о претерано, сувише ђаволаст. — Боље чедо и пређаволасто нег’ богаљче и слепо. *Радич. (РСАНУ 914)*
- в) **прежалостан**, -сна, -сно превише жалостан. — Сами растанци бијаху прежалосни. *Нех. (РМС 915)* г) **презао**, -зла, -зло сувише зао. — Живјела једна жена, зла, презла. *Л-К. (РСАНУ 917)*
- д) **прекрвав и прекрвав**, -а, -о одвећ, сувише крвав; *фиг. врло тежак, мучан, горак.* — Лукић је понекад сматрао да је прескупа, прекрвава [та свадба]. *Лал. (РСАНУ 933)*
- ђ) **премастан**, -сна, -сно одвећ, сувише мастан; *фиг. врло прост, простачки.* — У нашој умјетној литератури нема ни трага оним масним и премасним голотињама какве народ зна избацивати код кола., на прелу. *Матош (РСАНУ 946)*
- е) **премучан**, -чна, -чно мучан, тешко подношљив у највећој мери. — Није пустила да Апологија сама поднесе напоре овог премучног и опасног путовања. *Нех. (РСАНУ 952)*

ж) **пренесретан**, -тна, -тно и **пренесрећан**, -ћна -ћно одвећ, превише несрећан. — *О све је то пренесрећно, преодвратно, преузалудно да се ту још шта говори. Цес. А. Сестра пренесретна јук носи и доноси натраг. Марет. (РСАНУ 955)*

з) **пренеугодан** и **пренеугодан**, -дна^ -дно одвећ, сувише неугодан, непријатан. — *За сада био му је пренеугодан онај сврбеж на врату. Ков. А. (РСАНУ 956)*

и) **преопак**, -а, -о сувише opak. — *И ко што дабар у ловиште своје . . . ходи, тако се звјерка преопака спружи на камен руб што око пијеска води. Комб. (РСАНУ 962)*

ј) **преохол**, -а, -о у великој мери охол. — *Твој отац је преохол. Ков. А (РСАНУ 964)*

к) **препрљав**, -з., -о много, одвећ прљав. — *Брже, могли би да се врате! Брзо! Али био је препрљав и зато неотпоран према том гласу. Дав. (РСАНУ 975)*

л) **престрашан**, -ина -ино превише, сувише страшан. — *Престрашани Кронов сине, та какву то изусту ријеч! М-И. (РСАНУ 993)*

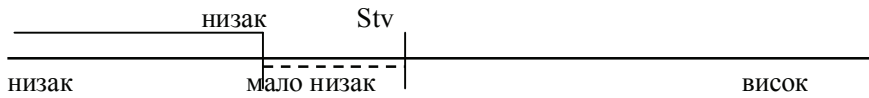
Како смо у ранијем раду објаснили (в. Митић, 2013, у штампи), немају сви негирани придеви значење негације, па самим тим ни степен такав да може бити само минималан или само максималан. Да ови придеви имају само значење негације, њима би, као и антонимима негативног поларитета којима одговара затворена скала, била блокирана дистрибуција са било којим максималним модификатором, интензификатором и премодификатором *пре-*. Наиме, код неких негираних придева, као што је и *несрећан* (види 15ж и 15з), долази до лексикализације, услед притиска језичке употребе, па је јача потреба за изражавањем опсега који одговара антониму, у односу на потребу за изражавањем читавег опсега негираног придева (в. Митић, 2013, у штампи). Одсуство стандардног опсега у структури оваквих придева, односно чињеница да је реч о контрарним, а не контрадикторним придевима, дакле оним са значењем супротности, а не негације, омогућава им комбиновање са квантификаторима различитог типа и премодификатором *пре-*. У том случају премодификатор *пре-* остварује исту функцију као и са антонимом позитивног или негативног поларитета – функцију надвишавања узуса или стандардне вредности, а не надвишавања максималне вредности.

Т. Ашић и В. Станојевић (в. Ашић и Станојевић, 2008) сматрају да могућност комбиновања са префиксом *пре-* може да зависи од семантичких компоненти самог придева и именице коју модификује, као и од прагматичких, које нису лексички енкодиране већ се изводе из нашег знања. Тако је њихова хипотеза да се идеја претераности „генерише захваљујући концептуалном везивању за телеолошке квалије (које, подсетимо, именују сврху ентитета) на које се дате особине односе“ (Ашић и Станојевић, 2008: 7). Придеви негативне поларности, које смо анализирали, у основи имају апстрактну особину која се

исто понаша без обзира на то да ли се њоме квалификује ентитет једног или другог типа, па се идеја претераности генерише захваљујући особини степена модификованог придева и релевантне номинализације (димензије) која му је у основи.

4. Мало као ослабљени модификатор

Придевске фразе са ослабљеним модификатором *мало* имају значење у *малој мери*, односно, формално-семантички гледано, такво значење да му одговара опсег између степена на коме је стандардна вредност придева и степена у коме аргумент поседује дату особину (види скалу 2).

Скала 2

Придевским фразама које садрже ослабљени модификатор *мало* одговара описна конструкција *не тако / толико + придев, не тако / толико као*, с обзиром на то да ови модификатори могу да се комбинују и са придевима у компаративу. И ексцерпирани примери са наведеним типом фраза (16–24) јасан су показатељ да дистрибуција не зависи од типа поларитета придева, односно од типа номинализације која је у основи, већ од особине степени придева и саме структуре придева. Кад кажемо структура, мислимо на особину усмерења таквих придева, флексибилност опсега, па и могућности да аргумент особину која се њима изражава поседује у различитим степенима – и то тако да се на сваку вредност може додати нека нова вредност, а не да само има максималан или минималан степен. Потоње се у ствари доводи у везу са номинализацијом која је у основи једног антонимског пара придева.

16. *Целим својим током је озидан опеком и углавном је канал којим вода тече нешто <мало нижи од просечне људске висине. Новаковић Мирјана. Страх и његов слуга. 1-31.*
17. *Његова вредност је нешто <мало мања од једног сантима (сто двадесет кориа за један франак; плата једнога „носача“ на дан је двеста четрдесет кориа; једна кокош сто педесет; једна жена млада и лепа око четири хиљаде кориа што није ни 350 франака). Цена кориа ипак није свуда једнака. Петровић Растко, Африка: Нолит, Београд 821.163 41-99*
18. *Видимо само да није баш млада и да има <мало криве ноге. У руци носи неку торбицу. Германац, кад она приђе, устане, загри је и обоје се вуку у шумицу. Драгослав Михаиловић, Кад су цветале тикве.*

19. *Ако имате <мало старији рачунар и ако ваш број телефона не> почиње са тројком, што је случај са већином Београђана, проћи ће чињава вечност док се са екрана. Ебит: бизнис и информационе технологије; Е-пресс, 2002.*
20. *А Пећ, направих оно што сам замишљао: нож од српа. И дугачак, и оштра врха, и са зупцима. Па <мало> и крив. Али не дођоше оне суботе, но данас. И опет жена издаде! Ја сам чуо, чим сам из 24. Николић, Данило. Цигански нож. у: Антологија српских приповедача XIX и XX века; Београд : Филип Вишњић, 1999. (приредио Мирослав Јосић Вишњић).*
21. *Очекујете ли најбоље, а деси се нешто сасвим <мало> лошије, изгледаће вам ужасно. - Да ? - А Срби су после Турака очекивали најбоље. - И разочарали Новаковић, Мирјана. Страх и његов слуга. Београд, 1999.*
22. *Како ви мислите, драги господин Јоксима, о овоме : да је родна земља понекад <мало> крива за судбине својих добрих синова... Секулић, Исидора. Кроника паланачког гробља. Антологија српске књижевности, Учитељски факултет.*
23. *...порављати већ после неколико дана од свега што је преживео и две недеље касније, још увек блед и <мало слаб>, изјавио је да је спреман за посао. Пр Поповић, Мирослав. Судбине. Београд : Дерета, 1994.*
24. *Он не доврши: Фердишченко му брзо подметну столицу, а генерал, <мало слаб> на ногама после ручка, просто се сручи или, боље рећи, тресну на столицу, али га то, иначе... Достојевски, Фјодор Михајлович. Идиот (електронска верзија).*

На основу ексцерпираних примера са ослабљеним модификатором *мало* приметили смо да и у случају ових придевских фраза лексикализација и фреквентност имају утицај на интерпретабилност премодификованих придева, као и да сама чињеница да има и примера у којима су премодификовани придеви додатно модификовани ослабљеним модификатором *мало* иде у прилог нашој тези о интерпретабилности придева префигираних префиксом *пре-*. Фреквентност је и у овом случају у директној вези са елипсом која је видљива на нивоу дубинске структуре.

5. Закључак

На основу претходних запажања и ранијег истраживања аутора овог текста (в. Митић, 2012) можемо рећи да дистрибуција придева са модификаторима не зависи само од особине степени придева (позитиван : негативан пол), него и од типа номинализације која је у основи једног антонимског пара, а која директно утиче на скаларне особине степени придева. Морфосинтаксичке

могућности придева као што су компарација или дистрибуција са модификаторима зависе и од тога да ли је у основи антонимског пара конкретна (*мали: величина, висина*) или апстрактна номинализација (*лош: особина*), да ли је реч о номинализацији која је у основи димензионална (*мали: величина*), да ли је у основи номинализације таква особина да је степен придева флексибилан (*сув: сувоћа, сувљи*) и да се може кривити.

Као круцијални фактори који утичу на интерпретабилност премодификација (*прелош, пренесрећан*) намећу се лексикализација и фреквентност, која је у директној вези са елипсом видљивом на нивоу дубинске структуре. Могућност да оно што је подведено под елипсу буде интерпретабилно показатељ је да готово сви типови придева могу да се модификују на овај начин, с тим што су у једном случају (*пре+придев*) довољно фреквентни и лексикализовани, па је описна конструкција *онај који је превише* само у дубинској структури, а у другом, мање фреквентни и нису лексикализовани, па се употребљавају као описне конструкције. И на крају, ово истраживање јасан је показатељ да могућност дистрибуције придева са квантификаторима, модификаторима, интензификаторима и премодификаторима зависи од особина степени придева, номинализације која је у основи антонимског пара и структуре синтаксичких јединица које са њима комбинују, а не само од семантизма придева, односно типа поларности који им је у основи.

Литература

- Arsenijević, B. (2005). Negative concord in Serbo-Croat Aps. *Snippets, Issue 10*, Доступно на: <http://www.ledonline.it/snippets/allegati/snippets10001.pdf>. [20. 12. 2011]
- Ашић Т. и В. Станојевић. (2008). Мој брат је проверан – семантичка и прагматичка анализа придевског префикса 'пре' у српском језику и његови преводни еквиваленти у француском. Зборник радова са научног скупа Српски језик, књижевност, уметност одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, 31. 10. 2008 – 1. 11. 2008, 289–303.
- Грицкат, И. (1962). Прилози и њихов однос према придевима и придевским значењима. *Наш језик, књ. 11, свеска 3–4*, 69–80.
- Митић, И. (2012). *Скаларност и поларност код придева у српском језику*. Ниш: Филозофски факултет. Необјављени мастер рад.
- Митић, И. (2013). Негирани придеви и негативно значење у српском језику. Зборник радова са петог научног скупа младих филолога Србије одржаног 30. марта 2013. године, у штампи.
- Митриновић, В. (1990). *Пољски глаголски префикс „прзе“ и његови српскохрватски еквиваленти „пре/про“*. Београд: Научна књига.
- Клајн, И. (2002). *Творба речи у савременом српском језику*, књига 1. Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић, М. (2003). *Граматицке и стилистичке теме*. Бањалука: Књижевна задруга.

- Kennedy, C. and L. McNally. (2005). Scale structure, degree modification, and the semantics of gradable predicates, *Language 81*, Доступно на: http://www.upf.edu/pdi/louise-mcnally/_pdf/publications/kennedymcnally.pdf [30. 6. 2012]
- Стевановић, М. (1986). *Савремени српскохрватски језик, (граматички системи и књижевнојезичка норма)*. Београд: Научна књига.
- Стијовић, Р. (1983). *Префиксација придева у српскохрватском књижевном језику*. Нови Сад: Матица српска.
- Ристић, С. (1990). *Начински прилози у савременом српскохрватском књижевном језику, лексичко-граматички приступ*. Београд: Библиотека јужнословенског филолога.
- Ристић, С. (2012). *О речима у српском језику*. Београд: Монографије Института за српски језик САНУ.

Извори

- Асоцијативни речник српског језика (први део; од стимуланса ка реакцији)*. Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић. Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет у Београду, 2005.
- Речник српскохрватскога књижевног језика*, друго фототипско издање, Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Загреб, 1990.
- Корпус савременог српског језика Математичког факултета у Београду

Ivana Z. Mitić, Nina Ž. Manojlović

MODIFICATION OF ADJECTIVES WITH NEGATIVE SEMANTICS WITH STRONG AND WEAK MODIFIERS

Summary: In this paper we examine the possibility of modification of adjectives with negative semantics with weak modifier *a little* and modifier *pre-*. Based on our corpus analysis we have determined that modifier *pre-* can be combined with adjectives with negative semantics, even though such adjective phrases should be blocked due to the „idea of excessiveness“ that this modifies carries. Corpus also confirms examples with weak modifier *a little* and adjectives with negative semantics, even though such constructions are not natural in Serbian language. Our goal is to examine why only examples of recent date demonstrate this state, and to determine whether the reason for this can be found in morphological, scalar and phonological properties of adjectives and modifiers.

АТРИБУТИВНИ ПРИДЈЕВИ И СЕМАНТИЧКИ ОДНОСИ СА УПРАВНОМ РИЈЕЧЈУ ИМЕНИЧКЕ ФРАЗЕ

Сажетак: Иако се придјевни сматрају изузетно продуктивним атрибутима не постоје јасно одређени термини који би се могли користити приликом интерпретирања значења које се формира између њих и управне ријечи. Циљ овог рада јесте да, користећи познату листу семантичких односа који се формирају између атрибутивних именица и управне ријечи, а коју су увели Бајбер и сарадници (1999), направимо листу могућих односа који се формирају између атрибутивних придјева и управне ријечи у фрази. Првобитна листа се морала модификовати и након дескриптивно-аналитичке анализе примјера које смо преузели из новинског регистра само потврђујемо да атрибутивни придјеви остварују широк спектар различитих односа са управном ријечју и закључујемо да увођење термина приликом описа тих односа доприноси бољем разумијевању значења фразе.

Кључне ријечи: придјев, именичка фраза, семантички односи

1. Увод

У почетку је превладавало мишљење да су „ријечи спојене како би формирале реченицу“¹ (Matthews, 1974: 1), али лингвисти су почели да препознају веће структуре од ријечи и опис фраза је заузео значајно мјесто у већини граматика. Реченица се више није посматрала као насумични низ ријечи, него је попримала сложену унутрашњу структуру (Mönnink, 2000: 7). Свака именичка фраза, према мишљењу Кверка и сарадника, има сљедеће елементе као своје саставне дијелове: управну ријеч, детерминаторе, премодификацију и постмодификацију (Quirk *et al.*, 1985: 1238–1239).

Модификатори именичке фразе зависе од управне ријечи и нису обавезни елементи у фрази. Иако њихово изостављање не би пореметило структуру реченице, они су важни због додатних информација које доносе самој фрази и реченици. Зато се чини да би њихово изостављање нашкодило самој комуникацији (Greenbaum, 1996: 209). Модификаторе дијелимо у двије групе: премодификаторе и постмодификаторе. Кверк и сарадници премодификаторе описују као

¹ '[...] words put together to form sentences.'

„лексичке и граматичке јединице које имају широк опсег и неодређену сложеност и међусобне односе и као такве могу да претходе управној ријечи именичке фразе како би формирали именичку фразу чија модификација је, уопштено говорећи, мање експлицитна него постмодификација“ (Quirk *et al.*, 1985: 1322). Премодификатори су зависни елементи у фрази и за њих ћемо у раду употребљавати општи назив: атрибут (Станојчић и Поповић, 1994: 252). Придјеви као атрибути у именичкој фрази биће у центру нашег интересовања у даљем току рада.

Придјев се, традиционално, дефинише као „ријеч које се користи да опише или да понуди додатне информације о именици или, потпуније речено, ријеч која одређује именицу, употпуњује њено значење, али ограничава њену примјену.“² (Eckersley and Eckersley, 1960: 64). Најучесталија дефиниција придјева јесте:

Придјеви типично означавају својства објеката, особа, мјеста итд.; својства која се односе на узраст (old, young), величину (big, small), облик (round, flat), тежину (heavy, light), боју (black, blue), вриједност и квалитет (good, bad) итд. (Huddleston and Pullum, 2005: 112).³

Према мишљењу Кверка и сарадника, најзначајније двије особине свих придјева у енглеском језику су њихова способност да буду дио именског предиката и способност да врше функцију атрибута (1985: 404). У раду смо се концентрисали само на придјеве који врше функцију атрибута и однос који формирају са управном ријечју именичке фразе.

Иако се именице, према продуктивности, сматрају најзначајнијим атрибутима, послвије придјева, у свим врстама текстова, а посебно у новинским, њихово значење није увијек експлицитно (Biber *et al.*, 1999: 589), што је наметнуло потребу да се направи листа семантичких односа која би на јасан и економичан начин могла да покаже значење фразе са именицом као атрибутом. Са друге стране, таква листа семантичких односа никада није направљена за атрибутивне придјеве иако дефиниције наглашавају да придјеви изражавају широк спектар различитих значења, а лингвисти се и даље баве питањем да ли су придјеви или именице продуктивнији као атрибути и зашто (Biber, Grieve and Iberri-Shea, 2009: 187). Уколико не постоји адекватна листа семантичких односа за атрибутивне придјеве намеће се као нужно поставити питање како савремене анализе уопште могу да одговоре на питање зашто су придјеви продуктивнији у односу на именице или обрнуто? Шта употреба придјева или именице као атрибута доноси или одузима у значењу фразе? Таква питања су нам послужила као инспирација за наше истраживање и постављање циља а то је одређивање листе семантичких односа који се остварују између атрибутивног придјева и управне ријечи у именичкој фрази.

² [...] a word used to describe or give more information about a noun, or, rather more fully, a word that qualifies a noun, adds to its meaning but limits its application.²

³ ‘Adjectives typically denote properties of objects, persons, places, etc. properties relating to age (young, old), size (big, small), shape (round, flat), weight (heavy, light), colour (black, blue), merit and quality (good, bad), etc.’

Корпус који смо користили у истраживању јесу примјери преузети из следећих дневних издања: *The Times*, *The Guardian*, *The New York Times*⁴, а који су објављени на интернету у периоду од маја до јула 2010. године. Разлог зашто смо одабрали новински регистар може да се објасни чињеницом да су новински текстови познати по томе што употребљавају широк спектар различитих придјева. Њихова улога у овим текстовима није само да понуде неку додатну поруку или опишу неку особину него и да јасно идентификују на шта се односи порука именичке фразе (Biber *et al.*, 1999: 514). Обим материјала смо морали ограничити јер би детаљна анализа свих новинских чланака објављених у поменутом периоду изашла из оквира нашег рада. На крају смо анализирали чланке објављене у секцији Вијести (*News*) јер та секција покрива најразноврсније теме.

2. Семантички односи атрибутивних придјева и управне ријечи

У литератури, која је нама била доступна, не постоје прецизно одређени термини који би се могли користити приликом одређивања семантичког односа између атрибутивних придјева и управне ријечи у фрази. Зато смо, преузимајући, дјелимично, познату листу односа која се користи приликом анализе атрибутивних именица (Biber *et al.*, 1999: 590–591), уз неколико промјена, пробали да направимо листу термина која би се могла користити у анализи. Промјене које смо унијели на листу су биле неопходне јер су именице и придјеви, према својој дефиницији, различите врсте ријечи и самим тим и порука се мора разликовати. Листа која се користи у анализи атрибутивних именица изгледа овако⁵:

- *садржај*: управна ријеч се састоји од или се бави/говори о атрибутивној именици, нпр. *glass windows*, *word classes*, *algebra test*
- *сврха*: управна ријеч служи у сврху атрибутивне именице или се користи, нпр. *pencil case*, *safety device*, *war fund*
- *идентитет*: управна ријеч се односи на исти појам као и атрибутивна именица, али додаје још једну карактеристику датом појму, нпр. *men workers*, *member country*, *exam papers*
- *објекатски тип 1*: атрибутивна именица је објекат у процесу који представља управна ријеч, нпр. *egg production*, *waste disposal*, *computer users*
- *објекатски тип 2*: управна ријеч је објекат у процесу који представља атрибутивна именица, нпр. *pilot projects*, *discharge water*, *substitute forms*

⁴ У раду ћемо поменуте наслове новина означавати скраћеницама, тј. *TT* за *The Times*, *TG* за *The Guardian* и *NYT* за *The New York Times*.

⁵ Листа је преузета из *Longman Grammar of Written and Spoken English* (Biber *et al.*, 1999: 590–591). Првобитну листу веза смо измјенили, па смо *састав* и *садржај* подвели под један термин (*садржај*), а *извор* изједначили са *локацијским типом 1* због сличних односа које остварују.

- *субјекатски тип 1*: атрибутивна именица је субјекат процеса који представља управна ријеч, нпр. *child development, eye movement, leaf appearance*
- *субјекатски тип 2* управна ријеч је субјекат процеса који је представљен атрибутивном именицом, нпр. *labour force*
- *вријеме*: значење управне ријечи може да се пронађе само у времену које представља атрибутивна именица, нпр. *summer conditions, Sunday school, Christmas raffle*
- *локацијски тип 1*: значење управне ријечи се одвија на мјесту које се представља атрибутивном именицом, нпр. *Paris conference, world literature, heart attack*
- *локацијски тип 2*: значење атрибутивне именице се везује за мјесто које је представљено управном ријечју, нпр. *staff room, job centre, theme park*
- *институција*: управна ријеч даје институцијске оквире атрибутивној именици, нпр. *insurance companies, ski club, egg industry*
- *дио*: управна ријеч одређује дио атрибутивне именице, нпр. *cat legs, family member, rifle butt*
- *специјализација*: атрибутивна именица одређује специјалистичку област за особу или занимање те особе која је представљена управном ријечју, управна ријеч је живо биће, нпр. *finance director, gossip columnist, football fans*.

Нас ће занимати да ли однос који се формира између атрибутивног придјева и управне ријечи у фрази⁶ може, на неки начин, да се изједначи са односом који постоји код атрибутивних именица. На крају, листа семантичких односа који су остварљиви између атрибутивних придјева и управне ријечи у именичкој фрази изгледа овако⁷:

- *квалитет*: атрибутивни придјев описује вриједност или квалитет управне ријечи; понекад вриједност управне ријечи може да буде и оно о чему управна ријеч говори или чиме се бави
- *сврха*: атрибутивни придјев описује сврху управне ријечи
- *објекатски тип*: управна ријеч је објекат, а атрибутивни придјев описује шта тај објекат трпи

⁶ Придјеви се семантички гледано, сматрају врстом ријечи која именици, описујући је, приписује одређену особину (Ђорђевић, 2007: 209). Понекад је то само нека додатна особина неке именице, а понекад тај опис има више значење „бити у вези са“ него „имати неку особину“ и тада придјеви имају класификативно значење (Ђорђевић, 2007: 215–216) и типично означавају националну/вјерску припадност (*Chinese*), неко тематско поље за управну ријеч (*chemical, human*), итд (Biber *et al.*, 1999: 509). Граница која јасно одваја описно од класификативног значења не може увијек да се постави јер исти придјеви понекад могу да имају оба значења.

⁷ Листу бисмо могли да употпунимо са још једним значењем које је остварљиво и употребом атрибутивних именица, а то је значење *институције* гдје атрибутивни придјев одређује особине институције која се представља управном ријечју; под особинама може да се подразумијева и основна дјелатност, тематско поље. Нажалост, у корпусу нисмо пронашли ниједан примјер фразе са овим значењем па га остављамо у напомени као могуће и остварљиво за неке будуће анализе.

- *субјекатски тип 1*: атрибутивни придјев својим описним оквиром одређује ко може да буде субјекат, а управна ријеч одређује у чему субјекат учествује
- *субјекатски тип 2*: управна ријеч је субјекат, а атрибутивни придјев одређује у чему тај субјекат учествује
- *локацијски тип 1*: атрибутивни придјев одређује поријекло било које врсте или локацију управне ријечи
- *локацијски тип 2*: управне ријеч представља локацију, а атрибутивни придјев само опис који може да се пронађе на датој локацији
- *вријеме*: атрибутивни придјев даје неки временски оквир у ком се управна ријеч може пронаћи и одређује хронологију, старост, учесталост итд.
- *специјализација*: атрибутивни придјев одређује својим описом специјалистичко поље дјеловања за управну ријеч која је обично живо биће
- *боја*: атрибутивни придјев описује боју управне ријечи
- *квантитет*: атрибутивни придјев описује величину, тежину или обим управне ријечи.

3. Анализа корпуса

На основу примјера пронађених у корпусу можемо да кажемо да велики број придјева означава неке типичне особине, као што су квантитетски одређене особине управне ријечи, па однос који се формира у фрази јесте однос *квантитета*⁸:

- (1) ... that transformed the Champs Elysées into a *long strip* of greenery. (TG 23.5⁹)
- (2) A *small dance floor* and a dinner-jacketed band whose violinist ... (TT 27.5)
- (3) Although the party has a *large majority* in the more powerful ... (TG 4.6)
- (4) Levin made a *brief announcement* to say Petraeus was recovering... (TG 15.6)

- или временски одређене особине, па се остварује однос *времена*:

- (5) Mr. Shahzad provided *new details* about his training with the... (NYT 22.6)

⁸ У корпусу смо пронашли укупно 697 примјера именичких фраза са атрибутивним придјевима које остварују различите семантичке односе. За сваки тип односа ћемо у раду наводити по неколико карактеристичних примјера јер би навођење свих пронађених примјера изашло из оквира овог рада.

⁹ Наведеним бројевима ћемо означавати датуме када су наведени примјери објављени на интернету.

- (6) ... that they risked their credibility by failing to live up to *past promises*. (TT 26.6)
- (7) The *former president* retired from public life in 2004, but made... (TG 3.6)
- (8) ... confirmed that Ms Murphy had been a *long-time employee* and vice-president of the company. (TT 30.6)

- или боју:

- (9) ... his *dark curls* in favour of a slick-backed look, replacing his... (TG 18.6)
- (10) But the *blue paint* on the walls is fairly fresh, and the... (NYT 14.6)

Једно од најзаступљенијих значења јесте значење *квалитета* гдје атрибутивни придјев описује неки квалитет атрибутивне именице:

- (11) ..., but we were still not allowed to show *frank nudity*, ... (TG 16.6)
- (12) He was also a *cool villain* in the 1994... (TG 30.5)
- (13) ... that with renewable energy you can do *impossible things*.” (NYT 8.7)
- (14) May the *shameful elimination* of this *pitiful team* awaken us and... (TT 21.6)
- (15) This signifies a *malicious escalation* from violence on public property to public persons that could potentially intimidate other ministers... (TG 25.6)

У фразама у којима су именице вршиле функцију атрибута имали смо *објекатски mun 1* (атрибутивна именица је била објекат у процесу који се представља управном ријечју) и *објекатски mun 2* (управна ријеч је објекат у процесу који се представља атрибутивном именицом) (Biber *et al.*, 1999: 590–591). У фразама са атрибутивним придјевима могућ је само *објекатски mun* који би дјелимично могао да се изједначи са *објекатским munом 2* јер придјеви само описују оно што управна ријеч као објекат трпи (*loss that cannot be counted, estuaries that are fringed by palms, country torn by war, violence sponsored by government, energy that can be renewed*):

- (16) ..., the cost has been the *uncountable loss* of artifacts from... (NYT 25.6)
- (17) ..., living among the *palm-fringed estuaries* in conditions as abject... (NYT 16.6)
- (18) ... to bring some measure of stability to that *war-torn country*,... (NYT 16.6)
- (19) The *government-sponsored violence* enraged other artists, too. (NYT 5.6)
- (20) „You land in a new era where people understand that with *renewable energy* you can do impossible things.“ (NYT 8.7)

Иако атрибутивни придјевни не могу својим описним оквиром да представе објекат могу да одреде ко може да врши функцију субјекта у процесу који се представља управном ријечу (*субјекатски mun 1*) (21, 22, 23, 24) или да одреде у чему учествује субјекат који се представља управном ријечју (*субјекатски mun 2*) (25, 26, 27, 28):

- (21) The *artistic tradition* continued into the 20th century with the arrival... (TG 4.7)
- (22) ... have been *journalistic malpractice* for his father not to accept... (TT 31.5)
- (23) „It’s *psychological pressure*.“ (NYT 21.6)
- (24) She is a *trailblazing leader*. (TT 10.5)
- (25) „This is a *world-changing event*“, said Sgt. Mark Kupiec, 23,... (NYT 9.5)
- (26) ... attention as its *cane-wielding students*, intent on installing... (NYT 22.6)
- (27) ..., Mrs Drummond spends her time doing this *backbreaking job* in temperatures of 40C (104F) – for nothing. (TT 5.6)
- (28) The speech was intended to help *budding journalists* understand Xinhua’s dual mission... (TG 6.6)

Придјев у фрази *trailblazing leader* (24) показује још и продуктивну карактеристику енглеског језика, која се огледа у чињеници да је у стању да користећи старе изразе ствара нове. У семантичкој основи придјева налази се ријеч која је класификована као сложена именица у MED¹⁰ (2002) и која у облику *trailblazer* носи сљедеће значење: *someone who is the first to do something or discover something* (пионир, утирач нових путева (Filipović, 1990)). У истом рјечнику је могуће пронаћи и придјев *trailblazing* са значењем *new, exciting and interesting* (ново, узбудљиво, интересантно). У CALD¹¹, који се појављује само годину дана касније, можемо пронаћи сложену именицу са истим значењем, иако мало другачијим начином писања (*trail blazer*), док придјев у овом рјечнику не постоји забиљежен. Поменута сложена именица и придјев поново се појављују у OALD¹² (2010), написани онако како су забиљежени у MED 2002. године. Значење именице остаје исто, док се придјев у рјечнику, не наводећи прецизно значење, повезује са значењем именице. Дати придјев, као што смо видјели, у нашој фрази тако описује ко може да буде субјекат, а управна ријеч у чему тај субјекат учествује (*субјекатски mun 1*). С друге стране, придјев у фрази *budding journalists* (28) показује како глаголска основа која је послужила

¹⁰ Macmillan English Dictionary for Advanced Learners (2002)

¹¹ Cambridge Advanced Learner’s Dictionary (2003)

¹² Oxford Advanced Learner’s Dictionary (2010)

за настајање придјева има потпуно другачије значење у односу на сам придјев што овом примјеру и омогућава да буде у групи која има значење *субјекатског тина* 2. Глагол *to bud* значи *to produce buds* (цвјетати, пупати), али је *budding journalist* новинар који обећава, а не новинар који цвјета, јер је значење придјева *budding – beginning to develop or become successful* (који обећава).

У корпусу проналазимо још два значења у којима и атрибутивни придјев и управна ријеч могу да играју равноправне улоге. Та значења су *локацијски тин 1* (гдје атрибутивни придјев одређује поријекло било које врсте или локацију управне ријечи) и *локацијски тин 2* (гдје управна ријеч представља локацију, а атрибутивни придјев само опис који се може пронаћи на датој локацији). *Локацијски тин 1* се показао као изузетно продуктивно значење, па у корпусу проналазимо многобројне примјере (29, 30, 31), док *локацијски тин 2* проналазимо само у једном примјеру заједно са значењем *квалитета* (32) :

- (29) ..., where *Japanese right-wingers* gathered to scream blood-curdling... (TT 31.5)
- (30) ... the pool at her *Spanish villa*, Mrs Drummond spends her time doing... (TT 5.6)
- (31) The event made front-page headlines in a *Malawian newspaper*. (NYT 29.5)
- (32) ..., he controlled *diamond-rich regions*, timber concessions,... (NYT 30.5)

Показало се да именичке фразе у којима именице врше функцију атрибута чешће остварују и више од једног значења у оквиру исте фразе, али примјер *diamond-rich regions* (28) показује да је то могуће и у фразама са атрибутивним придјевима. Ово, наравно, није једини примјер који смо пронашли у корпусу иако у поређење са фразама са атрибутивним именицама таквих примјера је мање. Неки од најзачајнијих примјера у којима се остварују два значења су:

- (33) ... Istanbul Tuesday, women in *colorful scarves* brought money and were given receipts. (NYT 1.6)
- (34) John Key's remark – which he described as “a *light-hearted joke*” – further soured relations with the Tuho *iwi*, or tribe. (TG 13.5)
- (35) But at the Piero beach club, a family-run bastion of old-fashioned wooden huts and *blue-blooded sunbathers*, the Russians are still few and far between. (TG 4.7)
- (36) So on Monday he piled *fresh-picked corn* onto the back of a donkey cart, grabbed an old metal pot... (NYT 21.6)
- (37) Yesterday the Pacaya volcano was rocked by constant explosions and spewed *bright-coloured plumes* into the air. (TT 29.5)
- (38) Newspaper cartoons regularly lampoon him as an *authoritarian jackboot*. (TG 17.6)

Фраза *colorful scarves* (33), иако не означава једну одређену боју него више њих, има значење *боје* и *квалитета*. Сликвитост придјева се најбоље види у фрази *blue-blooded sunbathers* (35) гдје се боја користи како би се представила

вриједност, па фраза има значење *квалитета* (*sunbathers of royal origin*) и *објекатског тина* што можемо да кажемо и за фразу *light-hearted joke* (34). Примјери као што су *fresh-picked corn* (36) и *bright-coloured plumes* (37) имају значење *објекатског тина*, јер су управне ријечи у датим фразама објекти на којима се наведени описи извршавају, али и по једно додатно значење као што је *вријеме* за *fresh-picked corn* и *боја* за *bright-coloured plumes*. Листу значења можемо да употпунимо још једним новим значењем које се заједно са *субјекатским тином I* појављује у фрази *authoritarian jackboot* (38), а то је значење *сврхе* (атрибутивни придјев описује сврху управне ријечи), јер тематски оквир придјева јесте сврха за коју се употребљава наведена врста чизме, а уједно тематски оквир придјева упућује на субјекте који могу да користе наведену врсту чизме.

Поред примјера који остварују само значење *сврха* (39, 40, 41) листу завршавамо са значењем *специјализација* (атрибутивни придјев, својим описним оквиром, одређује специјалистичко поље дјеловања за управну ријеч која је обично живо биће) (42, 43, 44):

- (39) ... Administration is expected to suspend *exploratory drilling* in the... (TT 27.5)
- (40) That's about what the *presidential palace* pays for toilet paper a year. (TG 11.4)
- (41) He appears now to favor a more *conciliatory approach*. (NYT 11.6)
- (42) ... *public persons* that could potentially intimidate other ministers... (TG 25.6)
- (43) A *mayoral spokesman* said the planning decisions were independent of other considerations. (NYT 21.6)
- (44) But precisely how this suburban father and *financial analyst* came to join a terrorist network in the mountains of Waziristan... (NYT 22.6)

Код фраза са атрибутивним именицама се често дешава да се фраза са својим значењем не уклапа ни у један од понуђених значења, па се значење открива тако што ју је неопходно парафразирати. Такво нешто код придјева је ријетко, па је ваљда логично што проналазимо само један такав примјер:

- (45) The continent has experienced fewer conflicts, less military spending and improved *cross-border relations*. (TG 8.6)

Значење овог примјера може да се објасни сљедећом конструкторцијом: „*to cross border*“, тј. глагол и именица у оквиру придјева формирају однос какав се у реченици остварује између глагола и објекта.¹³ Значење фразе се не уклапа ни у један представљени семантички шаблон, па га представљамо парафразирањем *'relations concentrated on cross-border issues'*.

¹³ Овај тип сложеног придјева веома је риједак и сматра се да је нов (Bauer, 1983: 209), па се стога не може ни говорити о постојању различитих семантичких веза у оквиру самог типа што доводи до немогућности уклапања придјева у неки од понуђених семантичких шаблона.

4. Закључак

Суштина јесте да су и именице и придјиви као атрибути дјелотворни механизми за уметање порука у именичку фразу, али свако на себи својствен начин. Именице обично имају неки референт у природи за оно што означавају, па је потребно понекад за боље разумијевање парафразирати однос који се у фрази формира између нека два референта док придјиви ма колико њихово значење пренесено или сликовито било, у највећем броју случајева јасно остварују неки од семантичких односа без парафразирања. Можемо да закључимо да управо зато одређена значења фразе са атрибутивним именицама не могу да се постигну употребом придјева и обрнуто. Значење *садржаја*, *идентитета*, *објекатског типа 1* и *дијела* придјиви као атрибути не могу да остваре са управном ријечју. Суштина ових односа јесте да атрибут као други референт говори или чиме се бави или од чега се састоји управна ријеч (*садржај*), да је управна ријеч уједно и још нешто (*идентитет*), да атрибут постаје објекат у неком процесу који представља управна ријеч (*објекатски тип 1*) или да управна ријеч одређује дио атрибута (*дио*). Понекад придјев може да представи тематско поље управне ријечи гдје се обично представља и садржај, али не у оном смислу као именица, јер тај садржај постаје квалитет, вриједност управне ријечи. Придјев може представити својим описним оквиром ко може да врши функцију субјекта, али не и објекта па зато придјиви остварују само значење *објекатског типа* у оквиру кога описују оно што управна ријеч као објекат трпи. С друге стране неке типична и само придјевима својствена значења именице не могу да остваре, а та значења су: *квалитет*, *квантитет* и *боја*.

Најпродуктивнија значења су била значења *квантитета* и *квалитета* тј. она која означавају неке типичне особине као што су квантитетски одређене особине (*long strip*, *small dance floor*) или квалитет, вриједност нечега (*frank nudity*, *cool villain*), али и значења *боје* и *времена* гдје придјев представља боју (*dark curls*) али и временски оквир за управну ријеч (*new details*). Да придјиви, својим описним оквиром, остварују и друга значења од типичних описа потврђују односи као што су *сврха* (*exploratory drilling*), *субјекатски тип 1* (*artistic tradition*), *субјекатски тип 2* (*world-changing event*), *локацијски тип 1* (*Malawian newspaper*) и многа друга која показују оправданост наше тежње да успоставимо листу термина који би се могли користити у анализи. Термини само економично осликавају шта све опис придјева може да означава али и какав је његов однос са управном ријечју у фрази.

Литература

- Biber, D. et al. (1999). *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Biber, D., Grieve, J. and Iberri-Shea, K. (2009). Noun phrase modification. In: Günter Rohdenburg and Julia Schlüter (ed.). *One Language, Two Grammars? Differences*

- between British and American English*. Cambridge: Cambridge University Press, 182–193.
- Dorđević, R. (2007). *Gramatika engleskog jezika. Četvrto izdanje*. Beograd: Čigoja štampa.
- Eckersley, C. E. and Eckersley, J. M. (1960). *A Comprehensive English Grammar for Foreign Students*. London: Longmans.
- Greenbaum, S. (1996). *Oxford English Grammar*. New York: Oxford University Press Inc.
- Huddleston, R. and Pullum, G. K. (2005). *A Student's Introduction to English Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Matthews, P. H. (1974). *Morphology – An Introduction to the theory of word-structure*. London: Cambridge University Press.
- Mönnik, I. de. (2000). *On the Move. The Mobility of constituents in the English noun phrase: multy method approach*. Rodopi. Доступно на: http://avxsearch.com/avaxhome_search?q=english+noun+prase&commit=Go [4.7.2010].
- Quirk, R. et al. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Harlow: Longman Group Limited.
- Станојчић, Ж. и Поповић, Јб. (1994). *Граматика српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Рјечници који су коришћени у истраживању:

- Cambridge Advanced Learner's Dictionary*. (2003). Cambridge: Cambridge University Press.
- Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*. (2002). Oxford: Macmillan Publishers.
- Oxford Advanced Learner's Dictionary*. (2010). Oxford: Oxford University Press.
- Filipović, R. (1990). *Englesko hrvatski ili srpski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga i grafički zavod Hrvatske.

Примјери за корпус преузети из:

- www.thetimes.co.uk [преузето у периоду мај–јул 2010. године]
- www.theguardian.co.uk [преузето у периоду мај–јул 2010. године]
- www.nytimes.com. [преузето у периоду мај–јул 2010. године]

Maja Žarković

PREMODIFYING ADJECTIVES AND SEMANTIC RELATIONS WITH NOUN PHRASE HEAD

Summary: Even though adjectives are considered to be extremely productive premodifiers, there are not specific terms that can be used when interpreting the meaning between premodifying adjectives and the noun phrase head. The aim of this paper is to use already known Biber *et al.*'s (1999) list of meaning-relationships between premodifying nouns and the head and to establish a list of possible meaning-relationships between premodifying adjectives and the head. It was, however, necessary to readjust the list and after descriptive and analytic analysis on examples taken from the newspaper register, we just confirmed that premodifying adjectives express a wide range of different meaning-relationships and we concluded that the introduction of terms when describing those relationships contributed to a better understanding of the noun phrase meaning.

СТАТУС СРПСКОГ ЈЕЗИКА НА ПОЧЕТКУ XXI ВИЈЕКА

Сажетак: У реферату¹ се статус српског језика на почетку XXI вијека освјетљава из неколика аспекта: 1) с обзиром на критеријуме идентитета језика, 2) с обзиром на његову полицентричну реализацију, његову варијантност, и 3) с обзиром на његов лингвистички и политички статус.

Реферат² прије свега показује какав је статус српскога језика у породици јужнословенских језика, из чега онда нужно проистиче и његов међуоднос са „политичким језицима“ из њега изведеним. У реферату се дају двоаспектне карактеристике српског књижевног језика: а) као хиперонимског и б) као хипонимског појма, при чему се оцртавају особине сваке од његових варијаната, које су на подлози политичких одлука само именом добиле статус језика.

Кључне ријечи: српски језик, идентитет језика, лингвистички језици, политички језици, варијанте српскога језика, комуникативна функција, преименовања српскога језика

1. Шта је то српски књижевни или стандардни језик

Већина Срба, а међу њима и велики број филолога, ни на почетку XXI вијека нема усаглашено мишљење о томе шта данас подразумијевати под српским књижевним или стандардним језиком и који му је обим и садржај. У каквом је односу он према Вуков(ск)ом српском језику, а у каквом према бившем српскохрватском? Очигледно је да се српски језик данас именом подудара са српским Вуковим језиком, или друкчије речено: да је данас српском језику опет враћено српско име, након његовог готово полувјековног боравка у српскохрватском имену.

Српски књижевни (стандардни) језик по своме је обиму и садржају и данас подударан српскоме књижевном језику како га је дефинисао његов творац

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178014: *Динамика структура савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² У реферату се даје својеврстан сажетак ауторових ставова о статусу српскога језика, детаљно образлаганих у књигама: Ковачевић, 1999; Ковачевић, 2003; Ковачевић, 2005. и Ковачевић, Шћепановић, 2011.

Вук Стефановић Караџић. А Вук је не само сматрао него и доказао, што је прихватила и сва „учена Европа“, да су сви Срби штокавци, али истовремено и да су сви штокавци (тада били) Срби. То значи да је штокавско нарјечје својом цјелином српско, па је и књижевни језик који је на основу тог нарјечја Вук кодификовао такође етнички само српски. Друкчије речено, вјерска припадност ни данас се као ни у Вуково доба не подудара са језичком припадношћу, јер су српским језиком говорили а и данас говоре етнички Срби све три вјероисповијести: и православне, и римокатоличке, и исламске. Ни у Вуково доба као ни данас сви Срби Србима нису хтјели да се зову. У готово двјестогодишњем ходу српског језика (од Вука до данас) дијелови штокавске језичке заједнице прогласили су се посебним народима. Два дијела на основу вјерских критеријума: Хрвати и Муслимани, с тим да ови посљедњи себи сада надјенуше име Бошњаци. Трећи дио, иако вјерски подударан са Србима – угледајући се на Хрвате и муслимане – такође се прогласи посебним народом – Црногорцима. И што је најинтересантније, сви српском Вуков(ск)ом језику укинуше српско име, и преименоваше га у тзв. хрватски, босански/бошњачки и црногорски језик.

Али ниједан од тих „језика“ научно не задовољава услове да се прогласи језиком. Општепознато је да постоје (само) три релевантна критеријума за одређење језичког идентитета (о критеријумима идентитета језика в. у Ковачевић, Шћепановић, 2011: 7–23), и то два чисто лингвистичка: *структурни* (каква је граматичка структура датог језика) и *генетски* (из чега је настао дати језик, односно шта му је основица), и један социолингвистички: *комуникативни* (колико је дати језик разумљив говорницима другог језика). Ти критеријуми недвосмислено показују да језици у новонасталим државама бивше СФРЈ које је језички обједињавао данас непостојећи српскохрватски језик јесу један језик. Из тога онда проистиче да језици који се користе у новонасталим државама Србији, Хрватској, БиХ и Црној Гори према критеријуму језичког идентитета нису нити могу бити језици, јер представљају један лингвистички језик. Сам термин „лингвистички језик“ готово је плеонастичан, ако се зна да не може постојати неки „нејезички језик“. Иако плеонастичан, он је више него потребан да би се помоћу њега, негативном дефиницијом, могао одредити „политички језик“. Идентитет „лингвистичког“ језика почива, наиме, на наведеним (социо)лингвистичким критеријумима: структурном, генетском и комуникативном. Уколико се та три критеријума подударају код више идиома, онда кажемо да они не представљају различите језике, него да потпадају под исти „лингвистички“ језик. С друге стране, „политички“ је језик онај који не удовољава ниједном од наведених лингвистичких критеријума идентификације „лингвистичког“ језика. Због тога „преименовање“ једнога језика не значи истовремено и постојање другог језика. То нису посебни језици, него варијанте истога језика. Такав језик онда је лингвистички јединствен, а нормативно нејединствен, јер се у његовој реализацији у различитим државама сусрећу нормативне неподударности. Те нормативне несагласности таквоме лингвистички јединственом језику не укидају његову лингвистичку јединственост, него му прибављају статус полицентричног језика.

Хрвати, Муслимани и Црногорци по правилу се у одбрани постојања именованих својих језика, различитих од српског, позивају на „право свакога на-

рода да свој језик назива властитим именом“. Извршили смо анализу јединих девет међународних докумената у којима се помињу и језичка права (Ковачевић, 2012) – како оних што су их донијеле европске институције, тако и оних донесених у Уједињеним нацијама – и та анализа је показала да се у тим документима говор о језичким правима везује или за језичка права појединаца или за језичка права националних мањина. Језичка права народа или држава у тим се документима нигдје и не помињу, тако да и не постоји нигдје записано „право народа на властито име језика“. То псеудоправо измислили су хрватски филолози 1967. године у *Декларацији о називу и положају хрватског књижевног језика*. Филолози из реда других балканских народа – или зато што нису провјеравали његову правну утемељеност или зато што им је оно одговарало за оправдавање властитих на науци и праву неутемељених поступака – то „право“ су прихватили и ширили, тако да је оно код појединих лингвиста оквалификовано као „обичајно право“, односно „југословенска традиција“.

Данашњи српски књижевни језик, за разлику од српскохрватског, именом наглашава етнолингвистичку истину – да је то и етнички и лингвистички изворно српски језик. То, међутим, не значи да је он и употребно искључиво српски језик, односно да се њим само Срби служе. Српски језик спада у ону не тако бројну, али зато врло препознатљиву групу свјетских језика којим се користи већи број народа и/или држава, какви су, на примјер, енглески, њемачки, шпански и португалски, да само њих поменемо. Због своје националне и територијалне „некомпактности“ он је нужно варијантно раслојен језик. Он се остварује у више варијаната, између којих су најпрепознатљивије хрватска и муслиманска, односно загребачка и сарајевска варијанта српскога књижевног језика. Савремени српски је, дакле, један стандардно полицентричан и варијантски раслојен језик. Зато се он, с обзиром на структурну истост а варијантску раслојеност, остварује и као *српски језик* и као *српски језици*. Чак и више неголи њемачки и енглески језик.

Српски језик данас се, према критеријуму норме, остварује у четири варијанте: српској, хрватској, бошњачкој и црногорској варијанти. Зато је актуелно стање српскога језика, његово стање на почетку 21. вијека најбоље и представити кроз основне карактеристике његових преименица, тј. као статус српскога језика под несрпским именима, а онда и његове актуелне невоље под српским именом. Па кренимо од статуса српскога језика под несрпским именима – под хрватским, босанским и црногорским – како бисмо се вратили и етнолингвистички и именом српском језику.

2. Хрвати истину окренуше наглавачке

Готово да нема хрватског филолога који није домишљао и измишљао критеријуме о аутономности тзв. хрватског стандардног језика. У изналажење критеријума самосвојности тзв. хрватског стандардног језика свим се силама упрегла и Хрватска академија знаности и умјетности. Резултат тог нимало једноставног

„напрезања“, чији је циљ доказати недоказиво, обзнањен је 2005. године у *Изјави Хрватске академије знаности и умјетности о положају хрватског језика* коју су сачинили „најугледнији хрватски лингвисти данас: академици Стјепан Бабић, Јосип Братулић, Далибор Брозовић, Мирослав Јежић, Радослав Катичић и Петар Шимуновић“ (Бабић и др., 2005). У тој изјави се, међутим, не говори само о „хрватском“ него и о српском књижевном језику, и то потпуно произвољно, с истином окренутом наглавачке. Но, подсетимо се суштинских дијелова изјаве:

„Хрватски је стандардни језик утемељен на новоштокавском нарјечју у битном био одређен најкасније у 18. стољећу. Тада је српски књижевни језик био старословјенски (староцрквенославенски) под утјецајем руске редакције или славјаносербски, а тек се с Карацићевом реформом у 19. ст. нови српски стандардни језик радикално приближио хрватском стандарду. Хрватски стандардни језик и српски стандардни језик засновани су – сваки по властиту избору (хрватски најмање од 18. ст. српски тек у 19. ст.) – на блиским хрватским односно српским новоштокавским говорима, и имали су неовисне процесе стандардизације. Бошњачки је (босански) стандардни језик још у стварању, а тако и црногорски. Стога је хрватски језик, наиме стандардни језик, по својем постанку и развоју и о другима неовисан језик...“.

Циљ је изјаве, то није тешко докучити, да се јавност убиједи да су српски и тзв. хрватски књижевни језик „по свом постанку и развоју“ различити, међусобно „неовисни“ језици, и још к томе да је „хрватски стандардни језик“ најмање за један вијек старији од српскога, јер су тобоже ти језици „засновани – сваки по властиту избору (хрватски најмање од 18. ст. српски тек у 19. ст.) – на блиским хрватским односно српским новоштокавским говорима“. И уз то се, готово експлицитно, подмеће теза да су Срби од Хрвата малтене преузели свој књижевни језик, или се при стандардизацији у најмању руку угледали на њих, јер „тек се с Карацићевом реформом у 19. ст. нови српски стандардни језик радикално приближио хрватском стандарду“. Дато су саопштење академици крстили „Изјавом“, јер изјава ни на што не обавезује, а посебно не на поштовање научних чињеница, будући да је то изјава прије свега за новине, које, познато је, све подносе.

Пошто немамо много простора, ево у најкраћем непобитних чињеница које негирају све тврдње из наведене изјаве хрватског „пола туцета“ академика.

Прво: да су Хрвати свој данашњи књижевни (стандардни) језик, који они зову „хрватски“, преузели од Срба у 19. веку – недвосмислено показују *изјаве* и дјеловања тадашњих најзначајнијих хрватских филолога. Тако сам Људевит Гај, вођа илирског покрета, који је и најзаслужнији за хрватско преузимање српскога језика, године 1852. пише у загребачким „Народним новинама“ да су Хрвати „пригрлили“ *српски језик*, док шест година раније у „Даници хрватској“ образлаже да тзв. илирски језик и није ништа друго него српски језик (в. Ковачевић, 2003: 45–46). Па којој изјави онда више вјеровати: оној данашњој коју „домишљају“ хрватски академици, или оној ондашњој која одражава тадашњу хрватску филолошку стварност. А зар против ове данашње недвосмислено не

говори и чињеница да је прво нормирање тзв. хрватског књижевног језика данашњег типа извршио Томо Маретић 1899. у својој граматици и стилистици, узимајући за корпус искључиво српске народне пјесме, приче и пословице, као и језик Вука Караџића и Ђура Даничића. Или можда данашњи хрватски „изјавитељи“ сматрају да су Вук и Даничић писали „хрватским језиком“?

Друго: није ли и пет хрватских филолога и књижевника, међу којима и најзначајнији хрватски писац Иван Мажуранић, потписало 1850. Бечки књижевни договор, у коме се првом реченицом каже да „један народ треба да има једну књижевност“, па се дају правила новоштокавског „јужног нарјечја“. А о ком народу и о чијем језику се ради, јасно је већ на основу изабраног наречја за књижевни језик. Наиме, на годину дана прије тог договора Вук је дао јасну језичку диференцијацију Срба (сви штокавци, трију закона, тј. вера), Хрвата (сви чакавци и загорски кајкавци) и Словенаца (остали кајкавци) (в. Караџић, 2003).

Треће: није ли источнохерцеговачки дијалекат који је ушао у основицу Вуковог српског а и данашњег „хрватског“ књижевног језика српски!? Или пак „изјавитељи“ ХАЗУ сматрају да је дубровачки говор као интегрални дио источнохерцеговачког дијалекта – хрватски а не српски? Али шта ће онда са доказом, темељеном не једино на изјави, највећег дубровачког лингвисте Милана Решетара, који је јасно у(с)тврдио да је „Дубровник по језику увијек био српски“ (в. Ковачевић, 2003: 54). Или можда „изјавитељи“ ХАЗУ мисле да тај Решетаров доказ могу негирати изјавом којој је еквивалентна она из садашњих хрватских средњошколских читанки да ускоци (а међу њима и Стојан Јанковић) нису српски него хрватски јунаци, јер су тобож „ускакали са хрватског на турски териториј“?!

Четврто: „изјавитељи“ се не позивају на Дубровник и језик његове књижевности, јер им очигледно није био критеријално довољно хрватски, прије свега зато што је дио хрватске територије постао тек 1939. године, као и због тога што се пребројавање колико Хрвата има у Дубровнику – а што доноси у броју 7. за 1896. годину часопис „Дубровник“ – зауставило на броју четири: „један књијар, један књиговежа, један поп и један трговац“ (Борак, 1998: 120). Зато језички „изјавитељи“ ХАЗУ почетак „хрватског стандарда“ од Вука и не одмичу у 16. златни вијек дубровачке књижевности, него „до средине 18. Стољећа“, до Андрије Качића Миошића и његовог *Разговора угодног народа словинскога* (из 1756), и Матије Антуна Рељковића и његовог дјела *Сатир или ти дивји човик* (из 1762). При том се „изјавитељи“ ХАЗУ понашају као да нико та дјела читао није. А ко је год читао, морао је примијетити да Качићеви стихови углавном величају српску прошлост, пјевају о српској историји, и то у српском десетерцу. А „хрватство“ Рељковићево он сам негира пјевајући за Славонце у наведеном дјелу: „Ваши стари јесу српски штили, српски штили и српски писали“.

Осим тога, још прије тридесетак година Павле Ивић је доказао да Д. Брозковић – као утемељитељ хипотезе да почетак „хрватског језичног стандарда“ сеже до половине 18. вијека, а коју сада понављају академици ХАЗУ – негира

сам себе, односно долази у контрадикцију са властитом дефиницијом стандардног језика као „нормираног“ и „функционално поливалентног“, јер те особине нема ни Качићев ни Рељковићев језик (Ивић, 1971: 151).

Пето: само уз заобилажење свих релевантних лингвистичких критеријума који се користе за одређење идентитета једног језика – могуће је тврдити, како то „изјавитељи“ ХАЗУ чине, да је тзв. хрватски књижевни (стандардни) језик „неовисан“ језик о српском књижевном језику. Општепознато је, наиме, да се као критеријуми идентитета једнога језика незаобилазно узимају сљедећа три: *структурни* (који подразумева какав је по структури један језик), *генетски* (од чега је настао) и *комуникативни* (колика је разумљивост са говорницима најблискијег језика). По сва та три критеријума тзв. „хрватски стандардни језик“ подударан је са српским, а како и не би био кад је то само преименовани Вуков(ск)и српски књижевни језик. Дакле, „хрватски“ није „неовисан“ о српском. А како би и био кад, поновимо то, сам Људевит Гај каже да су Хрвати за свој књижевни језик пригрлили Вуков(ск)и српски књижевни језик. А што то сад није по вољи академицима ХАЗУ, е то је већ друга ствар. Или пак они мисле да једном изјавом могу поништити све лингвистичке критеријуме који им не одговарају, а самим тим и све резултате лингвистике као науке.

Вјероватније је да мисле да је довољно да као у не тако давној прошлости само подастру ниједном чињеницом неутемељену изјаву па да се са њом сагласе и српски филолози. Треба се бојати да досадашње нереаговање српских филолошких националних институција и научно п(р)озваних лингвиста није својеврстан знак (прећутне) сагласности са наглавачке постављеним лингвистичким чињеницама у изјави академика ХАЗУ.

3. „Босански језик“ или повампирена калајева језичка политика

О покушају дијељења српскога језика на више језика, или боље речено: о множењу српскога језика дијељењем, писао сам и говорио до сада више пута. Посебно опширно у књигама *У одбрану језика српскога – и даље* (1999), *Српски језик и српски језици* (2003), *Против неистина о српскоме језику* (2005) и *Српски језик у вртлогу политике* (2011) Основни закључак свих тих анализа био је: Вуков(ски) српски књижевни језик један је језик по свим лингвистички релевантним критеријумима, али се та његова јединственост данас не огледа и у његовом имену, јер се он појављује и под несрпским именима: као хрватски, босански, и црногорски. Давање нових имена једноме језику, општепознато је, не обезбјеђује „самосталност“ том само именом постојећем, а стварносно и лингвистички непостојећем језику. Нема, дакле, никаквог научног упоришта за признавање некаквог посебног „босанског“ језика све дотле док он има исту дијалекатску основицу и исту граматичку структуру као и српски књижевни језик. Такав језик, само именом различит од српскога језика, у најбољем случају, без обзира на своје ново име, може лингвистички бити само варијанта српскога језика. Увођење једнога гласа, попут гласа Х, и гдје му јест и гдје му

није мјесто, и бијег од неких „србизама“ никада у лингвистици нису били нити ће бити прихваћени као критеријуми постојања једнога језика (него највише као критеријуми варијантности једнога те истог језика). Као да су тога свјесни и неки пропагатори тзв. босанског језика, попут Цевада Јахића, на примјер. Он, наиме, у одбрану постојања „босанског језика“ написа (и остаде жив!): „у нашим балканским приликама језик да би био језик не мора се обавезно битно разликовати од другог“ (Јахић, 1999: 252). Па по чему је то онда посебан језик! Вјероватно по томе што му је надјевено ново име? „Постојање“ таквих непостојећих језика попут „босанских“ оправдава се „политичким правом“ свакога народа да свој језик назива својим националним именом. А муслимани, који заједно с језиком надјенуше себи и ново национално име Бошњаци, не жељеше свој језик назвати националним именом: бошњачки!

Позивати се на право о „националном имену језика“, а то право реализовати у „земаљском“ имену језика, нужно отвара питање: шта се жели постићи преименовањем српскога језика у „босански“? Најједноставније речено, муслимани желе намјесто српског на цијелој територији БиХ наметнути „босански“ као земаљски језик. Они најприје политичком халабуком желе да обезбиједи какав-такав статус „босанском“ као језику муслимана, како би се потом тај назив пренио на све становнике БиХ, тј. и на Србе и на Хрвате. Циљ је, дакле, обезбиједити паралелно „постојање“ босанског са српским и „хрватским“, како би потом „босански“ потпуно истиснуо српско и хрватско име језика на територији цијеле БиХ, дакле и у Федерацији БиХ и у Републици Српској. Управо због тога муслимани, који су себе национално преименовали у Бошњаке, не желе да језик, сагласно свом новом националном имену, зову „бошњачки“ него „босански“. Преко термина „бошњачки“ (који, успут речено, нема никаквих лингвистичких упоришта таман колико ни термин „босански језик“) ипак би се теже него преко изабраног термина „босански језик“ постигао планирани циљ стварања земаљског језика у БиХ, бијегом од српскога имена језика.

Покушај увођења „босанског језика“ као критеријума стварања мононационалне БиХ са „Босанцима“ као једином нацијом, општепознато је, сеже у аустроугарско вријеме БиХ с краја XIX и почетка XX вијека, и језичко-националну политику „босанства“ Бењамина Калаја.

О политици Бењамина Калаја, а посебно о његовој језичкој политици, која и јесте најзначајнији и нај(у)памћенији дио његове политике, писано је доста, из различитих аспеката (уп. нпр. хрестоматију радова: Окука, Станчић 1991). И готово без изузетка сви истраживачи се слажу у негативној оцјени те политике. Калајев покушај стварања унитарне БиХ, са Босанцима као јединственим народом и босанским језиком као главним обједињавајућим критеријумом тог „народа“ – био је у првом реду усмјерен ка асимилацију Срба и Хрвата, тј. ка њиховом однарођивању у БиХ и утапању у замишљене Босанце, као посебан народ. Таквој асимилацији нужан предуслов била је језичка асимилација. Било је то, наиме, вријеме када су језички критеријуми били најбитнији, ако не и једини, у националном одређењу неке етничке заједнице. „Од 1883. до смрти барона Калаја 1902. у Босни и Херцеговини било је забрањено

употребљавање постојећих националних имена. Уместо тога, званично се наметала 'босанска нација'. Језик је називан босанским, цела историја је представљана као историја једног митског народа издвојеног од суседних Срба и Хрвата. Српска ћирилица је била проглашена 'босанчицом', надгробни споменици из средњег века – 'стећци' проглашени сведочанством постојања посебне 'цркве босанске' у средњем веку, на основу 'богумилске јереси'" (Екмечић, 2007: 313). Оцјену те Калајеве политике можда је најбоље сажела научница Мариен Венцел 1999. закључком да је то све рађено због тога што је окупациона власт „тражила идеолошко упориште њима неопходног раздвајања Босне и Херцеговине од Србије“ (Екмечић, 2007: 313). Није ли у постдејтонском периоду Босне и Херцеговине на дјелу повампирење принципа Калајеве националне и језичке политике у Босни и Херцеговини? Најприје су се, још током грађанског рата, Муслимани преименовали у Бошњаке, а српскохрватски језик, којим су се додад служили као службеним а који је био преименовани српски (в. о томе подробно у Ковачевић, 2007), назвали су босанским језиком. Употребом термина босански језик, муслимани су жељели и желе потријети и равноправност, а камоли научно неспорну надређеност, српског тзв. босанском језику. Термин босански језик тако добија значење не језика Бошњака као новопреименованих босанских муслимана, него Калајев(ск)о значење *земаљског језика*, тј. језика свих становника Босне и Херцеговине, што ће рећи и Срба, и Хрвата и Бошњака. Муслимани на тај начин употребом атрибута *босански* у називу „свог“ језика намећу Србима тај термин у нежељеном значењу земаљског језика, чиме се експлицитно ништи службено равноправан а лингвистички надређен статус српскога језика у Босни и Херцеговини. Избором термина Бошњаци у значењу етнонима (имена народа) и термина *босански* у значењу глотонима (имена језика) муслимани су директно исказали тежњу ка унитарној БиХ, у којој би владали само они и њихов језик (в. о томе опширно у: Ковачевић, 2005). И они се у складу с том тежњом и понашају. Не пропуштају ни једну прилику да ту тежњу оснаже са све новим и новим поступцима и (не)дјелима, вјероватно охрабрени и неким од поступака европских званичника и институција. А у такве се засигурно може убројати резолуција о уставним промјенама у Босни и Херцеговини коју је крајем јуна 2006. године усвојила Парламентарна скупштина Европе у Стразбуру, а којом се „предлаже између осталог – зарад нормалног функционисања државе – и увођење једног службеног језика – босанског, уместо садашња три (српског, хрватског и босанског). Резолуција, додуше, има карактер препоруке, али искуство из последњих петнаестак година говори нам да је питање времена кад ће 'добронамерна сугестија' постати прво отворени притисак, а затим брутално наметање припремљеног решења“ (Бабић, 2006). Таквом се може сматрати и изјава њемачког амбасадора у БиХ Михаела Шмунка (дата у интервјуу босанскохерцеговачком издању „Вечерњег листа“ 16. 8. 2007) да би „најважнији циљ уставне реформе требало да буде да од БиХ створимо једну нацију“. Зна се коју – босанску! Постдејтонска Босна и Херцеговина тако би требало да буде Калајев(ск)а држава Босанаца као измишљеног народа, који као службени има само босански као (лингвистички)

измишљени језик. Дакле, држава, измишљеног народа и измишљеног језика! Тај пројекат засад добија само декларативну подршку европских (све)моћника, али босанским муслиманима се жури, па они иду корак даље, покушавајући ту идеју и у пракси оживотворити.

4. Уникатност тзв. црногорског језика

Црна Гора је очигледно уникатан свјетски лингвистички примјер (в. Ковачевић, 2013). Прво по томе што се у њој они који се баве лингвистиком о језику ништа не питају, а лингвистика је – можда то не знају они који у Црној Гори кроје све судбине, па и судбину језика – наука о језику. О језику се питају само политичари, и то владајући. Потпомажу им покатакд и опозициони, кад владајућим понестане кворума, и/или идеја како да научно лингвистичко питање скрену на политичко, дубоко завађено са свим принципима не само лингвистике, него и науке уопште. Најбољи показатељ таквога стања је одређење језика у Уставу Црне Горе. Зна ли ико живи на којем језику је то одређење донесено, односно кога језика семантичка (значењска) и синтаксичка (конструкциона) правила поштује кад каже да је у Црној Гори „службени језик црногорски“, а да су „језици у службеној употреби српски, хрватски, босански и албански“. Сви који се баве српским језиком знају да је *службени језик онај који је у службеној употреби*, а да *језик у службеној употреби нужно мора бити службени*. Али они што донијеше Устав Црне Горе очито не знају српски језик па, ваљда инаугуришући већ у уставу „црногорски“ различит од „српског“, написао да службени језик није онај који је у службеној употреби, нити ће се језик који је у службеној употреби у Црној Гори сматрати службеним. И онда кад им затреба неко рјешење око језика почињу да се позивају на такав нонсенсни члан устава. И да га поштују. Поштовањем тог члана, заправо се поштује незнавеност, лингвистичка аветност (како би рекао Д. Петровић), која насупрот језичком смислу на пијадестал устоличује владавину политичко-језичког бесмисла.

И зар је онда чудно да они који и не знају да су у односу интердепенденције (двоструке импликације) „службени језик“ и „језик у службеној употреби“, почну да се позивају, опет незнавено, на примјере других, и то из окружења. Они чак неће ни код лингвиста да провјере има ли икаквог језичког смисла то што говоре. Мисле да политичку моћ могу, као својевремено Стаљин, у политичку претворити. Тако неприкосновени политички владар Црне Горе Мило Ђукановић изјави да се „власт у одабиру службеног језика ’ни случајно’ није водила показатељима са пописа становништва, већ се руководила ’искуством из региона’“. Тако је и Црна Гора, попут Хрватске и Босне, српскохрватски језик назвала по држави“. Чак и лингвистички дилетанти знају да назив „хрватски језик“ није могао настати од назива „Хрватска“, јер је и *Хрватска* придјев исто као *хрватски*, али што то мора Мило знати? Ваљда Мило мисли да је хрватски настало од Хрватска зато што је хрватски мушког рода, а Хрватска женског рода?! То је заиста допринос нововаспостављеном црногорском јези-

ку, раван доприносу неподударања *службеног језика и језика у службеној употреби*, којему је, очигледно, Ђукановић „кумовао“. Није такође јасно како су то од назива државе „Босна и Херцеговина“ настали језици *српски, хрватски и босански*, који је службени по Уставу БиХ. Вјероватно је, онда, по Милу Ђукановићу и назив *српски језик* настао од имена *Србија*, само он ето неће српски ни да спомене, јер му је он „трн у оку“. Кад се таквим више него дилетантским образложењима брани научно неодбрањиво, и кад такви политички моћници, испољавајући невиђено незнање, а проглашавајући га знањем, одлучују о судбини српскога језика, није тешко ни претпоставити у каквом се стању и статусу он сада налази у Црној Гори.

Преименовање српског језика у „црногорски“ у Црној Гори „не мора произвести ни системску, ни нормативну дестабилизацију језика, али директно узрокује деструкцију свега осталог: националне свијести, система вриједности, културног обрасца, модела друштвеног понашања, преименовање културног наслеђа, ревизију историје, једном ријечју – то суштински угрожава целокупну егзистенцију народа. То се најбоље може видјети на примјеру садржаја наставних програма и уџбеника, и наметања ’нових читања’ књижевних дјела која су тамо заступљена, све у знаку новог језичког имена. По тим уџбеницима, на примјер, нити има, нити је кад било српског народа, нити његових трагова у данашњој Црној Гори.

Заправо, преименовање језика, као и наметање туђег писма једном народу, без обзира на то од кога то долазило, од туђина или изнутра, од ’зла домаћега’, поуздан је знак намјере да се тај народ уништи, ако не физички, а оно – да се порицањем његовог идентитета и неминовним отуђењем његове културне баштине, учини непостојећим“ (Матовић, 2013: 20–21).

5. Вуков и/или садашњи српски књижевни језик

Очигледно је да се српски језик данас именом подудара са српским Вуковим језиком, или друкчије речено: да је данас српском језику опет враћено српско име, након његовог готово полувјековног боравка у српскохрватском имену. Чини се да је неспорна још једна чињеница, на коју је указао још П. Ивић, а то је да „замена назива ’српскохрватски језик’ називом ’српски језик’ није повукла никакве измене у особинама тога језика“ (Ивић, 1999: 6). А и како би, када је данашњи српски језик по свим критеријумима идентитета језик подударан с Вуковим српским језиком, а самим тим и са српскохрватским као преименованим Вуков(ски)м српским књижевним језиком. Али као да сви, а посебно они који су међу најодговорнијим, неће ту чињеницу да прихвате.

Зар то најбоље не потврђује наставак излагања најзначајнијег српског лексикографског дјела, Речника САНУ, под српскохрватским именом. Наиме, тај рјечник за чију је израду иницијативу дао још Стојан Новаковић 1888. године, а који је Српска краљевска академија далеке 1893. године засновала као *Речник српског књижевног и народног језика*, од свог првога тома, који је

под уредништвом Александра Белића изашао 1959. године, до 18. тома, који је штампан 2010. године – на корицама носи име *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Тешко је наћи разлоге непромјени српскохрватског у српско име језика на посљедња четири тома Речника САНУ (петнаестом из 1996, шеснаестом из 2001, седамнаестом из 2006. и осамнаестом из 2010. године). Јер, данас чак нема ни политичких разлога који су А. Белића, вјероватно, определијели да *Речник српског књижевног и народног језика* 1953. године, у Титовом режиму, преименује у *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*.

Али, очито, они који су мјеродавни да промијене име рјечнику, а то је Српска академија наука и уметности, или, прецизније речено, њена Одељења језика и књижевности имају неке своје критеријуме који их руководе у ставу да рјечник и даље излази под именом непостојећег језика, односно да се именом рјечник „ограђује“ од српскога језика.

Расправљајући о (не)потребности промјене имена рјечника (в. о томе исцрпно у Ковачевић, Шћепановић, 2011: 141–154) академици су закључили и одлучили „да назив *Речника* не треба мењати и да издавање *Речника*, започето 1959. године под уредништвом Александра Белића, треба наставити и довршити под истим именом како је већ изашло 15 књига“, дакле под именом *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Разлози којима академици оправдавају своју одлуку још су невјероватнији, они нису само изван науке и изван српских филолошких интереса него и изван сваке логике. Академици, наиме, кажу да „су готово сви чланови Одељења били на гледишту да научне разлоге треба одлучно одвојити од политичких. Ни назив ни грађа *Речника* не могу се под спољним и ненаучним притисцима мењати у току његовог излажења“. Друкчије речено, то значи да би замјена имена *српскохрватски* именом *српски језик*, по мишљењу академика, био уступак „ненаучним (и политичким) притисцима“, из чега проистиче да тај *Речник* и није нити може бити рјечник српскога језика, пошто је, за њих, „*српски језик* ужи и мање хетероген него појам *српскохрватски*“. Академици су намјерно заобишли ноторну научну чињеницу да је „српскохрватски језик“ само преименовани Вуков српски језик, и да је он ушао у оптицај не из научних него из политичких разлога, након што су Хрвати преузели Вуков српски за свој књижевни језик. Тај термин никад и није имао праву научну него, прије свега, политичку потпору. То уосталом и сами академици признају, јер експлицитно „оснажују став“: „Наше генерације лингвиста углавном су своју струку конципирале као *сербокроатистику*, делом *идући* за лингвистичком логиком, а делом *и за друштвеном и државном лојалношћу*“. Докле су нас ти који који су научне критеријуме подредили критеријумима „друштвене и државне лојалности“ довели – није потребно ни наглашавати. Као да се проводиоци (не)српске језичке политике и даље држе једног јединог правила: по сваку цијену задржати на српској сцени антисрпску језичку политику и оставити је у „аманет“ и сљедећим нараштајима. С тим поступцима потпуно је сагласан и овај посљедњи закључак академика. Наиме, пошто они не доводе у питање самосвојност и аутономност и тзв. хрватског и

тзв. бошњачког/ босанског језика (не сматрају их варијантама српског књижевног језика, што они научно само могу бити; него самосталним стандардним језицима равноправним српском), а пошто се у наведеном Речнику користи грађа и из тих назовијезика, онда би они враћањем српскога имена цјелини српскога језика дезавуисали своја досадашња антисрпска дјеловања заснована на завјету „политичкој лојалности“ пропале бивше Југославије и њене језичке политике. А они то неће: они желе континуитет антисрпске језичке политике. У свему томе је чудно да академици изражавају лојалност прошлој антисрпској језичкој политици, не уважавајући чак ни садашњи Устав (односно српске уставе) који им, очито, не одговара јер им намеће назив *српски* умјесто њима (недвосмислено) много милијег назива *српскохрватски језик*.³

Готово је неvjероватно да академици изједначавају статус српског језика са статусом његових „преименица“: тзв. хрватског, босанског и црногорског језика. Као да академици потпуно и свјесно заборављају не само почетак него и стогодишњи ход књижевног језика под српским именом, јер се полази од српскохрватског као да је он био на почетку, а „српскохрватски /хрватскосрпски језик“ – научне чињенице су неумитне – није ништа друго него преименовани српски (вуковски) књижевни језик (Ковачевић, 2007: 51–62). Због тога статус данашњег српског, и такозваних хрватског, босанског/бошњачког и црногорског језика није нити може бити исти. Данашњи српски језик на плану номинације представља враћено име српском Вуков(ск)ом језику, односно успостављање континуитета са српским и кад се он звао српски и кад се звао српскохрватски. „Језици“ названи хрватски, босански и црногорски, ако су номинацијска „замјена“ српскохрватском, нити су нити могу ишта друго бити осим преименовани српски језик. Они, дакле, на неки начин јесу равноправни српскохрватском, јер представљају преименовање српског, али нису нити могу бити равноправни српском, јер је српски њима суперординиран, или речено терминима лексичке семантике: српски је њима хипероним. Пошто се данашњи као ни јучерашњи српски никако не може изједначавати са бившом „источном варијантом српскохрватског језика“, него са српскохрватском језиком у цјелини, онда се ни однос српског и српскохрватског никако не може третирати као однос хипонима и хиперонима (како то нпр. чини Пипер, 2003: 67–68).

Ако је неспорно – а јесте – да је српскохрватски лингвистички исто што и српски, то је онда најбољи показатељ апсурдности настојањима да се докаже да су, с једне стране, хрватски, босански и црногорски посебни стандардни

³ Зар се томе чудити ако се зна – будући да је о томе јавност обавијестио академик Василије Крстић – да је Извршни одбор САНУ био донио једну од „најсрамнијих“ одлука „да из назива САНУ изостави одредницу да је српска и кад је председник (Никола Хајдин) пристао да се потписује као председник Академије, а не као председник САНУ. После вишемесечне битке коју сам због тога водио са Хајдином и његовим послушницима, они су одустали од намере да лише САНУ свог пуног назива, којег су се стидели. Због тог тешког преступа, због те срамоте коју су починили, не само да се нису извинили члановима Академије већ су преко тога прешли ћутањем као да се ништа није догодило. Нажалост, ни чланови Академије никад нису поставили питање шта се крило иза те намере и ко сноси одговорност за противзаконити и противстатутарни атак на САНУ“ (*Печат*, 23. 3. 2012, 30: Василије Крстић).

језици, а с друге – да имају равноправан статус са српским књижевним (стандардним) језиком. Сви ти политички илити, према строго лингвистичким критеријумима, назовијезици само су варијанте српскога језика. Зато термин *српски језик* данас у (социо)лингвистици мора да има два значења: он је хипероним и кохипоним терминима *хрватски*, *бошњачки/босански* и *црногорски језик*. Као хипероним он једини има статус лингвистичког језика, док су сви остали само политички језици (језици само по имену), док су лингвистички искључиво варијанте српскога језика. Варијанте језика представљају дакле различите стандарде истога језика, а никако различите језике. Због тога нема никаквог упоришта различите стандарде истога језика звати различитим стандардним језицима. Посебно не у српској филологији, пошто је неспорно да су сви ти различити стандарди што су именовани различитим стандардним језицима стандарди српскога (вуковског) језика. У српској филологији ти стандардни једноставно не би смјели имати ни номинацијски статус „језика“, јер би се тиме они посредно признали за језике, или друкчије речено: тиме би се кохипоними српскога језика изједначили са српским језиком као хиперонимом.

5.1. Српска политика и српски језик

Из свега наведеног више је него јасно да ни по каквим научним критеријумима – ни лингвистичким ни правним – не могу као посебни стандардни језици различити од српског постојати нити постоје тзв. „хрватски“, „босански/бошњачки“ или пак „црногорски књижевни језик“. У питању су искључиво варијанте Вуков(ск)ог српског књижевног језика, који је у свом стопедесетогодишњем ходу именом најприје постао српскохрватски, а онда – примјеном критеријума „правног насиља“ – „хрватски“ и „босански“.

Прихватање тих несрпских имена као довољних критеријума за негирање српскога карактера тих „језика“ може довести, а и доводи, до невјероватног научног апсурда – *да се један те исти лингвистички језик у истој држави може јавити и као већински и као мањински*. Најрепрезентативнији примјер томе даје а ко би други него Република Србија, са научном инкомпатибилности одредаба о језику у њеном уставу и њеном Закону о правима мањина. У новоусвојеном уставу Србије, у члану 10, наиме стоји да су „у Републици Србији у службеној употреби српски језик и ћирилично писмо“ и да се „службена употреба других језика и писама уређује законом, на основу Устава“. Српски језик је, по Уставу, у Србији, будући једини службени, нормално већински језик.

А који су мањински језици у Србији? О томе је јавност на готово пола године прије усвајања Устава Србије обавијестио министар за мањинска права у влади Србије. Тако је ТАНЈУГ пренио вијест да је „министар СЦГ за људска и мањинска права Расим Љајић потврдио да ће од 1. јуна [2006] албански, бугарски, *босански* [sic!], мађарски, ромски, румунски, русински, словачки, украјински и *хрватски језик* [sic!] бити проглашени за регионалне и мањинске језике у Србији, док ће у Црној Гори такав статус добити албански и ромски“, а све у складу с Повељом Савета Европе о регионалним и мањинским језицима, коју

је СЦГ потписала прошлог децембра“ („Десет језика за мањине“, *Политика*, 5. 3. 2006, 9). У десет мањинских језика убројани су, како се види, и „босански“ и „хрватски језик“, и то због тога што у Србији постоји хрватска и муслиманска („бошњачка“) национална мањина. Будући да је Државна заједница Србија и Црна Гора, односно Србија као правна наследница њених државних договора и обавеза, потписница „Повеље Савета Европе о регионалним и мањинским језицима“, више је него логично да она на својој територији признаје и поштује права својих националних мањина на своје мањинске језике. Међу десет наведених осам су неспорно мањински језици. А да ли су то и „босански“ и „хрватски“? Видјели смо да они нису посебни стандардни језици ни по једном релевантном лингвистичком или правном научном критеријуму. Једино ако такав критеријум не васпоставља наведена Повеља Савета Европе? У тој повељи, међутим, као да се најексплицитније одсликавају лингвистичке и правне истине о непостојању „босанског“ или „хрватског“ као посебних књижевних језика. Јер, у тој повељи, донесеној у Стразбуру 1992. године, дословице се каже: „Регионални језици или језици мањина значе језике...који су *различити од званичног језика те државе*; ово не укључује дијалекте званичног језика државе, нити језике миграната“ (Део 1, Опште одредбе, члан 1, Дефиниција) (Весић, 2005: 12). Је ли то читала српска влада кад је доносила дату одлуку? Је ли консултовала лингвисте или је сама закључила да су тзв. *босански и хрватски*, које је сврстала међу мањинске језике, лингвистички различити од српског као „званичног језика државе“ (како се то у стразбуршкој Повељи каже). Дати је примјер најбољи показатељ колико политика може ништити резултате науке, и то баш у национално врло битним питањима.

Тако се, каквог ли апсурда, у самој Србији српски језик јавља и као већински и као мањински језик. Истина, он се као већински именује српским именом – зове се српски књижевни језик, док се као мањински именује несрпским именима – зове се „босански“ и „хрватски књижевни језик“. ⁴ Та преименовања немају никаквог научног – ни лингвистичког ни правног – упоришта, па, сљедствено томе, и не могу негирати српски карактер несрпски именованих варијаната српскога језика, које су само због тог (несрпског) имена проглашене посебним „мањинским“ језицима. А онда такве „језичке мањине“ захтијевају наставу на „свом“ језику, а то – зар се чудити?! – српска влада одобрава, што је с лингвистичког становишта трагикомично, а са националнофилолошког готово погубно. ⁵ Зато и не само зато однос званичне српске политике према срп-

⁴ Суштински исто, мада статусно обрнуто, јесте стање са српским језиком у данашњој Хрватској: он се и тамо јавља под два имена, али под хрватским именом као већински, а под српским именом као мањински. Покушаји Хрвата да уведу „двојезичност“ преко увођења ћирилице нпр. у Вуковару (в. *Двојезичност у Вуковару мора бити уведена*, *Политика*, 18. 8. 2013, 2) имају прије свега за циљ посредно придобијање лингвистичког статуса тзв. хрватском језику, будући да му се „као мањински“ супротставља српски као неспоран лингвистички језик.

⁵ В. о томе врло чињенично у тексту: *Подвала звана босански језик*, *Вечерње новости*, 18. 8. 2013, 7. До каквих апсурдности доводи признање „босанског“ као мањинског језика и његово увођење у школе, добро илуструје сљедећи примјер што га доноси *Вечерње новости* 15. 8. 2013, стр. 4, у

ском језику и у Србији, а још више у окружењу, прије се може окарактерисати као несрпски или чак антисрпски, неголи као однос са српских националних и филолошких позиција.

6. Умјесто закључка

Умјесто закључка треба рећи да се у временима када се рјешавало српско национално питање оно постављало искључиво као српскохрватско, и да је у његовом рјешавању за вријеме и послје Првога свјетскога рата критеријум језика играо једну од одлучујућих улога. При том не треба сметнути с ума да су тада научни критеријуми прилагођавани политичким циљевима – тако да се српски језик посматрао готово искључиво као српскохрватски, па сљедствено томе и српско питање као српскохрватско.

На почетку двадесет првог вијека опет су научни лингвистички критеријуми подређени политичким, тако да је српски књижевни језик политичким одлукама новонасталих држава бивше Југославије постао четвороимен: српски, хрватски, босански и црногорски, при чему се код несрба, и лингвиста и политичара, жели наметнути став да су то четири различита и равноправна „стандардна језика“ настала распадом бившег српскохрватског, уз свјесно занемаривање чињенице да је и српскохрватски био само преименовани Вуков(ски) српски књижевни језик.

Зато није тешко закључити да ће од тога какав статус буде имао српски књижевни језик међу јужнословенским и словенским језицима – увелико зависити и статус Срба не само на Балкану него и у Европи.

Литература

- Бабић, Д. (2006). Политичари против лингвиста. *Политика*, 18. 11. 2006, додатак: Култура, уметност, наука, бр. 32, стр. 3.
- Babić, S. i dr. (2005). Izjava Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti o položaju hrvatskoga jezika, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti. *Jezik*, br. 2 (Zagreb), 41–80.
- Борак, С. (1998). *Срби католици*. Нови Сад: СД „Др Јован Рашковић“, СКД „Зора“.
- Весић, Б. (2005). Умањивање језика. *Политика*, 7. 3. 2005, 12.
- Екмечић, М. (2007). *Дуго кретање између клања и орања*. Београд: Завод за уџбенике.

тексту *Непромишљен приступ државе*. У том тексту се каже да у првом разреду одељења од 15 куvara у Новом Пазару, ако се један ђак изјасни за наставу на босанском – моћи ће сам да има своје одељење. Са друге стране, ако оних 14 преосталих ученика изабере часове на српском – неће их добити, већ ће морати да пређу на неки други образовни профил, или „се може десити да оних 14 ученика пристане да учи на босанском из чисте немогућности да им се жеља оствари на њиховом матерњем језику?!“.

- Ивић, П. (1971). *Српски народ и његов језик*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Ивић, П. (1999). Језичко планирање у Србији данас. *Језик данас*, III/9 (Нови Сад), 5–10.
- Jahić, Dž. (1999). *Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora*. Sarajevo: Ljiljan.
- Карацић, В. Ст. (2003). Срби сви и свуда. У: *Српски писци о српском језику*. Избор и предговор Милош Ковачевић. Београд: Источник, 29–47.
- Ковачевић, М. (1999). *У одбрану језика српскога – и даље*. Београд: Требник.
- Ковачевић, М. (2003). *Српски језик и српски језици*. Београд: СКЗ, БИГЗ.
- Ковачевић, М. (2005). *Против неистина о српскоме језику*, Источно Сарајево: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“, Просвјетино књижевно коло 6, књ. 16.
- Ковачевић, М. (2007). Однос српског и српскохрватског књижевног језика. У: М. Ковачевић (ур.) *Српски језик, књижевност, уметност: Српски језик и друштвена кретања. Зборник радова*. Крагујевац: ФИЛУМ, 51–62.
- Ковачевић, М. (2012). Постоји ли право народа на сопствено име именом туђег језика. У: Рајко Кузмановић (ур.) *Језик и писмо у Републици Српској. Зборник радова*. Бања Лука: АНУРС, Научни скупови, књ. XXIV, Одјелјење књижевности и умјетности, књ. 13, 297–311.
- Ковачевић, М. (2013). О актуелном правопису и граматички „црногорског језика“. *Слово*, год. X, бр. 40 (Никшић), 15–41.
- Ковачевић, М. и М. Шћепановић. (2011). *Српски језик у вртлогу политике*. Никшић: Издавачки центар Матице српске Друштва чланова у Црној Гори.
- Матовић, В. (2013). Шта значи ’бранити’ српски језик. *Печат*, 9. 8. 2013, 20–21.
- Okuka, M. i Lj. Stančić. (1991). *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine*. München: Slavica Verlag Kovač.
- Пипер, П. (2003). *Српски између великих и малих језика*. Београд: Београдска књига.

Miloš M. Kovačević

THE STATUS OF THE SERBIAN LANGUAGE AT THE BEGINNING OF 21th CENTURY

Summary: In this paper it is shown that the current status of the Serbian standard language is the consequence of long-lasting tendencies towards making political criteria superior to linguistic scientific criteria concerning the determination of language identity. At the time when it was dealt with Serbian national issue, that issue was raised exclusively as Serbo-Croatian, and the language criterion played one of decisive roles in its resolution during and after the First World War. One should not forget that at that time the scientific criteria were adopted to political goals – so that the Serbian language was observed almost exclusively as Serbo-Croatian, and accordingly the Serbian issue was observed as Serbo-Croatian.

At the beginning of the twenty-first century the scientific linguistic criteria are again subordinated to political ones. Because of that and according to the political decisions made by new-formed countries of the former Yugoslavia the Serbian standard language got four names: Serbian, Croatian, Bosnian, Montenegrin. Among non-Serbs, both linguists and politicians, there is the intention of imposing the view that four different and equal „standard languages“ emerged out of the former Serbo-Croatian, with conscious disregard for the fact that even the Serbo-Croatian was just renamed Vuk's Serbian standard language.

Since the Serbo-Croatian language is linguistically the same as Serbian, it is the best indicator of the absurdity of attempts at proving that, on the one hand, Croatian, Bosnian and Montenegrin are separate standard languages, and on the other hand – that they have equal status as the Serbian standard language. All of these political languages or, according to strictly linguistic criteria, so-called languages are just varieties of the Serbian language. That is why today the term *the Serbian language* in (socio)linguistics has to have two meanings: it is the hypernym and cohyponym of terms Croatian, Bosniak/Bosnian and Montenegrin. As the hypernym only Serbian has the status of linguistic language, while all the other ones are just political languages (languages in name only), and besides linguistically they are only the varieties of the Serbian language. Therefore language varieties are only different standards of the same language, but not different languages. That is why there is no foothold to name different standards of the same language different standard languages.

Therefore it is not difficult to conclude that the status of Serbs not only in the Balkans but also in Europe will largely depend on the future status of the Serbian standard language among the South Slavic and Slavic languages.

АНТРОПОНИМИ У ТОПОНИМИЈИ РОМАНИЈЕ

Сажетак: На основу увида у систем микротопонимије романијске површи дајемо преглед микротопонима који у свом морфонолошком саставу, као и у синтагматским спојевима, чувају антропонимске јединице (лична имена, надимке, презимена и сл.). С обзиром на чињеницу да овај простор није ни ономастички ни дијалектолошки описан, а самим тим нису дати ни потребни аналитички приступи овој врсти језичког материјала, у раду ћемо дати и неопходну лингвоисторијску анализу овог типа онима.

Кључне ријечи: топонимија, историјска анализа, дијалекатска подлога, оними, антропоними

1. Доономастичка истраживања

1.1. Подручје – положај и границе

Романија је планина и висораван сарајевско-романијског региона у Републици Српској. Простире се западно од Сокоца, сјевероисточно од Пала и источно од Источног Сарајева. Романија је висока површ, нагнута од запада ка истоку, али како примјећује Миленко Филиповић (1950: 13), „народ тако зове целу област даље на југ и на исток до Дрине“, те „тако проширена изгледа као изврнут штит чије је дно високо 890 м а ивице му допиру и до висина од 160 м“. С обзиром на ширину испитиваног ареала, у овом раду сагледаћемо антропониме сјевероисточног дијела Романије који чини паљански потес чији средишњи дио заузима котлина (850 м) у којој је смјештен и град Пале. Котлина је окружена површима високим од 900 до 1500 м, са којих се с једне стране дижу мања узвишења, док су с друге стране површи рашчлањене мањим долинама (Вранић, 1961: 69).¹

¹ Грађа за овај рад прикупљана је у периоду од октобра 2007. до јануара 2010. године. На самом почетку истраживања извршен је испис назива из катастарских књига, након чега су услједила теренска истраживања према утврђеном плану. Грађа је прикупљана на подручју дијелова Романије тако што су добијани аудио записи земљишних имена онако како се на терену изговарају, посебно ради утврђивања фонетског лика имена и његовог акцента. Ради што бољег и прецизнијег увида у грађу настојали смо да информатори буду мјештани, старосједиоци из различитих подручја овог ареала.

1.2. Поријекло становништва

Миграциона кретања условила су да је данашње становништво овог краја готово искључиво православно. У насељавању средње Босне М. Петрић (1963: 12) је установио три важнија периода: „прво доба, које почиње од доласка Турака па до XVII вијека. У том периоду насељавање се врши претежно из источних и југоисточних предјела (Црна Гора и Херцеговина); други период је од XVII вијека до 1878. године, када су кретања становништва из истих предјела нарочито интензивна, док се у трећем периоду, од 1878. године наомамо, број досељеника смањује и ограничава највише на појединачна досељавања, претежно из далматинских и западнобосанских области“. Поред других крајева источне Босне, околину Сарајева насељавају Дробњацци (Карановић, 1925: 70) и Пивљани (Павловић, 1930: 351). Дакле, највећи број српског становништва, које и данас насељава овај крај дали су херцеговачки крајеви и простор црногорских брда. И док Петрић (1963: 11) о етнографској физиономији овог подручја, кроз које су пролазиле многе миграционе струје закључује да је „понекад врло тешко одредити којим све струјама то становништво припада“, Џ. Јахић (2002: 20) потврђује Цвијићево мишљење да „основни печат физиономији његовог становништва даје та стална динарска миграциона струја“.

1.3. Дијалекатске особине

Говор овог подручја у општој дијалектолошкој подјели Павле Ивић (2001: 176) посматра као дио источнохерцеговачког дијалекта. На прелазни карактер говора ове зоне први указује Јован Вуковић (1963: 22), који не оспоравајући њихову источнохерцеговачку основу уочава присуство појединих босанских особина: „Ван најуже области босанског типа, распростиру се и према југу, југозападу и према југоистоку зоне прелазног карактера кроз које се у мањој или већој мери укрштају у типичне босанске црте. Овамо разлика између прелазних зона постоји у томе колики се број типично босанских црта налази на одређеном терену, колико, и поред типично херцеговачких црта, оне у говору доминирају, колико је која од изразитијих босанских особина стабилизована, или колико је она само напоредна са особиним херцеговачког типа...“. Вуковић (1963: 22) у овом разматрању југоисточну Босну припаја херцеговачком говорном типу, при чему указује на благо наглашен карактер њене прелазности у међупростору источнохерцеговачких и источnobосанских говора, јер како наводи „кад се има у виду распрострањавање *мање* или *веће* групе изоглоса издвојених из *ширег* скупа, онда се може говорити о прелазним зонама“.

Асим Пецо (1989: 118) источnobосански говорни тип сврстава у ијекавске говоре херцеговачког типа ван граница Херцеговине. На пространој површини између Сарајевског поља – Жељезнице – Говзе – Вучева – Дрине – доњих токова Лима и Рзава – Сребренице – Власенице и Сарајевског поља, А. Пецо (1989: 118) указује на два говорна типа: сјевернији, који су ближи источnobосанским, и јужнији, који су ближи херцеговачким говорима, констатујући да

источнобосански говорни тип „чини прелаз између типичних источнохерцеговачких ије-шта и источнобосанских ије-шћа говора“.

Говор источнобосанског подручја подробније је испитивао и ближе одредио Ц. Јахић, дајући опис и слику ијекавскоштакавских источнобосанских говора. Јахић (2002: 190) наводи да овај говорни тип има нове облике деклинације и досљедан четвороакцентски систем, онако како је и у источнохерцеговачком говорном типу, али истиче и неке особине које овај говорни тип најизразитије одвајају од источнохерцеговачког. За говоре Срба на овом простору Јахић (2002: 193) сматра да показују знатну уједначеност, као и да у великој мјери чувају своје источнохерцеговачке одлике, истичући да сјевернији српски говори „показују да територијална блискост са средњобосанским говорима и Сарајевом у њима оставља макар слабе трагове“.

С обзиром на то да и сам Јахић (2002: 192) закључује да је данашње српско становништво „главни преносилац источнохерцеговачких особина“ и да као такво „у најзнатнијој мјери чува своје источнохерцеговачке говорне одлике“, а и чињеница да се издвојене особине углавном проналазе у говору муслимана којих на романијском простору углавном нема, мишљења смо да говор нашег краја чини дио источнохерцеговачког говорног типа.

2. Топономастичка интерпретација микропонима

2.1. Семантичка класификација топонима

У савременим ономастичким истраживањима придаје се одговарајућа пажња класификацији топонима према значењу апелатива. Код различитих аутора ове класификације нису једнаке, јер ако се сматрају семантичким, тешко их је одвојити од етимолошких разматрања. Разлог за то лежи у чињеници да није лако повући границу између етимолошких и семантичких класификација будући да „семантичка класификација подразумијева поред осталог, и ваљано идентификовање основног значења лексеме, односно назива (уосталом, *етимон* = ’основно значење ријечи’), а без тог елемента, тј. без познавања основног значења назива, не може се правити никаква семантичка класификација“ (Вујичић 1982: 191).

Због своје стабилности топоними су веома захвалан језички материјал за сагледавање језичке проблематике како на дијахроном тако и на синхронном плану (Павловић, 1973/74: 179). У њима се такође, поред лингвистичког, уочава трајно постојано дјеловање географских, историјских и етнографских фактора. Овакво својство топонима произлази из непромјениве и статичне природе денотата и потребе за континуираним распознавањем именованог објекта (Хацимејлић, 1987: 63). Као што читав језички систем човјек добија од друштва, тако од друштва добија и језичке знакове, наслеђује их и прихвата као конвенцију, а како примјећује Путанец (1976: VII) „код инкодирања и декодирања етими-

зира их као идиониме⁴. Путанец још додаје: „Велик су дио тих језичких знакова ’окамењени’ језични знакови у функцији идионима, нарочито они које је језични систем наслиједио као супстратски или адстратски материјал језичних знакова – идионима“.

Све горе наведено усложњава могућност сигурног закључивања онда када је ријеч о мотивационој подлози топонима. То се нарочито односи на области без значајних историјских података, чиме је свако праћење топонима на дијахроном плану онемогућено, изузимајући општесловенски контекст онолико колико за то пружа могућност реконструкција на основу компаративне морфолошке анализе (Шћепановић, 1997: 63). С друге стране, када је о топонимима ријеч, Шимуновић (1985: 152) истиче да није занемарљива ни „*етиологија имена*, узрок постања дотичног имена, узрочна веза имена и именованог објекта, коју је могуће истражити на рецентним именима“, мада и ту остаје отворено питање приступа мотивацији именовања без присуства етимологије. Неопходно је међутим да свако име буде пропраћено информацијама дескриптивног типа, историјским потврдама и изоглосама као аналошким паралелама. При томе не мислимо да је свако име могуће етимолошки ријешити, тим прије што свака етимологија, а етимологија ријетких имена нарочито, не каже увијек од чега је која ријеч настала, већ од чега је *могла постати* (Шимуновић, 1985: 44).

Семантичка анализа и класификација проширују могућност праћења лингвистичких и ванлингвистичких информација које чува одређени топоним. Бројност топономастичких скупина условљена је обимом прикупљене грађе, а она опет одликама географске средине и разним друштвеним чиниоцима који прате и карактеришу развој одређеног подручја (Шимуновић, 1972: 193).

По семантичкој класификацији топонимије Романије, а према већ усвојеном методолошком обрасцу², у нашем ономастичком материјалу издвајају се:

- а) Географски називи условљени физиогеографским својствима тла,
- б) Антропонимске и сличне категорије у микротопонимији,
- в) Хидроними у микротопонимији.

2.2. Антропонимске и сличне категорије у микротопонимији

У односу на укупан број микротопонима на испитиваном ареалу, скуп назива издвојен као *Антропонимске и сличне категорије у микротопонимији* обиман је и разноврстан. Разноврсност и слојевитост антропонима у топонимији условили су специфичан приступ обради наметнувши потребу да буду наглашеније сагледани, док с друге стране бројност и семантичка издиференцираност апелатива тражи сагледавање њихове фреквентности.

Да су имена „постојани међаши нашег језичног и етничног протега у прошлост и чувари старијих језичних појава, покладе обличних и семантичких обиљежја, вјеродостојни споменици материјалне и духовне културе народа ко-

² Основни методолошки приступ материјалу из микротопонимије Романије рађен је према методолошком обрасцу којим се користе Шимуновић (1972), Шћепановић (2007) и др.

ји их је створио и који их чува као изразе непрекинута памћења“ (Шимуновић, 1985:10), можемо уочити и из ове семантичке групе. Шћепановић (2007: 172) уочава да најстарији слој антропонима у топонимији представљају супстратни и двочлани словенски називи, док је затим услиједио нанос календарских имена, деминутива, хипокористика и пејоратива који су ширили обим и богатали фонд антропонима. Исти аутор, посматрајући са дијахроне равни додаје: „нај-прије су постали двочлани називи од антропонима и географског термина или неког другог апелатива који је одржавао својства и особине тла, па су касније, двочлани називи упрошћавани, обично супстантивизацијом и аналогно њима, настајали нови афиксалном творбом“.

Топониме издвојене у ову семантичку групу упоредили смо са именима из рјечника антропонима и остале литературе (Грковић, 1977; Пешикан, 1982-3; Шимундић, 1988; Шимуновић, 1985; Шкаљић, 1989), а гдје је то било потребно и са подацима из доступне стручне литературе. Према рјечницима М. Грковић (1977) и М. Шимундића (1988) дата је структура антропонима, иако се у њима није ишло даље од рашчлањивања имена на коријен и завршетак усљед чега је уже бављење антропонимским суфиксима на дијахроном плану изостало, прије свега због условљености тематским оквиром рада.

У обради ове групе топонима доносимо:

- а) преглед антропонима и сличних категорија у двочланим називима са прегледом апелатива и
- б) преглед антропонима и сличних категорија у једночланим називима са прегледом суфикса.

2.2. а) Антропонимске и сличне категорије у двочланим називима

АБЛАК *Аблаково пòље*

Термин *аблак* није забиљежен код Шкаљића (1989). Све гласовне промјене које су спроведене у књижевном језику и појединим говорима, догодиле су се и у личним именима приликом творбе у основним облицима и изведеницама или под утицајем гласовних законитости и психолошких узрока. С тим у вези Шимундић (1988: XIV) наводи да самогласник *о* прелази у *а*, нпр. *Алимтија* < *Олимтија*, из чега произлази могућност да је у основи овог патронима именица *облак*.

АЛИЈА *Аљина њйва*

Муслиманско мушко име од ар. *’Алу (Ali)*, лично име у значењу „узвишени, моћни, отмјени“ (Шкаљић, 1989: 88).

БАБА *Бабино мòчило*

Истичући „старину ових назива (*бок те пита, то се прозвало по некој бабетини*)“ Шћепановић (2008: 222) указује да апелатив *баба* као сродственички термин највјероватније није мотив именовања, већ се овакви називи сматрају остатком старе словенске митологије. Полак (1979: 25–32) узима у разматрање основу *баба* коју је са свим богатством њеног значења тешко повезати са

обиљежјем многих оронима као што су нпр. *Бабина гора*, *Бабина* у Словачкој, *Бабуна* у Македонији, *Бабова* у Албанији и сл., јер су имена углавном везана за каменито мјесто, гомиле, литице и сл. Полак даље упућује и на везу ових топонима са илирским *Бова* (старо име за Чиово), с албанским *Бова*, с италијанским *bova* 'каменита рушевина' и сл., па за већину оронима с основом *баб* аутор сматра да су „супстратног поријекла“, а њихово довођење у везу са словенским баба – старица, бака – сл. „производ је словенске пучке етимологије“ (1979: 32).

БАЛТА *Балтѝнѝ рѝван*

Вјероватно се ради о патрониму надимачког постања, за која Шимуновић (1985: 18) наводи да могу носити „поспрдни, иронични призвук“. Код Вука (1972: 13) балта је „сјекира, војничка или убојна“, а Скок (1971: 102) додаје да је овај турцизам османлијског, вјероватно војничког поријекла раширен у свим словенским језицима осим у чешком и лужичкосрпском, а да код католика служи и за упоређивање *пѝјан је кај бѝлта*. Исти аутор примјеђује да прелаз *л > о* није потврђен као ни у турцизмима *балчак*, *калпак*, *балван*.

БЕГИЋ *Бѝгића бѝре*

Патроним изведен од тур. *beu* које има значење титуле за угледног човјека или цивилне и војне титулу у старој турској државној организацији (Шкаљић, 1989: 129).

БОЈАН *Бѝјанићѝ вѝда*

Према Шимундићу (1988: 42) од авар. *бајан* 'предводник хорде'. Аутор додаје да вокал *а > о* стоји према именици *бој*.

БУЉО *Буљина лѝка*

Од надимка насталог према придјеву *буљав*, код Вука (1972: 48) *буљоок* – „у кога су очи избуљене (велике, испале)“.

ВАСИЉ *Васѝљевића вѝла*

Од грчког. *Vasileios* – 'краљевски'. Глас *б > в* примљен је из старогрчког изговора (Шимундић, 1988: 352).

ВЛАХ *Влѝхова бѝра*

Шимуновић (1985: 25) наводи да су се етронимима идентификовале особе по националној припадности а понекад и по занимању, додајући да је етроним *влах* у средњем вијеку значио *сточара*. Траг етронима такође може свједочити о животу ове етничке групе на простору *Пала*.

ГАЗИВОДА *Гѝзиводѝн хѝн*

Патроним настао од надимка који указује да су се презименом многе особе доводиле у везу с неким предметом духовне или материјалне културе (Шимуновић, 1985: 22).

ГОЛУБ *Гѝлѝбово пѝље*

Назив птице узет је за лично име.

ГУЗИНА *Гѝзинова лѝка*

Презиме је изведено од основе *гуз* 'задњица'. Овај патроним припада семантичком пољу одређеном анатомијом људског тијела. Прелаз опште, кон-

кретне именице из апелативног поља, гдје има функцију означавања у именско поље, гдје има функцију именовања, може бити директан или посредан. За имена посредног настанка, која су неријетко именске метафоре Шимуновић (1985: 207) наводи: „Метафора се заснива на поредби и у њеној основи увијек је слика. Зауоставимо се на метафорама насталим на асоцијативним сличности-ма облика и функција анатомских дијелова људског тијела виђеним у обиљежјима које друге особе. Имена и презимена таквог постања имала су у давно доба магијско значење, а називи за дијелове људског тијела богатили су појмовни садржај магичним и култним значењима“.³ Шимуновић даље додаје да су презимена овог лексичког поља настајала у разним временима и код свих народа, те да припадају најстаријем слоју антропонима, истичући да „иако су наши преци већ одавно упознали своје тијело и знали намјене унутрашњих органа [...] имена и презимена, уз ријетке изузетке БУБРЕГ [...] мотивирана су углавном видљивим тјелесним органима“ (1985: 208). Аутор такође опомиње да овако настала имена не треба мјерити данашњим изгледом назива који поједине дијелове тијела означавају, јер колико год нам се имена у нашим данашњим естетским мјерилима чинила ружна, с гледишта тадашњих именовалаца нисмо у праву, јер „имена с основом *гуз* у значењу ’обал’ чешћа су од оних с основом *дуп(љ)* са значењем ’шупаљ’, ’дупљаст’ или с ријечи *пркно*, у којој је значење као у глаголу *прдјети*“ (1985: 215).

ГРОЗДА *Грџдино врџло*

Хипокористик изведен од Гроздана, Грозданија и сл.

ГУЈА *Гуја страна*

За овај патроним у рјечницима личних имена (антропонима и патронима) немамо података. Скок (1971: 631) код Вука примјећује два значења ’змија’ и ’глиста’ а да има акценат као *баја* усљед чега несумњиво закључује да је као назив од змије хипокористик од *гуж* ’слијепић’ који је у народу познат да пије кравље млијеко, одакле се и говори *пије као гуж* (1971: 641). Тумачећи термин *гуја*, исти аутор упућује на хипокористик *гуја* од *гузица*.⁴ Могуће је да је овај патроним настао као тјелесно обиљежје по којем је особу било најлакше препознати – мршав као глиста, обал као задњица или пије као гуж.

Вјероватнија је хипотеза да је презиме настало према некој карактерној особини: **а.** *зла, подмукла, пакосна особа* или **б.** *опасан, жесток човек, неустрашив борац; убојица*, како рјечник САНУ (1965: 742–743) доноси секундарно значење лексеме *гуја*.

ЂУРО *Ђурин брџ, Ђурина лука*

Хипокористик од Ђурађ, Ђурђе и сл.

ЈАЊА *Јањина вода, Јањића луке*

Женско име од лат. *Agnes* грч. *Hagnē* – ’чиста, невина’, настало тако што је додат глас *ј* а сугласничка група *гн* > *њ* (Шимундић, 1988: 155).

³ Више о анатомској лексцици у српској ономастици видјети код В. Михајловића (1970).

⁴ Види патроним *Гузина*.

ЈЕРЕМИЈА *Јеремїна њїва, Ревїѣа њїва*

Антропоним настао према лат. *Ieremias* од хеб. *Yirm'ayah* скраћено од *Yirm'ahū* 'Бог уздиже' (Шимундић, 1988: 159). У топониму *Ревїѣа њїва*, уочавамо антропонимски окрњак од имена Јеремија.

ЈОШИЛО *Јошилово врѣло*

Хипокористик од Јован.

КАЛАБЕГ *Калабѣѣина њїва*

Антропоним није потврђен. Мотивација имена је нејасна, вјероватно је у питању назив од патронима настао према ар. *galaba* 'премоћ, побједа'. Одатле и турско *kalabalik* 'мноштво' и турцизам *калабалук* (Шкаљић, 1989: 385). Мање је вјероватна могућност да се ради о имену Карабег, мада није искључено.

КЕЧО *Кѣчина лѹка*

Вјероватно хипокористик преко *Кемал и сл.

КЛАЧАР *Клѣчѣрева њїва*

Патроним настао према средњовјековном занату од *клѣк*, према Скоку (1972: 88) 'вапно гашено, креч'. Код Вука (1972: 301) *креч* 'клак, вапно', а *кречар* 'онај који креч пече или продаје'.

КУНТОШ *Кунтошево пѣље*

Патроним настао према *кунтош* 'кожух' (Вук, 1972: 315).

КУСО *Кус'но брѣдо*

Хипокористик надимачког постања од придјева *кус* (Скок).

*КУСМУК *Кусмѹкѣ вѣда*

ЛИБАР *Либѣрово врѣло*

Према Вуку (1972: 326) либар 'хљебар'.

ЛУКА *Лѹчића страна*

Према презимену Лучић < Лука.⁵

МАКСИМ *Максимово врѣло*

Од лат. *Maximus* 'највећи' (Шимундић, 1988: 206).

МАРА *Мѣрино врѣло*

Хипокористик од личног имена Марија, Марина, Марта и сл.

МАРКО *Мѣркове њїве*

Лат. *marcus* – млат, чекић; ратник (Шимундић, 1988: 213).

МАТО *Мѣтића иѹма*

Хипокористик од Марко, Матија и сл.

МЕДО *Мѣдїн пѣток, Мѣдина њїва*

Превод некада у Италији и Далмацији врло популарних латинских имена *Ursus, Ursius, Ursinus*, мада је већа могућност да се ради о хипокористичку изведеном од Медвјед⁶ или Методије (Грковић, 1977: 129).

МИЛЕНА *Милѣнїн бѹнѣр*

Женско име изведено од придјева *милена*.

⁵ Шире у Маројевић (1984: 183–196).

⁶ Назив животиње узет за лично име као Вук, Жеж и сл. (Грковић, 1977: 129).

МИРЈАНА *Mirjānīn ʔzvor*

Хеб. *Miryam* од хет. *Marya* 'која је као копље' (Шимундић, 1988: 239).

МОШО *Móšina lúka*

Хипокористик од имена Момчило, Момир и сл.

МУЈО *Mújina lúka*

Муслиманско мушко име настало од тур. *Mustafa* < ар. *Mustafā*, 'изабрани, одабрани; одликовани' (Шимундић, 1988: 245).

МУШО *Múshiha grǒbǒe*

Муслиманско мушко име изведено од Мухамед < тур. *Muhammed* < ар. *Muhammad* – 'много хваљен; слављен' (Шимуновић, 1988: 245).

НИКОЛА *Nikólinoviha vǐla*

Од грч. *Nikólaos* – 'који је народни побједник' (Шимундић, 1988: 254).

НУМО *Húmiha lúke*

Хипокористик од муслиманског мушког имена Нуман, према тур. *Numan* 'крв', фигуративно 'црвен' (Шкаљић, 1989: 495).

ОБОЋАШ *Obǒǒashǒv xān*

Патроним у коме се крије географски лик *обод*.

ПАВО *Páviheva shǔma*

Хипокористик од Павле, Павлимир и сл. Није искључена могућност настанка патронима према женском имену Пава, од Павленија, Павлија и сл.

*ПАРАД *Párahina òkuca*

ПЕТАР *Pětroviha vǒda*

Лат. *Petrus* од грч. *Pétros* 'камен' (Шимуновић, 1988: 269).

ПРИБО *Prǐbiha bǎre*

Надимак од Прибислав, имена сложеног од словенских основа (Грковић, 1977: 161).

РАДОЊА *Rǎdoǒhihka vǒda*

Мушко име изведено од придјева *рад*.

САВО *Sǎviha gǎj*

Од лат. *Saba, Sabbas* > хеб. *sabā* 'обраћен, преведен'.

САМАРЦИЈА *Sǎmarǐina sǒl^ula*

Патроним Самарција који проналазимо на испитиваном ареалу вјероватно је настао према занимању. Код Вука (1972: 663) *самарција* 'који прави самаре'.

САРАЧ *Sarǎchevo pǒǒe*

Назив настао према занимању, *sarac* – 'седлар' (Скок, 1973: 203).

СИМАТ *Simǎtoviha pǒǒe*

Изведено од Симеун < Симеон < грч. *Συμεών* < хеб. *Šim^oón* – 'слушање, послух' (Шимундић, 1988: 307), према творбеном моделу Милат и сл.⁷

СИМО *Sǐmiha òkuca*

Патроним настао од хипокористика изведеног из имена Симеон.

СМАИЛ *Smǎilovo bǐrǒdo*

⁷ Уп. *Дечанске хрисовуље* и Грковић (1987: 251).

Муслиманско мушко име < тур. *Ismail* < ар. *Isma'il*, име сина, сина Ибра- хима – пејгамбера (Шкаљић, 1989).

СТАКА *Стáкина вòда*

Хипокористик од Стамена, Станија, Станислава, Станојла и сл.

СТАНАР *Станáрева вòда*

Према Вуку (1972: 712) *pecoris custos* 'чувар стоке'.

ТАБАК *Тáбакова лúка*

Име настало према занимању, од тур. *tabak* < ар. *dābbāg* 'кожар, онај који штави, учиња коже' (Шкаљић, 1989: 593).

ТУРЧИН *Тúрскò грòбље*

Етноним у којем уочавамо трагове историјске стварности.

ЋЕРАНИЋ *Ћèранскè њìве*

Патроним надимачког постања, настао од глагола *тјерати*.

ЋОСО *Ћòсѝн пòток*

Надимак настао према особини, *ћосав* 'бездлак' (Шимуновић, 1985: 24).

ХАЈДУК *Хàјдúчкò врèло*

Борац против турске власти за ослобођење народа. Од тур. *haydud*, *haydut* 'друмски разбојник' < мађ. *haydú* 'војник' < ар. *haydūd* 'скренути са правог пу- та' (Шкаљић, 1989: 300).

ХАЈРИЈА *Хàјрина вòда*

Хипокористик од муслиманског женског имена Хајрија < тур. *Hayriye* 'Добрана, Сретана' (Шкаљић, 1989: 301).

ЦЕКО *Цèковѝћà кúћа*

Према Шимундићу (1988: 403) име је изведено од Аксеније, Цветко, Сте- ван, Светомир, Светислав и сл.

ЦИГАН *Цѝганскà рáван*

Примјер показује траг етника у топонимији. Према Шимундићу (1988: 56) термин је настао од грч. *athinganos* 'недотакљив, недодирљив'.

ЧАУШ *Чàушева вòда, Чàўшеве лúке*

Од тур. *çavuş*, за које Шкаљић (1989: 166) даје неколико тумачења: нижи заповједник у јањичарској војсци, помоћник у занатлијској организацији, чувар телеграфске линије, вођа сватова или шалјивџија који увесељава сватове. У мје- сном говору очуван је у посљедњем значењу, у хипокористичном облику *чајо*.

ЦЕЛЕП *Цèлепскè тòрине*

Према Шкаљићу (1989: 236) целеп 'крдо стоке', целебџија 'трговац сто- ком' < тур. *celer*.

*ЦИН *Цѝнића дò*

Вјероватно је ријеч о антропонимском окрњу насталом преко Хаџијинић < Хаџинић < Џинић, у ком случају је у основи апелатив *хаџија*.

ШАБАН *Шабáновића вѝла, Шабáновића лúке*

Муслиманско мушко име које се даје дјетету које се роди у мјесецу *ша- бану*. Настало је од турског имена *Şaban* < ар. *šabān*, 'име осмог мјесеца по муслиманском календару' (Шкаљић, 1989: 578).

*ШАРКО *Шаркића луке*

Шимуновић (1985: 184) патроним *Шаркић* доводи у везу са презименом *Саркић*, којима је у основи исто име *Сара* или „*Шара* матер Изакова“. Вјероватније је међутим да је ово презиме изведено од надимка или имена *Шарко*, *Шарац* који су настали преко придјева *шар* 'шарен', али са значењем несталан, лажљив, врдалама.

ШЕРИЋ *Шерића брдо*

Према Шкалаћу (1989: 586) < тур. *şerik* 'друг, колега', а у буквалном значењу 'заједничар'.

У овом дијелу сагледали смо ректум, односно антропонимни дио топонимских синтагми. Примјетили смо да функцију ректума обично чини посесивни придјев⁸ или именица у функцији посесивне одредбе. Функцију регенса углавном врше географски термини:

- *бара/баре*: Бегића, Влахова, Прибића б.;
- *брдо*: Кусино, Смаилово и Шерића брдо;
- *брод*: Ђурин брод;
- *бунар*: Миленин бунар;
- *вода*: Бојанића, Јањина, Кусмука, Петровића, Радоњића, Стакина, Станарева, Чаушева и Хајрина вода;
- *врело*: Гроздино, Јошилово, Либарево, Максимово, Марино и Хајдучко врело;
- *гај*: Савића гај;
- *до*: Џинића до;
- *лука/луке*: Буљина, Гузинова, Ђурина, Јањића, Кечина, Мошина, Мујина, Нумића, Табакова, Шаркића, Чаушеве, Шабановића л.;
- *поље*: Аблаково, Голубово, Кунтошево, Сарачево, Симатовића поље;
- *поток*: Медин, Ћосин;
- *раван*: Бакина, Циганска, Балтина раван;
- *страна*: Гуја и Лучића страна;
- *шума*: Матића и Павићева шума.

Осим географских термина који су видно најбројнији, у функцији регенса се јављају:

⁸ Посесивни генитив патронима врши ближу диференцијацију апелативног додатка којим се идентификује објекат датог облику номинатива једине или множине. Како примјећује Шћепановић (1997: 72–73) генитивни дио ових двосложних топонима (посесивни генитив патронима + апелатив) индеклинабилан је и скамењен и употребљава се у сва три рода, оба броја и све падеже, те поријеклу ове конструкције код Маројевића проналази да „облик генитива сингулара у посесивним синтагмама типа *Петровића кућа* по своме пореклу није ни облик номинатива дуала ни генитива плурала именице већ је то резултат нове интерпретације језичког осећања после губљења придева на -ь из живе употребе [...] Облик *Петровића* у синтагми *Петровића кућа* некада је био номинатив сингулара фемининума посесивног придева изведеног суфиксом -ь од патронима Петровић, [а] кад су придеви на -ь од патронима [прид. **petrovićь*, -а, -е од патронима *Petrovićь*] постали мртва категорија, језичко осећање је облик *Петровића* интерпретирало као облик сингулара патронима (доцније презимена)“.

- привредни термин *њива/њиве*: Алина њ., Јеремина (Ревина) њ., Ка-лабецина њ., Клачарева њ., Маркове њ., Медина њ., Ђеранске њиве;
- два назива из сточарске терминологије: *солила* – Самарцина солила и *торине* – Целепске торине;
- неколико назива везаних за путеве и одморишта: *хан* – Газиводин и Обођашов хан; *окука* – Парађина и Симаћа окука;
- два термин у вези са вјерском организацијом: *гробље* – Мушића гробље, Турско гробље;
- и неколико назива везаних за пребивалиште: *вила* – Васиљевића вила, Николиновића вила, Шабановића вила и *кућа* – Цековића кућа.

2.2.б) Антропонимске и сличне категорије у једночланим називима

*АБЛАК *Аблаковина*

БАРАК *Бараковац*

Од тур. *barak* 'космат, кудрав, чулав, рутав, дуге и развијене гриве'. Од значења 'човјек длакав, обрастао длаком' настао је антропоним Барак и патроним Бараковић (Шкаљић, 1989: 120).

БЕГ *Беговна*

Племићка титула.

БОГАШ *Богашевац*

Хипокористик од Богдан, Биждар, Борислав и сл.

БОГУШ *Богужевац*

У основи је именица *бог*.

БОЖИН *Божиновац*

Према Шимундићу (1988: 48) „од кор[ијена]. бож-ји“.

БОЈАН *Божанићи*

ВУЈА *Вујалице*

Хипокористик од Вук, Вучета, Вукадин, Вукајло и сл.

ГЛЕДО *Гледоновац, Гледићки поток*

Надимак од имена Гледоје изведеног из коријена *глед* -ати.

ДУШАН *Душаново*

Од именице *душа*.

ЖУНА *Жунићи*

Према Скоку (1973: 686) деминутив је изведен од именице *жуна* која је с морфолошког гледишта поименичен прасловенски придјев женског рода на *-ъл* од коријена *ъл-* који има значење онога 'који је жут'. У вези с тим Скок констатује да је ова врста птице названа по боји перја, и да се баш због тога користе хипокористици *жуја, жујица, жујка*. Вјероватно је као мотивација у настанку овог патронима надимачког постања пресудила боја птице (жута), прије него да је надимак настао према птици (жуни).⁹

ЗАВИДА *Завидовац*

⁹ Уп. са именом *Голуб*.

Онај који је од угледа. У средњем вијеку 'бџди од угледа'.

ЗМАЈ *Змајевац*

Скок (1973: 657) придјев на *-ев* изведен од именице *змај*, поименичен на *-џ* > *-ац* потврђује као топоним који означава извор, наводећи да је у основи „митолошко фолклорно биће с епитетима планински, љути, огњанити“. Иако на основу народне традиције јасно видимо да је у нашем народу раширено вјеровање у змајеве, митска бића која су у разним крајевима и приликама различито замишљана, о постању нашег топонима није забиљежено ниједно народно предање, због чега сматрамо да је овај топоним надимачког постања и из тог разлога га сврстамо у наведену семантичку групу.

*КАРАЦА *Кџрачевац*

Вјероватно од тур. *caraca* 'црномањаст; срна' (Шкаљић, 1989: 395).

КОЖАР *Кџџреваца*

КОЧО *Кџчевићи*

Хипокористик од Константин, Коста, Никола, Николај и сл.

МАРИНКО *Маринковићи*

Хипокористик од Марин и изведеница од Маријан.

ОБИЛИЋ *Обилићево*

Презиме најзначајнијег јунака косовског мита.

РАДОЊА *Радоњићи*

РАКО *Раковац, Раково*

Хипокористик од Радослав, Радомир и сл.

РАУТ *Раутовац*

Овдје се вјероватно се ради о антропонимским окрњку. Како примјећује Шимундић (1988: XXII) „мало је особних имена која остају у својему основном облику. Ако се од њих не изводи друго име с помоћу суф.[иксалног] морфема, онда се најчешће скраћују или дијеле. За то су сљедећи разлози: господарност (економичност), одмиличност (хипокористичност), тепање, стезање и испадање појединих гласова, потреба за разликовањем од другог носитеља истог имена или пак изведенице и др. Темелни се облик скраћује све до једнога слога и такођер до једнога гласа, односно једнога сугласника. [...] Двосложни су и тросложни покраци цјеловита имена у ном. једнине, али су стварно и они окрњци, окрњена имена. Оба окрњака (слоговни и једносугласнички) могу бити с почетка особног имена, из средине и с краја. Такођер су оба у служби коријенскога морфема и примају суф.[иксални] морфем па тако творе ново име. Новостворено се име углавном осјећа као одмилица или се таквим ћутјело када је настајало“.

*СИНЂО *Синђевине*

*УЛИЋ *Ћлићи*

ЦАР *Царник*

Именице *цесар* и *цар* настале су према *Цезару*, а од њих презимена *Цесарец*, *Цесарић*, *Царић* и *Цар* (Шимуновић, 1985: 129). Не искључујемо могућност фитонимског постања овог апелатива, царев цвијет – *Althaea rosea*, што

нам дјелимично потврђује суфикс *-ник*.

ШЕТАЛО *Шеталовићи*

Надимак од којег је настао патроним, настао од именице *шетња*. Семантички сличан је и облик крајишког презимена *Скитња*.

Једночлани топоними од антропонима и сличних категорија показују двојако стање. Наиме, или су то присвојни придјиви као дио некадашњих топономастичких синтагми које су изгубиле свој регенс (апелатив као географски и привредни термин), или су то именице изведене помоћу топонимијског суфикса.

Слиједи преглед суфикса у називима који чине ову топономастичку групу:

1. Суфикс *-ов/-ев*: *Душаново, Обилићево*.
2. Проширени суфикси *-ов/-ев*:
 - 2.1. *-ов/-ев + ац*: *Бараковац, Богданевац, Бодушевац, Божановац, Бордovac, Завидовац, Змајевац, Карачевац, Раковац, Раутовац*;
 - 2.2. *-ов/-ев + -ина*: *Аблаковина, Беговна, Синђевине*;
 - 2.3. *-ов/-ев + -ић*: *Кочевићи, Маринковићи, Шеталовићи*;
 - 2.4. *-ов/-ев + ица*: *Кџжџревица*;
4. Суфикс *-ањ*: *Ружањ*;
5. Суфикс *-ник*: *Царник*;
6. Суфикс *-ић*: *Божанићи, Жунјићи, Радоњићи, Ћлићи*.

Из прегледа видимо да је морфолошка структура суфикса очигледна, са јасним морфолошким шавом у сложеним суфиксима (т. 2), као и да је већина ових топонима у облику маскулина, док су примјери са суфиксом *-ов/-ев* средњег рода, а женског рода је један топоним са суфиксом *-ица* (*Кџжџревица*) који врши деминутивну функцију, као и неколико назива са суфиксом *-ина*.

Међу једночланим топонимима такође се уочава да има примјера који су структурално идентични са одговарајућим патронимима у номинативу множине (*Божанићи, Кочевићи, Маринковићи, Радоњићи, Ћлићи, Шеталовићи*) који припадају типу *nomina patronimica*, а на основу онога што је „до сада у литератури познато, можемо рећи да топоними на *-ићи* (*-овићи, -евићи*) представљају тзв. динарски тип који се протеже дуж динарског родопског горја“ (Могуш, 1980: 221) који је, како примјећује Шћепановић (2007: 222), најмлађи у хронолошком слиједу топономастичких слојева.

3. Закључне напомене

Анализа *Антропонимских и сличних категорија у двочланим називима са прегледом апелатива и Антропонимских и сличних категорија у једночланим називима са прегледом суфикса* у топонимији Романије показала је да већу фреквентност показује прва подгрупа. Аналитичким приступом је потврђено да се осим видно најбројнијих географских термина у функцији регенса јављају и неки називи

ви из сточарске терминологије, називи везани за путеве и одморишта и сл. Топоними друге групе углавном су у облику маскулина. То су присвојни придјевни који су као дио некадашњих топономастичких синтагми изгубили свој регенс, или су то именице изведене помоћу топонимијског суфикса који има јасну морфолошку структуру. Даље, анализа ових онима показала је да је велики број географских имена на овом простору по свом постању антропонимски, што је и очекивано и у складу са резултатима сличних теренских истраживања на другим локалитетима источнохерцеговачког говорног типа. На обимност и фреквентност антропонима у топонимији посебно су утицали свакојаки власнички односи који су се мијењали кроз историју, остављајући трагове у називима, чему је посебно погодовала усињеност земљишних парцела и недостатак обрадиве површине, услед чега се као најчешћи мотив именовања јављало управо власништво.

Литература

- Вранић, М. (1961). Пале. Гласник Српског географског друштва XLI – бр.1, Београд: Српско географско друштво 69–77.
- Вујичић, Д. (1982). Хидроними у лијевом сливу Дрине, дјела LVIII, Одјељење друштвених наука 33. Сарајево: АНУБиХ.
- Вуковић, Ј. (1963). Босански и херцеговачки ијекавски говорни типови – у светлу рашчлањивања ијекавског наречја, у Сарајеву, *Етнологија*, н. с. св. XVIII, Сарајево: Гласник земаљског музеја, 17–28.
- Грковић, М. (1987). Имена у повељама Стефана Душана, *Зборник шесте југословенске ономастичке конференције (Доњи Милановац, 9–12. октобар 1985)*, Научни скупови XXXVII, Одељење језика и књижевности 7, Београд: САНУ, 247–255.
- Грковић, М. (1977). *Речних личних имена код Срба*. Београд: Вук Караџић.
- Ивић, П. и Грковић, М. (1976). *Дечанске хрисовуље*. Нови Сад: Институт за лингвистику.
- Ивић, П. (2001). *Дијалектологија српскохрватскога језика: увод у штокавско наречје*. Целокупна дела књ. II. (прир. Д. Петровић). Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића–Нови Сад: Будућност.
- Јахић, Џ. (2002). Ијекавскоштокавски говори источне Босне, *Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник*, књ. VIII. Сарајево: Институт за језик у Сарајеву, 13–236.
- Карановић, М. (1925). Исељени Дробњаџи. *Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини XXXVII*, Сарајево: Земаљски музеј, 67–84.
- Караџић, В. (1972). *Српски рјечник*. Београд: Нолит.
- Маројевић, Р. (1984). Словенски антропоними. *Ономатолошки прилози V*. Београд: САНУ, 183–196.
- Михајловић, В. (1970). Анатомска лексика у српскохрватској ономастици и географској терминологији. *Зборник за филологију и лингвистику XIII/2*. Нови Сад: Матица српска, 7–49.
- Павловић, Љ. (1930). Соколска нахија. *Насеља и порекло становништва XLVI*. Београд: СКА, 307–506.

- Павловић, М. (1973/74). Мисли о задацима ономастике. *Onomastica jugoslavica* 3–4, Загреб: ЈАЗУ, 179–181.
- Петрић, М. (1963). О миграцијама становништва – досељавања и унутрашња кретања. *Етнологија*, н. с. св. XVIII. Сарајево: Гласник земаљског музеја у Сарајеву, 6–13.
- Пецо, А. (1989). *Преглед српскохрватских дијалеката*. Београд: Научна књига.
- Пешикан, М. (1982). Зетско-хумско-рашка имена. *Ономатолошки прилози III*. Београд: САНУ, 1–20.
- Путанец, В. (1976). Есеј о језичном знаку и ономастици те о антропонимији у Хрватској. *Лексик презимена Социјалистичке Републике Хрватске*. Загреб: Институт за језик, V–XIV.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. 1965. Београд: САНУ Институт за српски језик.
- Скок, П. (1971–1973). *Етимолошки рјечник хрватскога или српскога језика I–IV*. Загреб: ЈАЗУ.
- Филиповић, М. (1950). *Гласинац – антропогеографско-етнолошка расправа*. Београд: Научна књига.
- Хаџимејлић, Ј. (1987). Микропонимија требињске Ластве. *Ономатолошки прилози VIII*. Београд: САНУ, 63–215.
- Шимундић, М. (1988). *Рјечник особних имена*. Загреб: Накладни завод Матице хрватске.
- Шимуновић, П. (1985). *Наша презимена (поријекло, значење и распрострањеност)*. Загреб: Матица хрватска.
- Шкаљић, А. (1989). *Турцизми у српскохрватском језику*. Сарајево: Свјетлост.
- Шћепанови, М. (2007). *Микропонимија и говор Дробњака*. Београд: Филолошки факултет. Необјављена докторска дисертација.
- Шћепановић, М. (1997). *Именослов ваљевске Петнице*. Београд: Институт за српски језик САНУ–Ваљево: Истраживачка станица Петница.

Božica Knežević

ANTHROPONYMS IN THE TOPONYMY OF ROMANIJA MOUNTAIN

Summary: Based on the system of micro-toponymy of Romanija Mountain the paper offers the review of those micro-toponyms which preserved antroponymic units (names, nicknames, last names, etc.) in its morphological and phrasal composition. Given the fact that this area is not even onomastically or dialectologically described, and therefore there are no analytical approaches to this type of language material, this paper will give the overview of the sociolinguistic parameters and necessary linguistic and historical analysis of this type for those above mentioned.

СТАТУС СРПСКОГ ЈЕЗИКА НА СТУДИЈСКИМ ГРУПАМА ЗА ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Сажетак: У раду се разматра статус српског језика на основним и мастерским студијама француског језика и књижевности на државним универзитетима у Републици Србији: у Београду, Новом Саду, Крагујевцу и Нишу. Анализирају се наставни садржаји предмета из области стандардног српског језика у актуелним наставним програмима и степен њихове усаглашености са специфичностима високошколских студија француског језика и књижевности у српској језичкој средини; говори се о значају српског као матерњег за студије француског као страног језика и поставља следеће питање: да ли садашњи курикулуми будућим наставницима, преводиоцима и лингвистима (чије ће се истраживање, пре свега, заснивати на контрастирању француског са српским језичким системом) обезбеђују неопходан основни ниво познавања граматичке структуре и правописа српског језика. Резултати овог истраживања показују да српски језик треба да добије бољи статус, односно адекватнији степен изучавања на студијским групама за француски језик и књижевност на свим државним универзитетима у Републици Србији.

Кључне речи: Република Србија, државни универзитети, студијске групе за француски језик и књижевност, наставни план и програм, српски језик, статус.¹

1. Увод

Место матерњег у настави страних језика значајно је питање у више дисциплина науке о језику, оно дуго привлачи пажњу многих лингвиста који су у највећем броју случајева сложни у закључку да је добро познавање граматичког система матерњег језика неопходан услов за успешно учење страних језика. Упркос раширеном оваквом ставу истраживача, данас се готово редовно

¹ Рад је настао у склопу два пројекта, 47023: *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција* и 47016: *Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног интернет портала Појмовник српске културе*, које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

сусрећемо са неодговарајућим статусом српског језика на студијским групама за стране језике и књижевности на свим српским државним универзитетима, на којима је потпуно запостављање изучавања стандардног система српског језика или пак појединих његових нивоа веома честа појава. Како је проучавање српског језика на реченим студијским групама комплексан проблем, циљ овог истраживања јесте да у одређеној мери, и то кроз разматрање актуелног статуса српског језика и правописа на додипломским и дипломским академским студијама француског језика и књижевности на државним универзитетима у Републици Србији (у Београду, Новом Саду, Крагујевцу и Нишу), допринесе његовом целовитијем сагледавању и успешном решењу.²

И само дијагонално ишчитавање актуелних наставних планова и програма на катедрама, одсецима или департаманима за стране језике и књижевности (укључујући ту понајпре студијске програме за француски језик и књижевност) Филолошког факултета у Београду, Филозофског факултета у Новом Саду, Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу и Филозофског факултета у Нишу показује, прво, да су наставни садржаји из области стандардног српског језика недовољно заступљени и, друго, да постојећи курикулуми малобројних србистичких предмета (углавном су то курсеви на којима се тек донегде може стећи елементарно познавање правописа и/или граматике српског језика) често нису усаглашени са специфичностима учења страног језика и књижевности. Стога чак и такав површан увид у наставне планове и програме, између осталог, отвара и једно од кључнијих дидактичких и прагматичких питања: у којој мери будући филолози (у професионалној оријентацији: наставници, преводници и лингвисти) могу да поседују бар основни ниво компетенције на плану српског језика и да тиме испуне један од нужнијих услова за успешан рад, али

² С обзиром на то да одговарајући студијски програм на *Катедри за француски језик и књижевност* Филозофског факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици до сада није улазио у процес акредитације, у овом раду нећемо опширније говорити о (бившем) статусу српског језика *на тој катедри*; рећи ћемо само то да се предмет Српски језик *на овој катедри* у периоду непосредно пре увођења студијских програма заснованих на принципима Болоњске декларације на Филозофском факултету у Косовској Митровици слушао само на првој години студија, испит се полагао после другог семестра, док се његов садржај заснивао на изучавању основа фонетике, морфологије и синтаксе стандардног српског језика. Овде треба истакнути следећу чињеницу: данас је, и нарочито у новонасталој геополитичкој ситуацији на Балкану и у Европи, преко потребно хитно акредитовање Студијског програма за француски језик и књижевност на Филозофском факултету у Косовској Митровици (по старини оснивања, после београдске и новосадске, треће по реду романистичке катедре у Републици Србији), који у свом извођењу, академској пракси, зарад укључивања припадника косовскометохијске српске националне заједнице у свеукупне а све интензивније токове српско-француске универзитетске и друге просветне и културне сарадање, мора да предвиди и све савремене академске видове комуникације са релевантним институцијама у Републици Француској. Стога је у вези са акредитацијом реченог студијског програма неодложно адекватно деловање свих надлежних службеника у одговарајућим и државоуправитељским и факултетским ресорима и телима. (В. и Ђелић, 2006: 121–128). И на крају, овим истраживањем није обухваћен Државни универзитет у Новом Пазару, јер на њему није основан студијски програм за француски језик и књижевност.

и један од главнијих услова за даље стручно или научно усавршавање (В. и Ковачевић, 2012: 19–21).

Иако су разлози због којих је одговарајућа научно-стручна компетенција студената страних језика и књижевности потребна и у области српског језика вишеструко значајни, „статус српског језика на страним филологијама више је него лош, и он би се једноставно морао побољшати у наредном акредитационом циклусу“ (Ковачевић, 2012: 20). У ствари, како то с пуним правом и релевантним тоном подвлачи овај аутор, „готово је невјероватно да неко може ући у разред, а не познавати елементарну писменост“ (Исто: 21). С обзиром на то да се у школском систему РС настава одвија на српском језику, тј. да је српски језик већуларни инструмент у њеном образовном систему, веома је важно да он, првенствено на учитељским, филолошким и нефилолошким факултетима који школују будуће наставнике, као „језик наставног програма/курукулума стекне своје место као неопходна и систематска потреба“ и да неизоставно „буде укључен како у наставу самог језика и језичких предмета, тако и у наставу свих осталих предмета, као посебан начин мишљења и комуникације, скуп вештина рецепције и изражавања у оквиру посебних предметних израза језичке употребе“ (Виџо, 2011: 285).

2. Језичкополитичка перспектива

2.1. Из језичког планирања и језичке политике

У Србији је настава страних језика уведена крајем 19. века, што се донекле поклапа са оснивањем њених првих јавних школа. И тада, као и у потоњим временима, избор увођења неког страног језика у образовни процес „зависио је од много фактора, од којих су најутицајнији били у вези са политичким и културним утицајем земље чији би језик био изабран и понуђен у настави: француски и немачки били су најзаступљенији пре Првог светског рата и између два светска рата; руски непосредно после Другог светског рата, а потом енглески у другој половини XX века. На почетку XXI века енглески је несумњиво најзначајнији и најзаступљенији страни језик у нашем образовном систему, док су уз њега у понуди још и француски, немачки, руски, италијански и шпански.“ (Filipović, 2009: 67).

Француски је матерњи језик велике лингвистичке заједнице која броји седамдесет и пет милиона припадника који живе у Француској, Канади, Белгији, Швајцарској, Луксембургу и Кнежевини Монако. Њој се придружују и мањинске франкофоне групације настањене у Африци, Океанији, САД и Антилима, па укупан број изворних говорника француског језика у свету данас износи стотину и девет милиона. У педесет и једној држави француски језик је једини или један од два, три или четири службена језика, по чему се он на светској лингвистичкој мапи налази на другом месту, одмах после енглеског је-

зика који се као службени језик употребљава у педесет и девет држава (Ђелић, 2006: 124). Дакле, учење француског језика и књижевности у Републици Србији и одговарајућа сарадња наших и иностраних академских установа и иних сродних институција кроз узајамно проучавање француског и српског језика и културе може допринети и бољем статусу српског језика и културе, пре свега, у побројаним франкофоним државама, али и у ширем геополитичком контексту. Међутим, прво се у нашем образовном систему, и на нижим ступњевима школовања, и на оним вишим, на универзитетској равни, српском језику мора посветити нужна пажња. Као пример, узмимо, ето, баш Французе који „имају два или три врло активна органа за бригу о француском језику, на државном нивоу“ (Клајн, 2006: 376–377); сличне механизме за старање о свом језику имају и Хрвати; а пошто и једни и други у томе постижу завидне резултате, могли бисмо се о реченом проблему и ми бринути на већ добрано, у Француза и Хрвата, потврђене начине.

Како о томе пише Ј. Филиповић (2009: 65), „кроз наставне планове и програме језика у формалном образовању (Л1, Л2, страних језика, језика регионалних заједница, итд.) увек [се] јасно могу сагледати научна и друштвено-политичка оријентација њихових твораца и институција државе које их одобравају“. Данас је за представнике наше академске заједнице, додаје ова ауторка, веома важно „да буду у стању да из оваквог прегледа извуку релевантне и научно утемељене закључке како би будућност наставе језика у Србији могла да прати токове научне мисли и да задовољи личне потребе садашњих и будућих генерација ученика на свим нивоима образовања, као и потребе заједница којима припадају, и у којима уче и раде“. Сходно томе, у саставу сваке одговорне језичке политике специјалну позицију мора, свакако, да има образовна језичка политика и планирање.

2.2. Општи осврт: српски језик на студијским групама за француски језик и књижевност у Републици Србији

Један од круцијалних разлога што актуелни односно малобројни курикулуми српског језика на студијским програмима за француски језик и књижевност на српским државним универзитетима нису прилагођени специфичности учења француског језика у српској лингвокултурној средини јесте и тај што предмете из области србистике на свим студијским групама за стране језике и књижевности готово редовно предаје један наставник. Како предметни наставник углавном није, нити пак може у потребној мери да буде мултилингвалан, наставни садржаји су уопштено састављени, односно без имало свраћања нужне пажње на то да би циљ и садржај србистичких програма требало да буду прилагођени студентима сваке од страних филологија понаособ. У датом систему високошколског образовања, студенти страних језика и књижевности у току студија не усвоје ни најминималнији, нужни степен познавања основног вокабулара, лингвистичке терминологије, па чак и граматичког система стан-

дардног српског језика. Стога, али и ради успешнијег овладавања француским језиком, курсеви српског језика у највећој могућој мери треба да студентима француског језика и књижевности обезбеде читав низ наставних резултата: а) основни степен познавања структуре стандардног српског језика на нижим односно напредни степен на вишим нивоима студија и усвајање ортографске норме српског језика; б) двосмерну преводачку компетенцију у духу и српског и француског језика; в) усвајање српске и француске граматичке и шире лингвистичке терминологије путем контрастивних метода учења; г) одговарајуће двосмерно богаћење и општег и академског вокабулара; д) познавање основа дијалектологије и историје српског језика.

Овако реализовани наставни садржаји српског језика студентима би омогућили добро познавање његове нормативне граматике, а самим тим и боље разумевање и овладавање нормативном граматиком француског језика, чиме би био испуњен један од магистралних услова за њихов успешан наставни рад у српским школама. Адекватно познавање двају граматичких система и усвајање лингвистичке терминологије у двама језицима основни су предуслов и за квалитетно бављење француско-српским контрастивним проучавањима; док би стечени богатији речнички фондови уз познавање основа дијалектологије и историје двају језика дали квалитетније резултате у преводу, у оба смера. Приликом састављања наставних садржаја максимално се мора поштовати и спознаја да је учење матерњег језика у директној вези „са општим принципом сазнавања, са стицањем општих животних концепата, а страни језик подразумева понављање учења тих концепата у ситуацији другог знаковног система“ (Тошанас Миловојев, 2001: 85). Многи аутори „који истраживања спроводе у области примењене и образовне лингвистике сложиће се“, верујемо, „у ставу да постоји висок степен корелације између општег когнитивног развоја и компетенције у Л1“ (Филиповић, 2011: 352).

И поред тога што се *међу нелингвистима* сусрећемо са питањем зашто се матерњи језик толико учи у школама и на факултетима када га ученици односно студенти знају, квалитетно овладавање Л1 јесте нужан предуслов за квалитетно овладавање Л2. Одговор на ово питање, како наводи И. Радуловић (2007: 254), даје грчки лингвиста Ј. Бабињоти, који каже „да је сваки човек рођен са одређеним језичким предиспозицијама које треба да развије, а да је језик средство којим се развија мисаона способност деце, односно људско мишљење. Други разлог који [Бабињоти] наводи јесте да деца постану свесна онога што већ несвесно употребљавају и да знају да на то имају утицај, односно да у свом говору користе разне језичке механизме, а то су граматички, синтактички и лексички, чиме постају свесни да је језик моћно средство комуникације и изражавања, било оно усмено или писмено. Такође, језик и његова правила се непрекидно уче како би управо та комуникација била што прецизнија и јаснија“.

У вези са стицањем одређених лингвистичких компетенција, као и са стицањем шире општејезичке културе студената, издвајамо мишљење Ж. Бошњаковића (2013) у којему се каже: „Сви факултети који школују будуће наставнике мо-

рају имати четворосеместралне курсеве српског језика како би будући професори и језиком могли бити узор својим ученицима. Курсеви српског језика су неопходни и правницима, будућим запосленицима у медијима и сл.“. Изреченом треба додати следеће: и у процесу школовања будућих филолога курсеви српског језика морају бити најмање четворосеместрални и увек усклађени са стварним потребама наставе конкретног страног језика и књижевности. Нека од релевантних истраживања — какво је, на пример, у вези са избором студијског програма за француски језик и књижевност спровела Љ. Ђурић (2007: 484–485) — указују на следеће значајније циљеве због којих студенти уписују одређене студијске програме:

- а) веома значајни циљеви: комуницирање са говорницима француског језика, оспособљавање за професионалну мобилност, унапређење знања француског језика ради стицања неког од нивоа међународно признате дипломе DELF/DALF, савладавање фонетике, морфологије, синтаксе и лексике француског језика;
- б) значајни циљеви: праћење стручне литературе на француском језику, употпуњавање опште културе, праћење савременог уметничког стваралаштва, посебно у области књижевности и филма, стицање основе за учење других романских језика;
- в) мање значајни циљеви: поређење француског језика са српским језиком и/или неким другим језиком који студент студира.

Ови резултати и те како могу да помогну у креирању унапређеног курикулума српског језика на студијским програмима за француски језик и књижевност, јер директно указују на циљеве које студенти желе да постигну на студијама. Отуда би у следећем акредитационом циклусу, у складу са студентским очекивањима, али у складу и са тим шта се од њих очекује на будућим радним местима, требало модификовати постојеће наставне планове и програме и на додипломским и на дипломским студијским програмима за француски језик и књижевност на свим српским државним универзитетима.

3. Српски (одн. хрватски или бошњачки) језик на студијским групама за Француски језик и књижевност на факултетима у Републици Србији, Бањалуци, Никшићу, Сарајеву и Загребу

3.1. Српски језик у наставним плановима и програмима на студијским групама за француски језик и књижевност на државним универзитетима у Републици Србији

О статусу српског језика на студијским групама за стране језике и књижевности у РС најилустративније говори његово искључивање из групације обавезних предмета на студијским програмима за француски језик и књижевност Филолошког факултета Универзитета у Београду и Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу. У поређењу са београдском и

крагујевачком ситуацијом, на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, као и на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, статус српског језика је нешто бољи, али је и веома далеко од задовољавајућег. У наведене програме српски језик је укључен са непотпуним садржајима нормативне граматице, који су смештени у два односно у један семестар (в. табелу 1).³

Табела 1. Српски језик на студијским групама за француски језик и књижевност у РС

Сем.	Београд	Нови Сад	Крагујевац	Ниш
1.	Српски језик 1, изборни, 2 часа	-	Српски језик 1 (фонетика и морфологија), изборни, 2+1	-
2.	Српски језик 2, изборни, 2 часа	-	Српски језик 2, (лексикологија и синтакса), изборни, 2+1	-
3.	!?	Стандардни српски језик: морфосинтакса, 2+2	-	-
4.	!?	Стандардни српски језик: основи синтаксе, 2+2	-	Српски језик, 2+2
5.	!?	-	-	-
6.	!?	-	-	-
7.	!?	Теорија превођења 1, 1+2	-	Писмено и усмено превођење, 2+2
8.	!?	Теорија превођења 2, 2+2	-	Контрастивна лингвистика, 2+1; Превођење књижевног текста, изборни, 2+2
9.	!!!	Транслатологија: књижевно превођење, изборни, 2+2; Контрастивна проучавања језика, изборни, 2+2	-	-
10.	!!!	-	-	-

³ И поред упорног настојања да добијемо потпуне податке о статусу српског језика на додипломском и дипломском циклусу Студијског програма за француски језик и књижевност на Филолошком факултету Универзитета у Београду, нити на веб-сајту овог факултета, нити на његовој катедри за романистику, тј. у директном обраћању секретару Катедре колегиници Ј. Павловић, нисмо добили одговарајући студијски план и програм. Отуда доносимо само неколике штуре, насловне податке о заступљености наставних садржаја из области српског језика у прва два семестра основних студија, и то у групи академско-општеобразовних изборних предмета, у којој је предмет Српски језик алтернативан са предметом Увод у општу лингвистику. Знаком *!?* у колони *Београд* у табели 1 и ниже у табели 5 означен је непотпуни увид у дати план и програм, јер нам нису били доступни подаци о предметима у адекватним изборним блоковима; знаком *!!!* обележено је потпуно одсуство података за одређене семестре, одн. за дипломске академске студије. О статусу српског језика на овом студијском програму в. и Ковачевић, 2012: 20.

3.2. Српски језик у наставним плановима и програмима на студијским групама за француски језик и књижевност у Бањалуци, Никшићу и Сарајеву

Из табеле 2 закључујемо да је изучавање граматичког система стандардног српског језика на Студијском програму за француски језик и књижевност Филолошког факултета у Бањалуци, у поређењу са оним на факултетима у Никшићу и Сарајеву и на универзитетима у РС, понајбоље, али не и довољно; за њим следи релевантни програм Филозофског факултета у Сарајеву; док је ситуација на Филозофском факултету у Никшићу, и у погледу заступљености и у погледу граматичких садржаја српског језика, слична актуелној ситуацији на факултетима у Београду и Крагујевцу.⁴ На Факултету у Бањалуци нормативна граматика српског језика смештена је у четири семестра (на српским факултетима у један или у два семестра); на Факултету у Сарајеву граматички систем се изучава у првом и другом, контрастивна анализа француског и бошњачког/хрватског/српског језика у седмом и осмом и превођење у осмом и деветом семестру;⁵ на Факултету у Никшићу у прва два семестра појављују се само часови предавања на којима су, поред правописа, заступљени и сви нивои граматичког система.

Табела 2. Српски језик на одсецима за француски језик и књижевност у Бањалуци, Никшићу и Сарајеву

Сем.	Бањалука	Никшић	Сарајево
1.	Српски језик 1, 2+1	Српски језик (правопис са културом изражавања), 2+0	Бошњачки, Хрватски, Српски језик (опћи предмет) 1, 1+1
2.	Српски језик 2, 2+1	Српски језик (функционални стилови), 2+0	Бошњачки, Хрватски, Српски језик (опћи предмет) 2, 1+1
3.	Српски језик 3, 2+2	-	
4.	Српски језик 4, 2+2	-	
5.	-	-	
6.	-		
7.	-	-	Контрастивна анализа 1: француски → бошњачки/хрватски/српски језик, 2+4
8.	-	-	Контрастивна анализа 2: француски → бошњачки/хрватски/српски језик, 2+3; Теорија и пракса превођења 1, 1+1
9.	-	-	Теорија и пракса превођења 2, 1+1
10.	-	-	

⁴ С тим што у Београду и Крагујевцу ови садржаји припадају групацији изборних, а у Никшићу групацији обавезних предмета.

⁵ Како стоји у наставном плану и програму, у завршним семестрима дипломских студија (VII, VIII и евент. IX, јер техн. то није јасно показано) као изборни појављује се и по један предмет са тзв. факултетске вањске листе, на којој се из области бошњакистике/хрватистике/србистике налази укупно седам предмета; међутим, понуђени наставни садржаји припадају или општелингвистичким или дисциплинама социјалне дијалектологије.

3.3. Хрватски језик у наставном плану и програму на Студијској групи за француски језик и књижевност у Загребу

Студијски програм за француски језик и књижевност Филозофског факултета Свеучилишта у Загребу организован је у шестосеместралне додипломске (Bachelor) и четворосеместралне дипломске (Master) студије које су распоређене у три модула: Истраживачки, Наставнички и Преводилачки. У првом и у другом циклусу студија на Истраживачком модулу нема предмета из области хрватског језика,⁶ док су на друга два, Наставничком и Преводилачком модулу, одговарајући наставни садржаји из кроатистичких дисциплина заступљени кроз предмете из области превођења који се већином изводе као *пријеводне вјежбе*, са изузетком следећа два предмета: *Хрватски за преводитеље* и *Превођење књижевних текстова* на *Преводитељском смјеру* чији се садржаји, уз часове вежбања, реализују и на часовима предавања односно једино на часовима семинара (в. табелу 3).

Табела 3. Хрватски језик на Студијском програму за француски језик и књижевност на Филозофском факултету у Загребу

Загреб
На преддипломском студију (Bachelor) француског језика и књижевности нема предмета из области нормативне граматике хрватског језика (I–VI сем.)
<p>На дипломском студију (Master) постоје три модула (VII–X сем.):</p> <p>1. <u>Истраживачки смјер</u>: без предмета из области хрватског језика</p> <p>2. <u>Наставнички смјер</u> са следећим за ово истраживање релевантним предметима: Пријеводне вјежбе 1 и 2: француски → хрватски, обавезни изборни, 0+2, VII и VIII сем. Пријеводне вјежбе 1 и 2: хрватски → француски, обавезни изборни, 0+2, VII и VIII сем.⁷</p> <p>3. <u>Преводитељски смјер</u> са следећим за ово истраживање релевантним предметима: Пријеводне вјежбе 1, 2 и 3: хрватски → француски, обавезни, 0+2, VII, VIII и IX сем. Пријеводне вјежбе 1, 2 и 3: француски → хрватски, обавезни, 0+2, VII, VIII и IX сем. Хрватски језик за преводитеље, обавезни, VIII сем., 1+1 Превођење књижевних текстова, изборни, недељно: 2 часа семинара, IX сем.</p>

3.4. Уз садржаје актуелних курикулума

На основу приказа предмета из области стандардног српског језика у претходним табелама, као и на основу резултата добијеним у неким релевантним истраживањима, на свим српским и шире узев на свим српским одсеци-

⁶ Додуше, на преддипломском студију као изборни у шестом семестру појављује се предмет Увод у превођење (недељно: 1 час семинара и 1 час вежбања), и то као „предујет за упис преводитељског смјера дипломског студија француског језика и књижевности“, на којему се у раду са студентима користе кратки текстови на француском и хрватском језику, ради се на препознавању и разрешавању језичких и других потешкоћа које се јављају у процесу превођења.

⁷ Студенти Наставничког смјера морају задовољити и обавезе прописане програмом Центра за образовање наставника, на чијој се листи у блоку Изборни колегији за унапређење педагошко-психолошко-дидактичко-методичког образовања налазе и следећи предмети: Говорништво за наставнике, Хрватски језик у наставничкој струци, Фонетска корекција изговора и др.

ма за француски језик и књижевност „може [се] доћи у ситуацију да студенти теоретски знају више о страном него о матерњем језику“; ту, свакако, „уз довољно труда контрастивна анализа може да постане средство помоћу кога студенти, не само упознају страни језик, него и подстакну трансфер знања о матерњем језику, чиме се могу постићи врло добри резултати“ (Radić-Vojanić, 2007: 559). Наиме, трансфер знања је доминантан принцип у процесу учења, те је занимљиво „на примеру универзитетске наставе испитати да ли до позитивног трансфера заиста долази и колико су студенти способни да практична и теоријска сазнања примене кад је реч о контрастирању двају језика“ (Isto). Међутим, поставља се питање да ли је први услов за такав трансфер знања бар донегде испуњен „ако је српски језик у програм страних филологија укључен са ’најминималнијим’ правописно-граматичким садржајима смјештеним у један или два семестра, какав је случај готово на свим групама страних језика“ (Ковачевић, 2012: 20). На пример, у нашем случају, у Београду и Крагујевцу наставни садржаји из нормативне граматике су изборни, у Новом Саду нема садржаја из фонетике и фонологије, лексикологије и правописа, у Нишу су граматички систем и правопис смештени у један, а у Никшићу у два семестра. Једино је, и то не у големој мери, прихватљивија ситуација у Бањалуци, где су нормативна граматика и правопис, рачунајући ту и фонетику са фонологијом и лексикологију, смештени у четири семестра.

У Бањалуци, али и у Никшићу, Крагујевцу и Београду (!), из наставног плана за студенте француског језика и књижевности изостављени су (и) врло значајни програми из контрастивне лингвистике и науке о превођењу. Само уз увођење више садржаја и часова нормативне граматике српског језика и уз укључивање одговарајућих наставних садржаја из области контрастивне лингвистике и транслатологије, споменути позитиван трансфер знања из језика у језик може да постане доминантан сегмент у процесу студирања француског језика и књижевности у српској лингвокултурној средини (в. табелу 5).

Табела 5. Садржаји курикулума *матерњег језика* на истраживаним студијским програмима за француски језик и књижевност⁸

Сем.	Београд	Нови Сад	Крагујевац	Ниш	Бавалуга	Никшић	Сарајево	Загреб
1.	Срп. језик ?	-	Фонетика и фонологија, морфологија, творба речи	-	Правпис, историја писма, фонетика и фонологија	Ист. и дија-лектологија, фонетика и фонологија, морфологија, ортографија и ортографија	Правопис, писмено и усмено изражавање	-
2.	Срп. језик ?	-	Лексикологија, синтакса, правопис	-	Морфологија, творба речи, лексикологија	Синтакса, морфосинтакса	Основи граматичког система	-
3.	!!!	Морфосинтакса	-	-	Синтакса про-сте реченице, синтакса падежних облика	-	-	-
4.	!!!	Основи синтаксе	-	Фонетика и фонологија, морфологија, синтакса, правопис	Синтакса сло-жене реченице, синтакса глаголских облика	-	-	-
5.	!!!	-	-	-	-	-	-	-
6.	!!!	-	-	-	-	-	-	Увод у превођење
7.	!!!	Теорија, превођење у оба смера	-	Теорија, писмено и усмено превођење у оба смера	-	-	Конт-раст, анализа фр. и срп. јез.	Преводне вежбе: хрв. → фр. и фр. → хрв.
8.	!!!	Теорија, превођење у оба смера	-	-	-	-	Конт-раст, анализа фр. и срп. јез.; Превођење, теорија и пракса у оба смера	Правопис, граматика, стилистика, терминол., лексикали-зоване и фразеол. јез. структуре; Преводне вежбе: хрв. → фр. и фр. → хрв.
9.	!!!	Књижевно превођење у оба смера, Контраст, анализа, теоријске основе	-	Књижевно превођење у оба смера, Контрастивна анализа, поређење фр. и срп. језика	-	-	Превођење, теорија и пракса у оба смера	Преводне вежбе: хрв. → фр. и фр. → хрв., Превођење књижевних текстова
10.	!!!	-	-	-	-	-	-	-

Легенда: **bold** – нормативна граматика и правопис; *подвучено* – превођење; *курзив* – контрастивна лингвистика

⁸ Овај приказ наставних садржаја има информативни, прегледни карактер, састављен је на основу увида у актуелне наставне планове и програме, те књиге предмета које су биле доступне на званичним факултетским веб-сајтовима у јануару 2014. године. В. и фусноге 1–6.

4. Могућа решења

Сумарни преглед наставних садржаја из области српског језика (табела б) јасно показује да ни на једном студијском програму разматрани курикулуми нису прилагођени специфичностима студирања француског језика и књижевности у српској језичкој и културној средини. На основу наших и закључака који су произишли из разматрања овог проблема у сличним истраживањима, сматрамо да би нека од следећих предложених решења могла да помогну да српски језик добије бољи статус на датим студијским групама, што би пак, и по нашем и по мишљењу многих других аутора који су се бавили овим питањем, омогућило формирање знатно квалитетнијег наставничког, преводилачког и истраживачког кадра у сфери француског језика и књижевности у Републици Србији:

а) већи број часова активне наставе српског језика на једнопредметним студијским групама за француски језик и књижевност

Иако би формирање *хијерархизованих* двопредметних студијских група са релевантним подређеним статусом српског језика било најоптималније решење истраживаног проблема, у описаној ситуацији, с обзиром на то да је акредитовање двопредметних студија, у сваком погледу, сложенији процес, приоритет треба дати повећању часова активне наставе српског језика на постојећим једнопредметним групама. Уопште узев, на страним филолошким групама, што, иначе, предлаже велики број србиста, али и немали број истраживача у сродним дисциплинама, „студенти морају имати уједначен курс стандардног српског језика од четири до пет семестара како би били добри преводиоци на српски језик, како би могли поредити језик који предају са српским и тиме олакшати ученицима усвајање неких граматичких категорија које су заједничке у оба језика. За будуће преводиоце веома би било корисно да упознају и историју и дијалектологију српског језика како би успешно дочарали дух оригинала“ (Бошњаковић, 2013). И овај наш преглед студијских планова и програма указује управо на то да је повећање броја часова уз обавезну допуну наставних садржаја неопходан корак који се мора предузети на свим студијским групама за француски језик и књижевност.

б) прилагођавање наставних садржаја српског језика потребама студената француског језика и књижевности и формирање наставничких, преводилачких и истраживачких модула на дипломским студијама са одговарајућим апликативним курсевима

Пошто наставни садржаји на студијским групама за француски језик и књижевност завршеним студентима не обезбеђују нужни степен познавања граматичке структуре и правописа српског језика, прилагођавање актуелних курикулума треба да буде у складу са потребама будућих наставника, преводилаца и истраживача који ће радити у школама са српским наставним језиком, који ће преводити на српски и са српског језика и који ће се бавити контрастирањем француског са српским језиком. Отуда се очекује да компетенције дип-

ломираних студената у одређеној мери буду специјалистичке, што пак изискује, на пример, формирање заједничког курикулума са општим предметима на додипломском и трима реченим модулима на дипломском нивоу студија.

в) предавачи српског језика на студијским групама за француски језик и књижевност треба да поседују комуникативни и научни ниво компетенције и у области француског језика

Приликом учења граматичког система неког страног језика, у нужној мери најпре треба да познајемо граматички систем матерњег језика, јер се, на пример, у трансферу знања често праве и најелементарније грешке, и то и у случајевима када су одређени граматички феномени у страном језику веома блиски граматичким феноменима у српском језику. Стога и у нашој високошколској настави француског језика и књижевности, познавање двају граматичких система, француског и српског, не сме да буде једино пуки стицај околности или потреба само наставника француског, већ то мора да буде и потреба и обавеза и наставника српског језика. Наиме, уколико наставник српског језика није компетентан да одређену граматичку појаву из матерњег језика пренесе односно да је повеже и упореди са њеном еквивалентном позицијом у француском језику, с пуним правом се може претпоставити да и већи број студената, без одговарајуће помоћи у разумевању подударана или неподударана особина двају граматичких система, неће моћи самостално да донесе валидан закључак. Сходно томе, а како пишу и Р. Обрадовић и Г. Божидаревић (2006: 174), корисно би било, на пример, „да се од самог почетка наставе француског језика ученици ’уводе’ у превођење и на тај начин што би им се задавало да сваки усвојени израз или конструкцију на француском језику употребе полазећи од српског, што пружа могућност и за усвајање нових речи у контексту и прилику да се уоче неке тешкоће (нпр. употреба личних и присвојних заменица у нашем и француском језику, употреба члана испред именице, слагање придева са именицом у роду и броју, ред речи у нашој и француској реченици итд)“. Ове ауторке исцрпно говоре о проблемима са којима су се сусретале у свом раду са студентима француског језика и књижевности. При превођењу са француског на српски језик многе граматичке категорије се преносе механички без осврта на конкурентска средства у српском језику, те често долази до понављања појединих граматичких елемената (тако се француски неодређени члан за м. и ж. р. у једнини у највећем броју случајева преводи нашим бројем *један*, у значењу неодређене заменице *неки*), док се устаљени изрази најчешће предају дословно, па превод делује неприродно, готово редовно одудара од духа српског језика (Исто: 170–172). Овај проблем би требало решити оснивањем двопредметних студијских група: српски језик и књижевност и један страни језик, које би, између осталог, формирале и будуће предаваче српског језика на студијским програмима за стране језике и књижевности.

г) коришћење одн. приређивање двосистемских граматика и њихово инкорпорирање у студијски програм за француски језик и књижевност

Овладавање граматичким системом многи лингвисти сматрају „средишном облашћу језичког знања око које се области, као што су изговор и лекси-

ка, окрећу. Колико год значајне биле по себи друге компоненте језика, оне су ипак међусобно повезане кроз граматiku“. Отуда се граматика доживљава као „најособенији аспект језика“, који се учи „на начин другачији од било чега другог што људи уче“. У процесу учења страног језика учење граматике је „на изванредан начин најлакше јер је она високо систематизирана“, па је то и „један од разлога што се у последњој четвртини прошлог века, истраживања у области усвајања страног језика концентришу на граматiku“ (Маринковић, 2007: 111). По свему судећи, на студијским групама за стране језике и књижевности у настави, у нашем случају француског и српског, требало би да се користе двосистемске граматике (француско-српске и српско-француске) чиме би било омогућено корелирање знања из граматике српског са знањем из граматике француског језика, што би допринело већој когнитивној дубини и лакшем разумевању и памћењу граматичких структура у оба језика.

д) формирање двопредметне студијске групе: француски језик и књижевност и српски језик и књижевност

Из реченог у претходним сегментима овог дела нашег рада, као најоптималније решење за успешно студирање и припрему квалитетних филолога за рад у настави, преводаштву и истраживању, појављује се формирање двопредметних група, где би се у истој равни изучавале и граматика француског и граматика српског језика. То би у знатној мери код студената унапредило знање из матерњег језика, па би они, у том случају, били врло компетентни познаваоци граматичких структура Л1, што би им олакшало усвајање граматичке структуре Л2. У тим условима, у учењу француског језика био би смањен број погрешака које настају, на пример, у процесу интерференције граматичких елемената, тј. студенти би боље разумели системске језичке дистинкције, те не би долазило до негативног трансфера постојећег знања, итд.

5. Закључак

Француски језик, уметност и култура данас „представљају битан елемент европске и светске баштине. Распрострањеност француског језика у свету је велика, поготово као службеног језика, а употреба широка и разноврсна. Такав положај и улога обезбеђују му значајно место и у нашој земљи и институцијама, па самим тим и у високошколском васпитно-образовном процесу“ (Ђелић, 2006: 126). У новије време, примереним деловањем француских државних установа и органа, француски језик и култура засигурно враћају своје највише позиције на светској лингвистичкој и културној мапи. Отуда, интензивније учење француског језика и књижевности у Републици Србији, уз неопходну сарадњу наших и француских академских и других релевантних институција може да побољша и статус српског језика и културе у франкофоним, али и у другим државама у ширем европском и светском контексту. Међутим, један од нужних услова који претходно мора да се испуни јесте унапређење наставних

садржаја и повећање броја часова активне наставе српског језика на четири до сада акредитована студијска програма за француски језик и књижевност у РС, у Београду, Новом Саду, Крагујевцу и Нишу. А све оно што је у овом раду у вези с тим речено вреди и за студије француског језика и књижевности на Универзитету у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, па се тамошњи Филозофски факултет и његова *Катедра за француски језик и књижевност* морају делотворније ангажовати и што скорије припремити и затражити акредитацију овог студијског програма. Можда би понајбоље било да се ту започне са првим, и то шестосеместралним циклусом (Bachelor); до времена акредитације другог циклуса студија (Master), завршени студенти првог циклуса даље студирање би настављали на неком другом универзитету, домаћем или иностраном.

Већа заступљеност наставних садржаја и већи број часова активне наставе српског језика на акредитованим студијским програмима за француски језик и књижевност неопходни су због успешнијег школовања будућих наставника, преводилаца и истраживача, који ће радити у српским школама, преводити на српски и са српског језика и контрастирати француски са српским језиком. Нека од могућих решења у томе смеру нуди наредна ниска предлога: а) већи број часова активне наставе српског језика на актуелним једнопредметним студијским групама за француски језик и књижевност; б) прилагођавање наставних садржаја српског језика потребама студената француског језика и књижевности и обавезно формирање наставничких, преводилачких и истраживачких модула са апликативним курсевима на дипломским студијама; в) предавачи српског језика на студијским групама за француски језик и књижевност треба да поседују одговарајући и комуникативни и научни ниво компетенције у области француског језика; г) коришћење одн. приређивање двосистемских граматика и њихово инкорпорирање у студијски програм за француски језик и књижевност; д) формирање двопредметне студијске групе: француски језик и књижевност и српски језик и књижевност.

Када је реч о статусу српског језика, илустративан је један општи суд о универзитетској настави у којему се каже да је она „веома ригидна на промене, да је конзервативна и да је недовољно актуелна“, што указује на то да „реформа универзитета не може бити успешно спроведена, ако се темељито не трансформише наставни процес и прилагоди достигнућима савремене технологије и педагошко-дидактичним достигнућима уопште“ (Атлагић и Елезовић, 2013: 376). Овом ставу треба додати следеће: у истраживању високошколске наставе посебну пажњу завређује језик и култура изражавања и предавача и студената и то на свим студијским групама без обзира на то којој научној групацији они припадали. Актуелни статус српског језика „у универзитетској настави указује на готово забрињавајуће стање“, па је зато „више него потребно да се србисти и страни филолози уједине у мишљењу да је неопходно обезбиједити елементарну и функционалну писменост на свим универзитетским смјеровима“ (Ковачевић, 2012: 23).

Бројни аутори подстичу истраживања наставног језика и развој академског језика на свим нивоима и на свим студијским профилима. Као и многи други аутори, и ми смо уверени „да би напор који би био уложен у образовање стручњака путем мастер и докторских студија на катедрама за српски и остале језичке предмете, развијање силабуса за академски језик на наставничким и ненаставничким факултетима, успостављање стручних комисија за језик образовања у државним телима и институцијама, допринео успостављању вишег нивоа језичке компетенције и допринело остваривању основних ставова језичке и образовне политике“ (Vučo, 2011: 282–283). У свему реченом, приоритет у истраживању и у побољшању актуелног статуса требало би пре свега да имају наставни садржаји српског језика на учитељским и педагошким, филолошким и нефилолошким наставничким групацијама, на то нас, када су у питању курсеви и број часова активне наставе српског језика, упућује данашња готово драматична ситуација на студијским програмима за француски језик и књижевност на свим државним универзитетима у Републици Србији.

Литература

- Атлагић, М. и Д. Елезовић. (2013). Помоћне историјске науке на југословенским и српским универзитетима: развој и перспективе. *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини* XLIII/1, 375–388.
- Бошњакловић, Ж. (2013). Српски језик у образовању у Војводини (у поређењу са службеном употребом језика националних мањина). Научни скуп *Српски језик и актуелна питања језичке политике*. Београд (28. октобра 2013): Одељење језика и књижевности САНУ – Одбор за стандардизацију српског језика – Институт за српски језик САНУ – Фонд „Ђорђе Зечевић“ за неговање и унапређење ћирилице (САНУ). Саопштење.
- Vučo, J. (2011). Srpski jezik i jezici obrazovanja. У М. Ковачевић и ур. одбор (ур.). Пети међународни научни скуп „Српски језик, књижевност, уметност“. Књига 1: *Књижевни (стандардни) језик и језик књижевности, Зборник радова*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет – Скупштина Града Крагујевца, 279–287.
- Ђелић, С. (2006). Место француског језика на реформисаном универзитету. У Д. Спасић и ур. одбор (ур.). *Нови аспекти у настави језика, Зборник радова*. Косовска Митровица: Филозофски факултет, 121–128.
- Ђурић, Љ. (2007). Reforma Filološkog fakulteta u Beogradu: o mogućim ciljevima nastave (primer francuskog kao jezika po izboru). У J. Vučo (прир.). *Savremene tendencije u nastavi jezika i književnosti, Zbornik radova*. Београд: Министарство за науку и заштиту животне средине – Филолошки факултет, 479–490.
- Клајн, И. (2006). Неопходно је увести наставу српског језика у средње школе. У Б. Брборић, Ј. Вуксановић, Р. Гачевић (прир.). *Српски језик у нормативном огледалу: 50 одлука Одбора за стандардизацију српског језика*. Београд: Београдска књига, 375–377.

- Ковачевић, М. (2012). Статус српског језика на српским универзитетима. У Б. Димитријевић и ур. одбор (ур.). *Филологија и универзитет, Тематски зборник радова: Наука и савремени универзитет I*. Ниш: Филозофски факултет, 13–25.
- Маринковић, Н. (2007). Граматички минимум или минимална граматика?. У М. Дешић и ур. одбор (ур.). *Српски као страни језик у теорији и пракси, Зборник радова*. Београд: Министарство просвете и спорта Републике Србије – Филолошки факултет – Центар за српски као страни језик, 111–119.
- Обрадовић, Р. и Г. Божићаревић. (2006). Неке грешке у писменим задацима на испиту из француског језика (на завршној години студија француског језика и књижевности). У Д. Спасић и ур. одбор (ур.). *Нови аспекти у настави језика, Зборник радова*. Косовска Митровица: Филозофски факултет, 167–177.
- Radić-Bojanić, В. (2007). Kontrastivna analiza kao sredstvo i kao cilj. У Ј. Vučo (prir.). *Savremene tendencije u nastavi jezika i književnosti, Zbornik radova*. Београд: Министарство за науку и заштиту животне средине – Филолошки факултет, 557–566.
- Radulović, I. (2007). Za promenu nastave jezika u školi. У Ј. Vučo (prir.). *Savremene tendencije u nastavi jezika i književnosti, Zbornik radova*. Београд: Министарство за науку и заштиту животне средине – Филолошки факултет, 253–259.
- Тоћанас Миловоје, Д. (2001). Uslovljenost učenja stranog jezika maternjim jezikom. У Ј. Vučo (prir.). *Savremene tendencije u učenju i nastavi stranih jezika, Zbornik radova*. Nikšić: Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet u Nikšiću, 79–89.
- Filipović, J. (2009). *Moć reči. Ogledi iz kritičke sociolingvistike*. Београд. Zadužbina Andrejević.
- Филиповић, Ј. (2011). Српски као језик образовања у образовању етнолингвистичких мањина у Србији. *Српски као страни језик у теорији и пракси II, Тематски зборник радова*. Београд: Филолошки факултет – Центар за српски као страни језик, 351–364.

Sanja Miketić, Stanislav Stanković

LE STATUT DE LA LANGUE SERBE AUX DÉPARTEMENTS DE LANGUE ET LITTÉRATURE FRANÇAISES DANS LA RÉPUBLIQUE DE SERBIE

Résumé: Dans ce travail, nous examinons le statut actuel du serbe au niveau du premier cycle d'études et du master en langue et littérature françaises aux universités d'état dans la République de Serbie, à savoir les universités de Belgrade, de Novi Sad, de Kragujevac et de Niš, en le comparant à la position de la langue serbe (bosniaque ou croate) aux universités de Banjaluka, de Nikšić, de Sarajevo et de Zagreb. Nous analysons la présence et les contenus des matières concernant la langue serbe dans les curriculums existants, ainsi que le degré de leur harmonisation avec les spécificités des études universitaires de langue et littérature françaises dans le milieu langagier

serbe : nous prenons en considération l'importance du serbe en tant que langue maternelle dans les études de français langue étrangère et nous posons la question si les curriculums actuels fournissent au moins un niveau fondamental de connaissance de la structure grammaticale et de l'orthographe de la langue serbe à des futurs enseignants, des traducteurs et des linguistes (dont les recherches se fondent sur l'analyse contrastive du français avec le serbe). Les résultats de cette recherche montrent que la langue serbe devrait obtenir une place plus importante dans les programmes aux départements de langue et littérature françaises à toutes les universités d'état dans la République de Serbie. Tout ce qui est mentionné dans cet article porte également sur le futur programme d'études de langue et littérature françaises à l'Université de Priština, déplacée temporairement à Kosovska Mitrovica, dont la Faculté de philosophie et sa *Chaire de langue et littérature françaises* sont obligées de s'engager plus efficacement et de demander le plus tôt possible l'accréditation du programme d'études.

ОКАМЕЊЕНЕ ПАДЕЖНЕ ФОРМЕ У ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИМ ГОВОРИМА

Сажетак: У раду је обрађен инвентар окамењених падежних облика на призренско-тимочком језичком простору. Будући да говоре призренско-тимочке области карактерише аналитизам у деклинацији, окамењени ликови су двојаки – остаци старе деклинације и нови облици преузети као готове форме, најчешће као синтагматски спој.

Рад је настао на грађи из бројних објављених студија са описом говора призренско-тимочке области.

Кључне речи: окамењени, падеж, лик, облик, синтагма, прилог

1. Увод

Призренско-тимочке говоре карактерише аналитизам у деклинацији и то представља маркантну језичку црту насталу у процесу економичности у деклинационом систему. Наиме, говори овога краја су очували номинативну форму именица и вокатив, а за све остале падежне функције користи се један облик – општи падеж. Општи падеж се у једнини облички поклапа са акузативом, а у множини са номинативом. Од осталих падежа најотпорнији је датив, те се он јавља у једнини (у множини веома ретко) као датив посесије и намене и то само од именица којима се означавају жива бића. Сви остали падежни облици су се по правилу изгубили из употребе. Међутим, поједине падежне форме су остале као окамењене са посебном функцијом, најчешће прилошком. С друге стране, очували су се и неки падежни облици у синтагматском споју – као такви представљају семантичку целину, те су једино у том облику у употреби, а то ће дати могућност за улазак таквих облика у језик свакодневне комуникације и у новије доба.

Окамењени облици постају индеклинабилни, те то омогућује њихов опстанак и на овом језичком простору. Такав окамењени облик именице изгубио је везу с остатком парадигме, тј. осамосталио се, чиме су створени услови за његов опстанак у језичком систему. Дакле, изгубивши место у деклинационом систему, облик је задржао своје место у језичком систему – преласком из једне граматичке категорије у другу. Заправо, најчешће је реч о адвербијализацији именице.

У словенским језицима термин *окамењени падежни облик* везује се за најстарији период, тј. за најстарији документовани језик. Наиме, као окамењене падежне форме тумаче се облици инфинитива и супина у старословенском језику (инфинитив се сматра окамењеним дативом глаголских именица (*nomen actionis*) кратко *и* основа, а супин окамењеним акузативом именица кратко *у* основа¹).

Као окамењене форме тумаче се и неки облици у стандардном језику – нпр. конструкција типа *то је било у петак* у односу на *то је било у јануару*, одређује се као окамењени акузатив. Такви су и примери типа: *Долазио је пре недељу дана*.

У овоме раду се разматрају окамењени облици у народним говорима призренско-тимочке области. Циљ је да се укаже на то који су облици очувани као окамењени, у којој функцији, као и да се утврди њихова дистрибуција. Као окамењене форме обично су означени неки очувани старији облици, али под извесним околностима у народне говоре овога краја улазе и новије форме и прихватају се као такве са семантиком коју носе.

Александар Белић – први истраживач народних говора овога краја, каже да су то форме „са скамењеним обликом, а специјалном употребом“ (Белић, 1999: 219). Миливој Павловић ове облике обрађује у поглављу о прилозима уз запажање: „Прилози су категорија која се врло лако и често обнавља, и при том у највише случајева чува скамењене врло старе облике“ (Павловић, 1939: 184).

Белић бележи различите облике инструментала и локатива прилошки окамењене, а посебну пажњу посвећује облику именице *дама*, као и лексикализованом синтагми *кноћи*.

Дакле, ако се пође од чињенице да се аналитизму најдуже опире датив, петрифицирани облици могу се јавити од форми које су аналитизму најпре подлегле – генитива, инструментала и локатива. Узрок њиховог опстанка у окамењеном лику мора се тражити у категоријалној конверзији, тј. у њиховом пребацивању из једне категорије у другу или у очувању у неком виду фразеологизма.

2. Категоријална конверзија

Готово сви истраживачи ових говора окамењене ликове појединих падежа приписују њиховој прилошкој функцији.

2.1. Такав је и окамењени дативни лик² *кноћи*, забележен од многих истраживача³:

Он ће д иде *кноћи*, од вишње ће *кноћи* напраимо, доведи га ти *кноћи* (Марковић, 2000: 132); ће дојдемо *кноћи*, (Богдановић, 1979: 58).

¹ У вези с тим Иванова каже да су називи инфинитив и супин преузети из латинског, између осталог, и због тога што су и у латинском језику то биле непроменљиве форме именичког порекла (Иванова, 1977: 131, нап. 2).

² Облици датива који се у појединим крајевима призренско-тимочке области чувају не спадају у окамењене ликове, те нису ни предмет разматрања у овоме раду.

³ У Сретечкој Жупи Павловић овакав лик не налази (Павловић, 1939: 184).

Облици *кноћи* и *докноћи*, по Богдановићу, јесу прави прилог и чују се на целом подручју Ал. Поморавља (Богдановић, 1987: 152). У лику *кночи* бележи га Ћирић:

од ручџк до *кночи*, че си *кночи* дојдемо (Ћирић, 1999: 121).

Бележећи ову форму, Белић долази до закључка да се „у овим дијалектима осећа као једна реч и значи *вече*“ (245), а доказ за ову тврдњу је израз *до кноћи*, који је он забележио у Рупју (245). Међутим, адекватније би било значење *вечерас*, што тврди и Ћирић (121), а то документују и примери из Запања. Заправо, чини се да је Белић до овог закључка дошао само на основу једног, може се рећи и сумњивог примера – *до кноћи*, мада би и у овом примеру примереније било значење *вечерас*.⁴

2.2. Бројни су облици петрифицираног инструментала јд. у служби прилога. Међу њима има оних које бележи и Белић⁵:

а *дањом* се пре размрдам, (118), тј. *јутром* сланце угреје, *јутром* рано да се дизам (Марковић, 2000: 122), доведе ме тај човек *вечером*, код *вечером* дојде, пил би сок *ноћом*, прнуле негде *ноћам*, *ноћом* се ја *ноћум* (Марковић, 2000: 132); Појде се *јутром*, *вечером*; турим *вечером*, с опроштењем (Вукадиновић, 1996: 142), *вечером* се не износи огањ из кућу; *вечером* се не броје паре; *празником* некада дојдете код нас (Богдановић, 1979: 106, Че дојдемо *вечером* код пријетеља; *јутром* стигнемо у Паланку; *ноћом* се за снопје ишло; још *вечером* правимо, това *дбњом* буде (Ћирић, 1999: 121).

По Белићу, према *јутром*, *вечером* развило се *дбњом/дбњем*, па према овоме: *ноћом*, *ноћем*, *ноћом* и сл.⁶ (245). Он наводи да „сви ови облици нису једнаке вредности“ и да су у свим дијалектима у употреби: *јутром*, *вечером*, *кришом* и *редом*“, а да су остали унесени са стране (Белић, 1999: 244).

Белић бележи инструментални лик *ночу*, *ноћу*, а према овоме и *дбњу*, употребљен прилошки. Такве облике регистровани су и други истраживачи:

са чергу *ноћу* е била покриена (Марковић, 2000: 132), и *ночу* жњемо, овршемо га *дбњу* (Ћирић, 1999: 121).

2.3. У призренско-тимочким говорима оваквих инструменталних форми, са прилошком службом и са темпоралним значењем, има и од лексема којима се именују дани у недељи:

⁴ Тома у напомени даје осврт на ове облике код Белића, истичући да такве облике није забележио (Тома, 1998: 204).

⁵ Белић бележи: *јутром*, *вечером*, *редом*, *крадом*, *кришњом*, *скришом*, *утајом*, *челцем*, *родом*, *алатом*, *аратом*, *аметом*, *путем* (Белић, 1999: 243–244).

⁶ Павловић налази: „Поред несумњиво старог примера *повноћу* а и *повноћи*, имамо и *ноћа* – *повноћа*, а исто тако *ноћом* према *дбњом*, као у косовско-ресавском дијалекту, и *дбњем* – *ноћем*“ (Павловић, 1939: 185).

додеше *петком*, кô те тражим *понеделником*, у кои дôн додеше? *Петком?* кô те тражим *четвртком*, долази *четвртком* и *торником* (Марковић, 2000: 118); свадбе почињау *петком*, неки праве *недељом*, почињау *недељом*, неки *средом* (Вукадиновић, 1996: 142), *недељом* се не ради; (Богдановић, 1979: 106).

Све претходне облике карактерише итеративност.

2.4. Јавио се и прилошки окамењен локатив, а забележио га је и Белић:

*зиме*⁷ снег наврта, *пролети* почишују овце, од прве си *пролети* врљимо, што пуцкамо *зими* (Марковић, 2000: 131), посади *јесени*, све *ноће* снаша ткае (Марковић, 2000: 133), кô ти сôмну *јутре*, отишла *јутре* дан сестра (Марковић, 2000: 122); преко-*зими*; *лети* нема свадбе; Бугари налезли *пролети*, *јесени* свадбе (Вукадиновић, 1996: 142–143), једну *јесени* закољемо, *јесени* сејемо пшеницу, а *пролети* јечôм, *јутре* идемо на реку, додола се прави *лети*, комињак се пије *зими*, *зиме* работимо клчината, *лете* жега (Ћирић, 1999: 121).

За локативне форме у прилошком значењу типа: *јутре*, *зајутре*, *од јутре* и сл. Белић каже да се „употребљавају подједнако у свима дијалектима“ (Белић, 1999: 244), а ту су и локативне форме: *лете*, *пролете*. У прилошкој служби очувани су и облици *ноћи*, *јесени*, *пролети*.

По Белићу, „находимо у јужно-моравскоме дијалекту и облик *ноће*, *дôње*“ (Белић, 1999: 245) и они су се развили под утицајем облика *јутре*, *зиме*, *лете*. О чињеници да се изоглоса простирања ове појаве не поклапа са Белићевом тврдњом сведочи податак да овог лика има и у говору Запаља и у говору Понишавља.

3. Лексикализоване генитивне синтагме

Окамењене генитивне синтагме преузете из језика администрације обично су новијег датума, мада има и старијих, али заједничко им је да у језик улазе на исти начин – као готови модели. Такве вишечлане (обично двочлане) језичке јединице по правилу припадају категорији номина агентис:

командант *баталијона*, помоћник *кмета*, командант *пука* (Марковић, 2000: 116); команданту *бригаде*, краниоц *куће*, началник *општине*, преседник *општине*, командира *станице*, наредник *станице* (128), Што је *командир чете* (Ћирић, 1983: 67); *преседник радничког савета* (Тома, 1996: 177).

Ове моделе истраживачи који их региструју називају књишким изразом.

Алтернатива овим ликовима у духу аналитизма својственог говору призренско-тимочке области типа: командант *на баталијон*, помоћник *на кмета*, командант *на пук*, краниоц *на кућу*, началник *на општину*, наредник *на станицу* и сл. била би неадекватна и рогобатна, а разумљивост би била угрожена.

⁷ Облик *зиме* аналошка је творевина са екавским рефлексом јата. Белић каже да се такав лик сачувао „само у прилога“ (245) и у употреби је „свугде у овим дијалектима“ (245).

На овај начин усвојени су и облици: *Дом здравја*, за команду места, као и *Сусрети села*, као назив манифестације, а овде спада и: (улица) *књаза Михаила* (Марковић, 2000: 116).

4. Темпорални генитив

Генитивни ликови чести су у адвербијалној служби са темпоралним значењем:

И еднога дана, пре рата, баш у рат и *после рата* (Марковић, 2000: 116); *Лањске године*, како е било *прошле године*, *прошле године* ништа немаше, *с конца године* (Марковић, 2000: 128); од *фебруара месеца* (Богдановић, 1987: 152)⁸; Рођен сѐм *септембра*; из ропство су дошли *маја месеца*; *два-наесте године* се разрати, ја сам десете родена (Ћирић, 1999: 120); он је га завршил *друге године*, врну ју дома, *пре Ускрса* (Ћирић, 1983: 67); *шестог марта*, то је било *другог фебруара*, тог и тог *датума*, *једног дана* (Тома, 1998: 177); ће умре *препрошле године*, *крај децембра* (Јуришић, 2009: 133)⁹, он га је завршил *друге године*, нападал пре *петнаесте године* (Ћирић, 1983: 67).

Ове форме се обично тумаче као новији слој – нанос из књижевног језика, што истиче већина истраживача. Љ. Ћирић о томе каже: „Они су, дакако, књижевног порекла, али су у свакодневной употреби како код мушкараца, тако и код жена“ (Ћирић, 1999: 120). У прилог овој тврдњи вероватно иде и чињеница да овакве генитивне ликове Белић није регистровао. Међутим, чињеница да их има и у говору најстаријих, у говору неписмених, па и у говору жена, даје ми повода да помишљам на могућност да су из неких разлога биле отпорне на налет аналитизма.

5. Генитив као основни облик именице

Посебну пажњу редовно заслужује и облик именице *дома*. Бележећи га, Белић тврди да се „донекле употребљава у овим дијалектима као општи зависни падеж“, али се „као скамењен облик употребљава и у другим нашим дијалектима“ (Белић, 1999: 244).

појду *дома*, отиде *дома*, да идемо *дома* (Белић, 1999:); и дојдем *дома*, има ли још некуга *дома*, терамо *дома*, седи сам *дома* (Марковић, 2000: 136); Воде *дома*; дојде *дома*; истерамо *дома*; терајте га *дома* (Вукадиновић, 1996: 143); ја отидо *дома*, сви си мужје *дома* (Ћирић, 1999: 120).

⁸ Богдановић експлицитно тврди да су ове форме књижевног порекла.

⁹ Само два забележена примера наводе и М. Јуришић на закључак да је реч о утицају „књижевног језика на аналитичку деκлинацију“ (Јуришић, 2009: 133)

По Белићу, то је „прилошки облик од речене именице којему порекло није тако јасно“ (244). Сличну тврдњу налазимо и код Павловића: „Дома ’код куће’ има само тај облик и значење прилошко (Павловић, 1970: 80). У говору Сретечке Жупе Павловић у вези са овим каже: „Облик *дома* је лапидаран, као уопште у српскохрватском језику“ (Павловић, 1939: 166). Ћирић истиче: „Формом генитива, али не увек и његовим значењем, издваја се именица *дом*“ (Ћирић, 1999: 129).

Судбину претходне именице донекле дели и лексема *леба*: ни је *леба*, ни је *с леба*, у текне се меси *леба*, и тури *леба* у *црепуљу*, како се меси *леба* (Марковић, 2000: 136).

Исте примере бележи и Богдановић у Алексиначком Поморављу (143).

У *Говору Ниша и околних села* Тома налази разлоге да засебно размотри именице *хлеб*, *лук* и *сир* (Тома, 1998: 175).¹⁰ Његов закључак да је разлог што се ове именице јављају у генитивном лику као основном у чињеници да „прилагођавање употребе *хлеб*, *лук*, *сир* стандарду нишким говорницима представља посебне тешкоће“ и да „говорници у принципу знају да морају користити што више наставака различитих од <Ø> како би се приближили стандарду“ (Тома, 1998: 176) не делује оправдано ни убедљиво. Зашто се у језику нешто *мора*? Зашто баш ове (и само ове) именице „терају“ говорнике на такво понашање?

Лексема *сир* у потпуности не дели судбину лексеме (*х*)*леб*, будући да у неким крајевима такве лексеме нема, већ је у употреби облик *сирење*. Код ових именица се заправо ради о преузимању облика генитива за основни облик (Богдановић, 1987: 143)¹¹.

6. Микротопонимија

Овом списку може се придодати и топонимијски инвентар. Тако је микротопоним *Срецела* сведочанство о старијем *Сред-села* (Марковић, 2000: 121), а *Вркосе* < *Врх косе* (Богдановић, 1987: 152).

7. Појединачни примери

7.1. Појаву која је предмет анализе у овоме раду можда најбоље илуструје синтагма којом се именује трудноћа. У говору Заплања са овом семантиком налазимо двојаке форме:

а. са именицом и бројем у локативу: појдо с тога мојега Драги у *другом стању*, несам ни знала што сам у *другом стању*, била у *другом стању* (Марковић, 2000: 122);

¹⁰ Примери су бројни: Много *леба* гоји, парче *леба*, сад се играмо *с леба*; јанија од *празлука*, направи се са *празлука*; пуно огњиште *сира*, сас тај *сира* (Тома, 1998: 176).

¹¹ Занимљиво је истаћи да упркос оваквом основном лику ове именице припадају деклинацији именица м. р. на сугласник.

б. са бројем у локативу а именицом у општем падежу: жена била у *другом стање*, појде у *другом стање*, жена му е била у *другом стање* (Марковић, 2000: 122).

Дакле, први, стандардни облик преузет је као готов, окамењени модел и свакако је новијег датума, а други је сведочанство о томе да и у тим случајевима може аналитизам деклинације деловати у правцу „нагризања“ синтагме, тј. преузетог модела. Чињеница је да је ово нанос новијег датума, будући да је за трудницу традиционално у употреби синтагма *тешка жена*.

7.2. Овде би се могле сврстати и неке дативне форме које се не односе на жива бића:

додија душе, бајем си главичке (из једне народне приче о баби, деди и кучки), ја сам се предала *судбине* (Марковић, 2000: 129; Богдановић, 1987: 153).

Ови дативни ликови су стари. Њих је очувала делимична идиоматизованост и фреквентност такве – идиоматизоване употребе, или су се очували окамењени у народном усменом стваралаштву, што је и један вид сведочанства о старини приче.

7.3. Јавља се и окамењени облик *реке*: у *реке* има едан кладанац, па едне грснице потопимо у *реке*, однесем у *реке* (односи се на једну реку). Са обликом на *-е* то може бити локатив јединине са старим јатом, али будући да је такав лик окамењен, а период када се то десило није могуће утврдити, може се помишљати и на акузатив двојине.

Овом је сличан (или истоветан?) облик топонима *Луке*: Дим на *Луке* да донесем воду. На питање како се то место зове, одговор је: Па, *Луке* се зове.

7.4. Као петрефакт, по мишљењу С. Реметића, треба посматрати облике:

Лож *детом* ишла по сокаце; она и *детом* била добра (Реметић, 1996: 149/467).

И у другим говорима призренско-тимочке области регистрован је такав лик¹²:

ја сам из Гркињу *девојком* (Марковић, 2000); била сам *девојком*, кад сам била *девојком* у Пруговац (Богдановић, 1987: 154).¹³

¹² У вези са овим Младеновић истиче да је „предикативни инструментал типа *младожењом* кад бија тата – практично је истиснут конструкцијама типа Брат кад бија *младожења*“ (Младеновић, 2013: 197). Међутим, он наводи следеће примере: „*Дивојком* кад била она, ни седела; не може *дивојком* да бинеш и да седиш, месица сам *снашом*“, тврдећи: „У описима неких косовских говора (Павловић, 1970; Ђуровић, 2000) и мом материјалу из других косовских говора призренско-јужноморавског типа нема оваквог инструментала, док је у јужнометохијским говорима потврђен мањим бројем примера“ (Младеновић, 2013: 197).

¹³ Чињеница да таквих ликова има на другим просторима српске језичке територије и да су у редовној употреби никако није у супротности са тврдњом да је на овом простору то окамењени облик.

8. Закључне напомене

8.1. Као окамењене форме јавили су се само сингуларни ликови.

8.2. Од падежа у окамењеном лику могли су се јавити: генитив, инструментал и локатив, што је очекивано, будући да се акузатив очувао као облик општег падежа, номинатив и вокатив су остали изван процеса аналитизма, а датив се најупорније опире потпуном аналитизму.

8.3. Најфрекентније су окамењене падежне форме очуване прилошки, што се мора приписати категоријалној конверзији – променом функције, омогућено је задржавање подлоге. Такви ликови су најбројнији и обухватају и генитивне, и инструменталне и локативне форме. То су очувани стари ликови и често су сведочанство о облицима који не представљају одлику стандарда, али међу њима су и релативно бројне аналошке творевине.

8.4. Другој, релативно бројној групи припадају облици преузети из језика администрације и то су лексикализоване синтагме, полуидиоматизоване. То су најчешће генитивне синтагме са значењем номина агентис. Овакви облици су по правилу новијег датума.

8.5. Трећу групу чине клишетирани изрази, очувани као такви због честе употребе.

8.6. Изван претходно наведених категорија постоје и појединачно регистровани облици.

Литература

- Белић 1999: Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Богдановић 1979: Недељко Богдановић, *Говори Бучума и Белог Потока*, *Српски дијалектолошки зборник*, XXV, САНУ и Институт за српски језик, Београд.
- Богдановић 1987: Недељко Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXIII, САНУ и Институт за српски језик, Београд.
- Ђуровић 2000: Радосав Ђуровић, *Летнички говорни тип*, Филолошки факултет Приштина, Врање.
- Иванова 1977: Т. А. Иванова, *Старославјанский язык*, Москва, „Высшая школа“.
- Јуришић 2009: Марина Јуришић, *Говор Горње Пчиње*, Гласови и облици, Београд, Институт за српски језик САНУ, Монографије 6.
- Младеновић 2013: Радивоје Младеновић, *Говор јужнокосовског села Гатње*, Институт за српски језик САНУ, Монографије 18, Београд.

- Марковић 2000: Јордана Марковић, *Говор Запања, Српски дијалектолошки зборник*, XLVII, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Павловић 1939: Миливој Павловић, *Говор Сретечке Жупе, Српски дијалектолошки зборник*, XI, САНУ и Институт за српски језик, Београд.
- Павловић 1970: Миливој Павловић, *Говор Јањева*, међудијалекатски и миксоглотски процеси, Нови Сад, Матица српска, Књижевно одељење.
- Стевановић 1950: Михаило Стевановић, *Ђаковачки говор, Српски дијалектолошки зборник*, XI, САНУ и Институт за српски језик, Београд.
- Тома 1998: Пол-Луј Тома, *Говори Ниша и околних села, Српски дијалектолошки зборник*, XLV, САНУ и Институт за српски језик, Београд.
- Ђирић 1983: Љубисав Ђирић, *Говор Лужнице, Српски дијалектолошки зборник*, XLVI, САНУ и Институт за српски језик, Београд.
- Ђирић 1999: Љубисав Ђирић, *Говори Понишавља, Српски дијалектолошки зборник*, XXIX, САНУ и Институт за српски језик, Београд.

Иордана Маркович

ОКАМЕНЕЛЫЕ ФОРМЫ В ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИХ ГОВОРАХ

Резюме: ПТ диалект карактеризується аналитизмом в склонении и это одна из существенных дифференциальных особенностей этого диалекта в сравнении с стандартом. В этом диалекте есть окаменелые формы старых падежей как свидетельство о том, что в этом диалекте было синтетическое склонение. Окаменелые падежные формы в этом диалекте являются и в более позднем периоде, даже в последнем. Новые и старые окаменелые падежные формы являются предметом анализа в данной работе для того, чтобы показалося какие это падежные формы, какая их функция в предложении и какие причины их явления в ежедневном общении.

ПОМЕРАЊА У УПОТРЕБИ ПРЕДЛОГА У ВЕЗИ СА ОПШТИМ ПАДЕЖОМ ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИХ ГОВОРА²

Сажетак: Познато је да се у призренско-тимочким говорима српског језика, као балканистичка појава, јавља општи падеж, којим се уз помоћ предлога изражавају сва значења косих падежа. Међутим, уочена је појава да се то не догађа искључиво конструкцијом предлог + ОП, већ да се нека значења изражавају сасвим другим предлозима у односу на стандардни језик (не: пао с крова, већ: падал *од* кров; не: говоримо о томе, већ: вревимо *од* тој; уместо долази код њих у овом дијалекту срећемо дооди *при* њи), да се употребљава предлог и тамо где стандардни језик има падежни облик без предлога (дал *на* њума; иде *кам* кућу, тепали и *с* кундаци), или пак да се дуплирају предлози и тамо где тако у стандардном језику није (тој ми *за на* работу, *за по* кућу, *за куде* краве, *за под* главу, *за од* ћишу). У раду се региструју овакви случајеви и проверава њихова заступљеност у призренско-тимочким говорима.

Кључне речи: општи падеж, предлози, призренско-тимочки дијалекат

Познато је да се у призренско-тимочким говорима српског језика, као балканистичка појава, јавља општи падеж, којим се уз помоћ предлога изражавају сва значења косих падежа. Најчешћа констатација о падежном систему ове дијалекатске зоне јесте да у њима постоји општи падеж, облички једнак акузативу, а да се значења косих падежа изражавају конструкцијама од предлога и општег падежа.

То у основи и јесте тачно, али не у потпуности – ни по обухвату свих значења, ни по распрострањању на целину подручја.

Закључци се нарушавају у више праваца:

1. чувањем остатака неких падежа за нека падежна значења,
2. употребом предлога непознатих другим српским говорима и књижевном језику,
3. исказивањем неких падежних значења конструкцијама општег падежа и предлога у другачијој репартицији.

Прву констатацију потврђује чување генитива једнине именица женског рода у говору Призрена, типа: *иза куће*; вокатив на -у код именица мушког рода типа: *бре човеку*; употреба датива једнине на -е: *дала мајке*, и сл.

¹ tanja77nis@gmail.com

² Рад је урађен у оквиру пројекта 178020: *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

За другу констатацију, имамо предлоге који обликом одступају од просечног штокавског стања³:

врз / врза⁴: надену сено, па врз сено лемези, врз камион иде цирада, врза сукњу препасала прегљачу (ГББП), врз куке оплен, озгор врз њега, насипи врз ту воду, врзем све смрзло (ГАП), врз њега туре, паде врз дете, туре врз сноп озгор (ГЦГ), та врз детето легнала, оно пушта земљу врз нас, он паде врз едну грамаду, и гледа га у вр очи, па у вр небеси рипа вода, падо из вр сливу (ГП), човек врз човека, едно врз друго, а ја њу па врз њега (ГЗ), падомо једно врз друго, наврља џак врз џак, сноп врз сноп па у крстина, добро је док је врза земњу (ГГДП), пуши цигару врз цигару (ГЛ), натурана црга врс цргу, нема да излазе врс кожу, легал врс мене (ГПо);⁵

зад / зади / сади/ поза / позади: сакрие се поза камен, поза врата стојим, позади њума (ГЗ), заспало поза врата, поза огњиште накладав огњ, он ис поза њума расипе каначе воду (ГП), врљи ју зад врата, зади Пирот има село Крупљ, овај села зади Суводол, у браниште сади појату, посади кућу (ГПо);

зарад: тој се работи зарад срећу и здравје, зарад њег се мучимо, зарад теб би дошла ал нећу због њега (ГББП), зарад ту сам се децу опекала, није он доша зарад тебе, јурне зарад лопту и падне се (ГАП);⁶

към / кам / камто / комто⁷ (дативска значења управљености, усмерености, изражавање просторних и временских односа): потрчал към нас, отиде

³ Списак монографија призренско-тимочких говора из којих смо преузели илустративни материјал, као и скраћенице којима смо их у раду означавали, дат је у одељку Скраћенице.

⁴ Када реч која следи за предлогом *врз* почиње консонантима *с, з*, он се јавља се у лику *врза* (Богдановић, 1979: 108). У Заплању се среће и са ликом *врез* (Марковић, 2000: 224), а у већини призренско-тимочких говора као део сложеног предлога у варијанти *вр*.

⁵ Основно значење предлога *врз* у прегледаној литератури је *преко*. Са значењима *на, поврх преко* овај предлог је широко распрострањен, па обухвата ареал призренско-тимочких и косовско-ресавских говора, пружајући се до пожаревачко-вршачких (Касидол). Видоески га региструје на кумановској територији, али га нема у шарпланинској жупи Гора, као ни у суседним македонским говорима (Јуришић, 2013: 121). Примарно значење предлога *врз* уз именицу у општем падежу везано је за категорију спацијалности, пре свега за адлативност и локациону индирективност, док се ређе јавља у темпоралном, квалификативном, каузалном и интенционалном значењу (Јуришић, 2013: 125).

⁶ Предлог *зарад* налазимо само у монографијама о говорима Бучума и Белог Потока и говору Алексиначког Поморавља, где се јавља као семантички еквивалент предлога *ради*. У говорима Алексиначког Поморавља долази до мешања значења узрока и циља (Богдановић, 1987: 238), а такав је случај и у говору јабланичког краја (Жугић, 2008: 243). Одсуство предлога *због* у неким говорима (Црна Трава) надомештено је употребом предлога *ради*, који овде има узрочно значење. Ни у једном од значења *зарад* није регистрован у говору Заплања, Горње Пчиње, Лужнице и говорима Понишавља. Могућа је његова замена другим, фреквентнијим предлозима (Жугић, 2008: 243). У косовско-ресавским говорима он се јавља искључиво у варијанти *ради*, али и овде нема дистинкције између узрочног значења и значења циља (Милорадовић, 2003: 125; Жугић, 2008: 244).

⁷ Предлог *к(а)* није познат говорима југоисточне Србије, али његову функцију понегде врши предлошка лексема *към/кам*. У различитим ликовима овај предлог присутан је у тимочко-лужничкој говорној зони. У Алексиначком Поморављу не јавља се облик *кам*, већ *как*, што је фонетска варијанта облика *ка*: терај овце как планину, оде как Делиград, одатле су кренули как Ражањ (Богдановић, 1987: 240). Предлог *ка* у лику *как* среће се и у Параћинском Поморављу (Милорадовић: 2003: 156).

към село, продужи към Милана (ГББП), тој село је комто Темску, беж комто поток, појдемо камто Зелени вр, целу тиму лежи комто дувар, тамо комто Ваву се срели (ГПо), комто поток надоле (ГЛ);

кра / кре / кр: И они појду кре њу, он отиде кре једну жену, идеш ли кре ови, иде на кре Мораву (ГЗ), кре мен да дојдеш, ма доле кре Зрнино, кре мајку сам си седела (ГГДП), радујемо се кре њи (ГПо);⁸

куде / киде: играју се онам куде задругу, туде се мајем, куде кућу, куде пладне (ГББП), куде Гмитровдън (ГЛ), киде моју кућу, на киде гумно, ће диде куде сестру иди там куде децу (ГЗ), изрипи куде багрен, учил занат куде мене (ГГДП), куде Богородицу, куде Џурцовдън, куде Добро Поље (ГПо) неје отишја куд лекара, куде кога да идеш, поће ли куде мајку ти (ГП);⁹

покре: покре кућу све цвеће, покре пут пасу овце, пројде покре мене (ГББП), чучи покре кућу, та да иде покре деца (ГАП), не мож да минеш покре човека, покре огњиштето човеци, ми ровемо покре њи, окопамо покре слог (ГПо), јечи покре кучу, видела га чучи покре кућу, та да идеф покре деца (ГП).¹⁰

поза (стандардно иза): заспало моје дете беше овдека поза врата, поза огњиште накладев огњ, пуца поза њима (ГП).

порад: пројдо порад гробје, пролазе они порад кућу, онде порад њи пројдо, порад њи ћу и ја, прад њин род, да си ја будем порад њи, и кџд сџм порад овце (ГЗ);¹¹

порад / поради (стандарно због): увечер он изађе порад себе, сигурно га звали порад то, отиша у банку порад кредит (ГАП), сваћо ме вика поради ћерку (ГП);

през / прз / проз: улезал мачак проз уцарку и сво месо изел, иде проз ливаду и све мрси траву, иду проза село, потерал овце проза жито, погледал му прос прсти, вреви како проза зуби, ни проз две недеље тој нече узреје, проз три дџна долазим (ГББП), ишл 'е прс Тетово, прз наш сокак (ПП);¹²

прекај / прикај: кад стану прикај њега, ајде прикај бразду, тури туј прикај плот, стои прикај зид (ГББП); прикај кућу, прикај реку (ГАП), наша гу прекај

⁸ Предлог *кре / кра* јавља се у Запаљу и Понишављу, и у синонимије је са *код*, односно *ка* (Марковић, 2000: 226). Павле Ивић бележи га у говору Галипоњских Срба у лику *кр* (*кр < крај*), који се употребљава и са значњем места и са значењем правца: Се“ди кр врата, шо је јон кр мине, дошла она кр бабе, иди кр маме (Ивић, 1957: 314, 327). У говору Горње Пчиње користи се нередуковани предлог *крај*, као и његова гласовна варијанта *крџ*: она си улегне у рупу крај лисичики, не ву давав леб да једе крџ њим (Јуришић, 2009: 273).

⁹ Предлог *куде* у већини призренско-тимочких говора је у синонимији са предлогом *код*. У говору Бучума и Белог Потока има месно и временско значење предлога *око*, *около*.

¹⁰ Предлог *покре* као еквивалент предлога *поред/покрај* распрострањен је у јужноморавским и тимочко-лужничким говорима, али га не налазимо у Запаљу.

¹¹ У говору Запаља, где је једино регистрован, предлог *порад* јавља се у три семантичке реализације: „у генитивном значењу, у синонимији са *поред* + Г за изражавање динамике кретања у односу на дато место, као и за интерпретацију позиције уз глаголе мировања“, уместо књижевног *уз* и уместо *са* + И (Марковић, 2000: 230).

¹² Ово је еквивалент, односно измењен облик, предлога *кроз*. Најчешће означава место кретања, али може се јавити и с функцијом одредбе за начин и означавања времена.

реке, прекај лојзе, прекај суо и сирово гори (ПГ), пројдем прекај њега, на прекај нашо, а ја прекај огањ, боље коњи нек пасу прекај пут, она је све била прекај кућу, ја сам прекај стоку (ГЗ), оно трчи прекај мене, оно све прекај мене (ГГДП), метле садимо прекај крај, прекај саму кућу ми минује пут (ГПо);¹³

спром / спрема / спрема / спрема: она ли је спрема њега, несу они спрема нас, добра је била спрема дете, спрема село зелена ливада, кућа им је била спрема млеку, Жељаво је спрема Сврљиг¹⁴ (ГББП); спром Божич (ГЛ), не видим, ал спрема слнце видим да уденем (ГПо), спрема Свети Ранђел (ГЗ), сечемо увече спрема славу, спрема Благицину кућу ваишата је кућа, на до спрема торник (ГП);

спроти / спрати: спроти станицу, дол спроти школу, туј спроти задругу, седели су спроти воденицу (ГАП); кько смо ми спроти њи, они ће спрати нас (ГЗ), спроти Нову годину сеју овьс (ГПо);¹⁵

ускрај: на гу тури ускрај огњиште, повикни некога ускрај кума (ГП).

Трећа тврдња односи се на ситуацију да се иста значења неких падежних конструкција изражавају уз помоћ предлога другачијим од оних у књижевном језику. Преглед таквих случајева наш је задатак за ову прилику.

Овде ћемо регистровати случајеве померања у употреби предлога уз општи падеж, односно контрукције предлог + ОП које се користе уместо стандардних беспредлошких облика или предлошко-падежних синтагми, проверити њихову заступљеност у говорима са аналитичком деклинацијом и дати / објаснити стандардне еквиваленте.

Већина дијалекатских студија у којима су описани призренско-тимочки говори садржи део који се односи на синтаксу падежних облика. Одељци у монографијама који се тичу синтаксе падежа представљају полазну основу нашег истраживања, одакле смо ексцерпирани потврде за синтаксичку анализу.

Просторна значења, директивна и недирективна, у говорима призренско-тимчког дијалекта изражавају се употребом синтагматске везе предлог + ОП. Спацијална семантика остварује се специфичним предлошким лексемама уз општи падеж, којима се исказује перлативност, аблативност, као и статичност.

Спацијално директивно значење, у испитиваним говорима, изражава се употребом предлога *за* уз ОП, што је корелат стандардној акузативној конструкцији са предлогом *у*: *отиша за Београд, ће иде за Сокобању, може ли с вас да пођем за Ниш, отпутовали за Грчко (ГАП), пошли смо за Пирот (ГЛ), да ни водиш за Попови, иде за Предејане (ГЦТ), кад смо пошли за тамо, отидо за Ниш (ГЗ).*

¹³ Овај предлог има генитивно значење близине појму у ОП, коме је еквивалент *покрај* + Г (Ћирић, 1999: 160).

¹⁴ Лик *спрама* уопштио се за локативно значење у говорима Бучума и Белог Потока Богдановић, 1979: 113).

¹⁵ Предлог *спроти* у синонимном је значењу са предлогом *спрома*, што одговара стандардном *према*, и јавља се са месним и темпоралним значењем, као и за означавање става према неком лицу. Са ликом *спроћу* забележен је у Параћинском Поморављу са истим значењем као у говору Заплања (Милорадовић, 2003: 126).

Просторни однос, који је изражен инструменталом овде се исказује синтагматским спојем *низ(а) + ОП*, чиме просекутивно значење није нарушено: *одлате жене низа село, бео минула низ Крупњ (ГПо), иду они низа село, дојдо ја и ватим низ Душанову улицу (ГЗ), појду низ пут (ГЦТ)*.

Са истим значењем јавља се и конструкција *по + ОП* у примерима типа: *једва иде по пут, одим по авлију, иди си по пут и не обртај се, и све по пругу (ГАП), по онај пут, иди по пут, иде по пут горе (ГЗ), по поље иду летије, мину по пут, ајд по пут па у гробишта (ГПо)*.

Конструкција *по + ОП* има значење и секвентивног „иза“, тј. служи за одређивање места са секвентивном нијансом значења („слеђење за нечијим кретањем“): *све иду једн по другога, били смо одма по њега (ГББП), она по мен, по мен, она оздол иде и он по њу, а по дрљачу иде трн (ГЗ)*.

У синонимији је и са стандардном везом *за + И*: *по њег мајка трчи, и отиде по њу (ГЗ), по мене трчев Бугари, по мене трчев Бугари, ние по њим идемо, идемо по њима (ГП), син по њега иде, појду сви по њега, овчар иде по овце (ГЦТ)*.

Карактеристична је употреба конструкције *на + ОП*, са перлативним значењем, односно значењем правца кретања: *ишљ на Дубраву, одовуд ударили на Габровац (ГЗ), пут је проодил на Црвену Реку (ГПо)*.

Уместо стандардне конструкције *с + Г*, са аблативном семантиком, у готово свим призренско-тимочким говорима користи се предлог *од* уз ОП: *врта се од поток, идео од ваишар, вртају се од погреј, чула се галама од вршидбу, иду деца од купање (ГББП), од крај жњи (ГАП), од Чуку слезну пред цркву, озгор од Пернатицу се зададе облак, врнуше га од појату, од врело смо доносили воду, од столицу падо (ГПо), цел месец га нема о терен, нема у од гумно, иде од аутобуску станицу, носи воду од чесму (ГЗ), кџт пала од седиште, литна ми от памет (ГП)*.

Предлог *од* преузео је аблативну функцију предлога *из* у говору Црне Траве: *донесу ти молитву из попа, из братанца узо млеко (ГЦТ), а користи се уместо из и са месним значењем: од онуј воденицу – тркеле, тркеле (ГЗ), рудник од римско доба, од Балановац ли си дошљ (ГПо), отоше од Баинци, дојде тај од Лесковац (ГЦТ)*

Генитивна конструкција са предлогом *испред* са позиционим значењем у корелацији је са дијалекатском *пред + ОП*: *пред лесу се овце заустаје, пред капетана се мирно стоји (ГББП), туј пред цркву астал турен, пред врата стража стоји (ГПо), пред нашу стреју, прве пред њи (ГЗ)*.

Предлогом *више* може се изразити позиционо значење предлога *изнад*: *ондека више пут, па више плевњу турени (ГП)*. Оријентационо означавање места врши и предлог *над*: *нада чешму горе, овде нада село, онде над пут, врже се нада кубе, тури се над огањ, до ониа пут над гробје (ГЗ), над главу вој слоде, стоји над огњиште, брег над село (ГЦТ)*.

Генитивно значење „иза, с друге стране“ у говору Заплања остварује се предлошком лексемом *отуд*: *чџк отуд Крушевац, отуд село (ГЗ), нек иде отуд Ниш (ГГДП)*.

Конструкција *o + Л* замењена је еквивалентном конструкцијом *na + ОП* уз глаголе типа *закачи, обеси, врже*: *закачила се на једну врбу, врже га на греду* (ГПо).

Дистрибутивно значење месног локатива у већини призренско-тимочких говора остварује се предлогом *по* уз ОП: *ишъл по школе ал ништа, водили смо га и по доктури и по бабе, зајду пролети по људи на збирају јајца* (ГББП), *по какве школе ти све неје ишал* (ГЛ), *башта ми је ишъл за момурузу по Скопје, по Београд, идемо редом по славе, што је баба поишла по славе и свадбе, бил је на работу по Београд, по Босну, по Маћедонију, радел сам по царибротска села, по Паланку, а по Бабушницу несъм, зберу се по авлије, по сокаци* (ГПо), *едан ми е тамо по Неготин, какво најде по амбар, она е била овдека по школе, они су по Београд* (ГЗ), *по Београд туде ради, може да има по Рид* (ГЦТ).¹⁶

Месно значење, које се у стандарду изражава предлозима *поред*, код са генитивом, у готово свим говорима испитиване дијалекатске зоне најчешће се остварује се употребом предлога *при* и ОП: *седи при крај да те никој не гура, све се пригњита при мен* (ГББП), *тури га при вир, при човека се неч купеш, горе при село ји беоше убили, овде при нашу цркву имало два бреста, тај деца оставила при стрину и чичу* (ГПо), *легъл при деду, нема уопште да седиши при њи, остаимо гу при краву, и при кола стоју, чък у ћелиско при појате* (ГЗ), *туре сламу при огњиште, дреме при кубе* (ГДП), *тури при средњи леб, седне при старца* (ГЦТ), *а онија деца беја при офце овамо, и при њим бе* (ГП). Овај предлог често се појачава речцом *съм*¹⁷: *при съм станицу, при съм двор* (ГЗ), *остаише ни при съм кућу* (ГДП).

За исказивање *темпоралног односа*, поред уобичајених предлошко-падежних веза, срећемо и конструкције карактеристичне за говоре југоисточне Србије. Такви су спојеви предлога *пред* и *по* са ОП, којима одговарају стандардни облици *пре* и *после* са генитивом, који служе за означавање антериорности и постериорности, тј. означавају време реализације садржаја управног глагола: *да се жени ел пред војску ел одма по војску, тој беше на Распети петак преди Велигден* (ГПо), *и он умрел пред њега, било пред Велигден, већ пред зору, што се ојагњило пред Светога Саву* (ГЗ), *лазарице идеф пред Велигден, умрело пред њума* (ГП); *по вечеру искочи на сокак, там по недељу мож да наврнем до тебе, по критење неси више додил, по сарану се не ради ништа док се не оперу руке* (ГББП), *две недеље по Ускрс, ћу дођем по жетву, некако по Синишино рођење* (ГАП), *по вршу почну да беру сливе, по вршу че буде постраино* (ГПо), *по Свети Саву, сък ће буде четерес дана по Крстовдън* (ГЗ), *там по Нову годину* (ГДП).

У темпоралном значењу *током*, овде се користи *преко*: *преко зиму ткајемо* (ГПо), *преко пости, онам преко недељу* (ГЗ), *ај натан преко недељу да дојдете* (ГДП), *праве се преко лето* (ГЦТ), *све те апе преко лето* (ГП).

Као корелат генитиву узрока употребљавају се различите конструкције са ОП.

¹⁶ Конструкцијом *по + ОП* означавају се „разна места исте врсте“ и „код разних људи исте врсте“ (Ивић, 1952: 193).

¹⁷ Речца сам фреквентна је у функцији интензификатора и уз предлог *до*: он је до сам пристаниште, кућа му до сам друм (ГАП), до сам Краставче вој е кућа, расечена па доле до сам крај (ГЗ), градина ни до сам реку (ГДП).

У призренско-тимочким говорима нема дистинкција између предлога *због* и *ради*. Предлог *ради* је десемантизован, па уместо означавања циља користи се да изрази узрок: *ради* њу поносни, *мука ради* њега (ГЦТ). У говору Бучума и Белог Потока забележена је варијанта *зарад*, с истим, *узрочним*, значењем: *зарад* срећу и здравје, *зарад* њег се мучимо, *зарад* теб би дошла (ГББП).

Узрочна значењска релација остварује се и следећим конструкцијама:

до + ОП: *све то до мају, све то до мајку, слабо ница све до семе* (ГАП), *неје било до паре, нее му до тој* (ГЗ), *да је само до тој* (ГДП).¹⁸

за + ОП: *што се љутиши за ништа, рове за ништа, ишлаче за још, боји се за матер, такъв је он за сваку ствар* (ГББП), *ако те тепам за тој пушење, да зе убие за залок леб, немој да плачеш за свонац* (ГЗ).¹⁹

од + ОП: *пати од главу, од глад се не мре, не боли глава од смејање него од ровање* (ГББП), *рипа од радос, спекла се од жал, дала му од милос, ради од стра* (ГАП), *дошло ми дрвото да искубем од болеж* (ГПо), *ће поцрцау од стра, много имаши притисак од нервозу, од глад умреја* (ГЗ), *че се смејете од мене, укисели се од кавасъц* (ГЦТ).

Дативно значење циља и правца остварује се употребом предлога *при* уз општи падеж. Синтагматска веза *при* + ОП веома је фреквентна за изражавање наведене дативне семантике у испитиваним говорима: *че идемо при владику* (ГПо), *идем при краве, ич не приоди при мен, дојдо при туј жену, иде при мен* (ГЗ), *они отишли при девојку* (ГДП), *беја при офце* (ГП), *може при њу да идете, носимо при попа* (ГЦТ).

У алтернативном односу са *ради* + ОП је конструкција *по* + ОП, која врши функцију означавања циља: *мора иде по посо, иде по децу*.

Значење намене постиже се предлошко-падежном везом *на* + ОП, уместо стандардне беспредлошке дативне форме: *тури на праци, дала на мајку, дадо на овејзино детенце* (ГАП), *носим на козу, на децу куа, да ми поете на к'еркицу, дадем и на девери и на јетрве* (ГЗ), *кошуљу на кума даде, даду на снашку, на снау викам, кроимо на деца* (ГЦТ), *појемо на људи, да му каеш на ујку* (ГП).

Овом конструкцијом изражава се семантичка категорија *посесивности*: *то је дете на Радена и на Раду, то је на Милана лојзе, кожув на Севду* (ГББП), *син на Васу, на мужа ми брат, жена е газда на кућу* (ГАП), *Душан је син на Стамена* (ГЛ), *на нашега Горана другар, на моју тетку син* (ГПо), *на много тија полипсале кокошке, она је ујна на тога Раче, овде на Станоју ћерка* (ГЗ), *родитељи на онога сина* (ГЦТ), *е ли знаеш на Здравка Перу* (ГП).

¹⁸ Узрочно значење синтагми с предлогом *до* потврђено је и у говору јабланичког краја: не ми је до паре не иде ми се, неје до квасъц до брашно је, до мајку ли је до татка ли је она упропастена аметом, нема род ко друге године до годину је (Жугић, 2008: 233).

¹⁹ Узрочна конструкција *за* + ОП није забележена у говорима Алексиначког Поморавља, Понишавља, Црне Траве и Власине, док је у говорима Бучума и Белог Потока и Заплања употреба предлога *до* по фреквенцији одмах иза предлога *од*. Висок степен фреквентности има и у јабланичком крају: немам за куга да се мучим, бригнем за оној дете, чувамо сьмо краве за млеко и за сирење, ја ћу га њега коледујем за његово скитање (Жугић, 2008: 245).

Функција коју има *dativus commodi* („датов користи“) укључује категорију посесивности: *то је голем помоћ на моју ћерку, на омладину са најбоље (ГАП), да помага си на матер, неје добро на народ, нечу да се мећем на државу на лећа, што има корис од имање све на dedu (ГПо).*

Конструкцијом *на + ОП* означава се и *даљи објекат* уз уз *verba loquendi*: *рекла на свекра ми, причам на овија омладинци (ГПо).*

Предлошко-падежној синтагми *на + А* у значењу *даљег објекта* овде одговара конструкција *по + ОП*: *наљути се по тетку, само вика по децу (ГЗ).*

Синтагмом *пред + ОП* означава се семантичка категорија „храњење стоке“: *тури пред краве (ГББП), носим прет коњи да им турим зоб (ГЗ), идем да турим шуму пред овце (ГЛ).* Паралелно са овом, у појединим говорима, користе се и конструкција *на + ОП*: *тури на краве (ГББП), понесо да турим на краве шашње (ГЛ).*

Уз глагол *боји се* предлог *на* са *ОП* добија *аблативно значење*: *па сам се на свекра бојала (ГПо), не боји се на матер (ГДП).*

Као реакцијска допуна глаголу *свирати* у стандарду се јавља *акузатив без предлога*, а у *призренско-тимочким говорима* овај глагол захтева *предлошко-падежну синтагму* у функцији *објекатске допуне*: *мој отац је свирал у плек музику, свирал је у гајде, син ми свире у армунику (ГПо), што умеје да свире у дудуче (ГДП).*

Инструментална значења овде се углавном остварују употребом предлога *с /сьс/са* и *ОП*.

Семантичка категорија „оруђа“, која се у *књижевном језику* изражава *беспредлошким инструменталом*, овде се исказује *предлошко-падежном синтагмом*: *куса сьс ложицу, с рало сьс никој не оре (ГББП), с пепел усолимо, с вилу гвоздену, са срп смо жели (ГЗ), ударен с пивук, точак се сапне са конопац (ГАП), с ложицу га рани, ору с плуг (ГЦТ), са секирченце насечу (ГПо).*

Исти је случај и када се ради о категорији „средства“: *одвезе ни с кола (ГЗ), отуд га довели сьс коња и с чезу (ГЦТ), дојде с воз (ГПо).* Значење *превозног средства* остварује се и конструкцијом *на + ОП*: *до Београд на воз, после на лађу до Шабац (ГПо).*

Уместо стандардне *локативне конструкције* са предлогом *о* када је реч о глаголима *говорења*, у свим *призренско-тимочким говорима* јавља се *од + ОП*. Предлог *о* у *локативним конструкцијама* – уз *verba dicendi* и *verba sentiendi* потпуно је истиснут из употребе: *да причам од ловцију и голуба, да ти кажем од моју мајку, ми не вревимо од њега (ГББП), говори од Ранке, шта знаш ти од Чеду (ГАП), причамо од снаје, па од унуци, од жељку песма, вреве од лојзе (ГЗ), од причу да ти причам, од ране ништа не знам (ГЦТ).*

Функцију предлога *о* у *локативном значењу* с глаголима *говорења* остварује и предлог *за* уз *ОП*: *причају за њу свишта, какво се за њега прича (ГББП), за куга причаш? за Милана ли оратите? (ГЗ).*

За ове *говоре* *призренско-тимочке говорне зоне* карактеристично је *удвајање предлога*²⁰:

²⁰ „Иако по навици говоримо о ‘удвајању’ предлога, мислимо да се не ради о плеонастичкој

а) два предлога: *на куд Лесковац, ишли смо до иза Дрину, спрема се за на вашиар, из по више кућу* (ГББП), *отоше на куд Бобовиште, до у кућу га јурила, мајка ми дава паре за на сабор* (ГАП), *за код мене, за у јело, по на двору, дукати за под грло, што чиниш толико по на двору, умреја от на ноге* (ПГ), *от по триес кила, кџд појдеш за на доле, на куде Мораву, за код њи, тј је за у недељу* (ГЗ), *слба за уза сено, пошла децата од при овце* (ГПо), *за у њину кућу, до пред Божич* (ГЦТ), *у около мањкуту мувамо китке, ја сџм от преко рит, па до спрема торник, вика од више кућу, он ис поза њума расипе воду, зберев от кра децу* (ГП).

б) три предлога: *из по више кућу* (ГАП).

Преглед илустративног материјала који прати монографије о говорима источне и јужне Србије, као и оних њихових сегмената који се тичу синтаксе падежа, показује да да су овде присутна извесна померања у употреби предлога у вези са општим падежом. Размотрили смо употребу појединих предлошко-падежних синтагматских веза, које се користе као еквиваленти књижевних генитивних, датививних, акузативних и инструменталних беспредлошких форми и уместо одређених предлошко-падежних синтагми којима се изражавају бројна значења која су у српском стандардном језику представљена неким другим слободним падежима или предлошко-падежним везама.

У призренско-тимочким говорима употребљавају се предлошко-падежне конструкције каквих нема у књижевном језику за исказивање извесног броја значењских релација. Конструкцијама *за, на, од, по, при* + ОП изражава се велики број значењских односа – оних који су у стандардном језику представљени неким другим предлошко-падежним или беспредлошким везама (уместо стандардне конструкције *с + Г*, са аблативном семантиком, у готово свим призренско-тимочким говорима користи се предлог *од* уз ОП; месно значење, које се у стандарду изражава предлозима *пored, код* са генитивом, у готово свим говорима испитиване дијалекатске зоне остварује се употребом предлога *при* и ОП; уместо стандардне локативне конструкције са предлогом *о* када је реч о глаголима говорења, у свим призренско-тимочким говорима јавља се *од* + ОП; значење намене постиже се предлошко-падежном везом *на* + ОП, уместо стандардне беспредлошке дативне форме и сл.).²¹

Примећено је, такође, да су неке предлошке лексеме елиминисане у корист неких других предлога (нпр. нема предлога *ка*; предлог *о* је у потпуности истиснут из ових говора), док је предлог *од* веома фреквентан и продире у различита семантичка поља.

употреби, будући да се свуда примећује и померање у значењу. То померање, чини нам се, иде тако да се значење једне синтаксичке структуре динамизира.“ (Богдановић, 1987: 245).

²¹ Оваква појава карактеристична је и за говоре Параћинског Поморавља, који показују снажну тенденцију ка аналитизму (Милорадовић, 2003).

Скраћенице:

- ГББП Богдановић, Недељко. 1979. Говори Бучума и Белог Потока. *Српски дијалектолошки зборник XXV*, 1–178.
- ГАП Богдановић, Недељко. 1987. Говор Алексиначког Поморавља. *Српски дијалектолошки зборник XXXIII (1987)*: 7–302.
- ГЦТ Вукадиновић, Вилотије. 1996. Говор Црне Траве и Власине. *Српски дијалектолошки зборник XLII*, 1–317.
- ГГС Ивић, Павле. 1957. О говору Галипољских Срба. *Српски дијалектолошки зборник XII*, 1–519.
- ГП Јуришић, Марина. 2009. *Говор Горње Пчиње*, Монографије 6, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- ГЗ Марковић, Јордана. 2000. Говор Запања. *Српски дијалектолошки зборник XLVII*, 7–307.
- ГГДП Милосављевић, Тања. 2009. Говор села Присјана (Горњег и Доњег). *Српски дијалектолошки зборник*, LVI.
- ЛГ Михајловић, Јован. 1977. *Лесковачки говор*. Лесковац.
- ПГ Реметић, Слободан. 1996. Српски призренски говор I. *Српски дијалектолошки зборник XLII*.
- ГЛ Ћирић, Љубисав. 1983. Говор Лужнице. *Српски дијалектолошки зборник XXIX*, 1–190.
- ГПо Ћирић, Љубисав. 1999. Говори Понишавља. *Српски дијалектолошки зборник XLVI*, 7–262.

Литература

- Белић, А. (1999). *Дијалекти источне и јужне Србије*. Изабрана дела Александра Белића. IX том. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Жугић, Р. (2010). *Исказивање генитивних значења у говору јабланичког краја (у светлу призренско-тимочких говора као целине)*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 13.
- Ивић, М. (2005). *Значења српскохраватског инструментала и њихов развој (синтаксичко-семантичка студија)*. Београд: Српска академија наука и уметности – Београдска књига – Институт за српски језик САНУ.
- Klikovac, D. (2000). *Semantika predloga. Studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet.
- Милорадовић, С. (2003). *Употреба надежних облика у говору Параћинског Поморавља, Балканистички и етномиграциони аспект*. Београд: Етнографски институт САНУ, Посебна издања 50.

- Павловић, С. (2000). *Детерминативни падежи у говору северозападне Боке*. Београд: Институт за српски језик САНУ (Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 16).
- Павловић, С. (2006). *Детерминативни падежи у старосрпској пословноправној писмености*. Нови Сад: Матица српска.
- Пипер, П. и др. (2005). *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. У редакцији академика М. Ивић. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига, Нови Сад: Матица српска.
- Стевановић, М. (1984). *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма)*. II: *Синтакса*. Београд: Научна књига.
- Жугић, Р. (2006). Темпорално генитивно значење у говору јабланичког краја, *Зборник Матице српске за славистику*, 217–225.
- Жугић, Р. (2008). Предлошко-падежне синтагме узрочног значења с генитивним предлозима до, због, зарад и акузативним предлогом за у говору јабланичког краја, *Зборник Матице српске за славистику*, 231–252.
- Ивић, П. (1957). О говору Галипољских Срба. *Српски дијалектолошки зборник XII*, 1–519.
- Јуришић, М. (2013). Предлог врз у српским народним говорима. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 119–128.
- Младеновић, Р. (2001). Говор шарпланинске жупе Гора. *Српски дијалектолошки зборник XLVIII*, 1–696.
- Павловић, М. (1939). Говор Сретечке жупе. *Српски дијалектолошки зборник VIII*, 1–352.
- Грковић, М. (1968). Употреба падежа у чумићком говору. *Прилози проучавању језика 4*, 133–159.
- Жугић, Р. (2006). Генитивне предлошко-падежне синтагме просторне и месне семантике у говору јабланичког краја, *Јужнословенски филолог*, 62, 259–280.
- Ивић, М. (1952). О предлогу по у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог*, XIX, књ. 1–4, 173–212.
- Ивић, М. (1958). Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику, *Јужнословенски филолог*, XXII, 141–166.
- Јуришић, М. (2012). *Синтакса падежа у говору Горње Пчиње*. Нови Сад: Филозофски факултет. Необјављена докторска дисертација.

Tanja Milosavljević

CHANGES IN MEANING OF PREPOSITIONS REFERRING TO THE GENERAL CASE IN SPEECH OF PRIZREN-TIMOK

Summary: It is well-known that the general case appears in the speeches of Prizren-Timok region as Balcanistic occurrence, and it is used to express all the meanings of oblique cases with its help. However, it is obvious that it doesn't happen by the simple form of a preposition + ОП, but certain meanings are expressed with the use of completely different prepositions in relation to standard language (not: пао с крова, but : падал од кров, not : говоримо о томе, but: вревимо од тој; instead of: долази код њих, in this dialect we can notice дооди при њи), a preposition is used where standard language has got case form without a preposition (дал на њума; иде кам кућу, тепали и с кундаци), or prepositions are doubled when it is not common in standard language (тој ми за на работу, за по кућу, За куде краве, за под главу, за од ћишу).

Such cases are registered in work and its usage level is checked in the speeches of Prizren-Timok.

О СТРУКТУРИ СЛИКЕ У ЊЕГОШЕВОМ ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ (Иманентна анализа)

*Са обе власти и оба језика: Небеским и земаљским.
Једини Владика, Господар и Песник. (...) Запевао је
прво о Небу, па тек онда о земљи. (Бећковић, 1992)*

Сажетак: Овај рад представља тек сегмент студије под насловом „О структури слике у Његошевом *Горском вијенцу* и питања њене рецепције у руским преводима (иманентна и компаративно-стилистичка анализа)“ која опет треба да буде једно од поглавља широко замишљене књиге *Његош и Руси*. У овом сегменту обрађена је само једна од 24 слике, и то стожерна, једна од оних неколико најсложенијих микрокозама што репрезентују макрокосмос овог надасве оригиналног драмског спева у целини. А у њу ће у наредној фази бити интерполирана рецепција четирију руских преводилаца те исте слике који су у 130-годишњем следу, преведећи у сопственом духу и у духу свога времена, различито тумачили руском читаоцу интенције аутора оригинала. У овом раду, дакле, извршена је тек она прелиминарна фаза у анализи једне једине слике, и то применом тзв. *унутрашње (иманентне) анализе*. У споменутој пак студији – по систему концентричних кругова – све што је било обухваћено претходном иманентном анализом, биће уведено у нову, компаративну раван, а уз примену новог методолошког поступка – *компаративно-стилистичке анализе*. Све ово чини се са уверењем да једно без другог не може на прави начин да функционише: једним је обухваћена ужа рецепција, дата у визури нашег „идеалног“ српског читаоца – аналитичара, другим – шира, где се сумирају резултати рецепције руског „идеалног“ читаоца-преводиоца у 130 година дугој дијахронијској перспективи. А све заједно биће дато у оцени нас као критичара поновљених превода. Јер сваки нови превод је истовремено и ново тумачење оригинала. Држимо да ће у тој двострукој визури и бити основна вредност поглавља о структури низа поетских слика *Горског вијенца*, а у оквиру монографије *Његош и Руси*.

Кључне речи: *Горски вијенац*, поетска слика, структурно-семантичка анализа, иманентна анализа

У поднаслов рада унесена је одредница једног од два методолошка приступа анализи – иманентни, као првој прелиминарној фази у проучавању поетске структуре *Горског вијенца*, на коју би се надовезао у логичком сле-

ду онај шири – компаративно-стилистички приступ у рецепцији слике у поновљеним руским преводима-препевима. У оба приступа пажња треба да се фокусира на структурно-семантичку анализу једне једине поетске слике из разноврсног система слика Његошевог *Горског вијенца* који до сада није био предмет систематског проучавања, ни у нас, ни било где у свету. Реч је о ретком репрезентативном узорку – кохерентном, јер је смештен у једну једину реплику једног од главних јунака – Вука Мићуновића на једну од јадиковки сердара Вукоте када овај говори о злој судбини Црногораца да их „смрт пожње у цв’јету младости“, „пређе рока“, те се Црна Гора претворила у „гомилу костију“. Слика је репрезентативна не само за први чин и дело у целини, већ и за структуре нижег нивоа – све до монолога јунака као нуклеуса овог драмског спева у целини. У структурно-семантичком смислу она представља сложену и слојевиту јединствену поетску слику у којој се на стешњеном вербално-естетском простору нагло смењују деонице час поетског, час опет прозног казивања, те се тако као ретко где другде сустичу елементи узвишеног и колоквијалног, па понекад и супстандардног стила. И сва драматика смене казивања смештена је у три сегмента које чине јединствени целовити структурно-семантички блок – поетску слику која је разапета на мрежи сложеног метафоричног заплета. У прелиминарним истраживањима пошло се од чврстог убеђења да се на њој, као ретко где може „очитати“ основна песничка идеја која ће представљати јединство елемената значења у оквирима ове слике, схваћене као сложени знак. Та интуитивна очекивања су се и обистинила, и ми их овим путем нудимо на суд филолошке јавности.

Шта је то што *Горски вијенац* сврстава међу врхунска дела европског романтизма и због чега се Његош „поравнао са најбољим представницима европског романтизма: Шилером, Бајроном, Пушкином, Љермонтовим, Ламартином?“ (Бабовић, 1997: 252). То је пре свега јединство разноликости: синкретизам жанрова, богат и разноводан језичко-стилистички орнамент. И управо то га чини јединственом и непоновљивом вербално-естетском структуром. Док прати сижејну линију пажљиви читалац ће одпрве запазити преплитај деоница драмских, епских и лирских које, даље, прате „осцилације казивања“ и промене стилског валера – час узвишеног, час прозаичног, па опет узвишеног. Све то заједно доприноси да је унутрашњи распон овог спева изузетно велик: у тематско-мотивском је енциклопедијски, у жанровском – редак пример синкретизма жанрова, у језичко-стилистичком – полиморфан (Поповић, 1923; Секулић, 1951; Ђурић, 1964; Деретић, 1969, 1986; Стевановић, 1990; Бабовић, 1997).

Несумњив утицај на ово његово дело имала је и лектира која је по сведочењу његових савременика, па и савремених његошолога, импозантна, чак и по савременим мерилима: од дела античке књижевности, махом у руским преводима, до савремених писаца и песника (Флашар, 1997; Бабовић, 1997). Читао је много, а у својим делима се ослањао на поетску традицију антике, европске и наше књижевности, како савремене тако и претходних епоха. Учио је од многих, не само од великана, али је преузимао ретко, и то од оних одабраних

– понајвише од Пушкина и његовог *Бориса Годунова* (1825), али исто тако и од немачких романтичара, па и Бајрона. Приметни су у *Вијенцу* трагови утицаја језика српске поезије предвуковског периода и, можда још у већој мери, руске поезије, јер су му оне, по сведочењу Јосипа Рајачића, биле „посебно миле“ и „којих је био заљубљени читалац“ (Бабовић, 1997: 19–33). Али је при том све то пре-стварао тако да је у његовом делу тешко препознати узор, изузев оног колективног епског казивача и певача. Међутим, ни њега не прати Његош сустопице, јер је истовремено тражио ослонац и у црквенословенској и црквеноруској писаној традицији (Стевановић, 1990: 62). Уз то се не могу заобићи ни Његошеви окационализми, настали по деривационим моделима црквенословенског, славеносрпског, али исто тако и његове оригиналне „извиискре“, „архибадњидане“, којих такође није мали број (Стевановић, 1951/52, XIX, 17–33; Бабовић, 1997: 170–179). Међутим, тражећи ослонац у црквенословенској и црквеноруској лексици и фразеологији, „налазио је увек виши језик за вишу мисао“ (Бећковић, 1992: 17–18). То двојство – писана традиција и колоквијална основа народне епике и лирике налази се и у структури тзв. „ауторовог лика“ у *Горском вијенцу*, што је међу првима уочио и тумачио у својој монографији *О Горском вијенцу* Павле Поповић још 1923. године:

„Филозофска и осећајна страна Његошева, та његова друга, узвишенија природа, показала се испод просте одеће народнога писца, и дала сасвим другу боју делу, племенитију, благороднију, вишу (...) да дикције Вијенца одједном постане узвишена лирска“ (Поповић, 1923: 190). Овај језичко-стилистички дуализам у структури ауторовог лика у *Горском вијенцу*, присутан на свим нивоима текста – и у глобалу и у појединостима – био је предмет вишегодишњих истраживања Михаила Стевановића, почев од једне расправе под насловом *Неке особине Његошева језика* (1951/52) па све до капиталног дела *О језику Горског вијенца* (1990), у којима је применио комбинаторику чисто лингвистичких и лингвостилистичких анализа у тумачењу многих нејасних или недовољно јасних места у спеву, полазећи од претходних, често дијаметрално супротних тумачења. Заједно са многим другим тумачењима и коментарима ова Стевановићева књига је незаобилазна литература у тумачењу *Горског вијенца* и за преводиоца, ако прихватимо распрострањено мишљење у транслатологији да је превођење један од видова тумачења дела, истина, специфичног тумачења у сопственом духу преводиоца, његовог језика и стила, као и поетске и жанровске традиције књижевности на чији језик он дело преводи.

„Одвех је познато, – вели на једном месту Стевановић, – да је Његош своја најзначајнија дела писао народним језиком (...) Но ипак ни Његош није свакад писао посве чистим народним језиком већ се и код њега гдекад сретну елементи, народу туђег углавном руског (црквеноруског и црквенословенског) језика. Његошу тај језик није био туђи, јер се он на њему, управо песнички највише на њему, образовао, те се није могао отети спонтаности употребе језичких средстава својствених руском, а страних језику његова народа“ (Стевановић, 1990: 62). Важно је прецизирати да је овај чисто народни језик био израз народнога

колорита, свеприсутног у спеву, а елементи црквеноруског, црквенословенског и славеносрпског били су заступљени у „узвишеним лирским местима“ (Поповић, 1923: 197).

О овом и оваквом дуализму језика у виду бинарне опозиције „славенизам“ – „солецизам“ проговорио је кроз метафору и Матија Бећковић:

„Без старијега, без претходника, без следбеника. Са обе власти и оба језика: Небеским и замаљским. Једини Владика, Господар и Песник. (...) Запевао је прво о Небу, па тек онда о земљи“ (Бећковић, 1992: 17).

Сложеност генијалних песничких творевина долази отуд што њихов поетски садржај има два плана информације: спољашњу или „фактуалну“ и унутрашњу или „концептуално-естетску“. Ову последњу чине неколике подврсте информације: естетска у правом смислу речи, хедонистичка, аксиолошка, сугестивна, катарзична. Као релевантну читалац треба да рецептује „концептуално-естетску“, али се при том не сме занемарити ни она споредна, „фактуална“ информација (Борев, 1981: 132–150). При том треба узети у обзир да три битне компоненте концептуално-естетске информације (еуфонијска, еуритмијска и металогичка или сликовито-метафорична) у поетском тексту доприносе да се огроман фактуални информативни материјал акумулира на релативно „малом вербалном простору“ (Логман, 1972: 35), те на тај начин доприносе вишеструкој интеграцији вербално-естетског материјала у свим правцима: и вертикално, и хоризонтално, и дубински.

Супстанционалност Његошева језика у Горском вијенцу његошологија је одавно истакла као основну одлику, у којој пресудну улогу има бинарна опозиција „славенизам“ – „солецизам“, који захваљујући Његошу и данас живе (Лесковац 1979, 3–4: 247), уз нужну напомену да је састав и једног и другог слоја лексике и фразеологије разноврстан и хетероклитан. Треба истаћи да се под појмом „славенизма“ подразумевају сви они архаизми црквеноруског, црквенословенског и славеносрпског, било да су адаптирани, било да су преузети у неизмењеном облику. Други појам „солецизам“ још је хетерогенији по саставу и још више обухвата: у њега улазе дијалектизми Његошева родног краја, али и примери неправилне употребе речи и облика; надаље, одступања од правила лексичке и синтаксичке спојивости, махом оних крњих, дефектних исказа, тако карактеристичних за језик спева у целини, па и свака друга одступања од неке замишљене неутралне приповедно-поетске норме, као и нелогичности сваке врсте из домена пишчеве *licentia poetica*. А све то заједно је пренесено на жртвеник књижевно-језичке норме зарад милозвучности, склада и сликовитости *Горског вијенца*.

Крња, дефектна реченица битно је обележје у језичкој структури спева која доприноси максималној сажетости. Стога с правом закључује наш познати његошолог Јован Деретић: „У Горском вијенцу све тежи максималној сажетости тако да на најмањем простору добијамо највећи садржај“ (Деретић, 1986: 66). А као резултат таквога сажимања настаје сплет уланчаних метафора и изразита гномичност израза.

Иако у знатној мери народна епика представља богат извор Његошева песничког језика, иако несумњиво многи стихови садрже обиље фолклорних елемената, па су многи обрти и изрази комуникативног језика црногорске средине постали нуклеус стихова *Горског вијенца*, „али у њему, – како истиче писац прве свеобухватне поетике овог спева Милосав Бабовић, – звуче стихови који гномском семантиком, метафоричношћу и експресијом надмашују све што је Његош могао наћи у народном епосу и фолклорној традицији. То су пре свега стотине афоризама и готово цела парадигма поетских фигура.“ (Бабовић, 1997: 177). Границе у том стваралачком чину не постоје јер је Његош досезао све до „заумног језика“, што је недавно, на свој бећковићевски начин, уочио и истакао наш песник:

„У највећем афекту за који зна наше биће, Његош је покренуо из жилишта наш језик, укључујући праисконске облике прајезика наших праотаца све до тамног залеђа иза којег је бездан“ (Бећковић, 1992: 16). Идући у поетском исказу ивицом тог претећег бездана, Његош није одвећ течан, али је зато увек „тачан – страховито прецизан“ (Лесковац, 1979, 3–4: 177).

О особеностима Његошевих поетских слика и поетских симбола доскора – до појаве Бабовићеве *Поетике Горског вијенца* – готово да се и није исправљало у његошологији већ само гдегде и гдекад, и то махом неким другим поводом. Дакле, нипошто довољно, ни приближно у оној мери у којој ово сложено питање заслужује. Први који је у нас осмислио бинарну опозицију „славенизам“ – „солецизам“ у језичко-стилистичкој структури спева био је Милосав Бабовић у *Поетици Горског вијенца*, и то у два централна поглавља. У поглављу под насловом „Његошев поетски језик“ истакао је значај ове опозиције у структури Његошеве поетске слике, а у поглављу – „Осцилације казивања“ уочио је њену присутност у смени поетских и прозних блокова наративе *Горског вијенца*. Тако ће, између осталог, за однос стилских особености почетка и завршетка првог чина драме Бабовић истаћи да је феномен осцилације казивања карактеристичан за дело у целини. Додали бисмо овој значајној опасци као илустрацију да у истом том првом чину постоји једно значајно место – реплика Вука Мићуновића на јадиковке сердара Вукоте на злу судбину Црногораца које смрт „пожње у цв’јету младости“, „пређе рока“, те се стога Црна Гора претворила у „гомиле костију“ – које је репрезентативно не само за први чин и дело у целини, већ и за структуре нижег нивоа, све до монолога јунака као нуклеуса читавог драмског спева.

То је сложена слојевита јединствена поетска слика у чијим се оквирима на малом вербалном простору смењују деонице поетског и прозног казивања и сустичу се као ретко где на другом месту језички елементи узвишеног и колоквијалног, чак супстандардног стила, и то у три сегмента који чине поетску слику, тј. јединствени структурно-семантички блок са сложеним метафоричним заплетом који носи једно од неколиких основних интенционалних и идејних чворишта дела. При том истичемо да под идејом пре свега подразумевамо јединство елемената значење у оквирима сложеног знака – структуре. На њој се

даље може, уз извесна упрошћавања, неизбежна у оваквим анализама, „прочитати“ и основна, огољена песничка идеја, запретена у понорима сложених односа елемената те структуре. Све започиње реторичким, узвишеним стилем који се смењује колоквијалним, да би се на крају све вратило изнова у реторичке висове. А све то је смештено у три издвојена сегмента, са опадајућим бројем стихова од првог ка трећем – завршном сегменту: девет – у првом, осам – у другом, шест – у трећем сегменту.

Истини за вољу, Војислав Ђурић је још крајем 60-их година увео ово сложено питање у филолошку раван у покушају да одгонетне „тајну и предност Његошевог песничког поступка“, „порекло снаге његових песничких слика, које су – то бива само на врхунцима поезије – колико сликарске толико и музичке, грађене звуком као бојом и рељефом речи“ (Ђурић, 1960: 20). Међутим, ова луцидна и надахнута запажања о „звучној слици“, као оригиналној и аутентичној Његошевој творевини, изузев једне која се односи на опис боја на „ђиновића гори“, нису, на жалост, поткрепљена и другим анализованим примерима, већ су само хотимице побрајани. Међу многим побројаним примерима нашла се једна од најупечатљивијих међу сликама по својој загонетности јер је грађена „звуком као бојом“, тј. ретким поступком понављања једног јединог елемента, и то један једини пут. Ова слика се јавља у завршном сегменту прве сцене првога чина у говору „мнозине“ (што узима у заштиту сироте, залутале у мрежу јаребице), а у окружењу све самих колоквијалних локалних елемената – „утекле су к вама да утеку“:

Сви из грла повичу
Пуштите их, аманат ви божји,
јера их је невоља нагнала,
а не бисте ниједну хватали:
утекле су к вама да утеку,
а нијесу да их покољете.

(Стихови 193–197)

Наизглед парадоксалним понављањем покрајинског колоквијалног елемента „утећи“ (побећи) на почетку и на крају стиха овом непоновљеном „звучном прстенастом конструкцијом“ исцртан је круг безизлаза јата јаребица које су у бегу од птица грабљивица полетеле у привидан спас – у разапете мреже, из којих би опет да „утеку“. Иако привидно једноставна, ова Његошева слика спада међу најзагонетније и најпарадоксалније међу многим оригиналним сликама *Горског вијенца*.

У песничком казивању *Горског вијенца*, и у глобалу и у појединостима, доминантна је антитеза: *узвишено* са богатим инвентаром структурно-семантичких конструкција које улазе у парадигму фигура по узору на класицистички „високи“ стил, с једне стране, и *прозаично* са колоквијалним елементима, што се налазе на рубовима поетског, па и супстандардним колоквијалним елементима који се већ

налазе с ону страну нормативног, са друге стране. Овој антитези кохерентна је лексичко-фразеолошка бинарна опозиција „славенизам“ – „солецизам“, са доминацијом првога слоја у сегментима са узвишеним казивањем, а другога (тј. „солецизма“) – у блоковима са прозним казивањем. Међу 24 сцене пева са разумењем монолошких партија и дијалогских преплитаја требало је сачинити шири избор узорака, различитог нивоа и сложености структуре, постепено редукујући број репрезентативних узорака, све до оног најрепрезентативнијег. То је могуће било реализовати јер је у његошологији добро познато да због идентичности делова *Горског вијенца* и целине, „делови нису потчињени целини, они су са њом истоветни, тако да спев можемо дефинисати као својеврсну целину целина. Свака од тих целина представља неку врсту микрокозма Горског вијенца, свака је Горски цијенац у малом“ (Деретић, 1986: 64). Због тога је требало правити нове исечке и сужавати узорке до оних од којих би сваки био кадар да репрезентује дело у целини, да би, најпосле, избор пао на онај један, најрепрезентативнији међу репрезентативним – поетску слику која би престављала у правом смислу речи својеврстан микрокозм *Горског вијенца* са јединством структурно-семантичких конструкција у којима доминирају час „славенизми“, час „солецизми“. У првом случају би „испод одеће народног писца показала се филозофска и осећајна страна Његошева, та његова друга узвишенија природа“ која би „дала сасвим другу боју делу, племенитију и узвишенију“ (Поповић, 1923: 190). Међутим, требало је пронаћи такав узорак у којем би Његош поред узвишеног лирског „погоднио и онај фамилијарни начин изражавања којим се одликује говор простог народа. У Вијенцу често, место коректног књижевног облика, долази казивање фамилијарно, на прескок, онакво какво се води на улици, скоро небрижљиво, и то даје стилу много више живости и оригиналности“ (Поповић, 1923: 186).

Таква једна јединствена и непоновљива сложена поетска слика изабрана је међу многим после низа прелиминарних анализа, а садржи се у реплици Вука Мићуновића и репрезентује дело у целини: и на тематско-мотивском (вековна борба Црногораца против Турака, ране косовске и косовски мит), и на тзв. металогичком или сликовито-метафоричном (са богатом и разноврсном парадигмом стилских фигура), и на плану стилистичких слојава (са доминантном бинарном опозицијом „славенизам“ – „солецизам“ који се смењују у доницама са час узвишеним, час прозаичним, па опет узвишеним казивањем. Због свега тога, и још много чега другог, ова сложена поетска слика је јединствени и непоновљиви микрокозм *Горског вијенца* у целини. А то је, заправо, реплика Вука Мићуновића на јадиковке сердара Вукоте, „познатог мајстора клетве“ на злу судбину Црногораца. Овај целовит блок се састоји од укупно три јединствена језичко-стилистичка сегмента, а сегментација је извршена по принципу различитог тоналитета казивања: од узвишеног лирског ка фамилијарно прозаичном, па опет ка узвишеном лирском. Стога је разумљиво да су први и трећи сегмент испевани, како би рекао Бећковић, „небеским језиком“, а уз доминацију „славенизама“, средишњи пак сегмент казиван је „земалским језиком“, где је језички исказ преплављен „солецизмима“ сваке врсте.

Прави куриозитет је да први сегмент започиње неуобичајено са два локална колоквијална елемента и двома дефектним, крњим реченицама: „Пи, сердаре, грдна разговора!“ од којих је први („Пи“) узвична речца „којом се изражава омаловажавање, презир, гађење“ на оно што је претходно сердар Вукота рекао и значи: „срамота је, страшно је, ужасно је, сердаре“; други исказ у виду именске синтагме („грдна разговора!“), где „грдан“ значи: „ружан, страشان, срамотан“, заправо је реченица која има значење: „ружно је страшно, ужасно, сердаре, да Црногорац тако збори“. Иако започиње од најнижег језичко-стилистичког регистра – супстандардног колоквијалног (како, присетимо се, започиње и први монолог владике Данила на почетку спева „солецизмима“: „виђи“ и „су“ да би се наставило узвишеним филозофским медитацијама са читавом парадигмом фигура са великом концентрацијом „славенизама“) – а већ од следећег стиха оштро се мења тоналитет казивања у облику реторичког питања: „Што су момци прсих надутијех, // у којима срца претуцају, // крв уждену пламеном гордошћу?“ да би се у петом стиху ово поновило: „Што су они?...“. Уз доминацију све самих „славенизама“, од истог тог петог стиха почиње да се уздиже метафизичка трансцендентна вертикала („уз зраке сунчеве“) у виду метафоре и поређења, вертикале која води у космичке висове косовске легенде и мита: „Шта су они? Жртве благородне // да прелазе с бојнијех пољанах // у весело царство поезије, // како росне свијетле капљице // уз веселе зраке на небесах“.

Није нимало случајно да је Михаило Стевановић, управо, овим стиховима посветио читава два аналитичка блока у својој књизи *О језику Горског вијенца*, где између осталог каже:

„У скоро сваком од наведених стихова понека, а у понеким од њих и скоро свака реч одаје дар песников за максимално срећан избор језичких средстава, било да су у метафорском или реалном значењу“, завршавајући анализу сегмента овим речима одушевљења: „То је само Његош умео“ (Стевановић, 1990: 135–236, 246).

Имплицитно назначен у првом сегменту мотив косовских рана и косовског мита експлицира се у трећем сегменту са истоветном структуром и истим онаквим реторичким питањем: „Што спомињеш Косово, Милоша?“, а при том се сегмент завршава метафором којом се изнова извлачи метафизичка вертикала, да би се преко ње „жртвама благородним“ дао ранг Милоша Обилића (којег је песник, *nota bene*, у првом „колу“ такође назвао „жртвом благородном“, „прсих надутијех“), узносећи их на Олимп косовских јунака: „над облаком, у витешко царство, // ће Обилић над сјенима влада“.

У средишњем сегменту, у виду прстенасте композиције, између два узвишена језичко-стилистичка сегмента у славу Милоша и косовских јунака, смештено је прозаично казивање о срамотној старости које нису достојни прави епски јунаци, са згуснутом палетом колоквијалних језичких средстава и опет са оним истим реторичким питањем: „Куд ће више бруке од старости?“. Међутим, у овом реторичком питању садржи се имплиците и потврдна речени-

ца јер се њоме истовремено констатује чињеница, тако да је на крају уз упитник могао да стоји и узвичник. А у одговору се даје исцрпна анамнеза симптома старости – сенилности, и то grubим натуралистичким језичким средствима, са „центром структурности“ у стиху „узблуту се мозак у тиквини“, уз доминацију супстандардне колоквијалне лексике и фразеологије у читавом овом средишњем сегменту. Иако се на крају све завршава уобичајеним поређењем, међутим, овај пут се уместо трансцендентне вертикале извлачи у овом сегменту опадајућа хоризонтала збиље, да би се у завршном дистиху суновратила у онострано: „смрт се гадно испод чела смије // како жаба испод своје коре“. Управо по овом, само њему својственом распону у овој непоновљивој поетској слици света са вертикалом, што се узноси прво до трансцендентних космичких висова, да би одмах затим пала до хоризонтале збиље, и, најпоследње, се нагло суновратила у бездане онострани – при чему су сва три света осликана одговарајућим Небеским, земаљским и заумним језичко-стилистичким средствима – Његош ће остати запамћен у поетици европског романтизма.

Као још један куриозум треба истаћи да се у издању *Горског вијенца* што га је за штампу приредио Матија Бећковић у књизи *Пустињак цетињски* (1992) ова три сегмента издвајају у три засебне строфе. Нисмо у могућности у овом тренутку да ценимо колико је ова Бећковићева сегментација оправдана у осталим случајевима, иако је несумњиво да је настала као резултат читања „у сопственом духу“ великог савременог српског писца, али у нашем случају сегментација реплике Вука Мићуновића на три строфе је спроведена на основу три критеријума: тематско-мотивском, сликовито-експресивном и наративном, са преломницама међу њима на месту где се јављају реторичка питања и понављају исте стилске фигуре: метафора и поређење. Цео блок са спроведеном сегментацијом тек сада наводимо у целости:

Вук Мићуновић

*Пи, сердаре, грдна разговора!
Што су момци прсих ватренијех,
у којима срца претуцају,
крв уждену пламеном гордошћу?
Што су они жртве благородне
да прелазе с бојнијех пољанах
у весело царство поезије,
како росне свијетле капљице
уз веселе зраке на небеса.*

*Куд ћеш више бруке од старости?
Ноге клону, а очи издају,
узблуту се мозак у тиквини,
поћетињи чело намрштено:
грдне јаме нагрдиле лице,*

*мутне очи утекле у главу,
смрт се гадно испод чела смије
како жаба испод своје коре.*

*Што спомињеш Косово, Милоша?
Сви смо на њем срећу изгубили:
ал' су мишица, име црногорско
ускрснули с косовске гробнице
над облаком, у витешко царство,
ђе Обилић са сјенима влада.*

У сва три сегмента присутан је метафорични заплет, а у два од укупно три сегмента метафоре су удружене са поређењем и врше неколике функције: прво, функцију тематско-мотивске и језичко-стилистичке преломнице како између првог и другог, тако и између другог и трећег; друго, на крају првог и другог овај исти пар добија допунску функцију – трансцендентне космичке вертикале; и, треће, на крају трећег сегмента метафора има и допунску функцију – поенте поетске слике у целини. При том, и то треба посебно истаћи, на крају првог сегмента поређењем се извлачи вертикала ка метафизичком космичком вису: када се прелаз „жртви благородних“ „с бојнијех пољанах у весело царство поезије“ пореди са капима росе што се узносе „уз веселе зраке на небеса“; на крају пак трећег и уједно завршног сегмента новом вертикалом експлицира се косовски мит: када се црногорско име узноси с косовске гробнице „над облаком, у витешко царство, // ђе Обилић над сјенима влада“. А између ове две вертикале, очекиване у узвишеном патетичном тону казивања о дичној црногорској младежи што се обилићевски жртвује и узноси у „весело царство поезије“, – и насупрот њима: у средишњи сегмент је смештено казивање о старости које нису достојни прави епски јунаци, где се пружа све до завршног дистиха хоризонтала збиље, када се ова суновраћује у пределе оностраног са антропоморфизираним ликом смрти што се „гадно испод чела смије // како жаба испод своје коре“. Тиме распон између Небеског, земаљског и заумног језика као израза изнадзбиљског, збиљског и исподзбиљског уметничког модела света превазилази чак и онај врхунски поетски модел света који, како сматра Мирче Елијаде, није потпун вез трансцендентне вертикале. Вертикала Његошева у овој поетској слици је двосмерна – од збиље навише и од збиље наниже. Да, то је умео само Његош!

Са ова два поетска узлета у почетном и завршном сегменту, испеваних „Небеским“ језиком, с једне стране, а, са друге, са хоризонталом грубе натуралистичке збиље у средишњем сегменту, где владају овоземаљски биолошки закони, исказани „земаљским“ језиком, што заједно чине сложени контраст – заправо, представљају поетску схему црногорске етике и морала: *узвишени је идеал и достојно епског човека умрети млад на бојном пољу за високе етичке идеале; срамотно је, ружно дочекати старост.*

Сви ови поетски акценти, контрасти, паралелизми, реторичка питања, конструктивне доминанте или „центри структурности“, као битни елементи

концептуално-естетске информације овог јединственог поетског блока – сложене слојевите поетске слике, у којој прва и трећа строфа образују композициони прстен око средишње прозно-поетске строфе, – све то заједно чини ову поетску сензацију јединственом и непоновљивом у читавом *Горском вијенцу* и тешко да јој има равне у читавој нашој новијој поезији XIX и XX века. Стога може с правом да понесе епитет репрезентативног микроkozма овога дела у целини.

Да, то је умео само Његош!

Литература и извори обележени скраћеницама

Стевановић, 1951/52

Михаило Стевановић, Неке особине Његошева језика. *Јужнословенски филолог*. Књ. 19, св. 1–4. Београд: 1951/52, 17–33.

Бабовић, 1997

Милосав Бабовић, *Поетика „Горског вијенца“*. Подгорица: ЦАНУ. Његошев институт. Монографије и студије. Књ. 2, 1997.

Флашар, 1997

Мирон Флашар, *Његош и антика*. Подгорица: ЦАНУ. Његошев институт. Монографије и студије. Књ. 1, 1997.

Бећковић, 1992

Петар II Петровић Његош, *Пустињак цетињски*. Припремио Матија Бећковић. Никшић-Титоград: Универзитетска ријеч-Октоих, 1992.

Поповић, 1923

Павле Поповић, *О Горском вијенцу*. Београд: Геца Кон, 1923.

Лесковац, 1979

Младен Лесковац, Нови мађарски превод „Горског вијенца“. *Руковет*. Суботица, св. 3-4, 1979, 244-254.

Стевановић, 1990

Михаило Стевановић, *О језику Горског вијенца*. Београд: САНУ, Научна књига. Посебна издања. Одељење језика и књижевности. Књ. 41, 1990.

Деретић, 1986

Јован Деретић, *Горски вијенац П. П. Његоша*. Библиотека „Портрети књижевних дела“, Београд: Завод за издавање уџбеника и наставна средства, 1986.

Речник, 1967

Речник уз Целокупна дела Петра Петровића Његоша. Саставили Михаило Стевановић и Радосав Бошковић уз сарадњу Радована Лалића. - Целокупна дела Петра Петровића Његоша. Књига LII. Београд: Просвета-Обод-Свјетлост, 1967.

Бранимир Чович

О СТРУКТУРЕ СЛОЖНОГО ПОЭТИЧЕСКОГО ОБРАЗА *ГОРНОГО ВЕНЦА* ПЕТРА II П. НЕГОША (Имманентный анализ)

Резюме: В настоящей статье сосредоточивается внимание на семантическом анализе всего лишь одного, но зато сложного и многомерного поэтического образа из многообразия все еще не исследованной системы образов и символов *Горного венца* (1847) Петра II Петровича Негоша, образа представляющего собой своеобразный микрокосм этой драматической поэмы в целом. Помещается он в всего одной реплике одного из главных персонажей, Вука Мичуновича, в которой он отрицательно относится к причитаниям сердара Вукоты над горькой судьбой черногорцев, живущих, по его словам, в „проклятой стране“, в которой смерть „пожинает во цвете юности“, до срока ее молодых.

Этот многомерный образ является микрокосмом *Горного венца* и в тематическом плане (с тремя стержневыми мотивами поэмы в целом: многовековая борьба за освобождение Черногории от турецкого ига, раны бывшего поражения на Косово поле в 1389 году, косовский миф), и в плане металогическом или образно-метафорическом (с густо насыщенной парадигмой стилистических фигур и тропов), равно как и в плане собственно языково-стилистическом (с бинарной оппозицией „славянизм“ – „солецизм“, которая является „конструктивной доминантой“ или „центром структурности“ данного сложного образа, состоящего из трех подструктур). В первом и в третьем сегментах преобладают славянизмы (т.е. церковнославянские, русскославянские и сербскославянские элементы), в то время как в среднем сегменте абсолютно преобладают „солецизмы“ (т.е. диалектная лексика и фразеология, самые разнообразные отступления от языковой нормы, в частности, субстандартные неполные предложения родного края Негоша). При этом нужно подчеркнуть, что первый и третий сегменты передаются „небесным“ языком, т.е. средствами, характерными для высокого классицистического стиля, и образуют кольцевую композицию, обрамляющую центральный сегмент – где рассказ о позорной для черногорских юнаков старости передается „земным“ языком, т.е. субстандартным колоквиальным языком. Интересно, что все сегменты структуры в стилистическом плане начинаются одиноково – риторическими вопросами, которые сменяются метафорой, а заканчиваются сравнениями. В первом и третьем сегментах метафора в содействии с образным сравнением образуют своеобразную метафизическую вертикаль (без которой, по мнению Мирче Элиаде, невозможна ни одна поистине художественная модель мира): в первом – воскресением погибших смертью храбрых черногорцев на поле брани и взлетом „в царство поэзии“; в третьем – их вознесением в „юнацкую державу“, т.е. в пантеон косовских юнаков. В среднем же сегменте наблюдается обратный процесс: средствами „земного“ языка, с сугубо вещными метафорами и сравнениями чертится горизонталь грубой действительности в рассказе о „позорной старости немощной“, а в заключительных двух стихах, в которых налицо процесс антропоморфизации смерти, эта же горизонталь резко обрушивается в полуосторонний мир. Эта многомерная модель художественного мира – ценный вклад Негоша в поэтику европейского романтизма, не имеющая по охвату художественного пространства себе равных во всей европейской литературе.

ПРЕПОДАВАНИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА В СЕРБИИ, АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ В СОКРАЩЕНИИ ЧАСОВ И ВОЗМОЖНЫЕ ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Аннотация: В данной статье рассматриваются актуальные проблемы изучения русского языка в Сербии и предлагаются возможные пути их решения. Этот доклад был зачитан автором статьи в рамках тематического круглого стола *Русский язык и русская культура в современном мире* на III Всемирном Форуме иностранных выпускников российских (советских) высших учебных заведений, проведенном Минобрнауки России с участием МИД России, Россотрудничества и других заинтересованных российских министерств, ведомств и организаций в период с 28 по 30 ноября 2012 года в Москве.

В статье излагается важность национального языка, дается краткий исторический обзор изучения русского языка в сербской среде и современное положение русского языка в сербских школах. Указывается также на факт влияния выпускников советских (российских) вузов на распространение русского языка и культуры в странах их проживания и увеличение объема экономических и научно-технических связей с Российской Федерацией. Приводятся положительные примеры сотрудничества кафедры русского языка и литературы университета в Нише с Правительством Российской Федерации (Министерством образования и науки РФ) по укреплению связей с российскими вузами, студенческому обмену и командированию преподавателей.

Предлагаются мероприятия по возвращению уроков русского языка (единственного славянского языка с мировым статусом, который закреплен в ООН, где русский является одним из пяти рабочих языков) в качестве второго изучаемого иностранного языка в сербские школы (с пятого по восьмой класс) и обосновываются конкретные шаги по популяризации и распространению русского языка в Сербии, а в частности – южной Сербии.

Автором выдвигается идея создания духовно-культурной стратегии по укреплению международного статуса русского языка и просыпание социальной ответственности крупного бизнеса в решении поднимаемого вопроса. Крупные российские компании на сербском рынке видятся как один из инструментов в современных условиях в качестве стимула для изучения русского языка как иностранного в Сербии.

Ключевые слова: национальный язык, положение русского языка в сербских школах, популяризация и распространение русского языка в Сербии, социальная ответственность бизнеса

¹ dejan.markovic@filfak.ni.ac.rs

В период с 28 по 30 ноября 2012 года Министерство образования и науки России с участием МИД России, Россотрудничества, заинтересованных российских министерств, ведомств и организаций в Москве провели III Всемирный форум иностранных выпускников российских (советских) высших учебных заведений. Целью Форума было определение путей, способствующих налаживанию всестороннего сотрудничества с гражданами зарубежных стран и соотечественниками, получившими образование в российских высших учебных заведениях (включая советский период), содействию созданию и развитию добровольных объединений выпускников в странах, поддержанию связей с Россией, учебными заведениями, которые они закончили, сохранению знания русского языка. О важной роли иностранных выпускников и необходимости поддерживать с ними отношения дружбы и сотрудничества говорил Президент Российской Федерации В. В. Путин, выступая в мае 2003 года в Москве перед участниками первого Всемирного форума иностранных выпускников российских (советских) учебных заведений. На этот раз все приглашенные получили и обращение Президента.

Программа настоящего Форума предусматривала проведение пленарных и секционных заседаний. Торжественное открытие форума проходило в Колонном зале Дома Союзов. Сербия впервые получила возможность участвовать в этом знаменательном событии и я представлял свое государство на этой встрече. Автору данной статьи отвели почетную роль быть в президиуме тематического круглого стола *Русский язык и русская культура в современном мире*, на котором выступил с докладом. **Удалось сидеть в президиуме рядом с профессором В. Г. Костомаровым**, инициатором создания Государственного института русского языка им. А. С. Пушкина и его Президентом, Президентом Международной ассоциации преподавателей русского языка и литературы и главным редактором журнала „Русская речь“, который поделился тем, **что любит Сербию, а в особенности „славный город Ниш“**.

В данной статье хотелось бы поделиться с коллегами о изложенной проблеме и оглянуться назад, посмотреть, по прошествии определенного времени, привело ли мое обращение на Форуме к каким-либо конкретным результатам.

„В начале своего выступления хочу поприветствовать всех присутствующих на III Всемирном Форуме выпускников и подчеркнуть, что меня очень радует, что участники из 150 стран мира сегодня прекрасно понимают друг друга, разговаривая по-русски. Наверное, я являюсь неординарным представителем: начал свое обучение в Советском Союзе как гражданин уже несуществующей страны СФРЮ, заканчивал факультет как гражданин Союзной Республики Югославии, а сейчас выступаю как гражданин Республики Сербия. При том – живя все в том же городе Нише. Как видно, по мере моего взросления, государство в котором я проживал, уменьшалось. Не без участия тех, кто и в распространении русского языка видит проблему.

Как филолог я долго могу говорить о языке, но сейчас хотел бы остановиться на том, что язык является своеобразной речевой иконой народа, в которой хранится историческое, национальное, духовное и культурное наследие,

традиции и идентичность, форма самовыражения народа. Великий сербский правитель Стефан Неманя², основатель династии Неманичей, которая правила Сербией более двухсот лет в период, когда Сербия прошла путь от маленького раздробленного княжества до одного из мощнейших государств на Балканах, оставил свое завещание будущим поколениям, в котором сказано: 'Берегите, дети мои, язык, как землю свою. Слово может быть потеряно, как город, как душа. А что есть народ, если он потеряет свой язык и душу? ... Лучше проиграть все сражения и войны, нежели потерять язык. После поражения в сражении и поражения в войнах народ остается жить. После утери языка народ исчезает... Язык тверже крепости... Там, где слышна наша речь, где глаголят и где, словно старый золотник, вертится наша речь, знай, что это наша земля, несмотря на то, кто в ней правит. Цари меняются, державы пропадают, а язык и народ - остаются'.³ Расширение сферы употребления национального языка – это, по сути, продвижение своих культурных ценностей, любви к стране. Это должно быть одной из важнейших забот любого сильного государства. С другой стороны, любые атаки на язык, попытки его неестественного вытеснения, должны рассматриваться как атака на народное достояние, как агрессия против культурного ядра народа.

Русский язык когда-то являлся обязательным предметом изучения в средних школах и вузах в СФРЮ и находился в привилегированном положении по отношению к другим иностранным языкам. В семидесятых и восьмидесятых годах прошлого века на территории нынешней Сербии было более 2000 активных преподавателей русского языка (сейчас их, по сведениям Славистического общества Сербии, только 500). Русский как обязательный предмет был введен в основные и средние школы Сербии в 1946 году, а через три года по политическим и идеологическим причинам его убрали из школьной программы на несколько лет, а когда его вернули, он смог достичь прежней популярности только к семидесятым годам прошлого века. Тогда он вновь стал престижным иностранным языком, что было связано с развитием космонавтики и других областей науки и технологии в СССР. Известно, что в советский период до ¼ всех иностранных студентов в самом СССР являлись гражданами восточноевропейских стран. В девяностые я тоже по гослинии (по направлению Министерства по научному и техническому сотрудничеству) был направлен в Москву на учебу и зачислен в МПГУ им. Ленина на филологический факультет. После распада СССР и резкого ослабления экономических связей России с восточноевропейскими государствами и их переориентацией на политическое, экономическое, научно-техническое и культурное сотрудничество

² Стефан Неманя правил с 1166 до 1196 года, когда отрекся от престола в пользу сына. Тогда он принял монашеский постриг в монастыре Студеница как монах Симеон. После Студеницы он ушел на Святую Гору Афон, где со своим сыном Саввой основал монастырь Хиландар. Поскольку из его блаженно почившего тела истекает Святое Мирово, его прозвали Святой Симеон Мироточивый.

³ *Завештања великог жупана српског Стефана Немање свом сину светом Сави*, автор Миле Медич, http://www.rastko.rs/knjizevnost/umetnicka/mmedic/mmedic-zavestanja_c.html

с ЕС И США престиж русского языка и его практическая значимость резко снизились. Это произошло и в Югославии. Так, если в 1990 году в восточноевропейских странах, включая республики СФРЮ, насчитывалось 44 миллиона человек, знавших русский язык, то спустя 15 лет их осталось 19 миллионов, причем активно владевших русским языком — не более 1/3 от этого числа. В Сербии, Боснии и Герцеговине, Хорватии русский язык почти вообще исчез из школьных программ (его учат сегодня как один из иностранных языков от 0,1% до 1% учащихся)⁴ и проблема сокращения часов русского языка в сербских школах не новая. В начале 2000 года значительное количество преподавателей русского языка остались без работы, многие переведены на должность библиотекаря, а некоторые стали преподавать предмет *Человек и общество*. Еще в 2002 году Славистическое общество Сербии выступило с обращением с целью остановить кампанию, которая привела к вытеснению русского языка из многих сербских школ. Ведь изучение русского языка как единственного славянского языка с мировым статусом в Сербии решает не только коммуникативные задачи, а является одним из важнейших факторов для выживания и естественного развития сербского языка, культуры и духовности сербского народа. Поэтому изучение русского языка в Сербии имеет геостратегический смысл и значение. К сожалению, мы стали, как говорится, „большими англичанами, чем сами англичане“, и русский язык сегодня изучают в Германии и всей западной Европе, а в Сербии все меньше. Согласно сведениям Министерства образования Сербии за 2012 год, русский язык в настоящее время изучает только каждый десятый сербский школьник, а точнее 63.000 учеников.

Хотелось бы подчеркнуть, что у нас прекрасные отношения с Посольством Российской Федерации в Белграде. Неоднократно официальные делегации приезжали к нам в гости, а в этом году мы пригласили посла прочитать лекцию для студентов нашего факультета.

В мае 2013-го года Дом Русского Зарубежья им. А. Солженицына передал в библиотеку нашего факультета около 300 наименований различных книг. Мы сделали выставку этих книг и в переполненном зале философского факультета показали документальный фильм об истории этого Дома.

Стоит сказать и о сотрудничестве с Русским Домом (Русским центром науки и культуры в Белграде). В ноябре этого года мы совместными усилиями провели на нашем факультете в рамках федеральной целевой программы „Русский язык“ на 2011–2015 годы, и при поддержке Федерального агентства по делам Содружества Независимых государств, соотечественников, проживающих за рубежом, и по международному гуманитарному сотрудничеству (Россотрудничество), методическую школу для преподавателей русского языка нишского региона и студентов-филологов старших курсов, на которой присутствовало более 90 человек. В качестве преподавателей вы-

⁴ См. Александр Арефьев, *Сколько людей говорят и будут говорить по-русски?* Демоскоп Weekly ISSN 1726-2887, Население и общество № 251-252 (19 июня – 20 августа 2006г.), Центр демографии и экологии человека Института народнохозяйственного прогнозирования РАН.

ступали представители центра международного образования МГУ имени М. В. Ломоносова.

В настоящее время нами ведутся переговоры об открытии Русского центра на базе философского факультета в Нише. Мы уже ведем переписку с представителями Фонда „Русский Мир“ и как только у нас освободятся кабинеты, начнем с реализацией этого проекта. Русские центры Фонда „Русский Мир“ в Республике Сербии уже открыты на филологическом факультете в Белграде и в гимназии города Нови Сад. Открытие такого центра в Нише имело бы огромное значение для популяризации изучения русского языка в нашем регионе и представляло бы еще одну ступень в распространении русского языка и культуры, поддержке изучения русского языка на всем юге Сербии и укреплении взаимопонимания между нашими братскими народами.

На нашем факультете на занятиях по разговорной практике работают лекторы. Есть подписанный договор о сотрудничестве с Государственным Институтом им. А. С. Пушкина (Москва), а в прошлом году мы пригласили на работу преподавателя из БГТУ Шухова. Но на нашем факультете кроме русского изучают и другие языки: английский, греческий, македонский, болгарский, а в этом году открылась кафедра французского языка. Все они имеют своих лекторов, откомандированных со стороны их государства. Греческому лектору за работу на нашем факультете платит правительство Греции по их внутреннему контракту, американскому – их правительство, а французскому – Посольство Франции и Французский культурный центр. С этого года, в соответствии с Решением Правительства РФ и в посредничестве Департамента по международному сотрудничеству Министерства образования и науки РФ, куда мы обращались с просьбой, Тульский государственный педагогический университет им. Л. Н. Толстого направил к нам в Сербию преподавателя и выплачивает ему зарплату. Нас это радует и служит подтверждением, что мы работаем в одном направлении и что только совместными усилиями можем выстоять в это трудное время и преодолеть неестественное положение, в котором несправедливо оказался русский язык. Поэтому прошу государственные органы Российской Федерации продолжить помощь в распространении русского языка и культуры в южной Сербии. Считаю существенно необходимым обеспечение финансирования элементарных, самых необходимых программ, в числе которых могли бы быть и командировки преподавателей-носителей языка (лекторов) в сербские университеты, средние школы, раздача бесплатной методической и учебной литературы.

В городе Нише, втором по величине в Сербии, остро чувствуется проблема скрытого вытеснения русского языка из школ города. На кафедре русского языка и литературы философского факультета, которую я возглавляю, в числе преподаваемых мною предметов есть и методика преподавания русского языка, и студенты ходят на практические занятия в школу. Из 22 основных школ на территории города, только в одной учащиеся изучают русский язык, но и в этой школе фонд уменьшается, так как вводят изучение

французского, немецкого, а в последнее время и китайского языка. Четыре класса, изучавших ранее русский язык, с этого года перешли на французский. Весь город увешан плакатами и рекламными щитами, с помощью которых зазывают людей на различные курсы французского языка. Это связано с открытием Дома французской культуры в Нише, который более чем активно работает на продвижении языка и культуры в нашем регионе, что собственно и является работой таких учреждений. Есть такого рода учреждения и других стран (американский центр и пр.), но, к нашему всеобщему сожалению, от открытия Русского Дома в Нише осталась только хорошая задумка. Еще в 2007 году планировалось его открытие, но у планируемого спонсора денег на это не хватило. Открытие Домов культур других стран осуществлялось с поддержкой правительства тех стран, которые увидели в этом стратегический интерес и не были ориентированы на частных спонсоров, зависящих от колебания своей деятельности на местном рынке в условиях кризиса.

В прошлом году Министерство образования Сербии издало закон, на основании которого в средней школе и гимназиях ученики не могут выбрать иностранный язык, если до этого они его не изучали в школе, то есть можно продолжить изучение только ранее изучаемого иностранного языка. Естественно, что Российская Федерация не может нести ответственность за решения Министерства образования Сербии, директоров школ и простых граждан, предпочитающих изучение „более перспективных“, на их взгляд, языков. Теперь преподаватели и студенты нашей кафедры фактически „борются“ за русский язык, так как уменьшение объема изучения русского языка в основных школах нашего города ведет к уменьшению классов в гимназиях и средних общеобразовательных школах, а тем самым это, в конечном итоге, непременно приведет и к уменьшению потока абитуриентов на нашу кафедру, не говоря уже о невозможности, при таком развитии событий, найти работу в будущем для наших студентов, которые по окончании факультета захотят работать по специальности. В подобных условиях, в дальнейшем все это обязательно приведет к катастрофической ситуации вплоть до полного вытеснения изучения русского языка в городе Нише (не только в основных школах, но и в средних, гимназиях и на факультете). Хотелось бы отметить сложность выдвигаемой проблемы в политическом, культурном и даже в цивилизационном аспекте. Настало время, насколько это возможно, исправить ошибки, совершенные в прошлом, и возместить ущерб, допущенный в сербской образовательной программе, попытаться вернуть в сербские школы русский язык и выдающуюся русскую литературу.

Поэтому нами (преподавателями и студентами) создана и официально зарегистрирована в Сербии Общественная организация (Пилгрим), главной целью которой является сохранение русского языка, сближение наших народов, сохранение культуры, возвращение русского языка в школьную программу Сербии. Наше Общество использует все доступные возможности заявить о себе и рассказать широким массам о проблеме вытеснения русского языка

в южной Сербии, но необходимо предпринять дополнительные меры. Естественно, что все усилия должны быть направлены на возвращение русского языка в основные школы, и со временем дети будут выбирать русский язык и в средних школах, а в дальнейшем желающие смогут поступить на факультет. Необходимо обеспечить условия, чтобы в конце четвертого класса основной школы, когда ученики выбирают, какой второй язык будут изучать с 5 по 8 класс, в списках *обязательно* был и русский. У нас есть информация, что во многих школах даже не предлагали изучение русского языка и его не было в списках, несмотря на то, что были желающие его изучать. До недавнего времени Министр просвещения Сербии, господин Жарко Обрадович, в своем интервью заявил, что русский язык выдвинут на второй план из-за слабого интереса учеников к этому языку и из-за недостаточного количества преподавателей. Благодаря стараниям нашей кафедры, в Нише и во всем регионе сейчас достаточно преподавательских кадров и это не может являться причиной для отказа введения классов с русским языком у директоров и школьных советов. Недавно мы обратились за разъяснениями к профсоюзному объединению, чтобы точно удостовериться в том, что фактически от директоров школ зависит, какой язык выберут ученики, и 9 августа 2012 г. получили уже заранее предполагаемый ответ. Теперь становится очевидным, что цели необходимо добиваться в непосредственном контакте с директорами школ и школьными советами, хотя не секрет, что советы в основном подчиняются тем же директорам. Наиболее перспективной представляется работа с привлечением спонсоров из крупных российских компаний, представленных в Сербии. Мы хорошо знаем, что в условиях рыночной экономики государственная власть не может влиять на подобные решения крупного бизнеса и он неподвластен государству в данных вопросах, но в то же время уверены, что руководители российских компаний на сербском рынке хорошо понимают излагаемую проблему. В этом и состоит суть социальной ответственности бизнеса – осуществлять социальную функцию и софинансирование решений актуальных общественных проблем.

Tempora mutantur et nos mutamur in illis (Времена меняются и мы меняемся с ними) – гласит древнее латинское выражение. Поэтому и я говорю своим абитуриентам, что в эпоху строительства коммунизма Владимир Маяковский писал: „Я русский бы выучил только за то, что им разговаривал Ленин“, в качестве преимущества изучения русского когда-то мы приводили факт, что понимание этого языка делает возможным чтение русских классиков в оригинале. В настоящее же время я в первую очередь советую и даже настоятельно рекомендую всем поступить на кафедру русского языка для того, чтобы найти „свое место под солнцем“ в изменившихся условиях переходного периода, так как все больше российских компаний выходят на сербский рынок и открывают свои представительства. Но, руководители крупных российских компаний, осуществляющих свою деятельность в Сербии, должны понимать, что и они в значительной степени могут улучшить положение русского языка в Сербии. Например, Правительство Сербии продало в 2009 году нефтегазовый сектор российской компании „Газпромнефть“. Сегодня модернизация перерабаты-

вающего комплекса НИС фактически завершилась и началось испытание инфраструктурных сетей и оборудования. Это одна из крупнейших нефтегазовых компаний юго-восточной Европы. Основные акционеры — „Газпромнефть“ (56,5%) и Правительство Республики Сербия. Компании также принадлежат и 480 АЗС и нефтебазы, она реализует проекты в области разведки и добычи нефти на территории Сербии. Это самая большая приватизация в истории Сербии. Но в этой компании официальным языком является английский! Его ввели сами русские. Разве трудно было установить русский язык в качестве официального языка? Если бы еще дополнительно необходимым условием или дополнительным критерием для трудоустройства было знание русского языка, то это было бы еще лучше.

РИА Новости 13 октября 2012 года сообщило, что в этом году российские инвестиции в экономику Сербии превысят один миллиард долларов США. Планируется открытие нефтеперерабатывающего завода в Сербии с российскими инвестициями, принятие инвестиционного решения о строительстве газопровода „Южный поток“ по территории Сербии. Поэтому все мы с нетерпением ждем вложений не только в северные части Сербии и Белград, но и в южную часть. Другими словами, ждем „Южного потока“, так как именно бизнес в современных условиях, наряду с благоприятным политическим климатом, является одним из ключевых факторов и основным стимулом для изучения любого языка.

Не только компании, но и простые граждане России прибывают в Сербию. Как сообщают сербские местные СМИ (Первый государственный канал телевидения РТС – эфир от 9 сентября 2012г. в 7.30 часов⁵ и ТВ Б92 – эфир от 28.08.2012г.) только в окрестности маленького городка Кралево переселилось на постоянное место жительства в Сербию уже более 20 семей, которые создали свою мини-общину. Они выбрали Сербию, так как, по их словам, это самый близкий по духу им народ и очень комфортно себя чувствуют в новых условиях. Ожидается, что до конца текущего года только около Кралево будет проживать более 50 семей из России. Речь идет о большой общине русских в Сербии, так как в Воеводине отмечается такая же тенденция. Нельзя забывать и о том, что между сербами и русскими достаточно много смешанных браков. Не все могут поддерживать условия для сохранения русского языка в семье, не у всех есть возможность общаться со своими русскими соотечественниками. Поэтому необходимо открытие клубов для сохранения русского языка и культуры в разных городах Сербии. Это должны быть частные инициативы, основанные на энтузиазме. Сначала это предоставляло бы возможность объединить русскоязычных детей, билингвалов, а потом даже можно включать и сербских детей, которые хотели бы больше узнать о России, русской культуре, изучать язык. Естественно, все должно проводиться с использованием игрового метода, квалифицированными педагогами, ненавязчиво. Таким образом, уже с малых лет можно будет помочь детям понять особую близость между сербским и русским народами.

⁵ <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/57/Srbija+danas/1170114/Ba%C4%87u%C5%A1ke+u+Kraljevu.html>

Здесь я уже вплотную подошел к вопросу создания общественных организаций за пределами России, в других странах, с целью решения различных проблем и вопросов, имеющих стратегический интерес для расширения сотрудничества между этими государствами и Российской Федерацией. Считаю очень важным вовлечение в процесс создания таких Обществ людей, которые живут в этих странах и которые каким-то образом связывают себя с Россией. Было бы хорошо, чтобы они получили моральную и ресурсную поддержку. Естественно, что такие Общества никоим образом не вмешиваются в компетенцию уже имеющихся государственных учреждений и институтов, а создаются с целью более быстрого донесения информации и преодоления бюрократических сложностей. Было бы идеальным использовать наши связи и сегодняшнюю встречу, чтобы такие возможные в будущем структуры содействовали в горизонтальном общении между собой для решения вопросов культурного и научного уровня. Ведь именно иностранные выпускники вузов из бывшего СССР и России являются первыми проводниками новостей из России, именно им и верят больше всего в своих странах, когда они преподносят свои взгляды о России, так как они гораздо более осведомлены в этих вопросах.

Закончить свой доклад хочу простым вопросом: „Может ли кто-нибудь за границей больше любить Россию, чем тот, кто в России любил?““.

Спустя ровно год, можно с уверенностью сказать, что благодаря стараниям преподавательского состава кафедры русского языка и литературы университета в Нише, проведенной агитационной работе среди молодежи, собирающейся поступать в вузы, впервые со времен основания нашей кафедры на вступительных экзаменах уже в первом круге у нас было 28 желающих на 15 мест.

И в российских и в сербских газетах сразу же после Форума стали опубликовываться статьи, затрагивающие эту проблему: *Русский язык идет в Сербию с газопроводом*, ежедневная газета МК, 18.12.2012 года, автор статьи Светлана Иванова; *Руски језик се у Србију враћа гасоводом*, часопис *Руска реч* од 19. децембра 2012. године („У последње време је у Србији постала актуелна тема враћања руског језика у школски програм. Руски језик је, после доба општеприсутности у СФРЈ, брзо избачен из српских школа. Ипак, полако се враћа, заједно са туристима, гасоводом и политичким контактима“).

В последнее время открываются, правда несколько медленнее чем бы нам всем этого хотелось, фирмы с российским капиталом, а переводчики и студенты легче стали находить работу в своей области.

Литература

- Арефьев, А. (2006). *Сколько людей говорят и будут говорить по-русски?* Демоскоп Weekly, ISSN 1726-2887, *Население и общество* № 251-252 (19 июня – 20 августа 2006г.), Центр демографии и экологии человека Института народнохозяйственного прогнозирования РАН.

Извори

Миле Медић, *Завештања великог жупана српског Стефана Немање свом сину светом Сави*, http://www.rastko.rs/knjizevnost/umetnicka/mmedic/mmedic-zavestanja_c.html.

Вера Аксентијевић, *Баћушке у Краљеву*, „Србија данас“ (09. септембра 2012. године): <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/57/Srbija+danas/1170114/Va%C4%87u%C5%A1ke+u+Kraljevu.html>.

Дејан С. Марковић

НАСТАВА РУСКОГ ЈЕЗИКА У СРБИЈИ, АКТУЕЛНИ ПРОБЛЕМИ У ВЕЗИ СА СКРАЋИВАЊЕМ ФОНДА ЧАСОВА И МОГУЋИ ПУТЕВИ ЗА ЊИХОВО РЕШАВАЊЕ

Резиме: У раду се разматрају актуелни проблеми у проучавању руског језика у Србији и предлажу се могућа решења за унапређивање тренутног стања наставе руског језика у српској средини. Аутор је рад излагао у оквиру округлог стола *Руски језик и руска култура у савременом свету* на III Светском форуму иностраних дипломаца руских (совјетских) високошколских установа, који су организовали Министарство науке Руске Федерације и руско Министарство иностраних послова у периоду од 28. до 30. новембра 2012. у Москви.

Рад се бави значајем националног језика и у њему се даје кратак историјски преглед изучавања руског језика у српској средини, као и тренутни статус руског језика у српским школама. Такође, указује се на чињеницу да дипломци, који су завршили совјетске (руске) високошколске установе, имају велики утицај у ширењу руског језика и културе у њиховим матичним земљама и обављају важан посао на јачању економске и научно-техничке сарадње тих држава са Руском Федерацијом. У даљем тексту рада наводе се позитивни примери сарадње Департамента за руски језик и књижевност Филозофског факултета Универзитета у Нишу са Владом Руске Федерације (Министарством образовања и науке Руске Федерације) у области јачања и продубљивања веза са руским средњим школама, високошколским институцијама и остваривања студентских и наставничких размена.

Предлажу се мере за повратак руског језика (као јединог словенског језика са светским статусом) у школску наставу као другог страног језика (од петог до осмог разреда) и утемељују се конкретни кораци за промовисање и ширење руског језика у Србији, а посебно на југу Србије.

Аутор износи идеју духовне и културне стратегије за јачање међународног статуса руског језика и буђење друштвене одговорности великог бизниса у решавању покренутог питања. Велике руске компаније на српском тржишту сагледавају се у савременим условима као инструмент за подстицај учења руског језика као страног у Србији.

СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА И СРЪБСКА ПОЕЗИЯ В ИНТЕРНЕТ. ЛИТЕРАТУРНИ САЙТОВЕ И ЛИТЕРАТУРНИ БЛОГОВЕ¹

Резюме: Рефератът представя литературните сайтове и блогове в България и Сърбия от гледна точка на промененото „случване“ на литературата, обусловено от популяризацията на новите медии. Акцентът е поставен върху битуването на съвременната българска и сръбска поезия в Интернет-пространството, с оглед на променения статут на авторската фигура и култивирането на нова читателска аудитория. Интерес представляват и промените в рецептивните нагласи в български и сръбски контекст, като внимание се обръща на ролята на електронните литературни сайтове за изграждането на различни типове читателска публика. Разглежда се и проблематиката за влиянието на Интернет културата върху съвременната поезия, нейната популяризация и оценностояване.

Ключови думи: литературни сайтове/литературни блогове, съвременна поезия, Интернет култура, автор, читателска публика

„Виртуалното пространство – казва Ивайло Дичев – играе ролята на онава, което Бахтин нарича голямото време, оная абсолютна памет, за която копнеем и която единствено осмисля човешкия живот“ (Дичев, 2004: 63). Виртуалният свят, който се обогатява от всеки участник, се видоизменя непрекъснато и едновременно с това притежава „своя логика и дори пространствена правдоподобност, които са сякаш отвъд волята на всеки един участник в комуникативния акт, колкото и могъщ институционално да е той“ (Виж Дичев, 2009: 23). Един от най-често дискутираните въпроси обаче е доколко виртуалното пространство притежава онази независимост от институциите, която е презумптивно зададена от самото възникване на идеята за киберпространството, и доколко формираната нова култура е реална алтернатива на все по-задълбочаващата се криза на културата в съвременните общества. Концепцията на Пиер Леви за Интернет като универсален форум, в който се случва пълната свобода на словото и по този начин се осъществява кибердемократичната революция, вижда

¹ Докладът представя проучване в рамките на проект по НИД №57/18.04.2013 на СУ „Св. Климент Охридски“: „Литературата в медийна среда: терминологичен онлайн речник“.

киберкултурата като продължение на традициите на европейската култура и прогресивната философия на 18 век. Въпреки че видоизменя самия концепт за култура, тя може да бъде „ситуирана в традицията на революционните и републикански идеали за свобода, равенство и братство“ (Lévy, 2001: 229–230). Виртуалното пространство може да се представи като своеобразна е-топия², алтернатива на реалния свят, която дава принципно неограничени възможности на човека да комуникира, да изразява себе си, да упражнява правото си на избор и да получава информация. Масмедиализацијата обаче, както и при другите средства за масова информация, довежда до разколебаване и девалвација на установените културни ценносни парадигми и „постепенно маргинализира бавните“ и „траещи“ (в смисла на едно „дълго траене“ (Бродел) езици на цялата предишна „висока култура“, които според А. Кљосев „се оказват претенциозен, но слаб символен ресурс“ (Кљосев, 2004). Като част от тази висока култура и в ситуацијата на експанзијата на диктуваните од медиите и пазара вкусове националната литература също е маргинализирана. Ето защо Мрежата може да се окаже решение, макар и не еднозначно, како место на осигурена публичност, за преодолување на дистанцијата меѓу актуалниот масов читател, все повеќе пристрастен към технологиите, и съвременната литература. Мрежовата публичност малко или многу дублира традиционната, въпреки променената позиција на читателя. Тази констатација се отнася и до съответните институции, с които литературата е в специфична релација.

Наложилит се термин е-литература в широката му употреба обозначава како дигитализирани, така и компјутърно създадени творби, въпреки че автори како Катрин Хейлз изключват првите од понятието. В изследването си върху дигиталната литература Р. Божанкова изтъква припадността на дигитализираните творби към електронната литература, тъй като в „електронна среда (те) ставаат компоненти в нова цялост – електронна библиотека, персонална литературна колекција, авторски сайт, и там влизат в нови отношения, сами учествуваат в изграждането на нова литературна система“ (Божанкова, 2013: 85). Тяхната нововъзникнала способност да генерират нови текстове, да влизат в нови релации и да бъдат обект на динамична читателска рецепција в компјутърно опосредствана среда ги определя именно како е-литература.³ Това уточнение е важно предвид намерението да се проследи битуването на съвременната сръбска и българска поезия в Интернет именно како електронна литература. Дигиталната поезия все още е спорадично явление, поради кое то няма да бъде във фокуса. Преобладаващата част од лирическите текстове в мрежата са линеарни, използващи евентуално възможностите за аудио-визуално представяне. Интерактивното случување на литературата в Интернет промена същностно отношението автор–творба–читател. Активната читателска фигура ограничава контрола на автора върху текста и четенето и по този

² Виж по-подробно Дичев 2004.

³ Виж по-подробно Божанкова, 2013: 82–91.

начин го „разпилява“ (М. Хайм оп.ц., виж Стайков, 2004). Читателят може да избира, да коментира и дава оценка, вместо да бъде пасивен реципиент. Както посочва М. Цветкова обратната връзка е реалният механизъм на интеракцията и винаги „е неотменим елемент на всеки интерактивен формат или диалог“ (Цветкова, 2011). Посредством коментара читателят се оказва не само в позицията на консуматор на текста, но и участник според Беньяминовата „естетика на участването“.⁴ Едновременно с това той има възможността да осъществява връзки с различни текстови формати, тъй като художественият текст в мрежата по презумпция е хипердименционален. Включването на препратки, визуални и звукови илюстрации променя естеството на неговото естетическо въздействие, а специфичният игрови елемент създава новото удоволствие от четенето в компютърноопосредствана среда. По мнението на Биркертс новите медии ще потиснат предишните културни форми и колкото повече човечеството се вкопчава в новомедийните технологии, ще изгуби чувството за непосредствен от медиите опит и ще превърне социалния свят на медиите в единствен, който познава или оценностява (Birkerts, 1994).

Драстичната промяна в четенето, настъпила в последните двадесет години, обаче не касае единствено неговата същност и спецификите на читателска активност.⁵ Специфика на съвременното електронно четене, както и на традиционното в съвременния контекст с оглед на формираните литературни вкусове, е предпочитанието към белетристични жанрове, повечето от които принадлежат към тривиалната литература. Електронното четене в масовия случай е четене за забава. Истината е, че както пазарът, така и виртуалният библиотечен каталог предпочитат текстове, отговарящи на очакванията на масовия вкус. Лириката е изместена в периферията. Въпреки това можем да наблюдаваме и една друга тенденция. Мрежата стимулира четене и писане на поезия – част от нея, за съжаление, с проблематична естетическа стойност. Предвид факта, че аудиторията на този вид литература е силно ограничена, днес основна роля за представянето на съвременното поетическо творчество играят специализираните списания и вестници, които се опитват да „удържат“ лириката в променената литературна ситуация. Ограничената комерсиалност на жанра предполага по-трудното „случване“ на поетическите творби и в това отношение Интернет притежава огромен потенциал, предоставяйки възможност за електронно публикуване. Електронната словесност обаче предизвиква съпротива и се чуват доста гласове, оповестяващи края на „функцията на литературата като важен социален код“ и нейната подмененост от медиите. Тази теза се поддържа както в българското, така и в сръбското културно пространство.

В критическото си обговаряне на литературата на 90-те Йордан Евтимов смята, че съществува „голямо(то) разцепване между наложените от масмедийните имена и наистина появяващите се нови творци“ и че именно лириката „е за-

⁴ Този аспект на електронното четене е коментиран от А. Софрониевич и Т. Вученов. Виж Sofronijević, Vučenović, 2012: 32–33.

⁵ Виж по тази проблематика Къосев, 2013.

губила достоинството си да бъде значим социален код“ (Ефтимов, 2004). Тази констатација е приложима и към съвременната литературна ситуација, но не може да се подмине фактът, че в условјата на Уеб 2.0 лириката се промъква в безкрајниот информациона обмен и потенцира комуникативно поле, на чијто територија се случва специфично литературно общување, како во рамките на определена опшност, така и во случајно възникнала комуникативна ситуација – при случајниот читател. Виртуалното битување на съвременната поезија поставя следните въпроси: доколку Мрежата подпомага нејното развитие и работи за възврќането на загубената ѝ позиција; и доколку електронно публикуваната лирика е представителна за съвременната култура и социума? Оценностјаването на тази поезија също е проблематичен въпрос. Присъствието на лириката во Интернет реално демонстрира две противоположни тенденции – от една страна демократизација, достъп до по-широк кръг читателска публика и „заобикаляне“ на институциите и съответно критериите, които „легитимират“ дадено творчество. От друга – съществува рискът от „хиперсвобода на изјавата“ и популаризација на текстове със съмнителна литературна стойност. Въпреки това, съществувањето на поезијата во Нет-а има своите основания. Во оптимистична прогноза ще доведе до култивиране на нова читателска публика, достатъчно критична към съвременната поетическа продукција, която да биде активен фактор, наред со институциите, за нејното развитие. Иначе казано, виртуалното битие на литературната творба пренася читателската рецепција во условја, които потенцират вклучувањето на повеќе групи читатели, притежаващи литературна култура, към обичајната аудиториа во реални условја. От тази гледна точка ќе коментираме случувањето на поетическите художествени феномени во литературните сайтове, блогове и форуми и ќе се опитаеме да очертаеме една литературна Уеб типологија во българското и сръбското културно пространство.

1. Електронните библиотеки

Презентациите на съвременната сръбска и българска поезија во Мрежата бихме поделили на институционални и неинституционални. Електронните издавателства са типичен пример за дублирање на функционирањето на обичајните издавателства и представляват мрежова институција. Во тази категорија попадат Интернет-страниците на различни сдруженија, академични кръгове, литературни периодични издания и т.н. Специфичен вид представляват електронните страници на библиотеките. Техните дигитални фондове обаче нямат отношение към коментираната проблематика, тъй като се дигитализират предимно значими за съответниот национален литературен дискурс творби. Най-репрезентативни во това отношение са политиките на подбор на текстове за дигитализација на Националните библиотеки на Србија и Бугарија.

Електронните библиотеки, въпреки својата сравнително отдавнашна појава во првиот етап на развитие на Мрежата, са важна част от електронното четене. Те

играят голяма роля за достигането на литературните текстове до аудиторията, с уточнението, че в повечето случаи се публикуват институционално утвърдени текстове и представят легитимирани в литературното пространство автори. Електронните библиотеки обаче често се подчиняват на механизмите на търсенето. Наличието на поетически сборници от съвременни автори би могло да се обясни с политиката на управляващите електронната библиотечна база и с разширяване на кръга от потребители на подобни публикации. Тъй като основен читател на електронната библиотека е „младият“ читател, тази институция влияе върху формирането на естетически вкус и критическо мислене в определени социални групи и евентуално би могла да култивира стабилна читателска аудитория на поетическото писане. Читателската публика на електронната поезия включва и други социални групи, които имат вече формиран литературен вкус. Електронната библиотека с най-голяма значимост в България е *Slovo.bg*. Въпреки че основната ѝ цел е да се представят стойностните за българската литература художествени текстове и техните автори, библиотеката е отворена и към публикуване на читателски творби. *Словото* има амбициозното намерение да бъде поле на обмен на литературна и културна информация, както и да въздейства върху читателските критерии чрез секция за литературна критика. В рамките на този портал функционират 3 отделни сайта: Словеса, Хулите и Букс.⁶ От тях *Хулите* е ориентиран към представянето на нова българска литература, като се поставя акцент е върху организирането на литературни общности и създаване на условия за комуникация между авторите и техните читатели. Сайтът представя два типа дигитална поезия в свои подкасти: поезия–аудиоклип и sms-поезия.

Културните портали в България и Сърбия също запознават своята широка аудитория с нова поетическа продукция чрез съответните секции – напр. *Treћи mpг*. Съществуват и тясно специализирани портали като *Književnost.org*, *Pesničene.org*, *Liternet.bg*. В България *Литернет* има престижен статут и публикува водещи литературни критици и утвърдени български автори. Порталът има електронно издателство, библиотека, виртуална книжарница и обслужва съвместни електронни проекти с други институции и страни, както е *Rastko.bg*. Най-успешната в и извън географските граници на Сърбия електронна библиотека е *Проектът Растко*. Предназначена да популяризира сръбската национална култура, библиотеката има „дъщерни“ сайтове в редица страни, на чиито страници се публикуват преводи и изследвания върху сръбски културни и литературни явления, отразяващи рецепцията им в чуждо културно поле. Библиотеката покрива широк диапазон от научни и литературни текстове, с обособяване на авторски секции и опция за четене на английски. Графичното оформление на началната страница отразява идеята за условното обособяване на научен дискурс и изкуство. Публикуваните поетически текстове са разнообразни – в каталога присъстват както класически произведения, така и лирика от края на втората половина на 20 век и началото на 21.

⁶ Използвана е информация от сайта на Ивайло Диманов - <http://www.ivailodimanov.com/links.htm>

Както србските, така и българските е-библиотеки демонстрират обща тенденция към избирателно включване на съвременна поезия в корпусите си. Появата ѝ е плод на конкретна концепция, тъй като и двете големи електронни библиотеки се ориентират към представителността на литературния канон. За разлика от тях специализираните портали демонстрират по-голяма отвореност към актуалната литература, което се обуславя както от тяхната същност, така и от ориентираността им към конкретна читателска публика.

2. Електронна литературна периодика

Специфично явление от ерата на Интернет представляват дигиталните версии на утвърдени печатни списания и вестници. Тъй като подобни специализирани издания заемат значимо място в националното културно пространство, техните електронни варианти довеждат до промени в социалния профил на читателската им аудитория. Дигитализацията дава възможност за приобщаване на по-широк кръг от читатели, от случайно попаднали на електронната версия до компютърно грамотни представители на ученическите и студентски общности, заинтересовани от проблематиката, и литературно изкушената публика в страната и извън нея. Дигитализираните версии са от голямо значение за младите и дебютиращи автори, тъй като осигуряват по-голяма публичност на представените творби, като обикновено става въпрос за престижната специализирана периодика, каквито са в. *Култура*, *Литературен вестник*, сп. *Факел*, сп. *Роља* или *Београдски књижевни часопис*. *Дигиталната версия на Летопис матице српске* например преди няколко години осигури широка публичност на подобрани представителни текстове от съвременната българска литература.

Отделен жанр, възникнал в условията на Уеб-а, е електронното списание. Този жанр в най-общи линии уподобява традиционната форма, въпреки че има претенциите за иновативност, неконсервативност и свобода при оценностяването на публикуваните текстове. Резултатите са разнородни, тъй като упражнената свобода на избора би могла да има негативен ефект. Електронната периодика в България представят списанието на издателство. *Литернет*, електронните вестници и списания на сайтове като напр. *Буквите*. Бихме могли да отбележим и значението на *Литературен свят* във връзка с рецепцията на съвременната србска поезия в България. В обособената секция за балканска литература са представени както текстове, влизащи в србския поетически канон, така и творби на съвременни автори. В србски контекст репрезентативно по отношение на отразяването на новите появи в съвременната лирика е е-списание за литература на портала *Трећи трг*.

През последните няколко години се забелязва тенденция за налагане на нови електронни издания, които се опитват да съвместят характерната за мрежата свобода на печата с естетическия контрол върху публикуваната литературна продукция. Едно от най-симптоматичните за тази концепция за електронна

периодика в Србија е сп. *Агон-часопис за савремену поезију*. В уводните думи на првиот број од 2009 г. Б.Остоич програмно очертава стремеж⁷ към антологичност и прилагане на јасни естетически критериуми за подбор, вместо функцијата на литературна хроника на поетическата продукција. Интересно е, че Остоич подчертава независимоста на списанието, разграничавајќи го од „клановска... партијска гласила“, с което потврдува тезата за функционирањето на сајтовете и како алтернатива на овластените литературни институции. Списанието обособува само 3 секции, което не е обичајно за тој формат: *Преводна поезија*, *Поезија* и *За поезијата*. Савремената поезија во раздел *Поезија* покажува ориентација основно към дискурса на 80-те, въпреки присуството на избрани утврдени савременни поети. *Meta-fora*, *Anonimna поезија*, *Афирматор* не са подчинени на строга подборна концепција по отношение на публикациите и како цяло се вписват во популарниот еkleктичен модел.

3. Литературни Вебсајтове

Вебсајтот како апсолутно ново Нет-јавление играе основна роля во случувањето на електронната литература и електронното четене. Во литературните среди се разпространува мислењето, че литературниот сајт „е поставил под въпрос самата идеја за културен авторитет и представителност“, предвид слободата на публикување и липсата на „ценностно ’сито’“. Но мислењето на Интернет како убиец на литературата е доста крайно, а виждането на новиот автор како графо-манијак също не може да биде апсолутизирано. Стигматизирањето на фигурата на младиот автор не би довело до никакъв позитивен резултат, тј како електронната литература съществува, макар и во полето на масовата култура. Да се очекува признавање на част од художествените текстове во „резултат на многостепенна йерархија, преминаваща од редакторскиот избор и намеса, през наличието на читателски интерес, критическа оценка на постигнатото, всеобщо признање, до финална точка – евентуалното преврзување на текста во

⁷ „Poeziji, koja je čas endemska vrsta, a čas korov koji buja, danas je neophodno ’posebno mesto’ – ne počasno, već izdvojeno od svih ostalih rodova, bilo zato što je zaslužila, bilo zato što je ’izgnana’... Neophodno je da se savremena poezija opskrbi kontekstom, koji će doprineti razumevanju njenog statusa, i valjanim kritičkim aparatom koji će konkretizovati i artikulirati njenu aktuelnu problematiku. Agon, stoga, od samog početka, neće pretendovati da postane panorama, nekakva iscrpna hronika poetske produkcije – već će se izjasniti kao odabir, antologija, usmerena prvenstveno na savremenu svetsku, prevedenu poeziju, na afirmaciju autora koji pišu na srpskom, hrvatskom i bošnjačkom jeziku, uz neophodni odeljak posvećen kritičkim tekstovima: esejima, prikazima, komentarima. Najzad, iako se u samoj reč agon izvorno sadrži sukob takmaca, antagonista, u cilju sticanja po časti, na njegovom koncu se nazire izmirenje, koje ću (svakako, prigodno) staviti u kontekst položaja, stupnja savremene poezije, koja, nakon svojevrstne evolucije, u sebi neraskidivo spaja onu nekadašnju (nikako prevaziđenu) stvaralačku furor poetica, i kritičku autorefleksiju. U nizu prezasićenih publikacija, koje više predstavljaju klanovska, da ne kažem partijska glasila, nego prezentaciju književnih vrednosti zasnovanih na estetičkim kriterijumima, Agon će pokušati da krene naznačenim, uistinu ambicioznim okvirima izmirenja lirskog i kritičkog...“ (Ostojić, 2009).

’литературно наследство’“ (Кьосев, 2004), е необосновано, тъй като тази електронна литература заема друга ниша или не претендира за вписване във високата култура. Привлекателността на електронното писане обаче се доказва от наличието на авторски сайтове и блогове, творчеството на чиито създатели – като Миролуб Тодорович напр., е признато според горепосочените механизми.

Важен елемент на литературния сайт е оформлението (виж напр. www.borislavpekic.com) Също както при авангардното изкуство, визуалността е съществена част от четенето на текста в Интернет културата, даваща възможност за нови дизайнерски или авторски решения, разширяващи полето на естетическото въздействие на творбите. Първото поколение сайтове представят предимно линеарни текстове. Според О. Харизанова, в най-добрия случай с илюстративни елементи като таблици, хоризонтални разделители, фон, докато “второто поколение се отличава с прилагането на частични графични решения (бутони, фреймове, ярки фонове, анимирани елементи, икони) (Харизанова, 2010: 135). Характерна особеност на сайта е синтезът на формалния и литературния компонент. Предвид нееднозначността на художествената стойност на представените текстове често литературността се осъществява от критическите рубрики.

Първият литературен сайт в България, създаден през 1998 г. е *Литературен клуб*, а най-значимо по отношение на проследяването на процесите в българската съвременна поезия е е-изданието *Кръстопът*. Съвременната лирика е подобаващо представена и в *Public Republic*, *Сборище на трубадури*, *Буквите*, *Откровения*, въпреки че там се сблъсква с баналната литература, поради възможността за самопубликуване. В сайтовете обичайно действат два механизма на интерактивното четене: класации, насочени към провокиране на читателската активна рецепция и оценка на художествения текст; и форум в рамките на традиционния формат, отразяващ интерактивното случване на електронната поезия и трансформацията на фигурата на читателя в съавтор. Някои от сайтовете залагат на провокативни номинации или програми, като *Литературни бесилки*, чиято идея е изложена на началната страница в епиграфа от Брьотон: Свободата се ражда в нощта, // все едно къде – в някоя дупка, // в стена, където духат // ледените ветрове”. Тенденцията към поместване на манифестни текстове се потвърждава и от по-непретенциозния *poetry.net*, в който присъстват поетически текстове на съвременни автори или аматьори. Публикуваният поетически манифест връща към вече познатата авангардна реторика:

Spoetry е стъпка към.

Възможност_Вдъхновение.

Павилион, където се раздават написани звуци.

Убиецът на поезията, нейното кремиране.

И върху тази пепел танцуваме голи.

Spoetry е гледна точка. Отношение.

Мирис на пластмаса, която изгаря във вятъра.

Разрез, откъсване, неспокойствие.

Поетична проза, poesis, мнение, участие, зараза, действие.
 Poetry е поглед отвъд.
 Нешлифовано съзнание.
 Празен стомах.

В Сърбия може да се наблюдава подобна ситуация. Множеството литературни или специализирани поетически сайтове предлагат самопубликуване (*Бундоло*), и съдържат непретенциозни поетически творби, с изключение на няколко, чиито редактори очевидно прилагат по-строги критерии като *Поезија суштине*, *Pisanija*, литературния сайт на портала *Творац града*, *Трагови* и т.н. Най-популярен обаче, според Интернет съмишлениците, е *poezijasg.com* на сдружението на сръбските поети, който присъства почти навсякъде като връзка в литературните страници и блогове. Този сайт не преповтаря обичайната икономична структура и безкритичното масово публикуване, а има ясна концепция за представянето на творчеството на членовете на сдружението, както и на други прохождащи поети. Подкастите ясно обособяват корпусите от текстове: поезия СРБ – творби на членовете; поезия РС – читателска поезия; лични поетически страници. Определено можем да отделим и сайта в *Растко*, посветен на сигнализма, но тук става въпрос за представителна литературна и културна поява. Амбициозният проект включва електронни публикации на няколко езика, авторски блогове и сайтове, литературна критика, програмни и теоретични текстове на представителите на течението, включително върху съвременни феномени като Нет арта.

Уебсайтовете формират от своя страна различни типове читателска публика, разграничаващи се според рецептивните нагласи и вкусове. Масовият читател обичайно се насочва към безкритичното четене, идентифицирайки собствения си поглед към света с тематиката и проблематиката на баналната поезия. Особен вид читателска публика формират различни неформални общности, които се насочват към текстове, отговарящи на определена идея или платформа – напр. феминистка, анархистка, националистка и др. Най-логичната аудитория на литературните сайтове са литературно грамотните читатели, които обособяват помежду си специфични виртуални литературни общества, обусловени от конкретен интерес към определени жанрове, тематика и т.н. Литературно изкушената публика в по-малка или по-голяма степен е обвързана с институционалния критически дискурс.

4. Литературни блогове

Литературните блогове и форуми са една от най-репрезентативните прояви на ерата Уеб 2.0 и тяхното разпространение непрекъснато расте в прогресия. И в Сърбия, и в България се оформя блогърско общество, което комуникира помежду си в мрежови групи с идентични интереси. Литературно изкушените

блогъри в Србија оформят различен тип общности, които зависят и от други фактори като регионални, идеологически и др. Блогърската субкултура има разнопосочно отношение към съвременната лирика – от одобрение до отхвърляне и хейтърство. В повечето случаи художествената творба се приема със сленгови изрази като „куул“, „яко“, популярни абривиатури на английски или на родния език. Често отношението се изразява чрез визуални кодове – препинателни знаци или иконка. Наред с непретенциозната читателска оценка съществуват и достатъчно аргументирани мнения, което доказва, че блогърството не може да се идентифицира с определена социална група. Разбира се, блогърското оценностяване на текстовете се отхвърля от официалните литературни институции, но е факт, че много техни членове са очаровани от блог-писането. Дисквалификацията на блогизма в академичното говорене е типично както за българския, така и за сръбския научен дискурс. За сръбския литературовед Сл. Владушич например, блогът играе значителна роля в процеса на постепенна микроскопизация на света: „будући да као изразито субјективни начин изражавања подразумева атомизирани поглед на свет“ (Владушич, 2009).

Блоговете притежават завиден потенциал и това предпоставя различните им разновидности: блогове, промотиращи автори или организации; редиистрибутиращи информация от други медии; блогове, които са предназначени за комуникация между автор и читател и разбира се авторските блогове, на които се публикуват нови текстове. Блоговете биват още лични, тематични и коментарни. Предмет на интерес са основно тематичните и личните блогове, тъй като те имат пряко отношение към коментираната проблематика. Тематичните блогове са литературни или тясно профилирани в областта на поезията. Може би това е жанровият подвид, който дава най-богат материал за коментар. В сръбски контекст се наблюдава стабилна тенденция за промотиране на млади автори именно в такива блогове. В това отношение са представителни *Литерарта*, *Книжевнички блог*; *Јуродиви* на редакторите на сп. *Агон* Владимир Стойнич/Боян Савич Остоич; *Фрагментарије* и *Хипербореја*.

Личният блог се представя в няколко варианта: авторски поетически блог, на който блогърът публикува свои творби и очаква оценките на аудиторията; авторски блог, на който няма или има ограничен брой творби; блог-антология и др. Блог-антологията представлява електронна вариация на стари жанрове като тематичен сборник, албум или персонална антология. Но докато поезията, съдържаща се в по-старите жанрове, има ограничен кръг читатели, то виртуалната поетическа антология достига до неограничена аудитория и популяризира конкретни творби, чийто подбор се ръководи единствено от блогърския съставителски вкус. Подобни блогове са показателни и в още едно отношение. Блогърът оценностява според собствените си критерии и с това атакува легитимните академични антологии. Подобна демократизация е двупосочна. От една страна тя налага присъствието на анонимния мрежови потребител и осъществява виртуално съавторство, но често този тип виртуални публикации не притежават работещ подборен критерий и резултатът е еkleктичен. Типичен

пример за подобен еkleктичен подбор представлява <http://fake-poet.blogspot.com/> - дигитален библиотечен микс от различни жанрове. В този блог освен музика, филми, философски текстове и т.н., присъства подкаст лирика, в който е съставена персонална антология. Културен феномен представлява вписването на песенния лирически жанр. В корпуса с класически творби на сръбската, хърватската и световната поезия присъстват текстове на песни на сръбски и хърватски изпълнители, което е симптоматично за блогерската култура. Очевидната югоносталгия на този подбор се подкрепя от публикуваните тематични статии.

Авторските блогове от своя страна са показателни за фигурата на т.нар. Уеб автор. Уеб авторът обичайно избира темите и тяхната последователност. Литературните авторски блогове често се разминават с представата за електронна поетическа страница. Доколкото авторът публикува свои творби - обикновено най-актуалните, те имат по-скоро илюстративна функция към споделените мисли и коментари. Дневниковата форма на блога предопределя поспонтанни форми на себеизразяване, често обаче блог-текстът е манипулиран спрямо определена интенция. В огромното разнообразие от авторски блогове ще открием *ДРА* – Драгана Николич; *Илијада* – Илия Банич; Блогът на Шкеревич; *Нова Алтера*; *Lirik* – Мирослав Душанич; *Фрагментарије* – блог за Нет поезия; *Литературата днес* – Преслав Ганев, които представят разнопосочни тенденции.

Груповите блогове също са част от съвременната блогосфера. Оригиналният блог например на 4x4=2012 отразява литературен пърформанс, в който 4-ма съвременни български автори на поетични текстове стават и техни изпълнители. Блогът съдържа видеоклипове с рецитации, поетически текстове, връзки с други страници, на които са публикувани авторски творби.

Електронното битуване на съвременната поезия, редом до баналното писане, поставя редица въпроси, касаещи нейния статут във виртуалното културно пространство. За радост границите между стойностното и кича все още не са прекрачени, благодарение на новосъздадената мрежова йерархия на е-местата на нейното случване и формирането на електронни институции. Наблюдението върху нейните презентации в Интернет дава възможност за проследяване на взаимоотношенията ѝ с публиката и нейните разнородните рецептивни нагласи. Тази възможност се случва основно в сайтовете и блоговете, тъй като техните формати предполагат обратна връзка и могат да се проследят коментарите на читателите във времето. Форумът е показателен и по отношение на очертаване на социалния и културен облик на е-аудиторията. Профилът на читателя е разнороден, представящ различни възрастови, социални и професионални групи, респективно различни културни хоризонти. Масовизацията на аудиторията на съвременната поезия, въпреки риска от диктата на масовия вкус, предоставя много повече възможности за утвърждаването на младите автори

и промотирани на стойностни художествени творби, които от своя страна променят рецептивното поле на масовият читател и опровергават песимистичните прогнози за края на литературата.

Литература

- Божанкова, Р. (2013). *Хоризонти на дигиталната литература*, София: УИ „Св. Кл. Охридски“.
- Владушић, С. (2009). *Маргиналије о блогу*. НСПМ- 14. септембра 2009. Достъпно на: <http://www.nspm.rs/kulturnapolitika/marginalije-o-blogu.html> [03.12.2013]
- Дичев, И. (2004). Е-топии. Фантазмът WWW. *Социологически преглед*, 3–4, 61–71.
- Дичев, И. (2009). Виртуални граждани? На купон с МР3 плеър. – Виртуалният обрат. В И. Дичев, О. Спасов (съст.) *Новите млади и новите меди*, София :Институт „Отворено общество“, 23–32. Достъпно на : <http://www.osf.bg/downloads/File/povite%20mladi%20final.pdf> [03.11.2013]
- Евтимов, Й. (2004). 90-те: Неустановености по условие. Електронно издателство LiterNet, 05. 08. 2002. Достъпно на: <http://litenet.bg/publish/yefimov/90-te.htm> [03.11.2013]
- Кьосев, А. (2004). С помощта на чук. Към критика на гилдийната идеология. В А.Вачева, Й. Ефтимов, и Г. Чобанов Съст. *Култура и критика. Ч. IV: Идеологията - начин на употреба*. Варна: LiterNet, 2004–2006.
- Кьосев, А. (2013). *Караниците около четенето*. София: Сиела.
- Стайков, Г. (2004). *От текст към хипертекст*. Достъпно на: <http://www.litclub.com/library/kritika/gstaykov/hypertext.html> [03.01.2014]
- Харизанова, О. (2010). Новите измерения на WORLD WIDE WEB и предизвикателствата пред библиотеките. *Годишник на Софийския университет, Философски факултет, Книга библиотечно-информационни науки*, 2, 123–162.
- Цветкова, М. (2011). Как се изследва обратната връзка с книга. *Меди и обществени комуникации* 8, януари 2011, Достъпно на: <http://media-journal.info/?p=item&aid=130> [12.12.2013]
- Чобанов, Г. (2001). *Предизвикателствата на електронното публикуване*. LiterNet, Достъпно на: <http://litenet.bg/publish/gchobanov/e-publish.htm>[17.12.2013]
- Birkerts, S. (1994). *The Gutenberg elegies: the fate of reading in an electronic age*. Faber and Faber.
- Lévy, P. (2001). *Cyberculture*. University of Minnesota Press.
- Ostojić, B. S. (2009). Uvodne reči, *Agon – časopis za poeziju*.1. Достъпно на: <http://www.agoncasopis.com/arhiva/AGON%20-%20broj%2001.pdf> [04.01.2014]
- Sofronijević, A., T. Vučenović. (2012). Nove uloge autora i čitalaca: Automatizacija i upravljanje složenim procesima čitanja i pisanja. *Kultura*, 136, 24–44.

Елена Дараданова

САВРЕМЕНА БУГАРСКА И СРПСКА ПОЕЗИЈА НА ИНТЕРНЕТУ. КЊИЖЕВНИ САЈТОВИ И КЊИЖЕВНИ БЛОГОВИ

Резиме: У раду се разматрају књижевни сајтови и блогови у Бугарској и Србији у погледу модификоване „појаве“ књижевности одређене популаризацијом нових медија. Нагласак је стављен на присуство модерне бугарске и српске поезије на Интернету, у односу на промењени статус фигуре аутора и култивисање новог читаоца. Од значаја су промене у рецептивним ставовима на бугарском и српском контексту, односно посебна пажња је посвећена улози електронских књижевних страница у стварању различитих врста читалачке публике. Рад се бави проблематиком утицаја Интернет културе на модерно поетичко стваралаштво, као и проблематиком популаризације и вредновања савремене поезије.

ЦВЕТОВАЯ ГАММА ПОЭЗИИ СЕРГЕЯ ЕСЕНИНА И СПОСОБЫ ЕЕ ПЕРЕВОДА НА СЕРБСКИЙ ЯЗЫК

Аннотация: В настоящем работе предмет исследования – особенности проявления и функционирования цветовой гаммы как средства невербальной коммуникации в творчестве Есенина, уточнение ее философско-поэтической парадигмы с помощью сопоставительного анализа цветописи и определение основных трудностей, возникающих при переводе русских цветообразных представлений у носителей сербского языка.

В результате проведенного исследования автор приходит к выводу, что цветовая палитра Есенина чрезвычайно богата: все держится на игре цвета, представленного как целостное эмоциональное настроение, что цветопись у поэта синтезировала в себе различные смыслы, которые в сумме своей создавали особый интертекстуальный цветовой континуум. Кроме того, цветообразы Есенина тесно связаны с другими выразительными средствами языка, выполняя при этом не только изобразительную, но и коммуникативно-прагматическую, семантическую, предметную, символическую, семантическую, эмоциональную, экспрессивную, моральную и оценочную функции. Смысл этих функций – налаживание контакта между поэтом и читателем, передача ему не только картины образного мира, но и авторского отношения к этой картине. Подобная поэтическая установка позволяет читателю в контексте произведения строго определить роль поэтических образов, расставить акценты стихотворения, обратить внимание читателей на внутренних переживаниях автора. Что касается перевода, в подавляющем большинстве примеров наблюдается адекватное воспроизведение цветопоэтики поэта в ее динамике, что свидетельствует о выполнении нашими переводчиками одной из актуальнейших задач теории и практики перевода. Творческая инициатива переводчиков проявилась не в достаточной степени при передаче есенинской цветовой гаммы – его индивидуальной концептуально-эстетической коммуникации.

Ключевые слова: цветообраз, невербальная коммуникация, визуальная коммуникация, функционально-смысловые эквиваленты, неполные эквиваленты

Цвет представляет собой очень сложный природно-культурный, эстетико-коммуникативный и философско-эстетический феномен. Значение цвета на современном этапе развития общества постоянно расширяется и имеет множество проявлений: ценностное, знаковое, рефлексивное, эмоционально-коммуникативное, этнически, конфессионально, политически идентифицирующие и целый ряд других.

Одним из первых, кто обратил на это внимание — открыл содержательность цвета как художественного средства, был И. В. Гете (Гете, 1996: 281–349). О неограниченных возможностях эстетики цвета писал В. Кандинский: каждый цвет, по его мнению, не только может претендовать на воплощение внутреннего мира человека, но и имеет присущую ему духовную, выразительную ценность (Кандинский, 1996). В этом контексте становится очевидным, что, исследуя образный мир писателя, рассматривая его в связи с внетекстовыми структурами, мы через цвет и цветопись максимально приближаемся к пониманию мыслей, идей и образа автора произведения. То же самое можно сказать и о поэтике писателя. Ведь именно в ней отражается духовная и творческая индивидуальность автора, система его художественного мышления. Все это нашло свое отражение в поэзии Есенина, выдающегося поэта XX столетия, словесная кисть которого, впитав в себя все многообразие окружающего мира, щедра на краски и способна передать самые тончайшие цветовые оттенки природы и движения человеческой души.

Основываясь на анализе не только элементов поэтики, но и цветообразов, мы имеем не менее широкие возможности для выявления эстетически значимых особенностей образного мира автора, его психологии, философии и мировоззрения. *Цветопись* – осозанный, тщательно продуманный прием, помогающий художнику слова выразить свои мысли и чувства. Уловить смысл цветообраза означает проникнуть в глубины подсознания писателя, понять особенности его личности, своеобразие его поэтического творчества. В использовании цвета лежит одна из наиболее индивидуальных черт есенинского видения мира и воплощения его в художественной практике, один из способов коммуникации поэта, которая в этом случае предстает совмещенную омонимию: письменная (вербальная) и визуальная, (невербальная).

Актуальность исследования обусловлена целым рядом причин. Во-первых, это непрекращающийся интерес литературоведения к творчеству Есенина. Во-вторых, не ослабеваает интерес транслатологии к проблемам перевода его поэзии. В-третьих, Есенин входит в круг самых популярных поэтов у сербов. Его жизнь и творчество являются частой темой на страницах литературных журналов за последних девяносто лет. Еще в 1922 году при жизни поэта Любомир Миич в своем авангардном журнале „Зенит“ опубликовал свои переводы двух стихотворений Есенина (*Зенит*, вып. I, 1922: 25–26; II, 1922: 54). В этом же году в журнале „Мысль“ („Misao“) №65-67 профессор по сравнительно-компаративному литературоведению в Белградском университете, Евгений Аничков, опубликовал три статьи под общим заглавием „Новейшее явление в русской поэзии“ („Најновије појаве у руској поезији“), в которых особое место среди имажиностов отводится поэзии Сергея Есенина. С этих пор и о наших дней беспрестанно растет интерес к творчеству Есенина, о чем свидетельствует и тот факт, что в 1966 году, впервые вне России появилось в переводе на сербский язык собрание сочинений в пяти томах, а в 1973 – полное собрание сочинений, в котором принимали участие Миодраг Сибинович,

Мирослав Топич, Милорад Живанчевич, а также Никола Бертолино, Бранко Йованович, Данило Киш, Радивое Константинович, Драгутин Малович¹ и др.

В настоящей работе дается комплексный сопоставительный анализ цветообразов в творчестве Есенина и его переводов на сербский язык. Это позволяет интерпретировать особенности мировоззрения поэта, проследить историю развития его образов, обнаружить смысл возникновения и усложнения ассоциаций, углубить представления о его поэтической индивидуальности. Через цветопись, таким образом, выявляется не только характеристика образных рядов, но и поэтико-философское своеобразие творчества писателя.

Выбор методов исследования определяется спецификой объекта и предмета исследования, а также его конкретными задачами. Основным методом исследования является сравнительно-типологический метод.

Объектом изучения данной работы являются поэтические тексты Есенина разных периодов его творчества и их переводы на сербский язык.²

Из выше сказанного вытекают следующие задачи исследования:

- изучить цветопись и ее функционирование в поэзии Есенина;
- сопоставить функции цветописи переводного и переводящего языков;
- показать индивидуальные способы построения и передачи цветообразных представлений Есенина как средство невербальной (концептуально-эстетической) коммуникации;
- описать способы передачи есенинской цветописи на сербский язык.

Использование цветов в поэзии является значимым средством выражения не только мысли о фактуальном мире с его цветовой гаммой, но и чувств и эмоций, передающихся с помощью концептуально-эстетической информации. По палитре используемых цветов можно воссоздать образ поэта и его внутреннее самоощущение.

Поэзия Есенина не просто наделена красками, а органически слита с внутренним миром поэта и тем окружающим пространством, в котором он живет и творит. Цветопись у Есенина является выражением его авторского сознания. Поэт постоянно использует в своем творчестве элементы небесной сферы: образы звезд, бездонное небо, свет луны, солнца, смену дня и ночи.

Всякий цвет может быть прочтен, как слово в своем основном номинативном значении, или в переносном, как сигнал, знак, или символ. „Прочтение“ цвета может быть субъективным, индивидуальным, а может быть коллективным, общим для больших социальных групп и культурно-исторических регионов. Мы здесь ограничимся перечнем презентабельных, не наш взгляд,

¹ В дальнейшем тексте Миодраг Сибинович – М. С., Мирослав Топич – М. Т., Милорад Живанчевич – М. Ж., Никола Бертолино – Н. Б., Бранко Йованович – Б. Й., Данило Киш – Д. К., Радивое Константинович – Р. К., Драгутин Малович – Д. М. Это обозначение находится после приведенных стихотворений Есенина на сербском языке после - (тире).

² Далее тексты и высказывания С. А. Есенина цитируются по: *Sergej Jesenin* (1995). Стихотворения, не вошедшие в это собрание сочинений, цитируются по: *Sergej Jesenin* (1973, кн. 1–6) с указанием тома (первая цифра) и страниц (вторая цифра) в квадратных скобках.

символических значений цветов в творчестве Есенина, выполняющих коммуникативную функцию, и приведем несколько характерных примеров.

В раннем творчестве Есенина цвет еще не играл той роли, которая была присуща ему на последующих этапах его творчества. Здесь преобладает образ в виде антитезы свет – тьма, непосредственно связанный с образом зари, синий – с образом неба и цветом глаз персонажа и т.д. К концу первого этапа цветообразы уже постепенно сгущаются и входят в число художественных средств Есенина. Ранние стихотворения Есенина полны радостного ожидания чего-то. Символика света и тени становятся преобладающими в образной системе поэта. А это во многом повторяет предыдущую традиционную символику в русской поэзии этого периода. В его ранней поэзии, еще очень спокойной и безмятежной, часто встречаются голубые и зеленые тона, перемежающиеся с белым цветом. Образ Руси, величавой и неторопливой, прочно вошел в есенинскую лирику. Русью него пока еще спящая, безмятежная, освещенная золотыми лучами месяца. Однако, следует отметить, что переводчик Драган Малович не сохранил поэтического образа оригинала в стихотворении „Я покинул родимый дом“. У него получилось, что клен – *одноногий инвалид* стережет „голубую Русь“, вместо *на одной ноге* как в оригинале. Что же касается перевода цвета, то он в данном случае не представлял особого труда, так как символика цвета *голубой* в этом стихотворении весьма прозрачна:

Я не скоро, не скоро вернусь!
Долго петь и звенеть пурге,
Стережет *голубую* Русь
Старый клен на одной ноге.

Нећу доћи скоро у крај стари!
Снежне буре звониће са јеком.
Једноноги клен будно стражари
Над Русијом *плавом* и далеком.
(2,с.87) – Д. М.

Есенину близка гамма цветов, традиционно используемая в фольклоре и древнерусской живописи. В первую очередь, это **синева** и залитые **голубишной** рязанские пейзажи, которые стали превалировать в его поэтических творениях:

За темной прядью переслиц,
В неколебимой синеве,
Ягненок кудрявый – месяц
Гуляет в *голубой траве*.(с.42)

За оном шумском пређем сивом,
Шириним непомичном плавом,
Месец – јагњенце мало, живо,
Голубијом се шеће *травом*.
(с.43) – М. С.

Или:

Полевое, степное „ку-гу“
Здравствуй, мать, *голубая осина!*
Скоро месяц, купаясь в снегу,
Сядет в редкие кудри сына. (с.136)

Звуци „У-ху“ степом зебњу легу,
Здрaво, мајко, ти *јасика сиња!*
Скоро месец, окупан у снегу,
Косе сину сплешће цвећем иња.
(с.137)

Или:

Не ветры осыпают пуши,
Не листопад латит холмы
С *голубизны* незримой куши
Струятся звездные псалмы.(с.16)

Не расипа то ветар шуме,
Нит' лишће падом злати хуме
Невидљива је кула *сиња*,
С ње псалам звездани ромиња.(с.18) –
Н. Б.

Синий цвет и его оттенки не были для Есенина обыденной палитрой цветов, так как выражали нечто божественное, недосказанное, романтическое, что в переводах иногда не удается передать в связи с пропусками переводчиками некоторых лексем. Например, в стихотворении „Несказанное, синее, нежное“ переводчик Бранко Йованович не смог перевести ключевое слов *несказанное*, тем самым упростил поэтический образ – недосказанного, романтического – этого четверостишья:

Несказанное, *синее*, нежное...,
Тих мой край после бурь, после гроз,
И душа моя – поле безбрежное –
Дышит запахом меда и грез.

После олује – све нежно, *плаго*,
Ту слику крај ми мој увек пружа,
И душа моја, поље травно,
Пије медовину и мирис ружа.
(3, с.103) – Б. Ђ.

Или, например, есенинская *синь* не нашла адекватного отражения ни в одном из переводов на сербский язык. Это существительное передается с помощью:

- или сербского существительного *плаветнило, плавет (синева)*:

Только <i>синь</i> сосет глаза (с.18)	–	<i>Плаветнило</i> очи пије (с.19) – М. С.;
Спусти, как полог, Зарю на <i>синь</i> . (с.76)		Спусти затор зоре На <i>плавет</i> свитања. (с.77)

- или синонима *модри*:

Синий свет, свет такой синий! В эту <i>синь</i> даже умереть не жаль. (с.150)		Светлости модра, сјај у модрини! И мрети је лако у таквом <i>азуру</i> ! (с.151) – Н. Б.
---	--	--

- или вообще пропущена устаревшая и поэтическая форма существительного :

Солнца струганные дранки Загораживает <i>синь</i> . (с.32)		Сунчеви златни црепови Кров дижу небу, свечан (с.33) – Д. К.
---	--	---

В следующем примере, в стихотворении „Кто я? Что я? Только лишь мечтатель“, переводчик Миодраг Сибинович не только пропустил эту лексе-

мусинь, но и, пытась создать ритмический рисунок четверостишья, изменил поэтический образ:

Кто я? Что я? Только лишь мечтатель, Ко сам? Шта сам? Само сањалица
Синь очей утративший во мгле. (с.304) Ко ме око испи магле лет. (с.305) – М. С.

С цветом в мировоззрении Есенина связан мир чувств и эмоций человека. Для Есенина мир этот отражен в **синем, голубом, белом, сиреновом** цветах. В следующих примерах переводчики нашли полные функционально-смысловые эквиваленты цветовых обозначений есенинских цветообразов:

Брожу по <i>синим селам</i>	Лутам по <i>плавим селима</i> ,
Такая благодать,	Какве ли благодати!
Отчаянный, веселый	Тугујем, па се веселим,
Но весь в тебя я, мать. (с.72)	Ал' сав сам твој, о мати. (с.73) – Д. К.

Или:

Но и все ж вовек благословенны	Па ипак су <i>јоргованске</i> ноћи
На земле <i>сиреневые</i> ночи. (с.242)	На том свету благослова пуне. (с.243)
	–Н.Б.

Или :

Не жаль мне лет, растрченных напрасно,	Ја не жалим <i>јоргован-цвеће</i> душе,
Не жаль души <i>сиреневую цветъ</i> ,	Не жалим време што без циља тече.
В саду горит костер рябины <i>красной</i> ,	Гори ломача <i>црвен</i> -оскоруше,
Но никого не может он согреть. (с.204)	Но крај ње нико огрејат се неће.
	(с.205) – Н. Б.

Следует отметить, что даже при полном эквиваленте цветового обозначения может быть утрата цветообраза, как в последнем примере, так как переводчик Никола Бертолино не смог передать есенинский неологизм *цветъ* (это усеченная форма от глагольного существительного *цветение*) и заменил его общеязыковым собирательным существительным *цвеће*.

Имеются примеры пропущенной лексемы *синий*, являющейся организующим центром есенинского цветообраза:

Над речным покровом берегов	Над обалом запењених река
Слышен <i>синий лязг</i> ее подков. (с.38)	Чује се њених копита јека. (с.39) – Д. К.

Вместе с тем, как показывает проведенный анализ способов передачи символики голубого, синего и сиреневого цветов у Есенина на сербский язык, то можно утверждать, что этот цвет в близкородственном сербском языке имеет свои соответствия. В вышеприведенных примерах – в большинст-

ве случаев – переводчиками найдены соответствующие эквиваленты. Однако следует отметить, что в языке перевода цвета *голубой* и *синий* передаются с помощью только одной лексемы – *плати*. Это не значит, что носители языка не различают голубой и синий цвета. Просто лексические средства выражения в сербском языке этих цветов другие – с помощью дополнительных лексем *темный* и *светлый*: *тамноплати* и *светлоплати* или соответствующего контекста. В качестве примера можно привести отрывок из перевода стихотворения „Не жалею, не зову, не плачу“ Мирослава Топича, имплицитно сохранившего цвет, создав новую топичевскую метафору, но передавшего есенинское настроение. Как-то очень трагично и безысходно звучала поэзия Есенина в 1925 году. Он старается достойно завершить начатое, но грусть прорывается в каждом стихотворении. Неизбежность ухода почти фатальная. Поэт как бы видит свой конец, ничего не предпринимая, чтобы остановить неизбежное:

Не жалею, не зову, не плачу, Все пройдет, как с <i>белых яблонь</i> дым. Увядания золотом охваченный, Я не буду больше молодым. (с.160)	Не дозивам, не жалим, не плачем, Све ће проћи <i>ко бехара кад</i> . Сувим златом вењења означен, Никад више нећу бити млад. (с.161) – М. Т.
--	--

В переводе сохранено значение, но метафора – с совсем другой поэтической картинкой: здесь – *дым от кадила*, вместо, как с *белых яблонь* дым.

Итак, следует отметить, что при передачи этого цвета на сербский язык имеются случаи:

- отступления от оригинала – расширение есенинского текста – продиктованного фонико-ритмическими соображениями переводчика. Например Данило Киш добавил в стихотворение: *плаветнило* и *злато* стало *жежено*, а *туга страшна*, чего нет в оригинале:

<i>Синим</i> жерновом развезаны и смолоты Водяные зерна на муку. <i>Голубой</i> простор и <i>золото</i> Опоясали твою тоску. (с.68)	<i>Модрим</i> је жрвњем самлевено Водено зрневље у брашно, <i>Плаветнило</i> и <i>злато</i> жежено Окружују тугу ти страшну. (с.69) – Д. К.
--	--

- а также, пропуск лексемы цветообозначения, с заменой метафорической образной картинкой оригинала, как, например, в переводе Миодрага Сибиновича стихотворения „О боже, боже, эта глубь“:

О боже, боже, эта глубь – Твой <i>голубой живот</i> . Златое солнышко, как пуп, Глядит в Каспийский рот. (с.118)	О боже, боже, та дубина Ко стомак твој се шири. Сунце ко пупак из висина У Каспиј-уста вири. (с.119) – М. С.
---	---

Следующий цвет, которым поэт умело окрашивал свое поэтическое творчество, – это *желто-золотой*. Для поэта желтый цвет – это не цвет осени и увяданья, – желтой палитрой поэт даже рисовал свой автопортрет: „Эти волосы взял я у ржи“.

Однако в некоторых стихах желтый цвет становится цветом горечи и беспросветности:

Весной и солнце на лугу
Обвита *желтая дорога*,
И та, чьё имя берегу,
Меня прогонит от порога.

Пролеће и сунце пали
На *пут зелен* усред луга.
Она коју срце жали
С прага свог ће да се руга. (1, с.145) – Б. Ђ.

В этом стихотворении неожиданно переводчик меняет *желтый* цвет на зеленый! Нам кажется, что это- весьма неадекватная замена, необъяснимая даже с точки зрения фонико-тонической целесообразности!

Мрачными грязно-желтыми красками насыщена и поэма „Пугачев“:

Прыгают *кошками желтыми*
Казацкие головы с плеч.

Одскачу *ко жути мачке*
С рамена главе козачке (4, с.32) – М. С.

Или:

Луна, как *желтый медведь*,
В мокрой траве ворочается.

Ко медвед жути месец голи
По мокрој се трави њише (4, с.27) – М. С.

Или:

Ежедневно молясь на зари *желтый гроб*,
Кандалы я сосал голубыми руками...

Стално се молим *жутом лесу* зоре, Сисах
букагије рукама плавим...(4, с.45) – М. С.

Что касается способов перевода этого цветообозначения, то оно практически во всех творениях переводчиков дано соответствующими сербскими функционально-смысловыми эквивалентами с тем же значением, что и в оригинале, что продемонстрируем ниже приведенными примерами:

О родина, о новый
С *златою* крышей кров,
Труби, мычи коровой
Ревил телком громов. (с.72)

О, отацбино, о, свеже
Уточиште *златна* крова,
Мучи, ко крава, режи,
Ричи ко јуне громова. (с.73) – Д. К.

В этом переводе Данила Киша дан полный эквивалент этого хроматического цветообраза. Аналогичный пример перевода можем привести у Бранко Йовановича:

Дымом половодье
Зализало ил.
Желтые поводья
Месяц уронил. (с.8)

Поводањ зализало
Блатиште крај пута.
Месецу у воду
Пала узда *жута*. (с.9) – Б. Ђ.

Далее представлена визуална комуникација Сергея Есенина со својим читатељима с помошћу *розового цвета*, веома суштественог за његову поезију (*на розовом коне* (с.160) – *на рујном ату* (с.161), *розове степи* (с.265) – *ружичаста степа* (с.265), *розовата вода* (с.116) – *ружичаста вода* (с.117), *розова печ* (с.49) – *ружичаста пећ* (с.49), *на розовом коне* (с.160) – *на рујном ату* (с.161), који се појављује у најчешћим ситуацијама, и зато понекад представља тешкотију за преводника.

Преводник Никола Бертолино превел погрешно метафоричко сједињење *розови купол*, заменив га *лазурним куполом* (куб од азура). Вероватно ли ово може бити преводничка трансформација, наравно, ово је повезано са странским ритмичко-фоничким сликама.

Летје дна мојих *розови купол*.
У срцу снов златних сума. (с.162)

Теку дани – кубе од азура.
У срцу ми торба снов златних. (с.163)
– Н. Б.

У стихотворењу „За тамном прядју переслиц“ преводник Миодраг Сибинович из само њему познатих слика заменио *розови цвет неба* – *румяным небом* („... о розовом тоскуеш небу“ (с.42) – „...за небом тугујеш руменим“ - с.43). Још мање разумна замена у преводу Николе Бертолино цвета *розове воде* на *златножути вир*, и губљење преводником случајног неологизма *водь*:

Мир осинам, што, раскинув гране,
Загледали се у *розову воду*. (с.182)

Мир јајки што размиче гране,
Загледа (!) у вир *златножут*! (с.183)
– Н. Б.

Треба напоменути, да, у основном, есенински случајни неологизми били су под снагом наших преводника, који их чешће свега замењују неутралним, општеупотребљивим речима. На пример, Миодраг Сибинович не нашао функционално-смислен еквивалент есенинском неологизму *розовост* и заменио га на *румено*, а боље би било *Да се сруши до румених вода* или *Да се сруши румен'ло вода*:

Хорошо би, као гранама ива,
Опрокинути се у *розовост* вод. (с.116)

Кад бих мога, ко гранама ива,
Да се спусти у *румено* вода (с.117) –
М. С.

Иногда метафорическая замена, осуществленная переводчиком, может быть вполне адекватной. Так, в переводе Мирослава Топича дана совсем другая метафора, чем в оригинале, но передающая содержание есенинской, где скрещиваются интенции поэта и переводчика Мирослава Топича, и сохранена символика цвета: метафора цвета у Есенина и метонимия (цвет розы – и роза) у Топича.

Милая, мне скоро стукнет тридцать,
И земля милей мне с каждым днем.
Оттого и сердцу стало снится,
Что горю я *розовым огнем*. (с.260)

Драга, мени тридесет избија.
Земља мије дража сваког дана.
Зато срце сањом се опија
Да ја постах *ружа распламсана*.
(с.261) – М. Т.

Алый, как и розовый, цвет – присущ цветогамме Есенина, что вообще является отличительной особенностью русской поэзии первого десятилетия 20 века: Например, оксюморон *алый мрак* в стихотворении Есенина „*Алый мрак в небесной черни*“ только частично воплощен в переводе Миодрага Сибиновича, так как есенинский семантический неологизм *чернь* в значении 'черный' заменен *темным цветом (тамна боја)*, что выхолостило эмоционально-экспрессивную окраску. Кроме того, перевод сравнительным творительным оборотом *ко пожар* не соответствует оригиналу, так как там „чертил пожаром“ (вместо кистью или карандашом):

Алый мрак в небесной черни
Начертил пожаром грань.
Я пришел к твоей вечерне,
Полевая глухомань. (с.52)

Алев се мрак сред тамне боје
Ко пожар на небу грана.
Ја дођох на вечерње твоје,
Забити (!) глуха пољана. (с.53) – М. С.

Или:

Выткался на озере *алый свет* зари.
На бору со звонами плачут глухари....
..И пускай со звонами плачут глухари.
Есть тоска веселая в *алостях* зари.

Уткала у језеро зраке *рујна зора*,
Кроз звоњаву тетреби језају са бора...
..Нека плачут тетреби у нека роморе,
Грца чежња весела у румени зори.
(с.33) – М. С.

Переводчик Миодраг Сибинович в этом отрывке не нашел функционально-смыслового эквивалента есенинскому неологизму *алость* и заменил его общеязыковой лексемой *румена*.

Яркий мазок в поэзии Есенина – насыщенный сочный **малиновый цвет**: „Заиграй, сыграй, тальяночка, малиновы меха“ (с.12) – „Свирај, свирај, хармонико, меху рујни: вишњо рана“ (с.13); „О Русь – малиновое поле/ и синь, упавшая в реку...“ – „Русијо – поље малиново/ И бојо неба река смерних...“

(1, с.161). Переводы цветообразов с малиновым цветом являются примерами полных функционально-смысловых эквивалентов.

Знакомство с городом приносит в поэзию Есенина иные краски серую и черную, а также врываются резкие, контрастные цвета. Город чужд поэту, с его любовью к шири и простору необъятных полей....:

Я усталым таким не был,
В эту *серую* морозь и слизь
Мне приснилось рязанское небо
И моя непутевая жизнь. (с.170)

Ја уморан још не бејах тако.
Под том влагом слузавом и *тмурном*
О небу сам сневао рјазанском
И животу своме злом и бурном. (с.171)
– Н. Б.

В этом же стихотворении:

Не больна мне ничья измена,
И не радуется легкость побед, -
Тех волос золотое сено
Превращается в *серый цвет*. (с.170)

Ја не кукам због издаје неке,
Нит' од лаке победе срећан.
Златно сено оне косе меке
Претвара се у џбун *мутног цвећа*.
(с.171) – Н. Б.

У Есенина **черный** цвет олицетворяет темные силы зла. Это нашло свое отражение в поэме „Черный человек“, где злые силы поэт выделил только этой краской. Белым цветом поэт раскрашивал месяц над крышей, гладь реки, и лунный луч – как „белоснежное перо“, что также вполне адекватно воссоздают переводчики напереводящем языке, подбирая функционально-смысловые эквиваленты, которые имеют прозрачную внутреннюю форму и такую же символику в сербском языке:

Черный человек,
Черный человек,
Черный человек,
На кровать ко мне садится
Черный человек,
Спать не дает мне всю ночь.
Черный человек,
Водит пальцем по мерзкой книге.
(с.308)

Црни човек,
Црни човек,
Црни човек,
На кревет ми седа,
Црни човек ми не да
Да тренем целе ноћи.
Црни човек – прстом –
По књизи - клизи –мрској. (с.309) –
М. Т.

Снежная равнина, белая луна,
Саваном покрыта наша сторона.
И березы в *белом* плачут по лесам.
Кто погиб здесь? Умер? Уж не я ли
сам. (с.288)

Снежне равни, *беле месечине сјај*,
Покровом мртвачким застрт родни крај.
Плач бреза у *белом* слуша шуме храм.
Ко погибе овде? Нисам ли ја сам?
(с.289) – М. Т.

Символика **красного** цвета и его оттенков у Есенина не выходит за рамки традиционного смысла: любовь, романтика, страсть, счастье, покой, мечтание, удовлетворение жизнью:

Красный вечер за кукунм
Расстелил кудрявый бредень. (с.46)

Разапете своје мреже
Ужарени сутон вече. (с.47) – М. Ж.

Важно подчеркнуть, что в поэзии Есенина цвет имеет и символическое значение: „*Чёрный конь*“ – *предвестник смерти*. „*Красный конь*“ – *символ революции*:

Сойди, явись нам, *красный конь*,
Впрягись в земли оглобли.
Нам горьким стало молоко
Под этой ветхой кровлей. (с.124)

Сиђи к нама, коњу горди!
Упрегни земљу у руду крошњи.
Млеко нам је постало горко
Под овим кровом трошним.(с.125) –
Д. К.

Данило Киш, поменяв красного коня на гордого, стер символическую окраску этого стихотворения. Переводческие цветовые трансформации очень часто бывают необоснованными, так как в конечном счете данные приемы приводят к искажению авторской манеры повествования, стиля стихотворений Сергея Есенина. Так в стихотворении „О пашни, пашни, пашни“ переводчик Никола Бертолино „украсил“ оригинал, заменив день *вчерашний* на серый, *горсть солнца* на золотые пальцы и *библия* стала голубой:

О пашни, пашни, пашни,
Коломенская грусть,
Насердце день вчерашний,
А в сердце светит грусть,
Как птицы, свищут версты
Из-под копыт коня.
И брызжет *солнце горстью*
И мыслил и читал я
По *библии ветров*,
И пас со мной Исайя
Моих *золотых коров*. (с.78)

О, њиве, њиве, њиве,
Туго у крају мом,
На срцу – *дани сиве*,
У срцу – блиста дом.
Ко птица звижде врсте
Под запрегом кроз раж.
У косу *златне прсте*
Слепо ми сунчев дажд...
Ту сам *библију плаву*
Ветрова читао ја,
А *златне* ми је *краве*
Чуво Исаија. (с.79) – Н. Б.

Есенин нередко использовал и такой прием: он, как художник, размывал на холсте цвета, убирал четкие линии и позволял цветам переходить друг в друга. К примеру, в стихотворении „Дымом половодье“ общим фоном является желтый („Жёлтые поводья/ Месяц уронил“), который затем переходит в рыжий („Церквами у прясел/ Рыжие стога“), а заканчивается стихотворение в черных

и темно-синих тонах: „Чёрная глухарка/ К всенощной зовет/ Роща синим мраком/ Кроет голытьбу“:

Дымом половодье
Зализало ил.
Желтые поводья
Месяц уронил.
Еду на баркасе,
Тычусь в берега.
Церквами у прясел
Рыжие стога.
Заунывным карком
В тишину болот
Черная глухарка
К всенощной зовет.

Месецу у воду
Пала *узда жута.*
Сам сам, а обала
Уз бок чамца мог.
Ко црква крај плота
Рићег сена стог.

Тужним, сетним граком
Из тиђине ове
Црни тетреб мраком
На вечерњу зове.

Роща *синим мраком*
Кроет голытьбу...
Помолюсь украдкой
За твою судьбу.
Половодаь зализо
Блатиште крај пута.

Тамом шума крије
Голотињу своју...
Молићу се кришом
За судбину твоју. (1, с.34) – Б. Ђ.

Подводя итоги проведенного исследования, можно заключить, что цветопись для Есенина являлась не просто художественным приемом, с помощью которого они воссоздавали реальный мир, отражали свои идеи, а явление сущностное. На основе этой фундаментальной категории объединялись все уровни текста и реализовывался авторский замысел. Есенин больше мыслил колористическими категориями во всем их многообразии для него признак цвета или его отсутствие не просто многозначная деталь, но концентрация смысла, несущая в себе целый ряд функциональных значений. Присутствие цветописи в его творчестве обусловлено особенностями поэтического мышления автора, выразившегося в непревзойденном умении каждого обнаруживать что-то новое, уникальное в реалиях окружающего мира и с помощью цвета разукрасить его новыми красками.

Имея определенное сходство, цветообразы Есенина образовывали разные системы, что объясняется индивидуальными различиями в поэтике и мировосприятии автора. С помощью цвета Есенин показывал неразрывность своей души с родной природой.

Цветообразы Есенина тесно связаны с другими выразительными средствами, выполняя при этом не только изобразительную, но и коммуникативно-прагматическую, семантическую, предметную, символическую, семантическую, эмоциональную, экспрессивную, моральную, оценочную функции.

Смысл этого функций – налаживание контакта между поэтом и читателем, передача ему не только картины образного мира, но и авторского отношения к этой картине. Подобная поэтическая установка позволяет читателю в контексте произведения строго определить роль рисуемых образов, обозначить акценты стихотворения, заострить внимание на внутренних переживаниях поэта.

При переводе текста стихотворений Есенина на сербский язык возникает целый ряд трудностей, в числе которых несовпадение смысловых и стилистических объемов цветопоэтики разных языков, несоотнесенность плана выражения и плана содержания, национального колорита сопоставляемых цветовых гамм. Передача таких свойств цветообразной поэтики, как образность, экспрессивно-стилистическое значение, недифференцированность значений в одном языке по сравнению с другим, многозначность символики цвета, степень окказиональности цветообозначения у Есенина также вызывало у переводчиков определенные затруднения.

Проведенное исследование показало, что, несмотря на значительные трудности, возникающие при передаче стихотворений Есенина на иностранные языки, сербские тексты его поэзии отвечают основным требованиям адекватности перевода: сохранение смысла, стиля и национального своеобразия подлинника. Сравнение текстов оригинала и его соответствий в переводе позволило выявить высокую степень точности передачи цвета в есенинской поэзии, что обусловлено не только мастерством переводчиков, но и близким родством русского и сербского языков, историческими, экономическими и культурными связями народов-носителей этих языков.

Несмотря на близкое родство языков, культур, различных понятий и представлений русского и сербского народов, следует иметь в виду, что использование калькирования при переводе цветообозначений не безгранично. Языки славянских народов располагают своими специфическими системами образов и форм их выражения, которые нельзя переносить из русского языка в сербский механически, превращая дословный перевод в буквальный, не вызывающий необходимых ассоциаций у сербского читателя.

В настоящем исследовании отмечаются случаи буквального перевода, причиной которого чаще всего является непонимание смысла есенинской символики цвета, неправильной оценки их стилистических оттенков переводчиками. Наличие понятного и прозрачного образа, лежащего в цветовой символике Есенина, низкая степень семантической слитности ее компонентов открывает широкие возможности для соответствующего перевода есенинской поэзии и ждет новых переводчиков. Таким образом, есенинская хроматическая коммуникация в переводах иногда вызывает собой несколько иные психические реакции, связанных с визуальным восприятием, чем они в оригинале. Цвет в системе есенинской визуальной коммуникации, являясь абстрактным визуальным средством невербального общения с определённым количеством потенциальных значений, актуализируемых в каждом конкретном случае, а также особой знаковой системой, – в рамках сербской культуры представляет

модель несколько отличную от оригинала, с добавлениями и видением Есенина на сербских носителей языка и переводчиков.

Литература

- Гете, И. (1996). *К учению о цвете (Хроматика)*// *Психология цвета*. Москва.
- Есенин, С. (1995–2000). Полн. собр. соч.: в 7 т. Москва: Наука – Голос.
- Јесенин, С. (1995). *Поезија*. Двојезично издање. Никшић: Унирекс.,
- Јесенин, С. (1973). *Целокупна дела*, књ 1–6. Београд: Издавачко предузеће Рад.
- Кандинский, В. (1996). *О духовном в искусстве* // *Психология цвета*. Москва.
- Holliday, A., Hyde, M. & Kullman, J. (2004). *Intercultural communication*. London: Routledge.

Лариса Раздобудко-Човић

ФУНКЦИЈЕ БОЈА У ПОЕЗИЈИ СЕРГЕЈА ЈЕСЕЊИНА И НАЧИНИ ПРЕВОДА НА СРПСКИ ЈЕЗИК

Резиме: Предмет истраживања у овом раду су особености употребе и функционирања палете боја као средства невербалне комуникације у стваралаштву Сергеја Јесењина, дефинисање њене философско-поетске парадигме путем упоредне анализе употребе боје као средства уметничког израза за преношење осећања или слике света (на руском – цветопись) и уочавање основних тешкоћа са којима се сурећу говорници српског језика при превођењу руских представа везаних за симболику боја.

Након обављеног истраживања, аутор долази до закључка да је Јесењина палета боја изузетно богата: она представља игру боје, представљена као целовито емоционално расположење; песникова употреба боје као средства уметничког израза синтетизује у себи различите смисаоне целине, а оне пак, у збиру, граде нарочит интертекстуални континуум. Осим тога, Јесењина аутентична симболика боја у тесној је вези са другим изражајним средствима, вршећи притом не само (с)ликовну, него и комуникативно-прагматичку, семантичку, предметну, емоционалну, експресивну, моралну и естетско-вредносну функцију. Смисао свих ових функција јесте успостављање контакта између песника и читаоца, песниково преношење читаоцу не само живе слике, већ и ауторовог односа према тој слици.

Овакав поетски став омогућава читаоцу да у контексту дела јасно одреди улогу ликовна и слика, уочи акценте песме, фокусира пажњу на унутрашња преживљавања аутора. Што се, пак, превода тиче, у највећем броју примера примећујемо адекватну реконструкцију песникове поетике боја у њеној динамици, што сведочи о чињеници да су наши преводиоци реализовали један од најактуелнијих задатака теорије и праксе превођења.

Стваралачка иницијатива преводилаца, мада не увек успешна, испољава се у употреби дословног и описног метода преношења јесењинске палете боја – његове индивидуалне невербалне комуникације.

Кључне речи: поетске слике боја, Јесењинова аутентична симболика боја, поетика боја, невербална комуникација, визуелна комуникација, преводилачки еквиваленти.

MOTIVACIJA KAO JEDAN OD FAKTORA KVALITETA UČENJA STRANIH JEZIKA NA NEMATIČNIM DEPARTMANIMA

Sažetak: U ovom radu smo izdvojili i analizirali faktore koje smo smatrali značajnim za kvalitetnu realizaciju nastave stranih jezika na nematičnim departmanima, i to sa ciljem da se ukaže na mogućnosti i načine što kvalitetnijeg koncipiranja časova i rada u ovoj oblasti. Članak predstavlja pojam i karakteristike učenja stranog jezika kao i faktore koji mogu uticati na učenje jezika. Posebna pažnja posvećena je faktoru uzrasta u kojem se počinje sa učenjem jezika, kritičnom periodu, kao i teorijama o njegovom okončanju, koji nam mogu biti smernica na koje intelektualne funkcije se nastava stranog jezika može osloniti u određenim periodima. Članak, zatim, obrađuje pojam kulturološkog relativizma, interkulturološke kompetencije, kulturološke svesti i kulturološkog šoka, koji su značajni za razumevanje i bolje organizovanje nastave stranih jezika. Njihovo uvažavanje u nastavi doprinosi bogatstvu sadržaja nastave, dok sa druge strane, ima značajan vaspitni potencijal i doprinosi razvoju ličnosti studenata i njihovih, ne samo jezičkih, već i socijalno-emocionalnih kompetencija, jer se pomoću kulturološkog pristupa u nastavi stranih jezika može smanjiti etnocentrizam i pojedinac se može usmeravati ka tolerantnijem pristupu i prihvatanju ideje „drugog“.

U drugom delu rada posvećena je pažnja motivaciji za učenje stranih jezika pa je u tom cilju iznet niz faktora koji navode onog ko uči neki jezik da primeni svoju jezičku sposobnost na učenje jezika. Teorijski deo rada upotpunjen je rezultatima istraživanja izvršenog među studentima Akademije lepih umetnosti u Beogradu, koji su pokazali da vrsta motivacije determiniše i sam tok učenja stranog jezika. Analizom rezultata istraživanja utvrđene su i identifikovane potrebe studenata te su doneseni zaključci o načinima i mogućnostima kvalitetnijeg koncipiranja nastave i motivisanja učenika.

Ključne reči: strani jezik, kritični period, kulturološki relativizam, motivacija

Jezik je sistem simbola pomoću kojeg pojedinac opisuje kako spoljašnji, realni svet koji ga okružuje, tako i svoj unutrašnji svet, ali i njihov međusobni odnos. Mada ljudi mogu da komuniciraju i van kategorija jezika, jezik je osnovno, a i najkompleksnije sredstvo pomoću kojeg upoznajemo misli drugih ljudi. Zbog toga se učenje jezika kao predmet istraživanja pojavljuje, osim u lingvističkim, tako i u mnogim pedagoškim, sociološkim i psihološkim naučnim radovima.

Analizirajući karakteristike različitih jezika, lingvisti pokušavaju da nađu šta je to različito, a šta zajedničko za sve jezike. Postavlja se zato i pitanje da li učiti neki jezik znači ujedno i učiti da razmišljamo na tom jeziku. Bendžamin Vorf 1956. godine iznosi sada već čuvenu hipotezu po kojoj kaže da sposobnosti koje koristimo kako bismo shvatili svet potiču iz našeg sopstvenog jezika, pa stoga govornici različitih jezika poimaju svet na različite načine. On dalje zaključuje da jezik koji učimo oblikuje način na koji percipiramo realnost i mislimo o njoj. Dakle, učiti jezik znači učiti da mislimo, a ne da govorimo (Pinker, 1994).

Drugi i strani jezik – osnovna određenja

Drugi jezik – L2 (*second language*) je jezik koji nije maternji, uči se pohađanjem tečajeva, ali unutar sredine u kojoj je taj jezik sredstvo komunikacije, i služi za jezičku interakciju u svakodnevnom životu (Vučo, 2009: 16). Taj jezik nazivamo *drugi* samo u odnosu na prvi (maternji), a ne da bismo ga rangirali po važnosti. Tokom usvajanja L2, osoba se, gotovo neprekidno sreće sa jezikom koji je predmet njenog učenja, i to u okruženju u kojem se taj jezik koristi.

Strani jezik – FL (*foreign language*) je svaki jezik koji osoba nauči posle maternjeg ili jezika sredine. Pojam FL obuhvata onoliko jezika koliko osoba nauči (tri, četiri...) i svaki pojedinačno označavamo pojmom FL. Učenje i usvajanje stranog jezika odvija se u institucionalizovanom okruženju, tj. uvođenjem predmeta u škole ili na specijalnim tečajevima jezika (Vučo, 2009: 16). Bitna razlika između stranog i drugog jezika je u tome što je kod usvajanja stranog jezika učenik izložen samo onom jezičkom inputu koji pruža nastavnik ili profesor koji u najvećem broju slučajeva nije izvorni govornik.

U procesu učenja jezika dvoje je protagonista: jezik koji se uči i osoba koja ga uči. Postoji niz faktora koji utiču na uspešnost tog procesa, a delimo ih na spoljašnje i na unutrašnje.

Unutrašnji faktori su oni koji su direktno povezani sa karakteristikama studenta: uzrast, sklonost ka učenju jezika, motivacija, kognitivni stil, afektivni/emotivni faktori.

Drugu grupu faktora definišemo kao **spoljašnje faktore**. Ovoj grupi pripada ambijent u kojem se proces učenja odvija, kao i atmosfera van učionice, životni stil studenta i odnos studenta prema lingvističkom inputu (Villarini, u De Marco, 2000).

Mnogi lingvisti smatraju da je najvažniji faktor koji utiče na učenje jezika upravo uzrast učenika a nepodeljen je njihov stav o tome da deca lakše usvajaju jezike od odraslih. Kao značajan zaključak pojavljuje se i to da deca postižu bolje rezultate na nivou usvajanja fonetskih pravila, dok adolescenti lakše savlađuju sintaksička i semantička pravila jezika. Objašnjenja zbog čega je to baš tako su različita, ali skoro sva imaju zajedničku crtu u sledećem: povezanost uzrasta i učenja jezika objašnjava se neurološkom zrelošću deteta. U tom kontekstu se onda pominje i kritično doba kao i period lateralizacije (Villarini, u De Marco, 2000: 71).

Kritični period – pojam i teorije

Uvaženi lingvista Leneberg iznosi tezu prema kojoj postoji period kada se jezik (L1, ali i FL, L2) uči veoma lako, prirodno i bez napora. Deca uspeavaju veoma precizno da imitiraju ne samo zvukove, već i ritam i intonaciju jezika kojem su izloženi. Sve dok proces lateralizacije nije okončan, desna hemisfera preuzima funkcije koje uobičajeno obavlja leva hemisfera i obrnuto, a na taj način se uspostavlja jedan holistički pristup koji usvajanje jezika deci čini veoma lakim i brzim. Do devete godine obe moždane hemisfere imaju ulogu u proizvodnji govora, a posle 10–12. godine završava se proces lateralizacije, i svaki deo mozga preuzima svoju funkciju, jezičke podfunkcije se ukorenjuju u okviru dominantne hemisfere dok veza između leve i desne hemisfere prestaje da biva toliko fleksibilna. Nakon tog perioda gubi se cerebralna „elastičnost“ koja je zadužena za lakše povezivanje činjenica, pamćenje i reprodukciju jezika (pre svega fonetski). To doba naziva se *kritični period*. Penfield, teoretičar kritičnog perioda, smatra da, kada je reč o učenju jezika, ljudski mozak postaje progresivno krut posle devete godine i da kada se jezici uče po prvi put u drugoj dekadi života, postaje veoma teško postići dobre rezultate jer je problem fiziološke prirode (Penfield, Roberts, 1959).

Motoričke i lingvističke sposobnosti se razvijaju istovremeno i, nakon kritičnog perioda, ove dve funkcije se razdvajaju i ukorenjuju u različite delove hemisfere, što učenje jezika čini znatno težim nego pre kritičnog perioda. Leneberg dalje kaže da ako se učenje drugog jezika odvija posle puberteta, taj proces zahteva svestan trud i strani akcenti se ne mogu savladati bez poteškoća. Lingvista Skovel takođe izdvaja izgovor od drugih polja u jeziku tvrdeći da je učenje drugih aspekata jezika suštinski različito od učenja izgovora jer vokabular kao i morfosintaksa nemaju „fizičku realnost“ poput fonetike. On čak tvrdi da ljudi izloženi drugom jeziku posle dvanaeste godine ne mogu nikada da dostignu fonološki izvornog govornika (Scovel, 1988).

Neki lingvisti (Titone, Walsh, Diller, Ellis) se međutim, suprotstavljaju postojanju jednog kritičnog perioda, već veruju u postojanje više kritičnih perioda koji se mogu vezivati za različite aspekte jezika: fonetiku, semantiku, sintaksu (Villarini, u De Marco, 2000).

Objašnjenja nekih naučnika vezana za kritični period ne fokusiraju se na neurobiološke faktore. Krašen, na primer, vezuje kritični period za kognitivno sazrevanje a inhibiciju „prirodnog“ usvajanja jezika povezuje sa tendencijom adolescenata da konstruišu kognitivne strukture. Naime, kod adolescenata su već stabilizovane jezičke strukture maternjeg jezika što dovodi do različitih interferencija koje su manje prisutne ako je učenje započeto ranije. Pored toga, Krašen smatra da „afektivni filter“ jača u pubertetu i dok kod dece afektivni filter retko inhibira proces usvajanja jezika, kod starijih je gotovo nemoguće isključiti ga te postići nivo izvornog govornika (Krashen, 1975).

Inspirisan Frojdovskom psihološkom strujom svog vremena, Stengel pokušava da objasni fenomen kritičnog perioda time da *super ego* nije dovoljno razvijen kod dece a da kod odraslih upravo on igra glavnu inhibitorsku ulogu pri učenju je-

zika i da kod dece postoji *inter alia* odnosno identifikacija sa drugima kao i želja da budu poput drugih. Kod dece postoji, tvrdi on, i narcizam koji umanjuje osećaj stida, koji mnogi odrasli osećaju kada počnu da govore strani jezik (Stengel, 1939). Još jedan koncept biva pozajmljen od Frojda, a to je ideja jačanja ego-granica sa godinama i Skovel uvodi novi termin: *jezički ego*, tvrdeći da učenje drugog jezika zahteva stvaranje novog identiteta, a da bi se to dogodilo granice jezičkog ega moraju biti fleksibilne, što je kod odraslih retko slučaj (Singleton, 2007).

Pretpostavke o okončanju kritičnog perioda polaze od prve godine života pa do adolescencije te je gotovo nemoguće definisati zaključak, a sa druge strane, teorije o samom nastanku, poreklu, postojanju jednog ili više kritičnih perioda, kao i vrsti takođe su brojne.

Učenje stranog jezika i kulturološki relativizam

Kada učimo strani jezik, nemoguće je ignorisati kulturu zemlje odakle taj jezik potiče. Jezik je socijalni instrument i njegova primarna funkcija je komunikacija, a bez poznavanja kulture jezika koji se uči, reakcija na input kojem smo izloženi može biti neadekvatna.

Prema istraživanjima Pijažea, Lamberta i ostalih, oko desete godine života nastupa ključni period za razvijanje odnosa prema drugim nacijama i grupama koje se poimaju kao „drugi“. U tom dobu deca prelaze od egocentrizma ka reciprocitetu i informacije koje se dobijaju do desete godine života, dete veoma rado upija (Curtain, Dahlberg, 2004). Ovaj način širenja vidika i percepcije sveta onemogućava sužene poglede na svet oko sebe i ograničen broj životnih mogućnosti. „Oni koji su učili strane jezike su tolerantniji po pitanju razlika među ljudima“ (Carpenter, Torney, 1973). Pozitivni uticaj kulturoloških informacija je značajno povećan kada su te informacije doživljene kroz učenje stranog jezika i iskustva u kulturološki autentičnim situacijama (Curtain, Dahlberg, 2004).

U cilju razvijanja interkulturološke kompetencije, bitno je osvrnuti se na one faktore koji određuju kulturu jednog naroda i jezika. To je pre svega socio-kulturološki kontekst, odnosno način ponašanja i ustaljeni vid komunikacije, a onda i pogled na kulturu u civilizacijskom smislu kroz njena dostignuća u svetu umetnosti.

Dvadeset prvi vek je doba globalne nezavisnosti, multietničkog i multikulturološkog društva. Učenje stranih jezika pruža mogućnost istraživanja drugih kultura dok se istovremeno zapravo produbljuju znanja vezana za sopstvenu kulturu. Tokom tog procesa stvara se sigurno okruženje koje vodi učenike kroz proces samoaktualizacije i samootkrivanja. Učenjem stranog jezika i kulture razvija se sopstveni način razmišljanja i pogleda na svet, uči se vrednovanje i sebe i onih koji su različiti od nas. Učenje stranih jezika u tom cilju obezbeđuje i kognitivne i socio-kulturološke benefite (Genese, Cloud, 1998). Širenjem vidika i stvaranjem novih horizonata stvara se sloboda da istražujemo različite vrednosti i percepcije, jer nismo sputani uskim pogledom na svet ili pogledom koji je ograničen samo sopstvenom kulturom (Carpenter i Torney, 1973).

Ideja kulturološke kompetencije nosi sa sobom i niz pojmova vezanih za tu problematiku a jedan od pojmova koji se uvode je **kulturološka svest** (engl. cultural awareness). Kulturološka svest je koncept koji je postao popularan u edukaciji osamdesetih i devedesetih godina 20. veka. Razvoj kulturološke svesti je usko povezan sa razvojem postmodernog društva koje se interesuje za kulturne razlike i odnos prema „drugom“ bez obzira na nacionalno, etničko, socijalno poreklo. Značajan koncept kulturološke svesti je ideja prilagodljivosti, tj. ideja da uvid u drugu kulturu i običaje ima veliki značaj za razumevanje sebe i sopstvene kulture.

Ovaj koncept se povezuje sa učenjem maternjeg jezika (L1), ali svoju najširu primenu ima u učenju stranog jezika (FL). Upravo je težnja ka širem pristupu jeziku, čak i na početnom nivou, dovela do toga da razvijanje kulturološke svesti čini veliki deo učenja jezika. Zbog toga je sasvim prirodno da se u tom procesu javlja niz pitanja koja nastavnici stranih jezika često postavljaju. Jedno od prvih pitanja koje se nameće je pitanje prilagodljivosti: koliko pažnje treba posvetiti razumevanju kulture i društva zemlje čiji jezik se uči u odnosu na razumevanje sopstvene kulture, a zatim kakvu i koliku ulogu u tom procesu čini kulturološka komparacija?

Dalje se postavlja pitanje koliki značaj treba dati kognitivnoj dimenziji (znanje i razumevanje) u odnosu na afektivne faktore (stavovi, predstave, osećanja), a odmah potom i pitanje sadržaja kognitivne dimenzije, tj. koja kulturološka i socijalna pitanja je potrebno znati i koliko pažnje treba usmeriti ka poznavanju činjenica u odnosu na razumevanje odnosa? Sledeće pitanje tretira razumevanje istorijske dimenzije, odnosno koliko pažnje treba posvetiti istorijskim pitanjima u odnosu na savremene probleme? Svakako u nastavku dolazimo i do pitanja razumevanja literature i da li kulturološka svest podrazumeva i književnost jezika koji se uči?

Na kraju postavljamo možda ključno pitanje: da li je moguće razviti kulturološku svest na daljinu, u učionici, u odnosu na kulturološko iskustvo koje se razvija boravkom u zemlji jezika koji se uči?

Kao što je već rečeno, veoma važan aspekt kulturološke svesti je prilagodljivost. Razvijanje kulturološke svesti je proces koji vodi od etnocentrizma ka toleranciji, uključujući svest o nacionalnim stereotipima. Na taj način dobijamo antropološke diskusije o kulturi razvijajući kulturološki relativizam, a sa druge strane socijalno psihološke diskusije o predrasudama, stereotipima i socijalnim spoznajama. Kulturološka svest je koncept koji spada u glavne ciljeve učenja stranih jezika a vodi ka razvijanju **interkulturološke kompetencije** (engl. intercultural competence). To je sposobnost uspešnog komuniciranja pripadnika različitih kultura uz lingvističke, sociolingvističke i govorne kompetencije. Govornik treba da poznaje socijalnu dimenziju jezika kojim se služi kao i običaje zemlje odakle jezik potiče. Interpretirajući i povezujući informacije koje dobija, otvoren je u komunikaciji i spreman za prihvatanje drugih kultura bez predrasuda. Termin koji je suprotan interkulturološkoj kompetenciji, a kao pojava nimalo redak u modernom društvu, je **kulturološki šok** (engl. cultural shock). To je prevashodno emotivna reakcija koja proizilazi iz nemogućnosti da razumemo, kontrolišemo ili predvidimo nečije ponašanje (Byram, 2002).

Uzevši u obzir sve gorenavedeno, razvijanje interkulturološke komunikacijske kompetencije u društvu u kojem živimo je izuzetno važan aspekt učenja stranog jezika. Ukoliko se jezik uči u institucionalizovanim okvirima, a najčešće je to slučaj, nastavnici stranih jezika bi trebalo posebnu pažnju da posvete ovom pitanju. Nastavnik stranih jezika je prirodno u ulozi osobe koja gradi mostove među različitim kulturama i može pripremiti učenike na komunikaciju u stranoj kulturi i unapred ih upozoriti na neke kulturološke fenomene u cilju izbegavanja nesporazuma, neugodnih i nerazumljivih situacija (Bilić, 2008).

Motivacija za učenje stranih jezika

Motivacija je unutrašnji faktor koji, bez sumnje, može biti od presudnog značaja za učenje stranog jezika. Motivacija za učenje jezika obuhvata više faktora koji navode onog koji uči neki jezik da primeni svoju jezičku sposobnost na učenje tog jezika.

Osim već poznate opšte podele motivacije na intrinzičnu i ekstrinzičnu tj. spoljašnju i unutrašnju, važno je navesti i motivaciju koja se tiče isključivo učenja stranih jezika.

Najznačajnija istraživanja na polju motivacije za učenje stranih jezika sprovedli su Gardner i Lambert. Njihova podela motivacije je na integrativnu i instrumentalnu.

Integrativna motivacija zasniva se na potrebi osobe za identifikacijom sa kulturom grupe čiji jezik uči. Kada je ova potreba povezana sa trudom uloženi da bi se taj cilj postigao, željom da se nauči jezik i povoljnim reakcijama na jezik, sredinom i kontekstom u kojem se jezik govori, tada je reč o pravoj integrativnoj motivaciji. Bez svih ovih činilaca, integrativna orijentacija predstavlja cilj kojem nedostaje motivacija. Može da se desi da osoba bude integrativno orijentisana, ali da nije jako motivisana da nauči strani jezik. U nizu istraživanja sprovedenim na ovu temu dolazi se do zaključka da učenici koji izaberu integrativnu motivaciju umesto instrumentalne, kao opis svoje motivacije za učenje jezika, pokazuju viši nivo intenziteta motivacije (Dörnyei, Schmidt, 2001).

Nasuprot integrativnoj, **instrumentalna motivacija** predstavlja utilitarnu orijentaciju. Ona se odnosi na želju osobe da nauči jezik kako bi ostvario neki cilj poput dobijanja posla, poboljšanja lične kulture, napredovanja u karijeri. Ne postoji socijalno-emosivni kontekst, već se jezik uči iz isključivo pragmatičnih razloga. Instrumentalna motivacija može biti veoma jakog intenziteta i često jača od integrativne motivacije, ali u odnosu na integrativnu, na duže staze, ona ima tendenciju da traje kraće (Villarini u De Marco, 2000). Sa druge strane, Gardner izdvaja integrativnu motivaciju kao dominantniju jer će integrativno orijentisan učenik imati pozitivan stav prema jeziku. Učenje stranog jezika ne mora nužno da bude isključivo instrumentalno ili integrativno orijentisano. Osoba može istovremeno biti i integrativno i instrumentalno motivisana jer jedna vrsta motivacije ne isključuje drugu. Od ključnog značaja ne mora biti instrumentalna ili integrativna motivacija, već motivacija koja se dinamično razvija u toku procesa učenja.

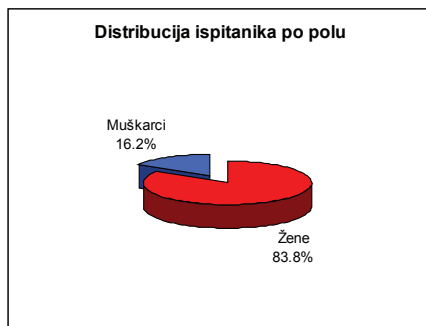
Šta nas motiviše?

Verovatno najveći broj osoba uči strani jezik u školi, kao deo kurikuluma. Kada počne učenje stranog jezika, većina učenika je motivisana idejom da će za par meseci moći da komunicira na tom jeziku. Uglavnom nisu svesni zahteva i zadataka koje će morati da obave u tom procesu. Vrlo često su prilično uzbuđeni idejom da će učiti neki drugi jezik i prilaze mu sa entuzijazmom. Ovaj osećaj, nažalost, najčešće ne traje dugo. Ako uzmemo kao primer učenje stranog jezika u školskim okvirima, najčešća zapažanja nastavnika stranih jezika su da entuzijizam nestaje pre kraja prve godine učenja. Bilo da je uzrok tome gramatika koja se intenzivno obrađuje tokom prve godine učenja (ako ne govorimo o prepubertetskom periodu!), ili je u pitanju nedostatak nastavnika koji su izvorni govornici kao i autentičnih jezičkih situacija van učionice, zaključak ostaje isti. Poteškoće sa kojima se učenici susreću rađaju se zato što učenje stranog jezika nema mnogo toga zajedničkog sa drugim školskim predmetima, iako učenici toga često nisu svesni. Tokom učenja drugog jezika, postoji niz zahteva i odgovornosti koje moraju ispuniti kako bi položili ispit ili dobili prelaznu ocenu. Od učenika se traži da savladaju jezički sadržaj (vokabular, gramatika), zatim treba da steknu jezičke veštine, da razviju odnos prema jeziku koji uče i najzad da razviju izvesnu dozu želje da koriste jezik izvan učionice.

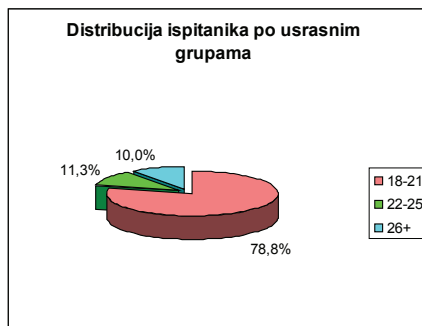
Bitan motiv za učenje jezika je odnos prema zemlji čiji se jezik uči. Tokom učenja stranog jezika neminovno se susrećemo i sa kulturom zemlje gde se taj jezik govori. Upoznavanje nove kulture: običaja, istorije, mentaliteta, vodi ka proširivanju vidika kroz upoznavanje i poštovanje kulturoloških i civilizacijskih vrednosti zemlje gde se govori ciljani jezik. Kada proces jezičke edukacije obuhvati i kulturu i civilizaciju ciljanog jezika, stiže se do veoma važnog jezičkog cilja, a to je kulturološki relativizam. Ukoliko se taj proces odvija pravilno, dovodi do komparativne analize na nivou kulturoloških modela sopstvene kulture i kulture ciljanog jezika. Stoga još jednom zaključujemo da učeći novi jezik doprinosimo formiranju stava u kojem vrednujemo svaku kulturu podjednako, razvijamo toleranciju, rušimo predrasude i stereotipe. Kulturološka kompetencija je neophodan uslov za socijalizaciju jer učenik koji ne poznaje ili ne poštuje kulturološke modele zemlje čiji jezik uči, smatra se nevaspitanim ili neobrazovanim kada pokuša da stupi u kontakt sa strancima.

U istraživanju rađenom na Akademiji lepih umetnosti 2011. godine, studenti različitih smerova (menadžment, gluma, likovne i primenjene umetnosti) koji uče italijanski jezik, odgovarali su na pitanja o svojim motivima i ciljevima učenja italijanskog jezika.

Od 80 anketiranih studenata prve i druge godine ALU, 83.8% je ženskog, a 16.3% je muškog pola (slika 1). Ispitanike smo svrstali u tri kategorije: uzrast 18–21, 22–25 i preko 25 godina. Ukupno 78.8% studenata ima između 18–21 godinu, što je očekivani rezultat s obzirom na to da je to norma za studente prve i druge godine (slika 2).

Slika 1

Slika 2

Kada su u pitanju veze ispitanika sa italijanskim jezikom, trećina studenata odgovara da italijanski jezik uči zato što voli italijanski jezik i Italiju (ispitanici su mogli da zaokružuju više od jednog ponuđenog odgovora), te zaključujemo da je i integrativna motivacija prilično izražena (tabela 1).

VEZA SA ITALIJANSKIM JEZIKOM	%
Volim italijanski jezik/Italiju	76.3
Imam prijatelje u Italiji	23.8
Roditelji su mi u Italiji	8.8
Često idem u Italiju	10

Tabela 1

Motivi i ciljevi učenja stranog jezika

Zanimalo nas je šta je bio glavni **motiv** da se od ponuđenih jezika, kao izborni predmet, izabere italijanski jezik. Odnos studenata prema zemlji značajno je determinisao njihov motiv da se odluče baš za italijanski jezik. Kada sagledamo motive koji pokreću studente na učenje italijanskog jezika, dakle, osim lepote jezika i nastavka studija u Italiji, javlja se i značajan procenat onih koji jezik uče iz zadovoljstva i lične kulture (i ovde su ispitanici mogli da zaokružuju više od jednog odgovora). Ovim zaključujemo da učenje novog, u ovom slučaju italijanskog jezika, studenti doživljavaju kao svojevrsan vid zabave, proširenje lične kulture, upoznavanje sa novom zemljom i širenje sopstvenih vidika (tabela 2).

MOTIV	%
Lična kultura	47.5
Nastavak studija u inostranstvu	50.0
Posao	20.0
Zadovoljstvo	41.3
Lepota jezika	75.0

Tabela 2

Na osnovu dobijenih rezultata o motivima za učenje italijanskog jezika, možemo izvesti zaključak da se nastava može koncipirati tako da ide u susret željama i potrebama studenata, a da u tom procesu ne izgubi na kvalitetu, već da dobije na motivacionim potencijalima. Naime, ovaj deo istraživanja pokazuje da studenti kao značajan motiv za učenje italijanskog jezika imaju nastavak studija u inostranstvu, a to znači da im možemo ponuditi nastavne jedinice koje obrađuju studentski život, akademske diskurse, kako formalnog, tako i neformalnog registra.

Prvi **cilj** učenja jezika kojem stremimo još od najranijeg detinjstva je *socijalizacija*. Dete uči da se izražava iz želje da komunicira sa drugima, razume ih i izrazi svoje potrebe i emocije, a tu jezik igra ključnu ulogu u interakciji.

Kod učenja stranog jezika učenici su najčešće motivisani željom da komuniciraju sa drugim osobama koje koriste taj jezik. Komunikativna funkcija je osnova socijalizacije kao jezičkog cilja, a ona se kod formalnog učenja jezika stimuliše kroz interakciju sa drugima putem didaktičkih tehnika poput *role-play*, putem slušanja i čitanja originalnih tekstova, odgovaranja na pitanja itd. (Diadori u De Marco, 2000: 93). Međutim, samo poznavanje jezika nije dovoljno za komunikaciju. Osim jezičke kompetencije, neophodna je, kako pragmatična strana jezika, tako i sociolingvistička. Znati jezik i znati kako da ga upotrebimo nije isto. Osim poznavanja fonetičkih, gramatičkih, leksičkih pravila, bitno je i poznavati jezik kao sredstvo kojim reagujemo u datom kontekstu (kada nudimo pomoć, čestitamo itd.) tj. njegovu pragmatičnu stranu. Sociolingvistička strana jezika ogleda se u poznavanju gestikulacije, govora tela, kao i pravila šta, kome i kojom prilikom kažemo.

Odgovori ispitanika na pitanje o **cilju** učenja italijanskog jezika prikazani su u tabeli 3 (uz mogućnost zaokruživanja više od jednog odgovora):

CILJ	%
Konverzacija	53.8
Razumevanje literature, filmova, pesama	18.8
Potpuno ovladavanje jezikom	52.5
Ostalo	1.3

Tabela 3. Cilj učenja italijanskog jezika

Profesori imaju veoma važnu ulogu u motivisanju učenika, zatim, tu su pedagoške tehnike, stav profesora prema jeziku koji predaje, grupa u kojoj se učenje odvija itd, međutim, zanimljivo je istaći i ulogu roditelja u motivisanju učenja stranog jezika kod dece. Ta se uloga može podeliti na na aktivnu i na pasivnu. Aktivno roditelji učestvuju u motivisanju dece kada ih podržavaju da uče strani jezik, ohrabruju i nadgledaju. Roditelji mogu da imaju aktivnu ulogu a da ona bude negativna, na primer stavom da je učenje stranog jezika gubljenje vremena. Pasivna uloga roditelja je suptilnija i roditelji je najčešće nisu svesni. Gardner čak tvrdi da roditelji koji imaju negativan stav prema nekoj zemlji inhibiraju želju deteta da taj jezik uči i nameću mu svoj stav prema tom govornom području (Gardner, 1985).

Percepcija dece po pitanju roditeljske podrške u učenju stranih jezika nije direktno povezana sa njihovim uspehom, ali je povezana sa njihovom željom da nastave učenje. Činjenica je da su roditelji važan socijalni faktor koji utiče na učenje jezika svojim svesnim ili nesvesnim porukama koje roditelji emituju, stavovima o jeziku, važnosti učenja jezika, stavu prema kulturi jezika itd. Roditelji koji misle da je instrumentalna vrednost učenja jezika najbitnija, imaju tendenciju da pružaju znatno više ohrabrenja svojoj deci, međutim, roditelji sa povoljnim stavovima prema kulturi jezika koji se uči, zapravo promovišu kulturološku razmenu znanja. Stoga zaključujemo da kada roditelji pružaju ohrabrenje i podršku detetu u učenju stranog jezika, to ostavlja vidno povoljan uticaj na učenje stranog jezika (Gardner, 1985).

Kako motivisati učenike: porast i pad motivacije

Na pad ili porast motivacije mogu uticati kako spoljašnji tako i unutrašnji faktori. Unutrašnji faktori odnose se na individualne karakteristike učenika, njihova interesovanja, odgovornosti, trud koji ulažu, odnos prema uspehu (da li uspeh pripisuju okolnostima: sreća, težina zadatka, ili sopstvenom trudu). Spoljašnji faktori tiču se atmosfere u učionici, atmosfere u grupi, nastavnika, težine zadatka, kurikuluma itd. Nastavnik ne može da utiče na unutrašnje faktore koji pospešuju motivaciju ali može da pokuša da motiviše učenike da dostignu svoje mogućnosti i ostvare svoje ciljeve. Nastavnik može da ohrabri učenike da postave sebi jezički cilj koji bi trebalo da bude izazovan, ali realan. Ukoliko osoba ne razume kako to što uči vodi ostvarenju cilja, motivacija će izostati. Tokom učenja jezika, naročito u početnom stadijumu, uči se mnogo gramatike. Nastavnik bi trebalo da objasni zašto je toliko važno naučiti određena gramatička pravila i što je više moguće primenjivati sve naučeno u konverzaciji. Takođe je važno podsticati dobru atmosferu u grupi ističući saradnju i grupni rad pre nego kompetitivni duh. Na pitanje šta doprinosi povećanju vašeg interesovanja za učenje italijanskog jezika, ispitanici su odgovorili ovako (tabela 4):

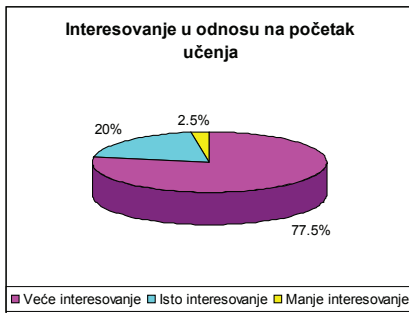
Šta doprinosi povećanju interesovanja	%
Nastavnik	73.8
Atmosfera u grupi	46.3
Udžbenik	3.8
Uspeh u učenju	43.8
Drugo	7.5

Tabela 4

Najveći broj ispitanika ističe zaslugu nastavnika za povećano interesovanje za italijanski jezik. Visok je i procenat onih koji smatraju da je atmosfera u grupi takođe bitan element koji utiče na povećanje interesovanja. Ovim rezultatima potvrđujemo teze Moskovica koji smatra da dobre atmosfere u učionici nema bez: a) zainteresovanosti i spremnosti onih koji uče jezik da saraduju i učestvuju u aktivnostima na

času i b) pozitivnog stava nastavnika koji pokazuje poštovanje i poverenje prema učenicima, pomaže im, jača njihovo samopouzdanje i utiče na njihovo zbližavanje. Ukoliko članovi grupe u kojoj se odvija učenje jezika pokažu uzajamno razumevanje, njihov zajednički rad biće umnogome lakši i uspešniji, a osećanje pripadnosti smanjiće inhibiciju i eventualnu pojavu jezičke anksioznosti, što dovodi do spontane atmosfere koja vodi ostvarivanju cilja tj. komunikativnoj kompetenciji (Edwards u Vučo, 2003: 90, 91).

U daljem istraživanju došli smo i do podataka o padu i porastu interesovanja u odnosu na početak učenja italijanskog jezika (slika 3).

Slika 3. Interesovanje u odnosu na početak učenja

Grafikon 1

Zanimalo nas je da li postoji veza između pola ispitanika i njihovog interesovanja za italijanski jezik.

Interesovanje je povećano kod 79.1% žena i 69.2% muškaraca. Interesovanje se nije promenilo za 19.4% žena i 23.1% muškaraca, a interesovanje je opalo kod 1.5% žena i 7.7% muškaraca (grafikon 1).

Motivacija profesora

Motivacija profesora je usko povezana sa odnosom koji nastavnik ima prema svom poslu a ogleda se u želji nastavnika da potpuno participira u pedagoškom procesu. Zbog toga je atmosfera u učionici veoma važan faktor u motivaciji profesora. Ukoliko profesor doživljava učionicu kao sigurno, zdravo i srećno mesto sa pouzdanim izvorima i sredstvima neophodnim za podučavanje, gotovo je sigurno da će imati veći učinak i bolji uspeh. Profesor predstavlja osobu koja prenosi znanje i ujedno stvara atmosferu u učionici kroz disciplinu, kontrolu i autoritet. Motivacija profesora trebalo bi da bude sve ono što profesora čini srećnim, zadovoljnim, posvećenim i predanim inspirišući ga da da svoj maksimum u nastavnom procesu od čega imaju velike koristi i učenici i samo društvo.

Zaključak

Baveći se faktorima koji mogu uticati na artikulaciju nastave stranog jezika, u ovom radu smo izdvojili tri značajna faktora. To su postojanje kritičnog perioda za učenje jezika uopšte i za učenje različitih aspekata jezika, zatim činjenica da učenje jezika ima potencijale za razvijanje socijalnih i emocionalnih kompetencija, i značaj motivacije za postizanje najboljih efekata nastave, posebno imajući u vidu specifičnost nastave stranog jezika i posebne motive koji su karakteristični za nastavu stranog jezika.

Učenje stranih jezika nosi sa sobom brojne benefite, posebno ako govorimo o učenju jezika u ranom dobu. Postoji više teorija o trajanju, čak i o postojanju različitih vrsta kritičnog perioda, ali se gotovo svi lingvisti slažu sa idejom da bi učenje stranih jezika trebalo da otpočne u prepubertetskom periodu. Imajući u vidu ovu činjenicu, kao i činjenicu da se bavimo populacijom studenata koji su ovaj kritični period za usvajanje jezika već prošli, zaključujemo da bi nastava na nematičnim departmanima morala da se zasniva na kognitivnim potencijalima studenata, ali i da se oslanja na strukture jezika koje su već usvojene na prethodnim nivoima školovanja.

Uzimajući u obzir vaspitne potencijale nastave stranog jezika, zaključili smo da bilo da je reč o ranom učenju stranih jezika, ili pak o učenju jezika na fakultetu, ostaje činjenica da bi učenje jezika trebalo da dovede do komparativne analize na nivou kulturoloških modela sopstvene kulture i kulture ciljanog jezika što vodi *kulturološkom relativizmu* kao krajnjem edukativnom cilju.

U procesu učenja jezika, jedan od ključnih faktora, (a možda čak i najbitniji!) je motivacija. U susretu sa studentima, uloga profesora je da identifikuje potrebe i ciljeve studenata, te da u skladu sa njima prilagodi kurikulum i način predavanja jezika. U istraživanju prikazanom u ovom radu, vidimo da profesor i atmosfera u učionici mogu u mnogome determinisati nivo i intenzitet motivisanosti studenata, što vodi ka pozitivnijem pristupu jeziku, a konačno ka njegovom boljem ovladavanju.

Literatura

- Bilić-Štefan, M. (2008). *Interkulturalna komunikacijska kompetencija u udžbenicima za engleski jezik u osnovnoj školi*, Odgojne znanosti Vol.10, Zagreb.
- Bruck, M., Lambert, E. and Tucker, R. (1974). *Bilingual Schooling Through the Elementary Grades*. Language Learning
- Byram, M. (2002). *Routledge encyclopedia of language teaching and learning*. Routledge: New York.
- Carpenter, J. and Torney, J. (1973). *Beyond the melting pot*. In P. N. Markum & J. L. Land (Eds.) „Children and intercultural education“. Washington, DC: Association for Childhood Education International.
- Cloud, N. and Genesee, F. (1998). *Multilingualism Is Basic. Educational Leadership* 55, no. 6.

- Curtain, H. and Dahlberg, A. (2004). *Languages and Children: Making the Match*. New Languages for Young Learners, New York: Longman.
- De Marco, A. (2000). *Manuale di glottodidattica*. Carocci: Roma.
- Dörnyei, Z, Schmidt, R. (2001). „Motivation and second language acquisition“. University of Hawaii.
- Gardner, R. C. (1985). „Social psychology and second language learning: The role of attitudes and motivation“. London: Edward Arnold Publishers.
- Krashen, S. (1975). *The critical period for language acquisition and its possible bases*. In Development Psycholinguistics and Communication Disorders, New York Academy of Sciences.
- Penfield, W. and Roberts, L. (1959). *Speech and Brain Mechanisms*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Pinker, S. (1994). *The language instinct: How the mind creates language*. New York: Morrow.
- Scovel, T. (1988). *A time to Speak: A Psycholinguistic Inquiry into the critical Period for human Language*. Roqley, MA: Newnury House.
- Seliger, H. W. (1978). *Implications of a multiple critical periods hypothesis for second language learning*. In Second Language Acquisition Research : Issues and Implications, William C. Ritchie. New York: Academic Press.
- Singleton, D. (2007). *The Critical Period Hypothesis: Some Problems*. Trinity College, Dublin, Interlinguistica ISSN 1134-8941, n°17.
- Stengel, E. (1939). *On learning a new language*. International Journal of Psycho-Analysis 20
- Vučo, J. (2003). *Ogledi iz lingvistike*. Cetinje: Univerzitet Crne Gore.
- Vučo, J. (2009). *Kako se učio jezik, Pogled u istoriju glotodidaktike od početka Drugog svetskog rata*. Beograd: Filološki fakutet.
- Winslow, R. (1997). *How Language is Stored in Brain Depends on Age*. The Wall Street Journal, July. (Summary of Distinct Cortical Areas Associated with Native and Second Languages, Nature).

Aleksandra Petković

MOTIVATION AS ONE OF THE INFLUENTIAL FACTORS OF QUALITY IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING AT THE TERTIARY LEVEL

Summary: This paper singles out and analyzes the factors that we considered relevant in teaching foreign language at the tertiary level, wanting to indicate the possibilities and various ways of creating curriculum in this area. The paper presents an outline of the characteristics and basic theories concerning a foreign language, with the fac-

tors that may influence its acquisition/learning. A great deal of attention is dedicated to age in which a person starts to learn a foreign language, then, to critical period, as well as to theories concerning its duration, which can point to a guideline concerning which intellectual functions the foreign language teaching can be focused on. The paper analyses the terms cultural relativism, intercultural competence, cultural awareness and cultural shock which are significant for understanding and better organization of foreign language classes. The appreciation of these factors leads to a richer content of curriculum, while on the other hand, has a significant educational potential and contributes to developing not only linguistic, but also socio-emotional competence of students. The cultural approach in foreign language teaching can decrease the ethnocentrism and an individual can be led to a more tolerant attitude and the idea of „other“. The second part of the paper focuses on motivation in foreign language learning, and states a number of factors that inspire the person who learns a foreign language to apply their language ability for learning a language. The theoretical part of the paper is completed with the research done by students of the Academy of fine arts in Belgrade that show that the type of motivation can determine the course of learning a foreign language. By analyzing the research results, we have identified the needs of students while learning a language, and draw the conclusions concerning the methods and possibilities of improving the curriculum and motivating students.

РЕЧНИЦИ И УЦБЕНИЦИ НЕМАЧКОГ ЈЕЗИКА ЗА МЕДИЦИНСКЕ НАУКЕ И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА КВАЛИТЕТ НАСТАВЕ

Сажетак: Настава немачког језика као језика струке на нефилолошким факултетима веома је специфична и зависи од великог броја фактора: предзнања и мотивације студената, компетентности наставника да предају језик струке, организације наставе, квалитета уџбеника, стандардизованости стручне терминологије, те постојања и квалитета стручних речника за дату област струке. У раду се анализира квалитет наставе немачког језика као страног на факултетима медицинске струке (медицина, фармација, стоматологија), а као корпус за истраживање послужили су постојећи стручни речници за медицинске и сродне науке и постојећи уџбеници који се користе за наставу немачког као језика медицинске струке.

Кључне речи: настава немачког језика на нефилолошким факултетима, немачки као језик медицинске струке, стандардизација терминологије, немачко-српска лексикографија из области медицинских наука

1. Увод

Проучавање језика струке и наставе страног језика струке постало је веома актуелно последњих деценија, пре свега на међународном плану. О томе сведочи и развој посебне научне дисциплине која се бави језиком струке и наставом језика струке. На ту тему организују се научне конференције, семинари, издају се часописи и зборници радова. Код нас је ова научна дисциплина зачета крајем седамдесетих година двадесетог века. Први научни скуп који се бавио овом тематиком организовало је Удружење универзитетских наставника и других научних радника Србије 1979. године, чији је председник тада била Надежда Винавер. Скуп је одржан под називом *Место и улога страних језика у вишем и високом усмереном образовању*. Од тада до данас одржано је десетак саветовања на ту тему, али без обзира на то језику струке не поклања се потребна пажња, па је то разлог што је организација наставе на нематичним департаментама веома шаролика и без јасних циљева, планова и програма, те као таква даје прилично лоше резултате.

Зачеци језика струке могу се пратити у првим пописима стручних израза, који су сачињавани још пре неколико векова. Ти пописи могу се сматрати пре-

течама данашњих стручних речника. Од тих првих пописа до данашњих савремених и модерних стручних речника развојни пут био је дуг. Значајан помак у систематском раду на језику струке означили су први стручни термилошки речници и уџбеници за појединачне струке. Први стручни преводни речник у коме је био заступљен језички пар немачки и српски (српскохрватски, хрватски) објављен је 1901. (исп. Петронијевић, 2002).¹ Језик струке доживео је изузетну експанзију средином двадесетог века у ери када су наука и техника почеле нагло да се развијају. У том периоду почели су да се израђују први термилошки лексикони, а убрзо потом и преводни стручни речници. Убрзан рад на преводним речницима резултат је све интензивније међународне сарадње, рада на међународним пројектима и ангажовања наших радника у иностранству. За развој стручне терминологије на српском језику велику улогу имала је страна терминологија, посебно за неке области. Дobar пример за то је утицај немачког језика на развој српске терминологије из области техничких наука или аутомобилске индустрије, која је највећим делом преузета из немачког језика. За већину струка које су се развијале средином двадесетог века главни извор био је немачки језик, док је крај двадесетог и почетак двадесет првог века означило преузимање углавном из енглеског језика.

2. Немачки као страни језик струке

Немачки језик је имао највећи утицај на развој стручне терминологије на српском језику у време када се та терминологија интензивно развијала, пратећи напредак науке и технике и развој многих индустријских грана. То је очигледно и према броју стручних речника у којима је заступљен језички пар немачки и српски, који су објављени у том периоду.² Значај немачког језика огледао се и у томе што је на свим нефилолошким факултетима међу страним језицима у понуди био и немачки, скоро за сваку струку постојао је и речник, а и уџбеник по коме се радило.

Што се медицинске терминологије тиче, њено порекло је углавном из латинског и грчког језика. Према неким истраживањима медицинска терминологија на српском језику настајала је током дванаестог, тринаестог и четрнаестог века, а да би већ у петнаестом веку била систематизована по појединим научним областима. Основ за овакве тврдње пружио је Хиландарски медицински кодекс, који је откривен средином 20. века у Хиландару (исп. Винавер, 1995).

¹ *Поморски речник или називље за бродарење по мору* (1901), Сењ. Реч је о тројезичном речнику, латинско-хрватско-немачком.

² У периоду 1945–2000 објављено је 130 стручних речника у 161 издању у којима је заступљен језички пар немачки и српски (Бегенишић, 2010: 285).

3. Настава немачког језика на нематичним департманима данас

Настава немачког језика као језика струке прилично је традиционална и није на задовољавајућем нивоу, посебно на неким факултетима. Последњих деценија настава немачког језика на нематичним департманима сведена је само на форму. Разлози за то су лоша организација и небрига и лоша кадровска структура. На већини факултета ангажовани су наставници по уговору, који су стално запослени на једном од факултета, па се дешава да један наставник предаје стручни језик за потпуно различите области. Превелики обим посла ангажованих предавача доприноси лошем квалитету наставе. Лоша кадровска политика и лоша организација довеле су до стагнације на пољу израде уџбеника и стручних речника, које би требало да ураде предавачи који имају велико искуство у настави. Даљи разлози огледају се у поистовећивању наставе општег и страног језика, недовољном предзнању студената из општег језика, предрасудама, а у једном периоду владала је и незаинтересованост за учење немачког језика. Предрасудама везаним за немачки језик бавио се Швердфегер у својој студији о немачком језику (исп. Schwerdfeger, 2001), где наводи да су најчешће предрасуде став да је немачки језик тежак, да је намењен елитама али и став да немачки језик осликава немачки милитаризам. На предрасуде о немачком у нашим условима утицали су и социокултуролошки фактори, који су много израженији када је немачки у питању него када је реч о другим језицима.

4. Немачки као језик медицинске струке

Предмет нашег интересовања у овом раду биће немачки као језик медицинске струке и настава немачког стручног језика на нефилолошким факултетима. У раду се анализира квалитет наставе немачког језика на факултетима медицинске струке (медицина, фармација, стоматологија), као и квалитет постојећих стручних речника за медицинске и сродне науке и постојећих уџбеника који се користе за наставу, а биће анализиран и однос квалитета тих приручника и квалитета наставе.

У циљу добијања што прецизнијих података за овај рад, спроведена је анкета о стању наставе немачког језика на факултетима медицинске струке у Србији. Анкета је спроведена у октобру 2013. године. Циљ анкете био је да се добију што прецизнији подаци о следећим питањима: да ли се на факултету нуди немачки језик, да ли постоји заинтересованост за учење немачког и уколико постоји колико студената годишње бира немачки језик као страни, који уџбеник или наставни материјал се користи у настави и да ли на факултету постоји стално запослени наставник за немачки језик или је наставник ангажован хонорарно. Од анкетираних установа тражено је да наведу податке за последње четири године.

Анкета је показала поражавајуће резултате. Немачки језик се учи само на Медицинском факултету у Новом Саду, али ни ту не постоји стално запослени наставник, него је реч о хонорарном сараднику. На сва три факултета у Београду (Медицинском, Стоматолошком и Фармацеутском) као и на Медицинском факултету у Нишу, од страних језика у понуди је само енглески, а немачки је укинут већ дужи низ година (прецизан податак није наведен).

Поред организације наставе и наставног кадра, велику улогу у квалитету наставе имају и уџбеници и речници који се користе, стога ћемо у даљем тексту анализирати постојеће уџбенике и речнике немачког језика намењене медицинарима и покушати да на основу њиховог квалитета објаснимо постојеће стање наставе немачког језика на факултетима медицинске струке у Србији.

5. Уџбеници немачког језика за медицинске раднике

Први специјализовани уџбеник за медицинске раднике објављен је 1965. године (исп. Букумировић-Рикер, 1965) под називом *Немачки за здравствене раднике*. Из подналова уџбеника види се да је он намењен свим здравственим струкама, пошто је то „уџбеник за медицинаре, стоматологе, фармацеуте, лекаре и апотекаре“. Овај уџбеник је, судећи према броју издања која је доживео, био веома распрострањен у употреби. Изашао је у осам издања: 1965, 1968, 1970, 1973, 1975, 1978, 1981. и последње, осмо 1983. године. Прво издање има 122 странице, а уџбеник је подељен у 23 лекције, од другог до шестог издања уџбеник је проширен и има 143 странице и садржи 28 лекција, док седмо издање садржи исти број лекција, али је проширено поглављем „Berühmte deutsche Wissenschaftler“ (стр. 143–157). Последње, осмо издање је непромењено у односу на седмо. Овај уџбеник је класичног типа, урађен по преводном методу, подељен је на лекције које се односе на различите области медицине или на различите ситуације у здравственим установама. Лекције су конципиране тако да је прво дат текст, потом списак непознатих речи са преводом, затим следе питања и граматичка вежбања. Неке лекције употпуњене су и сликама. Уз сваку лекцију дата су питања за одређене граматичке категорије, али објашњења граматике нема. Граматичка вежбања су класичног типа. У попису непознатих речи који се налази после сваке лекције преовладавају речи оштег језика, а само у малом проценту заступљени су стручни изрази. Од граматичких обележја уз речи на немачком језику, наведен је само род за именице. Нпр.

krank – bolestan
 der Ruck – trzaj, cim
 leicht – lak
 der Mund – usta
 das Blut – krv
 (Bukumirović-Riker, 1978: 87)

Након скоро тридесет година од објављивања првог издања овог уџбеника, 1994. године појављује се нови приручник за наставу на факултетима медицинске струке, који је изашао у два дела (исп. Шнел-Живановић, 1994, 1995). Овај приручник не може да се сматра уџбеником пошто је то заправо збирка текстова из различитих области медицине. Намена приручника наведена је у предговору, где се прецизира да је то „збирка текстова“ која је намењена „студентима медицинског факултета за наставу немачког језика у функцији струке“. Текстови се односе на различите области медицине, а у њима се на појединим местима налазе илустрације, на којима су путем слике представљени одређени делови људског тела или неки од унутрашњих органа. Први део има 134 стране, а други део 181 страницу.

Уз ову збирку текстова објављен је и речник о коме ће бити речи у делу рада који се односи на речнике.

Трећи и последњи уџбеник намењен медицинарима објављен је 2008. године (исп. Вучковић-Стојановић, 2008). Из предговора сазнајемо да је уџбеник намењен искључиво здравственим радницима: лекарима, медицинским сестрама, медицинским техничарима, лаборантима и осталом медицинском особљу, али се наглашава да то није искључиво медицински уџбеник него пре свега уџбеник немачког језика. Уџбеник је заправо мешовитог типа и садржи општу и делимично стручну терминологију, а намењен је почетницима из медицинске струке који се баве немачким језиком. У предговору се наводи да се овај уџбеник састоји од две књиге и једног ЦД-а, али је то очигледно само био план, пошто је објављен само први део.³

6. Речници медицинске терминологије

Предмет нашег истраживања у овом раду су речници медицинске терминологије у којима је заступљен језички пар немачки и српски. Истраживање је показало да је први речник медицинске терминологије код нас објављен 1956. године (исп. Костић, 1956). Речник је настао у издању Медицинске књиге, као места издања наведени су Београд и Загреб, број страна је 763. Аутор у предговору наводи да је овај речник настао као резултат његовог четрдесетогодишњег рада на медицинској терминологији.

Речник има веома обимну теоретску подлогу. Најпре је то *Предговор* у коме аутор даје основне податке о речнику. За нас је посебно занимљив податак да се овај вишејезични речник код нас појављује у тренутку када се у Европи осетила потреба да се обрађује медицинска терминологија. У том тренутку излазе медицински речници у Швајцарској (Veillon: *Medican dictionary*) у коме су заступљена три језика, енглески, немачки и француски и у

³ До овога податка дошли смо у разговору са ауторком речника, која је потврдила наша сазнања да овај уџбеник није ушао у употребу у настави ни на факултетима нити у школама.

Француској (Clairville: *Dictionnaire poygotte des termes medicaux*) на четири језика: француском, енглеском, немачком и латинском. Овај податак говори да се потреба за медицинским речником осетила истовремено када у целој Европи, а да се у Србији пратила европска пракса када је у питању рад на медицинској терминологији. Након предговора, следе *Напомене о међународној медицинској терминологији*, затим поглавље где се даје упутство за коришћење речника насловљено као *О склопу речника и његовој употреби*, затим *Напомене за латински речник медицинских назива*, *О транскрибовању латинских, грчких и страних речи на наш језик*.

Што се самог речника тиче он, као што сазнајемо са насловне стране, садржи 41.000 речи. Сама структура речника је врло необична, речник је састављен од пет засебних речника уз које аутор додаје и шести. Први део речника је *Латински речник*, који има 15.000 термина и то је суштински основни вишејезични речник. Одредница је дата на латинском језику, тако да је латински језик изворник (ЈИ), а затим следе преводи на српски, енглески, немачки и француски. Након вишејезичног речника следе регистри на свим заступљеним језицима. А и ти регистри су заправо преводни речници, а тако су и насловљени: *Енглески регистар – речник* (5.000 термина), *Немачки регистар – речник* (7.000 термина), *Француски регистар – речник* (4.200), *Српски регистар – речник* (3.800).

Латински речник је заправо вишејезични речник, одредница је дата на латинском језику, у загради је наведена и њена етимологија. Уколико је порекло речи из латинског стављена је ознака *лат*, уколико реч потиче из грчког језика дат је њен назив на грчком (у оригиналу) и најприближнији изговор. Затим следи превод термина на српски језик, углавном се наводи један преводни еквивалент. Понегде је, уколико се то сматрало потребним дата и дефиниција, а уколико нема одговарајућег термина на нашем језику наведен је транскрибовани облик који је у употреби. Затим следе преводи на енглески, немачки и француски језик. Уколико се у тим језицима употребљавају оригинални латински облици, онда се поред слова дотичног језика налази знак ид (*idem* =исто), а уколико не, даје се термин на сваком од тих језика. Нпр.

acidoresistens, entis (*lat.* acidum + resistens: koji daje otpor, otporan; *eng.* acido-resistant, acid-fast; *nem.* säuerfest; *fr.* acido-résistana): acidorezistentalan – otporan prema razbojavanju kiselinama (str. 39)

vulnus conquassatum (*lat.*; *eng.* crushed wound; *nem.* Quetschwunde; *fr.* plaie par écrasement): прскотина (str. 404)

Са становишта наше анализе много су занимљивији регистри-речници, а посебно регистар немачких речи. Овај регистар-речник, који од свих заступљених регистара има највише термина због, како аутор каже, изузетне развијености немачке медицинске терминологије, заправо је двојезични речник, где је ЈИ немачки, а језик циљ (ЈЦ) српски. Речник је семасиолошки, одреднице су сложене једна испод друге абecedним редом. Уз именицу на немачком језику наведен је род, а затим следи превод на српски. Што се преводних

еквивалената на српски језик тиче, углавном се наводи један синоним, ретко више од једног. Карактеристична за овај речник су упућивања која су веома честа, и то упућивања на латински термин. Веома су честа упућивања и на енглески или француски језик што на први поглед може да изгледа чудно, али аутор у кратком упутству, које претходи сваком од ових појединачних речника, образлаже ту потребу на следећи начин: „По правилу после српске речи и у овом речнику се налази упут на латински речник. Изузетно се, поред тога, налазе и тумачења на енглеском, француском. Међутим ако за тај појам нема латинског назива, нити је потребно да се он сада ствара, поред српске речи, налази се тумачење на енглеском (енг.) и француском (фр.)“ (Костић, 1965: 468). Нпр.

Abbruch, m: površan prelom, zalom; v. *infractio*.

abdominal:- одредница која у слоџеницама означава да нешто припада трбуху (=abdominalis).

Abgelebtheit, f: преживелост, истрошеност; v. *decrepitude*.

(Немачки регистар: 469)

Једини прави регистар у речнику је регистар за српски језик, у коме су пописани сви употребљени термини на српском језику, а затим је дат њихов превод на латински. Нпр.

žmurka: v. membrana nictatans.

žmurnjača: v. membrana nictitans

žuč: v. fel. bilis.

žučni: v. bibliosus.

(Srpski registar rečnik: 672)

Занимљивост овог речника је и додаток који аутор назива *Епонимни речник*. То је речник који садржи називе болести према именима њиховог проналазача или аутора уколико је нека друга медицинска појава или индикација у питању. Речник садржи 4.000 појмова. Одреднице у овом речнику представљају називи на српском језику, затим након тога следи име аутора или проналазача, његово порекло, година рођења и година смрти, уколико аутор у то време више није био жив. Након тог кратког, али веома значајног биографског података наведена је кратка дефиниција те болести, појаве или поступка. Нпр.

Zagari-eva bolest (Giuseppe, ital. lekar, 1863–1946): xerostomia.

Zangermeister-ov poduhvat (Wilhelm, nem. ginekolog, 1871–1930); jedan poduhvat pri rađanju deteta glavom.

Zappert-ova komora (Julius, austrij. lekar, 1867–?): aparat za brojanje krvnih zrnaca.

(Епонимни речник: 757)

Након овог првог издања речник доживљава још пет издања од којих је свако следеће допуњено новом терминологијом која је у међувремену улазила у медицинску науку, те се у складу са тим обим речника увећавао сразмерно броју заступљених термина.

Друго издање излази 1971. године (исп. Костић, 1971). Ово издање речника проширено је за још два језика, италијански и руски. У предговору другом издању аутор помиње укључивање и шпанског језика који није укључен у друго издање због превеликог обима речника, али напомиње да је картотека са шпанским терминима припремљена.

И број термина се увећао, сада овај речник садржи преко 120.000 термина. Ово издање речника појавило се у години када се навршило педесет седам година ауторовог рада на медицинској терминологији, па аутор у самом предговору овом издању даје кратак осврт на свој досадашњи рад на медицинској терминологији. Из тог осврта сазнајемо да је прва картица са терминима за овај речник написана 1913. године када је аутор био студент медицине. Због необичне судбине грађе за овај речник скренућемо укратко пажњу на њен историјат. Дакле, рад на речнику започет је пред Први светски рат. Почетком рата аутор бива мобилисан, преживљава све страхоте рата укључујући и повлачење преко Албаније. Ни у једном тренутку није хтео да се одрекне своје картотеке, тако да је и она преживела повлачење преко Албаније, затим је доспела на Крф а одатле и на Солунски фронт, и након ослобођења враћена је у Србију. После рата аутор, тада студент медицине, одлази у Француску на даље школовање и носи грађу са собом. Након завршетка студија у Француској враћа се у Србију године 1921. Грађа је овај пут обogaћена многим терминима на другим језицима. У периоду између два рата материјал се и даље умножава. Аутор за време Другог светског рата бива пензионисан и удаљен са факултета и у потпуности се посвећује раду на речнику. Откупљена је и термилошка грађа проф. др М. Јовановића Батута, тако да је и она укључена у овај речник. Све до 1956. када се појављује прво издање речника ради се на сређивању и слагању грађе од које настаје речник изузетног обима и квалитета.

Пет година касније, 1976. године појављује се треће издање речника (исп. Костић, 1976). И ово издање је допуњено новим терминима који су у међувремену ушли у медицинску науку, а, како аутор наводи у предговору, извршена је ревизија и свих термина у речнику. И ово издање речника доживљава велики успех и у кратком року бива распродато. Четврто издање излази након смрти професора Костића, 1987. (Костић, 1987). Ово издање речника изашло је у две одвојене књиге и то је једина разлика у односу на претходно издање. Пето издање Вишејезичког медицинског речника излази 1996. (исп. Костић, 1996). Из предговора том издању сазнајемо да је оно урађено према трећем издању и да је реч о непромењеном издању у односу на треће. Последње, шесто издање речника излази 2009. године и идентично је петом издању (исп. Костић, 2009).

Ово капитално лексикографско остварење доживело је шест издања у року од педесет година. Прво издање било је петојезично, а сва издања која су потом уследила су седмојезична. У односу на прво издање додата су још два језика, италијански и руски, тако да се због тога, а и због нове терминологије, обим речника увећао. Аналогно увећању броја заступљених језика, повећан је и број регистара. У којој мери је жеља овога аутора била да створи дело које ће оставити

дубоки траг сведочи већ предговор првом издању где аутор каже да су поред латинског и српског потребна још четири језика: енглески, француски, немачки и руски. Али руски је, због техничких проблема са руским словима, морао да буде изостављен у првом издању. Такође из предговора првом издању сазнајемо да је аутор желео да уведе још и италијански, што ће бити реализовано у следећим издањима, а такође и чешки и пољски, што није реализовано.

Године 1993. излази још један медицински речник, али мањег обима и слабијег квалитета од речника А. Костића. Ауторка овог речника је Јелисавета Арнери-Георгијев. Речник је изашао у Београду у издању Савремене администрације, обима 155 страна (исп. Arneri-Georgijev, 1993).

Речник је једносмерни, преводни, по устројству ономасиолошки, подељен је у две велике групе, а затим су те групе подељене на подгрупе. Прва група има 14 подгрупа, које су обележене арапским бројевима. То су: 1. *Гране медицине и специјалисти*, 2. *Медицинско особље*, 3. *Делови тела*, 4. *Глава и лице*, 5. *Главне кости скелета*, 6. *Здравље*, 7. *Болест*, 8. *Бол*, 9. *Анамнеза*, 10. *Дијагноза*, 11. *Лечење*, 12. *Лекови*, 13. *Болница*, 14. *Уобичајене скраћенице у медицини*. Подгрупе у делу II носе називе: 1. *Кардиологија*, 2. *Пулмонални систем*, 3. *Ендокринологија*, 4. *Гастроентерологија*, 5. *Јетра и билијарни тракт*, 6. *Педијатрија и генетика*, 7. *Анестезија*, 8. *Хирургија*, 9. *Опстетриција, акушерство*, 10. *Гинекологија*, 11. *Офталмологија*, 12. *Оториналарингологија*, 13. *Инфективне болести*, 14. *Дерматологија*, 15. *Нефрологија и урологија*, 16. *Психијатрија*, 17. *Неурологија*, 18. *Алергија*, 19. *Болести костно-зглобног система*, 20. *Хематологија*, 21. *Исхрана*, 22. *Зубарство*. У додатку након тога наводе се и формулари и обрасци који се користе у медицини.

Што се преводних еквивалената тиче, наводи се углавном један синоним, понекад и два, која су одвојена зарезом. Нпр.

3. KÖRPERTEILE

DELOVI TELA

der Kopf – глава

die Aschenhöhle – пазухо

(стр. 5)

die Anorexie, die Appetitlosigkeit – анорексија, недостатак апетита

die Appendizitis – апендицитис, запаљенје слепог creva

(стр. 71)

У поглављима *Анамнеза*, *Дијагноза*, *Лечење*, као и у поглављу *Уобичајена питања*, која долазе након сваке групе, функцију одреднице има текст, а и превод се даје у облику текста, реч је заправо о конверзацијском приручнику. Нпр.

Haben Sie Husten? – Да ли кашљете?

Haben Sie Auswurf? – Да ли нешто искомљавате?

Haben Sie manchmal geschwollene Beine? – Да ли Вам понекад отићу ноге?

(стр. 12)

Употребна вредност овог речника веома је ограничена. Речник нема регистре што увелико отежава његову примену и умањује његову вредност. Један део одредница је непреведен, формулари су непреведени, скраћенице су разрешене али само на немачком језику, превода нема. Речник садржи доста опште терминологије, није у потпуности стручни. Од граматичких обележја ауторка наводи само члан уз именице у немачком језику и то је све од додатних информација у речнику.

Године 1997. појављује се у Београду још један речник медицинске терминологије (исп. Симић/Додић/Симић, 1997). Речник је двојезични, једносмерни, немачко-српски, ЈИ је немачки, ЈЦ је српски. Речник садржи 10.000 термина и препоручује се за употребу ширим слојевима а не само медицинским радницима. Речник има увод назван *Уз немачко-српски приручни речник и Предговор*, где се аутори осврћу на медицинску терминологију на српском језику, која је прилично оскудна, као и на новине у медицини које нису ушле у постојеће речнике медицинске терминологије. Што се тиче терминологије, која је обухваћена овим речником, аутори објашњавају: „Особеност речника је уношење термина, који се односе на целокупну медицину: теоријску, превентивну, куративну, клиничку, као и на области рехабилитације, односно здравствене заштите и делатности здравства у целини. Терминологија из области лабораторијске и друге дијагностике, хигијене, социјалне медицине и организације, балнеологије и др. даје публикацији уочљиву предност над сличним публикацијама ове врсте“ (*Уз немачко-српски приручни речник*: 4). Занимљиво је да се у *Предговору* каже је ово други медицински речник кад нас, дакле, поред речника професора Костића, који је једини те врсте у СФРЈ. Аутори очигледно нису знали за постојање речника из 1993. године (исп. Арнери-Георгијев, 1993).

Овај речник је семасиолошки, одреднице су сложене строго абecedним редом. Као преводни еквивалент у ЈЦ наводи се један или више синонима, честа су и објашњења у облику читавих синтагми и реченица. Уз именице је наведен род, а уз придеве, прилоге и глаголе стоји ознака врсте речи (а, ad, v). У речнику преовладава стручна терминологија, док је проценат опште терминологије веома мали. Нпр.

Entzündung *f* запалjenje, локална реакција организма на штетан надражај
Enurese *f* неволјно (ноћно) мокрење (претежно код деце)
Enzephalogramm *n* рентгенски снимак коре мозга
 (str. 39)

Године 1978. излази и речник са терминима из области стоматологије чиме се, на први поглед, употпуњава рад на терминологији из области медицинских наука. Речник је објављен у Загребу, у издању аутора (исп. Хаџиомерагић, 1978).

Речник је вишејезични, енглески-немачки-хрватско-српски-српскохрватски-латински, објављен је у Загребу на 527 страна. Речник има предговор на свим заступљеним језицима. У предговору аутор наглашава нужност за постојањем

управо речника стоматологије као засебне медицинске гране која има своју веома специфичну терминологију познату само стоматолозима. Аутор каже: „Стоматологија је дио медицине, али већ толико осамостаљена и раширена да тражи своју посебну и специфичну лексику. Она то заслужује и због своје велике научне активности, а она је то и у стању да направи“ (Предговор: I). Из предговора сазнајемо да речник пописује 10158 термина, да су термини на српскохрватском и хрватскосрпском исти и да је ово први речник стоматологије у коме је узет у обзир један од јужнословенских језика. Аутор у предговору наглашава да као еквивалент на хрватскосрпском/српскохрватском није навео ни једну једину страну реч него да је све преводио, те каже „Таквим радом сам створио у нашем језику велики број нових назива и ријечи, а у овом рјечнику ће их бити изнијето око 2500“ (Предговор: V), а да ли је тај покушај и успео показаће анализа.

Речник је по својој устројству семасиолошки, одреднице су сложене једна испод друге абecedним редом, веома је чест случај да је одредница фраза, само што се у реду у абecedном низу налази именица која представља нуклеус те фразе. Полазни језик је енглески, а немачки и српскохрватски/хрватскосрпски спадају у групу језика који су ЈЦ. Приликом превода аутор наводи један преводни еквивалент, најчешће у облику фразе. Уз именице у немачком, хрватскосрпском и латинском наведено је обележје рода и то на уобичајени начин (m, f, n), уз друге врсте речи наведено је обележје врсте речи. Нпр.

acrodont	abrasive adj
Akrodont m	abrasiv
šiljozub m	brušen, brusiv
acrodontus, i m	abrasivus, a, um
(стр. 5)	(стр. 1)

Посебну занимљивост овога речника представља ауторов покушај да за сваку страну реч да превод. Тај покушај аутора завршава се неуспехом. Пошто се ради о терминологији која није општеразумљива, а при том је наведена на хрватском варијетету навешћемо само неке уобичајене термине који су познати и широј публици. Чак је и анатомија добила свој назив на хрватском, па гласи „разудија“. Нпр.

anatomy	412
Anatomie f	
razudija f	
anatomia, ae, f (str. 13)	
ili	
biology	161
Biologie f	
životija m	
bionum, i n (str. 31)	

bone, lamellar 251
 Knochen, lamelaerer m
 lјuskokost f
 os lamellare n (str. 33)

Скрећемо пажњу на хрватске називе разудија, животија, љускоконост, средњозуб, а таквих је у овом речнику 2500. Поред великог броја измишљених термина речник је препун и правописних и граматичких грешака, и у српскохрватском и у страним језицима. Грешке су присутне свуда: и на коричној насловној страни, и у преговору и у самом речнику. Грешке су уочљиве и у тексту предговора који је на немачком језику, глаголи у немачком се пишу великим словом, итд.

Све одреднице су нумерисане редним бројем, нумерација почиње од један за свако слово, а на основу тога се олакшава сналажење у регистрима. Речник поседује регистре за немачки, хрватски и латински језик.

За наше истраживање право богатство измишљених речи представља регистар за хрватски језик. Ту ћемо наћи следеће појмове:

blјedilo kružoustno P 63 (str. 388)
 bolestoznakan P 199 (str. 388)
 čelјumiraj G 241 (str. 390)
 hrskonezrelјak C 436 (str. 395), itd. itd.

Аутор овакав поступак наглашава у предговору: „није употрејебљена нити једна страна или интернационална ријеч, па се овај стоматолошки рјечник на хрватскосрпском језику може назвати апсолутно преведеним рјечником. То представља својствен куриозитет.“ (Предговор: II).

Замљиво је да аутор затадашњи језик користи оба термина: хрватскосрпски и српскохрватски језик и каже да су „оба назива равноправна“. Аутор за назив језика недоследно користи детерминативну сложеницу *хрватскосрпски* и *српскохрватски*, али и копулативну сложеницу *хрватско-српски*. Аутор се и у предговору бави питањем језика на просторима тадашње државе: „Према садашњим принципима нашег језика на подручју Босне (и Херцеговине), бивше источне и западне језичке варијанте нису више варијанте припадности, него варијанте изражавања и представљају богатство језика“ (Предговор: V). Овај његов став је у потпуности супротан самом садржају речника.

На крају речника налазимо податак да је „књига ослобођена Основног пореза на промет на основу мишљења Републичког секретаријата за образовање, науку, културу и физичку културу СРБиХ број 02-413/30 од 3. априла 1978. год“.

Последњи преводни речник медицинске терминологије објављен је 2009. године (исп. Шнел-Живановић, 2009). Речник је двојезични, ЈИ је немачки, ЈЦ је српски, речник је анексног типа, прати уџбеник, збирку текстова за медицинаре која је обрађена у претходном тексту. Овај речник заједно са уџбеником који прати представља наставни материјал који се користи на Медицинском

факултету у Новом Саду. Речник садржи *Предговор*, *Скраћенице и знакове* и две рецензије. Садржи 7.000 одредница сложених абecedним редом. Уз одреднице на немачком језику наведена су обележја врсте речи, затим уз именице род, наставак за генитив јединице и номинатив множине, уз глаголе је наведено да ли је то правилни и неправилни глагол и помоћни глагол. Код највећег броја речи еквиваленти у српском језику дати су и на латинском језику. Нпр.

Ruhr (f; -) lat. dysenteria; dizenterija, srdobolja

Rückgrat (n; [e]s, -e), lat. *columna vertebralis*, *spina vertebralis*; kičma, kičmeni stub.

(стр. 172)

7. Закључак

Анализа уџбеника који су се користили или се користе на факултетима медицинске струке показала је да не постоје адекватни модерни уџбеници према којима би се изводила настава. Укупно постоје три уџбеника: први уџбеник који је објављен средином двадесетог века и који је дуго био у употреби, са данашњег аспекта је застарео и по методи према којој је урађен али и према садржају (исп. Букумировић-Рикер, 1965 и остала издања). Овај уџбеник одавно није више у употреби. Други приручник заправо и није уџбеник него је то само збирка текстова, која може да послужи као додатни материјал у настави и да прати неки други наставни материјал (исп. Шнел-Живановић, 1994, 1995). Трећи уџбеник остао је само на нивоу покушаја, пошто никада није ни ушао у употребу, а није ни завршен. Објављен је само први део (исп. Вучковић-Стојановић, 2008).

Што се речника тиче, ситуација је знатно боља. У поређењу са другим струкама и речницима који их прате, медицинска струка може да се похвали једним веома квалитетним класичним речником и неколицином мањих речника слабијег квалитета. Посебан допринос развоју медицинске терминологије на српском језику даје речник Александра Костића, пошто је аутор у временском периоду од педесет година пратио развој медицинске терминологије и све новине укључивао у свако следеће издање речника. Преостаје да се на основу овог речника настави рад на медицинској терминологији као и да се размишља о некој савременијој форми речника. Модерних речника нема, али то није превише забрињавајуће пошто о развијености електронске лексикографије код нас не може бити речи, чак ни када су општи речници у питању.

Што се тиче организације наставе и понуде немачког језика као страног на три факултета медицинске струке у Србији, анкета је показала да се немачки учи само на једном факултету у земљи (на Медицинском факултету у Новом Саду), а предавач је хонорарно ангажован, а на свим осталим медицинским факултетима у земљи немачки језик је укинут. Таква пракса потпуно је супротна начелима Европске уније и Болоњске декларације. Необјашњива је чињеница

да се тако мало пажње поклања стицању једне од кључних компетенција у свету данашњице, а то је знање страних језика. Посебно забрињава чињеница што по питању враћања немачког језика у понуду није учињено ништа у последње две-три године, када је веома актуелан одлазак медицинских радника на рад у Немачкој и када је у великом порасту број оних који уче немачки језик.

У циљу побољшања стања када је у питању настава немачког језика, потребно је најпре испунити формалне услове, а то значи вратити немачки језик у понуду на овим факултетима и решити кадровске проблеме, а потом се позабавити плановима и програмима за учење језика струке. При томе треба узети у обзир постојање добрих уџбеника на немачком језику као и обиље материјала који су доступни у електронској форми. Адекватним одабиром наставног материјала могуће је превладати или ублажити предрасуде да је немачки језик тежак и учинити наставу занимљивом, што би привукло студенте да уче овај језик. У понуди треба да буду различити нивоу за учење језика. Због генерално лошег предзнања студената потребно је да се понуди настава и за ниже нивое језика, где би се стекла основа потребна за учење стручног језика. Тек након положеног основног нивоа студенти би могли да похађају специјализоване курсеве где би се предавао стручни језик. Таква организација наставе дала би резултате, а студенти би стекли добру основу за даље учење немачког и стицање европски признатих диплома али и за коришћење стручне литературе на немачком језику, која је веома обимна.

Литература

- Бегенишић, Д. (2010). *Немачко-српска (српскохрватска) и српско (српскохрватско)-немачка стручна лексикографија у периоду 1945–2000*. Београд: Филолошки факултет. Необјављена докторска дисертација.
- Bergenholtz, H. (2004). Zehn Thesen zur Fachlexikographie. In: *Fachlexikographie. Fachwissen und seine Representation in Wörterbüchern*. Tübingen. S. 285–304.
- Винавер, Н. (1996). *Страни језик струке, зборник радова*. Београд: Удружење универзитетских професора и научника Србије
- Вучо Ј. *et al* (ур.) (2009). *Језик струке: теорија и пракса, зборник радова*. Београд: Универзитет у Београду.
- Згуста, Ј. (1991). *Приручник лексикографије*. Сарајево: Свјетлост.
- Игњачевић, А. *et al* (ур.) (2011). *Језик струке: изазови и перспективе, зборник радова*. Београд: Друштво за стране језике и књижевности Србије.
- Игњачевић, А. (2012). *Страни језик у функцији струке*. Београд: Филозофски факултет.
- Јевремовић, С. (1996). Лексичке норме термилошког вокабулара. У: Надежда В. (ур.) *Страни језик струке, зборник радова*. Београд, Удружење универзитетских професора и научника Србије, 79–82.

- Петронијевић, Б. (2002). *Немачко-српско-хрватска лексикографија прве половине 20. века*. Београд: Филолошки факултет.
- Славић, М. (1996). Да ли је могућ јединствени уџбеник страног језика за студенте-нефилологе? У: Надежда В. (ур.) *Страни језик струке, зборник радова*. Београд, Удружење универзитетских професора и научника Србије, 115–119.
- Felber, H. (1984). *Allgemeine Terminologielehre, Wissenslehre und Wissenstechnik*, Wien.
- Schwerdtfeger, C. (2001). Mythen, Stereotype, Vorurteile über Sprachen am Beispiel „Deutsch ist eine schwere Sprache“. У: *Deutsch als Fremdsprache*. Göttingen, Fachverband Deutsch als Fach- und Zweitsprache, 535–549.

Корпус

- Arneri-Georgijev, J. (1993). *Medizinische Ausdrücke für jedermann*. Beograd: Savremena administracija.
- Букумировић-Рикер, Р. (1965). *Немачки за здравствене раднике*. Београд: Научна књига.
- Букумировић-Рикер, Р. (1968). *Немачки за здравствене раднике*. Београд: Научна књига.
- Букумировић-Рикер, Р. (1970). *Немачки за здравствене раднике*. Београд: Научна књига.
- Букумировић-Рикер, Р. (1973). *Немачки за здравствене раднике*. Београд: Научна књига.
- Букумировић-Рикер, Р. (1975). *Немачки за здравствене раднике*. Београд: Научна књига.
- Букумировић-Рикер, Р. (1978). *Немачки за здравствене раднике*. Београд: Научна књига.
- Букумировић-Рикер, Р. (1981). *Немачки за здравствене раднике*. Београд: Научна књига.
- Букумировић-Рикер, Р. (1983). *Немачки за здравствене раднике*. Београд: Научна књига.
- Vičковић-Stojanović, M. (2008). *Fachdeutsch Medizin*. Beograd: Utilia.
- Костић, А. Ђ. (1956). *Медицински речник: латински, енглески, немачки, француски, српски*. Београд: Медицинска књига.
- Костић, А. Ђ. (1971). *Вишејезички медицински речник, 2*. проширено издање. Београд: Медицинска књига.
- Костић, А. Ђ. (1976). *Вишејезички медицински речник, 3*. Издање. Београд: Институт за усавршавање и специјализацију здравствених радника.
- Костић, А. Ђ. (1987). *Вишејезички медицински речник, 4*. исправљено издање. Београд: Нолит.
- Костић, А. Ђ. (1996). *Вишејезички медицински речник, 5*. Издање. Београд: Савремена администрација.

- Костић, А. Ђ. (2009). *Вишејезички медицински речник*, 6. Издање. Београд: Јасен.
- Simić, M. / Dodić, V. / Simić, J. (1997). *Nemačko-srpski priručni rečnik*. Beograd: u izdanju autora.
- Hadžimeragić, M. (1978). *Rječnik stomatologije*. Zagreb: u izdanju autora.
- Шнел-Живановић, М. (1994). *Немачки текстови за медицинаре*. Део 1. Нови Сад: Ласер студио.
- Шнел-Живановић, М. (1995). *Немачки текстови за медицинаре*. Део 2. Нови Сад: Културни центар Карловачка уметничка радионица.
- Šnel-Živanović, M. (2009). *Deutsch-serbisches Wörterbuch für Mediziner*. Novi Sad: Nacionalni savez Nemaca.

Dobriła Begenišić

WÖRTERBÜCHER UND LEHRBÜCHER DER DEUTSCHEN SPRACHE FÜR MEDIZINISCHE WISSENSCHAFTEN UND IHR EINFLUSS AUF DIE QUALITÄT DES UNTERRICHTS

Zusammenfassung: Deutschunterricht an den nichtphilologischen Fakultäten ist sehr spezifisch und hängt von vielen Faktoren ab: von den Vorkenntnissen der Studenten, von der Motivation, von der fachlichen Kompetenz der Lehrer für die Fachsprache, von der Organisation des Unterrichts, von der Qualität der Lehrbücher, von der Standardisierung der Terminologie, als auch von der Qualität der Fachwörterbücher für das gegebene Fach.

In dieser Arbeit wird die Qualität des Unterrichts der deutschen Sprache als der Fachsprache an den medizinischen Fakultäten (Medizin, Pharmazie, Stomatologie) analysiert, und als Basis für diese Forschung dienen bestehende Fachwörterbücher der medizinischen Terminologie und Lehrbücher, die für den Unterricht der deutschen Sprache für Studenten der medizinischen Fachrichtungen benutzt werden.

AUTENTIČAN JEZIK U NASTAVI STRANIH JEZIKA NA NEFILOLOŠKIM FAKULTETIMA¹

Sažetak: Predmet rada jeste upotreba didaktičkog materijala koji se bazira na autentičnom jeziku koji je poželjno koristiti u nastavi stranih jezika na nefilološkim departmanima. S obzirom na to da je strani jezik obavezan predmet svakog studijskog programa, plan i program nastave jezika se razlikuje u odnosu na filološki program učenja stranog jezika. Autentičan jezički materijal predstavlja jednu od mogućih metoda za učenja stranog jezika na fakultetima, s ciljem da se studentima približi strani jezik, ali u okviru svog studijskog programa. Kroz autentičan jezik studentima se pruža mogućnost da savladaju jezik u okviru svoje oblasti rada i na taj način upoznaju materiju ne samo na maternjem jeziku, već i na stranom. Ovim putem studenti stiču ne samo opšte znanje jezika već i znanje jezika s aspekta svoje stručne discipline. Rad takođe navodi primenu učenja jezika na univerzitetskom nivou u skladu sa znanjima i potrebama studenata, upravo putem autentičnog jezičkog materijala za fakultet humanističkih nauka.

Gljučne reči: autentičan materijal, učenje jezika, autentičnost, univerzitetski nivo, studijski program

1. Uvod

Izučavanje stranog jezika na univerzitetima primenjuje se niz godina čime strani jezik dobija status obaveznog nastavnog predmeta. Poznato je da je nastava stranog jezika na nefilološkim studijama drugačija u odnosu na filološki program, gde se studenti obrazuju da budu profesori određenog stranog jezika. Međutim, organizacija nastave i izrada programa u okviru različitih nefiloloških studija ne zadovoljava jezičke potrebe studenata, budućih stručnjaka, i nivo znanja stranog jezika za akademske i profesionalne potrebe. Za pojedine oblasti studija poznavanje engleskog jezika i najmanje još jednog stranog jezika je neophodno, pored stručne terminologije potrebno je praćenje stručne literature, ostvarivanje međunarodne saradnje i predstavljanje radova u naučnim okvirima. Stoga, kursevi stranih jezika na nematičnim fakultetima moraju biti detaljno osmišljeni i usklađeni prema studijskim potrebama, ali i usmereni prema određenim ciljevima.

¹ ivanaglishovic89@gmail.com

Prema Bolonjskom sistemu i Zakonom o usmerenom obrazovanju, neophodno je poznavanje najmanje jednog stranog jezika, posebno s aspekta odgovarajuće stručne discipline. Na ovom nivou obrazovanja studenti bi trebalo da razvijaju svest o jezičkim potrebama koje će kao stručnjaci imati. Na osnovu prethodno rečenog, potrebno je obratiti pažnju na nastavu stranih jezika na nematičnim departmanima, pre svega na didaktički materijal i izbor drugih oblika materijala koji se mogu koristiti u kombinaciji s udžbenikom s ciljem da studenti upoznaju stručnu materiju na stranom jeziku. Postojanje odgovarajućih nastavnih materijala na fakultetima je neujednačeno, uglavnom koncipirano na udžbenicima ili „skriptama“ i ređe nedovoljno korisno studentima. Kako studenti ne bi shvatili strani jezik kao manje obavezan predmet, neophodno je motivisati ih i pružiti im znanja upravo iz ugla svoje oblasti studija. Danas se na mnogim fakultetima strani jezik uči za sticanje opšteg znanja, izbor sadržaja kurseva jezika u većoj meri ne doprinosi stručnim jezičkim znanjima. Jezik struke je osnovica stručnog jezičkog znanja koji bi trebalo da bude deo programa svakog nefilološkog fakulteta. Na tercijarnom nivou obrazovanja studentima, u zavisnosti od studentskog profila, potrebno je pored osnovnog znanja jezika omogućiti i proširenje jezičkog izraza u skladu sa svojim obrazovnim potrebama. Jedna od mogućih metoda koja može pospešiti jezički izraz tiče se upravo odabira i kreiranja nastavnog materijala, u ovom slučaju autentičnog nastavnog materijala. Upravo kroz ovaj rad želimo da ukažemo na upotrebu didaktičkog materijala koji je poželjno koristiti u nastavi stranih jezika na tercijarnom nivou obrazovanja s ciljem da se kroz nastavni materijal obogati jezičko iskustvo studenata. Ukoliko se na fakultetima realizuje nastava jezika za opšte namene, kroz autentičan stručan materijal studentima se može približiti strani jezik u skladu s njihovim akademskim potrebama.

Kroz ovaj rad želimo da ukažemo na doprinos autentičnih izvora u nastavi stranih jezika na nefilološkim fakultetima, kako na kursovima opšte namene tako i na kursovima jezika struke ukoliko su određeni planom i programom. Takođe, u ovom radu mi ćemo se fokusirati na korišćenje autentičnog jezičkog materijala koji studentima omogućava proširenje stručnih znanja na stranom jeziku kroz realnu upotrebu jezika. Korišćenjem autentičnog materijala, studentima se pruža mogućnost da dođu u dodir s onim segmentima stranog jezika koje će im biti potrebni u daljem obrazovnom i profesionalnom angažovanju. Budući da nefilološki fakulteti često nisu u mogućnosti da organizuju kurs jezika za posebne potrebe ili jezik struke, za koje obrazuju studente, poželjno je da se u nastavu uključi materijal koji će nekim delom približiti polje studija studentima u čijem izboru oni sami mogu učestvovati. Ovakav oblik sticanja jezičkih znanja odgovara profesionalnim, ali i lingvističkim potrebama. U radu ćemo, pre svega, razmotriti pojam „autentičan“, ukazati na prednosti i slabosti ovog jezičkog materijala, a potom razmotriti značaj i upotrebu ovog materijala za potrebe nefiloloških studija u okvirima akademske discipline kroz slučaj fakulteta humanističkih nauka.

2. Određenje pojma „autentičan“

S razvojem komunikativnog pristupa u nastavi stranih jezika, posvećena je pažnja uvođenju autentičnog materijala u učenju jezika. Postoje razna shvatanja autentičnog jezičkog materijala, ali se većina autora slaže da je to izvorni jezički izraz koji nije precizno određen za nastavu jezika, ali umnogome može pomoći sticanju znanja. Izloženost realnom svetu pomaže studentima da usvajaju korisne receptivne ali i druge kompetencije na ciljnom jeziku. Takođe razvija kod učenika/studenta svest o realnoj upotrebi jezika, i na taj način studentima se prenose stvarne informacije. Većina definicija o pojmu autentičnosti ima zajedničku karakteristiku, a to je da autentičan materijal podrazumeva izlaganje realnom jeziku i njegova slobodna upotreba u određenoj zajednici i situaciji (Widdowson u Tamo, 2009: 73). Ovakav oblik jezičkog materijala omogućava upoznavanje s realnom upotrebom jezika, gde se upravo realnost navodi kao jedan od aspekata autentičnosti (Tamo, 2009). Autori koji se bave kritičkim pogledom na koncept autentičnosti, Rodžers i Medli (u Ketabi, Shomossi, 2007: 149), ističu da se „autentičan jezik koristi da opiše jezičke uzorke (usmene ili pisane) koji prezentuju realnu upotrebu i odgovarajuć kulturni i situacioni kontekst“.² Prema njihovoj konstataciji, autentičan materijal stvorili su izvorni govornici za izvorni kontekst.

Međutim, drugi autori, poput Vidousona (Widdowson, 1998) koji pravi razliku između autentičnog jezičkog materijala i njegove upotrebe, upotrebu označava kao autentičnost, a materijalu pripisuje osobinu originalnosti.³ Autentičnost po njemu zavisi od slaganja jezičkih namera teksta i načina na koji recipijent interpretira tekst (Widdowson u Embong, Abdullah, 2011: 110). S druge strane, Li definiše autentičnost kao proizvod upotrebe, situacije i teksta (Lee u Ketabi, Shomossi, 2007). Autentičnost je dakle, najveći proizvod autentičnih situacija u kojoj je jezik izraz izvorne upotrebe i namere govornika i kao takav može se primeniti u nastavi jezika kao sredstvo sticanja znanja. Prema ovom autoru, autentičan materijal je nastao za potrebe ispunjenja komunikativnih ciljeva iz realnog sveta.

Još jedna definicija prema kojoj se autentičnost ne odnosi samo na materijal, podražava i Brin. U svojoj studiji Brin (u Lira, 2012: 16) izdvaja četiri tipa autentičnosti u nastavi stranog jezika kako bi objasnio da taj pojam nije samo svojstven materijalu već uključuje i sledeće:

- 1) autentičnost teksta;

² Oba autora zastupaju teoriju da autentičan jezik dozvoljava nastavnicima da unaprede komunikaciju na času upravo zahvaljujući prenošenju i percepciji značenjskih informacija koje autentičan jezik pruža i na taj način učenici imaju mogućnost da koriste jezik koji uče i izvan okvira učionice (Ketabi, Shomossi, 2007).

³ Isti autor razmatrajući termin originalnost i autentičnost, ističe da autentičan tekst odlikuje njegova upotreba u datom socijalnom kontekstu, dok je originalnost svojstvena samom tekstu. Tekst može biti originalan, ali ako ga izvorni korisnici ne koriste autentično u okviru datog konteksta gubi na svojoj originalnosti. U literaturi se može pronaći termin originalan koji se odnosi na autentičan jezik, ali isti autor, pre svega, predlaže da se koristi termin „originalni tekstovi“, dok se njihovo korišćenje može označiti kao „autentična upotreba“ (Widdowson, 1998).

- 2) autentičnost učenika;
- 3) autentičnost zadatka;
- 4) autentičnost situacije.

Autentičnost teksta posmatra se kroz sam input, tačnije informacije kroz koje učenici razvijaju razumevanje određene teme i razvijaju autentičnu interpretaciju. Postoje pet oblika autentičnog inputa:

- a) originalan autentičan input: primer članci iz novina;
- b) izmenjen autentičan input: primer gledanja snimka na ciljnom jeziku i potom zadatak oko izbora nepoznatih reči;
- c) prilagođen autentičan input: ukoliko nastavnik izmeni tekst kako bi ga prilagodio nivou znanja učenika;
- d) stimulativni autentičan input: pisao ga je nastavnik, ali na autentičan način;
- e) minimalan/sporedan autentičan input: pisan za učionicu, ali ne na autentičan način (Nunan u Lira, 2012: 15).

Autentičnost učenika predstavlja sopstvenu interpretaciju teksta. Ovaj oblik autentičnosti je moguć ukoliko učenik pozitivno reaguje na prikazani materijal koji mora imati komunikativnu podlogu (Lee u Ketabi, Shomossi, 2007). Autentičnost zadatka podrazumeva ne samo angažovanje učenika u komunikativnom učenju već ih osposobljava da razumeju proces učenja jezika. Autentičnost situacije je prezentovana samim materijalom koji pomaže učenicima da u učionici javno dele svoje predloge i mišljenja na ciljnom/stranom jeziku.

Definisanje pojma autentičnosti otvara neka pitanja kod drugih autora, poput Čaveza koji iznosi sledeće: da li materijal donet u učionicu prestaje da bude autentičan ili pak postaje manje autentičan ako je izvan okvira svog originalnog konteksta? (Chavez u Ketabi, Shomossi, 2007: 149). Ostaje druga strana objašnjenja ovog pitanja, da tekst ostaje autentičan, ali se njemu pristupa na način na koji je i sam korišćen, tačnije podražavanjem (Chavez, 1988).

Na osnovu razjašnjenja koncepta autentičnosti navedenih autor,⁴ neophodno je nabrojati osnovne oblike autentičnog materijala kako pisanog tako i usmenog sadržaja, poput sledećih: časopisi, knjige, audio-video materijal, sadržaj s Interneta itd. Najpristupačniji izvor jeste Internet gde nastavnici, ali i učenici mogu pronaći veći izbor tekstova autentičnog sadržaja. Uz to se može koristiti i materijal koji se u pojedinim literaturama naziva realija (*realia*)⁵ poput mapi, beleški i slika koji takođe mogu pružiti širok spektar štampanih i govornih informacija koji se mogu koristiti kao sekundarni materijal tokom učenja stranog jezika.

⁴ Postoji niz pristupa pojmu autentičnosti, ali smo u radu istakli objašnjenja metodičara koji su i najzaslužniji za razumevanje ovog termina, gde smo uvideli da je autentičan jezik važan aspekt nastave stranih jezika.

⁵ *Realia* – realija se odnosi na stvarne objekte, primerke ili artefakte koji su predmet ciljne kulture i koji sadrže određene jezičke poruke (Berwald, 1987: 3). U pojedinim studijama često se ovaj termin koristi da označi autentičan materijal, ali se u ovom radu ovaj pojam neće povezivati sa predmetom samog rada.

2.1. Prednosti upotrebe autentičnog materijala

Savremena nastava jezika uključuje nekoliko aspekata koji vode ka uspešnom korišćenju stranog jezika, među kojima je i autentičan materijal. Pojedini autori ističu pozitivne i negativne strane ovog oblika nastavnog materijala.⁶ Korišćenje autentičnog jezika značajan je izvor znanja iz sledećih razloga (Tamo, 2009):

- učenici su izloženi realnom diskursu;
- autentičan materijal ima pozitivan efekat na motivaciju učenika;
- udžbenici često ne uključuju autentičan materijal;
- autentičan materijal često može da proizvede i određenu notu zabave;
- isti materijal se može koristiti i u drugim uslovima, ako je zadatak drugačiji;
- autentičan materijal omogućava učenicima da budu u toku sa aktuelnim dešavanjima;
- autentičan jezik pruža kreativniji pristup učenju stranog jezika;
- autentičan materijal često podstiče na čitanje jer sadrži teme zanimljive učenicima, pogotovu ukoliko i oni sami učestvuju u izboru materijala;
- razni članci, novine, brošure sadrže raznorodne tekstove koji nisu uvek zastupljeni u udžbenicima;
- jezičke promene se odražavaju i na materijal tako da su upotrebom autentičnog materijala učenici u toku s tim promenama;
- autentičan materijal sadrži aktuelan jezik;
- autentični tekstovi pomažu učenicima da steknu jezička znanja namenjena okvirima učionice i znanjima neophodnim za potrebe realnog sveta (Guariento, Morley, 2001: 347);
- autentičan materijal utiče na smanjenje kulturnih barijera koje često otežavaju interkulturalnu komunikaciju (Kim u Lira, 2012).

2.2. Slabosti upotrebe autentičnog materijala

Nekoliko metodičara označilo je slabosti korišćenja ovog oblika didaktičkog materijala (Tamo, 2009):

- autentičan materijal može biti kulturno orjentisan što može dovesti do nerazumevanja;
- vokabular može biti neprilagođen jezičkim potrebama učenika;
- veći broj rečeničnih struktura je mešovitog karaktera što može otežati razumevanje teksta;
- nastavniku je potrebno dosta vremena prilikom odabira autentičnih tekstova, snimaka itd.;
- tekstovi često mogu biti zastareli;
- postoji veći broj naslova, reklama, jezičkih izraza koji zahtevaju kulturnu podlogu;

⁶ Prema proceni jedne grupe autora, istakli smo prednosti korišćenja autentičnog materijala, iako postoji određen broj autora koji osporavaju navedene prednosti i ističu njihove slabosti.

- autentični tekstovi često sadrže kompleksne strukture (Richards u Abdullah, Embong, 2011: 111);
- svaki autentičan tekst zahteva odgovarajuć didaktički zadatak (Dunkel u Lira, 2012).

Na osnovu iznetih prednosti i slabosti, u mnogim literaturama se predlaže i favorizuje korišćenje ovog materijala na bilo kom nivou obrazovanja, jer njegova raznovrsnost omogućava prilagođavanje jezičkom predznanju i uzrasnom dobu učenika. Autentičan materijal, koji su stvorili izvorni govornici datog jezika, pruža mogućnost kontakta učenika sa jezikom koji uče. Ovo je prvenstveno najvažnija uloga autentičnog jezičkog materijala.

3. Autentičan jezik kao sredstvo sticanja znanja za potrebe akademske discipline na nefilološkim odsecima

U uvodnom delu rada ukazali smo na koncept jezika za posebne namene, gde je upravo jedna od bitnih odlika ovakve nastave jezika autentičan materijal koji je pogodan za akademske potrebe učenja jezika i uglavnom se koristi na višim nivoima obrazovanja poput univerzitetskih (Carver, 1983: 135).⁷ U nastavi jezika za posebne namene preporučuje se korišćenje autentičnih tekstova jer oni predstavljaju jezičku upotrebu kakva i jeste u realnom svetu i upoznaju studente sa realnim jezičkim situacijama. Izlaganjem realnom jeziku i podsticanje studenata da obrađuju autentične tekstove olakšava kreativno učenje i usmerava jezička znanja ka ciljnim potrebama studenata (Hyland u Xerri, 2012: 43). Ovaj materijal primenljiv je na višim nivoima znanja jezika u slučaju univerzitetskog obrazovanja gde su studenti razvili određene jezičke veštine (Guariento, Morley, 2001) i već poseduju dovoljno jezičko znanje.

Međutim, kada je reč o nastavi jezika za opšte namene na departmanima, svakako je značajna uloga autentičnog jezika, jer će studenti moći iz autentičnih izvora⁸ da nauče jezičke strukture za potrebe svoje akademske discipline. Autentičan materijal im omogućava da ovladaju diskursom na stranom jeziku i kasnije korišćenje jezika za dalji rad u profesionalnom okruženju. Takođe, moći će da upoznaju određenu jezičku materiju ne samo na maternjem jeziku već i na stranom. Autentičan materijal čini pravu reprezentaciju registra, diskursa, leksičkih i sintaksičkih elemenata na stranom jeziku koji mogu pomoći studentima nefiloloških studija da steknu i prošire znanje ciljnog jezika. Upotrebom ovog oblika materijala u nastavi jezika na nefilološkim fakultetima studentima je moguće približiti strani jezik, ali u okviru svog studijskog programa. Ovakav nastavni materijal trebalo bi uvrstiti u program nastave jezika, gde je zadatak profesora da pronade relevantan autentičan materijal kako bi studentima pokazao upo-

⁷ Retki su primeri da na nefilološkim departmanima postoje kursevi jezika usklađeni prema studijskim programima, ukoliko ih nije moguće organizovati, najbolje je preneti studentima stručna jezička znanja putem autentičnog materijala, gde upravo ovaj autor ukazuje i predlaže njihovu primenu u nastavi na univerzitetskom nivou.

⁸ Poželjno je koristiti i pisane i usmene autentične izvore u kombinaciji s udžbenikom.

trebu stranog jezika u izvornom obliku, ali i s aspekta njihove stručne discipline ili pak studija. Studente treba upoznati s jezičkim situacijama i strukturama koje bi im mogle poslužiti za primenu studijskog znanja na ciljnom jeziku.

Izvori autentičnog materijala su mnogobrojni, ali s obzirom na činjenicu da je Internet dostupan i povoljan izvor, može poslužiti profesoru da potraži autentičan sadržaj s kojim će studenti biti u prilici da se susretnu i čiji sadržaj će im omogućiti da savladaju određene jezičke izraze na stranom jeziku, ali opet u domenu svog stručnog obima. Prilikom upotrebe ovog materijala, najbolje je konsultovati studente za odabir tekstova za koje oni smatraju odgovarajućim za svoj nivo znanja jezika, potrebama i poslovnim planovima.

4. Autentičan jezik za potrebe studenata humanističkih nauka: slučaj Ekonomski fakultet

Kao ilustraciju primene autentičnog materijala, navešćemo nekoliko primera usklađenih prema studijskom programu za Ekonomski fakultet (studijski program finansije i bankarstvo) kako bismo pokazali da ovim materijalom studenti mogu steći neophodna jezička znanja koja će im biti potrebna u daljem radu i usavršavanju. Na taj način, studenti imaju mogućnost da prošire znanja iz akademske discipline na stranom jeziku i da uvide svrhu upotrebe ovog nastavnog materijala. Veliku ulogu tokom ovog procesa nastave jezika odigrava nastavnik/profesor, od koga zavisi da li će u svoj plan i program nastave uvrstiti i autentičan jezički materijal.

Prilikom odabira autentičnog materijala za nastavu jezika treba uzeti u obzir sledeće faktore (Erbbaggio, Gopalakrishnan, 2012: 43):

- polje interesovanja;
- prikladnost teksta zadatku;
- prikladnost nivou znanja učenika/studenta.

Ukoliko učenici obrađuju autentičan tekst u skladu s njihovim interesovanjem i potrebama, to će svakako uticati na njihovu motivaciju i samu interakciju sa nastavnim materijalom. Izbor autentičnog materijala zavisi od studijskog programa, angažovanosti profesora da pronađe odgovarajući materijal, ali i od saradnje i motivisanosti učenika da koriste i uče strani jezik ovim putem. Kada nastavnik bira materijal mora da analizira i ima u vidu nivo znanja jezika svojih studenata kao i izbor zadataka shodno datom materijalu. Da bi se izvršio adekvatan izbor tekstova i uskladio sa nastavnim sadržajem, profesor takođe mora da poznaje materiju akademske discipline. Pri odabiru, primera radi, autentičnih tekstova, profesor mora saradivati i sa profesorima, asistentima, uopšte stručnjacima date discipline kako bi se studenti upoznali sa terminologijom i diskursom njihove oblasti studija. Odabrani tekstovi bi trebalo da slede materiju i iz drugih nastavnih predmeta date discipline shodno proceni profesora.

Prilikom odabira tekstova često se nameće problem aktuelnosti autentičnih izvora. Ako uzmemo u obzir napredak nauke i tehnologije, činjenica je da mnoge

nauke napreduju i razvijaju se brzo, poput ekonomije, stoga profesor mora analizirati materijal i uvrđiti da li je aktuelan i savremen.

U radu smo naveli primere upotrebe autentičnog materijala u nastavi stranog jezika na Ekonomskom fakultetu za potrebe studijske grupe, u ovom slučaju nastave španskog jezika⁹ gde nastavnik koristi sav raspoloživi materijal koji Internet nudi kao jedan od izvora autentičnog materijala. Nastava putem autentičnog materijala može se zasnivati na proučavanju više jezičkih elemenata, poput sintakse, leksike ili semantike. U ovom radu mi ćemo se ograničiti na nivo leksike. U sledećim primerima ćemo pokazati kako se kroz autentičan jezik može savladati određena terminologija i leksika iz oblasti ekonomije, naravno u onoj meri koliko je zaista potrebno studentima da ovladaju osnovnim jezičkim izrazima na stranom jeziku.

- Primer izdavanja čeka:

Ecmello

www.delcampe.net

- Primer naloga za uplatu

RC 2013/0001/01

Recibo de cobro

Detalles

Número
2013/0001/01

Fecha de expedición: 12/08/2013 Fecha de vencimiento: 01/06/2013 Total: 955.90 €

Cuenta bancaria
2038-0626-07-6000120491 (BANKIA, S.A.)

Destinatario del recibo de cobro

Entidad: Manuel Docampo Rey (Constructora San Manuel) [66666666Q] Dirección: Rúa Caramuxo s/n, 36201 - Vigo, Pontevedra, ESPAÑA

⁹ Iako je engleski jezik jezik ekonomije, u radu smo odlučili da prezentujemo autentične izvore na španskom jeziku, kako bismo ukazali i da se kroz druge strane jezike uz autentičan sadržaj može naučiti jezik.

• Primer platnog bilansa

BALANZA DE PAGOS						
ACUMULADO ENERO-OCTUBRE						
	2012			2011		
	Ingresos	Pagos	Saldos	Ingresos	Pagos	Saldos
Cuenta Corriente	324.045,2	339.758,10	-14.909,9	316.220,5	349.680	-31.659,3
Balanza Comercial	191.722,3	214.930,8	-23.208,5	184.624,2	218.704,9	-34.020,8
Servicios	91.935,9	57.344,4	34.591,5	86.573,3	56.080,6	30.492,7
Turismo y viajes	38.595,5	9.972,0	28.623,4	38.263,7	10.344,9	27.918,8
Otros	53.340,4	47.372,3	5.968,1	48.309,5	45.735,7	2.573,9
Rentas	26.829,8	46.352,6	-17.522,8	33.752,4	54.522,6	-20.770,2
Transferencias	12.358,3	21.128,3	-8.770,0	13.210,7	20.571,7	-7.361,0
Cuenta de Capital	5.996,8	1.070,1	4.926,6	5.611,3	1.157,4	4.453,9
CUENTAS CORRIENTE-CAPITAL	330.842,9	340.828,2	-9.985,3	323.631,8	351.037,2	-27.205,4
	Variación neta pasivos (VNP)	Variación neta activos (VNA)	Saldos (VNP-VNA)	Variación neta pasivos (VNP)	Variación neta activos (VNA)	Saldos (VNP-VNA)
CUENTA FINANCIERA	-	-	4.447,0	-	-	28.996,1
Excluido Banco de España	-	-	-211.075,4	-	-	-23.703,3
Inversiones directas	-	-	6.641,3	-	-	-7.336,5
De España en el exterior	-	4.466,9	-4.466,9	-	19.818,0	-19.818,0
Del exterior en España	11.108,2	-	11.108,2	12.481,4	-	12.481,4
Inversiones de cartera	-	-	-50.772,9	-	-	-17.289,5
De España en el exterior	-	-22.327,4	22.327,4	-	-28.865,0	28.865,0
Del exterior en España	-83.100,3	-	-83.100,3	-46.154,5	-	-46.154,5
Otras inversiones (1)	-	-	-164.744,4	-	-	1.125,5
De España en el exterior	-	44.741,8	-44.741,8	-	28.920,3	-28.920,3
Del exterior en España	-120.002,6	-	-120.002,6	30.045,8	-	30.045,8
Derivados financieros	-	-	7.800,6	-	-	-202,6
Banco de España (2)	-	-	215.522,4	-	-	52.639,4
Reservas	-	-	-2.216,5	-	-	-3.173,6
Ivos netos BE frente al EURO SIST	-	-	205.458,0	-	-	57.565,1
Otros activos netos	-	-	12.251,0	-	-	-1.692,1
ERRORES Y OMISSIONES	-	-	5.536,3	-	-	-1.790,7

• Primer fakture

RESUMEN DE LA FACTURA
Fecha factura: 22 de enero de 2013
Periodo de facturación: del 21/11/2012 al 21/01/2013
Factura nº: PC30INC0011922
Ref.Factura: 999397044887 0183
Total Factura: 239,83 €

Datos del Cliente

Titular:
DNI/NIF:
Dirección:
Actividad económica (CNAE): 9820
CUPS: E5003140005309001BMOF
Potencia contratada: 5,9 KW
Tarifa de acceso: 2.0A **Contrato de acceso:** 000418065755
Número de Contador: 020103031

Consumo eléctrico

Lectura REAL: 21/01/2013: 44496
 Lectura REAL: 21/01/2012: 43336
 Consumo Medido: 1159 kWh
 Consumo Total: 1159 kWh

SU HISTORIAL DE CONSUMO EN kWh.

Coste medio diario de la energía 1,89 €/día

Facturación

Producto: TARIFA ELÉCTRICA UNIVERSAL

Concepto	Cálculos	Importe(€)
FACTURACION DEL CONSUMO	1.159 KWH x 0,144478 EUR/KWH	167,45 (01)
Potencia	5,9 KW x 61 x 0,050881 EUR/KW Y DIA	20,09 (02)
Impto. Electricidad	187,54 EUR x 1,05113 x 4,864 %	9,59
ALQUILER DE EQUIPOS ELECTR.	-	1,08
Subtotal	-	198,21
IVA NORMAL 21 % de 198,21	-	41,62

Total Factura: 239,83 €

• Primer članka iz ekonomskog časopisa *El Economista*

elEconomista.es

La venta de acciones propias de las empresas del Ibex 35 multiplica por 7,2 veces las compras.

El primer año de reforma laboral arroja 563.200 parados más
 El paro crece 563.200 personas que el año anterior, pese a superar los 6 millones.

6.202.700

5.639.500

5.776.300

5.863.400

Rajoy anunciará un impulso a las reformas, pero sin concretarlas
 El Gobierno anuncia hoy de una lista de medidas que no implican un gasto de recursos y afectan al carácter técnico a los cambios del LRD del IRPF.

Almanaque anuncia la entrada en vigor de los tipos de interés del BCE

5. Zaključno razmatranje

Shodno modernom pristupu u nastavi stranih jezika koji se bazira na savremenim metodama među kojima je i upotreba autentičnog materijala u procesu učenja stranog jezika u bilo kom obliku i na bilo kom nivou obrazovanja, u ovom slučaju u uslovima univerzitetske nastave, neophodno je nastavu prilagoditi potrebama i interesovanjima studenata uz pomoć didaktičkog materijala ovog sadržaja. Na nefilološkim odsecima materijal treba izabrati pažljivo s ciljem da omogući studentima sticanje i bogaćenje jezičkog znanja iz akademske discipline. Iako strani jezik struke nije zaživeo na mnogim fakultetima, ovom metodom moguće je studentima približiti specifična jezička znanja vezana za pismenu i usmenu komunikaciju studenata, budućih stručnjaka date discipline ili oblasti. Ova metoda je izazov za samog nastavnika, ali i veliki korak ka boljim jezičkim rezultatima studenata.

Literatura

- Berwald, J. P. (1987). *Teaching Foreign Languages with Realia and Other Authentic Materials*. Washington: ERIC Clearing house of Languages and Linguistics. 3–6.
- Bojović, M. (2006). Teaching Foreign Language for Specific Purposes: Teacher Development. *Annual ATEE Conference*. Retrieved September 9, 2013 from <http://www.pef.uni-lj.si/atee/978-961-6637-06-0/487-493.pdf>
- Brown, H. D. (1994). *Principles of Language learning and Teaching*. Eaglewood Cliffs.
- Carver, D. (1983). Some propositions about ESP. *The ESP Journal*, 2, 131–137.
- Embong, A. M. & Abdullah, M. R. (2011). The sustainability of utilizing the authentic materials in English classroom: from the perspective of theory. *International Journal of Basic & Applied sciences*. Vol. 11, No. 2, 110–113.
- Erbaggio, P. & Gopalakrishnan, S. (2012). Enhancing student engagement through online authentic materials. *The IALLT journal*. Vol. 42 (2). 27–51.
- Gálová, D. (ed.). (2007). *Languages for Specific Purposes: Searching for Common Solutions*. Cambridge Scholars Publishing.
- Chavez, M. T. (1988). Authenticity in the language classroom. *IRAL*, 36/4, 277–306.
- Guariento, W. & Morley, J. (2001). Text and task authenticity in the EFL classroom. *ELT Journal*. Vol 55/4. 337–353.
- Ketabi, S. & Shoomossi, N. (2007). A critical look at the concept of authenticity. *Electronic Journal of Foreign Language Teaching*. Vol. 4, No. 1. 149–155.
- Lira, B. J. (2012). *Using authentic materials in ESL classroom: A tertiary level scenario*. Dhaka: BRAC University. Retrieved September 9, 2013 from <http://hdl.handle.net/10361/2064>
- Rogers, C. & Medley, F. (1988). Language with a purpose: Using authentic materials in the foreign language classroom. *Foreign Language Annals*, 21, 567–478.
- Tamo, D. (2009). *The use of authentic materials in the classroom*. Retrieved October 12, 2013 from http://www.lcpj.pro/skedaret/1277547685-74_pdfsam_LCPJ,%20Per%20shtyp.pdf

Widdowson, H. G. (1998). Context, community and authentic language. *TESOL Quarterly*, 32(4).705–616.

Xerri, D. (2012). The use of authentic text with postgraduate students. *Journal of Education and Learning*; Vol. 1, No. 1. Retrieved September 9, 2013 from <http://dx.doi.org/10.5539/jel.v1n1p43>

Izvori

<http://www.eleconomista.es/>

<http://www.modelofactura.net/factura-de-la-luz-endesa.html>

https://www.google.rs/search?q=banco+patricios+el+cheque&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=GQvUUvOyDoOrhQeJ2IGgBA&ved=0CAcQ_AUoAQ&biw=1280&bih=698#facrc=_&imgdii=_&i

<http://www.gerencie.com/balanza-de-pagos.html>

Ivana Glišović

AUTHENTIC LANGUAGE IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING AT NON-PHILOLOGICAL DEPARTMENTS

Summary: The subject of this paper is using teaching material which is based on the authentic language which is advisable to use during the teaching of foreign languages at non-philological departments. Considering that a foreign language is an obligatory subject of any curriculum, the language teaching curriculum is different in relation to the one used in the philological studies. Authentic language material represents one of the possible techniques for foreign language teaching at faculties, used with the aim to bring the students closer to the language in question within the framework of their own curriculum. Through the authentic language students have the opportunity to master the language within the borders of their field of work and in that way not just to be introduced to the matter in their own language, but in the foreign one as well. In this way students acquire the general knowledge of the language in question and in addition the knowledge of the language from the aspect of their scientific discipline. This paper also gives an example of learning a foreign language through the authentic language material at a faculty of humanistic science.

ESP TEXTBOOKS – REFLECTIONS OF DIFFERENT CONCEPTIONS AND INTENTIONS

Abstract: Learning English for specific purposes involves specific orientation towards the defined goals that are set in advance. Teaching English for specific purposes, on the other hand, is somewhat more complex than that. It involves clear decisions as to the third element in the ESP triangle – the „how“. This involves, among other things, the choice and reliance on specific materials that will help both the students and teachers achieve their common goals. One of the most prominent tools is the textbook that contains the basic teaching material. Viewed as a whole, the chosen or created textbook reflects the intentions and conceptions that go together with the goals of the course. Therefore, the aim of this paper is to analyse the tailor-made ESP textbooks that are used at the faculties of the University of Niš and eventually to see in what way they are similar in spite of the conspicuous differences in the subject matter.

Key words: ESP textbooks, teaching materials, ESP courses, ESP teachers

1. Introduction

Before undertaking a foreign language course teachers have to make a lot of decisions about the content and structure of the material they are going to present. These decisions are very important because they ultimately influence the outcome of the course. If they are right, teachers will help their students more effectively to develop their knowledge of the language. One of the toughest decisions to be made is the choice of the textbook to be used during the course. It is an important collection of appropriate texts, among other things, that are supposed to bring about the desired result. Although different texts in different forms and from different sources can also be good and helpful, appropriate textbooks are superior because they provide a structure and unity of the course that can psychologically also be encouraging for the students.

Materials selection, adaptation or writing is a constituent part of ESP teaching leading to the effective course development and the ultimate goal of equipping students with the knowledge they will need in their future professional life. This goal determines the choice of the appropriate textbook as well. The ESP teacher has two options: one is to choose among commercially available textbooks that cover

most of the topics relevant to the students, and the other is to create her or his own textbook with all the topics important for the particular field of study. Both options are generally acceptable although the degree of suitability for the required purpose should presumably be higher in the latter case. Textbook creation or writing is the practice that is flourishing at the universities in our country one of the reasons being that higher education institutions and laws encourage teachers to develop their own materials.

Learning English for specific purposes involves specific orientation towards the defined goals that are set in advance. Teaching English for specific purposes, on the other hand, is somewhat more complex than that. It involves clear decisions as to the third element in the ESP triangle – the „how“. This involves, among other things, the choice and reliance on specific materials that will help both the students and teachers achieve their common goals. One of the most prominent tools is the textbook that contains the basic teaching material. Viewed as a whole, the chosen or created textbook reflects the intentions and conceptions that go together with the goals of the course. Therefore, the aim of this paper is to analyse the tailor-made ESP textbooks that are used at the faculties of the University of Niš and eventually to see in what way they are similar in spite of the conspicuous differences in the subject matter.

2. Language textbooks selection

Wilkins believes that „one of the major decisions that has to be taken in the teaching of foreign languages is on what basis we will select the language to which the learner will be exposed and which we will expect him to acquire“ (Wilkins, 1976: 1). Textbooks usually comprise what looks like an answer to this question.

Language textbooks contain texts that serve as a basis for further work in the classroom. At the tertiary level, the texts deal with the topics that students have become familiar with studying their majors. From this point of view, the texts are understandable and the students combine the cues from the text with their own knowledge of the subject in order to make sense of what they are reading. „Reading success is the key to academic achievement“ (Freeman, 2004: 24). It is consequently not surprising that it is also essential for any professional achievement. Texts, however, are not self-sufficient. They are important for further instruction that should enable the students to use the language for a variety of purposes – for understanding, speaking, reading and writing. Texts are therefore almost always followed by exercises that are supposed to realize the tasks and to practice the language skills. Together they should „prepare students in the most efficient way possible for the content and tasks to which they will be exposed“ (Johns, 2000: 7). In other words, they should be prepared to function in their discourse communities. At the university level their discourse communities and therefore their needs are defined by the curriculum.

Learning a foreign language through content has proved to be an excellent way to increase language proficiency. Therefore, both the familiar academic and professional content, and the foreign language vocabulary and structures represent a good combination for mastering a certain topic, or even a field, in a foreign language. In line with this view, ESP textbooks should specifically be designed to prepare students for the tasks and situations in which they are likely to find themselves. Language teachers should take into account not only their present needs but the anticipated ones as well. The focus of instruction should be on communication, not grammar, although grammar should in no case be ignored. The teacher's decision about the language to which the learners will be exposed and which she/he expects them to acquire will be incorporated in the texts that will be used. „A language textbook...imposes an organization of content on the learner. It assumes that the order in which features of the language are presented will correspond to the order in which the learner is capable of acquiring them“ (Ellis, 1985: 1). Both the content and the order in which it is presented are therefore dependent on the specifics of the teaching situation. As a consequence, custom-made textbooks are often the best solution in ESP teaching.

Commercially available textbooks seem to be the easiest solution. The factors that determine the textbook selection are their usefulness, length, methodology, level and price. Tailor-made textbooks are more difficult to design because they are supposed to have taken into consideration the specific needs of the students for which it is designed with a clear goal of being most useful for these particular students. „The word *text* comes from the same root as *textile*. Writing and weaving are indeed related activities....The textbook's job is to weave a thick and versatile cloth that, with the help of a competent and creative teacher, will provide good cover and flexible usage for the students of language“ (Hess, 2009: 86).

Designing a textbook for university students must make one aware of the fact that ESP at every faculty or university department has to be faced with a specific combination of two kinds of demands, those of the current curricula and those of the English language itself. Teachers teach both with a hard task to make the right balance between them. English should be a primary concern considering the fact that English teachers are linguists. How much of academic or professional content they include depends on two things again: the current curriculum and the teacher's capabilities to handle these topics in terms of the effective use of the foreign language. Therefore additional efforts are needed for the teacher to master to an acceptable level the subject of which her or his students have a considerable mastery. There is also a hard decision about what structures she or he should teach without reducing the language to its most basic phrases. ESP teachers are therefore forced to make constant compromises between the profession they are practicing and the profession that their students are or are going to be engaged in.

Another compromise to be made in ESP work at tertiary level is between the students' professional and academic competences development. „This means that, apart from developing and promoting basic skills and linguistic competence,

which refers to understanding written scientific or professional texts and mastering professional terminology, students should also be taught new skills and techniques relevant for the following areas: 1) Understanding lectures in a foreign language, 2) Practicing discourse patterns used in international communication by scientists/professionals, 3) Writing scientific or professional reports as well as writing scientific or research papers' abstracts" (Blagojević, Kulić, 2013: 27). Language teachers should thus make another balanced compromise knowing that most of their students will need English for professional purposes and not neglecting the minority of the students who will opt for academic career.

Analysing the use of ESP textbooks, Halina Wisniewska from Kozminski University in Warsaw states that „effective use of language is difficult to learn“ (Wisniewska, 2013: 1). It is possible to add that it is just as difficult to teach. This is so because the complex goals to be achieved by an ESP course involve, according to her, five important elements: „good language knowledge, use of specific job-related vocabulary, social skills, good communication skills, and use of proper structures, style and tone.“ (Wisniewska, 2013: 1). A good look at these elements reveals that ESP courses are the courses designed for adult learners who have already acquired some knowledge of English but who are also equipped with just as important social and professional skills. The second element mentioned in this article shows that the English to be taught should be integrated into a subject area important to the learners i.e. the materials to be used for that purpose should be content-based. Lowe states that „we must avoid humiliating our students by giving them material below their professional level.“ (Lowe, 2010: 7).

3. Esp textbooks analysis

Subject of this analysis were only the tailor-made ESP textbooks used at the faculties of the University of Niš. The starting assumption of this research was the idea that the author's starting points, conceptions and intentions (which can also be deduced from the relevant constituents of the book) have their explicit expression in the introduction to the book. In a great majority of cases, these two coincide but sometimes there are deviations. The finished work or the book in the hands of experts is always more to be trusted showing sometimes that the author's ideas have not been realized. This situation calls for further refinement of the teaching material (in the case of textbooks) or even leads to a rarer case when the initial framework ought to be modified to suit better the real teaching context. Whatever might have been wrong could be improved in the next edition of the book. This is actually what authors constantly do if they are lucky that their books last. In any case, one can be checked against the other. In view of this assumption, the English textbooks for the tertiary level education in Niš and their introductions were subject of this analysis. Some remarks are also concerned with the balance between professional and academic English that are supposed to be taught at this level.

Zorica Antić: *English for Medicine* (2005) (214 pages)

The whole course material consists of a textbook and a workbook. The textbook is divided into three main parts covering the human body structure and physiology (I) on the one hand and medical treatment (II) or what medicine is about, on the other, ending with *Correspondence* (III) that was estimated as necessary for doctors in their education and further development. The three main parts are followed by a 14-page appendix (pp. 184-198) containing the most important prefixes in the formation of medical terms and as important medical documents. The textbook ends with a glossary and *Bibliography* containing mostly general linguistic references with some of the medical references.

The textbook contains no exercises as a consequence of the author's belief that „they should result from the particularities of the group, situation, moment, and that they should be created and done spontaneously thus eliciting both the teacher's and the students' maximum. In this way the students have great opportunity to direct the talk according to their interests and needs associated with both the English language and medical studies because of which they learn English.“ (*Predgovor*, p. 5, translated by J. T.).

The workbook (113 pages) is intended as an auxiliary complement to the textbook. The introduction to the workbook might also constitute the introduction in the textbook's complement although the exercises included here have no reference whatsoever to the texts in the textbook. The workbook is divided into seven parts the seventh part being a *Medical Facts Test*. The six parts can roughly be divided into two groups : one that covers syntax and morphology (*I Grammar Reference, III Practice With Grammar and Basic Medical Vocabulary, V Medical Vocabulary and Phrases*) and the other that deals with the practice of medicine (*II Clinical History Taking, IV Diagnostic Process, VI Illnesses Examples and Case Histories*). The final part, *Key to the Exercises*, contains partial solutions (for Parts III–VII).

The important consideration that the introduction in the workbook states is the level of the learners' knowledge of English: between intermediate and advanced.

Nataša M. Bakić-Mirić: *English in Pharmacy* (2006) (296 pages)

The textbook begins with *Introduction* giving „an insight into some of the most important names in the field of pharmacy and medicine, important historical facts about the beginnings of today's medical establishment, medical sciences and professions as well as female contribution to modern science.“ (*Introductory Word*, p. 1). There follow five units with the texts of widely differing lengths (from half a page to 37 pages): Unit 1 (*Intercultural Communication, Research, Information Technology and OTC Counseling – 7 texts*), containing methodologically important issues but also reflecting the author's awareness of the modern world emphasis on intercultural communication and information technologies (together with her inclusion of the contribution of women to science in *Introduction*, these topics reflect the essential characteristics of the modern world.). Units 2 (*Biochemistry and Physiology – 4 texts*) and 3 (*Histology, Human Anatomy, The Body Systems, The*

Senses, Diseases and Conditions, Nutrition - 9 texts) are concerned with the basis from which *Chemistry* (Unit 4 – 5 texts) and *The World of Pharmacy* (Unit 5 – 6 texts) start.

All the texts in this part are followed by *Vocabulary* (containing dictionary entries) and *Talking Points* (containing 4–5 questions on the average). These are rounded off with some proverb, effective statement or picture. This pattern is in line with the author's primary stress on the speaking skill. The author however does not neglect reading skills (particularly the use of reference materials) or writing (referral and various business letters, medical documents completions as well as cover letters and resumes).

Appendix 1 gives a telegraphic revision of basic grammar and medically important morphological issues (foreign origin nouns, affixes, idioms, abbreviations). It ends with *Colors in English* and *Pictures of the Senses*. *Appendix 2* serves as a help in employment and different mobility activities (resume, cover letter, business letter and letter of recommendation tips and samples).

Bibliography is divided into Primary electronic sources (37) and Secondary Sources (one source: Shapiro-Shelley: *Information Literacy as a Liberal Art*). *Index of Names*, on page 295, is the part that is not found in other ESP textbooks under observation.

Nataša Milosavljević: *English in Dentistry* (2008) (253 pages)

The textbook has two sections, of some hundred pages each, and *Appendix*. The sections differ in subject matter and exercises. *Section I* seems to be the introduction to Section II as it deals with general medicine topics covering human body systems and organs (13 texts). *Section II* (14 texts) is more specific but it is thematically more appropriate for dental medicine students.

Section I texts are followed by *Words to Remember* (some 30 words on the average). The final exercise after each text is dedicated to translation, either into English or Serbian (six short texts each). It is illustrative of the importance that the author imparts to translation as the fifth skill, as stated in the *Preface* (p. 5).

Section II unfortunately does not have *Words to Remember*, which seems to be more important for the future dentists. In a great majority of texts in this section there are no translation exercises as in Section I. On the other hand, the first exercise after the second section texts is *Answer the questions*, which does not exist in Section I. This kind of exercise checks the students' comprehension and it is therefore very important.

Appendix contains a selection of noun and verb patterns in the most frequent ESP use, and six sample letters.

The last page of the textbook contains *References*, with both medical and linguistic sources. The electronic sources on this page are given separately.

Danica Piršl: *English in Physical Education and Sports* (2010) (222 pages)

Although there is no separate workbook here, the overall conception of this textbook is similar to *English for Medicine* i.e. *Part I Texts in Sports* likewise has

no exercises. Exercises can be found in *Part II Exercises* but they are not related to the texts from Part I. Part I consists of five wholes: 1. *Socio-Psychological Aspects of Sport* (five texts), 2. *Sport and Lifelong Learning* (three texts), 3. *Various Sports* (three texts), 4. *History of Sport* (two texts), and 5. *Physical Education Curricula* (two texts). The unauthored texts are obviously scientific texts containing their typical constituents: abstract, methods, results, discussion, conclusion. The texts presented in this way can serve as useful guidelines for students who have to learn how to write scientific articles.

Part II (Exercises) is divided into two parts: *Grammar Exercises* (pp. 127–188) and *Grammar and Style Notes* (pp. 189–222). The former part is a mixture of sport vocabulary exercises and a tense exercise. Only two exercises in the whole section are followed by the keys or solutions. Part II ends with two glossaries: *Basketball Glossary* and *Football Glossary* (pp. 162–188).

Grammar and Style Notes are a collection of tips that are probably result of the author's experience in the work with students but that are also supposed to help in writing. Some of 23 titles in this part are: *Confusable Words*, *Wasted Words*, *Clarity of Style*, *Methaphoric Use of Language*, *Alternative Use of Words*. The final, 23rd title, *Additional Reading*, is a list of seven books and an on-line source on English grammar, style and usage, with the reasons why they are recommended as useful.

The author's introduction to the textbook might have been useful.

Nadežda Silaški and Tatjana Djurović: *English for Economists* (2010) (Book 1 – 115 pages: Book 2 – 113 pages)

These two English textbooks have been used so far at the *Faculty of Economics* in Niš. They are actually created by the authors teaching at the *Faculty of Economics* in Belgrade. They are to be used together with *English Grammar for Economists* (251 pages) and *English Practice in Economics and Business* (227 pages).

Textbook 1 contains nine units and Textbook 2 contains eight units. Their structures are quite similar and they are clearly the work of experienced teachers with defined conceptions. The teaching texts deal with the style and discourse of economic sciences that are part of the faculty curriculum. The following exercises have a unified pattern in both books: *Pre reading. Skim and scan.* (to develop the reading skill and initiate thinking about the topic); *Comprehension* (to promote understanding of the text); *Vocabulary practice* (learning specific economic terms); *Language practice* (learning the grammar representative of economic discourse); and *Topics for discussion* (to develop the student's communicative capabilities). Both textbooks end with a page list of references.

The authors' aim with *English Grammar for Economists* and *English Practice in Economics and Business* "was to stress the need to acquire a knowledge of the language as well as its use. A functional approach to grammar points, structures and their uses is therefore prominent." (Introduction to *English Grammar for Economists*, p.1).

Gordana Ignjatović: *Legal English Files 1* (2012) (209 pages)

The first thing that strikes the eye is the designation „intermediate“ in the subtitle, the only one among the analysed textbooks on the title page. The introduction clarifies the author's intention to make a practical learning tool that is „content and topic oriented“ for „specific professional purposes in the field of ELP... The methodology is based on the teaching of integrated language skills (reading, listening, speaking, writing, grammar, vocabulary and pronunciation)“. In line with the specifics of each ESP, the questionnaire *Language Needs Analysis* is added to be filled in before the start of the course.

The textbook is divided into three chapters: *Introduction to Law* (containing five units), *Constitutional Law* (containing three units) and *Criminal Law* (containing four units). All the chapters end with an additional reading text for „pleasure learning“ without any exercises which means that it is supposed to be easy after all the exercises in the chapter have been done. The chapters also end with *Progress Tests* „aimed at self-assessment and development of students' exam skills.“

Six appendices are part of the coursebook (1 – *Learner Skills and Tools*; 2 – *Grammar Reference Charts*; 3 – *Language Reference Charts*; 4 – *Writing and Professional Skills* trying to give tips for successful letter- and essay-writing and practice of law; 5 – *Listening Audio Scripts*; and 6 – *Key to the Exercises*).

The end of the textbook is reserved for *Bibliography*, a very detailed list of the sources: I *Dictionaries* (10 references), II, *Grammar Reference Books, Use of English and Language Skills* (15 references), III *Legal English Textbooks, Legal Ethics and Professional Skills* (9 references), IV *Legal Reference Books* (16 references), V *Legal Reference Materials and Cases* (17 references), VI *Reading for Fun and Pleasure* (9 references) and VII *Internet Resources* (26 references).

The general impression is the great erudition of the author, who used a lot of material to teach legal, cultural and linguistic matters. Because of that the textbook looks too difficult.

Savka Blagojević: *English for Philosophy Students* (2008) (143 pages)

The textbook is carefully structured and because of that easy to follow. It is composed of three wholes. The first segment contains four longer texts, only for those students who can and feel like reading and interpreting them. The third whole is literature with eight books and dictionaries, and nine electronic sources as references.

The concept of system-building in the author's attitude can also be seen in the structure of the units. Each unit is preceded by *Word Preview* with 8–18 words that are expected to be unfamiliar but necessary for the students' understanding of the text, and followed by brief *Notes and Commentary* which are to clarify some of the points in the text or to refer students to the relevant views or philosophers.

The number of the exercises is quite regular (five) and it reflects the author's logic pervading the whole textbook – to enable the students to primarily „enrich their knowledge with new English lexis“ (*Preface*, p.7, translated by J. T.). The first

exercise, *General Questions for Analysis and Evaluation*, contains six questions to check the comprehension of the text. The second exercise is supposed to elicit the words and expressions in Serbian for the English equivalents appearing in the text. This exercise makes up for the usual glossary in the end. The third exercise, *Additional tasks*, is a bridge between the previous and the following exercise – it either makes the students use the words and expressions in their own sentences or makes them further elaborate on the text. The fourth exercise, *Word study*, is subdivided into two exercises requiring the synonyms, antonyms or changed category of the words that are regarded as characteristic of philosophy discourse. The final exercise is translation of a short text into English (a more difficult direction of translation).

Tanja Cvetković: *Engleski jezik za studente sociologije, psihologije i srbistike* (2010) (154 pages)

Another textbook with a three-part structure: fifteen texts, *Appendix* and *Literature*. *Appendix* contains five texts for additional reading which are either the continuation of the texts used as teaching units or elaboration of the topics also dealt with in the units. *Literature*, divided into books and electronic sources, contains 17 and 4 references respectively, which were used for the teaching texts. The author's *Introductory Note* also offers some useful sources for further learning. This introduction also contains the starting level of the course (B1) and development to B2 as the aim and achievement (p.3).

The fifteen texts have been chosen to cover different anglophone cultures: English, American, Canadian and Australian, showing the differences that unite the cultures. Elements of culture can be said to be also contained in *Commentary* following almost all the texts which adds some facts about the author of the text, some literary work, or the etymology of words. About half of the texts are followed by *Suggested readings* stimulating the students to improve their understanding of the topic.

All the texts are followed by *Unknown words*, the explanations of 6–24 words appearing in the texts, and *Comprehension check*, 4–5 questions referring to the text. Apart from that, most of the texts are followed by three exercises which do not follow a regular pattern throughout the textbook. With a few exceptions of asking for synonyms, antonyms, and word class change, they cover the main grammar points chosen by the author. The unexpected thing about the examples used for this purpose is that they do not contain the specific terminology of the fields but ordinary language. The combination looks a bit curious.

Snežana Drambarean: *Tune up Your English* (2008) (178 pages)

A brief introduction on page 3 gives the focus of the textbook: to present music discourse topics and to help students expand their professional vocabulary. These aims will be achieved by practicing the four language skills.

The textbook is divided into *Part I (Elements of Music)* and *Part II (Musical Instruments and Ensembles)* each having twelve units. All the units in Part I cover four pages whereas Part II is irregular in this respect although most of the units

also cover four pages. The tendency is clear but there must have been reasons for some deviations from the rule. All the texts within the units are short and they are followed by short and varied exercises. Every unit is clearly marked for the purposes it is supposed to develop: key vocabulary, reading, listening, writing, speaking, and language focus (practicing grammar points). At the end of the units in both parts there is *Revision* to check the students' knowledge. After that there are five parts added: *Texts for Translation* (16 texts in English only), *Quotations on Music, Jokes about Musicians*, and *Grammar Revision*. The textbook ends with a glossary (pp. 157–176) and *References* (with seven key sources, 37 secondary sources from the Internet, and 41 illustration sources –Internet- although most illustrations are the work of M. Marić).

English 2 – *English Vocabulary in Use or Situational English* (84 pages) contains five topics for practicing: *The European Union, The UK, London, The USA*, and *New York City*, with extremely useful vocabulary in informal situations imagined in the locations mentioned.

Jelica Tošić: *Environmental Science in English* (2002) (219 pages)

Upper-intermediate is the level for which the textbook is intended. Apart from that, the *Introduction* contains the explanations or criteria for the text choices and for the general structure of the units. The environmental field topics are treated within twelve units which have a regular pattern: *Key Terms, Introduction* – a short text with easy, mostly orthographic exercises to introduce the topic, *Listening Comprehension, Intensive Reading* in which the linguistic material is treated at two levels, word- and sentence levels emphasising the structures specific for ESP, which is followed by *Questions*, a few exercises aimed at answering and asking questions, which is a necessary part of human communication, especially in professional context, *Further Reading*, a text revising the dominant theme in the unit and *Reminder*, which contains the important grammar points that must have been learnt before but which might have been forgotten.

Appendix I contains Listening Comprehension Texts, *Appendix II* Irregular Verbs and *Appendix III*: 1) Answer Key, 2) a) Text Sources, b) Tables and Illustration Sources. In the end, there is *Glossary* (pp. 202–219).

Dragana Mašović: *English in Mechanical Engineering* (1988) (215 pages)

In the introduction the author gives a short list of books that were used as the sources of the texts in this textbook and stresses the specifics of English in engineering.

The textbook is divided into four parts: *Part One Basic English in Mechanical Engineering* to help students start with mechanical engineering-specific English. It contains a lot of pictures, diagrams, charts, graphs, tables and exercises in five units. *Part Two Texts* contains 14 core texts which were selected in accordance with the teaching curriculum. They are followed by *Notes*, which are a selection of the main terms (which also appear in *Vocabulary* at the end of the textbook). There are mostly two exercises after each text: *Comprehension* (mostly true-false exercises)

and *Answer the Questions. Part Three Free Reading* is focused on translation and contains 23 texts. *Part Four Use of Language* contains extremely useful language for mechanical engineers with illustrations to help: numerals, measurements, shapes, colours and appearances, classifications etc.

Sladana Živković and Nadežda Stojković: *English for Students of Information and Communication Technologies* (2012) (154 pages)

The textbook is divided into *Part I* containing 25 units followed by 2–6 *Selected Terms, Practice Work* with a few exercises to practice speaking and writing characteristic of the ICT field, and *Discussion*, which offers some topics to practice the speaking skill. „The Second Part contains CV, its definition, usage, structure, format and samples“ (*Preface*, p. 4).

The textbook ends with *Literature* containing 67 references, paradoxically without any electronic source.

Written and Spoken Communication in English for Science and Technology authored by Nadežda Stojković (2005) (120 pages) serves as a supplementary textbook dealing with „the general structure of reports, theses, resumes, the most frequent documents that an engineer has to produce. It is to provide the 'theoretical' knowledge of characteristics of these types of communication. The practical work is intentionally not included here.“ (*Foreward*, p. 7).

Milivoje Ilić: *Udžbenik engleskog jezika za studente Tehnološko-metalurškog fakulteta* (1981) (155 pages)

The textbook was written for Belgrade students but is also used at the Faculty of Technology in Leskovac. Although published many years ago, it is a good temporary solution because it contains the ESP texts and exercises that are of interest for technology students in the University of Niš. The author wants to make it clear that „this book is not to teach the subject matter itself“ and that it is intended for the student who „has a good grounding in the basic grammatical patterns and vocabulary“ (*Preface*) which in some way defines the teaching-learning level.

The texts are always followed by *Comprehension* (questions on the text) and *Translate into English* (a short text for translation). Other exercises deal with supplying synonyms, antonyms, prepositions, definitions, etc. In the end, there is *Vocabulary* with about 1,000 words most of which are technical terms. There is also a list of four references.

4. Conclusion

Teachers are constantly faced with the need to change something in the materials that they once used successfully to make a currently better choice or to adapt the texts and exercises to suit the needs of the learners better. Even though the changes often „spoil“ the teachers' conception set in advance endangering thus the concept of their preparedness, they are necessary if they are justified. The textbook however should

be a primary tool of language instruction. It is a complex collection of different texts considered by the author to best lead the learner to the desired goal. On the other hand, it bears the sense of completeness being the rounded whole that gives satisfaction to both teachers and learners. The analysed textbooks can all be said to be serious products of their authors who invested a lot of worthwhile effort to cover the study subject-specific topics together with the linguistic features characteristic of the English used for the study purpose. The texts incorporated in these textbooks have all been taken from the authentic sources, books, encyclopaedias or articles, which can be the best possible choice devoid of the risk of offering poor language and neglecting the English language speakers' culture.

In spite of the multimedia presence and resourcefulness, textbooks are still thought of as giving the course a good deal of serenity and weight. Whether they are considered to be servants or masters, as Esteban asks himself (Esteban, 2002: 41), depends on the capabilities of the teachers.

References

- A. M. Johns. (2000). The Current Situation. In Master, Peter (ed.). Responses to ESP. US State Department, 7–10.
- Antić, Z. (2005). *English for Medicine*. Niš: School of Medicine.
- Bakić-Mirić, N. (2006). *English in Pharmacy*. Niš: School of Medicine.
- Blagojević, S. i Kulić, D. 2013. *Strani jezik na tercijarnom stepenu obrazovanja*. Niš: Filozofski fakultet.
- Blagojević, S. (2008). *English for Philosophy Students*. Niš: Filozofski fakultet.
- Cvetković, T. (2010). *Engleski jezik za studente sociologije, psihologije i srbistike*. Niš: Filozofski fakultet.
- Drambarean, S. (2008). *Tune up Your English*. Niš: Fakultet umetnosti Univerziteta u Nišu.
- Ellis, R. (1985). *Understanding Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- Esteban, A. A. (2002). *How Useful Are ESP Textbooks*. *Odisea* 2, 39–47.
- Freeman, D. E. and Yvonne S. (2004). *Essential Linguistics*. Portsmouth: Heineman.
- Hess, N. (2009). A choice-motivated, textbook-anchored curriculum for advanced language learners. In Savova, L. (ed.) *Using Textbooks Effectively*. TESOL.
- Ignjatović, G. (2012). *Legal English Files 1*. Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta.
- Ilić, M. (1981). *Udžbenik engleskog jezika za studente Tehnološko-metalurškog fakulteta*. Beograd: Tehnološko-metalurški fakultet.
- Lowe, I. (2010). ESP teachers MUST teach specialist content, Available at: www.scientificlanguage.com/esp/content.pdf [29. 01. 2013].
- Mašović, D. (1988). *English in Mechanical Engineering*. Niš: Mašinski fakultet.
- Milosavljević, N. (2008). *English in Dentistry*. Niš: School of Medicine.

- Piršl, D. (2010). *English in Physical Education and Sports*. Niš: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.
- Silaški, N. and Đurović, T. 2010. *English for Economists*. Beograd: Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta.
- Tošić, J. (2002). *English in Environmental Science*. Niš: Fakultet zaštite na radu u Nišu.
- Tošić, J. (2004). Syllabus design involving performance-constrained competence. In Lakić, Igor and Kostić, Nataša (ed.) *Language for Specific Purposes. Conference Proceedings*. Podgorica: University of Montenegro, Institute of Foreign Languages, 171–174.
- Wilkins, D. A. (1976). *Notional Syllabuses*. Oxford: Oxford University Press.
- Wisniewska, H. *Modern teaching materials: SWOT analysis of an ESP textbook*, Available at: http://conference.pixel-online.net/edu_future/common/download/Paper_pdf/ENT15-Wisniewska.pdf [29.01.2013].
- Živković, S. and Stojković, N. (2012). *English for Students of Information and Communication Technologies*. Niš: Elektronski fakultet.

Jelica Tošić

ESP UDŽBENICI – ODRAZ RAZLIČITIH KONCEPCIJA I NAMERA

Rezime: Učenje engleskog jezika za posebne namene podrazumeva specifičnu orijentaciju prema utvrđenim ciljevima koji su unapred postavljeni. Sa druge strane, podučavanje engleskog jezika za posebne namene nešto je složenije. Ono podrazumeva jasne odluke u vezi sa trećim elementom u ESP trouglu – „kako“. Ovo podrazumeva, između ostalog, izbor i oslanjanje na specifične materijale koji će pomoći i studentima i nastavnicima da postignu zajedničke ciljeve. Jedan od najznačajnijih instrumenata za to je udžbenik, koji sadrži osnovni nastavni materijal. Posmatran kao celina, odabrani udžbenik odražava namere i koncepcije koje idu zajedno sa ciljevima kursa. Cilj ovog rada je analiza ESP udžbenika koji se koriste na fakultetima Univerziteta u Nišu da bi se utvrdilo u čemu su slični uprkos vidljivim razlikama u temi.

СТЕРЕОТИПНЕ ПРЕДСТАВЕ О ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ И КУЛТУРИ

Сажетак: Овај рад има за циљ да покаже који стереотипи о француском језику и култури су присутни код студената који француски језик уче као изборни страни језик.

Имајући у виду чињеницу да учење страних језика не подразумева само усвајање језичких компетенција већ и стицање интеркултуралне компетенције, сматрамо да је важно истражити које представе о француском језику, култури, говорницима преовлађују код студената – испитаника који чине наш корпус.

Намера нам је да проверимо да ли склоност ка позитивним ставовима према циљном језику зависи од дужине периода учења страног језика као и да ли степен стереотипних ставова и мишљења о француској култури и говорницима зависи од остварених контаката са циљном земљом. Овакав тип истраживања има улогу дијагностиковања стереотипних ставова који затим помаже наставнику у одабиру дидактичког материјала и техника на часу у циљу подстицања развоја критичког мишљења код студената.

Кључне речи: стереотипи, интеркултуралност, француски језик и култура

1. Увод

У контексту учења страних језика, у сусрету са другим културама, од великог је значаја бити свестан важности интеркултуралне димензије, преиспитивати своје ставове и заузимати критички и самокритички став. Следећа етапа подразумева релативизацију сопствених ставова као и прихватање чињенице да норма коју нам намеће средина у којој живимо није једина могућа, те да сагледавајући другога и другачијег, уважавајући различитости сваке индивидуе, избегавамо уопштавања и доносимо закључке на основу појединачних случајева.

Беако сматра да је улога интеркултуралног образовања да развије позитивне, отворене и критичке ставове у циљу учења разумевања контаката са другошћу. Има за циљ да ослаби егоцентричне и етноцентричне ставове стављајући ученика у центар као друштвеног актера, подстичући му радозналост и толеранцију које ће затим довести до његовог сопственог развоја (Веасо, 2011: 3).

Дервен сматра да су главни циљеви интеркултуралности бити свестан различитости, научити како живети те различитости, едуковати како да се анализирају ситуације које онемогућавају да се живи са различитостима, живети боље са Другим. Он такође сматра да је важно продубити разумевање о идентитету Другога избегавајући уопштавања, продубити разумевање предрасуда, стеротипа и дискурса, научити како да се препознају представе које постоје о Другом у нашим друштвима (Dervin, 2010 : 36–37).

Стереотипи су поједностављена, уопштена веровања и представе које једна група има о другој. Дубоко укорењени током процеса социјализације у друштву у којем живимо, представе које имамо о другом и другачијем условљене су етноцентризмом, идејом да су вредности и норме својствене нашем друштвеном контексту једине прихватљиве као и жељом да се покаже супериорност и доминација.

Стереотипи могу бити позитивни (Французи су шармантни, Срби су гостољубиви) или негативни (Французи су арогантни, Срби су зликовци). Разликујемо аутостереотипе – слике које стварамо о сопственој националној групи и хетеростереотипе – слике које имамо о другим националним групама.

Кастелоти и Мур наводе да стереотипи представљају чврсте, поједностављене шематизоване и деконтекстуализоване слике које функционишу у колективној свести и које одређене групе прихватају. Степен прихватања и валидности које им одређене групе говорника или индивида приписују могу бити повезане са ставовима и језичким понашањима и понашањем у учењу (Castellotti, Moore, 2002: 8).

У настави страних језика један од важних циљева је деконструкција стереотипа јер управо стереотипне представе потхрањују различите облике дискриминације. Стереотипи се не могу избрисати нити је то циљ наставе страних језика. Слажемо се са Дурбабом која сматра да, будући да је стереотипе немогуће укинути, „непоходно је инсистирати на њиховом тематизовању у настави, како би ученици уопште постали свесни њиховог постојања и улоге коју имају у начину на који они сами доживљавају и тумаче културолошке специфичности“ (Дурбаба, 2011: 51). Дакле, неопходно је развијати код студената технике посматрања и анализирања стереотипа и стереотипних ситуација.

Будући да је уобичајено да ученици страног језика имају различита искуства везана за циљну земљу, културу као и само учење циљног језика, Зарат је мишљења да треба дијагностиковањем утврдити какво искуство имају ученици, да ли има удаљавања или приближавања између матерње и циљне културе, да ли има личних искустава везаних за циљну културу и да ли су она позитивна или негативна. На основу утврђивања наведених параметара, могу се дефинисати циљеви наставе који, поред језичких обухватају и особености односа према циљној култури. Наиме, полази се од рада на представама које ученици имају, затим следи преиспитивање конструисаних представа и најзад деконструкција тих представа (Zarate, 1993: 72–76).

Абдала-Прецеј преиспитује улогу школских размена као начина борбе против предрасуда, расизма, ксенофобије, наводећи да су бројне студије пока-

зале да размене не смањују систематично стереотипе и предрасуде и да ништа не доказује да је искуство таквог контакта довољно да се униште предрасуде [...] Размене су често прилика да се истакну разлике на уштрб сличности. Она наводи такође да интеркултурално образовање нема за циљ укидање предрасуда и стереотипа, као ни да борба против предрасуда није један од циљева школских размена већ да она чини један од предуслова како би те размене биле успешне као и да треба радити на сопственим предрасудама како размене не би биле прилика за њихово учвршћивање (Abdallah-Pretceille, 1999: 98–111).

Наиме, школске или студијске размене могу чак довести до учвршћивања стереотипних ставова уколико студенти нису подстицани да релативизују свој систем вредности, прихвате и анализирају систем вредности, норме и понашања који су својствени циљној култури.

У делу који следи, спровешћемо истраживање о стереотипним представама које студенти – испитаници имају о Французима, Француској и француском језику.

2. Истраживање

Наше истраживање има за циљ да утврди који су стереотипи присутни код студената који француски језик уче као изборни. Корпус чине студенти треће године Високе пословне школе струковних студија у Новом Саду и студенти прве и друге године Филозофског факултета у Нишу. Циљ нам је да утврдимо да ли преовлађују позитивне или негативне слике о циљном језику, култури, говорницима. Ова врста дијагностиковања помаже наставнику да одреди у ком правцу ће организовати часове француског језика, у којој мери и који стереотипи су присутни код студената одредиће одабир дидактичког материјала као и методе и технике учења.

У истраживању је учествовало укупно 69 испитаника од 18 до 29 година, 49 студенткиња и 20 студената. С обзиром на то да се ради о малом узорку свесни смо чињенице да би обимније истраживање и са обимнијим узорком показало релевантније резултате који би се могли уопштавати. Као што констатује Бајрам „подаци из упитника су само површни и индиректни показатељ света који су креирали истраживач и испитаник заједно. Не постоји нужно непосредна веза између онога што је речено и онога што је прећутано“ (Бурам, 1997: 70, in Dervin, Suomela-Salmi, 2007: 3). Квалитативни подаци добијени из полуструктурисаних интервјуа са учесницима би допунили истраживање. Показаћемо ипак до којих смо резултата дошли на основу узорка који нам је био доступан.

На основу првог дела у коме се траже лични подаци, ниво познавања француског језика по ЗЕРОЈ-у¹, 32 студента описује као почетни А1 ниво, 24 се изјашњава да има ниво А2, петоро наводи ниво Б1, седморо наводи ниво Б2 и један студент се не изјашњава.

¹ ЗЕРОЈ – Заједнички Европски Референтни Оквир за Језике

Сазнајемо да 30 од 69 студената или 43,5% од укупног броја студената учи француски језик први пут, 39 студената или 56,5% је учило раније у оквиру средњег или основног образовања. Међу разлозима за избором француског језика разликујемо наводе испитаника који се први пут сусрећу са овим језиком од навода оних који су га раније учили.

Код студената који су раније учили француски језик налазимо одговоре: *учио сам у школи, желим да усавршим овај језик (38,5%), свиђа ми се француски језик и култура (35, 9%) и знање француског ће ми бити значајно у професионалном смислу (25,6%).*

У овим наводима примећујемо наклоност ка француском језику и култури, дакле афективни критеријум, што можемо повезати са традиционално добрим односима две земље током историје. Нојнер наводи да је „званична визија света циљне земље често под утицајем традиционалних веза које спајају земљу ученика и ону чији се језик изучава или политичких односа које одржавају две земље у датом тренутку“ (Neuner, 2003: 25).

И Зарат такође сматра да „уживају позитивне погледе једна на другу културе које потичу из исте идеолошке сфере“ (Zarate, 1993: 20).

Мишљење студената да ће им познавање француског језика помоћи у професионалном смислу сматрамо рационалним мотивом који произилази из чињенице да су студенти свесни да је за њихов и лични и професионални напредак неопходно познавање што више страних језика а познавање француског, који је географски врло распрострањен, свакако је један од оних који би се морао наћи на њиховој листи.

Код студената почетника, који се први пут сусрећу са француским језиком налазимо следеће разлоге за одабиром: *занимљив језик (40%), желим да учим стране језике уопште (33,3%) и остало, као што је препорука, знати-жеља (13,3%), а без наведеног разлога је (13,4%) студената.*

Будући да Кастелоти наводи да „позитивне процене о језику имају они који познају језик, бар делимично, док негативне процене долазе од оних који не познају језик“ (Castellotti et al., 2001: 113 in Dervin et Suomela Salmi, 2007: 3), сматрали смо да је интересантно упоредити да ли има разлике у ставовима према француском језику код студената који се први пут сусрећу са овим језиком и код оних који су га раније учили. Због тога смо желели да сазнамо да ли је склоност ка позитивним ставовима према француском језику сразмерна дужини временског периода учења француског језика.

Бајрам и Зарат сматрају „да боравак у иностраној земљи не повлачи за собом нужно и позитивне представе о тој земљи, географско измештање није довољно да негативне представе претворе у позитивне. Нагомилана знања о датој култури нису пропорционалне дужини боравка“ (Byram, Zarate, 1996: 9).

Наш циљ је био да проверимо и да ли склоност ка позитивним стереотипним ставовима зависи од остварених контаката са циљном земљом, односно са боравком у циљној земљи.

Од укупног броја испитаника, највећи део, њих 60 никада нису боравили у Француској, седморо су у Француској боравили једном и двоје су боравили више пута у овој земљи. Међу разлозима за посетом циљној земљи испитаници износе позитивне стереотипне ставове где наводе у највећој мери да би посетили знаменитости: *Ајфелову кулу и Лувр* наводи 20 испитаника, *Париз град љубави* један испитаник. Прилично уопштене разлоге као што је *путовање и туристички обилазак* наводи 9 испитаника, *жељу да упозна народ и обичаје, културу, традицију* наводи 17 испитаника, *усавршавање језика* наводи 22 испитаника.

Други део упитника који садржи отворена питања на која се очекују одговори по принципу асоцијација: *Французи су...*, *Француска је...*, *Французи једу...*, *Французи пију...*, *Французи возе...*, *Французи су познати по...*, *Познате француске личности су...*, итд., показале да ли су студенти склони стереотипизацији.

Трећи део упитника садржи стереотипне изјаве: *Французи не говоре енглески, Французи увек плаћају одвојено, Французи су шкрти, Французи су шармантни, Французи су шовинисти Французи су арогантни, Французи су кукавице*. Овде се тражи да се испитаници изјасне заокруживањем једног од понуђених одговора: *да, не, можда*.

На основу свих датих одговора направићемо преглед заступљених стереотипних мишљења и анализираћемо добијене тврдње.

3. Резултати

У делу упитника где је захтевано дати асоцијације за појмове везане за Французе и Француску, дошло се до следећих резултата:

На питање *Французи су*, појављују се позитивне асоцијације као што су *лепи, романтични, страствени, шармантни, мултикултурални, пријатни људи, жели да помогну, образовани, вредни, отворени, занимљиви* али и негативне: *брке, црнци, арогантни, резервисани, хладни, говоре само француски*.

Ако се осврнемо на негативне стереотипе које су испитаници навели да су *Французи арогантни, резервисани, хладни и да говоре само француски*, питамо се који су то показатељи утицали на формирање оваквог мишљења. Извесно је да, ако би се било ко од нас нашао у Паризу или неком другом великом граду у Француској и ако би покушао на јавном месту да започне разговор са непознатом особом, мала је вероватноћа да би та непозната особа била посебно срдачна према такође непознатој особи. Да не говоримо од томе да ли би та особа била родом из те земље. Можда би наше искуство било супротно од увреженог стереотипног мишљења, можда би се испоставило да је та особа најљубазнија од свих које смо до тада срели, али, и поред тога, да ли можемо доносити суд о једној нацији уопштавајући на основу појединачног случаја? Ово нас наводи на констатацију да смо сви мање или више склони стереотипизацијама било позитивним или негативним, сви имамо потребу за класификовањем, смештањем у одређени оквир, за поједностављивањем.

За *Француску* испитаници везују позитивне асоцијације: *велика, веома лепа земља, културно богата, земља моде и уметности, водећа светска сила, мултикултурална земља, једна од најпосећенијих, прелеп град Париз.*

Овде се преплиће политичка позиција коју ужива Француска и стереотипи какве налазимо у брошурама и туристичким водичима, чије функција и јесте да привуче, скрене пажњу.

Што се тиче ставова о *француском језику* упоредили смо наводе студената почетника и студената који су француски језик учили раније у оквиру школског образовања и добили смо резултате приказане у табели:

Табела 1

	Студенти који први пут уче француски језик	Студенти који су раније учили француски језик
<i>Француски језик је...</i>	<i>Занимљив, леп, романтичан (30%)</i>	<i>Језик љубави, пријатан за слушање, мелодичан, један од најлепших језика (69,2%)</i>
	<i>Тежак (46,6%)</i>	<i>Тежак, компликован, тежак за изговор (30,8%)</i>
	<i>Тежак и леп (23,4%)</i>	

На основу добијених резултата примећујемо да студенти који су учили француски језик исказују у већем проценту, чак 69,2%, тврдње из домена естетског и афективног према француском језику што произилази из искуства које су имали учећи овај језик. И студенти који закључују да је француски језик тежак, компликован, такође се ослањају на своје искуство и свој индивидуални доживљај.

Морамо да поменемо да су оваква стереотипна мишљења доминантна иначе код србофоних ученика²: *дакле, француски језик је леп али тежак, тежак за изговор.* Разлог у овим наводима свакако произилази из разлике два фонолошка система: у српском налазимо одсуство назалних вокала каквих у француском има четири [ɛ̃], [ã], [œ̃], [ɔ̃], затим и изговор оралних заобљених вокала [y], [ø], [œ], чије је место творбе у предњем делу усне дупље, такође представљају потешкоће јер их нема у српском фонолошком систему. У српском језику су заобљени вокали [o] и [y] по месту творбе задњи. Проблем се јавља такође и код изговора консонанта [ʀ] који је по француској ортоепској норми, по месту творбе ресичан односно увуларан, за разлику од српског [r] који је по ортоепској норми српског језика апикоалвеоларан.³

Поставили смо и две стереотипне тврдње о француском језику и дошли до закључка да је склоност ка позитивним ставовима према француском језику

² Ова констатација произилази из непосредног искуства у раду са ученицима различитих старосних група, мотивација и потреба у институционалном и ванституционалном оквиру.

³ Више о разлици између српског и француског фонолошког система видети у Гудурић, Снежана. 2009. *Основи фонетике са фонологијом француског језика*, Београд: Завод за уџбенике.

сразмерна дужини временског периода учења француског језика. Резултати су приказани у следећој табели:

Табела 2

	Студенти који први пут уче француски језик			Студенти који су раније учили француски језик		
	ДА	НЕ	МОЖДА	ДА	НЕ	МОЖДА
<i>Француски језик је пријатан за слушање</i>	76,6%	3,4%	23,3%	92,3%	0%	7,7%
<i>Француски језик спада у тешке за учење</i>	86,6%	6,7%	6,7%	66,7%	20,5%	12,8%

Резултати су показали да 76,6% студената који се први пут срећу са француским језиком су потврдно одговорили да *је француски језик пријатан за слушање*, док код студената који већ уче језик тај проценат је 92,3%.

Потврдан одговор на тврдњу да *француки језик спада у тешке за учење* добили смо код студената почетника у проценту 86,6% док је тај проценат чак за 20% мањи код испитаника који су раније учили француски језик.

Примећујемо такође да су се испитаници потврдно изјаснили у највећем проценту што се тиче ове две стереотипне тврдње које се тичу француског језика у односу на све остале тврдње које су им биле предложене у овом упитнику.

Овакве представе о француском језику нису карактеристичне само за нашу групу испитаника нити се везују само за српског ученика или студента. Дервен и Суомела-Салми у свом истраживању, у коме су корпус чинили фински студенти, наводе да је таква врста стереотипних описа релативно постојана и да то показују и њихови резултати по којима је француски језик леп, мелодичан али тежак (Dervin, Suomela-Salmi, 2007: 5). У истом раду наводе се и резултати по којима мађарски студенти економије наводе да француски језик представља елеганцију, шарм и истанчаност, као и резултати по којима Италијани налазе да је француски језик мелодичан, музикалан, пријатан и леп (Mondavio, 1997: 289; Pétillon, 1997: 299 in Dervin, Suomela-Salmi, 2007: 4).

Што се тиче питања шта *Французи једу*, појављују се стереотипи: *сир* (43,4%), *кроасани* (24,6%), *багет*, али и *тужеви* и *тестенина*.

На питање шта *Французи пију*, 55 студената или 79,7% је одговорило *вино*, 10,1% *шампањац*, те констатујемо да је стереотип о вину потпуно доминантан.

Стереотипи по којима Французи једу сир и кроасане и пију вино и шампањац се најчешће наводе из неколико разлога: прво, у уџбеницима за француски као страни језик сами аутори инсистирају на доминантним стереотипима приказујући најчешће управо вино, сир, кроасане, Ајфелов торањ, што је оправдано чињеницом да је на почетку учења страног језика потребно понудити неколико симбола који упућују на земљу чији се језик учи како би помогли

ученицима у сналажењу али и привукли пажњу неким особеностима. Друго, само питање (што је недостатак овакве врсте упитника) шта Французи једу и пију сугестивно наводи испитаника да мора да дâ конкретан и нужно стереотипан одговор, односно покреће на размишљање о томе која је то храна и пиће, а затим на основу несвесно усвојених представа путем уџбеника или медија, испитаници дају овакав тип одговора. На крају, упркос томе што је Француска највећи произвођач и извозник прехранбених производа у Европи и што се међу најважнијим производима наводе вино и млеко и млечни производи (Вујовић, 2008: 34), дакле ради се о чињеницама, код студената треба освестити да Французи не једу само сир и не пију само вино.

Питање *Французи возе*, навело је испитанике на одговоре које аутомобиле возе те су навели све марке француских аутомобила: *Пежо, Рено, Ситроен*. Опште је познато да Француска има развијену аутомобилску индустрију, али очигледно питање се намеће, које би требало поставити студентима, а то је: да ли Французи возе само аутомобиле домаће производње?

По чему су *Французи познати*, студенти имају позитивне асоцијације где свакако предњаче два стереотипа: *вино* и *Ајфелов торањ*, а наводе и асоцијације као што су *мода, парфем, уметност, гостољубивост, мултикултуралност, Париз, Азурна обала, музеји, револуција, Наполеон, Шанел, тенисер Цонга, фудбал* али и *кухиња, сир, кроасани, шампањац*.

Међу познатим француским личностима највише има оних из света спорта: *Цонга, Тони Паркер, Зидан, Тјери Анри, Амели Моресмо, Платини*; али и из света филма, музике, политике, историје, науке: *Жан Рено, Жерар Депардје, Одре Тоту, Давид Гета, Никола Саркози, Карла Бруни, Наполеон, Марија Кири*. Студенти Филозофског факултета у Нишу наводе и писце као што су *Балзак, Русо, Ками, Зола* док код студената Високе школе струковних студија у Новом Саду запажамо потпуно одсуство навођења француских личности из области књижевности. Овакав резултат је очекиван будући да међу студентима – испитаницима Филозофског факултета има оних са студијских група књижевности и историје те је тако њихово познавање из ових области шире и у складу са њиховим интересовањима.

Градови који су заступљени у више од 60% одговора су *Париз, Ница, Марсеј*, што је такође стереотип. Интересантно је да сами Французи, у разговору са странцима који најчешће имају ове асоцијације када су градови у питању, незадовољно реагују: „*La France, ce n'est pas que Paris et la Côte d'Azur!*“⁴

На питање *које земље везујете за француски језик*, добили смо одговоре на основу којих констатујемо да испитаници имају нестереотипно мишљење да је француски језик резервисан за становнике Хексагона, те тако, поред *Француске*, у великој мери наводе и франкофоне државе: најпре *Канаду* али и *Алжир, Мароко, Швајцарску, Белгију, Конго, Обалу Слоноваче, Гвајану, Француску Полинезију*.

⁴ „Француска није само Париз и Азурна обала!“

Козма и аутори објашњавају да се могу идентификовати четири франкофоне зоне, које са Француском одржавају географске али такође и историјске односе: блиске зоне (случај Валоније у Белгији и Романдије у Швајцарској), зоне распрострањености (случај Квебека, где се француски развија независно од оног у Француској), колонизовани простори (Магреб или Антили, нпр.), и најзад, простори ширења (посебно земље централне и источне Европе, или чак Русија, где француски јесте или је био „језик културе“, често језик елита (Cozma et al., 2012: 12)).

Интеркултурални приступ у дидактици француског као страног језика промовише и језичке и културне различитости и валоризује чињеницу да француски језик припада свим његовим говорницима. Последњих деценија у уџбеницима су заступљени аутентични документи који верно преносе наведене различитости, а ученику страног језика је на тај начин омогућено да схвати ширу реалност као и да буде у прилици да спозна другог и другачијег а затим релативизује свој систем вредности.

У следећем делу истраживања где је захтевано да се стереотипне тврдње које се тичу Француза оцене са *да*, *не* или *можда*, упоредили смо мишљења студената који су посетили Француску, њих деветоро и мишљења оних који нису никада имали контакта са овом земљом, њих шездесеторо, те су резултати следећи:

Табела 3

	Студенти који су били у контакту са циљном земљом			Студенти који нису били у контакту са циљном земљом		
	ДА	НЕ	МОЖДА	ДА	НЕ	МОЖДА
<i>Французи не говоре енглески</i>	44,4 %	55,6 %	/	23,3 %	31,6 %	45,1 %
<i>Французи увек плаћају одвојено</i>	55,6 %	44,4 %	/	21,6 %	8,4 %	70 %
<i>Французи су шкрти</i>	33,3 %	22,2 %	44,4 %	15 %	41,6 %	43,4 %
<i>Французи су шармантни</i>	55,5 %	33,3 %	11,2 %	80 %	3,3 %	16,7 %
<i>Французи су шовинисти</i>	/	55,5 %	44,5 %	3,3 %	60,1 %	36,6 %
<i>Французи су арогантни</i>	44,4 %	22,2 %	33,4 %	11,6 %	40,1 %	48,3 %
<i>Французи су кукавице</i>	22,2 %	22,2 %	55,6 %	3,3 %	45 %	51,7 %

У намери да проверимо да ли склоност ка позитивним стереотипним ставовима зависи од оставарених контаката са циљном земљом, односно боравком у циљној земљи, запажамо напротив, на основу резултата у табели, да већу склоност ка негативној стереотипизацији показују студенти који су посетили Француску. Дакле, боравак у циљној земљи не умањује стереотипне ставове.

Управо студенти који нису имали контакта са циљном земљом у много мањој мери су склони негативној стереотипизацији, а чак 80% њих се изјасни-

ло потврдно о позитивном стереотипу као што је *Французи су шармантни*, док су студенти који су посетили Француску имали негативне стереотипне ставове. То доказује да је неопходно радити на разбијању предрасуда, одговарајућим активностима на часовима подстицати студенте да сагледавају другог и другачијег изван сопствене социокултуралне призме.

Анализом стереотипних исказа студената могли бисмо их, у вођеном разговору, навести на размишљање и преиспитивање навода, релативизацију ставова и критички и самокритички став према истим. Наиме, треба поставити питање на основу каквих личних искустава су студенти који су били у контакту са циљном земљом заузели став да су, нпр. Французи арогантни.

Код последњег питања, *да ли мислите да ваши одговори реално приказују Француску и Французе*, добили смо следеће резултате: *да* 18,8%, *не* 8,8% , *можда* 72,4%, дакле, већи део студената се оградио.

4. Закључак

Што се овог истраживања тиче, можемо закључити да је склоност према позитивним ставовима према француском језику сразмерна дужини временског периода учења француског језика. На основу добијених резултата, студенти који су раније учили француски језик изразили су у већој мери позитивне стереотипне ставове док су студенти који се први пут срећу са француским језиком показали већу склоност ка негативним стереотипима о језику. Ово говори у прилог претпоставци да су студенти кроз учење француског језика током школовања били изложени управо позитивним стереотипним представама о Француској, француској култури и Французима који су били заступљени у уџбеницима као основном дидактичком материјалу. Детаљно истраживање које би обухватило анализу уџбеника за француски као страни језик у употреби у Србији би дало прецизнију слику о стању.

Резултати су показали такође да склоност ка позитивним стереотипима не зависи од остварених контаката са циљном земљом јер су управо студенти који су имали контакта са циљном земљом у већој мери изразили негативно стереотипно мишљење о Французима.

Будући да је истраживање показало да, и после дугогодишњег учења иако су позитивни стереотипи и даље присутни, у складу са интеркултуралним приступом, адекватним техникама на часу страног језика требало би радити на њиховој деконструкцији: развијати свест о важности отворености ка другим културама, преиспитивати ставове и понашања која се тичу и своје и других култура. Не треба, међутим, ни бити заслепљен егзотичношћу новог и другачијег, те тако посматрати циљну културу као бољу, супериорну и доминантну. Да би приступ био одговарајући подразумевају се и одређене педагошке вештине наставника. Од њега се очекује да делује подстицајно и да код студената развија технике анализе, критичко мишљење, како њихово познавање кул-

туре и производа културе циљне земље не би остало само на нивоу посматрања и усвајања чињеница.

Литература

- Abdallah-Preteille, M. (1999). *L'éducation interculturelle*. Paris: PUF.
- Beacco, J-C. (2011). *Les dimensions culturelles et interculturelles des enseignements des langues: état des pratiques et perspectives*, Texte présenté lors du Séminaire sur „Convergences curriculaires pour une éducation plurilingue et interculturelle“, Strasbourg, 29–30 novembre 2011. <http://www.coe.int/lang/fr>. [19 .07.2012.]
- Byram, M. et G. Zarate. (1996). *Les jeunes confrontés à la différence, des propositions de formations, Apprentissage des langues et citoyenneté européenne et campagne européenne de la jeunesse contre le racisme, la xénophobie, l'antisémitisme et l'intolérance*. Strasbourg: Conseil de l'Europe.
- Вујовић, А. (2008). *Савремена француска култура, неки аспекти*. Београд: Учитељски факултет, Универзитет у Београду.
- Castellotti, V. et D. Moore. (2002). *Représentations sociales des langues et enseignements, Guide pour l'élaboration des politiques linguistiques éducatives en Europe – De la diversité linguistique à l'éducation plurilingue*. Strasbourg : Conseil de l'Europe.
- Cozma A-M. et al. (2012). *Le français dans un monde globalisé*. Доступно на: http://www.utu.fi/fi/yksikot/hum/yksikot/ranska/opiskelu/opiskelijaksi/Documents/Cozma_et_al_2012.pdf
- Dervin F. et E. Suomela-Salmi. (2007). *Solidité et liquidité des stéréotypes d'étudiants universitaires finlandais de FLE*. Доступно на: <http://users.utu.fi/freder/Stereotypesfredeija.pdf> [15.08.2013.]
- Dervin, F. (2010). Pistes pour renouveler l'interculturel en éducation. *Recherches en éducation, Éducatons et formations interculturelles: regards critiques*, 9. Nantes: Université de Nantes, 32–40.
- Дурбаба, О. (2011). *Теорија и пракса учења и наставе страних језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Neuner, G. (2003). *Les mondes socioculturels intermédiaires dans l'enseignement et l'apprentissage des langues viantes: La compétence interculturelle*. Strasbourg: Conseil de l'Europe, 15–66.
- Zarate, G. (1993). *Représentations de l'étranger et didactique des langues*, Coll.CREDIF. Paris: Didier.

Nataša Ignjatović

LES REPRÉSENTATIONS STÉRÉOTYPÉES DE LA LANGUE ET DE LA LITTÉRATURE FRANÇAISES

Résumé: Cet article a pour but de démontrer quels stéréotypes de la langue et de la culture françaises sont présents chez les étudiants qui apprennent la langue française comme langue optionnelle.

En prenant en compte le fait que l'apprentissage des langues étrangères comprend l'appropriation des contenus linguistiques ainsi que l'acquisition de la compétence interculturelle, nous considérons qu'il est important de faire une enquête auprès des étudiants qui font notre corpus, pour identifier quelles représentations de la langue, de la culture et des locuteurs français prédominent.

Nous envisageons de vérifier si la tendance à avoir une attitude positive envers la langue cible dépend de la durée d'apprentissage de la langue étrangère et si les attitudes et les opinions stéréotypées dépendent des contacts réalisés avec le pays cible. Ce type d'enquête a pour rôle de faire un diagnostic des attitudes stéréotypées qui aide ensuite l'enseignant dans le choix du matériel et des techniques didactiques, afin d'inciter le développement de la réflexion critique.

KOMPETENTNOST U RAZUMEVANJU PREDAVANJA IZ STRUKE NA ENGLLESKOM JEZIKU I KAKO JE UVEŽBAVATI²

Sažetak: Jedna od odlika moderne nastave stranog jezika struke na tercijarnom stepenu obrazovanja jeste osposobljavanje studenata da prate predavanja i prezentacije iz svoje struke na engleskom jeziku i stiču kompetenciju u razumevanju ovog govornog žanra. Sticanje takve kompetencije može se organizovati na časovima stranog jezika kroz sistematsku obuku koja bi obuhvatila kako fazu pripreme za slušanje predavanja, ključnu za uspeh ove aktivnosti, tako i fazu aktivnog slušanja samog predavanja. Svaka od ovih faza odlikuje se usvajanjem i ovladavanjem određenim strategijama koje su direktno vezane za sticanje navedene kompetencije. Najvažnija strategija iz prve faze odnosi se na predviđanje teme i ključnih reči koje će se koristiti u predavanju, dok bi strategije čije se korišćenje preporučuje u toku druge faze, odnosno, samog slušanja predavanja, bile sledeće: 1) Predviđanje suštine predavanja; 2) Razdvajanje relevantnog od nerelevantnog materijala; 3) Koncentrisanje na lingvističke signale u uvodnom delu predavanja; 4) Uočavanje diskursnih markera u toku predavanja; 5) Izvođenje zaključaka o značenju nepoznatih reči na osnovu konteksta; 6) Elaboriranje i povezivanje prethodnog znanja sa novim informacijama. Nabrojane strategije, uz pomoć kompetentnih instrukcija nastavnika stranog jezika struke i njegovog vođenja kroz celokupan proces usvajanja i ovladavanja veštinom razumevanja predavanja na stranom jeziku, mogu doprineti sticanju kompetencije u ovoj oblasti i biti od velike koristi studentima u njihovom daljem profesionalnom i naučnom usavršavanju.

Ključne reči: razumevanje govornog teksta slušanjem, faza pripreme za slušanje, faza aktivnog slušanja predavanja, strategije pre i u toku slušanja predavanja

1. Uvod

Specifičnost govornog jezika ogleda se u tome što on predstavlja nepovratni kontinuum: da bismo ga razumeli, neprestano povezujemo ono što je već rečeno sa onim što sledi, a pri tom, retko imamo mogućnost, naravno, sa izuzetkom kada je u

¹ savka.blagojevic@filfak.ni.ac.rs

² Rad je urađen u okviru projekta 178014: *Dinamika struktura srpskog jezika*, koji finansira Ministarstvo nauke, prosvete i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

pitanju dijalog ili drugi tip neposredne komunikacije, da tražimo da nam se razjasni ono što nismo uspjeli da razumemo. Iz tog razloga, razumevanje govornog teksta predstavlja 'hvatanje misli u letu', tj. aktivnu konstrukciju koju čine tri komponente: misao govornika, razumevanje slušaoca i sam govorni diskurs. I pored toga što tip govornog diskursa može značajno da varira i da odredi stil govorne aktivnosti (razgovorni, akademski, stručno-profesionalni, itd.), kao i vrstu ove aktivnosti (svakodnevna konverzacija, medijska saopštenja, akademsko predavanje, i sl.), suština govornog diskursa ostaje ista. Nju odlikuje napor govornika da svoju misao prenese slušaocu što preciznije, u želji da je on razume na način na koji to govornik želi, a u isto vreme, odlikuje je i napor slušaoca da tačno shvati govornikovu poruku. Ovako složena aktivnost postaje još kompleksnija u slučaju kada govornik i slušalac nemaju isti maternji jezik i kada priroda govorne aktivnosti nalaže kako precizno prenošenja informacije, tako i njeno precizno razumevanje. Preciznost date i primljene informacije jeste, upravo, odlika tipa govorne aktivnosti kakvo je predavanje iz struke na stranom jeziku, a slušaoci, koji pripadaju drugim govornim sredinama, prisustvuju takvom predavanju u cilju unapređenja svog profesionalnog znanja. Kako su takva predavanja sve češća u savremenom svetu u kome je engleski jezik odavno postao međunarodni jezik naučne i stručne komunikacije, to bi bilo poželjno da se još na univerzitetskom nivou obrazovanja, u okviru nastave stranog jezika struke³, počne sa uvežbavanjem veštine slušanja i razumevanja predavanja na stranom jeziku, čime bi se studentima pružila dragocena pomoć u sticanju kompetencije iz ove složene, a za njihovu buduću profesiju i karijeru, izuzetno korisne jezičke veštine. Iz tog razloga, u ovom radu ćemo ponuditi predlog načina na koji je moguće organizovati aktivnosti koje se tiču sticanja kompetencije u razumevanju predavanja iz struke na stranom jeziku u okviru nastavnog programa za strane jezike na univerzitetskom nivou. Navešćemo činioce koji su uključeni u organizovanju aktivnosti koja pomaže sticanju navedene kompetencije, kao i faze njene konkretne realizacije, ne vezujući se, pritom, za neku posebnu struku, već nudeći opšte smernice takve jedne aktivnosti kao dela nastavnog procesa stranog jezika struke.

2. Razumevanje predavanja na stranom jeziku kao složena jezička veština

Sticanje kompetentnosti u razumevanju predavanja iz struke na stranom jeziku (u našem slučaju, kao što smo naznačili, to će biti engleski jezik), zavisi od velikog broja faktora, budući da je ova vrsta jezičke kompetencije usko povezana sa individualnim sposobnostima studenata, njihovom jezičkom predispozicijom, kao i njihovim jezičkim predznanjem. Ona je, takođe, uslovljena i stepenom prethodno

³ Ovde treba istaći da su u silabusima za masterske studije nekih departmana nefilološkog usmerenja fakulteta u Srbiji (kao što je to slučaj na Filozofskom fakulteta u Nišu), predviđeni napredni kursevi stranih jezika, što predstavlja dobru osnovu da se u nastavu takvih kurseva uvede i uvežbavanje veštine kojom bi se sticala kompetencija u razumevanju predavanja na stranom jeziku.

stečene jezičke kompetencije koja se odnosi na razumevanje pisanog diskursa i može se proširiti i uspešno primeniti pri slušanju predavanja na stranom jeziku, pri čemu se pisani diskurs zamenjuje govornim, ali se isto tako uključuju i neke nove tehnike, osobene za uspešno razumevanje govornog diskursa, kao što je to, npr. vođenje beležaka tokom slušanja predavanja, i sl.

Razumevanje govornog diskursa jeste jezička veština koja predstavlja, „za razliku od drugih jezičkih veština, unutrašnji proces koji nije moguće direktno posmatrati“ (Nicholas, 1988: 19). Ovladanost ovom veštinom najčešće merimo proverom razumevanja odslušanog govornog materijala, odnosno putem postavljanja pitanja koja nam omogućavaju da utvrdimo opšte i/ili detaljno razumevanje izložene materije (*general and detailed comprehension questions*), a iz prakse znamo da kvalitet dobijenih odgovora na ta pitanja varira od slušaoca do slušaoca. Na osnovu ovoga zaključujemo da je razumevanje govornog materijala veoma kompleksan proces i da na njegovu uspešnost utiče veći broj faktora. On se odvija u nekoliko faza, a te faze, po čuvenom američkom psihologu Andersonu (Anderson, 1985, 2000), uključuju sledeće procese: 1) proces percepcije, koji se odnosi na usmeravanje pažnje na govorni ili pisani tekst i omogućava da se delovi teksta, na selektivan način zadržavaju u kratkoročnoj memoriji, 2) proces raščlanjivanja govornog teksta na njegove komponente i konstruisanje mentalne predstave o tekstu, i 3) proces mentalnog povezivanja stvorenih predstava sa njihovim značenjem i njihovo uskladištenje u dugoročno pamćenje.

Empirijskim putem došlo se do saznanja da u slučajevima kada studenti ne ovladaju navedenim strategijama, oni dosežu samo nivo jezičke percepcije, što znači da neće biti u stanju da kombinuju nove informacije sa svojim prethodnim znanjem, te, samim tim, ne mogu da memorišu prezentovanu materiju. Međutim, veštinom razumevanja govornog teksta slušanjem moguće je ovladati samo uz pomoć doslednog i sistematskog korišćenja većeg broja strategija. U strategije 'odgovorne' za sticanje kompetencije u razumevanju govornog teksta, ubrajamo sledeće:

1. Strategiju za izvođenje zaključaka, bilo putem pogađanja značenja nepoznatih reči ili pretpostavljanja o čemu je deo informacije koja nedostaje,
2. Strategiju za elaboraciju materije koja se sluša i koja pomaže da se aktivira prethodno znanje i izvrši aktivno povezivanje već poznate materije sa novim informacijama da bi se one u potpunosti razumele i uklopile u sistem postojećeg znanja,
3. Strategiju za samoposmatranje pomoću koje proveravamo ili korigujemo ono što smo čuli i razumeli u toku samog procesa slušanja,
4. Strategiju za sumiranje predstavljenog materijala koja se odnosi na mentalno ili usmeno sažimanje informacija iz materijala koji se slušao, bilo da se radi o celokupnom materijalu, ili samo jednom njegovom delu,
5. Strategiju za samoprocenjivanje pomoću koje se vrši proveravanje sopstvene usredsređenosti na važne informacije, kao i procenjivanje u kojoj meri se koriste preporučene strategije,

6. Strategiju za tolerantnost na nejasnoće u materijalu koji se sluša, a koja se odnosi na prihvatanje činjenice da mnogi delovi predavanja mogu biti nejasni i nepoznati u samom trenutku slušanja. Korišćenje ove strategije pomaže da se smanji moguća frustracija zbog toga što u tom datom trenutku čujemo reči čije značenje nam nije poznato, ili su nejasni neki delovi predavanja zbog trenutne jezičke barijere.

Nabrojane strategije odnose se na razumevanje govornog jezika opšteg tipa (Young, 1997), ali one se koriste i za slušanje predavanja iz struke ili akademske discipline, sa naznakom da ova vrsta predavanja predstavlja jedan specifičan usmeni žanr koji obiluje ne samo stručnom terminologijom, već i posebnom strukturnom organizacijom koja reflektuje vrstu struke ili nauke kojoj ono pripada.⁴

3. Procedure za uvežbavanje razumevanja predavanja iz struke na engleskom jeziku

Uvežbavanje razumevanja predavanja iz struke na engleskom jeziku može se uspešno izvesti kao deo nastave stranog jezika na univerzitetskom nivou uz blisku saradnju nastavnika stranog jezika sa stručnjakom iz oblasti koju studenti proučavaju na svojim studijama, a koji se aktivno služi engleskim jezikom, i sa studentima koji su motivisani da unaprede ovu svoju jezičku veštinu. Kako je anagažovanje takvog stručnjaka potpuno na bazi njegove 'dobre volje', a, opet, dragoceno je za osmišljavanje ovog segmenta nastave stranog jezika, to bi bilo optimalno da se ono obavi bar dva puta u toku trajanja nastavnih aktivnosti kojim se uvežbava razumevanje predavanja iz struke na stranom jeziku. Studente treba neprestano ohrabrivati da u toku rada na sticanju kompetencije razumevanja govornog materijala, kao i po završetku ove vrste obuke, često preslušavaju audiovizuelne zapise sličnih predavanja sa interneta. Ovakav materijal je veoma pogodan kao osnova za sticanje kompetencije o kojoj je reč, jer dozvoljava da se preslušava onoliko puta koliko je to potrebno i isto tako da se vraća deo po deo materijala koji studentima nije bio u potpunosti jasan. Međutim, prisustvo 'živog predavača' značajno je jer se njime simulira celokupna aktivnost na način na koji se ona dešava u realnom okruženju. Takav predavač bi mogao da se uvede na jezički čas tek pošto su studenti dobili detaljne instrukcije o strategijama koje bi trebalo da koriste u toku slušanja predavanja i pošto su veći broj puta, u prisustvu svog nastavnika stranog jezika, čija bi uloga bila instruktorskog tipa, bili izloženi slušanju stručne materije na engleskom jeziku posredstvom interneta. Pre okončanja ovog segmenta nastave, bilo bi poželjno da se studentima

⁴ Najčešća organizacija pisanog, a i govornog teksta u prirodnim naukama, kao što su to fizika, hemija i geologija, može se razvrstati u četiti tipa: 1) Presentovanje redosleda u sprovednom postupku (pogotovu kod tekstova iz oblasti hemije), 2) Utvrđivanje uzroka i posledice opisanih pojava, 3) Nabrojavanje postupaka, efekata, elemenata, itd., 4) Poređenje ili kontrastiranje događaja, postupaka ili rezultata (Blagojević & Kulić, 2013).

omogućiti da ponovo čuju pravog predavača, da bi mogli da sami procene sopstveni napredak u sticanju kompetencije razumevanja predavanja na stranom jeziku na osnovu upoređivanja stepena svoje kompetentnosti u razumevanju prvog predavanja i onog koje bi usledilo na kraju aktivnosti koje su organizovane u tu svrhu.

3.1. Priprema za slušanje predavanja

Čini se da ni za jednu jezičku veštinu nije u tolikoj meri važna pažljivo osmišljena pripremna faza u aktivnostima koje treba organizovati da bi se ona unapredila, kao što je to kada je u pitanju veština razumevanja govornog teksta iz struke na stranom jeziku. Pored toga što je ova faza obavezna pre pristupa svakom slušanju govornog materijala iz struke na stranom jeziku, ona pruža mogućnost uspostavljanja dobre komunikacije između nastavnika stranog jezika i njegovih studenata, koji, na istom zadatku, lako postaju svesni značaja međusobne kooperativnosti i saradnje. Uloga nastavnika stranog jezika u pripremnoj fazi navedenih aktivnosti bi bila da sa studentima zajedno razmišlja o predavanju koje sledi, što znači da ih upućuje na korišćenje strategija koje su relevantne za ovu fazu.

Strategije koje se koriste u fazi pripreme za slušanje predavanja mogu se podeliti na dve grupe strategija: na strategije kojima se predviđa tema predavanja na osnovu njegovog naslova i na strategije pomoću kojih se predviđaju ključne reči koje će se koristiti u predavanju. Ove strategije navode studente na aktivno razmišljanje *o čemu će se govoriti na predavanju*, čime se alarmira njihova pažnja u toku samog slušanja predavanja. Naime, upoređivanje materije koja se izlaže sa onim što je slušalac već predvideo i pretpostavio, može ga motivisati da izlaganje što pažljivije prati. Ono što se preporučuje pri davanju instrukcija za primenjivanje ove strategije jeste da studenti u svojim mislima već predviđaju neka opšta pitanja (*šta, kako, kada, gde i zašto*), a svakako, mogu ih i zapisati, budući da odgovori na ta opšta pitanja uvek korespondiraju sa osnovnim idejama postavljenim u predavanju. Na taj način pažnja se fokusira upravo na osnovne elemente jednog predavanja, na njegov 'kostur', čime se pruža dobra osnova za praćenje tog predavanja, a u isto vreme, vrši se selekcija važnih od manje važnih ideja, koja je krucijalna za globalno razumevanje svakog govornog materijala.⁵

Što se pak tiče druge strategije pomoću koje se predviđaju reči koje će se koristiti u predavanju, a koje se vezuju za pojmove iz oblasti studentove struke i konkretne teme predavanja, korisno je o njima unapred razgovarati sa studentima i ukoliko su nepoznate, preporučiti im da ih potraže u dvojezičnim stručnim rečnicima i zapišu pre slušanja predavanja.

3.2. Aktivno slušanja predavanja

Da bi bio uspešan i razumeo onog ko mu se obraća, svaki slušalac mora da aktivno konstruiše koherentnu interpretaciju kognitivno zasnovane govorne poruke

⁵ Poznato je da upravo koncentrisanje pažnje na manje važne detalje u govornom materijalu rezultira slabim učinkom razumevanja celokupnog materijala.

(Thomson, 1995). Kako je ovo veoma zahtevan mentalni proces, bilo bi potrebno da nastavnik stranog jezika postupno vodi svoje studente kroz proces slušanja predavanja, ukazujući im na ono što je važno u tom procesu. Za ovu fazu uvežbavanja veštine razumevanja predavanja na stranom jeziku nastavnik stranog jezika bi mogao odabrati video predavanje za koje procenjuje da može da posluži kao model na kome će demonstrirati različite strategije koje su u službi uspešnog razumevanja predavanja. Sve ove strategije, osim one koja se odnosi na koncentrisanje na uvodni deo predavanja, primenjuju se paralelno u toku slušanja predavanja. Međutim, da bi uspešno demonstrirao korišćenje ovih strategija i studentima dao korisna uputstva za njihovu primenu, nastavnik stranog jezika bi mogao da sve njih pojedinačno demonstrira, tako što bi snimljeno predavanje studentima najpre prikazao u celini, a zatim deo po deo. Vraćanje delova snimljenog predavanja i njegovo preslušavanje zajedno sa studentima omogućava nastavniku stranog jezika da usmerava pažnju studenata i da organizuje proces slušanja na način koji je potreban da se ova jezička veština usvoji.

U cilju osposobljavanja studenata da razumeju predavanje na stranom jeziku, nastavnik bi trebalo kod svojih studenata da podstiče upotrebu sledećih strategije u toku slušanja:

1. Koncentrisanje na uvodni deo predavanja;
2. Razdvajanje relevantnog od nerelevantnog materijala;
3. Uočavanje diskursnih markera (jezičkih signala) u toku predavanja;
4. Izvođenje zaključaka o značenju nepoznatih reči na osnovu konteksta;
5. Elaboriranje i povezivanje prethodnog znanja sa novim informacijama.

Koncentrisanje na uvodni deo predavanja je značajno za kompletno uspešno razumevanje predavanja. Uvodni deo govornog diskursa ima ulogu neke vrste vodiča za dalje slušanje. Uvodni delovi akademskih i stručnih predavanja, bez obzira na raznovrsnost naučne discipline kojom se bave, odlikuju se *jednobraznom strukturom*, što znači da su njihovi konsitutivni delovi gotovo identični.⁶ Ovo je od velike pomoći slušaocima predavanja, budući da svaki predavač koji želi da pridobije pažnju svojih slušalaca mora da vodi računa o tome da uvod njegovog predavanja treba da ima dve jasno definisane funkcije, a to su: da predstavi *okvir* predstojećeg predavanja tako što daje neophodne informacije o *temi, obliku, strukturi i ciljevima* predavanja, i da uspostavi *kontekst* za sadržaj predavanja, time što temu o kojoj će govoriti povezuje sa prethodnim znanjem slušaoca i pri tom ukazuje na njenu važnost i značaj za određenu naučnu ili stručnu oblast.

Druga strategija koju je važno primenjivati u toku slušanja predavanja je razdvajanje veoma važnog od manje važnog materijala u predavanju. Ovo se može uspešno izvesti uz upotrebu modernih elektronskih sredstava koja se često koriste

⁶ Na jednobraznu strukturu uvodnih delova akademskih članaka ukazao je još Džon Sveilz (Swales, 1990) analizirajući ovaj žanr iz oblasti ekonomskih nauka. Po ovom autoru, dobro napisan uvod mora da sadrži sledeće celine i podceline ('korake' koje autor preduzima u okviru tih celina): 1) Utvrđivanje teme, koje uključuje sledeće 'korake': naglašavanje značaja teme, isticanje važnosti teme i navođenje prethodnog znanja o temi, 2) Pregled prethodnog istraživačkog rada, 3) Utvrđivanje polazne osnove, koje uključuje naglašavanje praznine u znanju i osvetljavanje problema, 4) Zauzimanje polazne osnove, koje uključuje: isticanje cilja rada i prikaz strukture rada.

na savremenim predavanjima. Ovde prvenstveno mislimo na *Power Point prezentacije*, koje kada su znalački i vešto osmišljene, predstavljaju dobar putokaz kroz akademsko predavanje. Ovakva prezentacija pomaže da se naglase najrelevantniji elementi u izlaganju materije, a kognitivni efekat ovakvog izlaganja daleko je veći nego kod predavanja koje se svodi samo na govornu reč⁷, jer povezuje čula vida i sluha, te time pomaže da se izložena građa bolje upamti.

Pored ovoga, predavač može znatno da pomogne slušaocima i da im olakša praćenje materije tako što će koristiti diskursne markere koji imaju funkciju jezičkih signala pomoću kojih, s jedne strane, skreće pažnju slušaoca na važne momente u predavanju, a s druge, čini svoje predavanje koherentnim. Takođe, dobar predavač poznaje funkciju retoričkih pitanja, važnost ponavljanja onih reči i izraza koji su ključni za praćenje materije, kao i tempa jezičke artikulacije koji varira u toku predavanja i usporava se kada se neki segment u izlaganju želi posebno istaći.

Kada je u pitanju engleski jezik, najčešći diskursni markeri koji, s jedne strane povezuju materiju, a s druge, jasno upućuju studente na bitne elemente u njoj, između ostalih, su i sledeći izrazi: *What is important here is ...The main point is..., The important thing here is..., What I'm trying to show is..., What I'm going to talk about is..., The purpose of my remarks is ...*, itd. Najčešća retorička pitanja koja predavači koriste u slične svrhe su: *What is the purpose of this investigation?*, ili: *What would be the main problem here? How shall we explain / demonstrate this?*. Takođe, dobar predavač će usmeravati svog slušaoca i voditi ga kroz svoje predavanje podsećajući ga na ono što je već rečeno (... *As you might remember what I have said*), najavljivati o čemu će biti reč u delu koji sledi (*Well, now, I shall turn to...*), skrenuti mu pažnju na delove predavanja (*What do we have here? Let's see...*), a na kraju predavanja, svakako i sumirati već rečeno (*In conclusion, we might say...*) (Risselada and Spooren, 1998). Naravno, na sve ovo treba skrenuti pažnju studenata kada slušaju predavanje iz svoje struke.

Pored usmeravanja pažnje studenata na nivou celog predavanja, pojednako je važno skrenuti im pažnju na grupe jezičkih iskaza koji su karakteristični za usmeni i pisani akademski diskurs, a kojima se uređuju logički odnosi između ideja, kao što su: 1) izjednačavanje (*at the same time, by the same token, equally* itd.); 2. proširivanje (*aside from this, further, in addition, moreover, what is more*, itd.); 3. objašnjavanje (*for example, for instance, in fact, namely*, itd.); 4. ukazivanje na uzročno-posledične odnose (*accordingly, as a consequence, as a result, for this reason, since, therefore*, itd.); 5. kontrastiranje (*alternatively, , however, in contrast, instead, on the contrary, on the one hand ... on the other hand, to the contrary, itd.*); 6. dopusnost (*however, nevertheless, nonetheless, rather, though*, itd.); 7. izvođenje zaključka (*after all, hence, then, therefore, thus*, itd) (Blagojević & Vukić, 2012).

Što se tiče izvođenja zaključaka o značenju nepoznatih reči na osnovu konteksta, može se reći da je ova strategija opšteg karaktera, jer se primenjuje na isti način za bilo koju vrstu materijala koji se sluša. To bi značilo da dobra ovladanost ovom

⁷ Korišćenje PP prezentacije često je uslovljeno vrstom naučne ili akademske discipline, tako da su mnogo češće u oblasti egzaktnih nauka, nego npr. filoloških (ovde, prvenstveno, mislimo na predstavljanje književnih tema).

veštinom kroz čestu izloženost govornom materijalu stranog jezika za opšte svrhe može samo da pospeši ovladavanje ovom veštinom kada se radi o slušanju materije iz oblasti struke i nauke.⁸ Takođe je potpuno razumljivo da se materija koja se sluša može upamtiti samo ako se poveže sa poznatim informacijama o predmetu koji se izlaže. Jedino na taj način ona može postati aktivni deo sistema znanja slušaoca, a da bi se taj put slušaocu olakšao, potrebno ga je podsticati da prilikom slušanja predavanja iz svoje struke na stranom jeziku vodi beleške na efektan i svrsishodan način.

3.3. Ovladavanje tehnikom vođenja beležaka na stranom jeziku

Nastavnik stranog jezika treba stalno da ohrabruje svoje studente da vode beleške prilikom slušanja predavanja na stranom jeziku i to na isti način kao što to čine prateći nastavu iz svoje struke ili akademske discipline, samo u ovom slučaju to treba činiti na engleskom jeziku. Pokazalo se da se ovom tehnikom studenti uspešnije služe ukoliko su uvežbani i već imaju iskustvo u njenom korišćenju, te pozitivan transfer iz maternjeg jezika ovde treba što efikasnije upotrebiti u cilju memorisanja predstavljenog usmenog materijala. Ono što je važno za korišćenje ove tehnike je da ona ne treba da remeti proces slušanja, već da se njome podstaknu i ohrabre slušaoci da se potpuno usredsrede na ono što se predaje. Takođe, potrebno je insistirati da informacije počnu da se zapisuju još od samog uvodnog dela predavanja. Naime, zapisivanje informacija iz uvoda daje okvir na koji se oslanjamo u toku samog predavanja, a nepoznavanje takvog okvira otežava praćenje i razumevanje celokupnog predavanja (Nwokoreze, 1990).

Jasno je da ono što se zapisuje prilikom slušanja predavanja na stranom jeziku treba da verno održava i prenosi iznete ideje, ali i pravu poziciju koje te ideje imaju u predavanju, odnosno da su u saglasnosti sa mestom koje im, po njihovom značenju, daje sam govornik u svom predavanju. Davanje centralnog mesta sporednoj ideji u beleškama, ili obrnuto, može potpuno da naruši originalnu intenciju i smisao jednog predavanja, te ono ponekad može da se protumači na pogrešan način.

Poznato je da svako vođenje beleški nije podjednako efikasno: zavisi od ličnih sposobnosti slušaoca i obučenosti u ovoj veštini na maternjem jeziku. Nastavnik stranog jezika bi putem sistematičnih instrukcija o korišćenju ove tehnike mogao značajno da utiče na poboljšanje njenog kvaliteta. Jedna od takvih instrukcija je da se pri vođenju beležaka nikako ne pišu čitave rečenice, već da se zapisuju njeni elementi, ključne reči, koriste skraćnice, kao i da se maternji jezik koristi u što je moguće manjoj meri. Neki autori, kao što su to Malij i Šamo (Malley & Chamot, 1990) preporučuju uvežbavanje ove tehnike uz pomoć korišćenja *T-liste*, što bi značilo da se glavne ideje nekog predavanja, (a ove ideje se obično predstavljaju još u uvodnom delu predavanja), zapisuju na levoj strani slova T, dok se primeri, detalji, objašnjenja, itd., zapisuju na desnoj strani slova T, paralelno s glavnim idejama. Ono što uvek treba preporučiti studentima kada je ova tehnika u pitanju, i na šta ih

⁸ U praksi je pokazano da će stručnjaci iz neke oblasti i kad nisu izuzetno uspešni govornici stranog jezika, mnogo uspešnije razumeti reči i izraze iz svoje struke, čak i od izvornih govornika koji tu struku ne poznaju.

treba redovno podsećati, jeste da se beleške sa predavanja, odmah nakon odslušanog predavanja, pažljivo pregledaju, prepisu i dopune elementima koji su izostavljeni. Na taj način, studenti će upotpuniti skicu predavanja koje su slušali i svoje beleške urediti u jednu smisaonu i koherentnu celinu.

I na kraju, treba još samo dodati da se tačnost i preciznost beležaka povećavaju uz često praktikovanje ove tehnike, kao i uz permanentno bogaćenje vokabulara iz oblasti jezika struke.

4. Zaključak

Ovim radom se želela skrenuti pažnja na neophodnost uvođenja jedne nove komponente u savremenu nastavu stranog jezika struke na univerzitetskom nivou – na uvežbavanje veštine razumevanja predavanja iz struke na stranom jeziku. Potreba osavremenjavanja nastave u tom smeru javlja se kao odgovor na aktuelne potrebe studenata naših univerziteta koji se povezivanjem u mrežu evropskog visokog školstva i stvaranjem uslova za mobilnost studenata u okviru evropskog akademskog prostora suočavaju sa problemom aktivnog praćenja predavanja iz svoje struke na stranom jeziku. Kako je, u velikom broju slučajeva, reč o engleskom jeziku, to smo u radu pokušali da damo model pomoću kojeg bi nastavnici engleskog jezika, a analogno ovom modelu i drugih stranih jezika, mogli da organizuju uvežbavanje veštine razumevanja predavanja iz struke. Pokazali smo da je u pitanju veoma kompleksna i zahtevna jezička veština, koja u isto vreme traži visok nivo kako jezičke, tako i stručne kompetencije. Sticanje jezičke kompetencije ove vrste podrazumeva ovladavanje većim brojem jezičkih strategija, koje mada često korespondiraju sa strategijama koje se koriste za razumevanje pisanog stručnog teksta i mogu se proširiti i oblikovati na novi način, imaju i svoje specifičnosti i karakteristike.

Ovladanost ovom veštinom i njena uspešnost zasnivaju se na velikom broju komponenata i faktora, budući da je ona usko povezana sa individualnim sposobnostima studenata, njihovom jezičkom sklonošću (*language aptitude*) i njihovim jezičkim predznanjem, a kao što smo već pomenuli, zasniva se i na adekvatnoj obučenosti i uvežbanosti jezičkih veština i tehnika koje se vezuju za kompetenciju razumevanja pisanog diskursa. Međutim, bez obzira na to koliko sticanje kompetencije u razumevanju predavanja iz stranog jezika predstavlja složen proces, njime je ipak moguće ovladati uz pomoć sistematskih instrukcija i kompetentnog vođenja nastavnika stranog jezika, ali, svakako i uz individualno zalaganje i upornost njegovih studenata.

Literatura

- Anderson, J. R. (1985). *Cognitive psychology and its implications*. New York: Freeman.
- Anderson, J. R. (2000). *Learning and Memory: An Integrated Approach*. Wiley.
- Blagojević, S. i M. Vukić (2012). Tekstualni konektori za izražavanje logičkih odnosa u srpskom i engleskom akademskom diskursu. Zbornik radova sa VI međunarodnog

- naučnog skupa *Strukturne karakteristike srpskog jezika*. Ur. Miloš Kovačević. Filološko-umetnički fakultet. Kragujevac. 477–488.
- Blagojević, S. i D. Kulić (2013). *Strani jezik na tercijarnom stepenu obrazovanja*. Filozofski fakultet: Niš.
- Nicholas, L. (1988). Teaching Listening Comprehension, *ET Forum*, 26:1. 19–22.
- Nwokoreze, U. N. O. (1990). Note Taking, *ET Forum*, 28:2. 39–41.
- Malley, J. M. and Chamot, A. U. (1990). *Learning Strategies in Second Language Acquisition*. Cambridge: CUP.
- Risselada, R. and Spooren, W. (1998). Introduction: Discourse markers and coherence relations. *Journal of Pragmatics* 30(2). 131–133.
- Swale, J. (1990). *Genre Analysis: English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Young, M. Y. C. (1997). A Serial ordering of Listening Comprehension Strategies Used by Advanced ESL Learners in Hong Kong. *Asian Journal of English Language Teaching*. Vol.7. 35–53.

Savka N. Blagojević

THE COMPETENCE IN UNDERSTANDING LECTURES FOR PROFESSIONAL PURPOSES IN ENGLISH AND HOW TO PRACTISE IT

Summary: One of the features of modern ESP teaching is to enable students to understand lectures for their professional purposes in English and to acquire a sufficient level of listening comprehension competence. This competence can be practised through several stages, starting with the pre-listening stage which includes the anticipation of the topic of the presentation and its key words, and through the stage of an active listening to lectures, which includes several strategies. These strategies are used for: 1) Predicting the essence of a particular lecture; 2) Sorting out the relevant from irrelevant material; 3) Focusing one's attention to linguistic signals in the introductory part of a lecture; 4) Identifying discourse markers employed in a lecture; 5) Drawing conclusions about the meaning of unknown words from the context, and 6) Relating previously acquired knowledge to new information. The permanent employment of the above listed strategies may significantly contribute to development of listening comprehension skills and help their mastering, so that university students, after they have graduated from their faculties may, hopefully, listen to various professional and scientific lectures and presentations in a competent way.

СЛОВЕНСКИ ЕЛЕМЕНТИ У РОМАНИМА АЛФОНСА ДОДЕА И РЕЦЕПЦИЈА ОВОГ ФРАНЦУСКОГ ПИСЦА У СРБИЈИ

Сажетак: Овај рад разматра популарност француског писца Алфонса Додеа у Србији. Доде уноси „илирске“, тј. словенске елементе у своје романе: *Краљеви у изгнанству* и *Тартарен Тарасконац*. Народна поезија, песме и игре са Балкана, заузимају значајно место у овим романима. То су појединости које дају „словенску боју“. У Србији су већ проучавани „илирски“ елементи у делима француског писца Алфонса Додеа. Милан Ћурчин је у *Летопису Матице српске* 1913. године написао студију *Доде и илирство*, професор Милан Марковић објавио је два истраживања на ову тему: *Црногорац Алфонса Додеа и Један Додеов југословенски роман*, а др Михаило Павловић је написао кратку студију: *Југословенски елементи у Додеовим Краљевима у изгнанству. Порекло и транспозиција*. Дошли смо до закључка да је Доде у Србији био веома популаран писац крајем деветнаестог и почетком двадесетог века, који је стекао симпатије наше читалачке публике. Његова дела су објављивана у нашим књижевним часописима. Овај рад би требало да да мали допринос проучавању француско-српских књижевних и културних веза.

Кључне речи: Алфонс Доде, француска књижевност, словенски извори, илирски, Балкан

1. Француско-српске књижевне и културне везе у деветнаестом веку и у првој половини двадесетог века

У француској књижевности постоји дуга и богата „српска или балканска“ традиција која почиње у средњем веку захваљујући француским путописцима и хроничарима који обилазе Балкан. Алфонс Доде, француски писац деветнаестог века, наставља ову традицију. У време кад Алфонс Доде улази у француску књижевност (седамдесетих година деветнаестог века), односи између Француске и Србије били су доста развијени, иако је кнез Милан водио аустрофилску политику, а радикали изражавали русофилске и славенофилске тенденције. Утицај француског капитала у Србији био је јак већ крајем деветнаестог века, а од 1903. до 1914. године Француска је финансирала и давала зајмове за покриће трошкова проузрокованих балканским ратовима. Почев од 1903. године са династичком променом у Србији и заменом мање-више про-

аустријске политике франкофилском, везе између Француске и Србије јачају у свим областима, па и у културној.¹ Балкански ратови (1912–1913) догађај су који привлачи пажњу целе Европе, па, разуме се и Француске као велике силе заинтересоване за подручје које је у питању, а Први светски рат представља кулминацију француско-српског савезништва и свега што такво зближавање доноси са собом. Период између два светска рата такође је време блискости, пре свега међудржавне, али и сваке друге. Утицај Француске осећа се у свим доменима: идеолошком, политичком, књижевном и научном. Крај деветнаестог и почетак двадесетог века је време ширег упознавања са француском књижевношћу уопште. Наши писци тога времена, па и њихови савременици – књижевни критичари, осећају се посебно привучени француском књижевношћу с краја деветнаестог и почетка двадесетог века.

Почетком двадесетог века млада српска држава морала је да у Европи, међу великим народима, потражи заштитника. Била је то Француска, земља која је позивала на збацивање насиља, на братство и једнакост.

За француско-српске везе у двадесетом веку може се рећи да се, у позитивном смислу, мењају више квантитативно него квалитативно, јер, као раније, постоје све врсте узајамности, само се оне продубљују, проширују, интензивирају у свим областима.² Универзитет у Београду постаје почетком двадесетог века средиште брижљивог проучавања светске, па самим тим и француске књижевности. Са доласком Богдана Поповића, затим Павла Поповића и Јована Скерлића на Универзитет у Београду, француска књижевност добија посебну пажњу, а гледишта, теорије и оцене истакнутих француских писаца, књижевних историчара и теоретичара, изучавају се и оцењују. Француској књижевности у то време посвећује се велика пажња: превод се француски писци, објављују студије из француске књижевности, а код читалачке публике се буди велико интересовање за француску књижевност. Часописи који су излазили у Србији крајем деветнаестог века и у првој половини двадесетог (*Летопис Матице српске*, *Отаџбина*, *Зора*, *Вила*, *Босанска вила*, *Српски књижевни гласник*), били су наш сусрет са француском књижевношћу. Преводиоци и критичари окупљени око часописа дали су вредан допринос осветљавању појединих француских писаца и литерарних трендова у француској књижевности. Они су значајно допринели европеизацији наше књижевности и културе, њеном укључивању у европски контекст.

Поједине појаве у књижевности није могуће потпуно разумети ако их не посматрамо и изван оквира појединих националних литература, интралитерарно и интерлитерарно, полазећи од узајамне повезаности литературе на различитим језицима.

О француско-српским културним и књижевним везама у нас сведо-

¹ Попов, Чедомир, Ђорђевић, Димитрије. 1983. *Историја српског народа 4. књига*. Београд: Српска књижевна задруга, стр. 119.

² Павловић, Михаило. 1996. *У двоструком огледалу. Француско-српске културне и књижевне везе*. Београд: Просвета.

чи бројна литература. Навешћемо само неке радове: Михаило Павловић: *У двоструком огледалу: француско-српске културне и књижевне везе; Још о словенској антитези Виктора Игоа и уопште; Гијом Аполинер и Југословени; Пол Фева, Ен Редклиф, Шарл Нодје у Југославији, Миленко Веснић Виктор Иго и Срби, Паулина Лебл Виктор Иго у српској књижевности, Ханифа Капицић Османагић Српски надреализам и његови односи са француским надреалистима, Владета Кошутић Парнасовци и симболисти у Срба, Љубиша Манев Жан Жак Русо код Срба, Љиљана Глумац Томовић Француски класичари на српскохрватском језичком подручју, Јелена Данић-Станојевић Одјек идеја и стваралаштва Виктора Игоа у делима наших писаца до 1914, Милош Савковић Утицај француског реализма на српскохрватски роман, Доде у српскохрватској књижевности, Зола у српскохрватској књижевности, Милан Марковић Црногорац Алфонса Додеа, Милан Ђурчин Доде и илирство, Васа Стајић Анатол Франс у нас, Владимир Божовић Ламартин и Срби.*

Рецепција француског писца Алфонса Додеа у Србији

Крајем деветнаестог и почетком двадесетог века у Србији постоји велико интересовање за француску књижевност. Осврнућемо се на рецепцију једног од француских писаца, Алфонса Додеа, који је у Србији био толико популаран крајем деветнаестог и почетком двадесетог века, да му се приписивало и то да у својим романима пише о нама, Словенима. То је још више повећало интересовање у Србији за овог француског писца.

Код нас су већ проучавани „илирски“ елементи у делима Алфонса Додеа. Милан Ђурчин је написао студију *Алфонс Доде и илирство у Летопису Матице српске* 1913. Милан Марковић је објавио два истраживања на ову тему: у *Летопису Матице српске* је објавио текст *Црногорац Алфонса Додеа*, а у *Страном прегледу* је написао студију *Један Додеов југословенски роман*, а др Михаило Павловић се касније осврнуо на ову тему и написао: *Југословенски елементи у Додеовим „Краљевима у изгнанству“*.

У другој половини деветнаестог века српска романтичарска књижевност која је била под немачким и мађарским утицајем окренула се руском реализму, а седамдесетих година деветнаестог века код нас почиње интересовање за француску књижевност, па су наши књижевни листови пуни превода дела француских писаца. Међутим, није било никакве систематичности приликом објављивања дела из француске књижевности. По речима Душана Матића, „код нас француски писци се нису појављивали по својим историјским редом, ни по својим вредностима. Почетком овог века Скерлић је најозбиљније писао да је Алфонс Доде раван Шекспиру и Молијеру, те је почело масовно превођење његових дела. Та чињеница још више добија на значају ако узмемо у обзир код нас још није превођен ни Стендал ни Балзак, а да не говоримо о писцима много вреднијим од Додеа, који су у његово време већ имали и своје име

и своју вредност... Тај феномен да један писац из једне друге земље, исувише видљив и по неким особинама близак, брзо прелази из једног језика у други, док много већи писци његовог језика остају неприступачни језику на којем се он преводи, извор је споразума, али и раскршће неспоразума између литература на различитим језицима³.

Скерлић је још тврдио да је „Доде био човек чији је дух и таленат био безмерно сложен и разнолик, који је имао способности да задовољи све укусе, да намири све разноликости, све естетичке потребе људске. Он је имао и лаке веселости и здрава смеха, и топле нежности и светлих суза, и милостиве ироније, и нештеднога сарказма, и дубоког песимизма и оптимизма једнога вишега духа... има писца којима се човек диви и писца које човек воли; Алфонс Доде је писац коме се, у исти мах, и диви и који се воли“⁴. И Богдан Поповић је изузетно ценио овог француског писца. По његовим речима после Додеовог *Набоба* „човек остаје узбуђен, потресен, као после стварног догађаја“. Такође је мишљења да „у *Кози господина Сегена* има више осећања и мисли него у огромним *Јадницима*“⁵. Тако би, према мишљењу Богдана Поповића, Доде био већи писац од Виктора Игоа. Поповићева делатност је била врло значајна за европеизацију наше књижевности и културе, њено укључивање у европски контекст, па је његово мишљење о писцима било значајно за њихову популарност у Србији. Било је то време када су постојале велике симпатије код наше читалачке публике према француској књижевности, а посебно према Алфонсу Додеу. Једноставно, почевши од 1878. године, када је Додеов роман *Фромон млађи и Рислер старији* први пут преведен код нас у Новом Саду, а те исте године и у Загребу, превод Додеових дела тече као „бујица“. После *Фромона* и *Рислера* преведени су *Краљеви у изгнанству* (1881), *Приповетке* (1881), *Низ одабраних прича* (1883), *Тартарен из Тараскона* (1884), *Сафо* (1884) и други. Додеове приповетке су често прештамповане, нпр. приповетка *Последњи час* је пет пута публикована од 1878. до 1888, што је тада било много, с обзиром на нашу слабу преводачку књижевност. По речима Милоша Савковића, свака година доносила нам је најмање по четири Додеове приповетке, а било је плодних година које су доносиле по петнаест.

Доде је био присутан у свим нашим књижевним новинама и часописима који су излазили крајем деветнаестог и у првој половини двадесетог века: у *Српском књижевном гласнику*, *Бранковом колу*, *Зори*, *Босанској вили*, *Летопису Матице српске*, *Страном прегледу*... Тако је у периоду од 1901. до 1914. у првој серији *Српског књижевног гласника* Доде био присутан 16 пута, било да су превођени његови романи и приповетке, или да су о њему писали наши књижевни критичари, а да други француски писци нису ни били превођени.

Позоришта у Београду, Новом Саду, Нишу и Скопљу приказивала су његове представе. Тако нпр. комад *Фромон и Рислер*, као драма у пет чинова,

³ Матић, Душан. 1966. Још једном о роману. *Летопис Матице српске* 397, 255.

⁴ Скерлић, Јован. 1964. *Писци и књиге*. Београд: Просвета.

⁵ Поповић, Богдан. 1901. Цртице. *Српски књижевни гласник* 3.

ушао је у репертоар нашег позоришта веома рано након превода. Премијера је била 1887. године у Народном позоришту у Београду. Народно позориште у Новом Саду приказало је ову драму 1900. године.

Један од разлога оволиког интересовања за превод Додеових дела је тај што са њим у нашу критику улази прво уметничко схватање реализма. Међутим, Доде је мање код нас служио за теорисање, а више за читање. Он је много више превођен и читан, него што су о њему расправљали књижевни критичари. Једноставно, био је симпатичан тадашњој књижевној публици. Највише је превођен крајем деветнаестог и у првој половини двадесетог века.

2.1. Додеова политичка и социјална мисија у Србији

Пре него што је учестало превођење Додеових дела код нас, њему је било суђено да прође истим путем којим и Виктор Иго. И он је морао да у Србији изврши извесну социјалну, па чак и политичку мисију. То није нимало чудно, јер је и после 1880. године било људи који су књижевност посматрали са извесног социјалног гледишта и оних који су били оријентисани на борбу против кнеза Милана. Данас не би било тешко тврдити да је превод Додеовог романа *Краљеви у изгнанству* имао изванредан политички значај, тврди Милош Савковић.⁶ Неколико чињеница упућују нас на то: године 1881. изашао је непотписани српски превод *Краљева у изгнанству*. Преводилац је анониман и остао је у оно доба непознат. Да ли је имао разлога да се крије? Имајући у виду друштвено-политичку и историјску страну Додеовог дела, издавач су се њиме послужили у сврху антимонархистичке и антиобреновићевске борбе, осам година пре абдикације краља Милана. Превод је штампан ван реакционарне и монархистичке Србије. У часопису *Рад* уредник Пера Тодоровић, под псеудонимом Меноти Алегрини, развија поводом Додеовог романа читав републикански манифест препун гнева и сарказма. Уредник *Рада* је тако Додеу натоварио читаву политичку мисију у Србији. Др Михаило Павловић каже да је аутор превода *Краљеви у изгнанству* Ђорђе Поповић – Даничар.⁷ Савковић истиче сличност између Додеовог Кристијана II и краља Милана, не губећи из вида, као што се дешавало да краљ Милан абдицира неколико година после објављивања Додеових *Краљева*. Наводи и разлике: српски краљ Милан воли да влада, а Кристијан зазире од престола.⁸ Аутор студије с разлогом верује да је превод *Краљева у изгнанству* био за радикале начин да жигосу краља Милана и да му „запрете прогонством“. У студији је такође реч о републиканском приказу романа Пера Тодоровића у *Раду*.

⁶ Савковић, Милош. 1928. Доде у српскохрватској књижевности. *Српски књижевни гласник* 23.

⁷ Павловић, Михаило. 1974. *Југословенски елементи у Додеовим краљевима у изгнанству. Порекло и транспозиција*. Београд: Анали Филолошког факултета.

⁸ Савковић, Милош. 1928. Доде у српскохрватској књижевности. *Српски књижевни гласник* 23.

3. Илирски, тј. словенски елементи у додеовим романима

Године 1913. Милан Ђурчин у тексту *Доде и илирство* каже да су у Додеовом роману *Краљеви у изгнанству* главни јунаци Илири, да се ту помињу гусле и илирске народне песме. По речима Ђурчина, Доде је „одличан писац, а тако фино књижевно дело као што је овај његов роман, је под утицајем илирства и наших народних песама и то још у години 1879, на сто година од Гетеовог превода Хасанагинице“.⁹ Он даље тврди да не може бити сумње да је Доде бар отприлике морао знати ко су то Срби и Хрвати. Међутим, његова Илирија ни у каквој вези не стоји са Србијом, него се ограничава на данашње српско-хрватске крајеве у Аустрији и то на Наполеонову и аустријску покрајину Илирију.

Ђурчин тврди да је Доде имао прилике да чује о нашој народној књижевности, за коју се занимао као и толики француски писци пре њега. Али, у роману има и доста произвољних чињеница. И српски преводилац овог романа (Ђорђе Поповић Даничар), који је преведен годину дана после оригинала, није се могао уздржати, већ је констатовао: „Види се да поштовани француски писац није видео наше Далматинце, кад им одело народно назива турским, а опанке им даје од овчје коже са сламним узицама“.¹⁰ Ђурчин је мишљења да је Доде, осим старијих писаца и њихових извора, морао имати и новије изворе. Тако се, нпр. песма о Малом Радојици, којој додељује тако важну улогу у животу Илираца, не помиње ни код Фортиса, ни код Меримеа, чије је изворе Доде користио.

Идеја да се у књижевност, првенствено у роман и драму, унесе историја декаденције једног краљевства или краљевске куће, увек је привлачила писце. Али је Доде у *Краљевима у изгнанству* неоспорно показао један нов правац којим ће поћи низ писаца кроз предео „опустошен несрећом и владарском немоћи“. Алфонс Доде је свој роман назвао „роман из модерне историје“.

Године 1934. у *Страном прегледу* професор Милан Марковић даје подробан приказ Додеових *Краљева* са посебним освртом на њихове илирске елементе. Наиме, у тексту *Један Додеов југословенски роман*¹¹ Марковић тврди да је роман *Краљеви у изгнанству* заправо тај Додеов југословенски роман, и да Доде са пуно симпатија говори о нама. У исто време, то је роман у коме је Доде показао „своје ретке и сјајне особине уметника“. По речима Марковића, Доде је своје дело назвао „роман из модерне историје“.¹² Он то заиста и јесте ако се историјски роман узме у широком значењу те речи. *Краљеви у изгнанству* јесу, пре свега, и чини нам се да је то прави предмет Додеовог романа, историја једне болне декаденције читавог народа настале после одласка његовог вође, немоћног да се одржи на престолу, јер је напустио здраве принципе народ-

⁹ Ђурчин, Милан. 1913. Доде и Илирство. *Летопис Матице српске*.

¹⁰ Исто.

¹¹ Марковић, Милан. 1934. Један Додеов југословенски роман. *Страни преглед*.

¹² Исто.

ног и демократског напретка, по речима Марковића. Доде је желео да каже да опадање владалачке моћи настаје оног тренутка кад круна напусти моралне принципе. Француски писац није могао изабрати за свој роман бољу средину од оне коју му пружа Париз. Ту, у француској престоници, најчешће су се чули последњи ропци краљевства које умире. За нас је најважније, тврди Марковић, што су *Краљеви у изгнанству* један југословенски роман Алфонса Додеа. Ова краљевска драма дешава се у Паризу, али су јунаци, у најмању руку најглавнији, Југословени или Илири. У роману има пуно сећања из наше земље, а песма о Малом Радојици очевидно је и на Додеа оставила дубок утисак; он се враћа на њу у два маха. „Да ли је лепота наше народне поезије донекле допринела да Доде напише *Краљеви у изгнанству*, или бар да им да ону форму коју имају“, пита се Милан Марковић, а притом тврди да је Доде желео да се изблиза упозна са земљом из које су дошли његови „прогнани краљеви“ и читао је прилично, што сведоче обавештења о нама којих је, видели смо, пуно у његовом роману. „У сваком случају ми великом француском писцу дугујемо много што је онако изречно говорио о нама у једном од својих најбољих дела“, закључује професор Марковић. Марковић наводи да се код нас и данас верује да је Доде мислио на краља Милана док је писао свој роман. То је историјски немогуће, јер су *Краљеви у изгнанству* објављени 1879, у доба кад је краљ Милан био још увек на престолу. Само је донекле тачно да је Доде унео по нешто из живота краљева који су у изгнанству живели у Француској. Занимљив је и опис певања уз гусле: „Бледи и неми, сви Илирци, људи и жене, слушали су како „одјекују под небом изгнанства“ звуци њихове народне песме. Овај позив гусала, који је у дну салона оркестар тихо пратио, сличан шапутању таласа...“. У књизи *Србија-српски народ, српска земља, српска духовност у делима страних аутора*,¹³ каже се да се Доде највероватније инспирисао Кристијановим делом о Јадрану и Црној Гори, а прогнани краљ Кристијан други доста подсећа на Милана Обреновића. Мотив певања уз гусле Доде је свакако преузео од Шарла Иријарга, тврде аутори ове књиге. Треба напоменути да је дат и одломак из самог романа *Прогнани краљеви* у коме се говори о мучењу хајдука Радојице који је пао у турске руке. Милан Марковић такође тврди да је Доде писао о нама, то јест о једном нашем човеку у роману *Тартарен Тарасконац*. Наиме, др Милан Марковић у тексту *Црногорац Алфонса Додеа* који је објављен 1934. године у *Летопису Матице српске*, каже да се славни Тарасконац на броду којим је путовао за Африку упознао са „неким црногорским кнезом Гргуром“.¹⁴ Био је то врло леп човек, а уз то и врло образован, са знањем латинског језика. Он је стално цитирао Тацита, Хорација и коментаре Јулија Цезара. Причао је да је „потомак старе наследне лозе“, да су га браћа прогнала још док му је било десет година, због његових слободоумних начела. Добри Провансалац није ни сањао да има посла са најобичнијом пропалицом и пробисветом. Очевидно да Алфонс Доде

¹³ Дамјановић Р, Томић Н. 1997. *Србија-српски народ, српска земља, српска духовност*, Београд: Итака.

¹⁴ Марковић, Милан. 1934. *Црногорац Алфонса Додеа. Летопис Матице српске* 339.

није нашега земљака насликао најлепшим бојама и зато, када је роман *Тар-тарен Тарасконац*, врло брзо након објављивања дошао до руку Црногораца, изазвао је, каже Симо Матавуљ, „велику сензацију“. Роман је „немило дирнуо и господара и његову дјецу“. Симо Матавуљ наводи да му је „књегиња Милица говорећи о томе, са горчином рекла: Зар Доде није могао из наше земље што лепше изабрати него једног пустолова која се међу нама родио?“. Један Француз на Цетињу који је позајмио Сими Матавуљу Додоово дело, написао је: „У Црној Гори сваки је помало кнез Гргур“, по угледу на мото француског писца: „У Француској је свако помало кнез Гргур?“. Марковић напомиње да „овај писац претерује, јер је Доде најмање желео рећи да су сви Црногорци налик на пробисвета из његовог романа, нити је имао нешто против нас и Црногораца, како се мислило“.¹⁵

Као доказ за то да Доде није желео да нам се подсмева, наводи роман *Краљеви у изгнанству* где је Доде, по његовим речима, говорио о нама са симпатијама. А што се тиче кнеза Гргура из Црне Горе, он је заиста постојао, али под другим именом. Звао се, заправо назвао је себе Дука од Медана. Седамдесетих година крстарио је по Европи, где је чинио најневероватније подвиге. Алфонс Доде је „обесмртио“ нашег Дуку, тврди аутор овог чланка. А то што је француски писац изабрао ову загонетну и занимљиву личност међу људима, има и других разлога, по мишљењу проф. Марковића. Најглавнији је тај што је Алфонс Доде, писац из доба реализма, желео да се подсмехне лудовању романтичарске Француске за све што је егзотично и необично. А за Француску је био егзотичан и Балкан, не само Исток. Као доказ за то Марковић наводи чињеницу да су Румуни и Црногорци одушевљавали париске салоне, увек када би се појавили у својој живописној народној ношњи. Међу њима се једно време виђао и кнез Никола, који је дошао на међународну изложбу 1867, са свитом, исто тако одевен у црногорску ношњу. Њих је видео и млади Доде и учинили су му се смешни, као и све оно претерано одушевљење његових земљака за Балканце. И да би се томе подсмехнуо, дао је врло занимљив портрет кнеза Гргура из Црне Горе, закључује професор Марковић.¹⁶

4. Закључак

Можемо закључити да је Доде био веома популаран француски писац у Србији. Али, он код нас није прихваћен као политички писац, иако му се то у почетку приписивало, није имао велику „социјалну“ мисију; он је стицао наше симпатије само својим уметничким особинама. Његов неисторијски и непрограмски реализам, поетски и оригиналан, његова лирска опсервација, његов уметнички стил, утицали су на то да буде вољен сасвим независно од природ-

¹⁵ Исто.

¹⁶ Исто.

них наука, политичких потреба, натурализма и других програма. Једноставно, Доде је био симпатија наших људи од пера, наших читалаца, наших аутора уџбеника француског језика, као и наших ученика. Био је веома заступљен у гимназијским читанкама француског језика. Доде је и без помоћи критике постао љубимац наше публике. Додеов утицај је почетком двадесетог века био веома велики у нашој књижевности, јер је био многострук. Вршио се превођењем и читањем, вршио се на наше писце, на књижевне критичаре и на књижевни укус уопште. Роман и уметнички стил су код нас правилно схваћени управо захваљујући Додеу. Алфонс Доде је мање код нас служио за теорисање, а више за читање. Он је много више превођен и читан, него што су о њему расправљали књижевни критичари. А колико је Доде читан код нас крајем деветнаестог и почетком двадесетог века, може нам показати податак који је Јован

Скерлић дао за 1905. годину у тексту *Шта се чита у нашој Народној библиотеци?* По Скерлићевим речима, од великих писаца „западне лепе књижевности“ највише је читан Виктор Иго (узет 174 пута), затим долазе Ги де Мопасан (узет 146 пута), Алфонс Доде (узет 122 пута), Анатол Франс (узет 88 пута), Бајрон (узет 73 пута) итд. Скерлић оволику Додеову полярност објашњава тиме да се „чар Алфонса Додеа налази подједнако и у реализму и у верности извођења и у количини осећања које је он у своје дело уносио, у томе што се добро посматрана и јасно схваћена стварност преламала кроз једну лепу и устрепталу душу. Он је подједнако био далеко и од сувог и фотографског сликања праве истине, као и од болесне сентименталности и плитког романтизма“.¹⁷

О рецепцији француског писца Алфонса Додеа у Србији најбоље говори Милош Савковић. Он у свом тексту *Доде у српскохрватској књижевности* истиче да је Доде, било преко немачке, било преко француске критике, у српскохрватској књижевности заузео једно од првих места. Он је највише учинио за образовање реалистичког укуса код српскохрватске публике. С друге стране, Додеов роман *Краљеви у изгнанству* се показао као згодно средство за критику монархије.¹⁸ Али, кад се изузме „несрећни случај“ са Додеовим *Прогнаним краљевима*, сав утицај је код нас књижевни. Он је стварао књижевни укус и служио уметничком уживању. Додеу није било потребно да га коментаришу и представљају. Његова дела су га сама приказала. То и јесте разлог што се српска критика привидно мало бавила њиме. Он је превођен и читан, а то је било много важније.¹⁹ Године 1883. *Вијенац* доноси велики приказ Додеових дела. Овај часопис истиче да је Доде пун „песничког духа“, а да га наша читалачка публика воли зато што није „натуралист, него је песник“.²⁰ Зато су писане честе паралеле између Додеа и Золе. Књижевна критика је посебно ценила Додеа због његовог стила. Каже се да Доде као уметник спада у најбоље. За Додеов језик се такође истиче да је

¹⁷ Скерлић, Јован. 1903. *Предговор за „Приповетке Алфонса Додеа*. Београд.

¹⁸ Савковић, Милош. 1928. Доде у српскохрватској књижевности. *Српски књижевни гласник* 23.

¹⁹ Исто.

²⁰ Исто.

мелодичан, пун нијанси и трептаја. Доде је објављиван како у нашим књижевним часописима, тако и у политичким, информативним, дневним новинама. У почетку преводи нису били понајбољи, о чему се касније расправљало у самим часописима. С обзиром на то да су се многа значајна остварења, у целини или делом, најпре појављивала у књижевним часописима, књижевна периодика је у ствари показивала стање књижевности у Србији. Као песник, имао је дар за имагинацију, а као романијер, дух за посматрањем. Милош Савковић у својој дисертацији *Утицај француског реализма на српско-хрватски роман* пише о француско-српским књижевним и културним везама. У првом делу дисертације пише о политичком и социјалном животу у српско-хрватским земљама у деветнаестом веку, о романтизму, о претечама реализма, о Игоу, о Додеу, Балзаку, Стендалу, Флоберу, Мопасану и њиховом утицају на наше писце. Као што видимо, Доде је служио и као модел за писање нашим писцима.²¹

Литература

- Банићевић, Н. (1987). *Богдан Поповић и француска књижевност*. Београд: Стручна књига.
- Ибровац, М. (1902). Оцене и прикази. Алфонс Доде: Тартарен Тарасконац, *Српски књижевни гласник 1*.
- Матић, Д. (1966). Још једном о роману. *Летопис Матице српске 397*.
- Марковић, М. (1934). Црногорац Алфонса Додеа. *Летопис Матице српске*.
- Марковић, М. (1934). Један Додеов југословенски роман. *Страни преглед*.
- Марковић, М. (1947). Alphonse Daudet et les Serbes. *Revue de la litterature comparee 4*.
- Павловић, М. (1974). *Југословенски елементи у Додеовим краљевима у изгнанству*. Београд: Анали Филолошког факултета.
- Павловић, М. (1996). *У двоструком огледалу. Француско-српске културне и књижевне везе*. Београд: Просвета.
- Павловић, М. (1982). *Југословенске теме у француској прози*. Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Палавистра, П. (1966). *Књижевна критика*. Београд: Нолит.
- Попов, Ч., Ђорђевић, Д. (1983). *Историја српског народа*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Поповић, Б. (1901). Књижевни листови. *Српски књижевни гласник 1*.
- Поповић, Б. (1927). Спорна места у преводима. Једна Додеова реченица. *Страни преглед*.
- Поповић, Б. (1927). *Огледи из књижевности и уметности. Тер Борх*. Београд.
- Савковић, М. (1928). Доде у српскохрватској књижевности. *Српски књижевни гласник 28*.

²¹ Савковић, Милош. 1935. L'influence du realisme francais dans le roman serbo-croate. Paris: Champion.

- Савковић, М. (1927). Золин удео у српско-хрватском натурализму. *Српски књижевни гласник* 22.
- Савковић, М. (1935). *L'influence du realisme francais dans le roman serbocroate*. Paris: Champion.
- Скерлић, Ј. (1964). *Писци и књиге 4*. Београд: Просвета.
- Скерлић, Ј. (1903). *Предговор за Приповетке Алфонса Додеа*. Београд.
- Скерлић, Ј. (1905). Оцене и прикази. Набоб. *Српски књижевни гласник* 16.
- Скок, П. (1939). *Француска књижевност деветнаестог и двадесетог вијека*. Загреб.
- Старчевић, Т. (1901). Оцене и прикази. Фромон и Рислер. *Српски књижевни гласник* 3.
- Томовић Глумац, Јб. (1991). *Француски класичари на српскохрватском језичком подручју*. Београд: Научна књига.
- Ђурчин, М. (1913). Доде и илирство. *Летопис Матице српске*.
- Цакула, Б., Новаковић, Ј. (1981). *Француска књижевност 3*. Сарајево: Светлост, Београд: Нолит.

Biljana Ristić

LES ELEMENTS „SLAVES“ DANS LES ROMANS D'ALPHONSE DAUDET ET LA RECEPTION DE CET ECRIVAIN FRANCAIS EN SERBIE

Resume: Dans la litterature francaise existe une longue et riche tradition „serbe ou balcanique“, qui commence par les voyageurs et les chroniqueurs du Moyen age qui visitent les Balcans. Alphonse Daudet a continue a suivre cette tradition. Il donne un peu le cachet „illyrien“ dans ses romans: *Les rois en exil* et *Tartarin de Tarascon*. Certains personnages de ces romans portent la partie „slave“. La poesie populaire, les chants et les danses des Balcans occupent une place tres importante dans ces deux oeuvres. On disait que certains personnages (le roi, la reine) portent un cachet slave. Ce sont les details qui contribuent a la couleur „slave“.

En Serbie on a deja cherche les sources „illyriens“ dans les romans d'Alphonse Daudet. Milan Ćurĉin a ecrit: *Daudet et Illirysme*, le prof. Milan Marković: *Le Montenegrin d'Alphonse Daudet* et Mihailo Pavlović: *Les elements slaves dans „Les rois en exil“ de Daudet*.

Alphonse Daudet etait tres populaire en Serbie. Il n'a pas ete accepte comme ecrivain politique et il n'a pas eu en ce sens une mission „politique“. Ce sont les qualites artistiques de son oeuvre qui attire l'attention d'un large public serbe. Il etait en Serbie un ecrivain „sympathique“.

Cet ouvrage devrait donner une petite contribution aux relations litteraires fransais-serbes.

POUR UNE „POÉSIE DE VOYAGE“ – HÉDI BOURAOUI ET SES RELATIONS POÉTIQUES AVEC LA MACÉDOINE

Résumé: Hédi Bouraoui est un poète francophone contemporain (d'origine tunisienne) qui participa au Festival International „Soirées Poétiques de Struga“ en Macédoine. L'expérience enrichissante qu'il avait éprouvée au cours de ce séjour, l'avait inspirée pour l'écriture d'un recueil de poèmes intitulé *Struga suivi de Margelle d'un Festival*. Dans la préface-programme de ce recueil, Bouraoui lance la formule de „Global du poème“, suggérant ainsi le concept d'un poème mosaïque dans lequel se répercuteront les „échos sonores“ des différentes cultures nationales. Étant en personne témoin de cette rencontre mondiale des poètes, Bouraoui retrouve dans le festival de Struga une nouvelle confirmation de la dimension transculturelle de la poésie – elle est transvasement des valeurs à la fois universelles et individuelles qui glissent d'une culture à une autre. Les poèmes de ce recueil sont la preuve que la poésie naît même lorsque la fonction référentielle de la langue reste manquante. Bouraoui s'est inspiré pour son recueil tout en écoutant la langue à laquelle s'exprimaient les participants et qu'il ne comprenait pas toujours. Cela lui a permis, dans le cadre du voyage réel qui l'a rendu en Macédoine, de réaliser plusieurs voyages imaginaires dont ses poèmes sont l'incarnation; d'être transporté par les langues inconnues dans des dimensions où se reflètent ces propres impressions en combinaison avec les images stéréotypées des pays d'où venaient les participants, et tout cela sur l'arrière-plan des paysages éblouissants du Lac d'Ohrid. C'est ainsi que les poèmes de *Struga* représentent une rencontre heureuse du global avec le local, de l'universel avec le particulier; ils illustrent pour le mieux l'idée de l'auteur que la poésie doit dépasser la simple communication pour représenter „la communion des esprits“.

Mots clés: poésie, voyage, transculturel, universel, le global du poème

1. Du transculturel au transpoétique

Hédi Bouraoui est un écrivain francophone contemporain, professeur des universités, critique littéraire, qui s'est formé au carrefour de trois courants culturels; il est né en 1932 à Sfax, en Tunisie; il passe sa jeunesse en France et reçoit son éducation en langue française; après une licence ès lettres à la Faculté de Toulouse, il poursuit ses études aux États-Unis et réalise une brillante carrière de professeur de

littérature francophone à l'Université York de Toronto. On peut dire que le continent africain l'a mis au monde, que le continent européen l'a adopté mais c'est Hédi Bouraoui qui a adopté le continent américain. Cette triple formation culturelle d'Hédi Bouraoui se fonde dans une identité créatrice qui se veut à la fois unique et multiple: *unique* par l'originalité qu'exhale toute son œuvre et *multiple* par son intérêt littéraire qui embrasse le monde entier. D'où tant de diversité dans les appellations afin de situer Hédi Bouraoui dans une aire géographique qui déterminerait sa vocation d'écrivain : poète magrébin, poète francophone, poète canadien, poète franco-ontarien... D'ailleurs, cette dernière est sa préférée car elle exprime le mieux l'appartenance de Bouraoui à une minorité langagière dans des conditions de domination anglophone.

Les débuts littéraires d'Hédi Bouraoui se situent dans les années 60 du siècle précédent et se manifestent par la publication de ses premiers recueils de poèmes. Depuis, Bouraoui s'est essayé avec un égal succès à d'autres genres comme le roman, la nouvelle, le conte, l'essai, la critique littéraire. Cependant, la poésie reste son amour premier et majeur, ce dont témoigne le nombre de ses recueils poétiques qui est supérieur par rapport au nombre de ses romans et nouvelles. Sa première manifestation dans le monde littéraire en tant que poète a fait que les anthologies le citent et le reconnaissent avant tout comme poète. Mais, c'est un poète qui analyse ses propres créations par de nombreux essais qui sont une sorte d'autocritique. En même temps, Bouraoui inscrit son œuvre à l'échelle des deux concepts dont il s'est fait auteur et chanteur: le transculturalisme et la transpoétique. Ces concepts sont deux centres nerveux de son action d'écrivain.

Le transculturalisme selon Bouraoui comprend à la fois une connaissance de soi et de sa culture originelle, et une ouverture vers d'autres cultures différenciées. Le transculturalisme présuppose un passage éthique et esthétique d'une culture à une autre; non seulement une adaptation à la, mais aussi une adoption de la, diversité culturelle. La personne qui vit selon les postulats du transculturalisme se caractérise par une curiosité universelle suivie de la libération de tout préjugé culturel. Comme le suggère le préfixe latin „trans – “ signifiant „par-delà“, l'homme transculturel brise les frontières pour voir ce qui se trouve de l'autre côté de celles-ci, dans l'intention de mieux connaître les autres cultures et d'établir des relations de paix avec elles. Parce que, selon la vision d'Hédi Bouraoui, „La paix, c'est la véritable rencontre de l'autre dans sa vérité, c'est l'acceptation totale de la différence“.¹ Le *transculturel*, c'est la capacité de se laisser imprégné par l'Autre.

Le poète qui vit selon ces principes du transculturalisme, développe une poésie propre, celle qui abolit toutes les barrières spirituelles, continentales et économiques. Dans ses œuvres, il pratique la transposition des différences culturelles, acceptant ainsi de vivre en union totale et en paix avec soi et avec l'Autre. Loin d'être une uniformisation, cette poésie est un émerveillement constant devant la différence de l'autre, une énergie positive qui accueille en ami cet autre ; cette poé-

¹ <http://www.hedibouraoui.com/>

tique est une co-présence, une co-opération, c'est une rencontre dans la différence et une différence dans la rencontre. La transpoétique bouraouienne dépasse le dialectisme binaire pour s'ériger en entité protéiforme que revêt le poème. Elle est un mouvement transcatégoriel à plusieurs niveaux, un mouvement qui abolit les frontières entre les textes, les pensées, les émotions, les hommes, tout cela par l'intermédiaire d'un langage migrant qui mêle les registres et brouille les catégories sémantiques.

En effet, ce langage original est comme un signe de reconnaissance de l'œuvre poétique d'Hédi Bouraoui. Le poète Bouraoui, tel un artisan de la forme, martèle le langage, le cisèle, le tord, le sculpte et le colore à son gré jusqu'à ce que celui-ci obtient l'effet d'un langage-choc. C'est ce que Georges Friedencraft appelle „la transpoétique par contenu sémantique“ (Sabiston, 2007: 202). Bouraoui se livre à des créations verbales, greffe des mots entre eux, joue avec leurs racines et affixes, forge des néologismes violemment évocateurs. C'est à juste titre que certains critiques appellent Bouraoui – le poète forgeron. Pour illustrer ce qui est dit ci-dessus, il sera plus que suffisant de citer les titres de quelques uns de ses recueils : *Éclat-module* (1972), *Vésuviade* (1976), *Échosmos* (1986), *Arc-en-Terre* (1991), *Émigrance* (1992), *Nomadisme* (1995), *Transvivance* (1995), *Livr'errance* (2005).

Outre cette transpoétique par la recombinaison des unités sémantiques, Friedencraft distingue: la transpoétique par catégorie artistique, la transpoétique par horizon culturel et la transpoétique par choix métaphysique (Sabiston, 2007: 201). La première comprend des échanges transversaux entre différents modes d'expressions artistiques (musique, peinture, sculpture) et entre différents genres à l'intérieur de l'écriture artistique (poème, roman, essai); la seconde se réfère à la transversalité entre différents horizons culturels; la dernière débouche sur l'éthique de l'expérience de l'altérité. Le poète fait de l'altérité son nouveau moi, ce qui nous conduit, disent les anthropologues, „... à penser la rencontre de l'Autre, non pas comme un produit de connaissances, mais comme une re-connaissance“ (Ibid: 208).

2. La „poésie fonctionnelle“ selon Hédi Bouraoui

Voyager représente l'impératif majeur si l'on veut créer une poésie qui transcenderait les catégories du transculturel et du transpoétique. Dans ce sens, Hédi Bouraoui se présente comme un poète globetrotteur, une sorte de nomade moderne. C'est dans son recueil d'essais intitulé *Transpoétique – Éloge du nomadisme* (2005) qu'Hédi Bouraoui expose ses propres points de vues sur ce que représente le nomadisme selon lui et comment celui-ci doit être pratiqué par les contemporains. Il préfère utiliser le vocable *nomaditude*, selon le modèle d'autres néologismes comme négritude ou belgitude, pour l'ériger au statut de concept qui, loin d'être un intérêt passager, représente une attitude devant la vie, une façon de voir, sentir et théoriser le monde. Ce nomadisme moderne se détermine par deux formes d'élan qui sont ses deux principes moteurs: d'un côté, il y a l'élan vital, c'est le principe de vagabondage, une impulsion de caravane qui débouche sur le déplacement spatial et géographique;

le deuxième élan, qu'Hédi Bouraoui nomme élan intellectuel, représente une situation d'attente continuelle devant la surprise qui naît du contact avec l'inconnu – c'est un principe d'exploration et de révélation, une situation dans laquelle le déplacement extérieur va de paire avec le déplacement intérieur. Le nomadisme ne représente pas une simple linéarité, mais un mouvement en zigzag, un constant va-et-vient, dans l'espace mais aussi dans le temps, en surface mais aussi en profondeur; c'est un enchaînement en transversale. Dans une telle perspective, le voyage n'aboutit pas à un déracinement mais à un enrichissement apporté par le dialogue des cultures.

Ce dialogisme est *sine qua non* de toute œuvre de Bouraoui. Il pratique inlassablement cette philosophie existentielle en parcourant le monde et en se rendant à de nombreuses manifestations qui honorent la parole poétique. C'est ainsi qu'il se rend à plusieurs reprises en Macédoine et réalise deux participations au Festival International „Soirées Poétiques de Struga“, respectivement en 2003 et 2004. L'enrichissante expérience qu'il avait éprouvée au cours de ces séjours, fut une inspiration pour l'écriture d'un recueil de poèmes intitulé *Struga suivi de Margelle d'un Festival*, publié en 2003. Dans la préface-manifeste de ce recueil, Bouraoui lance la formule de „Global du poème“, suggérant ainsi le concept d'un poème mosaïque dans lequel se répercuteront les „échos sonores“ des différentes cultures nationales. Étant personnellement témoin de cette rencontre mondiale de poètes, Bouraoui retrouve dans le festival de Struga une nouvelle confirmation de la dimension transculturelle de la poésie – elle est transvasement des valeurs à la fois universelles et individuelles qui glissent d'une culture à une autre.

Pour Hédi Bouraoui, la poésie doit être *fonctionnelle*. Sa fonctionnalité ne consiste pas dans la possession des valeurs didactiques, car donner des leçons se montre désuet et incompatible après la révolution poétique opérée par le symbolisme et le surréalisme; cette fonctionnalité bouraouienne consiste dans le fait de „corriger les injustices et les avatars de l'histoire“ (Bouraoui, 2003: 7). Cela veut dire combattre les stéréotypes culturels dont nous sommes souvent prisonniers, jeter une nouvelle lumière „dans les zones ténébreuses de la vie“ (Ibidem). Cet engagement du poète en tant que pourvoyeur de nouvelles perspectives doit entraîner un engagement de la part du lecteur qui, par la lecture de la vraie poésie, se sent obligé de se positionner par rapport aux problèmes incandescents de son temps. La poésie doit être un défi, et en le relevant, nous nous enrichissons de „l'apport considérable de tous ceux et celles qui ne nous ressemblent pas“ (Ibidem), et nous avançons ainsi d'un pas vers notre propre humanisation.

A première vue, ces postulats rappellent l'idée de Sartre sur la littérature engagée où chaque parole est comme un gage d'action. Mais, chez Bouraoui, il n'y a aucune trace de cette fonctionnalité idéologique, propre à la doctrine de l'existentialisme. En fait, Bouraoui est beaucoup plus proche de l'humanisme d'Albert Camus en disant que la poésie doit reposer sur les principes de connaissance et de compréhension, ce qui demeure la seule possibilité de sauvegarder la plus grande valeur humaine – la dignité de soi et de l'autre. Si la poésie réussit à atteindre cette tâche suprême, elle cesse d'être simple communication et se transforme en commu-

nion spirituelle des êtres qui peuvent géographiquement être très éloignés, mais qui se sentent proches dans leur chaleureux accueil de la diversité culturelle. Si, selon Sartre, la parole peut être un boulet qui tue, selon Bouraoui, cette même parole peut aussi „rectifier le tir“ et freiner les guerres et les calamités qui courent dans le monde.

3. *Struga suivi de Margelle d'un festival*

Le recueil *Struga suivi de Margelle d'un festival* est constitué de deux parties, comme d'ailleurs le titre le suggère: la première partie est intitulée *Struga* ou *Au diapason du Global* et la deuxième partie est intitulée *Margelle d'un festival*. La première partie est subdivisée en trois sous-parties: *Prélude, Hôte et Invités* et *Exit*, selon le modèle des tragédies antiques.

Dans le *Prélude* sont présentés des poèmes que Bouraoui dédie à ses amis macédoniens avec lesquels a fait connaissance durant les jours du Festival. Dès le premier poème symboliquement intitulé *Ouverture*, Bouraoui évoque les premiers paysages qu'il a rencontré à son arrivée en Macédoine. Il évoque le Lac d'Ohrid et la rivière de Drim, la mention de cette dernière étant immédiatement suivi par les vers (...*Deux voisins se la partagent/ En se regardant comme des chiens de faïence/ Dans la boutique balkanique des litiges*). Cette suite renvoie en effet à la mise en garde que Bouraoui a déjà postulé dans la Préface du recueil en déclarant que „...le global ne doit pas nous faire perdre de vue le local, le particulier“ (Ibid: 8). Le poète se plonge dans les paysages environnants; mais, il ne reste pas au stade de simples impressions, il creuse dans le contexte socioculturel du local, dans cette histoire des Balkans marquée par des conflits et des malentendus. Puis, de local, par un mouvement cyclique, le poète passe à nouveau au stade global, universel, même mythique, en utilisant la métaphore de l'anguille qui, en tant qu'espèce endémique, ne peut être rencontrée en Macédoine que dans les eaux de la rivière de Drim (*Ici les poètes du monde viennent picorer/ L'anguille sous roche qui navigue vers l'Adriatique.../ Ô ces anguilles qui reviennent au Lac de la mémoire/ Chargées de chair et du clair-obscur des miroirs/ Rien que pour ouvrir grands les fenêtres du Poème/ Donnant le vertige aux tours de Babel d'Aujourd'hui*). Telles les anguilles qui font le tour du monde pour revenir au Lac, les poètes du monde entier reviennent chaque année à Struga, pour fêter le Poème à l'endroit où le Drim sort du Lac d'Ohrid. Ce Poème, comme les anguilles, est migratoire, il ne reconnaît ni frontières ni obstacles dans son intention d'englober le monde. Struga et son festival est l'emplacement de la Tour de Babel d'Aujourd'hui car les poètes qui s'y rassemblent parlent en leur propre langue maternelle, mais se comprennent cependant par le langage universel de la Poésie.

On sait bien que la poésie a depuis toujours été liée à la musique par ses effets sonores avant même qu'elle soit considérée comme support pour véhiculer une signification. Hédi Bouraoui a voulu revenir à cette fonction première de la poésie, démontrer qu'elle est „sensation“ avant de devenir „signification“. Pour illustrer ce phénomène, Hédi Bouraoui crée des poèmes qui sont inspirés par l'écoute des

différentes sonorités des langues étrangères dans lesquelles s'exprimaient les autres poètes-participants au Festival de Struga. Ce sont, pour la majorité, des langues qui restent incompréhensibles pour Bouraoui quant à la signification qu'elles véhiculent. Voilà comment Bouraoui explique sa tentative poétique dont ce recueil est le fruit: „Écouter la poésie dans divers langues inconnues est un véritable régal des sens. Un concert des symboles sonores dont le sens va au-delà du sens“ (Ibidem). Évidemment, le poète joue avec l'homonymie de la double signification du mot *sens*, évoquant la première fois le sensible et la deuxième fois l'intelligible. Dans cette poésie de *Struga* que nous pouvons nommer *poésie de l'audition*, le sensible va au-delà de l'intelligible. C'est pourquoi il n'est pas étrange que le recueil abonde en termes se référant à la musique: *prélude, ouverture, symphonie, variation, diapason...*

Bouraoui continue à s'expliquer: „J'ai donc travaillé sur des poèmes qui tentent de reproduire la globalité des impressions recueillies par la rencontre, l'écoute, la lecture...de nombreux poètes, mais aussi par l'image que représentent leurs pays dans le contexte socio-politico-culturel d'aujourd'hui“ (Ibidem). Donc, Hédi Bouraoui a réussi dans le cadre du réel voyage qui l'a amené en Macédoine, de réaliser plusieurs voyages imaginaires dont ses poèmes sont l'incarnation; il a été transporté par les langues inconnues dans des dimensions où se reflètent ses propres impressions combinées avec les images stéréotypées des pays d'où venaient les participants ; et tout cela avec pour arrière-plan les paysages éblouissants du Lac d'Ohrid. Ainsi, la deuxième sous-partie *Hôtes et Invités* s'ouvre avec le poème *Hospitalière Macédoine*, dédié au public de Struga. Les vers (*Le paysage spectaculaire accueille/ La fine fleur de l'écrit des cœurs [...] / Illimité la soif du poète à dire/ L'intra-monde de ses doutes/ Au soleil levant comme au couchant*) sont à nouveau témoins de cette rencontre heureuse du local avec le global. Puis suivent une trentaine de poèmes ayant chacun pour titre un pays: *Japon, Bulgarie, Hollande, Autriche, Lettonie, Pologne, Canada (Quebec), Canada (Ontario), Israël, Belgique* etc. Chaque poème est inspiré par le poète-participant qui représente le pays du titre. Parfois, cette inspiration s'instrumentalise par les jeux phonostylistiques qui résonnent en concordance avec les sons dominant dans le nom du pays. Ainsi, nous retrouvons dans le poème *Japon* le vers (*Le Nippon remporta le pompon*) où il y a l'allitération en [p]; dans le poème *Bulgarie*, l'allitération est en [b], [g] et [l]: (*Un prétentieux bougon bulgare/ Gonflé à bloc d'envie refusa/ De saluer un ami de longue date*); dans le poème *Turquie*, nous avons l'allitération en [t] et [r]: (*Grincheux le Turc/ Sortit/ Ses griffes turquoise*). Parfois, Bouraoui évoque de façon descriptive les dominantes sonorités qui émaillent la langue des participants comme dans le poème *Pologne*: (*La Polonaise intrigue le monde/ sa langue d'oiseau crée/ des liens insidieux en lieux tragiques*), ainsi que dans le poème *Israël* : (*Fricatives et chuintantes émaillèrent/ L'hébreux d'une Blonde artificielle*).

Dans d'autres poèmes, l'apparence physique du participant renvoie immédiatement aux stéréotypes culturels, souvent évoqués avec une certaine dose d'humour (*L'Américain arbora un blue jeans au/ Profil bas de ses étoiles dans ce pays [...] / Sa lingua franca prit le haut du pavé/ Passa vers luisants sur toutes les lèvres*) dit le poète dans le poème *États-Unis*; de même dans le poème *Lettonie* (*Allure mona-*

cale et barbiche le Letton/ Prit le ton douloureux de la prière [...]/ Il brandit son goupillon anti-soviet/ Libérant enfin sa parole votive). Parfois le poète se trouve étonné de l'excentricité des gestes de certains participants – dans le poème *Autriche*, il évoque l'Autrichien qui lit son poème écrit sur un cellophane (*Il déplia son livre lu en transparence/ nulle frontière entre son visage et le public*).

Les premières associations qui renvoient aux références culturels des pays représentés peuvent parfois prendre le ton d'une véritable protestation contre l'injustice sociale, comme c'est le cas dans le poème *Chine* (*Fleurirent alors des tailleurs en myriades/ Qui inondèrent le monde de Made in China/ Ils habillèrent les caches misères à bon prix/ Ici les ouvriers se contentent d'un bol de riz*); ou bien c'est une protestation contre l'injustice raciale comme dans le poème *France* (*La Seine oublie d'entendre/ Les voix fluettes de ses affluents/ Qui remontent du creux des immigrants/ Butant contre son morne silence*); ou bien contre l'injustice historique comme dans le poème *Soudan/Égypte dédié à l'absente Palestine* (*Ô Chatoyante Afrique et toi/ Sœur poule aux yeux d'or Arabie [...]/ Le présent et l'avenir vous ont condamné/ Affaire du surplace dans vos puits d'orages*).

Les poèmes évoquant la présence au Festival des poètes qui s'expriment en langue française deviennent de véritables poèmes engagés, traitant la problématique de la francophonie et de politique linguistique. Le poète s'indigne contre l'hégémonie de l'anglais sur le continent américain de même qu'il dénonce l'attitude hautaine du Centre envers la périphérie, des anciennes forces colonisatrices envers les autres pays. Nous lisons dans le poème *Canada (Québec)*: (*En son for intérieur la Québécoise/ Entonna la Marseillaise pour plaire/ Au rythme de son cousin sur le déclin/ Qui se croit toujours le chantre de l'Univers [...]/ Pourquoi l'Amérique me vole-t-elle l'avant-scène/ d'un pays où je m'époumone en bon français ?*). Le refus est encore plus évident dans le poème *Canada (Ontario)*: (*L'Ontario français refusa de jouer/ A l'appendice de la Belle Provence/ Il préféra se noircir dans son ghetto/ Plus grand que France et Espagne réunis/ Ce qui ne l'empêcha pas de se lover/ En langue de Navarre et de Molière*).

La troisième sous-partie *Exit* représente un aboutissement. Elle apporte de la sérénité à la fin de ces jours festives qui ont été *Une semaine de rêve/ Dans une année d'enfer* comme il est dit dans le poème *Festival*. Le poème *Symphonie à la paix* est dédié au sculpteur macédonien contemporain Tome Serafimovski. Sur un ton amical envers l'artiste et de respect envers son art, Bouraoui évoque dans son poème les créations les plus connues de Serafimovski, les monuments et les statues qui ornent plusieurs villes en Macédoine (Les Colombes de la paix, La mère Thérèse, Les Saints Cyrille et Méthode). Si ce poème reflète les rapports interartistiques entre deux mediums (la Poésie et la Sculpture), le poème *Balkans* abonde en références intertextuelles. Ce poème est dédié à l'écrivain macédonien contemporain Luan Starova dont les romans constituant le cycle de la *Saga balkanique* de sa famille sont traduits en français et publiés par l'éditeur Fayard. Dans ce cycle, Starova évoque les figures de sa mère et de son père à travers les pérégrinations balkaniques que sa famille a dû réaliser pour fuir les guerres et les persécutions. Bouraoui invoque dans

son poème *Balkans* les thèmes majeurs de cette œuvre de Starova (*Le fils prodigue préféra pérégriner allègrement/ D'un père enterré dans ses beaux livres/ À une mère aux clés du bon sens/ Fabuleux voyage dans le miroir embué de la mémoire*)

La deuxième partie du recueil, *Margelle d'un Festival*, bien qu'elle ne traite plus de l'atmosphère du Festival de Struga, ne doit pas être prise pour un appendice gratuit. Constituée de poèmes écrits avant et après le cycle de Struga, cette partie fonctionne comme un cercle qui enferme l'essence de la poésie. Ce sont des poèmes autoréférentiels où Bouraoui parle de la mission créatrice du poète (*Confesser la mémoire/ Sous l'égide de sa langue maternelle/ Toujours handicapée à arrondir/ Les angles du ballon/ Qui rend le jeu possible*), de son triple statut en tant que poète francophone (*L'Afrique natale trempe sa tête/ Dans l'encrier européen [...] / Intervient alors l'Amérique vocative/ Qui réinscrit le rivage dans la mer mitoyenne*), des affres que subit le poète devant la page blanche (*Je longe une solitude/ Cette voix vers le Créant/ Silence pesant son poids/ Aux mots des mots*), de la relecture de l'idole poétique comme dans les poèmes *Rimbaud Revisité* et *Variation Rimbaldienne*.

Les poèmes du recueil *Struga suivi de Margelle d'un Festival* témoignent que la poésie naît même lorsque la fonction référentielle de la langue reste manquante. Cela confirme le fait que la fonction poétique de la langue n'est pas dépendante de la compréhension de la signification véhiculée par les mots. La poésie naît surtout des valeurs phonostylistiques de la langue. La communication poétique ne s'épuise pas dans l'établissement de la relation signifiant-signifié, mais elle réside davantage dans les résonances suggestives du signifiant, dans le chuintement et la gutturalité d'une langue et dans la gestuelle accompagnatrice de cette production langagière. Les poèmes de *Struga* sont construits à partir d'un signifiant sans signifié. Celui-ci se révèle ultérieurement et il est la construction du poète lui-même. Ce signifié n'est plus le produit d'une convention préétablie: il est le résultat de l'arbitraire qu'a opéré le poète lui-même. C'est ainsi que les poèmes de *Struga* représentent une rencontre heureuse d'une triple culturalité: la culturalité expressive des poètes déclamant en différentes langues, la culturalité impressive de Bouraoui qui cherchait de la poésie par l'écoute et la culturalité productive qui est cette aptitude de l'auteur de créer des concepts poétiques à l'aide de son imaginaire transculturel.

Bibliographie

- Abdallah-Pretceille, M. (2003). *Former et éduquer en contexte hétérogène (Pour un humanisme du divers)*. Paris, Éditions Anthropos.
- Bishop, M. (2005). *Struga, suivi de Margelle d'un Festival*. Comptes rendus. In *LittéRéalité*, Vol. XVII, No.1, 89-92.
- Bouraoui, H. (2003). *Struga, suivi de Margelle d'un Festival*. Montréal: Éditions Mémoire d'encrier.
- Bouraoui, H. (2005). *Transpoétique. Éloge du nomadisme*. Montréal : Éditions Mémoire d'encrier.

- Broucq, C. (2005). Hédi Bouraoui. Struga suivi de Margelle d'un Festival. In *LittéRéalité*, Vol. XVII, No.1, 89-92.
- Buono, A. (2005). Hédi Bouraoui et l'idéal transculturel, in *Culture e letteratura di lingua francese in Canada*. Giovanni Dotoli (dir.), Atti del seminario internazionale di studi canadesi, Monopoli 17-19 maggio 2004. Fasano: Schena Editore, 139-144.
- Бурауи, Е. (2004). *Медитеран: Жива Метафора*. во *Стожер*, април-јуни.
- Бурауи, Е. (2005). *Струга*. прев. Магда Апостолоска и Ефтим Клетников. Струга: Струшки вечери на поезијата.
- Dolecki, M. (2004). Hédi Bouraoui, Portrait d'un écrivain au carrefour des cultures. in *L'Express*, 8-14 juin, 10.
- Dulac, S.(2004). Hédi Bouraoui nous offre *Struga suivi de Margelle d'un Festival*. in *L'Express*, 8-14 juin, 10.
- Dupuy, P. (1999). Hédi Bouraoui, Iconoclaste et humaniste. in *Bulletin d'information de l'Association d'Amitié Tunisie-France*, juin, 54-56.
- Popovska, E. (2008). *Transculturel et transpoétique dans la poésie d'Hédi Bouraoui*, Bulletin du Centre Canada-Maghreb, vol. 3, n°2, décembre 2008, pp. 11-13. www.arts.yorku.ca/french/cmc/French/Bulletin/index.htm
- Sabiston, E. et S. Crosta. (dir.). (2007). *Perspectives critiques. L'œuvre d'Hédi Bouraoui*. Sudbury, Ontario: éditions de l'Université Laurentienne.

Sitographie

<http://www.hedibouraoui.com/>

<http://www.yorku.ca/laps/fr/cmc/French/Bulletin/index.htm>

Елисавета Поповска

ЗА ЕДНА „ПАТЕПИСНА ПОЕЗИЈА“ – ЕДИ БУРАУИ И НЕГОВИТЕ ПОЕТСКИ ВРСКИ СО МАКЕДОНИЈА

Резиме: Еди Бурауи е современ франкофонски поет (со туниско порекло) кој учествувал на меѓународниот фестивал „Струшки вечери на поезијата“ во Македонија. Обогадувачкото искуство што го доживеал во текот на овој свој престој, го поттикнало да ја напише збирката песни *Струга проследено со На рабовите на еден фестивал*. Во програмскиот предговор на оваа збирка, Бурауи ја лансира формулацијата „глобална песна“, сугерирајќи го на тој начин концептот на песна мозаик во која одзвонуваат „звучните оддеци“ на различните национални култури. Бивајќи лично присутен на оваа светска средба на поети, Бурауи изнаоѓа во фестивалот во Струга една нова потврда за транскултуралната

димензија на поезијата – таа е прелевање од една во друга култура на вредности кои се истовремено универзални и индивидуални. Песните од оваа збирка се доказ дека поезијата се раѓа и тогаш кога недостасува референцијалната функција на јазикот. Поетот Бурауи се инспирирал за оваа збирка со самото тоа што го слушал јазикот на кој се изразувале учесниците и којшто тој не секогаш го разбирал. Тоа му овозможило, во рамките на вистинското патување кое го донело во Македонија, да оствари повеќе имагинарни патувања кои ги инкарнираат неговите песни; да биде пренесен преку непознатите јазици до димензии кои ги отсликуваат неговите импресии во комбинација со стереотипните слики за земјите од кои доаѓаат учесниците, и сето тоа врз позадината од прекрасните пејсажи на Охридското Езеро. Поради тоа песните од *Струга* претставуваат една среќна средба на глобалното со локалното, на универзалното со поединечното; тие најдобро ја илустрираат идејата на авторот дека поезијата треба да ја надмине едноставната комуникација за да претставува едно „духовно единство“.

ФРАНЦУСКЕ ПОЗАЈМЉЕНИЦЕ У ГОВОРИМА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ¹

Сажетак: Рад се бави семантичком адаптацијом француских позајмљеница у призренско-тимочким говорима српског дијасистема. Полазећи од чињенице да у процесу језичког позајмљивања страна реч може да модификује своје значење, на корпусу који нуде објављени речници југоисточносрбијанских локалних говора, анализирају се промене које су се на семантичком плану одиграле приликом интеграције одређеног француског модела у лексички систем језика примаоца – утврђује се да ли је у југоисточним српским говорима француска позајмљеница задржала значење које је имала у језику даваоцу или је, пак, у језику примаоцу изменила своје значење, односно да ли је дошло до сужења/проширења значења у односу на значење француског модела.

Кључне речи: лингвистичко позајмљивање, француски језик, српски језик, говори призренско-тимочке дијалекатске области, публиковани речници локалних идиома, адаптација значења позајмљенице, семантичке промене

1. Увод

Позајмљенице су резултат међујезичких контаката и утицаја без обзира на то да ли су заједно са предметима, појавама и појмовима из једног народа у други стигле и речи за њихово именовање или су, пак, из језика даваоца оне дошле из потребе за попуњавањем лексичких празнина у језику примаоцу. Оне, међутим, не представљају последицу страних утицаја и вид стваралачког процеса искључиво у стандардном језику, већ исто тако и у народном говору, што се посебно односи на позајмљенице за чије референте нема домаћих речи, истиче Д. Ђупић који наглашава да „оно што се из међуутицаја односи на језик као систем у одређеној мјери одражава се и на дијалекат“, а „историјске прилике су диктирале да наши, српскохрватски народни говори дођу у додире са низом других језика, понајвише са романским, германским и турским, у једном периоду и са грчким“ (Ђупић, 1984: 197, 199). Када је реч о српским говори-

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178019: *Превод у систему компаративног изучавања српске и стране књижевности и културе*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ма призренско-тимочке дијалекатске области, њихове значајне структуралне особине, пре свега морфолошког и синтаксичког карактера, познате под називом балканизми, развиле су се, као и у бугарском и македонском језику, под утицајем несловенских балканских језика, а пре свега под утицајем романских дијалеката у којима су се оне, како објашњава А. Белић, прво и појавиле (1999: 40–43). Под утицајем романског становиштва у овим југоисточним српским говорима настале су и промене у речничком фонду тако да у њему посебно место заузимају романизми, као стари балкански несловенски слој (в. Станковић, Милорадовић, 2012: 957–960). Изузев тог старог романског лексичког слоја, у југоисточним српским говорима призренско-тимочке дијалекатске основице уочавају се, такође, романизми новијег датума, а међу њима и изванредан број речи француског порекла које, иако не чине бројчано доминантан фонд позајмљеница, указују на значајан француски лексички утицај као резултат престижа француске културе и цивилизације и француског језика². О снази тог лексичког утицаја сведочи и хетероген корпус позајмљених речи које припадају разноврсним сферама употребе.

Рад се бави адаптацијом значења француских позајмљеница у говорима призренско-тимочке дијалекатске зоне, области која обухвата говоре источне и јужне Србије које је А. Белић, према њиховој унутрашњој структури, разврстао у три групе: тимочко-лужнички, сврљишко-заплањски и призренско-јужноморавски говор (в. Белић, 1999: 25–51). Тимочко-лужнички говор заузима источне делове призренско-тимочке зоне, западну и југозападну страну захвата призренско-јужноморавски дијалекатски тип, а на земљишту између претходна два говора протеже се сврљишко-заплањски говор (Станковић, 2008: 58; в. Ивић, 1985: 116–118). Полазећи од чињенице да у процесу језичког позајмљивања страна реч може да модификује своје значење, у раду се анализирају промене које су се на семантичком плану одиграле приликом интеграције одређеног француског модела у лексички систем језика примаоца. Утврђује се да ли је у југоисточним српским говорима француска позајмљеница задржала значење које је имала у језику даваоцу или је, пак, у језику примаоцу изменила своје значење, одн. да ли је дошло до сужења/проширења значења у односу на значење француског модела. Семантичка адаптација речи које су из француског као језика даваоца ушле у призренско-тимочке говоре српског дијасистема као језика примаоца разматра се на корпусу који нуде објављени речници југоисточносрбијанских локалних говора и то: Б. Митровић (1984), *Речник лесковачког говора*, М. Марковић (1986, 1993), *Речник народног говора у Црној Реци*, Н. Живковић (1987), *Речник пиротског говора*, Д. Ф. Манић (1997), *Лужнички речник*, В. Јовановић (2004), *Речник села Каменице*

² Када је реч о словенским језицима, романски утицај није био снажан само у прошлости, наводи П. Скок истичући да „od zapadnih naroda Francuzi su jedini s kojima se Sloveni vrlo lako sporazumijevaju, i to od doba poljske revolucije, sklapanja saveza između treće republike i carističke Rusije i, naročito, od doba svjetskoga rata sve do danas. Ova važna činjenica imade svoju reperkusiju i u našem govoru i u našoj literaturi“ (Skok, 1940: 13).

код Ниша, Р. Жугић (2005), *Речник говора јабланичког краја*, Ј. Динић (2008), *Тимочки дијалекатски речник*, Р. Стојановић (2010), *Црнотравски речник*, М. Златановић (2011), *Речник говора југа Србије (провинцијализми, дијалектизми, варваризми и др.)*. Идентификација позајмљених речи и њихово француско порекло, одн. чињеница да њихов данашњи облик потиче из француског језика, утврђују се коришћењем неколико речника српског и француског језика: *Етимологијскога рјечника хрватскога или српскога језика* П. Скока (1971–1973), *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (1967–1976), *Лексикона страних речи и израза* М. Вујаклије (1980), етимолошког речника А. Реја и сарадника (1998) (*Dictionnaire historique de la langue française*), као и два речника књижевног француског језика: *Le Nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française* (1996) и *Le Trésor de la langue française informatisé* (<http://atilf.atilf.fr/>). Рад не настоји да разјасни дилеме да ли је реч француског порекла позајмљена директно из француског језика или преко језика посредника и да ли она евентуално и у француском језику представља позајмљеницу из неког другог језика.

2. О француским позајмљеницама у српском језику

Француским позајмљеницама као подсистемом позајмљеница у лексичкој структури српског (стандардног) језика бавили су се неколики аутори сагледавајући их са различитих аспеката. Међу њима посебно се издваја М. Поповић који, анализирајући овај слој страних речи донекле нов у односу на друге лексичке наслаге у српском језику, у својој монографији *Речи француског порекла у српском језику* (Роровић, 2005) утврђује шта се дешава са француском језичком јединицом на фонолошком, морфолошком и семантичком плану када се интегрише у лексички склоп српског језика. Поповић наводи да француски лексички утицај на српски језик почиње да се шири почетком 18. века са идејама француских просветитеља и енциклопедиста (Роровић, 2005: 25–26). Током 19. века „оснивање српске државе, лагани преображај једног дотле готово искључиво руралног друштва, потребе администрације, занатства, науке, изискивале су неодложно лексичко богаћење у дотле непознатим искуственим подручјима“ (Поповић, 2003: 122). У таквим друштвеним и историјским околностима, објашњава даље у својој студији Поповић (2005: 26), француски културни утицај постаје све снажнији, а резултат тога јесте појава бројних речи француског порекла у војној и стручној терминологији из многих области науке и јавног живота. Утицај француске културе и француског језика на српски језик био је, међутим, најјачи у периоду између два светска рата када су политичке везе између Француске и Србије биле изразито снажне и када су се бројни студенти и ђаци из Србије школовали у Француској; тај утицај слаби после Другог светског рата, нарочито пред експанзијом енглеског језика.

М. Поповић (2005: 21, 180) закључује да француски лексички утицај на српски језик представља последицу културног престижа Француске у Европи

у различитим временским периодима, да је резултат културних и политичких додира између наше земље и Француске, као и то, да су француске речи у српски лексички стандард највећим делом дошле културним путем а не интимним позајмљивањем имајући у виду географску удаљеност ове две језичке заједнице. Како су најчешће долазиле посредно, најзначајнију улогу у посредовању имао је, наглашава аутор (Porović, 2005: 24, 25), немачки језик, скоро једини посредник до средине 19. века, али су у томе, мада знатно ређе, учествовали и руски и италијански језик. У најзначајније преносиоце француског лексичког утицаја на српски језик, овај лингвиста убраја штампу, књижевност и преводе књижевних дела, радио, телевизију и филм, стручну терминологију, као и трговину и рекламу (Porović, 2005: 27).

Појединим врстама речи у оквиру позајмљеница из француског језика у српском бави се у својим радовима Д. Дробњак. Однос подударана и одступања значења француског модела и реплике у српском језику она разматра на корпусу назива ималаца занимања (Drobnjak, 2011), испитује жаргонску обојеност речи француског порекла у српском језику (Drobnjak, 2010), а у коауторском раду са С. Гудурић анализира лексеме француског порекла у српској кулинарској терминологији (Drobnjak, Gudurić, 2012).

У чланку о речима француског порекла у српском језику Н. Крстић (2004) наводи изванредан број оних које данас представљају једну од значајних компоненти лексичке структуре српског књижевног језика и посебно указује на чињеницу да су прве француске речи у српскохрватски језик ушле још крајем 12. и почетком 13. века у периоду када је Хрватска имала развијене војне и религиозне контакте са Француском.

С. Гудурић (2006) скреће пажњу на недовољно познато присуство неких романских елемената на лексичком и синтаксичком плану у српском језику и упућује, између осталог, и на неке француске лексичке елементе из сфере опште лексике, али и на патрониме и топониме француског порекла који заузимају важно место у војвођанском ономастикону.

На корпусу галицизама, речи из француског језика или направљених по француском моделу, М. Алановић (2006) утврђује поступке при адаптацији лексичких позајмљеница и идентификује критеријуме за одређивање степена њихове адаптације.

Разматрајући врсте романизама у српскохрватском језику, И. Клајн анализира и галицизме које дели на: а) оне који су долазили преко немачког као пасивног посредника и који су најбројнији; б) германогалицизме, код којих је очито активно посредништво немачког језика; в) псеудогалицизме, немачке речи створене по узору на француски језик; г) италогалицизме, речи које су из италијанског прешле у француски, а одатле стигле у српски језик и д) англогалицизме, енглеске позајмљенице у француском језику из којег су преузете у српски (Клајн, 1998: 77–85).

3. Француске позајмљенице у говорима призренско-тимочке дијалекатске области

Када је у питању призренско-тимочка дијалекатска област, романизми, а у оквиру њих и француске позајмљенице у појединим говорима ове зоне, предмет су истраживања неколико радова — у неким од њих истраживање је ограничено на публиковане дијалекатске речнике. Тако се романизмима, као слојем балканизма, у лексици пиротског говора бави Н. Петровић (1994) која међу њима уочава француизме, лексичке наслаге најновијег порекла преузете из француског језика из времена француске револуције. Речи романског порекла у тимочком говору, као и фонетске и морфолошке промене које су дате речи претрпеле, проучава М. Вукић која посебно наглашава да „и Французи који су после I светског рата држали руднике не само у Бору, већ и у околини Зајечара доста су утицали првенствено на лексику српског језика у садашњој источној Србији“ (Вукић, 1994: 74). На присуство влахороманских елемената у српским говорима југоисточне Србије, као резултат утицаја романског становиштва и њихових говора, указује дијалектолог Н. Богдановић (2006), занимајући се посебно за сточарску терминологију.

Да би се анализирали значења француских позајмљеница у говорима источне и јужне Србије, одн. промене значења српске реплике у односу на значење француског модела, као и да би се утврдиле семантичке промене до којих је долазило приликом интеграције модела из језика даваоца у лексички склоп језика примаоца, у овом раду је примењен методолошки поступак који у теорији језика у контакту предлаже и уводи Р. Филиповић (1986: 65–67, 161–181). У питању је примена примарне и секундарне адаптације на значењском плану које заједно обухватају три типа промена у семантичкој екстензији: а) нулту семантичку екстензију — потпуно подударње значења модела и реплике, б) сужење значења — манифестује се у виду сужења броја значења и сужења значењског поља, в) проширење значења — може бити проширење по броју значења и проширење у значењском пољу. Примарну адаптацију чине нулта семантичка екстензија, када се модел и реплика не разликују у значењу, и рестрикција значења која представља општу тенденцију позајмљеница јер се оне преузимају у лексику језика примаоца како би се њима именовали предмети и појмови преузети из културе језика даваоца. Секундарну адаптацију чине све промене у експанзији, одн. проширењу значења, што је резултат потпуне интегрисаности позајмљенице у лексички систем језика примаоца и њене употребе као домаће рећи у том језику.

Ексерцирани корпус француских позајмљеница обухвата укупно сто четрдесет девет (149) лексема које су заступљене као одреднице у поменутих објављеним речницима југоисточних српских локалних говора. Оне се према граматичким категоријама деле на: именице којих има сто двадесет осам (128) и које су природно најзаступљеније, придеве којих има дванаест (12), глаголе којих има укупно седам (7) и прилоге којих има само два (2); према сферама

употребе, разврставају се у више значењских поља. Од укупног броја, четрдесет шест (46) речи (именица) представљају облике од којих се полази у анализи, а од њих су, као од носилаца заједничког основног значења, додавањем различитих суфикса изграђене остале речи, изведенице. Анализа значења сваке јединице ове лексичке грађе показује да се, током интегрисања француских модела у речнички састав говора призренско-тимочке дијалекатске области, појављују следеће врсте промена у семантичкој екстензији:

а) сужење значења, примарна промена која подразумева да позајмљеница у датим српским говорима има уже значење од изворне речи у француском језику, одн. да редукује број значења модела на одговарајући број оних значења која корисници језика примаоца сматрају потребним. Будући да се страна реч позајмљује како би се именовао одређени референт, језик прималац узима само оно значење које ће задовољити ту језичку потребу. У разматраном корпусу ово је један од два најчешћа типа семантичке адаптације (поред нулте семантичке екстензије):

àmpres / àmprez / àmpresa — адреса (РГЈС, ТДР, ЦР, РПГ, РГЈК, РНГЦРП, РСКН)

une adresse — I. 1. *Indication du domicile d'une personne.*³ 2. Action d'adresser, de s'adresser à qqn. 3. Expression des vœux et des sentiments d'une assemblée politique, adressée au souverain. 4. Signe (mot, formule) sous lequel est classée une information. II. 1. Qualité physique d'une personne qui fait les mouvements les mieux adaptés à la réussite de l'opération (jeu, travail, exercice). 2. Qualité d'une personne qui sait s'y prendre, manœuvrer comme il faut pour obtenir un résultat. (НПР)

кварталъ / кварталър — стан, преноћиште, квартир (РГЈС, ТДР, ЦР)

le quartier — I. A. (Quart) 1. Portion d'environ un quart (d'un ensemble). 2. Chacune des quatre phases de la Lune. 3. Une des quatre parties de l'écu écartelé. B. (Morceau) 1. Partie (d'une chose inégalement partagée). 2. Partie de la chaussure qui emboîte le talon. II. 1. *Division administrative d'une ville.* 2. Cantonnement. Partie, bâtiments d'une ville ou d'une place forte où les troupes sont casernées. 3. Partie, bâtiments d'une prison affectés à une catégorie particulière de détenus. (НПР)

андулација — наковрцана коса код фризера, ондулација; прављење женске фризури у облику валова (таласа) помоћу нарочите технике (ТДР, РСКН, ЦР)

une ondulation — I. A. 1. Mouvement qui se produit à la surface de l'eau et se propage sous forme d'ondes. 2. Mouvement rappelant ces ondulations et se produisant, en général, sous l'effet du vent ou de l'eau. Synon. ondoisement. Mouvement souple, fluide, développant une succession de courbes. Changement (de ton, d'accent, d'intensité, de hauteur) dans une phrase musicale, dans l'émission de sons ou de paroles. Alternance d'états différents. B. 1. Ligne, forme sinueuse, composée d'une suite de courbes rappelant les ondulations de l'eau. 2. En partic.

³ Када је реч о овом типу семантичке промене (рестрикција значења), преузета значењска реализација изворне речи обележена је курзивом.

Succession d'élévations et de dépressions du sol, peu marquées et de profil arrondi. P. méton. Partie élevée d'un terrain ondulé. Sommet d'une ondulation. 3. [*En parlant d'une chevelure*] *Disposition en ondes souples, en vagues*; p. méton., opération généralement effectuée par un coiffeur, qui permet de donner cet aspect à la chevelure. II. PHYS., vx A. Synon. de onde. B. Théorie des ondulations (de l'éther). (ТЛФи)

напалион / напалон / напалијон — златник, наполеон, наполеондар (РПГ, ТДР, ЦР, РГЈК, РЛГ, РСКН)

le/la napoléon — 1. n.m. *Pièce d'or de vingt francs frappée à l'effigie de Napoléon III*. 2. n.f. Bigarreau, d'une variété à gros fruit rose à chair blanche et ferme. (НПР)

*карамелка*⁴ — мачка жућкасте длаке (РГЈС)

le caramel — 1. Produit brun, brillant, aromatique, de la déshydratation du sucre par la chaleur. 2. Bonbon au caramel. 3. Adj. inv. *Roux clair*. (НПР)

б) у примарној адаптацији — суужење броја значења, а затим током секундарне адаптације — проширење значења у пољу. Пошто се француска позајмљеница потпуно интегрисала у лексичку структуру југоисточних српских говора и понаша се као домаћа реч, њено значењско поље бива проширено додатним елементима:

дубла — (крупнији) златник, који најчешће вреди два дуката; ђердан, огрлица (РГЈС, ЦР, ТДР)

le doublé — А. n. 1. Orfèvrerie faite d'un métal ordinaire recouvert, par soudure, d'une mince plaque de métal précieux. 2. *Le doublé* ou *le doubler*: action de traverser la piste en diagonale pour la reprendre à l'angle opposé, 3. Le fait d'abattre de deux coups de fusil successifs deux pièces de gibier. B. adj. 1. Rendu ou devenu double. 2. Garni d'une doublure. 3. *Doublé de*: qui est aussi. 4. Qui a subi le doublage. (НПР)

багаж — 1. најпотребније ствари које се носе при путовању, пртљаг, личне ствари, багаж. 2. фиг. и подр. брачни друг онога коме се подсмевају (ТДР, ЦР)

le bagage — 1. Matériel d'une armée. 2. Effets, objets que l'on emporte avec soi en déplacement, en voyage, en expédition. 3. Ensemble des connaissances acquises. (НПР)

мандар / мандарин — 1. жандарм, полицајац. 2. једна слика у картама за игру, пуб (ТДР, РСКН, ЦР, РГЈК, РГЈС); *мандарка* — осорна, строга жена (ЦР).

le gendarme — I. Homme de guerre à cheval, ayant sous ses ordres un certain nombre d'autres cavaliers. II. Militaire appartenant à un corps spécialement chargé de veiller au maintien de l'ordre et de la sûreté publique, à la recherche et à la constatation de certaines infractions, et à l'exécution des arrêts judiciaires. III. 1. Hareng saur; Saucisse sèche et plate. 2. Paillette, défaut dans une pierre précieuse, un diamant. 3. Poisson (vairon, en Lorraine), oiseau, insecte (punaise des bois), plante. 4. Piton rocheux difficile à franchir. (НПР)

⁴ Према И. Клајну (1998: 85), у стандардном српскохрватском језику француска позајмљеница *карамел* је галицизам шпанског порекла.

Приписивање новог значења већ постојећој речи, поред стварања нове речи или позајмљивања из другог језика, један је од начина за задовољење потребе да се именује одређени референт и произилази из језичке економичности (Поповић, 2005: 136).

в) сужење броја значења као примарна, а проширење значења по броју као секундарна промена. Када адаптирана француска реч, коју одликује потпуно дефинисано и прецизно значење, почиње слободно да се користи у овим српским локалним говорима, она губи на интензитету значења али добија на броју значења, те реплика има већи број значења од модела:

kàncà — каписла (ТДР, РПГ, РНГЦР); *kàncisla* — пеј. стражњица, задњица (РСКН); *capàra* — капислара, пушка којој се уз пуњење са задње стране посебно додаје каписла (ТДР); *capislàr* — дечији пиштољ који од целог набоја има само капислу (ТДР);

la capsule — 1. Formation anatomique qui a une disposition en enveloppe. 2. Petite enveloppe de cuivre dont le fond est garni de poudre fulminante, et qui est employée dans les armes à feu. 3. Calotte de métal qui sert à fermer une bouteille, à garnir le goulot, après bouchage. 4. Enveloppe soluble de médicaments (surtout liquides). 5. Habitacle, élément récupérable d'un véhicule spatial. (НПР)

бамбòна / бонбòна — бомбона (РЛГ, ТДР, РСКН, РПГ); *бомбòнка* — дем. од *бонбòна* (РНГЦРП); *бомбòнка* — 1. дем. и хип. од *бонбона*. 2. врста цвећа (ЦР, РСКН, ТДР); *бомбòнка* — лековита биљка нана *Menthe*; *бомбòнче* — лековита биљка дивља нана (РГЈС).

le bonbon — 1. Petite friandise, de consistance ferme ou dure, faite de sirop aromatisé et parfois coloré (confiserie ; berlingot, caramel, dragée, pastille, praline, sucre d'orge). 2. au plur. fam. Testicules. (НПР)

г) нулта семантичка екстензија, која подразумева да се значење српске реплике у потпуности поклапа са значењем француског модела у свим контекстима — значење модела остаје сачувано. Анализирана грађа потврђује да се оваква примарна промена углавном односи на лексема из уже, специјализоване сфере употребе:

енгòба — грнчарска превлака (РГЈС)

un engobe — Enduit terreux qu'on applique sur la pâte céramique pour en masquer la couleur naturelle. (НПР)

ентилъерац — артиљерац (ТДР); *ентилъерија* — (ТДР)

un artilleur — Militaire appartenant à l'artillerie. (НПР); *une artillerie* — 1. Matériel de guerre comprenant les canons, obusiers, etc. 2. Corps de l'armée qui est chargé du service de ce matériel. (НПР)

енцелър — инжењер⁵ (ТДР)

⁵ У стандардном српскохрватском језику лексема *инжињер / инжењер* спада у ред тзв. германогалицизма, позајмљеница које су из француског језика преузете преко немачког као активног посредника (Клајн, 1998: 81).

un ingénieur — 1. vx Constructeur, inventeur d'engins de guerre. 2. Personne qui a reçu une formation scientifique et technique la rendant apte à diriger certains travaux, à participer à des recherches. (НПР)

акџуз / акџуз — порез; трошарина, царина (РПГ)

une accise — En Belgique, au Canada, Impôt indirect frappant certains produits de consommation, notamment les boissons alcoolisées. (НПР)

вијаћер / вијаћер — фијакер, врста кола са коњском запрегом, најчешће за изнајмљивање (ТДР, РПГ, ЦР, РСКН)

le fiacre — anciennement Voiture à cheval qu'on louait à la course ou à l'heure. (НПР)

позамантџа — израђивање траке, гајтана, дугмади и сл. и сами такви производи, позамантерија (ТДР)

la passementerie — 1. Ensemble des ouvrages de fil (passements, franges, galons) destinés à l'ornement des vêtements, des meubles, etc. 2. Commerce, industrie des articles de passementerie. (НПР)

д) на плану примарне адаптације присутна је нулта семантичка екстензија, док се на плану секундарне појављује проширење значењског поља. Интегрисана у речнички састав говора призренско-тимочке дијалекатске основе и у њему сасвим одомаћена, француска позајмљеница проширује своје семантичко поље и употребу:

марџизѐт — прозирна тканина од свиленог или памучног конца, маркизет (ТДР); *маркизѐтка / марџизѐтка* — шамија (повезача) од памука и свиле / женска марама од танке провидне тканине, маркизета (РГЈС, ТДР)

la marquisette — Étoffe légère, transparente, employée autrefois pour réaliser des vêtements féminins et utilisée actuellement pour la confection de rideaux. (ТЛФи)

качѐт — мушка капа са штитом, качкет; *качѐтало* — пеј. од *качѐт*, стари пропали качкет (ТДР)

la casquette — Coiffure formée d'une coiffe souple ou rigide et garnie d'une visière. (НПР)

ђ) примарна промена у виду нулте семантичке екстензије, а секундарна промена у виду повећања броја значења. Како је потпуно интегрисана у језик прималац, реч француског порекла се понаша као домаћа реч, губи прецизност и интензитет значења, трпи све промене значења, те и проширење по броју значења:

банѐт / банкѐт — 1. већи број редова осушених тугли; наслага, купа цигала спремна за печење. 2. свечана вечера за већи број званица (ТДР, РЛГ, ЦР)

le banquet — Repas d'apparat où sont conviées de nombreuses personnes. (НПР)

е) комбиновањем сужења и проширења значења долази до делимичног преклапања значења (Поповић, 2005: 142) — српска реплика има значења која француски модел нема, а модел има значења каквих нема у реплици, при чему постоје значења која су присутна у обе речи:

sòda / sòhka — стаклени кликер, стакленик, кликер извађен из боце крахера (ТДР, РЛГ, РСКН); *sodàjka* — кликер стакленац; хип. од *sòda* (РСКН, ТДР); *sodàjче* — дем. од *sodàjka* (РСКН)

la soude — A. Plante de la famille des Salsolacées, poussant le long des rivages marins des pays tempérés, dont les cendres sont riches en carbonate de sodium. 1. Cendre de soude. Cendre de cette plante utilisée pour laver le linge; 2. Soude de varech. Cendre de varech riche en carbonate de sodium et en iode. B. Carbonate ou hydroxyde de sodium. Fabrication, préparation de la soude; solution de soude; 1. Soude (du commerce)/soude (Solvay). Carbonate de sodium (Na₂ CO₃); substance riche en carbonate de sodium. Cristaux de soude; 2. Soude (caustique). Hydroxyde de sodium (Na OH). La soude caustique avec laquelle on débouche les lavabos. Lessive de soude. (ТЛФи)

4. Закључак

Осим старог романског лексичког слоја, у говорима призренско-тимочке дијалекатске области присутни су и романизми скоријег датума. Међу њима се уочава одређени број речи француског порекла које бројчано не доминирају у подсистему позајмљеница, али указују на важан француски лексички утицај као резултат престижа француске културе и цивилизације. Поред тога што сведочи о снази утицаја француског језика и културе на говоре источне и јужне Србије, овај разнородан корпус француских позајмљеница делимично расветљава социолошке, историјске и социолингвистичке аспекте поменутог процеса позајмљивања.

Урађена на корпусу који нуде публиковани речници југоисточносрбијанских локалних говора, анализа семантичке адаптације речи које су из француског као језика даваоца ушле у призренско-тимочке говоре српског дијасистема као језика примаоца показује да се при интеграцији француских модела у лексички склоп ових српских говора појављује неколико типова односа између значења српске реплике и француског модела, одн. неколико видова промена у семантичкој екстензији, и то: а) сужење значења, које је поред нулте семантичке екстензије, један од два најчешћа типа семантичке адаптације у истраженој грађи; б) сужење броја значења (примарна адаптација), затим проширење значења у пољу (секундарна адаптација); в) рестрикција броја значења (примарна промена), потом експанзија значења по броју (секундарна промена); г) нулта семантичка екстензија; д) нулта семантичка екстензија (примарна адаптација), затим проширење значењског поља (секундарна адаптација); ђ) нулта семантичка екстензија (примарна промена), потом повећање броја значења (секундарна промена); е) делимично преклапање значења (услед комбинације рестрикције и експанзије значења).

Литература

- Белић, А. (1999). *Дијалекти источне и јужне Србије*. Девети том. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Вујаклија, М. (1980). *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета.
- Ивић, П. (1985). *Дијалектологија српскохрватског језика: увод и штокавско наречје*. Нови Сад: Матица српска.
- Popović, M. (2005). *Reči francuskog porekla u srpskom jeziku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Skok, P. (1940). *Osnovi romanske lingvistike: kulturnohistorijski i opći lingvistički problemi i historijska fonetika naglašenih romanskih vokala*. Svezak I. Zagreb: Izdanje naklade školskih knjiga i tiskanica Banovine hrvatske u Zagrebu.
- Станковић, С. (2008). *Границе призренско-тимочких говора у власотиначкоме крају*. Монографије 5. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Filipović, R. (1986). *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetosti – Školska knjiga.
- ДХЛФ. (1998). *Dictionnaire historique de la langue française 1–3*. (Sous la direction d'Alain Rey). Paris: Dictionnaires Le Robert:
- НПР. (1996). *Le Nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Nouvelle édition du Petit Robert de Paul Robert (Texte remanié et amplifié sous la direction de Josette Rey-Debove et Alain Rey). Paris: Dictionnaires Le Robert.
- РМС. (1967–1976). *Речник српскохрватскога књижевног језика I–VI*. (Уредници: академик др М. Стевановић, др С. Марковић, С. Матић, др М. Пешикан; академик др Љ. Јонке, академик др М. Храсте, академик С. Мусулин, П. Рогић, др С. Павеших, др Б. Финка). Нови Сад: Матица српска, Загреб: Матица хрватска.
- Skok, P. (1971). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. (Uredili akademici Mirko Deanović i Ljudevit Jonke. Suradivao u predradnjama i priredio za tisak Valentin Putanec). Knjiga prva A–J. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Skok, P. (1972). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. (Uredili akademici Mirko Deanović i Ljudevit Jonke. Suradivao u predradnjama i priredio za tisak Valentin Putanec). Knjiga druga K–poni¹. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Skok, P. (1973). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. (Uredili akademici Mirko Deanović i Ljudevit Jonke. Suradivao u predradnjama i priredio za tisak Valentin Putanec). Knjiga treća poni²–Ž. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Алановић, М. (2006). Сусрет са западном Европом: галицизми у српском језику. У *Сусрет култура*, Зборник радова. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, 599–608.
- Вукић, М. (1994). Романизми у „Речнику тимочког говора“ Јакше Динића. У *У светлу царских градова*, Зборник радова. (Приредио Недељко Богдановић). Ниш: Филозофски факултет у Нишу, Студијска група за српски језик и књижевност, Народни музеј у Нишу, 73–84.

- Ђупић, Д. (1984). Туђице у дијалекатској лексици и њихова обрада. У *Лексикографија и лексикологија*, Зборник радова. Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за српскохрватски језик–Београд, 197–201.
- Гудурић, С. (2006). Неки романски елементи у српском језику. У *Сусрет култура*, Зборник радова. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, 591–598.
- Drobnjak, D. (2010). Francuske pozajmljenice u srpskom žargonu, U *Susret kultura*, Zbornik radova, Књига I (Peti međunarodni interdisciplinarni simpozijum „Susret kultura“, Novi Sad, decembra 2009). Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, 609–614.
- Drobnjak, D. (2011). L’emprunt des noms de professions du français au serbe, U *Academic Days of Timișoara: Language Education Today*, Edited by Georgeta Rață. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 59–68.
- Drobnjak, D., Gudurić, S. (2012). Termes culinaires d’origine française en serbe, U *Agapes francophones 2012*, Actes du IXe Colloque international d’études francophones, *Passeurs de mots* (Université de Timișoara les 16 et 17 mars 2012). Timișoara: Université de l’Ouest de Timișoara, Chaire de français, Centre d’Études Francophones, Editura Universității de Vest, 315–324.
- Петровић, Н. (1994). Романизми у пиротском говору. У *У светлу царских градова*, Зборник радова. (Приредио Недељко Богдановић). Ниш: Филозофски факултет у Нишу, Студијска група за српски језик и књижевност, Народни музеј у Нишу, 64–72.
- Станковић, С., Милорадовић, С. (2012). Српски културни идентитет у контексту балканског језичког мозаика, У *Наука и савремени универзитет — Филологија и универзитет*, Тематски зборник радова. Ниш: Филозофски факултет у Нишу, 952–968.
- Богдановић, Н. (2006). Влахоромански елементи у говорима источне Србије. *Probleme de filologie slavă*, XIV, 19–26.
- Клајн, И. (1998). Врсте романизама у савременом српскохрватском језику и путеви њиховог доласка. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLII/1, 69–89.
- Крстић, Н. (2004). О француским позајмљеницама у српском књижевном језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLVII/1–2, 93–112.
- Поповић, М. (2003). Степени интеграције француског лексичког утицаја у српском језику. *Српски језик*, VIII/1–2, 121–134
- ТЛФи: *Le Trésor de la langue française informatisé*, Доступно на: <http://atilf.atilf.fr/> [2. XI 2013, 10. I 2014].
- ТДР: Динић, Ј. (2008). *Тимочки дијалекатски речник*. Монографије 4. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- РПГ: Живковић, Н. (1987). *Речник пиротског говора*. Пирот: Музеј Понишавља.
- РГЈК: Жугић, Р. (2005). *Речник говора јабланичког краја*. Српски дијалектолошки зборник, LI.
- РГЈС: Златановић, М. (2011). *Речник говора југа Србије (провинцијализми, дијалектизми, варваризми и др.)*. Врање: Аурора.

- РСКН: Јовановић, В. (2004). *Речник села Каменице код Ниша*. Српски дијалектолошки зборник, LI, 313–688.
- РНГЦР: Марковић, М. (1986). *Речник народног говора у Црној Реци*. Српски дијалектолошки зборник, XXXII, 243–500.
- РНГЦР II: Марковић, М. (1993). *Речник народног говора у Црној Реци*. Књига II. Српски дијалектолошки зборник, XXXIX, 149–398.
- РЛГ: Митровић, Б. (1984). *Речник лесковачког говора*. Лесковац: Библиотека Народног музеја у Лесковцу.
- ЦР: Стојановић, Р. (2010). *Црнотравски речник*. Српски дијалектолошки зборник, LVII.
- ЛР: Форски, Манић, Д. (1997). *Лужнички речник*. Бабушница: Дом културе.

Selena Stanković

LES EMPRUNTS FRANÇAIS DANS LES PARLERS DE LA SERBIE DU SUD-EST

Résumé: Le présent article porte sur l'adaptation sémantique des emprunts français dans les parlers de Prizren et du Timok du diasystème serbe. Étant donné le fait que pendant le processus de l'emprunt linguistique un mot étranger peut modifier sa signification, à partir d'un corpus extrait de plusieurs dictionnaires publiés des idiomes locaux de la Serbie du Sud-Est, nous examinons les changements réalisés sur le plan sémantique au cours de l'intégration du modèle français dans le système lexical de la langue emprunteuse – nous déterminons si dans les parlers de la Serbie du Sud-Est, un emprunt français a gardé la signification qu'il possédait dans la langue prêteuse ou bien, il l'a modifiée, c'est-à-dire si nous remarquons le rétrécissement/l'élargissement de sens de la réplique serbe par rapport au sens du modèle français.

О ИДИОМАТСКИМ ИЗРАЗИМА У УЦБЕНИЦИМА ФРАНЦУСКОГ ЈЕЗИКА

Сажетак: У раду се, методом анализе садржаја, бавимо идиоматским изразима у уџбеницима француског језика које користе ученици четвртог разреда двојезичног одељења гимназије „Светозар Марковић“ у Нишу као и полазници курсева француског језика у Француском институту у Србији – Огранак у Нишу. Циљ анализе је да се утврди степен заступљености идиоматских израза у уџбеницима и да се на конкретним текстовима дају предлози за њихову обраду. У обзир су узети уџбеници француских аутора који воде до Б нивоа Заједничког европског референтног оквира за стране језике будући да у уџбеницима који одговарају нивоима А1 и А2 нема довољно аутентичних текстова, те је сходно томе и број идиоматских израза мали.

Кључне речи: француски језик, идиоматски изрази, заступљеност

1. Увод

Идиоматски изрази¹ играју важну улогу у свакодневном говору и пружају могућност прецизног и јасног изражавања ставова, мисли и осећања. Ана Чабрић-Чича сматра да је њихова употреба у језику веома фреквентна и да са њиховим усвајањем почињемо још у детињству, паралелно са усвајањем лексема из свакодневне употребе. Међутим, приликом учења страних језика, поставља се питање да ли, када, како и у ком обиму изучавати идиоматске изразе. Кристел Кавала (Cristelle Cavalla) истиче да се изучавању идиоматских израза у француском језику код неизворних говорника (LNN) поклања велика пажња и да Заједнички референтни оквир за језике предлаже њихово усвајање још на почетном нивоу учења језика (Cavalla, 2009: 2). Проблематика везана за усвајање идиоматских израза у настави страних језика постала је занимљива из два разлога: први разлог је тај што ученици, неизворни говорници, често греше у употреби идиоматских форми зато што их не познају довољно добро. Они, на пример, често користе дуге сложене реченице уместо неке учестале устаљене форме која је типична за изворне говорнике (LN)

¹ У ужем смислу, под термином идиоматски изрази подразумевамо фраземе, пословице, глаголске и прилошке изразе док у ширем смислу убрајамо колокације, прагматеме, кинеграме и изреке.

или, пак, употребљавају разумљиву лексику, али недовољно фреквентну код изворних говорника:

LNN : *dans cette phrase il y a addition d'un élément...*

LN : *dans cette phrase il y a ajout d'un élément* (Cavalla, 2009: 2).

Други разлог почива на чињеници да су идиоматски изрази веома заступљени у писаном и говорном језику и да је половина нашег писменог и усменог изражавања базирана на њима. Идиоматски изрази по речима лингвисте Мајкла Левиса (Michael Lewis) представљају основу менталног лексикона (Lewis, 2000: 245). Изворни говорници их често користе, а да ни сами тога нису свесни (González-Rey, 2002: 268).

Када је реч о начину обраде идиоматских изрази у уџбеницима, Роберт Галисон (Robert Galisson) предлаже семазиолошки и ономазиолошки приступ. У оквиру семазиолошког приступа (од облика ка значењу речи), идиоматски изрази су класификовани на основу два критеријума: лексичког и синтаксичког. Лексички приступ подразумева да сви идиоматски изрази буду разврстани по тематским целинама: *sauter du coq à l'âne* (сфера домаћих животиња), *manger les pissenlits par la racine* (сфера биљака) или на основу имена личности: *ne connaître qqn ni d'Eve ni d'Adam*.

На основу синтаксичких критеријума идиоматски изрази су груписани према истим синтаксичким устројствима. На пример, глагол у инфинитиву у иницијалној позицији и два супстантива од којих је један у финалној позицији: *donner sa langue au chat, jeter l'argent par la fenêtre, avoir le couteau sous la gorge* (Galisson, 1984: 34).

Ономазиолошки приступ у изучавању идиоматских изрази подразумева да се крене од њиховог значења ка облику. На пример, од ученика се захтева да наброје оне идиоматске изразе који означавају *тврдоглавост*, а не оне изразе у којима је та лексема главни лексички конституент. Пикош сматра да суштина овог приступа лежи у томе што се као полазна тачка узима скуп концепата пре него скуп речи. Код учења страних језика одабир концепта ће усмерити наставника да на основу постављених критеријума као што су: потребе ученика, њихов ниво познавања језика, старосно доба, њихови краткорочни и дугорочни циљеви, изврши селекцију одређене лексике.

У раду се бавимо идиоматским изразима у уџбеницима француског језика које користе ученици четвртог разреда двојезичног одељења гимназије „Светозар Марковић“ у Нишу као и полазници курсева француског језика у Француском институту у Србији – Огранак у Нишу. Циљ анализе је да се утврди степен заступљености идиоматских изрази у уџбеницима и да се на конкретним текстовима дају предлози за њихову обраду. У обзир су узети уџбеници француских аутора, који воде до Б нивоа Заједничког европског референтног оквира за стране језике, будући да у уџбеницима који одговарају нивоима А1 и А2 нема довољно аутентичних текстова, те је сходно томе и број идиоматских изрази мали.

У нашем истраживању служили смо се методом анализе садржаја која, према неким методолошким схватањима припада истраживачкој методи пос-

матрања. Она користи два поступка: квантитативну и квалитативну анализу садржаја. Квантитативна анализа одговара на питање „колико“ је нечега саопштено, колико је основних својстава садржаја који се истражује, а квалитативна анализа одговара на питање „шта“ (који садржај је изложен) и „како“ (на који начин је садржај изложен). Овај други поступак је повезан са тумачењем смисла садржаја. Примена ове методе је широка: у проучавању културне динамике једног друштва, у подстицању пожељног типа личности у средствима масовног информисања, испитивању циљева и средстава политичке пропаганде, проучавању језика, као и садржаја школских уџбеника – однос нових и старих теорија, приказивање чињеница и идеја, однос према стварности, разумљивост језика (Аврамовић, Вујачић, 2009: 449).

2. Анализа уџбеника

2.1. Критеријуми за анализу уџбеника

Приликом анализе уџбеника посебна пажња је посвећена питањима која се могу класификовати на основу пет критеријума:

а) *заступљеност и презентација идиоматских израза:*

- колика је заступљеност идиоматских израза по темама?
- на који начин су идиоматски изрази презентовани (у тексту; вежбама; експлицитно или имплицитно)?

б) *дидактичко-методичка питања:*

- које вештине долазе до изражаја у текстовима или вежбама у којима се помињу идиоматски изрази?
- да ли се од ученика очекује да овлада идиоматским изразима рецептивно или продуктивно?
- који су циљеви (комуникативна компетенција, проширивање фонда речи, стилистика)?
- на који начин се ученицима објашњава значење идиоматских израза (објашњење, контекст, парафразе, слика)?
- да ли се примењује фразеолошки трокорак?

в) *текстови:*

- да ли су текстови у којима се појављују идиоматски изрази аутентични или дидактизирани?
- у којим типовима текстова се најчешће јављају идиоматски изрази?

г) *класификација:*

- који типови идиоматских израза су најзаступљенији у анализираним уџбеницима?

д) *вежбе:*

- у којим типовима вежби се јављају идиоматски изрази?

2.2. Version originale

Уџбеник *Version originale* аутора Моник Деније (Monique Denyer), Кристијана Оливијеа (Christian Ollivier) и Емили Перишон (Émilie Perrichon) први пут је објављен 2011. године у Француској у издању *Maison des langues* и намењен је ученицима који француски изучавају као други страни језик. За наше истраживање користили смо издање овог уџбеника из 2012. године кога је издала београдска издавачка кућа *Klett*, а кога су, за потребе наставе, адаптирале Данијела Милошевић и Милена Милановић. Уџбеник је намењен другом разреду гимназије и средњим стручним школама (шеста година учења), трећем и четвртном разреду гимназије и средњим стручним школама (трећа и четврта година учења). Уз уџбеник долази радна свеска са вежбањима која су у вези са темама обрађеним у оквиру лекција и диск са текстовима за слушање. Структура уџбеника обухвата девет наставних целина (првих пет се односи на ниво А док последње четири наставне целине обухватају ниво Б Заједничког европског референтног оквира за језике које су и предмет нашега рада) од којих свака садржи 12 страна, 8 страна припрема за DELF подељених на 4 дела, 6 страна ученичког дневника за самооцењивање, преглед граматике, табеле глаголских облика, транскрипт аудио снимака, индекс појмова и додатне текстове са задацима. Свака наставна целина обухвата пет структурних елемената:

1. *Први контакт*: ученик се, путем аутентичних текстова, први пут сусреће са карактеристичним аспектима живота франкофоних земаља и са новим француским речима и изразима приликом описивања те свакодневице. Циљ ове методе је да се раније стечена знања активирају у најкраћем могућем року.
2. *У потрази за информацијама*: ученик активно учествује у интеракцији са вршњацима уз помоћ говорних и писаних материјала, као и илустрација и фотографија. Понуђени материјали пружају могућност ученику да усвоји специфичну технику разумевања језика.
3. *Откривање језика*: ученик посматра грађење језичких структура усмерених на одређени лингвистички извор (граматички, лексички или фонетски) са нагласком на разумевање значења и одређеног правила које он касније сам примењује у домену личне језичке продукције.
4. *Културолошки приступ*: ученицима се дају специјално креирани културолошки задаци у циљу њихове што боље припреме за активно учешће у друштвеној интеракцији и увида у различито поимање стварности.
5. *У акцији*: ученицима су понуђене две врсте задатака са фокусом на друштвени аспект и уметничке или забавне елементе, а све то у циљу примене језичких активности као што су разумевање, интеракција и продукција.

Пре него што пређемо на конкретну анализу, важно је још напоменути и да се у садржају идиоматски изрази не помињу експлицитно, а ни у самом уџбенику.

2.2.1. Заступљеност и презентација идиоматских израза

- Колика је заступљеност идиоматских израза по темама?
- На који начин су идиоматски изрази презентовани (у тексту; вежбама; експлицитно или имплицитно)?

Табела 1. Заступљеност идиоматских израза по наставним целинама – *Version originale*

Назив наставне целине	Број идиоматских израза	Процент
Y a-t-il une vie après l'école	7	38,90%
Tout finit par des slams	5	27,78%
À chacun son cinéma	3	16,66%
Pas de nouvelles, bonnes nouvelles	3	16,66%

Као што је већ речено, *Version originale* је подељена на део који се односи на ниво А и на део који обухвата ниво Б Заједничког европског референтног оквира за језике. У овире наставних целина Б нивоа пронађено је 18 идиоматских израза који се могу класификовати на следећи начин: највећи број идиоматских израза (7) јавља се у наставној целини *Y a-t-il une vie après l'école* и то у структурним елементима *à la recherche de l'information* и *à la découverte de la langue*. Реч је о идиоматским изразима којима се, углавном, описује пословно окружење, односно, тежња за проналажењем запослења и изазовима које притом очекују кандидате: *être en tête de, tirer son épingle du jeu, gagner sa vie, tirer au sort, qui ne tente rien n'a rien, attraper un rhume*. Један идиоматски израз (прагматем) *bien à vous* појављује се у писму које је написано у форми мејла и односи се на поздрављање саговорника. Потом следи наставна целина *Tout finit par des slams* у којој се налазе пет идиоматских израза у следећим структурним елементима: *à la recherche de l'information, à la découverte de la langue* и *premier contact*. Они упућују на стилске карактеристике басни, песама, поема и језичких регистара попут фамилијарног и свакодневног: *tout flatteur vit aux dépens de celui qui l'écoute, faire peau neuve, rusé comme un renard, têtu comme une mule, faire gaffe, faire attention*.

Најмање идиоматских израза налазимо у наставним целинама: *À chacun son cinéma* (3) и *Pas de nouvelles, bonnes nouvelles* (3). Њиме се изражавају ставови и мишљења о неком појму или појави: *tenir à coeur, au coeur de, se porter bien* или се њима упућује на важност неких догађаја и информација у свакодневном животу: *pas de nouvelles, bonnes nouvelles, mettre en éviance, face à face*. Потребно је напоменути да се наведени идиоматски изрази појављују у следећим структурним елементима: *premier contact, à la recherche de l'information, approches culturelles* и *à la découverte de la langue*.

Идиоматски изрази су у текстовима садржани имплицитно. Ни на једном месту у уџбенику није експлицитно истакнуто да се ради о неком типу иди-

оматских израза, нити има вежби које се искључиво баве идиоматским изразима.

2.2.2. Дидактичко-методичка питања

- Које вештине долазе до изражаја у текстовима или вежбама у којима се помињу идиоматски изрази?
- Да ли се од ученика очекује да овлада идиоматским изразима рецептивно или продуктивно?
- Који су циљеви? (комуникативна компетенција, проширивање фонда речи, стилистика)
- На који начин се ученицима објашњава значење идиоматских израза? (објашњење, контекст, парафразе, слика)
- Да ли се примењује фразеолошки трокорак?

Табела 2. Заступљеност идиоматских израза по вештинама – Version originale

Разумевање	Писање	Слушање	Говор
17	0	1	0
94, 44%	0%	5,56%	0%

У другој табели приказане су вештине које ученик вежба обрађујући текстове, односно радећи задатке у којима се јављају идиоматски изрази. Највећи број идиоматских израза налази се у текстовима који су посвећени разумевању писаног текста (94,44%), док се један идиоматски израз налази у текстовима за слушање (5,56%). Из приложеног се може закључити да је примарни циљ овог уџбеника развијање вештине разумевања писаних текстова. Идиоматски изрази се појављују имплицитно у тексту и не очекује се да ученик активно овлада њима. Посебно желимо да укажемо на чињеницу да у оквиру постојећих наставних целина не постоји ни једна вежба у којој би се обрађивали идиоматски изрази, те из тог разлога не можемо закључити да ли се од ученика очекује да идиоматским изразима овладају рецептивно или продуктивно. Такође, у уџбенику није испоштован фразеолошки трокорак који у фразеолошкој дидактици први уводи немачки лингвиста Петер Кун (Peter Kühn). Под фразеолошким трокораком подразумева се да ученик најпре препозна фразеологизам, затима да га разуме и, на крају, да га правилно употреби (Kühn, 1992: 177).

2.2.3. Типови текстова

- Да ли су текстови у којима се појављују идиоматски изрази аутентични или дидактизирани?
- У којим типовима текстова се најчешће јављају идиоматски изрази?

Табела 3. Заступљеност идиоматских израза у одређеном типу текста - Version originale

Тип текста	Број ИЗ	Процент
Дидактизиран текст	6	33,33%
Писмо	3	16,67%
Новински чланак	3	16,67%
Вежбе	3	16,67%
Књижевни текст	2	11,11%
Стрип	1	5,55%

Ако погледамо приказане резултате, уочићемо да се највећи број идиоматских израза јавља у аутентичним текстовима у које спадају: писмо (појављује се у форми мејла), новински чланак (преузет са интернет сајтова листа Фигаро и речника: Le Petit Robert), стрип и књижевни текст. На мањи број идиоматских израза наилазимо у дидактизираним текстовима и вежбањима. Из приказаног се може закључити да аутентични текстови представљају језгро учења и усвајања идиоматских израза са чиме се слаже и велики број дидактичара и лингвиста (Уп. Cavalla, 2009; , 1992; Gonzalez-Rey, 2008; Pecman, 2007; Grossman, Titin, 2003).

2.2.4. Типови идиоматских израза

Табела 4. Типови идиоматских израза – Version originale

Типови ИЗ	Број	Процент
Фраземи	12	66,65%
Пословице	2	11,11%
Изреке	1	5,56%
Колокације	1	5,56%
Прагматеми	1	5,56%
Глаголски изрази	1	5,56%

На основу табеле можемо констатовати да су међу типовима идиоматских израза најзаступљенији фраземи: *tirer son épingle du jeu* (бранити своје интересе), *faire sa peau neuve* (променити свој начин битисања, своје понашање), *rusé comme un renard* (лукав као лисица) и пословице: *pas de nouvelles, bonnes nouvelles* (када нема новости, све је у реду, не треба се бринути) док су најма-лобројније изреке: *qui ne tente rien n'a rien* (ко не покуша не добија ништа), колокације: *attraper un rhume* (прехладити се, добити грип), прагматеми: *bien à vous* (свако добро) и глаголски изрази: *faire attention* (обратити пажњу).

2.2.5. Вежбања

У овом уџбенику, као што је већ речено, не појављују се вежбања намењена обради или усвајању идиоматских израза. За разлику од уџбеника, у радној свесци наилазимо на два вежбања посвећена идиоматским изразима, конкретно, поредбеним фраземима и то у наставној целини *Tout finit par des slams* (Version originale, 2012: 242). Структура фразема је декомпонована на два дела: у првом делу дати су описни придеви са поредбеним прилогом *comme*, а у другом су приказани супстантиви са неодређеним чланом које треба повезати, сходно значењу, са деловима фразема из првог дела. Реч је заправо о семазиолошком приступу обради идиоматских израза на основу кога су конститутивни елементи поредбених фразема у ова два вежбања груписани према лексичким и синтаксичким обележјима, а затим се обрађује њихово значење:

10. *COMME UN POISSON DANS L'EAU*

A. Associez deux éléments de ces comparaisons afin de reconstituer les expressions.

rouge comme	■ un boeuf
doux comme	■ un ver
fort comme	■ une écrevisse
nerveux comme	■ un singe
malade comme	■ une carpe
bavard comme	■ un agneau
nu comme	■ une puce
muet comme	■ une pie
malin comme	■ un chien

У другом вежбању од ученика се тражи да допуне мини дијалоге поредбеним фраземима из претходног вежбања. На тај начин се од њих захтева да на основу датог контекста употребе тачно одређени фразем што нам указује на чињеницу да је у овом вежбању у потпуности испоштован фразеолошки тро-корак: ученик најпре препознаје фразем, затим га усваја и на крају примењује:

B. Complétez les mini-dialogues suivants avec l'expression de l'activité A qui correspond le mieux.

- Tu as vu la présentation de Sylvie ?
- Oui, la pauvre elle était mal à l'aise... Elle déteste parler en public.
- Mal à l'aise ? Encore plus que ça, elle était *rouge comme une écrevisse*!

1.

- Pourquoi tu n'es pas venu à l'anniversaire de Stéphane ? C'était super !
- J'aurais voulu venir, mais j'avais un rhume terrible la semaine dernière, j'étais

2.

- Je vais voir mon grand-père demain.
- Il a quel âge ?
- 87 ans, mais il est toujours en pleine forme, il est

2.3. Écho 3

Године 2008, у издању француске издавачке куће CLE international, појавио се Уџбеник *Écho 3* аутора Жаки Жиradeа (Jacky Giradet) и Жака Пешера (Jacques Récheur) намењен тинејџерима и одраслим особама који поседују елементаран ниво познавања језика и који желе да овладају компетенцама самосталног корисника. Уџбеник одговара нивоу Б1 Заједничког европског референтног оквира за језике и пружа могућност ученику да се на прогресиван начин прилагоди различитим ситуацијама са којима ће се сусретати у франкофоном окружењу. У овом уџбенику акценат је стављен на интеракцију, усвајање лексике, писмено изражавање, разумевање аудио материјала и граматичка вежбања.

Écho 3 је подељен на четири наставне целине које ученику пружају могућност да се афирмише у друштвеним односима, да се детаљно упозна са новом средином, да се интегрише у професионални миље и да на што ефикаснији начин искористи медије и културне садржаје. Свака наставна целина сегментирана је на четири лекције у оквиру којих се појављују три структурна елемента:

- *интеракције*: ученицима се пружа могућност да на основу писаног и усменог материјала размене информације и мишљења или да изразе свој став током заједничког рада. Усмено изражавање им даје прилику да употребе лексичке и граматичке јединице.
- *ресурси*: ученици се мотивишу да сваку језичку партију сагледају и систематизују.
- *симулација и пројекат*: ови структурни елементи базирани су на сценаријима који чине људску делатност. Сваки сценарио садржи одређени број задатака у вези са разумевањем или изражавањем. На пример, приликом тражења посла подразумева се да знамо да читамо понуде за посао, да знамо да напишемо СВ и мотивационо писмо, да знамо да обавимо разговор са послодавцем. Ученици у раду примењују симулацију када је реч о задацима повезаним са неком општом ситуацијом: туристичко путовање колима, суочавање са здравственим проблемима. Када ученици прибегавају конкретної реализацији задатака, они у раду користе пројекат: отварање удружења, сачињавање франкофоног библиотечког фонда.

2.3.1. Заступљеност и презентација идиоматских израза

- колика је заступљеност идиоматских израза по темама?
- на који начин су идиоматски изрази презентовани? (у тексту; вежбама; експлицитно или имплицитно)

Табела 5. Заступљеност идиоматских израза по наставним целинама – *Écho 3*

Назив наставне целине	Број идиоматских израза	Процент
<i>S'affirmer au quotidien</i>	40	48,79%
<i>Découvrir un environnement</i>	20	24,39%
<i>S'intégrer dans un milieu professionnel</i>	10	12,19%
<i>Se distraire et se cultiver</i>	12	14,63%

У уџбенику *Écho 3* укупно су пронађена 82 идиоматска израза, што је скоро пет пута више него у *Version originale*. Највише идиоматских израза (40) налазимо у наставној целини: *S'affirmer au quotidien* и то у следећим структурним елементима: *restez en forme, on s'adapte, intéressez-les* и *motivez-les*. Реч је о идиоматским изразима који описују сналажење друштвеног актера у одређеној ситуацији: *prendre ses cliques et ses claques*, његово суочавање са одређеним проблемима и потешкоћама: *faire face, cela ne vous regarde pas*, реаговање на одређена осећања или гестове: *hausser les épaules, baisser les yeux, se mordre les lèvres, se ronger les ongles, plisser le front, se tenir les côtes*. Један део идиоматских израза истиче врлине друштвеног актера: *avoir les dents longs, avoir du nez, avoir le bras long, avoir le coeur sur la main, un coup de pouce* док се један део односи на његове негативне особине: *couper les cheveux en quatre, bourrer le crâne, rester les doigts de pieds en éventail, avoir les chevilles qui enflent*. Мањи број идиоматских израза у овој наставној целини односи се на локализацију простора: *la grande artère, les gorges du Tarn, une bouche de métro*, на новац као средство деловања: *le nerf de la guerre*, на интелигенцију и способност одређеног друштвеног актера: *le cerveau de l'opération, la colonne vertébrale de défense*.

У наставној целини: *Découvrir un environnement*, у структурном елементу: *vous y êtes allé* појављује се највећи број идиоматских израза чији су централни конституенти географски појмови који, у фигуративном смислу, номинују одређене појаве, појмове или емоционална стања: *la source de problème, un oasis de tranquillité, un torrent d'injures, un rire en cascade*. Мањи број идиоматских израза употребљен је у контексту путовања: *mener à bien, prendre son assise sur quelque chose, avoir ras le bol, faire le plain*. Најмање идиоматских израза налазимо у наставним целинама: *Se distraire et se cultiver* (12) и *S'intégrer dans un milieu professionnel* (10). Један део идиоматских израза за базне компоненте има лексеме које се односе на неку игру, а који, у фигуративном смислу осликавају људски интерес: *avancer ses pions, avoir un gros atout, gagner la partie, ramasser la mise, marquer les points*. Поједини идиоматски изрази искоришћени су на експлицитан начин за увежбавање граматичких партија које се односе на поређење и негативне облике: *tel père, tel fils, c'est bonnet blanc et blanc bonnet*,

personne n'est au-dessus des lois, rien ne sert de courir, il faut partir à point, il ne faut pas être avare ni être trop généreux, rien ne sert de courir, il faut partir à point, celui qui n'a ni dieu ni maître est enfin libre, beaucoup de gens parlent pour ne rien dire, nul n'est censé ignorer la loi, ne fais jamais à autrui ce que tu ne voudrais pas qu'on te fasse à toi même. Један идиоматски израз изражава психолошко стање појединца: *être à côté de ses pompes*, а један реферира о његовом стању духа: *ne pas être sur le coup*.

Потребно је истаћи да се у овом уџбенику, за разлику од *Version originale*, о идиоматским изразима у великом броју случајева говори експлицитно у самом тексту и вежбањима. На пример, код идиоматских израза са соматском компонентом од ученика се тражи да идиоматске изразе, у нашем случају, кинеграме, који су дати у левој колони, повежу са лексемама из десне колоне које исказују неко осећање или став:

1.

a) baisser les yeux	la colère
b) se mordre les lèvres	la culpabilité (ou la timidité)
c) se frotter les mains	la déception
d) tirer la langue	la générosité
e) se ronger les ongles	l'indifférence
f) plisser le front	le mécontentement
g) se tenir les côtes	la méfiance
h) se gratter la tempe	la nervosité
i) serrer les dents	la provocation
j) froncer les sourcils	la réflexion
k) hausser les épaules	le rire
l) accueillir à bras ouverts	la satisfaction

Од ученика се не тражи да за наведене кинеграме у српском језику пронађу одређене еквиваленте нити се они касније помињу у даљој обради, те можемо закључити да би њихова употреба требало да остане на рецептивном нивоу. Наведени кинеграми имају за циљ да ученике заинтригирају за одређену тему и да их подстакну на комуникацију.

У другом и трећем вежбању, која су такође посвећена идиоматским изразима са соматском компонентом, од ученика се тражи да соматске фраземе из контекста преформулише користећи речи или изразе који су дати у десној колони или да одреде њихово значење. Реч је о семазиолошком приступу у проучавању идиоматских израза где се од ученика тражи да, почев од форме соматских фразема, дођу до њиховог значења:

2.

a) ce jeune cadre a les dents longues	1. supporter une épreuve difficile
b) elle aime couper les cheveux en quatre	2. avoir des relations qui peuvent aider

c) on lui a bourré le crâne	3. généreux
d) dans cette affaire, elle a eu du nez	4. compliquer ce qui est simple
e) il a les reins solides	5. faire apprendre des choses inutiles
f) elle a les chevilles qui enflent	6. se reposer sans rien faire
g) il a le bras long	7. prévoir ce qui va se passer
h) elle a le coeur sur la main	8. ambitieux
i) il est resté les doigts de pieds en éventail	9. aider
j) il ne fera pas de vieux os	10. il s'en moque
k) il lui faut un coup de pouce	11. mourir avant l'âge
l) ça lui fait une belle jambe	12. prétentieux
- 3.
a) une grande artère de paris	e) le nerf de la guerre
b) le poumon du monde	f) le cerveau de l'opération
c) les gorges du tran	g) la colonne vertébrale du système de défense
d) une bouche de métro	h) le tuyau fait un coude

У темама: *S'affirmer au quotidien* и *Découvrir un environnement* појављују се вежбања у којима се од ученика захтева да напишу писмо на основу већ постојећих модела и да у њима употребе одређене идиоматске изразе, у нашем случају прагматеме, у тачно одређеној ситуацији: *Madame, Monsieur, je vous prie d'agréer l'expression de mes respectueuses salutations, je vous prie d'agréer l'expression de mes salutations distinguées.* Циљ вежбања је да се ученици оспособе за писање мотивационог писма, конкурисање за одређени стаж или образовање одређеног проблема.

2.3.2. Дидактичко-методичка питања

- Које вештине долазе до изражаја у текстовима или вежбама у којима се помињу идиоматски изрази?
- Да ли се од ученика очекује да овлада идиоматским изразима рецептивно или продуктивно?
- Који су циљеви (комуникативна компетенција, проширивање фонда речи, стилистика)?
- На који начин се ученицима објашњава значење идиоматских израза (објашњење, контекст, парафразе, слика)?
- Да ли се примењује фразеолошки трокорак?

Табела 6. Заступљеност идиоматских израза по вештинама – Écho 3

Разумевање	Писање	Слушање	Говор
58	5	4	14
70,74%	6,10%	4,88%	17,08%

Највећи број идиоматских израза појављује се у текстовима и вежбањима посвећеним разумевању писаних текстова и говорној продукцији што нас наводи на закључак да је циљ овог уџбеника развијање комуникативне компетенце код ученика о чему говоре и аутори на почетку уџбеника. Најмање идиоматских израза налазимо у вештинама које се односе на слушање и писање. Од ученика се не очекује да идиоматским изразима овладају рецептивно. Након одређених текстова или вежбања, ученицима се прецизира да је реч о идиоматском изразу и даје се његово значење. У појединим случајевима аутори уџбеника препоручују наставницима да за разумевање идиоматских израза користе слике онда када је то могуће. У овом уџбенику, као и у *Version originale*, није испоштован фразеолошки трокорак.

2.3.3. Типови текстова

- Да ли су текстови у којима се појављују идиоматски изрази аутентични или дидактизирани?
- У којим типовима текстова се најчешће јављају идиоматски изрази?

Табела 7. Заступљеност идиоматских израза у одређеном типу текста – *Écho 3*

Тип текста	Број ИЗ	Процент
Вежбање	63	76,83%
Писмо	5	6,10%
Интервју	4	4,88%
Роман	3	3,66%
Филм	3	3,66%
Новине	2	2,43%
Часопис	1	1,22%
Водич	1	1,22%

У *Écho 3*, за разлику од *Version originale* наилазимо на велики број различитих типова текстова који спадају у категорију аутентичних док ниједан тип текста није дидактизиран. То је показатељ да се усвајање идиоматских израза најбоље реализује уз помоћ аутентичних материјала и на основу датог контекста.

За разлику од *Version originale*, где су текстови углавном преузети из књига намењених тинејџерској популацији, овде наилазимо на одломке из различитих литерарних жанрова, филмова, телевизијских и радио емисија.

2.3.4. Типови идиоматских израза

- Који типови идиоматских израза су најзаступљенији у уџбенику?

Табела 8. Типови идиоматских израза – *Écho 3*

Тип ИЗ	Број	Процент
Фраземи	36	43,90%
Колокације	15	18,29%
Кинеграми	14	17,07%
Пословице	9	10,97%
Прагматеми	4	4,89%
Глаголски изрази	3	3,66%
Прилошки изрази	1	1,22%

Најзаступљенији идиоматски изрази у овом уџбенику јесу фраземи: *trouver la faille* (наћи слабу тачку), колокације: *un oasis de tranquillité* (оаза мира), кинеграми: *hausser les épaules* (слегнути раменима) и пословице: *celui qui n'a ni Dieu ni maître est enfin libre* (онај ко нема ни Бога ни господара најзад је слободан) док су најмање заступљени прагматеми: *Madame, Monsieur*, глаголски изрази: *faire face* (суочити се) и прилошки изрази: *tout à fait* (сасвим, потпуно). Ако упоредимо типове идиоматских израза у *Version originale* и *Écho 3*, закључујемо да су се по фреквентности убедљиво издвојили фраземи, а да су на другом месту пословице и колокације.

2.3.5. Вежбања

Идиоматски изрази се, и у уџбенику и у радној свесци, углавном јављају у вежбама репродуктивног карактера у којима би ученици требало да схвате њихово значење, али не залазећи у неке дубље анализе. Задаци продуктивног типа и овде су слабије заступљени, а као пример за овај тип вежби можемо навести писање формалног писма.

У задацима у којима се конкретно помињу фраземи и пословице, наставнику се пружа могућност да са ученицима детаљније обради ову тему. У првој фази, фази сензибилизације, наставник би могао да пронађе одговарајуће слике уз фраземе и пословице и направи радни лист где би задатак ученика био да повежу слику и пословицу. У другој фази, фази контекстуализације, ученици би имали задатак да дате пословице допуне у одређени контекст. У трећој фази, фази контрастивне анализе, задатак ученика би био да у матерњем језику пронађу одговарајуће фраземе, пословице или еквивалентне изразе. Потом би ученици могли осмислити неки дијалог или ситуацију у којој би продуктивно употребили ове идиоматске изразе.

Закључак

Анализом 99 идиоматских израза у уџбеницима *Version originale* и *Écho 3* можемо закључити да они чине саставни део наставе страних језика и да им

се у раду посвећује огромна пажња. Већ на самом почетку учења, потребно је утврдити одређени број идиоматских израза који се јављају у свакодневним ситуацијама и које би ученик требало да усвоји, тако да ученик који има ниво Б Заједничког европског референтног оквира за језике већ поседује одређену компетентност у домену идиоматике и на овом нивоу је само продубљује.

На основу утврђених критеријума за анализу и резултата добијених појединачним анализама можемо констатовати да не постоји тачно одређено правило за број идиоматских израза у оквиру неке теме, већ да све зависи од случаја. Тако је, на пример, у оба уџбеника обрађена наставна целина везана за пословно окружење, али је број идиоматских израза у оквиру ове целине различит: у *Version originale* појављују се седам, а у *Écho 3* десет идиоматских израза. Када је реч о приказу идиоматских израза, закључујемо да су они у уџбенику *Version originale* појављују имплицитно, углавном у текстовима, а да се само у два вежбања појављују на експлицитан начин. У уџбенику *Écho 3* идиоматски изрази се у највећем броју случајева јављају експлицитно у вежбањима, док на мањи број наилазимо у текстовима у којима су приказани на имплицитан начин.

Што се тиче вештина заступљених у вежбањима у којима се појављују идиоматски изрази, акценат је у оба уџбеника стављен на разумевање писаних текстова и на говорну продукцију, док су компетенце писања и слушања занемарљиве.

У већини случајева од ученика се очекује да идиоматским изразима овладају рецептивно. Постоји један мањи број прагматема који се појављују у оба уџбеника које ученик треба да користи приликом писменог изражавања, конкретно, приликом писања мотивационог писма, образлагања одређеног проблема или конкурисања за посао. Од ученика се очекује да идиоматске изразе једноставно науче без неких посебних упутстава када и у којој ситуацији су прикладни за употребу, а када нису. Ни у једном уџбенику није до краја испоштован фразеолошки трокорак.

У оба уџбеника у највећој мери идиоматски изрази су заступљени у аутентичним текстовима који су дати у форми романа, филмова, интервијуа, новина, часописа, писама и стрипова док се дидактизирани текстови појављују једино у *Version originale*.

Када су у питању типови идиоматских израза, у оба уџбеника се по фреквентности истичу фраземи, пословице и колокације, док се у *Écho 3*, као високо фреквентни, издвајају још и кинеграми. На основу изложеног можемо закључити да би наставник ученицима требало да скрене пажњу на набројане изразе и више посвети времена њиховој обради у односу на друге идиоматске изразе који су мање заступљени.

Литература

- Аврамовић, З., Вујачић, М. (2010). Однос квалитативне и квантитативне методе истраживања школских уџбеника. *Теме*, XXXIV, бр. 2, 447–461.

- Cavala, C. (2009). La phraséologie en classe de FLE. *Les Langues Modernes*, 1-2009, 3–8.
- Cavala, C. et Labre, V. L'enseignement en FLE de la phraséologie du lexique des affects. In Tutin, A. et Novakova, I (dir.). (2009). *Le lexique des émotions et sa combinatoire lexicale et syntaxique*. Grenoble, Ellug.
- Conseil de l'Europe. (2001). *Cadre européen commun de référence pour les langues*. Paris: Didier.
- Galisson, R. (1984). *Les expressions imagées*. Paris: Clé International.
- Čabrić-Čiča, A. (2012). *Analiza frazeologizama u udžbenicima nemačkog jezika*. Novi Sad: Filozofski fakultet. Neobjavljeni master rad.
- Denyer, M. et al. (2012). *Version originale*. Beograd: Klett.
- Giradet, J., J. Pécheur. (2008). *Écho 3*. Paris: Clé International.
- Giradet, J., J. Pécheur. (2008). *Écho 3, Cahier personnel d'apprentissage*. Paris: Clé International.
- Gonzalez-Rey, I. (2002). *La phraséologie du français*. Toulouse: Presse Universitaire du Mirail.
- Lewis, M. (2000). *Teaching collocation: Further developments in de lexical approach*. Hove: Language teaching publications.
- Melc'uk, I. (1993). La Phraséologie et son role dans l'enseignement – apprentissage d'une langue étrangère. *Études de linguistique appliquée*, 92, 82–113.

Ivan N. Jovanović

DES EXPRESSIONS IDIOMATIQUES DANS LES MANUELS SCOLAIRES DE LA LANGUE FRANÇAISE

Résumé: Dans cet article, à travers la méthode de l'analyse du contenu, nous examinons les expressions idiomatiques dans les manuels scolaires de la langue française que, dans leur travail, utilisent les élèves de la quatrième année de la classe bilingue du lycée „Svetozar Marković“ de Niš ainsi que les apprenants suivant les cours de français à l'Institut français de Serbie-antenne de Niš. Le but de notre analyse est de montrer le degré de la représentation des expressions idiomatiques dans les manuels scolaires de la langue française et de suggérer leur traitement à travers les textes ou les exercices concrets. Nous avons pris en compte des manuels scolaires du niveau B du Cadre européen commun de référence pour les langues étrangères étant donnée que dans les manuels correspondant aux niveaux A1 et A2 ne figurent pas suffisamment de textes authentiques ce qui a pour conséquence un très petit nombre d'expressions idiomatiques.

INTONATIONAL PHRASE BOUNDARIES AS MARKERS OF ARGUMENTATIVE DISCOURSE IN AN EFL DEBATE CLASS

Abstract: This paper addresses the use of intonation as a marker of argument structure in the corpus of 12 debate speeches of 6 ESL students attending a debate course at the English Department of the Faculty of Philosophy in Niš. Toulmin's Model of Argument (1958) is used to determine the argument structure of the speeches, while the acoustic phonetic part of the research consists of a qualitative analysis of intonation contours in argumentative statements and a quantitative analysis of their pitch properties relative to the bordering intonational phrases. The results of the quantitative analysis of 420 intonational phrases extracted from the 12 speeches reveal a lack of significant and consistent variation in F0 properties such as initial F0 range, while the qualitative analysis shows an overuse of rising nuclear tones and high boundaries in argument and topic-final IPs, especially by female speakers. The implication of these findings is that EFL students in Serbia could benefit from additional exercises in argument construction and prosodic means of discourse segmentation.

Key words: Intonation, EFL debate, argument, rhetoric, discourse, boundary tones

1. Introduction

Debates are a type of rhetoric which, according to Broda-Bahm and Kempf (2004), can be described as:

„more or less formal events in which advocates on opposing sides of a controversial issue make use of argument and the power of speech to express their own points of view and react to opposing points of view for the benefit of a large and non-specialized audience.“ (Broda-Bahm and Kempf, 2004: 13).

Debates were considered indispensable for democratic processes in Ancient Greece and later in Rome, and should be seen as a type of argumentative rhetoric. While Freely and Steinberg (2009) would argue that the main benefit from taking part in debate courses is the development of critical thinking, which „enables one to break argumentation down to its component parts“ (Freely and Steinberg, 2009: 3), debates have been an essential component of legislative processes and legal

proceedings, while similar formats can be seen in TV shows dealing with important public matters. However, the type of debate that we are concerned with in this paper is the *educational debate*, which, according to Stanojević i Avramović (2003) and Avramović (2008) exists in several formats, all of which follow several rules: a) both sides must have an equal number of speakers, b) both sides must be allotted an equal amount of time and c) the affirmative team has the right of the first and last address. Besides developing critical thinking among students, including debate courses in the educational process also helps promote tolerance, it prepares students for future systematic scientific production and helps them develop a rational approach to solving everyday situations (Stanojević i Avramović, 2003: 386–390).

One of the benefits of engaging students in debate courses also lies in the development of their argumentative skills, as it enables them to form logical and coherent arguments. Additional benefits for the students of English are the use of advanced syntactic and grammatical structures in order to convey their attitudes and opinions in the most convincing way possible. However, while *logos* as the argumentative content of public speech, and *ethos* as the „personal power or credibility that comes from a speaker’s force of personality or depth of character“ (Sprague and Stuart, 2008: 11) are two out of three types of *pisteis* in persuasive speech as defined by Aristotle in his work *On Rhetoric* (2007), the same author also includes *pathos*, responsible for leading the audience to „feel emotion“ (Aristotle, 2007: 39). It is *pathos*, or delivery of speech, that helps the speakers present their arguments in a more effective way and catch the attention of listeners. Although these components relate primarily to ancient and modern rhetoric and public speaking, debates are no less a public event, and with the added difficulty of winning an argument against a well-prepared team of speakers and persuading not only the audience, but the judges as well, the form of the presentation (including body language, facial expressions and prosodic modulation) plays a major role in effective argumentation.

Since the speakers chosen for this research are second year students of English, without significant prior experience in public speaking and argument construction and presentation, the observation of the use of rhetorical tools would not produce relevant results. What we hope the students’ use of prosodic features in a debate can tell us is how their argumentation is prosodically signalled by means of intonation phrase boundaries and whether differences exist in the prosodic characteristics of different stages of argument delivery. Significant departure from the expected use of prosody in this type of discourse should tell us in what way these prosodic features can be improved, in order to address such issues in courses dealing with English phonology and phonetics. In addition, it could help language professionals focus on those aspects of English pronunciation that students have problems acquiring, but could benefit from in future presentations and occasions where a well-argued and convincingly presented speech is expected.

2. Previous research

2.1. Debates and argumentation

Academic debates as a type of argumentative discourse have been applied as an exercise in argumentation, critical thinking, public speaking and other skills taught at the tertiary level of education, over a variety of different formats, including the Lincoln-Douglas Format, which was also used, with certain modifications, in the student debate from which we draw our data for this research.

What any number of educational debate formats have in common is the argument structure that governs the way ideas are put forward and stated so as to leave as little space as possible for a counter-argument to be made, or lapses in reasoning and logic to be exploited for the benefit of the opposing side in the debate. In order for an argument to be made, however, a proposition, i.e. a statement that represents the issue under dispute, has to be made clear. It can be either a statement of fact, value or policy (Freely and Steinberg, 2009: 55–57), and in educational debates it is the topic of the debate and is usually known and prepared for in advance.

In order to win a debate, one of the teams is expected to produce a series of arguments that would convince „a reasonable critic of the acceptability of a standpoint by putting forward a constellation of propositions justifying or refuting the proposition expressed in the standpoint.“ (Eemeren and Grootendorst, 2004: 1). In Toulmin *et al.*'s (1984) view, an explicit argument, which they see as a ‘train of reasoning’ that contains claims and reason, and whose main aim is that of persuasion (Meany and Shuster, 2002), contains several elements, including: (1) claims, (2) grounds, (3) warrants and (4) backing, while (5) modal qualifications, and (6) possible rebuttals have been added by Freely and Steinberg (2009). In short, claims are the conclusions that we try to establish, while the grounds are the evidence and reasoning that are the foundation of the claim. These are followed by warrants – evidence and reasoning advanced to justify the move from grounds to the claim, while backing is formed by additional evidence supporting the warrant. Finally, modal qualifications will place the claim on a scale from possibility to certainty, while rebuttals are the possible exceptions to the relation between grounds and claims, and will be pointed out by the opposing team if the argument does not appear as cogent as the affirmative team believed it to be (Freely and Steinberg, 2009: 163–166). What makes this argument structure especially suitable for modern debates is its verifiability by ‘general tests of reasoning’ (Freely and Steinberg, 2009: 174), which can test whether a specific argument is well-founded or weak and grounds for a rebuttal.

2.2. Intonation and discourse structure

With the structure of argument and discourse in mind, we will address some of the theoretical issues related to their relationship with the acoustic properties of pitch. In acoustic phonetic literature, the function of intonation in signaling discourse structure has been discussed at length in recent decades, some of the most important

contributions coming from Brazil (1980; 1985; 1994) and Chun (1998; 2002). As Paunović and Savić (2008) claim, the efforts in analyzing the discourse function of intonation have to do with its applicability in teaching L2, as it focuses on linguistic competence and the role of intonation in communication, since „crucial elements of intonational meaning can only be understood with reference to connected discourse“ (Levis and Pickering, 2004: 506). This is, of course, in line with Chun’s (2002) view that discourse intonation includes „a range of functions beyond the sentence level for the purpose of achieving continuity and coherence within a discourse“ (Chun, 2002: 56), which she organizes into several subcategories: a) information structure marking, b) illocutionary/speech act; c) textual/discourse and d) interactive/discourse (Chun, 2002: 57).

Regarding the prosodic structure of discourse, which Grosz and Sidner (1986) find to be governed by its linguistic, intentional and attentional structure (Nakatani *et al.* 1995; Herman 2000), different intonation cues have been found to signal information on both sentence and discourse-level structure. These include: „the tone unit, prominence, proclaiming and referring tones, and high and low key“ (Chapman, 2007: 4), „speech melody, tempo, pause, duration“ (Geluykens and Swerts, 1994: 70), „pre-boundary lengthening, variation in intensity, and sloppy versus clear pronunciation“ (van Donzel, 1997: 6), pitch level and pitch movement at tone unit boundaries for finality or continuity (Swerts *et al.*, 1994), while Paunović and Savić (2008) also mention declination and downstepped contours. In signalling topic end or continuation, pauses, pitch range and final lowering (Pierrehumbert and Hirschberg, 1990) have been noted, as well as ‘timing variation’ in signalling topic structure (Nakatani *et al.*, 1995), while „initiality is marked by relatively high pitch peaks (Johns-Lewis, 1986; Yang, 1995), high key (Brazil, 1975), or relatively high pitch range (Brown *et al.*, 1980).“ (Paunović and Savić, 2008: 59).

In their ELT-centered paper on teaching discourse intonation to Serbian students, Paunović and Savić (2008) supplied an overview of potential problems L2 learners might face in acquiring English intonation. They offered a list of such issues, compiled by Mennen (2006), which includes a narrower pitch range, incorrect prominence placement, inappropriate use of rises and falls, a smaller declination rate, etc. (Mennen 2006, cited in Paunović and Savić, 2008: 60). In addition, Chapman’s (2007) study revealed that students (and teachers as well) were mainly troubled with the rising/falling tone distinction, followed by tone unit boundary location. The author finds a solution in task-oriented exercises, and Beaken (2009) proposes steps by which many of these issues, especially tone type, can be addressed in the way proposed by Chapman (2007).

In the course of this research, we will mention these and any issues pertaining to argument structure and discourse in debates on occasions where such information may shed light on our own research findings. This will be done by pointing out the ways in which intonation can be used in signaling changes in topic, elements of argument construction, continuation and finality, and other discourse-related issues. The outline of this research will be presented in the following section.

3. Method

In this paper, we will examine the use of intonation as a marker of discourse and argument structure in a recorded debate of EFL students taking part in regular tutorials for the *English Through Debate* elective course, in the fourth semester of studies at the English Department, Faculty of Philosophy in Niš, Serbia. The analysis will make a connection between the structure of argumentation in the debate and the characteristics of pitch change, tone type and phrase accent and boundary tones in intonation phrases as described by the autosegmental-metrical model of English intonation (Pierrehumbert, 1980) and the ToBI system of transcription for English, which will be supported by a quantitative analysis of changes in pitch register and key (Cruttenden 1997, cited in Gussenhoven, 2004: 76) between discourse and intonation units, in order to address the issue of topic continuation and finality. These analyses should reveal whether argumentation and its elements, such as claims, grounds, warrants and backing are prosodically signalled by means of intonation unit boundaries and prosodic phrasing, and whether differences exist in the prosodic characteristics of different stages of argument delivery. We will also take notice of any cases of significant deviation from the expected use of prosody in this type of discourse with reference to related literature, as it may reveal the aspects of L2 intonation, and discourse intonation in particular, that the students have not yet mastered in the course of their studies.

For our audio material, six participants in a debate were recorded (4 females and 2 males), with the age range of 19-21. Their EFL experience ranged from 10 to 15 years (mean 12 for all participants, 14 for males and 11 for females), while their language proficiency was estimated at B2+, in accordance with CEFR. No speakers reported any prior experience in public speaking or debate courses, workshops, etc. The students were divided into affirmative and negative teams (3 students in each), while the format was based on the Lincoln-Douglas debate, but with some adaptations made to suit the needs of the course.

Table 1. Debate format

First Affirmative Constructive	6 minutes (3x2min)
Negative preparation	5 minutes
First Negative Constructive	6 minutes (3x2min)
Affirmative Preparation	4 minutes
First Affirmative Rebuttal and Conclusion	5 minutes
Negative Preparation	5 minutes
First Negative Rebuttal and Conclusion	5 minutes
Affirmative Preparation	4 minutes
Affirmative Cross-Examination	3 minutes
Negative Cross-Examination	3 minutes

In this debate, instead of the 6-3-7-3-6-6-3-4 time allotment and two speakers, elements usually associated with this debate format (Freely and Steinberg, 2009: 343), six speakers in two teams were given the time organization shown in Table 2. The resolution debated was *Resolved: One should go abroad after finishing college for better job opportunities*, and was prepared for in advance by the participating debaters. The discussion numbered approximately 2170 words in 420 *intonational phrases*, the term we will use and which Wennerstrom (2001: 28) equates with *intermediate phrases* (Pierrehumbert, 1980), *tone units* (Halliday, 1967; Brazil, 1985), and *intonation units* (Chafe, 1994). Differences in argument structure between separate speakers will be noted before the acoustic analysis, in which we will also distinguish between male and female speakers in order to avoid gender-based differences in pitch. Where significant grammatical and syntactic errors were made by the speakers, the tone units containing such erroneous structures were not included in the acoustic analysis, but will be included in the overview of the discourse structure of the speech in question.

In the quantitative acoustic analysis of pitch excursion and pitch range, performed in Praat (v. 5.3.48) (Boersma and Weenink, 2013), the units will be expressed in Herz (Hz), as well as semitones (ST), which should help us „express the magnitudes of these distances independently of the incidental frequency“ (t’Hart *et al.*, 1990: 24), i.e. eliminate the effect of individual speakers’ F0 baseline and range and express the change in pitch more closely to the way it is perceived. Any statistical analyses will be performed using SPSS 13 and Microsoft Office Excel computer software.

4. Research

4.1. Argument construction

The first step in the analysis was to determine the argument structure of each of the speeches. The ideal structure of argument, following Toulmin *et al.*’s (1984) model, would include a claim, grounds, warrants and backing. Modal qualifications were not noted as they were expected to be found within the four elements mentioned above, while the possibility of a rebuttal would have to be traced to the *logos* of the argument which was beyond the scope of this research. For this reason, these two elements were not shown in Figure 1 which shows the inter-relatedness of elements within a single argument.

However, the 12 speeches in our debate, not including the cross-examination stage, displayed variations and lapses in argument construction that would not be able to withstand a test of reasoning and may have in a few cases revealed the fallacy of the argument. The full structure was only seen in 4 out of 12 speeches (21 claims) and is usually presented as in Figure 1. In our corpus, out of the four speeches exhibiting the full argument structure, two belonged to a male affirmative speaker, one to a female affirmative speaker and one to a female negative speaker. The structure of an argument belonging to the male speaker is shown below.

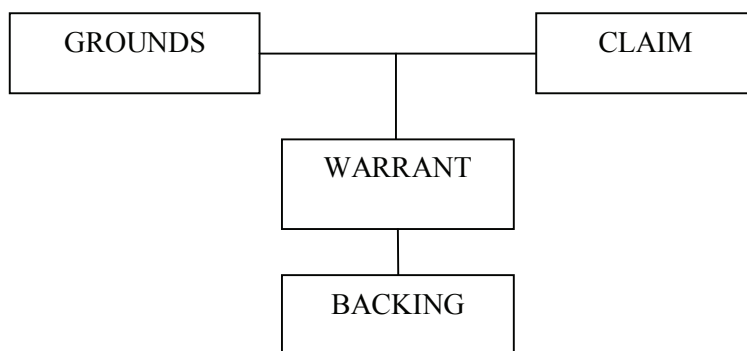

Figure 1. Simplified argument structure

The speeches whose argumentation was not thoroughly planned or carried out mainly failed to list any backing information that would validate the warrants authorizing the move from grounds to claims. This occurred for 17 out of 21 claims made by the speakers, while Table 2 shows additional errors, including missing warrants for 17 out of 30 grounds (56.7%), while 3 claims were made without any grounds. All of these, alongside irrelevant and defective grounds, are causes of fallacies (Toulmin *et al.*, 1984), but as we are only interested in the structure of arguments and the prosodic cues involved in their comprehension, we will leave this issue aside, although it is an issue worth examining in a research dealing with debating skills.

It was also noticed that certain information appearing in seven speeches did not fit any of the categories. In some cases, these were abandoned grounds that did not fit the claim, in others chunks of discourse with too many syntactic and grammatical errors, filled pauses or words too unintelligible for their meaning and function to be clear. These sections will not be included in the acoustic analysis.

Table 2. Argument structure by speaker

First Affirmative Constructive			First Negative Constructive			First Affirmative Rebuttal and Conclusion			First Negative Rebuttal and Conclusion		
Speaker1 M	Speaker2 M	Speaker3 F	Speaker4 F	Speaker5 F	Speaker6 F	Speaker1 M	Speaker2 M	Speaker3 F	Speaker4 F	Speaker5 F	Speaker6 F
Claim Grounds Grounds Warrant Grounds Warrant Backing	Claim Grounds Warrant Grounds	Claim Grounds Warrant Grounds Warrant Backing	Claim Grounds Grounds Warrant Grounds	Claim Grounds Grounds Warrant Claim Grounds	Claim Grounds Warrant Backing	Claim Grounds Claim Grounds Grounds Warrant Backing Grounds Warrant Backing Grounds	Claim Grounds Warrant	Claim Claim Grounds	Claim Grounds Grounds Warrant Claim Grounds Warrant Claim Grounds	Claim Claim Grounds	Claim Grounds Claim Grounds Claim Grounds

We will, however, also leave out certain additional information that did appear rather consistently in the debate. Beginning with the first negative constructive

speech, each speaker introduced at least one of their claims with a reference to one of the opposing arguments. Although we cannot call this introduction a rebuttal, which would involve „introducing evidence and reasoning to weaken or destroy another’s claim“ (Freely and Steinberg, 2009: 166), and have a specific task of attacking its cogency by giving counter-arguments directly related to the information given in the opposing argument, its function of introducing a conflicting view into the argument seems to have been included into the format and practiced in class. An element which will be analyzed is the reiteration of the claim or grounds, appearing at the end of 3 speeches. While it may not be as systematically used as the previously mentioned structure, it is used purposefully to reinforce the argument, and because it differs in its content from the warrant or backing that precedes it, it may also be signalled prosodically.

4.2. Intonational marking

Using Pierrehumbert’s (1980; 1986) model of intonation transcription, which views phrasing, accent placement, pitch range and tune as „sources of information about the *attentional* and the *intentional* structures of discourse“ (Pierrehumbert and Hirschberg, 1990: 271), we will provide the transcription of tones, phrase accents and boundary tones found in intonation units relevant to our analysis.

In our first analysis, we tracked the pitch level of boundary tones of separate argumentation stages in relation to the pitch range of the final intonation phrase in each of these stages. Since a number of IP’s were not suitable for analysis, they were not included in Table 3.

Table 3. Inter-speaker variation in the production of grounds, warrants and backing elements

Argumentation elements	Boundary tone range (Hz)		Boundary tone mean Hz (and st. dev.)		Boundary tone range (ST)		Next phrase initial F0 range (Hz)		Next phrase initial F0 mean Hz (and st.dev.)	
	Males	Females	Males	Females	Males	Females	Males	Females	Males	Females
Claims	60–123	205–314	88 (26)	256 (45)	12.4	7.4	112–143	208–228	128 (22)	216 (10)
Grounds	86–135	168–294	96 (19)	231 (40)	7.8	9.7	116–164	207–260	143 (21)	234 (21)
Warrant	83–109	166–275	92 (15)	225 (39)	4.7	8.7	129	191–241	129	220 (23)
Backing	119–184	258	152 (46)	258	7.5	/	/	/	/	/

Table 3 shows us the difference in pitch register between male and female speakers and the way pitch level progressed from the boundaries of claims, grounds, warrants (and backing) into the following IPs. What is clear is that male speakers had a significantly lower pitch register than female speakers in their argument elements, using mostly falling pitch contours and low boundary tones reaching the minimum

¹ Intonational phrases

of the phrase pitch range to signal the end of the argument element. We should note that an exception was found, in a claim made during the constructive speech of Speaker 2, where a high boundary tone after a low key nucleus (89-95Hz) was used at the end of the utterance in (1).

1. // [CLAIM] a LOT of PEOPLE are // MOVing to a foreign COUNTRY // for only one PURpose MONEY. // [WARRANT] for the exAMple //

Although the end of the argument element is signalled by the (grammatically incorrect) sentence modifier *For the example* introducing the new topic contained in the warrant of the argument, the high boundary tone suggests the continuation of the previous utterance. This is even more unexpected if we notice the low key at the onset of the next IP and the continued raising of phrase pitch range extending into the next phrase, suggesting that the following phrase was not intonationally separated from the IPs belonging to the claim.

The initiation of a new topic after grounds or warrants for males meant raising the F0 level by approximately 7 ST, while for female speakers this transition is not as clear and suggests that the IPs after these units followed the F0 level of the boundary tone, rather than having a reset in the F0 range, which created an unclear boundary between the two discourse units. Furthermore, all pitch properties shown above are lower for warrants than for grounds. We assume that this has to do with the proximity to the end of one's speech, but the higher pitch properties of backing structures do not confirm this. However, if we look at the boundary type, which is -H% for both male backing elements, such high values are justified, especially against the evenly distributed -H% and -L% tones of warrants. This proves how important it is to take into account nuclear and boundary tone types for our analysis, and this is summed up in Table 4.

Table 4. Nuclear tone and IP boundary types

		H*L		L*H		L+H*L		L+H*H		H*+LH	
		m	f	M	f	m	f	m	f	m	f
H%	C	/	4	/	/	/	/	/	/	/	/
	G	1	6	/	1	/	1	/	1	/	/
	W	1	3	/	/	/	/	/	/	/	/
	B	1	/	/	/	/	/	/	/	1	/
L%		3	1	/	1	/	/	/	/	/	/
	G	4	4	/	/	2	/	/	/	/	/
	W	1	1	/	2	1	/	/	/	/	/
	B	/	/	/	/	/	/	/	1	/	/

As with claims, where male speakers opted for low-falling nuclear tones and -L% phrase boundary tones while female speakers preferred the use of -H% boundary tones H*L tones, the difference in the choice of boundary tones appeared

in claims, grounds, warrants and backing elements as well. Although the choice of –H% boundary tones would not be surprising in mid-structure IPs (although topic change may occur even within argument structures), their location at the right edge of an argument structure suggests faulty information structuring, especially since finality has been related to „F0 fall, lowered F0 contour (Venditti & Swerts, 1996; Vaissiere, 2005), boundary tones lower than for continuation (Swerts & Geluykens, 1994)“ (Paunović, 2013: 193). In the case of male speakers’ H*L H% contours, the high boundary tone appeared either after completed sentences and topics ((3) and (4)), or as a signal of omitted information in enumeration (5).

2. [*GROUND*S] // you meet PEOple that have SIMilar INterests. // that are NOT from your own COUNtry. // [*WARRANT*] they have DIFferent CLtURE. //

3. [*WARRANT*] //... because their STANdards are BIGger // and everything is much more BETter // than HERE. // [*GROUND*S] WELL //... //we have to be we have to be REAL //

4. [*BACKING*] // there are a LOT of // medicinal DRUGS // that cannot be FOUND // in our COUNtry // but are aVAILable // in other COUNtries // such as GERmany // SWITzerland...//

With female debaters, the choice of -H% tones after falling nuclear tones resembles the use in (3) and (4). It was also found after a nuclear L*H accent, which commonly denotes incredulity and yes/no questions (Pierrehumbert & Hirschberg, 1990), while the use after a L+H* accent is typically associated with contrast and corrections (Pierrehumbert & Hirschberg, 1990), although the use in (6) also responds to „the commitment to the instantiation of the open expression“, as it provides a specific realization of the relative clause in the previous IP.

5. ... // whatEVER you CHOOSE // you will need to SACrifice SOMething // in order to GAIN what you’re AFTER // in this case this is ... GENeral imPROVEment //

The final usage of a –H% tone was after a H*+ L H tone, although in this case neither the pitch accent nor the phrase and boundary tones suited the meaning of the phrase, which did not need to be interpreted by the succeeding phrase. Since we are not principally interested in pitch accent type, as we are in boundary tones, we will not further analyze phrases ending in –L% tones. This is due to our assumption, confirmed upon inspection of IPs in our speech tokens, that boundaries of argument structures also mark the end of topics and contain information which does not need to be further specified or explained in succeeding IPs, thus not warranting the use of a –H% tone.

However, the high boundary tones after falling nuclear tones seem to be more frequently used by female speakers, in both cases where the claim was followed by grounds, and in the only case where it was met by another claim. In addition, in one of the two IPs containing L% boundary tones, the boundary tone was again at the

maximum F0 value in the phrase, much like in the phrases containing H% boundary tones following low-key nuclear tones, although these belong mainly to the same female speaker.

Another thing we can notice is that among the four phrases, only the one belonging to Speaker 5 is followed by an expanded pitch range at the onset of the following phrase, suggesting a new topic, while the three phrases belonging to Speaker 3 are followed by a narrower pitch range, even though, as exemplified in the sentences below, the syntactic structure was completed with the end of the claim.

6. [CLAIM] // i HAVE to aGREE // that one should NEVer STOP // .. // making HIM or herself BETter. // but (erm) EVerY person can do that HERE // maybe not in his homeTOWN // but .. somewhere else in the COUNtry // [GROUNDS] you mentioned MEDicine // as an exAMple.//

On the matter of pitch characteristics of initial IPs of grounds, warrants and backing, we were able to distinguish between several groups, based on the argument unit preceding the analyzed grounds, warrant or claim. Therefore, we could observe the claim/grounds pairing, grounds/grounds and warrant/grounds, while the analyzed warrants were preceded by either grounds or claims. Only one example of backing had sufficiently reliable data to be included in this analysis, and it was preceded by a warrant.

To this end we should point out a number of perceptually significant² consistencies in the relationship of F0-related variables between pairs of the same type:

1. **Claim/Grounds.** In all three analyzed sequences, the IP F0 range decreased in all 3 grounds in comparison to the claim-final phrase, by mean 6.4 ST. When the preceding claim contained an H% boundary tone, a drop by mean 4.1 ST occurred before the initial F0 level of the following phrase.
2. **Grounds/Grounds.** Although this sequence would not appear in a carefully planned argument, we analyzed the 2 examples occurring in our speech tokens. In these sequences, belonging to a male and a female speaker, fewer consistencies could be spotted, and included the raise of nuclear floor by mean 7.1 ST and an increase in L% tone F0 value by mean 7.9 ST. The final observable similarity in these sequences was the increase in initial F0 value of the second grounds after an L% tone of the previous IP by 5.2 ST.
3. **Warrant/Grounds.** Like the previous one, this sequence would also not be acceptable in a carefully constructed argument, as backing would be required to support a warrant lest the whole argument be dismissed as fallacious. Nevertheless, in all three examples collected from our corpus, one belonging to a male and two to female speakers, a rise of nuclear floor was followed by a fall in nuclear range, by mean 3.2 semitones.

4. **Claim/Warrant.** This sequence appeared only once in our corpus, making any generalizations about its characteristics unlikely, although we did notice a lowering of F0 floor in both the onsets and the nuclear tones of these two units, resulting in the increase of onset and nuclear F0 range, as well as the overall phrase F0 range. The phrase-initial F0 level of the warrant was lower than the H% tone of the claim.
5. **Grounds/Warrant.** This structure gave us the most examples (9), belonging to one male and 4 female debaters. Only two variables were consistent in all 9 pairings: nuclear F0 floor had a mean increase of 2.5 ST over the grounds-final and warrant-initial IPs, while the phrase floor F0 value had a mean fall of 2.1 ST, but neither were higher than the JND for pitch. In addition, after L% boundary tones, the initial F0 level was higher by mean 4.8 ST, while the fall after H% tones was on average 2.2 ST, although one example was found with an additional rise after the H% tone, but only by 0.3 ST. Another variable with only one exception was the nuclear F0 peak, which showed a rise towards the warrant-initial phrase of mean 3.1 ST, while the decrease in the one remaining phrase was 1.7 ST
6. **Warrant/Backing.** This sequence belongs to the regular argument structure. Nevertheless, only one example was found in our corpus and was characterized by a decrease in nuclear F0 range (3.3 ST). No additional significant consistent changes were noticed.

5. Conclusion

Our analysis showed that Toulmin et al.'s (1984) argument structure can indeed be found in Serbian EFL students' debate speeches, although more attention should be paid by the speakers in their preparation and production. As only 4 out of 21 claims made by 6 speakers were followed by all of the supporting argument structures, it is likely that the majority of the two teams' arguments would be easily refuted in a debating competition or a similar venue, where assessment would be made not only of the truth value and the speakers' presentation skills, but most of all the how well the arguments were constructed and whether they contained all the essential information that would make them plausible to any listener, especially a trained one.

However, despite the fact the most of the presented arguments did not contain the appropriate sequence of supporting structures, the relationship between them could still be observed from an acoustic phonetic perspective, as the intonation patterns found in these stretches of discourse can help present the speech in a way that complex discourse segment relationships and rhetorical devices are easily understood and important information easily separated from the remainder of the discourse. However, there was a difference in intonational properties of argument structures between female and male speakers, as female speakers used both rising pitch accents and high

boundary tones in places where a change in topic was clear, whereas male speakers preferred declarative –L% tones after falling nuclear accents. Initial IPs of claims often did not receive sufficient initial F0 range expansion and were intonationally marked as a continuation of the previous phrase and dependent on its boundary F0 level. This was more related to female than to male speakers, as the second group did produce a mean 7ST range expansion at the beginnings of all argument elements, although differences in numbers varied depending on the preceding boundary tone type.

The analysis of different sequences of argument structures revealed that, apart from the rises and falls in phrase and onset baseline values, few F0 variables regularly achieved significant change although mostly quantitative differences could be found between different sequences.

In summation, the research results we obtained point to the need for additional effort to be made by students in their argument construction, whereas prosodically the areas in which improvement should be made are the choice of nuclear tone types and boundary tones, as well as the variation in F0 properties of IPs. Additional analyses not covered in this research would include the role of pauses and intensity in discourse intonation, as well as a more detailed approach to discourse segments and their relationships within argument structures.

APPENDIX

Transcription conventions

// //	intonational phrase boundaries
UPPERCASE	prominent syllables indicating stressed or salient words
<u>UPPERCASE</u>	nuclear syllable
(hm)	Vocalism
[<i>GROUNDS</i>]	beginning of an argument element

References

- Aristotle. (2007). *On Rhetoric. A theory of civic discourse (2nd edition)*. New York: Oxford University Press.
- Avramović, S. (2008). *Rhetorike techne – veština besedništva i javni nastup*. Beograd: Službeni glasnik, Edicija Pravnog fakulteta Retorika.
- Beaken, M. (2009). Teaching discourse intonation with narrative. *English Language Teaching Journal* 63 (4), 342–352.
- Boersma, P. and D. Weenink. (2013). Praat: Doing phonetics by computer (Version 5.3.48) [Computer program]. Retrieved April 2013 from <http://www.praat.org/>.

- Brazil, D., M. Coulthard, and C. Johns. (1980). *Discourse intonation and language teaching*. London: Longman Group
- Brazil, D. (1975). *Discourse intonation. Discourse analysis monograph no. 1*. Birmingham: ELR.
- Brazil, D. (1985). *The Communicative Value of Intonation in English*. Birmingham: English Language Research, Birmingham University.
- Brazil, D. (1994). *Pronunciation for Advanced Learners of English (Teacher's Book and Student's Book)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Broda-Bahm, K. and D. Kempf. (2004). *Argument and audience: presenting debates in public settings*, New York: The International Debate Education Association.
- Brown, G., K.. Currie and J. Kenworthy. (1980). *Questions of Intonation*. London: Croom Helm.
- Chafe, W. (1994). *Discourse, Consciousness, and Time: The flow and displacement of conscious experience in speaking and writing*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Chapman, M. (2007). Theory and practice of teaching discourse intonation. *ELT Journal* 61(1), 3–11.
- Chun, D. (1998). Signal Analysis Software For Teaching Discourse Intonation. *Language Learning & Technology* 2(1), 61–77.
- Chun, D. (2002). *Discourse Intonation in L2: From Theory and Research to Practice*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Cruttenden, A. (1997). *Intonation (2nd edition)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eemeren, F. H. and R. van Grootendorst. (2004). *A systematic theory of argumentation: The pragma-dialectical approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Freely, A. J. and D. L. Steinberg. (2009). *Argumentation and Debate: Critical Thinking for Reasoned Decision Making (12th edition)*. Boston: Wadsworth Cengage Learning.
- Grosz, B. J. and C. L. Sidner. (1986). Attention, intentions, and the structure of discourse. *Computational Linguistics* 12, 175–204.
- Gussenhoven, C. (2004). *The phonology of tone and intonation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Halliday, M. A. K. (1967). *Intonation and Grammar of British English*. The Hague: Mouton.
- Herman, R. (2000). Phonetic markers of global discourse structures in English. *Journal of Phonetics* 28, 466–493.
- Hirschberg, J. and J. Pierrehumbert. (1986). Intonational Structuring of Discourse. *Proceedings of the 24th Meeting of the Association for Computational Linguistics*, 136–144.
- Johns-Lewis, C. ed. (1986). *Intonation in Discourse*. San Diego: College Hill.
- Levis, J. and L. Pickering. (2004). Teaching Intonation in Discourse Using Speech Visualization Technology. *System* 32(4), 505–524.
- Meany, J. and K. Shuster. (2002). *Art, Argument, and Advocacy: Mastering Parliamentary Debate*. New York: International Debate Education Association.

- Mennen, I. (2006). Phonetic and phonological influences in non-native intonation: An overview for language teachers. In: J. M. Scobbie, I. Mennen, and J. Watson (Eds.), *QMUC Speech Science Research Centre Working Paper WP9 (2006)*.
- Nakatani, C. H. *et al.* (1995). Instructions for annotating discourses. *Tech. Rep. TR-21-95*. Harvard: Center for Research in Computing Technology.
- Paunović, T. and M. Savić. (2009). Discourse Intonation – Making it Work. In S. Komar, and U. Mozetić. (Eds.), *ELOPE*, V, 1-2, Issue *As You Write It: Issues in Literature, Language, and Translation in the Context of Europe in the 21st Century*, Ljubljana: Slovene Association for the Study of English and Department of English, Faculty of Arts, University of Ljubljana, 57–75.
- Paunović, T. (2013). Beginnings, Endings, and the In-betweens: Prosodic Signals of Discourse Topic in English and Serbian. In B. Čubrović & T. Paunović (Eds.) *Focus on English Phonetics*. Cambridge Scholars Publishing: Newcastle upon Tyne.
- Pierrehumbert, J. B. (1980). The phonology and phonetics of English intonation. PhD dissertation, MIT. Published 1988 by Indiana University Linguistics Club.
- Pierrehumbert, J. B. and J. Hirschberg. (1990). The Meaning of Intonational contours in the Interpretation of Discourse. In P. Cohen, J. Morgan, and M. Pollack (Eds), *Intentions in Communication*, MIT Press, Cambridge MA, 271–311.
- Sprague, J. and D. Stuart. (2008). *The Speaker's Handbook (8th edition)*, Thomson Learning.
- Stanojević, O. i S. Avramović. (2003). *Ars Rhetorica: veština besedništva (2. dopunjeno izdanje)*, Beograd: Službeni list SCG.
- Swerts, M., R. Collier and J. Terken. (1994). Prosodic predictors of discourse finality in spontaneous monologues. *Speech Communication* 15, 79–90.
- Swerts, M., Geluykens, R. (1994). Prosody as a marker of information flow in spoken discourse. *Language and Speech*, 37(1), 21–43.
- ‘tHart, J. R. Collier and Cohen, A. (1990). *A perceptual study of intonation: an experimental-phonetic approach to speech melody*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Toulmin, S., R. Rieke and A. Janik. (1984). *An Introduction to Reasoning (2nd edition)*. New York: Macmillan.
- Vaissière, J. (2005). Perception of intonation. In D. B. Pisoni and R. E. Remez (Eds.), *Handbook of Speech Perception*, Oxford: Blackwell, 236–263.
- Van Donzel, M. E. (1997). Perception of discourse boundaries and prominence in spontaneous Dutch speech. *Lund University, Dept. of Linguistics Working Papers* 46, 5–23.
- Venditti, J. J., M. Swerts. (1996). Intonational cues to discourse structure in Japanese. *Proceedings of the Fourth International Conference on Spoken Language Processing*, Philadelphia, 725–728.
- Wennerstrom, A. (2001). *The music of everyday speech: Prosody and discourse analysis*. New York: Oxford University Press.
- Yang, L. (1995). Intonational Structures of Mandarin Discourse. PhD Diss., Georgetown University, Washington D.C.

Александар Пејчић

ГРАНИЦЕ ИНТОНАЦИОНИХ ФРАЗА КАО МАРКЕРИ У АРГУМЕНТАТИВНОМ ДИСКУРСУ ДЕБАТЕ СТУДЕНАТА ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА

Резиме: Овај рад се бави употребом интонације у обележавању структуре аргумента у корпусу 12 излагања у дебати шесторо студената енглеског језика који су похађали дебатни предмет на Департману за англистику Филозофског факултета у Нишу. Тулминов модел аргумента (1958) се користи за одређивање структуре аргумената у говорима, док се акустички фонетички део истраживања састоји од квалитативне анализе интонационих контура у аргументативним изјавама и квантитавне анализе њима припадајућих својстава висине тона у односу на суседне интонационе фразе. Резултати квантитативне анализе 420 интонационих фраза добијених из 12 говора откривају недостатак значајних и доследних варијација својстава висине тона као што је почетни распон фреквенције, док квалитативна анализа показује прекомерно коришћење узлазних нуклеарних тонова и високих граничних тонова у интонационим фразама на границама аргумената, нарочито код женских говорника. Ови резултати указују на то да би студенти енглеског језика у Србији могли имати користи од додатних вежби конструкције аргумената и коришћења прозодијских средстава за њихову сегментацију.

ЈЕДНОДИМЕНЗИОНАЛНОСТ ВРЕМЕНА КАО ФАКТОР ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈЕ ПРИЈЕДЛОГА У ПРЕДМОДЕРНОМ КИНЕСКОМ ЈЕЗИКУ

Сажетак: Овај рад настао је на основу докторске тезе аутора са темом „Грамматикализација приједлога кинеског језика од династија Минг и Ћинг надаље“. У раду се говори о једнодимензионалности времена у кинеској реченици, као фактору који је утицао на процес грамматикализације приједлога у предмодерном кинеском језику периода династија Минг и Ћинг, као и у модерном кинеском језику.

Кључне ријечи: једнодимензионалност времена у кинеској реченици, предмодерни кинески, модерни кинески, грамматикализација приједлога

1. Увод

Кинески језик је током своје дуге историје претрпио многе промјене. Оне су се дешавале по одређеним механизмима и имале одређене узроке. Кинески језик се, у својој историји и развоју, може подијелити на четири главна периода: класични кинески старијег, средњег и новијег периода (тзв. предмодерни период), те модерни кинески. Ванг (1958.)¹ даје сљедећу периодизацију ова четири периода:

1. класични кинески старијег периода, до 3. в. п. н. е.
2. класични кинески средњег периода, од 3. в. п. н. е. до 12. в. н. е.
3. класични кинески новијег периода, односно предмодерни кинески, од 12. до 19.в.
4. модерни кинески језик, од Покрета 4. маја 1919. надаље

У кинеској историјској лингвистици предмодерни кинески се посебно изучава као важан период, који директно претходи модерном кинеском језику, и у којем су формиране многе карактеристике модерног кинеског језика. То је случај и са приједлозима, чије су се многе особине као врсте ријечи формирале баш у предмодерном кинеском.

¹ 王力. 1989. 汉语语法史. 北京: 商务印书馆.

Предмодерни кинески језик представља веома важан период у историји кинеског језика, а период династија Минг (1368–1644) и Ћинг (1644–1911) представљају завршни период предмодерног кинеског и директно претходе модерном кинеском. Тако је много приједлога, као и карактеристика приједлога, као врсте ријечи у модерном кинеском језику, настало у периоду предмодерног кинеског језика, односно баш током династија Минг и Ћинг.

Поменути периоди посебно су занимљиви, јер представљају прелаз између предмодерног и модерног кинеског. Тада се формирају, нестају или се мијењају многе језичке особине у кинеском, карактеристичне и за модерни кинески, па је за њихово разумијевање неопходно познавање језика овог периода, као и разјашњавање промјена које су се у језику десиле. Такође је важно установити правила карактеристична за те промјене, као и узрока који су довели до њиховог настанка. Пошто се у кинеској историјској лингвистици период предмодерног и модерног кинеског језика традиционално строго одвајају, важно је напоменути да тек ако се језик периода династија Минг и Ћинг, заједно са модерним кинеским, сажму у једну цјелину и посматрају као један период у историји кинеског језика, могуће је појаснити и анализирати поменуте проблеме.

1.1. О важности приједлога као врсте ријечи у кинеском језику

Приједлози су у кинеском, као аналитичком језику, важне функционалне, односно, граматичке ријечи, који одређују везе, као и њихову природу, међу појмовима у реченици. Њихова се историја и развој кроз разне периоде кинеског језика доста изучава, кроз семантичку, синтаксичку и прагматичку функцију коју они имају у кинеском језику. Стога је један од важних проблема којима се кинеска историјска лингвистика бави, да објасни узроке и механизме тих промјена. О важности приједлога у кинеском језику, Ма Беи Ћиа (2002.)² каже: „Језик, као средство мишљења и комуникације, мора бити у могућности да, одговарајућом врстом ријечи, изрази објективну везу међу појмовима у датој реченици, а приједлози у кинеском језику управо имају ту функцију“.

Као такви, приједлози у кинеском језику имају веома важну улогу, што се може видјети кроз проучавање и анализу приједлога у различитим периодима историје кинеског језика. Њихово изучавање одувјек је у лингвистици имало своје важно мјесто. Анализа значења приједлога, њихово поријекло, развој, промјене значења, функција у реченици, као и подјела приједлога само су неки од проблема који су се у кинеској лингвистици изучавали, било да се радило о класичном, или модерном кинеском језику.

1.2. Кинеска историјска лингвистика и истраживања о приједлозима

Када говоримо о кинеској историјској лингвистици, може се примјетити да се она традиционално бавила настанком, поријеклом и развојем појединих

² 马加. 2002. 近代汉语介词. 北京: 中华书局. 第1页.

ријечи, а мање систематским анализама врста ријечи или језичких феномена у кинеском језику, па је тако студија о настанку и развоју појединих приједлога много, док о приједлозима као врсти ријечи и њиховим особинама, граматикализацији приједлога, њеним механизмима и узроцима не постоји довољно објављених радова. Тако традиционални рјечници и граматике, као што су „Ерја“, „Гуангја“, као и књига о значењу, поријеклу и изговору кинеских карактера „Шуо Вен Ђие з“ представљају поједине приједлоге, њихова значења, те како су се она мијењала у различитим периодима историје кинеског језика. Традиционално су приједлози класификовани само као „неправе ријечи“, заједно са свим осталим неправим ријечима, без јасног издвајања приједлога као врсте ријечи. Тек је Ма Ђиен Џонг (1898)³ увео термин приједлози, и дефинисао их као „врсту ријечи која повезује праве ријечи у реченици“. Такође, он даје прву детаљну анализу појединих приједлога у класичном кинеском језику, њихових значења, употребе у реченици, са многобројним примјерима из језичких материјала. Његов рад наставили су каснији лингвистичари, међу њима и Чен Ченг З (1922), Јанг Шу Да (1923)⁴ и остали, који осим што се међу првима баве приједлозима као самосталном врстом ријечи у модерном кинеском језику, по први пут утврђују и неке остале врсте ријечи и постављају темеље модерној кинеској граматици, каква се изучава и данас. Такође, у овом периоду настају студије о формирању, поријеклу и развоју приједлога и ту се издваја Ли Јин Си (1924)⁵ који поставља темеље граматике модерног кинеског језика и по први пут анализира приједлоге и њихову употребу у модерном кинеском језику. Приједлозима (али и другим врстама ријечи, често их дефинишући по први пут у модерном кинеском језику) се након њега баве и Јанг Шу Да (1923), Ли Шу Сјанг (1942–1944), Ванг Ли (1954), Џао Јуен Рен (1968)⁶ и многи други.

Ченг Сјанг Ђинг (1992)⁷ је први систематски обрадио приједлоге као врсту ријечи у предмодерном кинеском језику, фокусирајући се на период династија Сонг (960–1279), Јуен (1271–1368) и Минг (1368–1644), и даје њихову детаљну анализу са семантичког и синтаксичког аспекта. Он први пут анализира неке од проблема граматикализације приједлога, те даје начине и могућности анализе настанка и развоја приједлога.

Група аутора (1992) даје детаљну анализу граматикализације приједлога од глагола, у предмодерном кинеском, са становишта историјске лингвистике. Фенг Чун Тиен (2000) даје подјелу и анализу употребе приједлога предмодерног

³ 马建忠. 1983. 马氏文通. 北京: 商务印书馆, 第246页.

⁴ 陈承泽. 1922. 国语法草创. 北京: 商务印书馆.
杨树达. 1984. 高等国语法. 北京: 商务印书馆.

⁵ 黎锦熙. 1992. 新著国语法. 北京: 商务印书馆.

⁶ 杨树达. 1984. 高等国语法. 北京: 商务印书馆.
吕叔湘. 1983. 中国语法要略. 北京: 商务印书馆.
王力. 1989. 汉语语法史. 北京: 商务印书馆.

Chao, Yuen Ren. 1968. *A grammar of spoken Chinese*. Berkeley: University of California Press.

⁷ 程湘清. 1992. 宋元明汉语研究. 济南: 山东教育出版社.

кинеског језика. Ву Фу Сјанг (2006)⁸ представља низ конкретних ријечи и тако објашњава језичке промјене, као и граматикализацију правих у неправне ријечи. Ту је и, међу споменутиим студијама за наш рад најбитнија, већ споменута, Ма Беи Ђиа која је представила употребу приједлога у предмодерном кинеском језику, те објаснила настанак, развој и промјену преко 100 приједлога у кинеском језику, бавећи се, притом, и семантичком анализом употребе приједлога у различитим периодима историје кинеског језика. Доста аутора је дало детаљне анализе приједлога и њихове употребе у појединим дјелима, као представницима одређеног историјског периода у историји језика, као што је то случај са дјелима која својим језиком престављају говорни језик типичан за одређени период, у нашем случају предмодерни кинески. Таква истраживања и анализе нам помажу да дубље и боље разумијемо употребу приједлога у одређеном периоду, али исто тако представљају неопходну основу за даље анализе промјена, односно граматикализације приједлога, као и њихових механизма и узрока. Лиу Џ, Јианг Лан Шенг, Баи Веи Гуо (1992) дају детаљну анализу поријекла и развоја неправних ријечи у предмодерном кинеском језику, међу њима и неких приједлога, за које утврђују да настају од глагола, што се касније потврђује као тачно за готово све приједлоге. Гуо Тие Лианг (1997, 1998, 1999) утврђује настанак, поријекло и развој низа приједлога. Чен Ченг Лаи (2002)⁹ први пут износи промјену позиције глагола у фрази или реченици као фактору промјене и граматикализације глагола у приједлоге, те издваја правила граматикализације приједлога. Многи лингвистичари, попут Ма Беи Ђиа (2002), Тиен Чун Лаи (2007) и Леи Донг Пинг (2006)¹⁰, бавећи се проблемом разлике и категоризације глагола и приједлога као врста ријечи, дају одговоре на питања о поријеклу и развоју приједлога. Такође, многи по први пута систематизују и дају детаљне анализе досадашњих истраживања о појединим приједлозима. Ту се издвајају Шао Ји (2004), Ву Ђин Хуа (2005), Су Чао Хонг и Ху Ши Вен (2007), те Ли Де Пенг (2008)¹¹ итд. Тако настају основе које почињу, и треба да наставе да служе као подлога за наставак анализа и систематизација употребе, поријекла и развоја приједлога у разним периодима историје кинеског језика, те кроз дијахронијску анализу, представе и анализирају узроке и механизме ових промјена, те њихова могућа правила и законитости.

⁸ 刘坚, 江蓝生, 白维国等. 1992. 近代汉语虚词研究. 北京: 语文出版社.

冯春田. 2000. 近代汉语语法研究. 济南: 山东教育出版社.

吴福祥. 2006. 语法化与汉语历史语法研究. 合肥: 安徽教育出版社.

⁹ 陈昌来. 2002. 介词与介引功能. 第1版. 合肥: 安徽教育出版社.

¹⁰ 马贝加. 2002. 近代汉语介词. 北京: 中华书局.

田春来. 2007. 也谈处所介词“著”的来源. 浙江师范大学学报. 年第4期.

雷冬平. 2008. 近代汉语常用双音虚词演变研究及认知分析. 北京: 中国社会科学出版社.

¹¹ 邵宜. 2004. 近代汉语介词“望”的形成及与“往”之比较. 暨南大学学报. 第5期.

吴金花. 2005. 处所介词“到”的产生. 福建师范大学学报. 第4期.

吴金花. 2006. 汉语介词词化动因考察. 福建师范大学学报. 第5期.

吴金花. 2005. 汉语动词介词化动因考察. 福建师范大学学报. 第5期.

徐朝红, 胡, 世文. 2007. 介词“寻”的产生和发展. 湘潭师范学院学报. 第3期.

李德鹏. 2008. 介词“关于”的形成. 邢台职业技术学院学报. 第6期.

Од радова о приједлозима у модерном кинеском језику, издваја се Ђин Чанг Ђи (1996), који даје прву самосталну анализу приједлога и њихове употребе у кинеском језику; Ли Шу Сјанг (1999) са различитих аспеката анализира предлошке фразе, те њихову структуру и подјелу, а Чен Ченг Лаи (2002) даје нову дефиницију приједлога као врсте ријечи која повезује предикат са осталим ријечима у реченици, те одређује природу те везе. Он, такође, условљава подјелу приједлога њиховом анализом са три аспекта: семантике, синтаксе и прагматике. Џанг Ванг Си (2006) се, такође, бави питањем поријекла и развоја приједлога. Лиу Дан Ђинг (2003)¹² први представља лингвистику у Кини, примјењујући њене концепте на кинески језик.

Нова сазнања потпуно су измијенила истраживања о приједлозима и предлошким фразама, указујући на важност времена, цјеловитости информације, њене логичке структуре и повезаности дијелова информације у цјелину, те утицај ових фактора на положај приједлога у реченици. Овим се објашњава промјена која се може приметијети у периоду Ђин династије (220–206. г. п. н. е.), када говоримо о реду ријечи у реченици, и положају приједлога у односу на глагол (у најстаријем периоду класичног кинеског приједлози су у реченици могли да се нађу и иза глагола, што касније није био случај). Џанг Ванг Си (2006)¹³ износи нову теорију према којој је процес настајања приједлога од глагола бесконачан. Може се приметијети да је питање поријекла, настанка, развоја, промјена, граматикализације приједлога доста присутно у кинеској историјској лингвистици. Овим питањима, као и проблемима дефиниције, карактеристика и функција приједлога, те дефинисањем критеријума за разликовање приједлога од глагола (од којих је велика већина приједлога настала у кинеском језику), данас се баве многи кинески лингвистичари, док је анализа датих проблема са аспекта историјске лингвистике посебно интересантно. До сада сакупљена знања драгоцјена су у будућим анализама приједлога, посебно када се говори о граматикализацији приједлога, те узроцима, механизмима и правилима овог процеса.

Донедавно, сва су истраживања приједлога била синтаксичка и лингвистичари су се веома мало бавили семантиком приједлога. Тек је Ма Беи Ђиа (2002) анализирала приједлоге користећи „теорију о три равни“ (семантичка, синтаксичка и прагматичка), док је Чен Ченг Лаи (2002)¹⁴ користио теорију „семантичких падежа“, према којој се падеж ријечи може одредити на основу семантичке везе глагола са одређеним појмом у реченици на коју дата ријеч указује. Ова истраживања такође су била веома важна као теоријска основа наше анализе.

¹² 金昌吉. 1996. 汉语介词和介词短语. 北京: 南开大学出版社.

吕叔湘. 1999. 现代汉语八百词. 北京: 商务印书馆.

陈昌来. 2002. 介词与介引功能. 合肥: 安徽教育出版社.

刘丹青. 2003. 语序类型学与介词理论. 上海: 商务印书馆.

¹³ 张旺熹. 2006. 汉语句法的认知结构研究. 北京: 北京大学出版社

¹⁴ 马贝加. 2002. 介词与介引功能. 第1版. 合肥: 安徽教育出版社.

Такође, до сада објављеним студијама и радовима недостаје систематичност, и квалитетна анализа која би промјене приједлога објаснила на нивоу врсте ријечи и дала анализу и систематизацију граматикализације приједлога, као и њених механизма и узрока. На овај проблем указао је још Ванг Ли, а и многи каснији кинески лингвистичари. Разлог томе је што су ти механизми и узроци промјена тешко видљиви јер су приједлози, као врста ријечи, подложни честим и веома брзим промјенама. Исто тако, било је потребно прво урадити појединачне анализе, било приједлога или појединих периода у историји кинеског језика, да би се могло приступити анализи промјена на нивоу врсте ријечи, која притом укључује и поређење више периода у историји језика, као и анализу правила и законитости тих промјена. Због свега наведеног, идући би задатак кинеске историјске лингвистике био да се позабави овим проблемима: како су приједлози настали, како су се развијали, како и зашто им се мијењало значење, зашто су престали да се користе, као и да на систематичан начин да анализу датих проблема, тј. одреди механизме, законитости и правила датих процеса. Када говоримо о поменутих проблемима везаним за приједлоге у модерном кинеском, ту нам такође помаже предмодерни кинески, јер је то период када је настало много приједлога, као и особина приједлога као врсте ријечи, у облику у којем се користе у модерном кинеском.

Када говоримо о анализи приједлога везаној за одређен период, треба имати у виду да је вријеме у којем једно такво истраживање може бити спроведено, итекако утиче на обим једне такве анализе, а тиме и на њену свеобухватност. У идеалним условима, она би била потпуна, међутим, веома често, због објективних разлога, могуће је направити само пресјек, односно, анализу засновану на најчешћим примјерима који представљају основу и грађу оваквих истраживања. Тако је за анализу једне врсте ријечи везане за одређени период често потребно изабрати најфреквентније ријечи, са њиховим најчешћим значењима, те оним које су настале или престале да се користе у датом периоду, или су неке њихове карактеристике битне за представљање и анализу неког језичког феномена. Ђианг Шао Ју (2005) је рекао: „Када се говори о битним карактеристикама одређене врсте ријечи у одређеном периоду историје језика, важно је бирати ријечи које су честе по употреби, или веома ријетко. За предмодерни кинески карактеристично је да се многе фреквентне ријечи из тог периода настављају користити у модерном кинеском“.¹⁵ Овај критеријум слиједили смо и ми при бирању приједлога које ћемо обухватити анализом процеса граматикализације, као и фактора који су утицали на њу, међу којима се издваја фактор једнодимензионалност времена у кинеској реченици, који је био један од утицаја на процес граматикализације приједлога, и који се анализира у овом раду. Приједлози који су обухваћени том анализом, јесу они који су настали у периодима династија Минг и Ћинг, веома чести у језичким материјалима репрезентативним за језик ових периода. Ту су, такође, приједлози који су претр-

¹⁵ 蒋绍愚. 2005. 近代汉语研究概要. 北京: 北京大学出版社.

пјели неке веће или битније промјене. Осим језичких материјала карактеристичних и репрезентативних за дати период, постоје и анализе употребе приједлога у неким од датих материјала, са детаљним статистикама о фреквентности употребе датих приједлога. Само под условом постојања поменутих извора, било је могуће извршити анализу, поређење и систематизацију промјена које су се десиле са приједлозима, или настанка нових приједлога, као и њиховог нестанка, односно престајања употребе дате ријечи у предлошком значењу, те објаснити њихове механизме, правила, као и узроке. Приједлози који нису претрпјели неке веће промјене и наставили да се користе у старом облику, нису били обухваћени овом анализом.

2. Приједлози у предмодерном кинеском периода минг и Ћинг династија те модерном кинеском

Када поредимо приједлоге у предмодерном (за вријеме династија Минг и Ћинг) и модерном кинеском језику, могу се уочити одређене разлике: промјена у семантичкој функцији, настанак нових и престанак употребе неких приједлога. Поменуте разлике садрже сљедеће аспекте промјене:

1. семантичка функција се промијенила тако да јој се обим повећао: приједлог „赶“ (значање: „до“) током династије Минг указује на тренутно дешавање глаголске радње, док за вријеме династије Ћинг указује и на завршетак глаголске радње; „依“ („по, према“) у периоду династије Минг указује на основу дешавања глаголске радње, да би до периода модерног кинеског имао проширено значење, тј. указивао и на угао посматрања; „打“ („од“) током Минга указује на полазну тачку (у простору) дешавања глаголске радње, те њен правац, тј. везана је уз просторно значење, да би до династије Ћинг указивао и на вријеме дешавања глаголске радње.

2. семантичка функција се промијенила тако да јој се обим смањило: „把“ у Мингу указује на мјесто, објекат и средство вршења или дешавања глаголске радње, да би за династије Ћинг указивао само на објекат глаголске радње, функција која се задржала и у модерном кинеском); приједлог „自“ у периоду династије Минг указује на мјесто – почетак, ток и правац глаголске радње у простору, као и на вријеме, да би до модерног кинеског указивала само на почетак и правац глаголске радње у простору, те вријеме.

3. настали су нови приједлози (углавном од глагола): приједлози „叫“ и „让“ (указују на објекат радње), „赶到“ („када“), „对于“ („према, о“), „自打“ („од“), као и приједлози са суфиксима „着“ (указује на радњу која траје) и „了“ (указује на завршену радњу): „朝着“ („према, ка“), „乘着“ („кроз“), „朝了“ („према“), „依了“ („на основу“) итд.

4. приједлози који потпуно престају да се користе, тј. дате ријечи су изгубиле функцију приједлога: „去“ (у предмодерном кинеском „оду, на, ка, према, до“, у модерном кинеском је то глагол са значењем „ићи“), „吃“ (у предмо-

дерном кинеском „од“, у модерном кинеском она је глагол са значењем „јести“, док јој се предлошка употреба губи), „共“ (у предмодерном кинеском „са, и“, у модерном кинеском је то глагол, са значењем „дијелити“ и придјев у значењу „заједнички“) итд.

Такође треба напоменути да од више подјела приједлога које у кинеској лингвистици постоје, а базирани су на значењу приједлога, односно њиховим семантичким функцијама, држали смо се дефиниције приједлога коју је дао Чен Ченг Лаи, а према којој приједлози „одређују везу и однос појмова у реченици са њеним глаголом, као и природу тих односа“¹⁶, и подјелом приједлога, која произилази из дате дефиниције. Тако смо приједлоге подијелили на шест врста, тј. на оне који указују на мјесто, вријеме, објекат, начин, узрок-разлог и обим.

3. Једнодимензионалност времена у кинеској реченици као фактор граматикализације приједлога

Када говоримо о разликама у семантичким функцијама у предмодерном (ограничавајући се на периоде династија Минг и Ћинг) и модерном кинеском језику, можемо издвојити сљедеће аспекте промјена: механизме промјена, њихове законитости и правила, као и факторе који су на њих утицали. Такав је и фактор једнодимензионалност времена у кинеској реченици, на коју је прво указао Ше Ју Џе (2001)¹⁷, а који је имао велик утицај у процесу граматикализације приједлога у кинеском језику.

Грамматикализација је, у кинеској лингвистици, релативно ново, али, веома интересно и све више популарно подручје интересовања и истраживања. Лие Хуи Ђуан (1987)¹⁸ је формулисао правило: „Грамматикализација ријечи треба да користи семантику да би објаснила своју основу, а синтаксу да би објаснила пут, и начин. Ријеч, на свом путу граматикализације од правих ка неправим ријечима, најчешће подлијеже одређеним правилима, као што је промјена функције ријечи у реченици“. Лиу Џ и група аутора (1995)¹⁹, као и многи други кинески лингвистичари се слажу да су семантика и синтакса објашњење за граматикализацију, формулишући то кроз три фактора граматикализације: промјена значења ријечи, функције ријечи у реченици, те контекста у којем се ријеч користи. Ш Ју Џ овоме додаје и једнодимензионалност времена као фактор граматикализације ријечи.

Од многих фактора који су утицали на процес граматикализације ријечи у кинеском језику, ми бисмо као оне важне, за граматикализацију и семантичке

¹⁶ 陈昌来. 2002. 介词与介引功能. 第1版. 合肥: 安徽教育出版社.

¹⁷ 石毓智、李讷. 2001. 汉语语法化的历程——形态句法发展的动因和机制. 北京大学出版社. 第379页.

¹⁸ 解惠全. 1987. 谈实词的虚化. 语言研究论丛. 第四辑. 南开大学出版社.

¹⁹ 刘贤. 1995. 等论秀发汉语词汇语法化的若干因素. 中国语文. 第3期.

промјене приједлога у периоду династија Минг и Ћинг, те модерном кинеском језику, издвојили сљедеће: семантички, синтаксички и когнитивни фактор граматикализације приједлога.

3.1. Семантички фактор граматикализације приједлога

Јанг Ђиан Гуо (1993.)²⁰ о семантичком фактору граматикализације промјене каже: „Гледано из перспективе историјске лингвистике, семантичка промјена увијек долази уз смањење, или повећање обима значења једне категорије ријечи“. Овај фактор обухвата апстракцију значења ријечи и тзв. ланчану промјену. Апстракција ријечи односи се на процес мијењања њеног значења из конкретног у апстрактно, чиме се обим њених значења проширује. Промјена у значењу једне ријечи може довести до синтаксичке промјене када говоримо о функцији ријечи у реченици. Синтаксичка промјена затим доводи до појаве нове врсте ријечи, нпр. од глагола „叫“ („звати, именовати“) на тај начин је настао приједлог „叫“ (указује на предмет радње или објекат у реченици). Други процес карактеристичан за промјену приједлога и њиховог значења, јесте ланчана промјена, о којој Су Ђиа Лу (1987) каже: „Проширење значења једне ријечи увијек са собом доноси повећање обима употребе ријечи, што утиче да се обим сличних, или са датом ријечи на одређен начин повезаних, ријечи, такође повећава, али, исто тако, да се ријечи које са датом у одређеним, устаљеним конструкцијама у реченици често долазе заједно, односно након дате ријечи, такође мијењају, тј. да им се обим употребе повећава, а значење проширује“.²¹ Код приједлога, као једне категорије ријечи ова промјена је међусобно условљена, као што је то случај са приједлогом „依“ (са значењем „на основу“) који је настао ланчаном промјеном, под утицајем настанка једног другог приједлога, односно, „凭“ (исто значење као „依“).

3.2. Синтаксички фактор граматикализације приједлога

Овај фактор односи се на промјену функције ријечи у реченици и реда ријечи у реченици. Промјена реда ријечи у реченици, односно функције једне ријечи у конструкцији главни су предуслови промјене приједлога и граматикализације глагола у приједлоге. По ријечима Јие Хуи Ђуана, „велики број неправих ријечи, у кинеском је језику настао од правих ријечи, највећи број од глагола и придјева“²² када би се њихова функција, из примарне (предикат), мијењала у секундарну, односно, допунску функцију (као што је атрибутивна, прилошка одредба или допуна у реченици). Другим ријечима, граматикализација праве ријечи у неправу условљена је тиме да та ријеч има одређену функцију у реченици, нпр. прилошке одредбе или допуне, и тек тада се испуњавају услови да

20 杨建国. 1993. 近代汉语引论. 合肥: 黄山书社.

21 许嘉璐. 1987. 论同步引申. 中国语文. 第1期.

22 解惠全. 1987. 谈实词的虚化. 语言研究论丛. 第四辑. 南开大学出版社.

се она граматикализује у неправу ријеч. Ако би дата ријеч у реченици вршила функцију нпр. предиката, највјероватније не би подлегла процесу граматикализације. Када одређен глагол постаје по својој важности секундаран, а примарно значење у реченици преузима неки други глагол, остварује се услов да се тај секундарни глагол може граматикализовати. Примјер за то је глагол „待“ који би у комбинацији са другим глаголом у реченици, када би овај по свом значењу и важности у реченици преузео примарну улогу, постајао секундаран, мијењао функцију из предиката у прилошку одредбу и напokon се граматикализовао у приједлог који указује на вријеме.

Када говоримо о реду ријечи у реченици, у кинеским реченицама субјекат је одувијек претходио глаголу, а објекат је долазио након глагола; тако је у класичном и у модерном кинеском језику. Међутим, када говоримо у приједлозима, од кинеског језика најстаријег периода, међу изворима прије и након династије Ћин, можемо уочити једну велику промјену, а то је да су у првом периоду приједлози у реченици долазили након глагола, а затим се то промијенило – они почињу да претходе глаголима. Када је велики број приједлога и предлошких конструкција прешао испред глагола, то би утицало да друге ријечи које се нађу испред глагола мијењају функцију из предиката у нпр. прилошку одредбу. Ако би оне и саме биле глаголи, стекла би се могућност да се и они граматикализују у приједлоге. Примјер за то је приједлог „把“ који је настао од глагола „把“ са значењем „понијети, узети“, који би се често нашао испред других глагола, а иза предлошке конструкције, па би се остварио услов да се он граматикализује у приједлог који указује на објекат глаголе радње. Ова промјена имала је велики утицај на развој приједлога у кинеском језику.

3.3. Когнитивни фактор граматикализације приједлога

Овај фактор односи се на метафорички механизам. Ху Џуанг (2004)²³ је примијетио да са становишта когнитивне лингвистике, људска перцепција слиједи процес „од простора ка времену“, и „од материјалног ка апстрактном“: „Метафорички механизам услов је промјене језика“. Граматикализација као процес уско је повезана са метафоричким механизмом. Примјери за то су приједлози „靠“ (значење: „на основу“) који означава основу, и приједлог „打“ (значење: „од“) са временским значењем. За настанак ових приједлога пресудан је фактор метафоричког механизма.

3.4. Фактор „једнодимензионалности времена“ у кинеској реченици

Као што можемо видјети, у предмодерном кинеском настаје читав низ приједлога са суфиксима „着“ и „了“: „朝着“ (значење: „ка, према“), „乘着“ (значење: „по“), „朝了“ (значење: „према, ка“), „依了“ (значење: „по, на основу“) итд. Међу многим разлозима ланчаног настанка низа оваквих приједлога,

²³ 胡壮麟. 2004. 认知隐喻学. 北京大学出版社. 第5页.

је и једнодимензионалност времена у кинеској реченици, за коју Ш Ју Џ (2001) каже: „Протицање времена може се перципирати и мјерити само кроз покрет, кретање и промјену. Оно од прошлости, преко садашњости, до будућности 'тече' у једној димензији, и при процјени, рачунању времена, ако се истовремено деси више промјена, и кретања, треба међу њима изабрати једно, да би се извршила процјена протеклог времена. Ово правило се, у језику, може видјети на сљедећи начин: ако реченица садржи више глагола који се дешавају у истом времену, само један може, у реченици, носити морфосинтаксичке ознаке датог временског периода или тренутка“.²⁴ Према томе, само глагол који носи морфосинтаксичке ознаку времена у којем се глаголска радња дешава, може служити као тзв. примарни глагол, док сви остали глаголи могу служити само као тзв. секундарни глаголи у реченици. На тај начин, остварују се услови да би се приједлози могли граматикализовати. Ово је, такође, један од узрока настанка приједлога са суфиксима „ц“ и „л“, баш у Минг и Ћинг периоду. Приједлози су, веома, често, настали од секундарних глагола, оних који су престали морфосинтаксичким одликама, да указују на вријеме дешавања глаголске радње, и постепено се мијењали у приједлоге, који не могу да врше ту функцију, и не могу да иза себе носе аспектуалне рјечце (као што могу глаголи у кинеском језику), па оне постепено постају суфикси. Примјер за то је приједлог „цао ц“ („према“):

1. 过迁挣脱不开, 心中忿怒, 提起拳头, 照着小四心窝里便打。(《醒世恒言》第十七卷, 222. стр.)²⁵
2. Превод: Није могао да се ослободи, и љутито је подигао песницу, ударивши свом снагом.
3. 在井旁掇起一块大石头来, 照着井中叫声: “下去!” (《二刻拍案惊奇》第二十五卷, 297. стр.)

Превод: Узео је један камен поред бунара, и повикао (у бунар): Силази!

У примјерима 1. и 2. „照着“ са тзв. примарним глаголом иза њега („打“ у првој и „叫“, у другој реченици) има посебну везу истовремености, те се тако може рећи „照着井中叫声“ и „照井中叫着声“, али, не и „照着井中叫着“, јер само један глагол може бити примаран, и као такав иза себе носити аспектуалну рјечцу „着“. Наиме, само примарни глагол означава вријеме дешавања глаголске радње, у датим примјерима, „打“ и „叫“. На тај начин постаје могуће да се „照着“ као секундарни глагол постепено граматикализује и преузима функцију приједлога.

На који начин приједлози са „了“ одговарају теорији о једнодимензионалности времена у кинеској реченици? „了“ као аспектуална рјечца указује на завршену радњу, па је глагол са аспектуалном рјечцом „了“ могао ући у реченице са примарним глаголима који указују на вријеме дешавања глаголске радње, јер

²⁴ 石毓智. 2001. 语法的形式和理据. 南昌: 江西教育出版社.

²⁵ Истачкано подебљање указује на глагол граматикализован у приједлог; подебљан и подвучен је тзв. примарни глагол у реченици, који указује на временску димензију глаголске радње.

би се радња на коју указује приједлог са „了“ завршила прије глаголске радње на коју би указивао сам примарни глагол. Значи, говоримо о глаголским радњама, гдје једна претходи другој, односно, онај глагол са аспектуалном рјечцом претходи, временски, глаголу иза њега. На тај начин, глагол са аспектуалном рјечцом „了“ постаје секундаран глагол, и стварају се услови за његову граматикализацију. Примјери:

1. 那炳文在旁边回了四拜，即下堂朝了元帅及诸将军拜谢了，依旧上堂，换着一身缟素便服，朝着父亲神像，拜了又哭，哭了又拜。（《英烈传》第五十七回,217.стр.)

Превод: Тај Бинг Вен се, стајавши са стране, поклонио четири пута, и при изласку из хале, захвалио се команданту и генералу, и као и увијек, на уласку у халу, пресвукао се у бијелу одјећу за јутарњу жалост, и поклонивши се статуи оца, клањао се и плакао, плакао и клањао се.

2. 见了狄希陈在那里溺尿，那闺女朝了庭内说道：“娘，你来看！不知谁家的学生朝了我溺尿！”（《醒世姻缘传》第三十七回，479.стр.)

Превод: Видјевши Ди Си Чена како мокри на том мјесту, та жена је, окренувши се ка дворишту, рекла: „Дјевојко, дођи ово да видиш! Чији ли су ово ученици када овако преда мном врше нужду!“

У примјерима се може видјети да код ова два глагола један претходи, а други слиједи, временски, другом, па се тако у примјеру 1. Бинг Вен прво окреће ка команданту и генералу, а затим им се клања. Такође, један глагол преузима улогу тзв. примарног глагола, чиме се остварује могућност да се онај секундарни, граматикализује.

3. Закључак

Узроци промјена у историји и развоју језика, веома су разнолики и многобројни, а такав је случај и са граматикализацијом приједлога, која подилази, и одвија се под утицајем одређених механизма и правила, и условљена је одређеним узроцима. По датим се примјерима може видјети како се одвијала та промјена, односно, граматикализација приједлога, у реченици, и којим механизмом је била условљена та промјена. На овај начин настао је велики број приједлога, који се користе и у модерном кинеском.

Литература

- Chao, Yuen Ren. 1968. *A grammar of spoken Chinese*. Berkeley: University of California Press.
- 陈昌来. 2002. 介词与介引功能. 第1版. 合肥: 安徽教育出版社.
- 陈承泽. 1922. 国文法草创. 北京: 商务印书馆.
- 程湘清. 1992. 宋元明汉语研究. 济南: 山东教育出版社.
- 冯春田. 2000. 近代汉语语法研究. 济南: 山东教育出版社.
- 胡壮麟. 2004. 认知隐喻学. 北京大学出版社.
- 蒋绍愚. 2005. 近代汉语研究概要. 北京: 北京大学出版社.
- 解惠全. 1987. 谈实词的虚化. 语言研究论丛. 第四辑. 南开大学出版社.
- 金昌吉. 1996. 汉语介词和介词短语. 北京: 南开大学出版社.
- 雷冬平. 2008. 近代汉语常用双音虚词演变研究及认知分析. 北京: 中国社会科学出版社
- 黎锦熙. 1992. 新著国语文法. 北京: 商务印书馆.
- 刘丹青. 2003. 语序类型学与介词理论. 上海: 商务印书馆.
- 吕叔湘. 1983. 中国文法要略. 北京: 商务印书馆.
- 吕叔湘. 1999. 现代汉语八百词. 北京: 商务印书馆.
- 马贝加. 2002. 近代汉语介词. 第1版. 北京: 中华书局.
- 马建忠. 1983. 马氏文通. 北京: 商务印书馆.
- 石毓智. 2000. 语法的认知语义基础. 南昌: 江西教育出版社.
- 石毓智. 2001. 语法的形式和理据. 南昌: 江西教育出版社.
- 石毓智. 2006. 语法化的动因与机制. 北京: 北京大学出版社.
- 石毓智, 李讷. 2001. 汉语语法化的历程. 北京: 北京大学出版社.
- 王力. 1989. 汉语语法史. 北京: 商务印书馆.
- 吴福祥. 2006. 语法化与汉语历史语法研究. 合肥: 安徽教育出版社.
- 杨建国. 1993. 近代汉语引论. 合肥: 黄山书社.
- 杨树达. 1984. 高等国文法. 北京: 商务印书馆.
- 张旺熹. 2006. 汉语句法的认知结构研究. 北京: 北京大学出版社.
- 石毓智、李讷. 2001. 汉语语法化的历程——形态句法发展的动因和机制. 北京大学出版社. 第379页.
- 刘坚, 江蓝生, 白维国等. 1992. 近代汉语虚词研究. 北京: 语文出版社.
- 陈昌来. 2002. 汉语介词的发展历程和虚化机制. 柳州职业技术学院学报. 第3期.
- 李德鹏. 2008. 介词“关于”的形成. 邢台职业技术学院学报. 第6期.
- 刘贤. 1995. 等论秀发汉语词汇语法化的若干因素. 中国语文. 第3期.
- 邵宜. 2004. 近代汉语介词“望”的形成及与“往”之比较. 暨南大学学报. 第5期.
- 田春来. 2007. 也谈处所介词“著”的来源. 浙江师范大学学报. 年第4期.
- 吴金花. 2005. 处所介词“到”的产生. 福建师范大学学报. 第4期.

- 吴金花. 2006. 汉语介词词化动因考察. 福建师范大学学报. 第5期.
吴金花. 2005. 汉语动词介词化动因考察. 福建师范大学学报. 第5期.
许嘉璐. 1987. 论同步引申. 中国语文. 第1期.
徐朝红, 胡, 世文. 2007. 介词“寻”的产生和发展. 湘潭师范学院学报. 第3期.
于江. 1996. 虚词“与、及、并、和”的历史发展. 上海大学学报. 第1期.

Извори

- [明] 冯梦龙. 2009. 醒世恒言. 北京: 中华书局.
[明] 凌梦初编著. 2009. 二刻拍案惊奇. 北京: 中华书局.
[清] 西周生辑著, 李国庆校注. 2005. 醒世姻缘传. 北京: 中华书局.
[明] 郭勋著, 赵景深, 杜浩铭校注. 1981. 英烈传. 上海: 上海古籍出版社.

Bojana Pavlović

TIME AS ONE DIMENSION AS THE INFLUENCE ON GRAMMATICALIZATION OF PREPOSITIONS IN PREMODERN CHINESE LANGUAGE

Summary: This paper was based on doctoral thesis of the author with the topic „Grammaticalization of Prepositions from period of Ming and Qing dynasties onward“. The paper explains and analyses time as one dimension as the influence on grammaticalization process from period of Ming and Qing dynasties, as well as in the modern Chinese language.

TEORIJSKE OSNOVE U ANALIZI DISKURSA I PRAGMATICI KOD FRANKOFONIH LINGVISTA

Sažetak: Analiza diskursa i pragmatika danas imaju praktičnu primenu u mnogim oblastima kao što su: analiza političkih govora, analiza medija, analiza pravnog, poslovnog ili ekonomskog diskursa, didaktika jezika za posebne namene itd. Za proučavanje ovih oblasti neophodno je osvrnuti se na prethodna istraživanja iz domena analize diskursa ili pragmatike. Iz tog razloga ove discipline i danas zanimaju različite teoretičare, lingviste, sociologe, politologe, psihologe, antropologe, filozofe u mnogim zemljama. Cilj ovog rada je da ponudi kritički osvrt na istorijski razvoj analize diskursa kod frankofonih lingvista, kao i prikaz teorijskih osnova različitih pristupa u ovim disciplinama. Kvalitativnom metodom poređiće se različiti pristupi u različitim vremenskim periodima, prema različitim uticajima i karakteristikama.

Ključne reči: analiza diskursa, pragmatika, frankofoni lingvisti, teorije i pristupi

1. Uvod

Analiza diskursa (AD¹) je kvantitativni i kvalitativni multidisciplinarni pristup proučavanju konteksta i sadržaja usmenog i pisanog govora. To je metodološki pristup humanističkih i društvenih nauka, a polje proučavanja može se naći u lingvistici, komunikaciji, sociologiji, psihologiji, filozofiji, informatici, didaktici itd. AD je korišćenje jezičkih elemenata u svrhu postizanja interakcijskih, društvenih, političkih ili kulturnih ciljeva (Charaudeau et Maingueneau, 2002: 41–45). Opis jezika ne može da bude valjan „ako se ne uzme u obzir bar neki od efekata koji se ostvaruju kroz njegovu upotrebu (Dikro i Todorov, 1987a: 168). Pragmatika je živa interdisciplinarna nauka čiji se koreni nalaze u radovima Džejmsa (James) i Persa (Pers). AD i pragmatika su tesno povezane discipline po pitanju interpretacije iskaza u kontekstu.

AD počinje da se razvija šezdesetih godina u SAD, Velikoj Britaniji i Francuskoj u različitim naučnim disciplinama, uzajamno nezavisnih. Može se reći da se koreni AD nalaze još u antičkoj retorici i filozofiji (Dikro i Todorov, 1987a: 167,8). Takođe, korene AD možemo naći u strukturalizmu i poststrukturalizmu. Sosir je govorio o onome što odvajja jezik od diskurzivnosti, nazivajući ga „diskurzivni jezik

¹ U daljem tekstu će se koristiti skraćenica AD umesto analize diskursa.

(Saussure, 2002: 95). On je podelio *language*² (fr.) na *langue* i *parole* (jezik i govor). AD proučava i ono što Bahtin zove *intertekstualnost*, tj. odnose koji postoje između različitih delova teksta. Za Fukoa (Foucault) AD je univerzum u kome se iskazuju ograničenja, čije tragove mora da prepozna analitičar (Charaudeau et Maingueneau, 2002: 54, 57).

Postoje razne metode i analitički pristupi u AD i pragmatici (vidi tabelu 3). Šarado i Mangino (Charaudeau et Maingueneau, 2002) govore o enuncijativnom pristupu i pragmatici, argumentacionom i retoričkom pristupu, komunikacionom pristupu, konverzacionom pristupu (govorni akt, etnografija komunikacije, etnometodologija, metakomunikacija i metadiskurs) i kvantitativnom pristupu (automatska analiza diskursa, analiza sadržaja i leksikometrija). Bari (Barry, 2002) govori o enuncijativnom pristupu, komunikativnom pristupu, konverzacionom pristupu (simbolički interakcionizam, etnografija komunikacije), dijalogizmu i polifoniji, sociolingvističkom pristupu, francuskoj školi AD (leksički pristup, sintaksički pristup, automatska analiza diskursa), pragmatickom pristupu (koncept jezičkog ispoljavanja, koncept govornih činova i koncept jezičkog konteksta) i semiotičkom pristupu.

U ovom radu će se najpre ponuditi kritički osvrt na istorijski razvoj AD kod frankofonih lingvista, kao i uticaj francuske škole na AD. Zatim, u radu će biti prikazane različite teorijske osnove i metode pristupa u AD i pragmatici. Kvalitativnom metodom poređiće se različiti pristupi u različitim vremenskim periodima, prema različitim uticajima i karakteristikama.

2. Istorijski razvoj analize diskursa i Francuska škola

Pričati o istorijskom razvoju AD podrazumeva određene poteškoće iz razloga što AD ne može da se veže ni za jednog autora, a ni za jedno delo posebno. Sam termin *analiza diskursa* je proizašao iz Harisovog članka *Discours analysis*, objavljenom 1952. godine u SAD. Kasnije u Francuskoj, Dubua (Dubois), Ševalije (Chevalier), Miteran (Mitterand) i Grema (Greimas) osnivaju *Društvo za proučavanje francuske lingvistike* (Société d'étude de la Linguistique Française), a Turnije (Tournier) razvija političku *leksikometriju*, metodu koja se zasniva na statističkoj analizi podataka.

² Ovde se postavlja pitanje o terminologiji kontrastivne analize o kojoj je pisao Bugarski. Naime, u srpskom jeziku postoje samo dve lekseme jezik i govor koje se mogu terminologizovati u odnosu na podelu *language*, *langue* i *parole* (Bugarski, 1996: 83).

Tabela 1. Periodi AD kod frankofonih lingvиста

Period	Teorijske osnove i uticaj	Karakteristike perioda	Predstavnici
'60	Strukturalizam Poststrukturalizam Ruski formalisti Marksizam (Althusser) Psihoanaliza (Lacun)	Lingvistika igra bitnu ulogu, Francuska škola analize diskursa, Politički diskurs	Pêcheux Dubois Foucault
'70	Tekstualna gramatika Teorija iskaza Pragmatika Filozofija i semiotika (Peirce) Bakhtine (Todorov)	Konvergenacija izučavanja AD, Konstitucija naučnog polja AD	Benveniste Ducrot Genette Culioli Tournier Roulet
Posle '80	Sva dosadašnja istraživanja	Proučavanje diskursa širom sveta, Interdisciplinarni karakter AD i pragmatike	Maingueneau Charaudeau Moirand Adam Amossy

U principu možemo govoriti o tri perioda razvoja AD kod frankofonih lingvиста (vidi tabelu 1) (Boutet et Maingueneau, 2005: 17).

Prvi se javio tokom šezdesetih godina, na teorijskim osnovama strukturalizma i poststrukturalizma, kada lingvistika igra jako bitnu ulogu. U Francuskoj je to pre svega: književni strukturalizam, semiotika pod uticajem Gremsa, analiza diskursa pod uticajem Althusera (Pešo) i Fukovo opovrgavanje tradicionalnog razumevanja i analiziranja tekstova. Pod uticajem psihoanalize i marksizma, *Francuska škola* razvija projekat analize diskursa na čelu sa Mišelom Pešoom (Michel Pêcheux).

Drugi period se javlja sredinom sedamdesetih godina, prvenstveno u Evropi kada se javlja prva konvergenacija izučavanja AD i konstituiše naučno polje AD. Nauke o jeziku kao tekstualna gramatika, teorija iskaza i pragmatika doprinose razvoju AD u pogledu sredstva i metodologije. U ovom periodu Bahtinova teorija dijaloga ima veliki uticaj u Francuskoj. Pored toga, AD nije više usredsređena samo na analizu političkih govora već svoje polje interesovanja širi i na ostale domene, pre svega na analizu medija.

Od osamdesetih godina se javlja treći pravac kada se polje proučavanja diskursa razvija širom sveta. U ovom periodu se naglašava interdisciplinarni karakter AD, a korpus istraživanja postaje znatno širi. Van Dajk (Van Dijk, 1985) je u svom delu *Handbook of Discourse Analysis* sakupio istraživanja AD u različitim zemaljama.

2.1. Francuska škola analize diskursa

Francuska škola analize diskursa je naziv za pravac AD u Francuskoj u periodu između 60-ih i 70-ih godina prošlog veka. Kao rezultat istraživanja ovog perioda može se istaći izlazak 13. broja časopisa *Language* 1969. godine sa člankom Du-

bua i Sumfa pod nazvom *Analyse de discours* i pojavljivanje knjige Mišela Pešoa iste godine *Analyse automatique du discours* (AAD). Istraživanja ove škole bila su usredsređena pre svega na analizu političkog diskursa. Diskurs su analizirali lingvisti i istoričari po metodologiji koja je povezivala strukturalnu lingvistiku sa teorijom ideologije inspirisanom Altuserovim proučavanjem Marksa i psihoanalizom Lakana. Možemo govoriti o tri stava (vidi tabelu 2) koja su vladala u tom periodu:

- a) analiza diskurzivne prakse društva (Dubua);
- b) oslanjanje na lingvistiku u cilju kritike filozofije i politike (Pešo);
- c) udaljavanje od jezika da bi se obuhvatila šira struktura mešanjem tekstova, institucija i ponašanja (Fuko).

Žan Dubua, prvo pod uticajem strukturalista, a kasnije generalista, bio je jedan od uređivača ovog specijalnog 13. broja časopisa *Language* i neko ko je imao velikog uticaja na razvoj AD u Francuskoj. On se zanimao i za ulogu jezika u društvu i bio je autor teze o društvenom i političkom vokabularu s kraja 19. veka.

Za razliku od Žana Dubua, Mišel Pešo nije učestvovao u časopisu *Language*. On je bio neka vrsta psihoanalitičara diskursa i zanimao se prvenstveno za strukturalnu lingvistiku i psihoanalizu. Pešo razvija teoriju o jeziku polazeći od automatske analize diskursa. On je rastavljao tekst na rečenice, a računar ih je razvrstavao po domenima.

Takođe, treba napomenuti i istraživanja koja dolaze iz drugih domena, kao ona što je vodio Mišel Fuko. On je imao indirektniji uticaj na AD od Dubua i Pešoa, ali za razliku od njih, nije se oslanjao na lingvistiku. Ono što on zove *diskurs* nema direktne veze sa upotrebom jezika. Objavljivanjem svog dela *Arheologija znanja* 1969. godine, on je otvorio nove horizonte u analizi diskursa ispitujući odnose diskurzivne i društvene prakse (Maingueneau, 1991).

Tabela 2. Najznačajniji predstavnici francuske škole analize diskursa

Predstavnici	Pod uticajem	Karakteristike
J. Dubois	Strukturalista, a kasnije generalista	Proces iskazivanja, uloga jezika u društvu
M. Pêcheux	Strukturalne lingvistike, ideologije inspirisane Altuserovim proučavanjem K. Marksa i psihoanalize . Lakana	Psihoanaliza i automatska analiza diskursa
M. Foucault	Nije se oslanjao na lingvistiku	Ispitivanje odnosa diskurzivne i društvene prakse

Možemo reći da francuska škola ima dva pristupa:

a) Analitički pristup inspirisan psihoanalizom po kome se ceo tekst razlaže da bi se došlo do suštine (Maingueneau, 1991: 26);

b) Suprotno ovom pristupu postoji i integrativni pristup koji artikuliše tekst kao međusobnu povezanost različitih tekstova.

Od osamdesetih godina ovi pristupi su delimično marginalizovani, ali u svakom slučaju može se govoriti o značajnom uticaju francuske škole na AD (Charaudeau et Maingueneau, 2001: 202).

3. Različiti pristupi u analizi diskursa

Svaki istraživač polazi od različitog korpusa, ima različite ciljeve i metode, pa otuda i različiti pristupi u AD (vidi tabelu 3).

Tabela 3. Različiti pristupi analize diskursa

Pristup	Teorijska osnova	Predstavnici	Karakteristike
Enuncijativni	Sosirov pristup diskursu, Teorija iskaza (Benveniste)	Benveniste, Kleiber, Ducrot, Kerbrat-Orecchioni, Maingueneau	Kontekstualizacija iskaza, Usavršavanje paradigme jezičkih inikatora, Deiktici, diskurzivna memorija, Govorna situacija
Leksički	Leksikometrija, AAD, Semantički concept	Pêcheux, Tournier	Statističko istraživanje
Komunikacioni	Funkcionisanje komunikacije Jakobson (1963)	Kerbrat-Orecchioni	Diskurs zavisi od okolnosti određene komunikacije
Konverzacioni	Simbolički interakcionizam, etnografija komunikacije i etnometodologija	U Lionu (Kerbrat-Orecchioni, Bange i Cosnier) Švajcarska škola (Rulet)	Koncept regulacije i ko-akcije Interakciona i interaktivna kompletnost
Interakcioni	Američki konverzacionalisti (Haims, Heritage, Goffman i dr.)	Kerbrat-Orecchioni, Rulet, Vion	Analiza konverzacije povezuje se sa pragmatikom
Dijalogizam i polifonija	Bakhtin (Todorov)	Genette, Moirand, Ducrot	Tekstualna transcendencija teksta, dve forme dijalogizma, analiza svih tipova polifoničnih iskaza, polifonična semantika
Argumentacija i retorika	Aristotel Grize Ducrot	Plantin, Amossy	Tri tipa argumenata u diskursu: <i>ethos, pathos, logos</i> Izuzetno bitna u političkom i poslovnom diskursu
Semiotički	Sosirova <i>semiologija</i> i Persova <i>semiotika</i>	Charaudeau	Semiolingvistička AD
Sociolingvistički	Kohen, Marcellesi i Gardin	Boutet i Maingueneau	Jezik u društvenom okruženju
Pragmatički	Saussure, Austine, Searle, Benveniste (semantika i pragmatika iskaza)	Ducrot, Ascombe, Moschler i Reboul, Sarfati, Lunghi	Upotreba jezika u komunikaciji, pričati znači reagovati na drugog, Značenje zavisi od konteksta

3.1. Enuncijativni pristup

Enuncijativni pristup prvenstveno se vezuje za teoriju iskaza koju je postavio Benvenist (Benveniste, 1966). Benvenist deli lingvistiku na tri domena: *lingvistika sistema* (semiotika), *lingvistika iskaza* (semantika) i *translingvistika teksta* (metasemantika) od kojih lingvistika iskaza (enuncijacija) zauzima centralno mesto u njegovom radu. On polazi od Sosirovog pristupa diskursu i prvi odvaja *iskaz* (énonc) od *iskazivanja* (énonciation). Njegova ideja o iskazivanju temelji se na govorniku – ja i vremensko-prostornim koordinatama (*ovde-sada*), što je poslužilo Dikrou da razvije *teoriju polifonije* zasnovanoj na ideji da je čin iskazivanja jedinstven i neponovljiv. Problematikom enuncijativnog pristupa su se bavila nekoliko autora: Benvenist se bavio deikticima, Ostin (Austin) performativima, Dikro (Ducrot) pojmovima implicitnosti i presupozicijom, a Kerbrat-Orkioni (Kerbrat-Orecchioni) subjektivizmom.

Problem teorije koju je postavio Benvenist naveo je druge istraživače da redefinišu iskaz, što je dovelo do proširenja primene teorije o iskazu. Kod Klebera (Kleiber) nije više samo momenat, mesto i učesnici koji čine deiktički kadar, već i predmeti koji postoje u *situaciji iskazivanja* (situation d'énonciation). Po Kleberu ti predmeti mogu da imaju mentalno ili fizičko prisustvo i to je ono što zovemo *diskurzivna memorija* ili ista spoznaja koja postoji između pošiljaoca i primaoca (Charaudeau et Maingueneau, 2002: 371). Kerbrat-Orkioni (1980) predlaže drugačiju tipologiju vremenskih i prostornih lokalizatora. Ona uvodi podelu koja se odnosi na momenat iskaza, u zavisnosti da li se radi o simultanosti, anteriornosti, posteriornosti ili neutralnosti.

Dikro definiše iskaz nezavisno od bilo kog autora i po njemu između rečenica postoje jezičke zavisnosti (Ducrot, 1984: 179). Proizvodnja govora se može posmatrati kao nizanje rečenica čija se identifikacija vrši nezavisno od posebnih slučajeva njihovog javljanja“ (énonc) ili kao akt u toku kojeg se te rečenice aktualizuju, u toku kojeg ih određeno govorno lice u sasvim određenom prostornom i vremenskom okruženju preuzima na sebe (govorna situacija, akt, proces iskazivanja ili enuncijacija) (Dikro i Todorov, 1987b: 269).

Među frankofonim istraživačima i danas ova faza u AD je nezaobilazna i jako bitna. Po Manginou u svakom tipu diskursa postoji *situacija iskazivanja* (situation d'énonciation). U svojoj knjizi *L'énonciation en linguistique française* (1994) svoje proučavanje diskursa bazira isključivo na teoriji iskaza. Međutim kasnije, kao u delu *Analyser les textes de communication* (1998) primećuje se promena, svoja istraživanja ne bazira isključivo na teoriji iskaza, već se poziva i na druge teorije.

3.2. Leksički pristup

Leksički pristup polazi od činjenice da je diskurs sastavljen od reči i hipoteze da između političke pripadnosti i vokabulara postoji veza. Ovaj pristup se zasniva na leksičkoj statistici (leksikometriji³), na informatici (automatskoj

³ *Leksikometrija* nije teorija, već jedna obimna, sistematska i automatizovana metodologija proučavanja diskursa, poznata još i kao *lingvistička statistika* (leksička statistika) ili *kvantitativna lingvistika* (tekstualna statistika i analiza lingvističkih podataka). Da bi se uspostavilo kvantitativno poređenje,

analizi) i na semantičkom konceptu (semantičkim odnosima, semičkoj analizi, konotaciji, itd.).

Mišel Pešo je započeo analizu diskursa pokušavajući da poveže diskurs sa ideologijom svog vremena. Sa razvojem informatike ovaj pristup dobija nove dimenzije. Ciljevi statističkog istraživanja prevazilaze prosto računanje frekventnosti pojedinih reči i javlja se interes za asocijativne mreže koje postoje u tekstu. Ovakva analiza je validna samo ukoliko se poštuju nekoliko pravila: nepromenljivost jedinica za brojanje, odgovarajući kvantitet i ujednačenost pojava, mogućnost poređenja i interpretacije dobijenih rezultata. Takođe, jedinice ne smeju biti menjanje tokom istraživanja da bi bilo moguće statistički ih proučiti, bez obzira na to koja je njihova grafička, lingvistička, morfo-sintaksička ili semantička definicija.

Ovaj pristup je doprineo istraživanjima koje je vodio Turnije u laboratoriji za leksikometriju. Ovakva metoda je doprinela razvoju semiotike književnih tekstova kojima se bavila grupa GRELIS (*Groupe de Recherche en Linguistique-informatique et Semiotique*).

3.3. Komunikativni pristup

Razumeti diskurs ne znači samo izdvojiti ili sastaviti informacije kako bi se one integrisale u nešto što već znamo. Potrebno je identifikovati funkciju te informacije u situaciji gde je nastao diskurs. Svaki diskurs zavisi od okolnosti određene komunikacije. Osnove komunikacionog pristupa se mogu naći u radovima Jakobsona (1963) o funkcionisanju komunikacije. Kerbrat-Orekioni je obogatila Jakobsonovu teoriju sa dva principa koja se odnose na pošiljaoca i primaoca:

1) Psihološke i psihoanalitičke determinante igraju važnu ulogu u operacijama kodiranja i dekodiranja.

2) Ideološke, kulturološke ili enciklopedijske kompetencije koje podrazumevaju celokupno znanje koje pošiljalac i primalac poseduju o svetu.

3.4. Konverzacioni pristup

Analiza konverzacije je empirijsko, induktivno proučavanje koje često kontrastira sa deduktivnim pristupom analize diskursa. To je metod proučavanja redosledne strukture i koherencije konverzacija (Kristal, 1985: 24). Analiza konverzacije je nastala iz tri velike struje: *simbolički interakcionizam*, *etnografija komunikacije* i *etnometodologija*. Uspon sociolingvistike je doprineo da se jezik posmatra kao društvena interakcija. Analiza političkih diskursa, diskursa u medijima i reklamama pokazuje realizaciju kombinacije implicitnog i eksplicitnog značenja.

Francuski predstavnik Kerbrat-Orekioni, švajcarski predstavnik Rule (Roulet) i njihovi saradnici razvijaju analizu konverzacije na teorijskim osnovama koje su postavili američki konverzacionalisti: Hajms (Haims), Heritejd (Heritage), Gofman

potrebno je uraditi tri pripreme faze: 1) izbor i izdavanje teksta u jedinice koje je moguće proučavati; 2) sjedinjavanje korpusa sastavljenog od tekstova koji se proučavaju i 3) upoređivanje konstanti sa jedinicama prisutnim u tim tekstovima (Charaudeau et Maingueneau, 2002: 342).

(Goffman) i dr. Oni su pošli od hipoteze da se konverzacija konstantno vodi uz pomoć koordinisanih aktivnosti govornika i sagovornika. Koncept *regulacije* i *ko-akcije* se nalaze u centru njihovog interesovanja.

Istraživanja švajcarske škole se zasnivaju na modelu koji je predložio Rule (1985). Taj model s jedne strane proučava strategije koje implementira sagovornik, a sa druge proces formiranja uslova za povezivanje i interpretaciju koji određuju artikulaciju diskursa. Dva principa uslovljavaju različita ograničenja koja omogućavaju da se razume struktura i funkcionisanje diskursa: *interakciona kompletnost* i *interaktivna kompletnost*.

3.5. Interakcioni pristup

Sa Hajmsovom etnografijom komunikacije ili interakcionom sociolingvistikom Gumperza (Gumperz) nastaje pluridisciplinarni interakcioni pristup (Vion, 2000: 181). Diskurs je zamišljen kao neka vrsta pregovora, što omogućava da se razume njegova struktura i njegovo funkcionisanje. Rule je razvio model koji omogućava funkcionisanje diskursa stvarajući veze između različitih iskaza. Ovakva struktura omogućava analizu na različitim nivoima (interakcije, strukture, povezivanja), a pre svega veze između ovih nivoa.

Ovaj pristup je povezan sa pragmatikom (Ibidem, 2000: 184). Analiza može da bude *hijerarhijska* (govorni čin, razmena i intervencija) i *funkcionalna*. *Analiza diskursa u interakciji* (Analyse du discours en interaction (fr.) – *ADI*; Conversationnal analysis (en.) – *CA*) ima za cilj proučavanje konverzacije iz perspektive svih vrsta jezičkih razmena realizovanih u institucionalnom kontekstu (Kerbrat-Orecchioni, 2005: 14). Odnosi između ovih različitih elemenata, a pre svega veze između intervencija, čine predmet funkcionalne analize ukazujući na ilokutornu funkciju koja se odnosi na svaki element razmene.

3.6. Dijalogizam i polifonija

Dialogizam se u Francuskoj razvio pre svega pod uticajem sovjetskog filozofa i lingviste Bahtina. On je verbalnu interakciju učinio glavnim elementom celokupne teorije koja se odnosi na jezik. Uspeh ove teorije se zasniva na predlogu analize koja se odnosi na jezik sa svojim funkcijama komunikacije i strukturiranja stvarnosti (Bakhtine et Volochinov, 1977). Todorova (Todorov) sinteza Bahtinovog dela će proširiti uticaj Bahtina na francuske lingviste. Po Todorovu, diskurs nije homogeni entitet, već entitet ukršten sa prisustvom *drugog*.

Analizom nekih monologa, Rule (1985) je pokazao da takvi tekstovi u stvari imaju strukturu dijaloga. Pod uticajem Bahtina, Ženet (Genette) je usredsredio svoja istraživanja na *transtekstualnost* definišući je kao *tekstualnu transcendenciju teksta* (Genette, 1985: 7). On razlikuje pet vrsta odnosa koji postoje između različitih delova teksta: intertekstualnost, paratekstualnost, metatekstualnost, arhitekstualnost i hipertekstualnost.

Iz potrebe da definiše diskurs prenosa znanja i sposobnosti Sofi Moaran (Sophie Moirand) pravi razliku između dve forme dijalogizma (Moirand, 1988: 309, 457):

- a) dijalogizam koji se odnosi na osnovni ili izvorni diskurs,
- b) dijalogizam koji se odnosi na primaoca ili indirektnog primaoca (*surdestinateur*).

Funkcionisanje objašnjenja u medijskom diskursu, navode je da razlikuje diskurs u interdiskurzivnoj medijskoj memoriji (konstitutivni intertekstualni dijalogizam) i zamišljena interakcija sa indirektnim primaocem (konstitutivni interakcioni dijalogizam). Moaran pravi takođe razliku između monologalnog i plurilogalnog intertekstualnog dijalogizma (Charaudeau et Maingueneau, 2002: 177).

Polifoniju kao čisto lingvistički pojam razvio je Dikro, zasnivajući je na ideji da je čin iskazivanja neponovljiv i jedinstven (Ducrot, 1984: 173–233). On doprinosi razvoju polifonije iskaza negirajući jedinstvenost govornog subjekta (*sujet parlant*) i praveći razliku između: govornog subjekta (*sujet parlant* – empirijsko biće od krvi i mesa), govornika (*locuteur* – biće diskursa) i izlagalac (*énonciateur* – biće koje se izjašnjava preko iskaza, a da mu se ne pridodaju određene reči). Na ovaj način polifonična semantika predstavlja osnovne principe za analizu brojnih jezičkih fenomena i za odgovore na pitanja koja postavlja AD.

Mnogi lingvisti su prihvatili ovaj pojam polifonije, ali su je i prilagodili, pogotovo kada je reč o problemu neupravnog govora. Organizacija polifonije zauzima centralno mesto među istraživačima u Ženevi na čelu sa Ruleom. Dve najbitnije tačke po kojima se njihovo učenje razlikuje od Dikroa su mnogo širi domen primene i mnogo ograničeniji i manje apstraktniji konceptualni domen (Charaudeau et Maingueneau, 2002: 447).

3.7. Argumentacioni pristup i retorika

Prema *Rečniku analize diskursa* argument se upotrebljava u tri domena: logici, književnosti i argumentativnoj retorici. Tradicionalno, teorija argumentativne retorike razlikuje tri tipa argumenata *ethos*, *pathos* i *logos* koji mogu da se nađu u diskursu. Argumentativni diskurs se karakteriše na intradiskurzivni način po različitim strukturalnim formama, a na ektradiskurzivni način po perlokucionom efektu (Charaudeau et Maingueneau, 2002: 64–66). Argument je suštinska komponenta poslovne komunikacije, tako da se argumentacioni pristup koristi pre svega za analizu poslovnog i pravnog diskursa. Amosi (Amossy, 2006) razvija teoriju argumentacije u diskursu prema kojoj argumentativnost čini sastavni deo diskursa. Ona argumentaciju definiše kao korišćenje verbalnih sredstava za postizanje dogovora o tome šta se može posmatrati kao razumno o nekoj manje ili više kontraverznoj temi.

3.8. Semiotički pristup

Semiotički pristup je nastao iz dva glavna pravca: Sosirove *semiologije* i Persove (Peirce) *semiotike*. Sosir smatra da život znakova treba proučavati u sklopu društvenog života. Njegova definicija semiologije je bila predmet brojnih polemika od kojih neki smatraju da semiologija obuhvata lingvistiku, kao Bart (Barthes). Sa

druge strane, drugi kao Pers, odbijaju da daju prednost jeziku i društvu i smatraju je naukom o znakovima i svoj stav zasnivaju na filozofskom razmišljanju. Obogaćivanje metodologije narativne analize i mogućnost da se primeni na medije, štampu, televiziju i radio, otvaraju vrata semiotici diskursa (Charaudeau, 1995: 2). Razvijajući teoriju o cirkulaciji znakova, semiotika je stvorila model analize koji može da posluži kao osnova za izučavanje odnosa reči u političkom ili ekonomskom diskursu.

3.9. Sociolingvistički pristup

Sociolingvistika istražuje interakcije između jezika i strukture i funkcionisanja društva (Kristal, 1987: 412). U Francuskoj se često za začetnika sociolingvistike smatra Koen (Cohen), koji u svom delu *Pour une sociologie du langage* (1956) koristi termin *sociologija jezika*. Ipak, konačna pojava sociolingvistike kao discipline u Francuskoj nastaje sa delom Marselzija (Marcellesi) i Gardena (Gardin) *Introduction la sociolinguistique* (1974).

Interakcija između sociolingvistike i AD je toliko tesna da je ponekad teško postaviti granicu između jedne i druge discipline. I jedna i druga disciplina se interesuju za nauku o jeziku u društvenom okruženju, ali su ciljevi istraživanja različiti (Boutet et Maingueneau, 2005: 26). Ono što sociolingviste zanima u AD je upotreba različitih jezičkih kodova u zavisnosti od društvenih karakteristika sagovornika. Sociolingvistički pristup u Francuskoj se odnosi pre svega na analizu političkih i socijalnih govora. Analiza političkih govora podrazumeva tretiranje problematike značenja situacionog konteksta kao i samog govornika.

3.10. Pragmatika i analiza diskursa

Na razvoj pragmatike kod frankofonih lingvista najveći uticaj je imalo učenje F. de Sosira, Ostinova filozofija jezika, prevod Serlovog (Searle) dela *Speech Acts* na francuski i Benvenistovo proučavanje iskaza. Za pragmatiku može da se kaže da je deo lingvistike, pravac u proučavanju diskursa, ili u širem smislu koncept jezika (Charaudeau et Maingueneau, 2002: 454). Pragmatika je takođe lingvistički pristup proučavanja jezika koji uzima u obzir uloge korisnika jezika, kao i situacije u kojoj se upotrebljava. Lingvistička pragmatika se interesuje za elemente jezika čije značenje može da se razume samo ako se poznaje kontekst⁴ i fenomen zavisnosti od indeksa i presupozicije. Kontekst igra bitnu ulogu u funkcionisanju iskaza što se tiče njegove produkcije i interpretacije. U AD kontekst je bitan da bi se rešili pojedini nesporazumi, nejasnoće, određene crte značenja itd. Osnovni koncepti pragmatičnog pristupa su: koncept čina, koncept konteksta i koncept izvođenja (Barry, 2002: 30).

⁴ Dok je kontekst tekst oko iskaza, kontekst je sve ono što je van jezika i može da čini deo govorne situacije kao: prostorno-vremenski okvir, godine, pol, društveni status sagovornika itd. Kontekst je sve što se nalazi oko glavnog elementa i može da bude lingvističke prirode (glagolsko okruženje) ili nelingvističke prirode (situacija komunikacije). Situacija komunikacije podrazumeva sve parametre (mesto, vreme, identitet i priroda odnosa među govornicima, njihove karakteristike itd.), koji su potrebni da bi razumeli i ocenili jedan diskurs (Charaudeau et Maingueneau, 2002: 135).

Analiza diskursa i pragmatika su tesno povezane. Obe discipline u središte interesovanja stavljaju analizu konverzacije i raspoređivanje informacija u rečenici. Pragmatika polazi od ideje da pričati na neki način znači reagovati na drugog. Svakako jedan od najznačajnijih francuskih pragmatičara je Oswald Dikro. Dikro (Ducrot, 1984) se interesuje za ono što kažemo dok pričamo praveći razliku između onoga što se pretpostavlja, onoga što se kaže i ono što se podrazumeva. Pragmatični pristup nudi sredstva za razmatranje načina na koji govornik uspostavlja autoritet na slušaoca putem svog govora. Jedan od glavnih radova Dikroa bilo je proučavanje presupozicije, tj. upotrebe određenih lingvističkih izraza koji podrazumevaju da sa govornik mora da deli određena verovanja. Takođe treba napomenuti i druge frankofone lingviste koji se bave pragmatikom kao: Mošler i Rebul (Moeschler et Reboul) koji se bave kognitivnom pragmatikom, Sarfati (Sarfati) tematskom pragmatikom, Longi (Longhi) teorijom diskurzivnih predmeta i dr.

4. Zaključak

U poslednjih dvadesetak godina lingvističke nauke posvećuju veliku pažnju proučavanju diskursa i pragmatike. Kao raskrsnice mnogih društvenih nauka, AD i pragmatika su isprepletane mnogim pravcima. Mnogi faktori su uticali na njihov razvoj: postojanje različitih naučnih tradicija i kultura, postojanje različitih škola za proučavanje korpusa (politički diskurs, diskurs medija, ekonomski diskurs itd.).

U ovom radu je najpre opisana istorija razvoja AD, pre svega među frankofonim lingvistima, počevši od strukturalizma i poststrukturalizma preko francuske škole, leksikometrije i automatske analize diskursa do tekstualne gramatike, teorije iskaza i pragmatike. Svaki istraživač ima različite ciljeve i analizira različite korpusse koristeći različite metode. Zatim, u radu su prikazane teorijske osnove i različiti pristupi u AD: enuncijativni, leksički, komunikacioni, konverzacioni, konverzacioni, interakcioni, dijalogizam i polifonija, argumentacija i retorika, sociolingvistički, semiotički i pragmatični.

Danas je moguće govoriti o dva perioda kada su frankofoni lingvisti imali značajan uticaj na razvoj AD i pragmatike.

a) Prvi period je šezdesetih godina u vreme Francuske škole. Neki od doprinosa ovog perioda su ne sagledavanje samo diskurzivnih funkcija pojedinih jedinica, već i njihove osobine kao delove jezika, njihov odnos sa teorijom lingvistike jezičkog iskaza, poklanjanje veće pažnje međudiskursu i način na koji se subjekat pojavljuje u diskursu (Charaudeau et Maingueneau, 2001: 202).

b) Drugi period je nakon devedesetih godina. Najpre treba istaći istraživanja koje su vodili P. Šarodo i D. Mangino, a koja su rezultirala objavljivanjem *Rečnika analize diskursa* (Dictionnaire d'analyse du discours) 2002. godine, istraživanja iz domena tekstualne lingvistike i tekstualne analize (Adam, 2011) i časopis ADARR (*Analyse du discours, argumentation & rhétorique*) koji se bavi upotrebom argumentacije u diskursu. U domenu pragmatike treba istaći istraživanja O. Dukroa, a

što se tiče njene praktične primene danas, treba napomenuti istraživanja koja vode J. Mošler i A. Rebul i dr.

AD i pragmatika su discipline koje i danas zanimaju različite teoretičare i koje mogu da nađu praktičnu primenu u mnogim oblastima. S tim u vezi, nalazimo za shodnim da je potrebno posvetiti više pažnje praktičnoj primeni AD i pragmatike u didaktici jezika za posebne namene, kao i u analizi korpusa sa kojim se učenici najčešće sreću.

Literatura

- Adam, J.-M. (2011). *Linguistique textuelle. Des genres de discours aux textes*. Paris: Nathan.
- Amossy, R. (2006). *L'argumentation dans le discours*. 2.ed. Paris: Colin, Cursus.
- Barry, A. O. (2002). Les bases théoriques en analyse du discours, *Les textes de méthodologie*, Dostupno na: <http://www.er.uqam.ca/nobel/ieim/IMG/pdf/metho-2002-01-barry.pdf> [20.09.2013.]
- Bakhtine M. et V.N. Volochinov. (1977). *Le marxisme et la philosophie du langage*. Paris: Minuit.
- Benveniste, E. (1966). *Problématique de linguistique générale*. Paris: Gallimard.
- Benveniste, E. (1974). *Problématique de linguistique générale II*. Paris: Gallimard.
- Boutet, J. et D. Maingueneau. (2005). Sociolinguistique et analyse de discours: façon de dire, façon de faire. *Langage et société* 114, 15–47.
- Bugarski, R. (1996). *Lingvistika u primeni*. Beograd: Čigoja.
- Charaudeau, P. (1995). Une analyse sémiolinguistique du discours. *Langages*, 117, Dostupno na: <http://www.patrick-charaudeau.com/Une-analyse-semiolinguistique-du,64.html> [18.09.2013.]
- Charaudeau, P. et D. Maingueneau. (2002). *Dictionnaire d'analyse du discours*. Paris: Le Seuil.
- Cohen, M. (1956). *Pour une sociologie du langage*. Paris: Albin Michel.
- Ducrot, O. (1984). *Dire et ne pas dire*. Paris: Minuit.
- Dikro O. i C. Todorov. (1987). *Enciklopedijski rečnik nauka o jeziku*, tom I. Beograd: Prosveta.
- Dikro O. i C. Todorov. (1987). *Enciklopedijski rečnik nauka o jeziku*, tom II. Beograd: Prosveta.
- Fuko, M. (1969). *Arheologija znanja*. Plato: Beograd.
- Genette, G. (1985). *Nouveau discours du récit*. Paris: Seuil.
- Jakobson, R. (1963). *Essais de linguistique générale*. Paris: Édition de Minuit.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (1980). *L'Énonciation: De la subjectivité dans le langage*. Paris: Armand Colin.
- Kristal, D. (1985). *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Prev. Klajn i Hlebec. Beograd: Nolit.

- Kristal, D. (1987). *Kembrička enciklopedija jezika*. Beograd: Nolit.
- Maingueneau, D. (1991). *L'analyse du discours, introduction aux lectures de l'archive*. Paris: Hachette.
- Maingueneau, D. (1994). *Énonciation en linguistique française*. Paris: Hachette.
- Maingueneau, D. (1996). *Les termes clés de l'analyse du discours*. Paris: Seuil.
- Maingueneau, D. (1998). *Analyser les textes de communication*. Paris: Dunod.
- Moeschler, J. et A. Reboul. (1994). *Dictionnaire Encyclopédique de Pragmatique*. Paris: Seuil.
- Moirand, S. (1988). *Une histoire de discours*. Paris: Hachette.
- Morcellesi, J. B. et B. Gardin. (1974). *Introduction la sociolinguistique*. Paris: Larousse.
- Moris, Č. (1975). *Osnove teorije o znacima*. Beograd: BIGZ.
- Pêcheux, M. (1969). *Analyse automatique du discours*. Paris: Dunod.
- Pers, Č. S. (1979). *Pragmatizam*. Beograd: Grafos.
- Roulet, E. (1985). Actes de langage, connecteurs pragmatiques et structure du discours. *Feuillets 6–7*, 143–157.
- Roulet, E. (1999). *La description de l'analyse du discours. Des dialogues oraux aux discours écrits*. Paris: Didier.
- Saussure, F. de. (2002). *Écrits de linguistiques générales*. Gallimard: Paris.
- Searle, J. (1972). *Les actes de langage*. Paris: Hermann.
- Van Dijk, T. A. (1985). *Handbook of discourse analysis*. (Vol.4). London: Academic Press.
- Vion, R. (2000). *La communication Verbale. Analyse des interactions*. Paris: Hachette.

Danijel Živković

LES BASES THEORIQUES DE L'ANALYSE DU DISCOURS ET DE LA PRAGMATIQUE CHEZ LES LINGUISTES FRANCOPHONES

Résumé: L'analyse du discours et la pragmatique sont les disciplines qui intéressent même aujourd'hui les divers théoriciens, linguistes, sociologues, politologues, psychologues, philosophes, etc. L'application pratique de ces disciplines se trouve dans les nombreux domaines tels que l'analyse des discours politiques, juridique, économique, commercial, analyse des médias ou didactique des langues sur objectifs spécifiques. Pour une étude plus détaillée de ces domaines, il est nécessaire de se baser sur des recherches antérieures du domaine de l'analyse du discours et de la pragmatique. L'objectif de cet article est de proposer une analyse critique de l'évolution historique de l'analyse du discours chez les linguistes francophones, et de montrer les bases théoriques des différentes approches de ces disciplines. Par la méthode qualitative nous comparerons les différentes approches dans les différentes époques et par les différentes influences.

UPOTREBA PASIVA U VISOKOTRŽIŠNIM NOVINAMA IZ UGLA SOCIOLINGVISTIKE

Sažetak: Ovaj rad počiva na teoriji „publikom uslovljene jezičke upotrebe“ (eng. *audience design*) lingviste Alana Bela (1977), tj. motivisan je istraživanjima koja su pokazala da upotreba pasivne konstrukcije u jeziku britanske štampe nije proizvoljna nego motivisana socioekonomskim statusom njene čitalačke publike. Rezultati tih istraživanja su pokazali da je pasiv kao odlika formalnog jezičkog stila najfrekventniji u novinama čiju većinu čitalačke publike čine pripadnici najviših socioekonomskih slojeva, pa je u skladu sa tim pasiv bio najfrekventniji u visokotržišnim novinama, nešto manje frekventan u srednjetržišnim novinama i najmanje u niskotržišnim novinama. Međutim, inspirisani podatkom da je procentualni udio pripadnika najviših socioekonomskih slojeva nešto veći kod čitalačke publike novina *The Guardian* nego kod novina *The Times*, zapitali smo se da li će se i ovako fino iznijansirane razlike u socioekonomskom profilu čitalačke publike takođe oslikati u frekventnosti upotrebe pasivne konstrukcije i u okviru jedne te iste novinske kategorije tj. kategorije visokotržišnih novina.

Cljučne riječi: pasiv, socioekonomski status, frekventnost upotrebe, visokotržišne novine, čitalačka publika

1. Uvod

1.1. Predmet i cilj istraživanja

U centru interesovanja ovog rada nalazi se upotreba pasivne konstrukcije u britanskim visokotržišnim novinama, koje će za potrebe ovog rada biti predstavljen sa po jednim primjerkom dnevnih novina iz ove kategorije, a to su novine *The Guardian* i *The Times*. Ovaj rad je inspirisan pretpostavkom da će frekventnost upotrebe pasivne konstrukcije u navedenim novinskim primjercima biti uslovljena čak i veoma malim i fino iznijansiranim razlikama u socioekonomskom sastavu njihove čitalačke publike. Ovaj rad je, naime, inspirisan radom pod nazivom *The use of the passive in the British Daily Press: A Sociolinguistic Approach* (Kujundžić, 2012). Pomenuti rad počivao je na pretpostavci da će upotreba pasivne konstrukcije, kao odlike formalnog jezičkog stila, s obzirom na to da je pasiv „more frequent in formal than in informal styles“ (Trudgill, 2002: 162) biti frekventnija u novinama iz kategorija čiji čitaoci pripadaju višim društvenim slojevima, odnosno da će biti najveća u

visokotržišnim novinama, nešto manja u srednjetržišnim i najmanja u niskotržišnim novinama, što je ovaj rad, u ogromnoj mjeri i potvrdio. Ovaj rad nas je, međutim, naveo da se zapitamo da li će frekventnost upotrebe pasivne konstrukcije biti različita i između novinskih primjeraka koji pripadaju istoj novinskoj kategoriji tj. kategoriji visokotržišnih novina. Ova pretpostavka motivisana je podatkom da je procentualni udio pripadnika najviših socioekonomskih slojeva nešto veći kod čitalačke publike novina *The Guardian* nego što je to slučaj kod novina *The Times*. U vezi sa ovom zapitali smo se da li će se i ovako fino iznijansirane razlike u socioekonomskom profilu čitalačke publike takođe oslikati u frekventnosti upotrebe pasivne konstrukcije u navedenim novinskim primjercima, te da će, u skladu sa tim, upotreba pasiva biti nešto frekventnija u novinama *The Guardian* nego u novinama *The Times*.

U osnovi ovog rada leži teorija poznatog novozelandskog lingviste Alana Bela, prema kojoj jezička upotreba ne zavisi od društvenog statusa govornika tog jezika nego onih kojima je taj jezik upućen. Bel govori o *jezičkoj varijaciji uslovljenoj govornikom* (eng. *interspeaker variation*) i *jezičkoj varijaciji uslovljenoj publikom* (eng. *intraspeaker variation*). Bel dolazi do ovog zaključka proučavajući govor spikera na različitim novozelandskim radio-stancima, pri čemu zaključuje da se govor jednog te istog spikera razlikuje u zavisnosti od radio-stanice na kojoj govori. S obzirom na to da se radi o jednom te istom govorniku, sa istim društvenim obilježjima, razliku u jezičkoj upotrebi nije mogao pripisati ovim razlikama, nego razlikama u društvenom statusu publike kojoj se taj spiker obraća. Naime, Bel primjećuje da većinska publika različitih radio-stanica pripada različitim društvenim slojevima, pa u skladu s tim pomenuti spiker svoj govor prilagođava jezičkoj upotrebi koja je bliska pripadnicima društvenih slojeva u pitanju. Bel, dakle, zaključuje da jezička upotreba zavisi od društvenog statusa publike kojoj je usmjerena i u skladu sa tim svoju teoriju naziva *publikom uslovljena jezička upotreba* (eng. *audience design*).

Za podjelu britanskih novina poslužila nam je klasifikacija koju Jucker (1992) koristi u svome istraživanju o kompleksnosti imeničke fraze u novinama. On preuzima osnovne termine od Henrija (1983), koji novine dijeli na visokotržišne, srednjetržišne i niskotržišne, u skladu sa socioekonomskim profilom novinskih čitalaca. Socioekonomski profil čitalaca britanske štampe je ustanovila Nacionalna anketa novinskih čitalaca (*National Readership Survey*). Na osnovu zanimanja glave domaćinstva, čitaoci su podijeljeni u šest socioekonomskih klasa: viša srednja klasa (A), srednja klasa (B), niža srednja klasa (C1), kvalifikovana radnička klasa (C2), radnička klasa (B), i oni na najnižem stupnju izdržavanja (D). Prema rezultatima koje periodično objavljuje *Joint Industry Committee for National Readership Survey*, oko 50% čitalačke publike visokotržišnih novina pripada srednjoj klasi i višoj srednjoj klasi (AB), više od 50% čitalaca srednjetržišnih novina pripada nižoj srednjoj i kvalifikovanoj radničkoj klasi (C1C2) i više od dvije trećine čitalačke publike niskotržišnih novina članovi su radničke klase i klase onih koji su na najnižem stupnju izdržavanja. Ovdje bi bilo neophodno istaći da linije podjele u ovoj klasifikaciji nisu strogo povučene i „that all the papers are read by members of all social classes. What differs are percentages with which particular classes are represented in the readership of individual papers“ (Jucker, 1992: 58). Ovo je od posebnog značaja za

naš rad, s obzirom na to oba analizirana novinska primjerka pripadaju istoj novinskoj kategoriji na osnovu socioekonomskog profila njihovih čitalaca, međutim udio pripadnika određenih socioekonomskih klasa u ukupnoj čitalačkoj publici se razlikuje i kada su u pitanju ova dva novinska primjerka. Ovo su pokazali rezultate ankete koje je sprovedla Nacionalna anketa o čitalačkoj publici britanskih novina i magazina (eng. *National Readership Survey*) u periodu od januara do decembra 2009. godine tj. u okviru perioda iz kojeg datiraju primjerci novina koji su poslužili za prikupljanje korpusa podataka na kojem počiva ovo istraživanje. Rezultati pomenute ankete pokazali su da većinu čitalaca novina *The Guardian* i *The Times* čine pripadnici triju najviših socioekonomskih klasa, koji su u navedenoj anketi posmatrani kao pripadnici jedne zbirne čitalačke grupe označene kao *ABC1*, dok manjinu njihove čitalačke publike čine pripadnici najnižih socioekonomskih klasa koji su označeni kao pripadnici grupe *C2DE*. Međutim, ono po čemu se profil čitalačke publike novina *The Guardian* i *The Times* razlikuje je različita procentualna zastupljenost pripadnika čitalačkih grupa *ABC1* i *C2DE* u ukupnom broju čitalaca ova dva novinska primjerka. Rezultati pomenute ankete pokazuju da u ukupnom broju čitalaca novina *The Guardian*, 88.1% čine pripadnici čitalačke grupe *ABC1* dok pripadnici čitalačke grupe *C2DE* čine 11.9% u ukupnom broju čitalačke publike ovih novina. U novinama *The Times*, pripadnici čitalačke grupe *ABC1* čine 85.8%, dok pripadnici grupe *C2DE* čine 14.2% u ukupnom broju čitalaca ovih novina. Na osnovu ovih rezultata možemo zaključiti da je zastupljenost pripadnika najviših socioekonomskih klasa u okviru ukupnog broja čitalačke publike novina *The Guardian* veća nego u slučaju novina *The Times*. Ta razlika je, kao što vidimo, veoma mala, a ovaj rad, kao što je već rečeno želi vidjeti da li ona ipak ima uticaja na obrazac upotrebe pasivnih konstrukcija u poređenim novinskim primjercima.

1.2. Radna definicija pasiva

Radna definicija na kojoj počiva kalifikacija i viđenje pasiva u ovom radu preuzeta je od Kverka i saradnika (1985) koji pasiv definišu kao konstrukciju koja se sastoji od pomoćnog glagola (*be* ili *get*) i prošlog participa glagola. Na osnovu ove veoma formalne definicije pasiva, Kverk i saradnici nam predstavljaju svoju klasifikaciju pasiva ili pasivni gradijent u kojem su pasivi podijeljeni na tri klase: centralne ili prave pasive (eng. *central or true passives*), polupasive (eng. *semi-passives*) i pseudopasive (eng. *pseudo-passives*). Osnovni kriterij na kojem je zasnovana ova klasifikacija postojanje jasne korespondencije između pasivne i aktivne glagolske fraze ili klauze. U skladu sa tim na vrhu hijerarhije pasiva Kverka i saradnika nalaze se centralni ili pravi pasivi. Oni zauzimaju ovu poziciju jer se mogu postaviti u direktnu korespondenciju sa svojim ekvivalentima u aktivu i zbog toga se smatraju „idealnim“ primjerima pasiva. Mješoviti ili polupasivi (eng. *mixed or semi-passives*) nalaze se na sredini hijerarhijske skale Kverka i saradnika i imaju osobine i glagola i pridjeva. Članovi treće i finalne klase pasiva samo formalno sličje pasivu. Oni ne mogu imati svoje ekvivalente u aktivu niti agense, pa ih Kverk i saradnici stoga nazivaju pseudopasivima. Ovakve konstrukcije označavaju stanje kao rezultat

određene radnje, prije nego samu radnju, i zbog toga se često nazivaju statičnim pasivima (eng. *statal passives*).

Međutim, kao što ističu Kverk i Grinbaum (1976), glagolski element u rečenici je uvijek glagolska fraza, koja može biti finitna ili nefinitna, tj. 'showing tense, mood, aspect and voice' or non-finite 'not showing tense or mood but still capable of indicating aspect and voice' (1976: 17). Na osnovu ovoga, pasivi u korpusu su najprije podijeljeni u dvije prilično široke kategorije, na osnovu toga da li sadrže finitnu ili nefinitnu glagolsku frazu – na finitne (1–8) i nefinitne (9), a tek zatim su finitni pasivi klasifikovani na osnovu gore navedene definicije Kverka i saradnika, na centralne pasive (1–4), polupasive (5–6) i pseudopasive (7–8).

Ispod navedeni primjeri pasiva ilustruju pasivne konstrukcije koje ćemo posmatrati u ovom radu.

- (1) The results of an inquiry by the Independent Police Complaints Commission into how Essex police investigated the suspicious death of Stuart Lubbock, 31, eight years ago *were welcomed by the man's father*, who said he was considering launching civil case. (*The Guardian*, p. 7)
- (2) The poll, which questioned 1,045 people, found that 63 per cent thought that the law *should respect and be influenced by Britain's traditional religious values* – in other words Christianity. (*Daily Mail*, p.17)
- (3) Nearly all women with breast cancer *are denied* the chance of reconstruction at the time they have a breast removed. (*The Sun*, p. 30)
- (4) Though the regime *is hardly undermined by sanctions*, it is anxious to remain within the Nuclear Non-Proliferation Treaty, and has responded to pressure. (*The Times*, p. 2)
- (5) The Met's defiance says that at the hearing that led to Saeed's dismissal the panel was concerned about the „demeanour“ of one of his accusers. (*The Guardian*, p. 4)
- (6) They *were*, deduced Mr Mackinley, '*ashamed and embarrassed by this announcement*'. (*Daily Mail*, p. 4)
- (7) AILING US insurance giant *is poised* to reveal losses of £41 billion – for a THREE-MONTH period. (*The Sun*, p. 42)
- (8) In her opening address to the conference, Mrs Lawrence said she feared that the issues of racial equality in many walks of public life *had become „watered down“*. (*The Guardian*, p.16)
- (9) Many analysts had expected Thomson Reuters *to be battered by the global recession*, as banks cut their subscriptions to its real-time data services. (*The Times*, p. 47)

1.3. Korpus

Primjeri pasiva zasnovani na gore navedenoj klasifikaciju uzeti su iz po jednog primjerka novina *The Guardian* i *The Times* koji su izdati su na isti datum, 25.02.2009. Izabrani primjerci novina su dodijeljeni pomenutim kategorijama na osnovu ankete o socioekonomskom profilu čitalaca britanskih novina, koju je izvršila

anketa koja se bavi istraživanjem novinske čitalačke publike na području Engleske (*Joint Industry Committee for National Readership Surveys – JINCARS*).

Kako bi kvantitativni rezultati poređenja bili vjerodostojni, broj pasiva je posmatran u okviru jednakog broja riječi uzetog iz svakog primjerka analiziranih novina kao i u okviru jednakog broja riječi uzetog iz zasebnih novinskih sekcija. Pa tako ukupan broj analiziranih riječi u svakom primjerku iznosi 30 300 riječi. U skladu sa ovim, broj riječi u njihovim međusobno poređenim sekcijama je jednak i iznosi 11 500 u sekcijama domaćih vijesti, 4 000 u sekcijama stranih vijesti, 5 000 u finansijskim sekcijama i 9 800 u sportskim sekcijama.

1.4. Metod istraživanja

Metodološki postupak korišćen u ovom radu integriše kvantitativni i kvalitativni metod istraživanja. Primjeri pasiva u analiziranim novinskim primjercima najprije su identifikovani, potom su prebrojani i uspostavljena je njihova procentualna zastupljenosti u jednakom broju riječi u različitim novinskim primjercima i njihovim novinskim sekcijama. Ovi podaci su zatim interpretirani u svjetlu postavljene hipoteze.

Tabele koje slijede prikazuju rezultate ovog istraživanja i njihovu moguću interpretaciju u skladu sa postavljenom hipotezom.

2. Analiza i diskusija

Tabel 8.1. Svi pasivi – frekventnost u različitim novinskim primjercima

Svi pasivi			
	Frek.	1 000	%
<i>The Gaurdian</i>	519	17.1	52.3
<i>The Times</i>	473	15.6	47.7
Ukupno	992	16.4	100

Tabela 8.1 pokazuje da su u našem korpusu pasivi brojniji u novinama *the The Guardian* nego u novinama *The Times*. U ukupnom broju pasiva, koji iznosi 992 primjera, u novinama *The Guardian*, pasivi se nalaze u broju od 519 primjera (52.3%), dok se u novinama *The Times* nalaze u 473 primjera (47.7%). Iako oba analizirana novinska primjerka pripadaju kategoriji viskotržišnih novina, zanimljivo je primijetiti da razlika u frekventnosti upotrebe pasiva u njima ipak postoji. Tu razliku između novina *The Guardian* i *The Sun* možemo objasniti razlikom u socioekonomskom profilu njihovih čitalaca. Naime, iako većinu čitalaca oba analizirana primjerka visokotržišnih novina čine pripadnici triju najviših socioekonomskih klasa, zastupljenost pripadnika najviših socioekonomskih klasa u okviru ukupnog broja čitalačke publike novina *The Guardian* (88,1%) je ipak nešto veća nego u slučaju novina *The Times* (85,3%). U skladu sa ovim možemo reći da rezultati koje smo dobili u tabeli 8.1 potvrđuju hipotezu na kojoj počiva ovaj rad.

Gore dobijena razlika u brojnosti pasiva između novina *The Guardian* i *The Times* temelji se na sljedećim pretpostavkama čija će tačnost u ostatku rada biti dalje analizirana kroz ispitivanje frekventnosti upotrebe drugih tipova pasiva. Na taj način izvedeni rezultati neće počivati na rezultatima jednog posmatranja i tabele, nego na rezultatima dobijenim posmatranjem šest različitih upotreba pasiva i tabela baziranih na njima, što će omogućiti konzistentnost i vjerodostojnost dobijenih rezultata i zaključaka.

S obzirom na to da se pripadnici najviših socioekonomskih klasa odlikuju i najvišim stepenom obrazovanja, pretpostavili smo da će samim tim i jezik kojim se koriste, kao i jezik kojim im se obraćaju autori novinskih članaka čiji su oni čitaoci, biti učena, standardna varijanta jezika, koja se odlikuje višim stepenom formalnosti od jezičkih varijanti kojima će se služiti pripadnici nižih socioekonomskih klasa, u skladu sa stepenom svoga obrazovanja. Drugim riječima, pretpostavka na kojoj se temelji ovo istraživanje jeste da će novine čija čitalačka publika pripada najobrazovanijim, politički i ekonomski najmoćnijim staležima težiti upotrebi što standardnije, formalnije, neutralnije a samim tim i najučtivije varijante jezika, pa stoga i sintaksičkih sredstava koja teže takvom načinu izražavanja. U skladu sa ovim standardnost, formalnost, neutralnost i učtivost jezičke upotrebe u novinama opadaće sa opadanjem stepena obrazovanosti, političke i ekonomske moći njenih čitalaca. Ovo može biti objašnjeno činjenicom da je čitalačka publika sa najvišim stepenom obrazovanja kroz dodir sa akademskim tekstovima koji teže standardnim, neutralnim i formalnim sredstvima izražavanja stekla afinitet ka takvoj upotrebi jezika, pa će i u svome izboru dnevne štampe težiti ka novinama koje posežu za takvim načinom izražavanja. S druge strane, novine će težiti da usklade svoju jezičku upotrebu sa jezičkim afinitetima i sklonostima njihove čitalačke publike. Ovo je u ogromnoj mjeri portvrđilo u radu pod nazivom *The use of the passive in the British Daily Press: A Sociolinguistic Approach*, (Kujundži: 2012), čiji rezultati ukazuju na najfrekventniju upotrebu pasiva kao sintaksičke konstrukcije koja je obilježje standardnog, formalnog, neutralnog i učtivog jezika u visokotržišnim novinama čija čitalačka publika pripada najobrazovanijim, ekonomski i politički najuticajnijim klasama, na najmanju u niskotržišnim novinama čija većina čitalaca pripada slojevima društva sa najnižim stepenom obrazovanja, ekonomske i političke moći, dok se na srednjem mjestu po upotrebi pasiva nalaze novine čija čitalačka publika pripada srednjoj klasi po gore navedenim kriterijumima. U skladu sa ovim, nisu iznenađujući ni rezultati ovog istraživanja koji pokazuju da su pasivi u frekventnijoj upotrebi u novinama *The Guardian*, jer je procentualna zastupljenost čitalaca najvišeg socioekonomskog profila veća u ovim novinama nego u novinama *The Times*. Samim tim broj pasiva, kao jezičke konstrukcije koja predstavlja odliku formalnog jezičkog stila, veći je u novinama *The Guardian* nego u novinama *The Times*.

Standardnu i formalnu upotrebu jezika možemo poistovjetiti sa potrebom za konciznijim i jasnijim načinom izražavanja što opet objašnjava frekventniju upotrebu pasiva u novinama koje više teže takvoj upotrebi jezika, a u ovom slučaju to su novine *The Guardian*. Ovome u prilog ide i činjenica da Bajber i saradnici (1985) smatraju pasiv jednim od osnovnih sintaksičkih sredstava koja nam služe

za rearanžiranje rečenice kako bi se ona što bolje uklopila u kontekst, učinila tekst koherentnijim, pa samim tim konciznijim i jasnijim za razumijevanje.

Naša pretpostavka da će jezik u novinama namijenjenim čitalačkoj publici koja pripada višim socioekonomskim klasama težiti većoj učtivosti takođe može biti potvrđena učestalijom upotrebom pasiva u njima. Naime, u skladu sa *teorijom učtivosti* (eng. *politeness theory*), koju su predložili Braunova i Levinson u svome djelu *Politeness: some universals of language usage* (1987) pasiv se smatra jednim od osnovnih sredstava za izražavanje negativne učtivosti (eng. *negative politeness*), tj. korišćenje pasiva jedan je od dva oblika aktivnosti odštete (eng. *redressive action*) čijom upotrebom nastojimo da izbjegnemo potencijalnu štetu koja može biti prouzrokovana činovima *ugrožavanja obraza* (Brown and Levinson, 1987: 69). Ovakva upotreba pasiva može se objasniti činjenicom da čitaoci visokotržišnih novina pripadaju najuticajnijim slojevima društva, koji su, u skladu s tim, oni koji donose odluke od najvećeg značaja i uticaja, pa samim tim pripisivanje odgovornosti ovim ličnostima za djela koja uvijek ne nailaze na odobravanje šire javnosti nosi izvjesnu dozu osjetljivosti i kontroverznosti. Stoga, pretpostavlja se da će autori članaka u visokotržišnim novinama mnogo češće posezati za upotrebom pasiva jer im upotreba ove konstrukcije omogućava uklanjanje agensa radnje i na taj način skida odgovornost sa onoga ko je odgovoran za donošenje kompleksnih i osjetljivih odluka, odluka koje su u interesu povlašćenih društvenih grupa. Istovremeno, takve odluke ne moraju biti generalno prihvatljive za druge brojne i manje povlaštene društvene grupe. Drugim riječima pasiv nam omogućava da „sačuvamo obraz“ vršioca radnje tj. izbjegnemo pominjanje onih koji su odgovorni.

Frekventnost upotrebe pasiva dalje može biti objašnjena prirodom tema kojim se posmatrane novine bave što je opet u velikoj mjeri potvrdilo istraživanje koje je inspirisalo ovaj rad. Naime, ono je pokazalo da se viskotržišne novine u najvećoj mjeri bavi temama veoma ozbiljne sadržine, pa je, u skladu, s tim jezik korišćen u svrhu njihovog izražavanja formalniji i učtiviji od jezika kojim se služe niskotržišne novine, koje se u velikoj mjeri bave temama tipičnog tabloidnog sadržaja, tj. vijestima senzacionalističkog i zabavnog karaktera, kontroverznim događajima vezanim za poznate ličnosti, uglavnom onih one iz svijeta šou biznisa i sl. što ukazuje na najmanji stepen formalnosti jezika novina iz pomenute novinske kategorije, a samim tim objašnjava i najmanju frekventnost upotrebe pasiva u njima. Međutim, iako oba analizirana novinska primjerka u ovom slučaju pripadaju kategoriji visokotržišnih novina, nije iznenađujuće da su pasivne konstrukcije u frekventnijoj upotrebi u novinama *The Guardian* nego u novinama *The Times* s obzirom na to da se prve u većoj mjeri bave temama ozbiljnijeg sadržaja. Naime, u novinama *The Guardian* od 30 prvih članaka samo se četiri ne bave temama od velikog društveno-političkog sadržaja, dok se u novinama *The Times* od prvih 30 članaka temama manje ozbiljnog sadržaja bavi njih osam. Na osnovu ovoga možemo zaključiti da se novine *The Times* u nešto manjem procentu bave temama ozbiljnog društveno-političkog sadržaja. U skladu s tim, stepen formalnosti jezika, iako ne u tako velikoj mjeri, ipak je niži u novinama *The Times* nego u novinama *The Guardian*, a u vezi s tim manji je broj pasiva, kao odlike formalnijeg jezičkog stila, u tim novinama. U člancima koji se

bave sadržajem manjeg stepena ozbiljnosti, rijeđe se pominju i ličnosti od najvećeg društveno-političkog značaja, pa otuda i manja potreba da im se 'sačuva obraz' te u skladu sa tim opet i manja frekventnost upotrebe pasiva u novinama *The Times* nego u novinama *The Guardian*, budući da se one u nešto manjoj mjeri bave temama ozbiljnijeg sadržaja.

Dakle, moglo bi se reći, da tabela 8.1 u potpunosti potvrđuje osnovne pretpostavke postavljene u ovom radu kao i da dodatno potvrđuje rezultate pomenutog istraživanja koje je u najvećoj mjeri inspirisalo ovaj rad. Slijedi analiza tabele sa rezultatima posmatranja frekventnosti upotrebe različitih tipova pasiva u cijelim novinama, kako i u njihovim različitim sekcijama, koji će dalje potvrditi ili opovrgnuti pretpostavke formirane na osnovu analize rezultata tabele 8.1.

Tabela 8.2. Svi pasivi – finitnost glagolskog oblika

Svi pasivi							
	Finitni pasivi			Nefinitni pasivi			Uk. Frek.
	Frek.	1 000	%	Frek.	1 000	%	
<i>The Guardian</i>	364	12	51.4	155	5.1	54.6	519
<i>The Times</i>	344	11.4	48.6	129	4.3	45.4	473
Ukupno	708	11.7	100	284	4.7	100	992

Prema tabeli 8.2, finitni pasivi su brojniji u novinama *The Guardian*, u kojima se nalaze u broju od 364 primjerka (48.6%), nego u novinama *The Times*, u kojima nalazimo 364 primjera (51.4%) ovih pasiva. Nefinitni pasivi su takođe brojniji u novinama *The Guardian*, sa 155 (54.6%) naspram 129 (45.4%) primjeraka nefinitnih pasiva u novinama *The Times*.

Finitni pasivi, za razliku od nefinitnih, predstavljaju informativniji i eksplicitniji oblik pasiva, s obzirom na to da nam, za razliku, od nefinitnih pasiva, daju informacije o licu, agensu, vremenu i aspektu te radnje. Analizirajući prirodu sadržaja članaka u proučavanim novinama zaključili smo da se novina *The Guardian*, iako u veoma maloj mjeri, bave temama nešto ozbiljnijeg sadržaja. Tematsku ozbiljnost vezujemo za formalnost jezičkog stila, formalnost jezičkog stila, opet, vezujemo za konciznost i preciznost jezičkog izraza, koja je produkt jezičke eksplicitnosti i informativnosti, tj. potkrijepljenosti onoga o čemu govorimo izvjesnim podacima i činjenicama, što je upravo odlika finitnih pasiva. U skladu sa ovim, sasvim je logično da je broj finitnih pasiva, kako to pokazuje tabela 8.2 veći u novinama *The Guardian* nego u novinama *The Times*.

S obzirom na to da se nefinitni pasivi u odnosu na finitne odlikuju nižim stepenom formalnosti u svome izrazu, bilo bi logično da je njihova brojnost veća u novinama *The Guardian* nego u novinama *The Times*. Situacija je, međutim, obrnuta, pa su nefinitni pasivi opet brojniji u novinama *The Guardian* nego u novinama *The Times*. Veću brojnost nefinitnih pasiva u novinama *The Guardian* nego u novinama

The Times možemo objasniti time što nefinitni pasivi, uprkos tome što su manje eksplicitni i informativni od finitnih, ipak predstavljaju tip pasivne konstrukcije, koja je odlika formalnog jezičkog stila. Otuda veća brojnost nefinitnih, kao i finitnih pasiva u novinama *The Guardian* nego u novinama *The Times*.

Tabela 8.3. Svi pasivi – u različitim novinskim sekcijama

Svi pasivi													
	Vijesti						Finansije			Sport			Ukupno
	Domaće			Strane			Frek.	1000	%	Frek.	1000	%	
	Frek.	1000	%	Frek.	1000	%							
<i>The Guardian</i>	253	22.0	51.7	73	18.5	56.5	72	13	51.5	121	13	53.4	519
<i>The Times</i>	236	20.5	48.3	59	14.3	43.5	65	13.8	48.5	113	11.3	46.6	473
Ukupno	489	21.3	100	131	16.4	100	134	13.4	100	238	12.1	100	992

Tabela 8.3 pokazuje da su pasivi brojniji u sekciji domaćih vijesti novina *The Guardian* nego u istoj sekciji novina *The Times*, sa 253 (51.7%) naspram 236 primjera pasiva (48.3%). Sličnu situaciju imamo i pri poređenju sekcija stranih vijesti, gdje su pasivi takođe brojniji u novinama *The Guardian*, sa 73 primjera (56.5%), dok se u istoj sekciji novina *The Times* nalaze u broju od 59 primjera (43.5%). Pasivi su takođe brojniji u finansijskoj sekciji novina *The Guardian*, sa 72 primjera (51.5%), nego u istoj sekciji novina *Daily Mail*, u kojoj njihov broj iznosi 65 primjera (48.5%). U sportskoj sekciji, kao i u sekciji vijesti pasivi su brojniji u novinama *The Guardian*, u kojoj njihov broj iznosi 127 primjera (53.4%), dok u novinama *Daily Mail* njihov broj 111 primjera (46.6%). Ovdje možemo primijetiti da je razlika u brojnosti pasiva između finansijskih i sportskih sekcija novina *The Guardian* i *The Times* znatno manja nego što je to slučaj kod poređenja sekcija domaćih i stranih vijesti ovih novina.

Na osnovu navedenih rezultata vidimo da se iste sekcije u analiziranim primjercima visokotržišnih novina razlikuju po frekventnosti upotrebe pasiva u njima. Pasivi su brojniji u sekciji domaćih vijesti novina *The Guardian* nego u istoj sekciji novina *The Times*. Ista situacija je i pri poređenju sekcija stranih vijesti dvaju novinskih primjeraka. Ovdje bi bilo zanimljivo primijetiti da je razlika u brojnosti pasiva pri poređenju sekcija domaćih i stranih vijesti ista i iznosi 17 primjera pasiva u oba slučaja.

S obzirom na to da je broj pasiva u sekciji domaćih i stranih vijesti novina *The Guardian* veći od broja pasiva u istim sekcijama novinama *The Times*, možemo zaključiti da je jezik pomenutih sekcija u novinama *The Guardian* formalniji od jezika u istim sekcijama novina *The Times*. Ovakav odnos brojnosti pasiva možemo objasniti pomoću sadržaja tema kojima se bave pomenute sekcije analiziranih novinskih primjeraka. Naime, vidjeli smo da u prvih trideset članaka novine *The Guardian* sadrže četiri teme manje ozbiljnog društveno-političkog sadržaja, dok smo u

novinama *The Times* u prvih 30 analiziranih naišli na osam takvih članaka, što nam je poslužilo kao jedno od objašnjenja za veću ozbiljnost i formalnost jezika novina *The Guardian*, pa samim tim i veću frekventnost upotrebe pasiva u tim novinama. Pomenutih 30 tema pripada upravo sekcijama domaćih i stranih vijesti navedenih novina, što u isto vrijeme objašnjava i veću frekventnost upotrebe pasiva u ovim sekcijama u novinama *The Guardian* nego u istim sekcijama novina *The Times*.

Kao u slučaju poređenja sekcija vijesti, i pri poređenju finansijskih sekcija pasivi su brojniji u finansijskoj sekciji novina *The Guardian* nego u istoj sekciji novina *The Times*, što, opet, potvrđuje zaključke donesene prilikom analiziranja tabele 8.1, prema kojima su pasivi brojniji u novinama *The Guardian* nego u novinama *The Times*. Međutim, u slučaju poređenja finansijskih sekcija pomenutih novinskih primjeraka razlika u brojnosti pasiva je manja nego što je to bio slučaj prilikom poređenja sekcija stranih i domaćih vijesti. Naime, razlika u broju pasiva, kako u slučaju poređenja sekcija domaćih, tako i u slučaju poređenja sekcija stranih vijesti, iznosi 15 primjera pasiva, dok je u slučaju finansijske sekcije ta razlika gotovo upola manja i iznosi sedam primjera pasiva. Ovo bismo mogli objasniti time da, u slučaju poređenja finansijskih sekcija dvaju analiziranih novinskih primjeraka, svi članci se bave temama veoma sličnog sadržaja i stepena ozbiljnosti, tj. temama čisto finansijske prirode, koje se bave novonastalom finansijskom krizom i njenim posljedicama, pa je stepen njihove težine i ozbiljnosti veoma sličan. U skladu sa ovim, ipak nešto veću brojnost pasiva u finansijskoj sekciji novina *The Guardian* nego u istoj sekciji novina *The Times* možemo objasniti većim udjelom pripadnika viših socioekonomskih klasa u ukupnom broju čitalaca ovih novina, koja se očitava i u nešto većoj jezičkoj formalnosti tih novina, uprkos navedenoj sličnosti sadržaja tema i njihovog značaja u finansijski sekcijama obaju analiziranih novinskih primjera.

U slučaju poređenja sportskih sekcija situacija je veoma slična kao i pri poređenju finansijskih sekcije dvaju analiziranih primjerka visokotržišnih novina. Naime, razlika u brojnosti pasiva između sportskih sekcija novina *The Guardian* i *The Times* manja je nego u slučaju poređenja sekcija domaćih i stranih vijesti. Kao što smo već pomenuli, razlika pri poređenju sekcija vijesti iznosi 15 primjera pasiva, dok pri poređenju finansijskih sekcija iznosi osam primjera. U ovom slučaju, kao i u slučaju finansijske sekcije, manju razliku u brojnosti pasiva između sportskih sekcija možemo objasniti velikom sličnošću prirode tema i stepena njihove formalnosti u objema analiziranim sekcijama. Opet, kao u slučaju finansijske sekcije, veću brojnost pasiva u sportskoj sekciji novina *The Guardian* možemo objasniti većim udjelom čitalaca koji pripadaju najvišim socioekonomskim slojevima u *The Guardian* nego u novinama *The Times* što će uticati na veću formalnost jezika u ovim novinama, a u skladu s tim, i većim brojem pasiva u njima, kao obilježja formalnog jezičkog stila.

Tabela 8.4. Finitni pasivi – u različitim novinskim sekcijama

Finitni pasivi													
	Vijesti						Finansije			Sport			Ukupno
	Domaće			Strane			Frek.	1000	%	Frek.	1000	%	
	Frek.	1000	%	Frek.	1000	%							
<i>The Guardian</i>	184	15.4	51.3	46	11.3	54.1	51	10.2	51	83	9.3	50.6	364
<i>The Times</i>	175	15.7	48.7	39	10.3	45.8	49	9.4	49	81	7.7	49.4	344
Ukupno	359	15.6	100	85	10.8	100	100	9.8	100	164	8.5	100	708

Tabela 8.4 pokazuje da su finitni pasivi brojniji u sekciji domaćih vijesti novina *The Guardian*, u kojoj njihov broj iznosi 184 primjera (51.3%), nego u istoj sekciji novina *The Times*, gdje se nalaze u broju od 175 primjera (48.7%). U sekciji stranih vijesti novina *The Guardian* broj finitnih pasiva iznosi 46 primjera (54.1%), dok je njihov broj u sekciji stranih vijesti novina *The Times* 39 primjera (45.8%). U finansijskoj i sportskoj sekciji, broj finitnih pasiva je, takođe, veći u novinama *The Guardian* nego u novinama *The Times*. U finansijskoj sekciji novina *The Guardian* broj finitnih pasiva iznosi 51 primjer (51%), dok se, u istoj sekciji novina *The Times*, finitni pasivi nalaze u broju od 49 primjera (49%). U sportskoj sekciji novina *The Guardian* broj finitnih pasiva je 83 primjera (50.6%), dok njihov broj u sportskoj sekciji novina *The Times* iznosi 81 primjer (49.4%).

Kao u prethodnoj, i u ovoj tabeli finitni pasivi su brojniji u svim analiziranim sekcijama novina *The Guardian* nego u istim sekcijama novina *The Times*. Zanimljivo bi bilo primijetiti da je u ovoj kao i u prethodnoj tabeli razlika u brojnosti finitnih pasiva između sekcija domaćih i stranih vijesti nešto veća nego u slučaju poređenja finansijskih i sportskih sekcija novina *The Guardian* i *The Times* što dodatno potkrijepljuje objašnjenja i zaključke iz prethodne tabele. U skladu s tim možemo zaključiti da rezultati ove tabele mogu biti objašnjeni na isti način kao i rezultati tabele 8.1 i dodatno potkrepljuju objašnjenja i zaključke donesne prilikom njene analize.

Tabela 8.5. Svi pasivi – mogućnost transformacije u direktne ekvivalente u aktivu

Svi pasivi										
	Centralni			Polupasivi			Pseudopasivi			Uk.
	Frek.	1 000	%	Frek.	1 000	%	Frek.	1 000	%	
<i>The Guardian</i>	329	10.7	52	24	0.8	48	11	0.4	44	364
<i>Daily Mail</i>	304	10.2	49	26	0.9	52	14	0.5	56	344
Ukupno	633	10.4	100	50	0.8	100	25	0.4	100	708

Prema tabeli 8.5, centralni pasivi su brojniji u novinama *The Guardian*, u kojima njihov broj iznosi 329 primjera (52%), nego u novinama *The Times*, gdje se javljaju u broju od 304 primjera (48%). Broj polupasiva u novinama *The Guard-*

ian iznosi 24 primjera (48%), dok je u novinama *The Times* njihov broj 26 primjera (52%). Pseudopasivi su, takođe, brojniji u novinama *The Guardian*, sa 14 primjera centralnih pasiva (56%), nego u novinama *The Times*, u kojima njihov broj iznosi 11 primjera (44%).

S obzirom na to da participi u polupasivima mogu imati osobine i pridjeva i glagola, mogućnost njihove transformacije u direktne ekvivalente u aktivu često je upitna. Pseudopasivi su još udaljeniji od centralnih jer samo svojom formom liče na pasive i ne mogu imati ekvivalente u aktivu. U skladu sa ovim, možemo zaključiti da su polupasivi i pseudopasivi, kako sami nazivi ovih kategorija sugerišu, svojim osobinama udaljeni od pravih ili centralnih pasiva, što nas navodi na zaključak da im nedostaje određena količina strukturalne formalnosti koju posjeduju centralni pasivi, a samim tim i formalnosti i eksplicitnosti u izrazu. U skladu sa ovim možemo zaključiti da se, od tri navedena tipa pasiva, centralni pasivi odlikuju najvišim stepenom formalnosti, nešto manjim stepenom formalnosti odlikuju se pseudopasivi, dok prema stepenu svoje formalnosti pseudopasivi zauzimaju posljednje mjesto.

U skladu sa ovim možemo zaključiti da veći broj centralnih pasiva u novinama *The Guardian* nego u novinama *The Times*, opet ukazuje na nešto veću formalnost jezičkog stila ovih novina. Međutim, zanimljivo je primijetiti da je u slučaju polupasiva i pseudopasiva situacija obratna, pa su primjerci dvaju navedenih tipova pasiva brojniji u novinama *The Times* nego u novinama *The Guardian*. Veću brojnost polupasiva i pseudopasiva u novinama *The Times* možemo objasniti nižim stepenom njihove formalnosti, pa su, u skladu s tim, ovi tipovi pasiva brojniji u onim novinama koje se, kako smo vidjeli prilikom analiziranja prethodnih tabela, odlikuju nižim stepenom jezičke formalnosti.

Tabela 8.6. Centralni pasivi – u različitim novinskim sekcijama

Centralni pasivi													
	Vijesti						Finansije			Sport			Uk.
	Domaće			Strane									
	frek.	1000	%	frek.	1000	%	frek.	1 000	%	frek.	1 000	%	
<i>The Guardian</i>	172	14.9	51.7	49	10.8	53.8	46	9.2	51.7	62	7.7	51.7	329
<i>The Times</i>	161	13.7	48.3	42	10	46.2	43	8.4	48.3	58	5.9	48.3	304
Ukupno	333	14.3	100	91	10.4	100	89	8.8	100	120	6.8	100	633

Tabela 8.6 pokazuje da su centralni pasivi brojniji u svim analiziranim sekcijama novina *The Guardian*, nego u istim sekcijama novina *The Times*. U sekciji domaćih vijesti novina *The Guardian* broj centralnih pasiva iznosi 172 primjera (51.7%), dok je u istoj sekciji novina *The Times* njihov broj 161 primjera (43.8%). U sekciji stranih vijesti novina *The Guardian* centralni pasivi se nalaze u broju od 49 primjera (53.8%), naspram 42 (46.2%) primjera ovih pasiva u istoj sekciji novina *The Times*. Broj centralnih pasiva u finansijskoj sekciji novina *The Guardian* iznosi 46 primjera (51.7%), dok je u finansijskoj sekciji novina *The Times* njihov broj iznosi 43 primjera (48.3%). U sportskoj sekciji novina *The Guardian* broj centralnih

pasiva iznosi 62 primjera (51.7%), dok je u novinama *The Times* njihov broj 58 primjera (48.3%).

Centralni pasivi, kao što vidimo iz rezultata tabele 8.6, brojniji su u novinama *The Guardian* nego u novinama *The Times*, ne samo na nivou cijelih novina nego i u slučaju poređenja različitih novinskih sekcija.

3. Zaključak

Svi gore navedeni rezultati koji su dobijeni prilikom poređenja novina *The Times* sa novinama *The Guardian* naveli su nas na zaključak da se novine *The Times*, iako u ne tako velikoj mjeri, ipak odlikuju nešto manjom formalnošću svog jezičkog izraza, na šta ukazuje manji broj većine analiziranih pasivnih konstrukcija u ovim novinama nego u novinama *The Guardian*. Iako ta razlika nije velika u slučaju većine poređenja, ona je konstantna, što dovodi do zaključka da brojnost pasiva u poređenim visokotržišnim novinskim primjercima ipak prati izvjesni obrazac, tj. obrazac prema kojem su pasivi u nešto frekventnijoj upotrebi u novinama *The Guardian* nego u novinama *The Times*. Kao razlog ovakvom obrascu brojnosti pasiva naveli smo činjenicu da se pripadnici najviših socioekonomskih klasa pojavljuju u nešto većem procentu u ukupnom broju čitalačke publike novina *The Guardian* nego što je to slučaj u novinama *The Times*. U skladu sa ovim, formalnost jezičkog stila ovih novina nešto je veća, pa samim tim i upotreba pasivnih konstrukcija. Budući da je ta razlika prilično mala, ona, najvjerovatnije, nije lako uočljiva pri običnom čitanju, ali je veoma detaljno istraživanje poput našeg pokazalo da ta razlika ipak postoji. Navedene razlike, kao što smo već vidjeli, takođe utiče i na pragmatičke namjere autora novinskih tekstova, što opet utiče na frekventnost upotrebe određenih tipova pasiva.

Dakle, možemo zaključiti da i u slučaju poređenja novina iz iste novinske kategorije, čak i veoma male razlike u socioekonomskom profilu čitalaca utiču na veoma iznijansiranu frekventnost upotrebu pasivnih konstrukcija.

Literatura

- Bell, A. (1984). Language style as audience design. *Language in Society* 13, 145–204.
- Biber, D. et al. (1999). *Longman Grammar of Spoken and Written English*. London: Longman.
- Brown P. and S. Levinson. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Henry, H. Ed. (1987). *Readership Research: Montreal 1983 Proceedings of the Second International Symposium*. Amsterdam: Elsevier Science Publishers.
- Jucker, A. (1993). *Social Stylistics. Syntactic Variation in British Newspapers*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Kujundžić, M. (2012). The Use of the Passive in the British Daily Press: A Sociolinguistic Approach, Beograd: *Philologia* 10, 13–20.

- Quirk, R. and S. Greenbaum. (1973). *A University Grammar of English*. London: Longman.M.
- Quirk, R. et al. (1985). *A Comprehensive Grammar of The English Language*. London: Longman.
- Trudgill, P. (2002). *Sociolinguistics, Variation and Change*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Maja R. Kujundžić

FREQUENCY OF THE PASSIVE USE IN THE LANGUAGE OF UP-MARKET NEWSPAPERS: SOCIOLINGUISTIC APPROACH

Summary: This paper is based on Allan Bel's theory of „audience design“ (1977) i.e. it is motivated by researches which showed that the use of the passive in the language of British daily press is not random but conditioned by the socioeconomic status of its readers. The results showed that the passive, as a feature of the formal style, was more frequent in newspapers majority of whose readers belong to the highest socioeconomic classes i.e. the passive was most frequent in up-market newspapers, less frequent in mid-market and least frequent in down-market newspapers.

However, being inspired by the data which showed that the percentage of the readers with highest socioeconomic status is somewhat higher among the readers of *The Guardian* than among the readers of *The Times* made us investigate whether such finely nuanced differences in the readership structure will also be reflected in the frequency of the passive use in the newspapers of the same newspaper category.

НОМИНАЛНА ЕЛИПСА У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ

Сажетак: Рад представља контрастивну анализу номиналне елипсе у енглеском и српском језику на новинском, односно књижевно-умјетничком корпусу. Настоји се описати и упоредити природа изостављања оних дијелова именичке синтагме који се могу реконструисати из сусједног дијела текста. Овакав облик брисања се анализира на материјалу издвојеном из књижевних дјела и савремене штампе као вјерног приказа језика савремене комуникације и економије у језику. Посебна пажња поклања се елипси управног члана унутар именичке синтагме, као најфреквентнијег облика изостављања код овог типа елипси.

Кључне ријечи: елипса, именичка фраза, контекст, енглески, српски, анафоричка елипса, катафоричка елипса

1. Уводне напомене

Елипса је постала важна тема у лингвистичкој науци од самог почетка развоја првих формалних анализа језика. Изузетна заинтересованост за ову језичку појаву може се приписати првенствено самој њеној природи, а потом и ограничениости њене употребе, који указују на присуство скривене структуре те повлаче низ расправа о томе како интерпретирати „тишину“. Када говоримо о лингвистичким истраживањима елипсе, проучавање принципа који управљају елипсом и који ограничавају употребу елипсе изгледа као прикладан опис онога што теорија елипсе уопште треба да задовољи.

У ширем смислу термин *елипса* се односи на велики спектар феномена од ситуације у којој само изгледа да ријечи недостају до много ужег низа посебних конструкција. У ужем смислу теорија елипсе као језичког механизма требало би да постави питања и да, колико је могуће, да одговорајуће одговоре узимајући у обзир следеће аспекте: с обзиром на постојање синтаксичких структура, потребно је тражити празнине у њима; с обзиром на постојање различитих врста фраза потребно их је назначити као елидиране или јасно изражене реченичне конституенте; с обзиром на чињеницу да се елидирана цјелина мора односити на нешто у језичком или ванјезичком контексту морамо потражити правила која ће одређивати како да реконструишемо тог референта.

Могло би се најједноставније рећи да је један од основних циљева теорије елипсе да објасни шта елиптичне реченице могу да значе. Односно, не само да објасни како се могу интерпретирати искази елиптичних конструкција, већ и начине дистрибуције елидираних мјеста у дискурсу. Сувишно је рећи да интерпретација елидираног мјеста у реченици није произвољног, односно слободног карактера, него је ограничена на различите начине различитим врстама контекста који је окружује.

Када је ријеч о помињању појма елипсе у неким ранијим временима, овдје можемо, поједностављено, издвојити три групе граматичких структура које су традиционални граматичари подразумијевали под елиптичним конструкцијама: одговори (у дијалогу), неке сажете структуре и скраћене фразе. Овакве структуре су, углавном, биле окарактерисане као „граматичке елипсе“. Оне су потпадале под синтаксичке анализе, са основном идејом да је елиптична конструкција само она код које нема сумње шта је избрисано. У свом чланку *Ellipsis: History and Prospects* (1987), Брендон (Е. Р. Brandon) наводи кратак преглед употребе елипсе како у традиционалним граматикама тако и у савременој филозофији, те говори о историјском поријеклу појма елипсе:

„Грчки етимон *elunca* био је дио аналитичког реторичког рјечника и тумачен је као изостављање ријечи које се могу схватити из контекста. Тако нам Георгиос Хировоскос, реторичар, каже да је Хомерова фраза, *kopton amphoterai*, што би дословно значило „удара са обје“ заправо елиптична фраза од „удара са обје руке“. А елипсу су често призивали грчки и латински писци како би објаснили синтаксичке структуре које су изгледале непотпуне, као што су реченице са субјектом и предикатом без копуле“.¹

Још један традиционални приступ појму елипсе, који Брендон такође наводи у свом раду, јесте приступ граматичара Улмана (S. Ullmann) који се више ослања на семантичко изостављање ријечи. Овдје, као примјер, Брендон наводи *daily* / *дневне* у значењу *a daily newspapers* / *дневне новине*. По Улману ова појава је нарочито изражена међу групама људи повезаних истом струком, професијом; па ће тако ријеч *action* / *дјеловање* међу адвокатима заправо бити схваћена као *legal action* / *правно дјеловање*, *тј. парница*, а ријеч *paper* / *папир*, *тест*, *документ* међу студентима као *examination paper* / *испитни задатак*.

Традиционално изучавање језика показује да људи уопштено остављају много тога недоречено, те да контекст доприноси разумијевању онога што је речено. Међутим, оно што се може истаћи као велики недостатак за елипсу, са становишта филозофије језика, јесте ограниченост појма елипсе на лингвистички контекст без додирних тачака са ванјезичком стварношћу.

¹ Brandon, 1987: 93, (у оригиналу енгл.) “The Greek etymon of “ellipsis” (Latinized as *detractio*) was a part of the stock analytical vocabulary of rhetoric and was glossed as the omission of words that could be understood from the context. Thus Georgios Choeroboscus, a minor rhetorician, tells us that a Homeric phrase, *kopton amphoterai*, literally “striking with both”, is elliptical for “striking with both hands”. And ellipsis was often invoked by Greek and Latin writers to account for syntactic structures that appeared incomplete, such as subject-predicate sentences without a copula.

Гледајући из угла генеративне лингвистике, постојала су два различита начина анализе елиптичних конструкција у енглеском језику. Први начин би могли назвати хипотеза брисања² која се у литератури углавном везује за Сага (Sag, 1976), а други хипотеза тумачења/интерпретације (Wasow, 1972; Williams, 1977).

Сви савремени прикази елиптичних конструкција имају једну заједничку црту: они приступају тумачењу најистакнутијег својстава елипсе, или неког од њених аспеката као успостављеног оквира, било теоријског или дескриптивног. Када је ријеч о новијим научним истраживањима елипсе, једно од важнијих питања о коме се дискутује и које им представља заједничко полазиште, јесте да ли мјесто елидираног материјала садржи скривену синтаксичку структуру. Ово фундаментално питање подијелило је научнике у два тора: први, који вјерују да оваква структура постоји³ и други, који вјерују да је елипсу могуће посматрати искључиво као семантички феномен.⁴ Међутим, јасно је да постоји много података о елипси које теорија елипсе мора објаснити. Неки од тих података више су подложни семантичком истраживању, неки синтаксичком. Управо из тог разлога у посљедњих неколико година јављају се приједлози за успостављање „хибридних“ теорија елипсе које сједињују и семантичке и синтаксичке услове идентитета, али их намећу под различитим условима или пак селективно (Kehler, 2002; Chung, 2006; Merchant, 2007).

Као што смо већ поменули, у савременим анализама елиптичних конструкција јављају се два основна питања. Прво питање јесте да ли се у елиптичним конструкцијама налази синтаксичка структура која је неизговорена. Према савременим теоретичарима, ако је одговор на ово питање позитиван, онда се морају развити теорије које дозвољавају такве структуре. А ако је одговор негативан, онда морамо испитати и могућност да заправо синтакса представља само оно што чујемо без неизговорених елемената. Друго велико питање је питање природе идентитета. Односно, како ми можемо оцијенити шта заправо значи материјал који недостаје. Уопштено говорећи, елипсе су анафоричке, зависе од контекста да би добиле своје значење. Мјесто елидираног материјала нема унутрашњи лексички садржај. Стога, претпоставимо да елипса захтијева антецедент на основу кога се изводи значење. Ту се, међутим, јавља питање какав је антецедент елипси потребан; то јесте какав је однос између схваћеног материјала у елиптичним конструкцијама и њиховог антецедента. У литератури су одговори на ово питање представљени кроз различито постављене релације идентитета. Једни лингвисти сматрају да релација између

² Кристал, 1985: 50, Брисање (deletion) „основна операција у оквиру трансформационе граматике, којом се елиминише конституент улазног фразног означивача. На пример у класичној ТГ њом се објашњавале императивне реченице (где се бришу субјекат и помоћни глагол подложне реченице), као у *kick the ball*, „шутни лопту“ од *You will kick the ball* „ти ћеш шутнути лопту“.“

³ Неки од аутора: Саг (Sag, 1976), Ханкамер (Hankamer, 1972), Меј (May, 1999), Мерчант (Merchant, 2001).

⁴ Далримпл (Dalrymple et al., 1991), Харт (Hardt, 1999).

елипсе и њеног антецедента обухвата неку врсту идентитета значења, а други неку врсту идентитета структуре. Једноставно речено, елидирани материјал мора бити идентичан некој од антецедент фраза, гдје је идентитет синтаксички или семантички, или пак нека мјешавина ова два. Оно што се никако не доводи у питање у оваквим расправама у литератури јесте идентитет површинске структуре, која се овдје сматра ирелевантном. Јасно је да елидирани материјал није на површини идентичан свом антецеденту, те стога било која релација идентитета у елидираним конструкцијама заснована на морфолошком или фонолошком идентитету, није тачна.

О предмету истаживања овог рада много мање је писано у сербокроатистичкој литератури него што је то у англистичкој. У изворима на нашем језику углавном сусрећемо описе и дефиниције који су у свим граматикама мање-више идентичне, са малим варијацијама у нивоу детаља и броју примјера који се ту нуде у сврху описа елипсичних конструкција. Сви консултовани аутори истичу да је контекст један од основних посредника у успостављању елидираног материјала и сазнавању природе синтаксичког односа који није увијек видљив. Станојчић (1960) и Пипер (2005) крећу управо од контекста у тумачењу елипси. Пипер⁵ у први план ставља контекст или говорну ситуацију при реконструкцији елидираног материјала. Елипсичним реченицама Пипер назива оне реченице код којих се изостављене структуре могу надомјестити из контекста или говорне ситуације и код којих је изостављање предвиђено њеном пропозицијом. Битно је истаћи још један услов за елипсу који други аутори не наводе у својим приказима. Пипер сматра да редукција код елипсе не смије бити потпуна, „бар један реченични члан мора бити експлицитан да би се уопште могло говорити о било каквој реченици“ (2005: 304). Код проучавања поменутих формата, Станојчић⁶ никада не губи из вида схватање унутрашњег значења код елипсичних конструкција. Функција открива неизговорене ријечи путем својих допуна, одредаба или пратилачких елемената. Интонација, која обично долази као резултат неког афективног стања, сама по себи упућује на значење фразе или реченице.

Након прегледа сербокроатистичке литературе у којој аутори покушавају поближе објаснити елипсу можемо да издвојимо неколико суштинских питања и проблема. Једно опште правило, о коме мање-више говоре сви аутори, тиче се језичке норме. Могли смо закључити, консултујући радове наведених аутора, да граматичке елипсе потпадају под стандарднојезичку норму, док се стилистичке елипсе искључују из овог оквира. Такође, и други суштински проблем намеће се код оваквог правила, те је скоро немогуће успоставити јасне критеријуме за разликовање граматичке и стилистичке норме. Сличне дилеме имају и теоретичари енглеског језика када је у питању елипса. Овакве језич-

⁵ Пипер, П. et al. (2005) *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*, Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, Београд.

⁶ Станојчић, Ж. (1960) *Једна врста непотпуних реченица код савремених писаца*, Наш језик, књ. X св. 1–2, Београд, стр. 29–43.

ке конструкције представљају потпуно саопштење, иако не садрже уобичајене дијелове реченице, и ми скоро увијек можемо дозвати у мислима или свијести елидирани компоненте. Можда управо зато елидирани реченице треба оставити таквима и не треба их увијек попунити, јер како каже Белић (2000: 452) „у тој њиховој нерашчлањености, која се може, кад се то нарочито хоће, попунити на различите начине и лежи њихова драж“.⁷

2. Анализа корпуса

2.1. Опште карактеристике номиналне елипсе у енглеском и српском

Под номиналном елипсом у раду подразумеваћемо елипсу именичке фразе и елипсу унутар именичке фразе:

(1) But they worry that the dose of nicotine they deliver is not standardised, it varies from one **make** to **another** Δ and that e-cigarettes could “renormalise” smoking by promoting nicotine addiction.

(*The Independent*, 17 December, 2013)

$\Delta \leftrightarrow$ **make**

/Али они се брину да доза никотина које оне пружају није стандардизована, да она варира од једне **марке** до **друге** Δ и да е-цигарете могу „ренормализовати“ пушење промовишући никотинску зависност./

(2) Волио бих да гријешим, али бојим се да **овај** Δ , као и остали **сукоби**, само утичу да се ситуација додатно погоршава и да људи масовније одлазе са ових простора.

(*Помирење*, 10. 8. 2013.)

$\Delta \leftrightarrow$ **сукоб**

Номинале елипсе спадају у категорију текстуалних елипси, другим ријечима интерпретација елидираног материјала зависи од онога што је написано или речено у лингвистичком контексту. То значи да је елидирани материјал унутар именичке фразе могуће реконструисати зависно од релативне позиције елипсе и њеног антецедента на основу онога што претходи или слиједи избрисани материјал. У издвојеним примјерима (1) и (2) јасно видимо да извор изостављеног материјала представља сусједни дио текста. Једноставним консултовањем лингвистичког контекста можемо надомјестити оно што је испуштено у именичкој фрази. У примјеру (1) који говори о електронским цигаретама и њиховом утицају на одвикавање од никотинске зависности, у именичкој синтагми *one make/једна марка* (мисли се на марку електронских цигарета)

⁷ Белић, А. (2000). О сложеним реченицама и сродним појавама, у: Избрана дела Александра Белића, књ. 13, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

изостављена је управна ријеч *take / марка*, те се елидирана именичка фраза састоји само из премодификатора *another/други*. Исто налазимо и у примјеру (2) у српском језику: именичка фраза *овај сукоб* елидирана је и гласи *овај*, док њен пуни, неелидирани облик можемо реконструисати из онога што у лингвистичком контексту долази послје номиналне елипсе. Ексерцирани примјер (2) је, у том погледу, нарочито илустративан јер заправо антецендент номиналне елипсе слиједи саму елипсу, те овакви примјери представљају катафоричку номиналну елипсу. Но, више ријечи о томе биће касније у раду.

Једна од битнијих страна елиптичних конструкција за наш рад јесте могућност реконструкције редукованог материјала у његовом пуном облику. Као релевантан контекст овдје наводимо лингвистички контекст, било да се ради о сусједном дијелу текста или пак неком већем дискурсу на основу кога је могуће повратити испуштени дио фразе. Сљедећи примјер (3) указује на то:

(3)

а) Реално је било и очекивати да БЕМА неће доћи у Требиње, али колико смо атрактивни и привлачни инвеститорима говори и податак да се приход од грађевинског земљишта умјесто планираних 2 030 000 марака остварује са свега 60 000 марака, или 2,96% од **планираног** Δ !

б) Нереални **буџет** од 24 000 000 марака оствариће се узимањем кредита у износу од 3 200 000 марака, или 76% више од **планираног** Δ .

(Развојни ребаланс на годишњицу ослобођења, 22. 10. 2013.)

$\Delta \leftrightarrow$ буџет

У обје реченице примјера (3) изостављен је управни члан именичке фразе – *буџет*. Уколико бисмо жељели да дословно и тачно реконструисемо потпуни облик елидиране именичке фразе у првој реченици (3а), можда бисмо наишли на потешкоће с обзиром на то да новинар није експлицитно изразио именицу буџет. Стога, сама анализа прве реченице (3а) оставља простора за полемике и питања, јер иако је јасно да се говори о новцу питамо се о чему је тачно ријеч и шта би тачно био пуни облик фразе. Да ли је унутар именичке фразе испуштена именица *новац, издатак, издавање, трошак, планирана средства, план финансија* или је пак новинар имао нешто сасвим друго на уму. У оваквим и сличним примјерима несумњива интерпретација мора да се „потражи“ у другим реченицама у окружењу, те не смије да остави простора за језичке манипулације. Друга реченица наведеног примјера (3б) садржи изостављену ријеч *буџет* (која је потом поново изостављена на крају реченице), те реконструкција елидираног материјала више није упитна. Из примјера (3) смо видјели да испуштени дио фразе може да се идентификује, не само у оквиру једне реченице, него у ширем контексту који окружује елипсу. Сљедећи примјер (4) на енглеском језику то потврђује:

(4) As the pillar fell and the leaves dispersed, I saw two **men** on the opposite side of the way, going from West to East. They were **one** Δ behind the **other** Δ .
(*The Trial for Murder*)

/Када је стуб падао а лишће се распршило, видио сам двојицу људи на супротној страни пута, који су ишли од запада према истоку. Корачали су **један**_Δ **иза другог**_Δ /

Структура именичке фразе може да садржи само управни члан⁸ и/или опциону модификацију: елементе који се могу наћи испред управног члана у фрази (премодификатори) или иза управног члана (постмодификатори). Унутар номиналне елиптичне конструкције елидирани могу бити само управни члан, као што смо видјели у претходно наведеним примјерима, или управни члан фразе са њеним осталим елементима, примјер (5):

(5) A: You've identified seven **particular areas of cellular decay** that might be combated. Can you give examples?

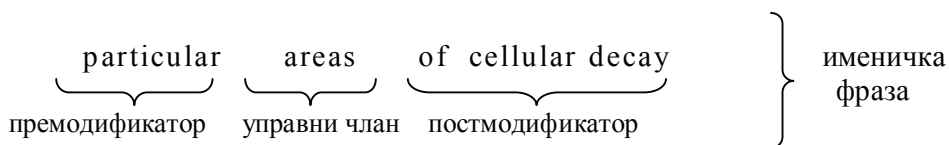
B: I just mentioned cells dying and not being automatically replaced, that's **one**_Δ. **Another**_Δ is cells not dying when they ought to – certain types of cells are supposed to turn over and sometimes they lose the ability to respond to signals that tell them to die. **A third**_Δ is cells dividing too much – they may be dying when they are supposed to but dividing too much, and that is what cancer is.

(*The Observer*, 1 August 2010)

/A: Идентификовали сте седам **одређених области ћелијског распадања** који се могу сузбити. Можете ли нам дати примјере?/

B: Већ сам споменуо ћелијско одумирање и немогућност њиховог обнављања. То је **једна**_Δ. **Друга**_Δ је када ћелије не одумиру када би требале – јер одређене ћелије понекад изгубе ту способност да реагују на сигнале који им говоре да одумиру. **Трећа**_Δ је када се ћелије дијеле у огромном броју – оне би могле да одумиру када требају, али се дијеле превише и то изазива рак./

Примјер (5), интервју између новинара и љекара, садржи номиналну елипсу цијеле секвенце премодификатор + управни члан + постмодификатор у љекаровом одговору (*particular areas of cellular decay*/ *одређене области ћелијског распадања*).

У примјеру (5) елидирани материјал врло једноставно може бити реконструисан из самог питања које новинар поставља. Као што смо већ показали у примјерима (3) и (4), елидирани структуре примјера (5) такође упошља-

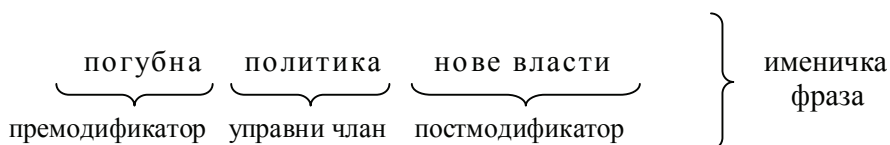
⁸ Кристал, 1985: 381 „Управни члан (енг. head): термин који се употребљава у граматичкој дескрипцији неких типова синтагме за централни елемент дисрибутивно еквивалентан синтагми као целини. На основу управног члана такође се одређује сваки однос слагања или управљања у другим деловима синтагме или реченице“.

вају нешто шири контекст као извор из кога црпимо пуни облик реченице. Тај контекст јесте постављено питање. Овдје можемо примјетити да елидирана структура има нумерале за управне чланове фразе након операције брисања, на које се једноставним додавањем може надомјестити елидирана компонента.

У српском језику проналазимо идентичну номиналну елипсу. Примјер (6) садржи номиналну елипсу секвенце премодификатор + управни члан + постмодификатор именичке фразе. Сликвито смо приказали елементе фразе који су изостављени:

(6) Приједлог Буџета за 2014. годину представља само **наставак** _Δ сада већ јасно препознатљиве **погубне политике нове власти** које Требиње води у пропаст.

(Славков *буџет и године које ће појести скакавци*, 12. 12. 2013.)

Под условима елидирања управни члан може бити изостављен и тада његову функцију преузима неки други елемент модификације из фразе, најчешће премодификатор. Премодификатори могу бити детерминатори, бројеви, квантификатори, придјевни и друге именице. Постмодификатори су по форми углавном, мада не увијек, приједлошке фразе. Управо је то оно што чини номиналну елипсу у енглеском и српском језику.

(7) One of the **research papers** involved the retrospective study of 24 previous trials. In total 450,000 people were involved in the trials and the paper concluded that there was no beneficial effect on mortality from taking vitamins. **Another** _Δ examined 6,000 elderly men and found no improvement on cognitive decline after 12 years of taking supplements, while a **third** _Δ saw no advantage of supplements among 1,700 men and women with heart problems over an average study of five years.

(*The Independent*, 17 December 2013)

/Ледан од **истраживачких радова** укључио је ретроспективну студију од 24 претходна суђења. Укупно 450,000 људи учествовало у суђењима и у раду је закључено да није било корисног дејства узимања витамина на смањење смртности. **Други** _Δ се бавио испитивањем 6000 стараца и није наишао на побољшање когнитивног опадања послје 12 година узимања суплемената, док **трећи** _Δ није уочио никакву предност додатака исхрани међу 1700 мушкараца и жена са срчаним проблемима у просјечном проучавању од пет година./

Из примјера (7) видимо да елидирани материјал може бити надомјешћен из извора информација, а то је номинална група која претходи елипси. У из-

двојеном примјеру (7) у другој и трећој елидираној реченици примјера изостављена је именичка синтагма *research paper/истраживачки рад* коју лако можемо повратити из прве неелидиране реченице. *Another, third/други, трећи* из овог примјера су нумерали који иначе имају функције премодификатора у неелидираним структурама. Након брисања управног члана из именичке фразе ови нумерали потом бивају унапријеђени у функцију управног члана елидиране фразе. Исто примјећујемо и у српском језику:

(8) Бојим се да су пред нама далеко већа искушења и изазови, и да ће нам за опстанак бити потребне много јаче **институције** од **постојећих** _Δ, са неким новим, поштенијим, скромнијим и способнијим кадровима на челу. (*Додикови државни проблеми*, 30. 10. 2013.)

Након елидирања управног члана *институције*, његову улогу у елидираној фрази преузима премодификатор *постојећих*:

[Бојим се да су пред нама далеко већа искушења и изазови, и да ће нам за опстанак бити потребне много јаче институције од постојећих **институција**, са неким новим, поштенијим, скромнијим и способнијим кадровима на челу.]

Највећи број номиналих елипси јесу анафоричке елипсе, код њих интерпретација избрисаног материјала зависи од онога што се налази испред елидиране структуре у реченици:

(9) DOOLITTLE [sad but magnanimous] They played you off very cunning, Eliza, them two **sportsmen**. If it had been only one of them, you could have nailed him. But you see, there was **two** _Δ; and one of them chaperoned the **other** _Δ, as you might say. (...)

(*Pygmalion*, 116)

/ДУЛИТЛ (*тужно али великодушно*): Ове две **јуначине**, Елиза, надмудрили су те врло лукаво. Да је био само један, можда си могла да га упецаш. Али ето видиш, била су **двојица** _Δ; један је, могло би се рећи, играо улогу дружбенице оног **другог** _Δ. (...)/

(П, 89)

Такође, навели смо да постоје елидиране структуре код којих интерпретација избрисаног материјала зависи од онога што долази последије елипсе; њих називамо катафоричким елипсама:

(10) **Овај** _Δ, као и недавни **случај** када су непозната лица безобзирно пролила и уништила 14 000 литара вина угледном требињском винару Стеву Поповцу и многи други примјери показују колико је друштво морално посрнуло. (*Каква држава и државници, такав и народ*, 28. 11. 2012.)

По својој природи, елиптичне именичке фразе у енглеском и српском језику углавном су анафоричке и налазе се на финалној позицији. Неријетко елидиране именичке фразе могу се наћи и на средишњој позицији, гдје је елиди-

рани материјал најчешће управни члан фразе. Да ли је елипса анафоричка или катафоричка зависи, како смо рекли, од позиције елидираног материјала и његовог антецедента. Прецизније речено, елиптичне именичке фразе могу бити анафоричке или катафоричке, финалне или средишње, кад је ријеч о позицији у реченици, гдје елидирани могу бити само управни члан фразе или пак управни члан са премодификатором или постмодификатором, ако постоје. Унутар именичких фраза у којима се остварује елипса, односно гдје долази до брисања синтаксичког материјала, може се извршити класификација на основу дијела у фрази који је претрпио брисање. Према фреквентности први случај брисања јесте брисање управног члана у именичкој фрази. Након ових, према фреквентности јављања и према броју пронађених примјера слиједи елипса секвенце управни члан и премодификатор, елипса постмодификатора, па елипса секвенце управни члан и постмодификатор.

2.1. Елипса управног члана

Ове структуре спадају у најбројније међу номиналним елипсама. Код ових конструкција, гдје је елидиран управни члан, примијетили смо да након њиховог брисања функцију управног члана преузимају премодификатори именичке фразе.

Анализирајући издвојене примјере уочили смо да су ти премодификатори, према врсти ријечи, у највећем броју случајева основни или редни бројеви, а потом се издвајају и друге врсте ријечи. Стога, у зависности од врсте ријечи које функционишу као управни чланови фразе након брисања именице (у једнини или множини), направили смо малу потподјелу унутар елипсе управног члана. У елидираној структури у односу на неелидирану улогу управног члана фразе преузимају:

- а) основни бројеви;
- б) редни бројеви;
- в) квантификатори;
- г) облици генитива;
- д) облици компаратива или суперлатива (код поређења);
- ђ) остали (замјенице, придјиви).

а) Највећи број примјера елипсе управног члана након брисања има основни број за управни члан елидиране именичке фразе. Скоро сви основни бројеви заступљени су у оваквим примјерима, а не може се рећи да неки број предњачи у односу на други. Како у енглеском тако и у српском језику елипса се дешава на исти начин у књижевно-умјетничком и публицистичком регистру:

(11) For a **day** or **two** Δ I was undecided whether to respond to this call, or take no notice of it.

(The Trial for Murder)

/**Дан** или **два** Δ нисам био сигуран да ли да прихватим овај позив или да се не обазирем на њега./

(12) Eight years later, when New York Times journalist Charles Sopkin trawled Madison Avenue looking for the new **creatives**, only **one** _Δ didn't care about being quoted. (*The Guardian*, 17 July 2010)

/Осам година касније, када је новинар Њујорк тајмса Чарлс Сопкин лутао Медисон авенијом у потрази за новим извршним **директором**, само **један** _Δ није имао ништа против да буде цитиран./

(13) ALGERNON: Jack, you are at the **muffins** again! I wish you wouldn't. There are only **two** _Δ left. [*Takes them.*] I told you I was particularly fond of muffins. (*The Importance of being Earnest*, 52)

/АЛЦЕРНОН: Џек, опет си зграбио **крофне**! Волео бих да то не радиш. Остале су још само **две** _Δ (Узима их.) Рекао сам ти да посебно волим крофне./ (BE, 71)

(14) A bicycle boom is under way across the UK, with more and more people rediscovering the joy of two **wheels** rather than **four** _Δ. (*The Independent*, 1 August 2010)

/Велика потражња за бициклима је у току широм Велике Британије, са све више и више људи који поново откривају радости два **точка** уместо **четири** _Δ./

(15) According to social media statistics service Famecount.com, Gaga recorded 5,635,460 **followers** earlier today, while Spears had **5,646,028** _Δ. (*The Independent*, 20 August 2010)

/Према статистици друштвеног медијског сервиса *Famecount.com*, забиљежено је да Гага има 5 635 460 **фанова**, док је Спирс имала **5 646 028** _Δ./

(16) HIGGINS: [carried away] Yes: in six **months**--in **three** _Δ if she has a good ear and a quick tongue--I'll take her anywhere and pass her off as anything. (*Pygmalion*, 32)

/ХИГИНС (*понесен*): Да, у року од шест **месеци**...у року од **три** _Δ, ако буде имала добро ухо и хитар језик...начинићу од ње што год хоћете, и приказаћу је као што год хоћете. (...)/

(17) Фреквенцијски речник српског језика, који је давно написао наш познати надреалиста Ђорђе Костић, други је капитални подухват. Од шест **томова**, објављена су **три** _Δ. (*Политика*, 14. август 2010)

(18) Др Мацура је додала да је било укупно 70 **интервенција**, од чега **20** _Δ на јавном месту. (*Политика*, 29. август 2010)

б) Сљедећи примјери представљају елипсу управног члана код којих његову функцију у елидираној фрази након брисања преузимају редни бројеви.

Такође, ова скупина номиналних елипси подједнако се остварује у српском као у енглеском.

(19) Then yesterday morning engineers felt confident enough to begin shutting off the **valves**, the **first** _Δ at 10.30am, the **second** _Δ at 12.30pm and the **last** _Δ at the magical point of 2.25pm.

(*The Guardian*, 17 July 2010)

/Јуче ујутру инжењери су осјетили довољно самопоуздања да почну искључивати **вентиле**, **први** _Δ у 10.30, **други** _Δ у 12.30 и **последњи** _Δ у магичном тренутку у 14.25. /

(20) HIGGINS (...) The great secret, Eliza, is not having bad manners or good manners or any other particular sort of manners, but having the same manner for all human souls: in short, behaving as if you were in Heaven, where there are no third-class carriages, and one **soul** is as good as **another** _Δ.

(*Pygmalion*, 118)

/ХИГИНС: (...) Велика тајна, Елиза, не састоји се у томе што човек има лепо понашање или ружно понашање или ма какво нарочито понашање, него у томе што се понаша на исти начин према свакој људској души; укратко, понаша се као да је на небу, где нема вагона треће класе, и где је свака **душа** добра као и све **друге**./

(П, 91)

(21) Сматрам да је потребно охладити главе и покушати пронаћи начин да се смире узавреле страсти, јер у овом **сукобу**, као и у свим **осталим** _Δ, испаштају само грађани.

(*Помирење*, 10. 8. 2013.)

(22) Посебна „журка“ истовремено је одржана и у Белој кући, са око хиљаду званица. Тамо се иначе славио двоструки **рођендан**: **234.** _Δ државе и **12.** _Δ Малие, ћерке Обаминих.

(*Политика*, 11. јул 2010)

(23) Говорећи о садашњим односима са Путином, он је казао да су са једне **стране** остали непромењени, док су се са **друге** _Δ значајно променили.

(*Политика*, 04. август 2010)

в) У обу групу примјера сврстали смо оне код којих након брисања управни члан у именичкој фрази постаје квантификатор. Међу квантификаторима најчешће се срећу *much*, *many*/много, те *few*/неколико:

(24) Child protection experts say they are dumbfounded at the decision to appoint Mrs Mellor, who they believe has contributed to an environment of fear among **paediatricians**, leading **many** _Δ to turn their backs on child protection work.

(*The Independent*, 18 July 2010)

/Стручњаци за заштиту дјече кажу да су запањени одлуком да се именује гђа Мелор, за коју вјерују да је допринијела стварању атмосфере страха међу **педијатрима**, наводећи **многе** _Δ да окрену леђа раду на дјечијој заштити./

(25) She had had a good **laugh** over that – probably one of her **few** _Δ while reading the book.

(*The Guardian*, 14 August 2010)

/Добро се насмијала томе – вјероватно један **осмијех** од **неколико** _Δ док је читала књигу./

(26) Упркос томе, за једно од 23.200 места, колико је примљено у прошлој школској години, конкурисало је десет пута више **студената!** Међу њима је било и **неколико** _Δ из Србије.

(*Вечерње новости*, 17. јул 2010)

г) Сљедећа група обухвата примјере облика генитива као посесије код елипсе управног члана. Након брисања управног члана из фразе његову улогу преузима облик генитива:

(27) “I have never confused the spectre’s **ring** with the **man’s** _Δ,” he said.

(*The Signalman*,)

/„Никада нисам помијешао звоњаву утваре са звоњавом човјека“, рекао је./

(28) LIZA [taking a ring off] This **ring** isn’t the **jeweler’s** _Δ: it’s the one you bought me in Brighton.

(*Pygmalion*, 95)

/ЛИЗА (*скидајући прстен*): Овај прстен не припада јувелиру: ви сте ми га купили у Брајтону./

(II, 73)

(29) GWENDOLEN. (...) [*Moving to Cecily.*] Their **explanations** appear to be quite satisfactory, especially Mr. Worthing’s _Δ. (...)

(*The Importance of being Earnest*, 55)

/ГВЕНДОЛИН: (...) (*Прилази СЕСИЛИ*) Њихова објашњења ми изгледају сасвим задовољавајућа, нарочито објашњење господина Вортинга. (...)/

(BE, 73)

Примјери (27), (28) и (29) у српском преводу не показују сасвим јасну елиптичност израза. У енглеском језику то није случај. Након брисања управног члана именичке фразе у којој премодификатор има облик генитива елидирана фраза је сасвим очигледна:

[“I have never confused the spectre’s ring with the man’s **ring**”]

[This ring isn’t the jeweler’s **ring**]

[Their explanations appear to be quite satisfactory, especially Mr. Worthing’s **explanation**]

Иако је преводилац избјегао елипсу у сва три наведена случаја, из стилских разлога, први примјер као и Лизин и Гвендолинин одговор би се могли превести елиптично: *Никада нисам помијешао утварину звоњаву са човјековом // Овај прстен није јувелиров // Њихова објашњења ми изгледају сасвим задовољавајућа, нарочито Вортингово.* Сљедећи примјер то илуструје:

(30) The disease was first observed in the 1990s when it took a grip on the wild oak population of California, where the **climate** is similar to **Cornwall's** _Δ.
(*The Independent*, 16 June 2010)

/Болест је први пут уочена 1990-их када се проширила на популацију дивљег храста у Калифорнији, гдје је **клима** слична **корнволској** _Δ./

д) Облици компаратива или суперлатива (код поређења)

(31) The average age of **perpetrators** was 27, with **the youngest** _Δ 16 and **the oldest** _Δ 48.
(*The Independent*, 5 July 2010)

/Просечна старост **извршилаца** је 27 година, са **најмлађим** _Δ 16 година, а **најстаријим** _Δ 48 година./

(32) **Највећи** _Δ ако не и једини **кривац** за свеопшту пропаст, незнађе, хаос, апатију и анархију у којој се налазимо су отуђени, однародњени, корумпирани и недостојни партијаши које јавност вјероватно погрешно назива политичарима.

(*Партијаши-трговци, проклете Вам душе*, 14. 11. 2013.)

(33) Наше друштво се не мења, ниски **циљеви** никад неће да буду замењени **вишим** _Δ, овде није важно са ким си већ против кога си.
(*Политика*, 22. јун 2010.)

(34) Ајд ове новије **епизоде**, то сад мање-више, него оне **старије** _Δ, какве су тек оне биле! Па рецимо оне најстарије _Δ, кад је „Фарма“ почињала.
(*Вечерње новости*, 29. мај 2010)

ђ) Остали (замјенице, придјеви)

(35) JACK: I have lost both my parents.
LADY BRACKNELL: To lose one **parent**, Mr. Worthing, may be regarded as a misfortune; to lose **both** _Δ looks like carelessness.
(*The Importance of being Earnest*, 21)

/ЦЕК: Изгубио сам оба **родитеља**.

ЛЕДИ БРЕКНЕЛ: **Оба**...? То ми изгледа помало немарно./

(BE, 29)

(36) У Херцеговини имају два **стратешка предузећа**, Рудник и термоелектрана Гацко и Хидроелектране на Требишњици, и нажалост **оба** _Δ су прошлу

годину окончали са вишемилионским минусом.

(Коме ће Жељка ставити главу на пањ, 17. 3. 2013.)

(37) His obsession with **secretcy**, both in others and maintaining his **own** _Δ, lends him the air of a conspiracy theorist.

(The Independent, 18 July 2010)

/Његова опсједнутост **тајнама**, како код других тако и одржавање **своје** _Δ, даје му осјећање теоретичара завјере./

(38) At that very moment, the figure, with its throat in the dreadful condition referred to (this it had concealed before), stood at the speaker's elbow, motioning across and across its windpipe, now with the right **hand**, now with the **left** _Δ, vigorously suggesting to the speaker himself the impossibility of such a wound having been self-inflicted by either hand.

(The Trial for Murder)

/Баш у том тренутку, утвара, са вратом у језивом стању како је споменуто, стала је иза оног који је говорио, изводећи чин пресецања; прво десном **руком**, а затим **левом** _Δ, како би онај који говори схватио да је немогуће да човек било којом руком нанесе сам себи такву рану./

(39) LINDA [*trying to bring him out of it*]: Willy, dear, I got a new kind of American-type **cheese** today. It's whipped.

WILLY: Why do you get **American** _Δ when I like **Swiss** _Δ?

(Death of a Salesman, 12)

/ЛИНДА (*покушавајући да га отргне од тога*): Вили, драги, данас сам купила нову врсту америчког **сира**. Тученац.

ВИЛИ: Зашто купујеш **амерички** _Δ када ја волим **швајцарски** _Δ?/

(СТП, 8)

(40) Локална **власт** угледала се на **републичку** _Δ, копира њене потезе са намјером да задовољи апетите својих ментора и активиста, а чепркајући и асфалтирајући по коју улицу у градским насељима покушава да створи привид како се тобоже нешто ради и гради.

(Добро смо са кредитом прошли, 28. 9. 2013.)

(41) Можда је Додик преко албанског подземља опрао на десетине и стотине милиона марака, али овакав и слични Вучуревићеви иступи, непоткрије-пљене и неаргументоване оптужбе код већине становништва врло често могу да створе потпуно супротан **ефекат** од **очекиваног** _Δ.

(Ради ли Славко у Додиковом интересу, 24. 10. 2013.)

2.3. Елипса секвенце премодификатор + управни члан

Код ових конструкција имамо брисање два члана унутар именичке фразе, премодификатора и управног члана. Кроз примјере можемо примијетити да

се образац брисања код секвенце премодификатор са управним чланом ни по чему не разликује од елипсе самог управног члана.

(42) He won 1,685 **first preference votes**, whereas his nearest rival, expected winner Jane Cahill, who came second, received **975** _Δ.

(*The Independent*, 22 November, 2013)

/Он је освојио 1685 **првих преференцијалних гласова**, док је његов најближи ривал, очекивани побједник Џејн Кејхил, која је била друга, добила **975** _Δ./

(43) „You have 200 **failing (secondary) schools**. Give me **20** _Δ by the end of the year and we will close them and open them up as University Technical Colleges.“

(*The Independent*, 16 June 2010)

/Имате 200 **пропалих (средњих) школа**. Дајте ми **20** _Δ до краја године, а ми ћемо их затворити и поново отворити као Техничке факултете./

Умјесто једног елемента именичке фразе у овим примјерима видимо да су изостављена два елемента: управни члан заједно са премодификатором. Елидираном фразом потом управља нови управни члан: основни број, редни број, или придјев.

(44) Part of the restructuring will see the group’s 48 **senior managers** cut to **36** _Δ before the end of the year by not replacing departures “and a small number of redundancies”.

(*The Independent*, 22 June 2010)

/Унутар реструктурирања 48 **виших руководиоца** групе биће срезани на **36** _Δ прије краја године не замјењујући одласке „и мали број вишкова запослених“./

(45) WILLY: (...) A man walking in for fifteen **thousand dollars** does not say “Gee”!

BIFF: **Ten** _Δ, I think, would be top though.

(*Death of a Salesman*, 51)

/ВИЛИ: (...) Човјек који долази по петнаест **тисућа долара** не говори „хја“.

БИФ: Мислим, додуше, да би **десет** _Δ било довољно./

(СТП, 38)

И у српском језику имамо еквиваленте овим елипсама. У примјерима (46) и (47) који слиједе видимо елипсу премодификатора са управним чланом.

(46) У то време почела је мода постављања такозваних **„културних“ аташеја** по посланствима. Ако ме сећање не вара, ја сам био, код нас, **први** _Δ.

(*Вечерње новости*, 17. јул 2010)

(47) „ИМЛЕК“ својим добављачима не може да понуди ни за динар већу **откупну цену** од **садашње**_Δ, јер ни у окружењу нису веће, а додатно поскупљење не би могли да поднесу ни потрошачи, одговор је ове компаније на захтеве роизвођача. (*Вечерње новости*, 18. август 2010)

2.4. Елипса постмодификатора

Морамо напоменути да је код ове подврсте елипси, за разлику од осталих, било нешто теже распознати избрисани материјал унутар елиптичне именичке фразе. Стога је број пронађених примјера код ових конструкција доста мањи. Такође, њихова употреба није пронађена у корпусу српског језика, као што је и веома упитна њихова преводивост са енглеског на српски језик, барем не у оном облику како се користи у енглеском језику.

(48) One **of the victims** was a taxi driver in Whitehaven **another**_Δ was farmer in Gosforth.

(*The Guardian*, 2 June 2010)

/?Једна **од жртва** је био таксиста у Вајтхејвену **друга**_Δ *од жртва* је био фармер у Госфорту./

Наредни издвојени примјер (49) илуструје елиптичност у српском језику једнако као у енглеском:

(49) HIGGINS. (...) If you're going to be a lady, you'll have to give up feeling neglected if the men you know don't spend half **their time** snivelling over you and the other **half**_Δ giving you black eyes. (...)

(*Pygmalion*, 124)

/ХИГИНС: (...) Ако хоћете да будете дама, морате да бришете осећање да сте занемарени ако људи које познајете не проводе једну половину **свог времена** цмиздрећи над вама, а у другој **половини**_Δ деле вам ударце од којих остају модрице. (...)/

(II, 95)

Међутим, примјер (50) показује одређен степен несемантичности у преводима на српски језик, што нас поново наводи на исти закључак. Елипса постмодификатора унутар именичке фразе у енглеском језику остварује се без синтаксичких или семантичких ограничења, што не можемо рећи за српски језик.

(50) In 1914, all 22 **of the male staff** signed up with the Duke of Cornwall's Light Infantry and went off to a war from which only six_Δ returned.

(*The Independent*, 16 June 2010)

/?1914. године сва 22 **члана мушког особља** потписали су са војводом од Корнвола одлазак у лаку пјешадијску бригаду и отишли су у рат из кога се само шест вратило./

2.5. Елипса секвенце управни члан + постмодификатор

По обрасцу јављања ове елиптичне конструкције не разликују се умногосте од елипсе секвенце управни члан + премодификатор. Оно по чему се ове елидирани реченице истичу у односу на остале јесте сам постмодификатор. У енглеском језику он је увијек по својој функцији или редукована релативна клауза, као што видимо у примјерима (51) и (52), или приједложка фраза, примјери (53) и (54). Наравно, када је ријеч о улози управног члана елидирани фразе она углавном припада основним бројевима.

(51) The ONS estimates that the number of **people going to live overseas** fell from a peak of 427,000_Δ in 2008 to 371,000_Δ in 2009.

(*The Guardian*, 26 August 2010)

/ОНС процјењује да је број **људи који одлазе да живе у иностранство** пао са 427 000_Δ у 2008. години на 371 000_Δ у 2009. години./

(52) The annual statistics also show a further fall in the number of **asylum seekers coming to Britain** – down from 25,930_Δ in 2008 to 24,485_Δ. (*The Guardian*, 26 August 2010)

/Годишње статистике такође показују даљи пад броја **азиланата који долазе у Британију** – са 25 930 у 2008. години на 24 485. /

(53) But in this representative sample of 72 **trials with negative results**, only **nine**_Δ gave these figures properly in the abstract.

(*The Guardian*, 24 July 2010)

/Али у овом репрезентативном броју од 72 **суђења са негативним исходом**, само **девет** је тачно навело ове податке у апстракт./

(54) But young people are cycling less, because of road safety fears, the report showed: the number of **trips by a typical teenager** has plummeted from 70_Δ a year in the early Nineties to 28_Δ.

(*The Independent*, 1 August 2010)

/Али млади људи данас мање возе бицикло, због страха за безбједност на путу, показао је извјештај: број **вожњи које направи просјечан тинејџер** је опао са 70_Δ годишње у раним деведесетим на 28_Δ. /

У примјерима из српског језика примијетили смо да постмодификатори, осим што су по форми приједложке фразе (55) и (56), могу бити и именице, примјери (57) и (58).

(55) Пре 20 година сам покушао да нађем неки **текст о Ромима** у Београду и нашао сам један_Δ, на две странице у неком предатном листу и то је било све.

(*Политика*, 21. јун 2010)

(56) Он је најавио да ће до краја године број **услуга у електронском облику** бити повећан на око 500_Δ.

(*Вечерње новости*, 11. јун 2010)

(57) У Белу кућу је са новинарском бележницом ушла још 1960. године, када је тамо још био 34. **председник Америке** Двајт Ајзенхауер. Дочекала је и испратила све **потоње** _Δ, пропитујући и садашњег _Δ који, кад је она започела своју каријеру, није био ни рођен.

(*Политика*, 8. јун 2010)

(58) Бели Нил доноси 28 одсто **воде Великог Нила**, Плави Нил приноси преко **58 одсто** _Δ

(*Политика*, 14. јун 2010)

2.6. Катафоричке номиналне елипсе

Према нешто неуобичајеног облика, катафоричке номиналне елипсе нису рјеђе у употреби од анафоричких. Број пронађених примјера је доста велики, било да се ради о публицистичком или књижевно-умјетничком регистру, енглеском или српском језику:

(59) Anthropologists learnt from the degree and positioning of wear and tear in Oetzi's joints that some Neolithic people, contrary to previous theories, spent **most** _Δ if not all **their lives** high in the mountains.

(*The Independent*, 2 August 2010)

/Према степену и позицији истрошености зглобова код леденог човјека *Oetzi*, антрополози су открили да су неки неолитски људи, супротно ранијим теоријама, провели највећи **дио** _Δ ако не и цијеле **своје животе** високо у планинама./

(60) Умјесто планирана **4**, ремонт је трајао **9 мјесеци**, што је довео до огромног смањења електричне енергије.

(*Коме ће Жељка ставити главу на пањ*, 17. 3. 2013.)

Нарочита особеност овог типа елиптичних конструкција огледа се у позицији неелидиране компоненте именичке фразе, која долази након елидиране. Очекивано у језику јесте да првобитно имате вишак језичких елемената којима потом економишете, редукујете их, испуштате као редундантне и небитне за преношење информације. Неочекивано у елипсама уопште јесте да прво имате језичку празнину, коју једино можете испунити и разумјети анализирајући текст који долази после ње, а заправо је то оно што чини катафоричке номиналне елипсе:

(61) Након распада коалиције веома је упитно до када ће Вучуревић имати потребну **већину** _Δ у градској скупштини јер ће сада тешко моћи да испуни све додатне уцјене и захтјеве „пресудних“ **одборника**.

(*Ради ли Славко у Додиковом интересу*, 24. 10. 2013.)

(62) Што би јели сембурски **главати** Δ кад имамо наш зелени **купус** раштику, расправљало се на последњој сједници Савеза херцеговачких општина, па је логично да домаћи купус раштан са кршем из кога је изникао заузме централну позицију на грбу Источне Херцеговине.

(Референдум за грб са зеленим или бијелим купусом, 16. 9. 2013.)

Ова необична елипса садржи овакав облик економисања и поигравања језичким средствима како би, макар и на веома кратко вријеме, одржала читаоце у неизвјесности.

(63) Мали град извојевао је **велику** Δ , по многима и највећу **војничку побједу** у Отаџбинском рату, што довољно говори о горштакком менталитету и карактеру људи на овом подручју, али то свакако нису једини показатељи специфичног менталитета и поштења српских Спартанаца.

(Невесињци, 8. 11. 2013.)

Образац брисања код катафоричких номиналних елипси апсолутно је идентичан анафоричким, те их нисмо појединачно издвојили будући да смо њихове структуре већ описали код анафоричких елипси.

(64) None of the other bidders can equal England's existing infrastructure – only **four** Δ of the 17 **stadiums** will be built from scratch.

(The Independent, 21 August 2010)

/Ниједан од осталих понуђача није дорастао постојећој инфраструктури Енглеске – само **четири** Δ од 17 **стадиона** ће бити изграђена од нуле. /

(65) **Six** Δ or seven **months** passed, and I had recovered from the surprise and shock, when one morning, as the day was breaking, I, standing at the door, looked towards the red light, and saw the spectre again.

(The Signalman)

/Прошло је **шест** Δ или седам **мјесеци** и ја сам се таман опоравио од шока, када сам рано једног јутра, док је дан свитао, погледао према црвеном свјетлу и поново видио утвару./

(66) LINDA: But you're doing wonderful, dear. You're making **seventy** Δ to a hundred **dollars a week**.

(Death of a Salesman, 28)

/ЛИНДА: Али теби иде изврсно, драги. Ти зарађујеш **седамседест** Δ до сто **долара седмично**./

(СТП, 21)

(67) Искрено се надам да ће **Глигоријева** Δ , али и очекивана скорија **намигивања** других професионалних прелетача, остати узалудна, и да ће сви они пред лицем правде у најбољем случају постати свједоци сарадници! (Лицемерје или савјест праведног покајника, 9. 10. 2013.)

(68) Сви функционишу на сличним принципима, имају сличне менторе и финансијере, до гласова долазе сулудим обећањима, куповином, уцјенама, добијену власт и функције дијеле подобним и често нестручним партијским друговима, а ако неко не задовољи своје потребе у **једној**_Δ, прелази у **другу**_Δ, **трећу**_Δ или пету **партију** док не засити гладне очи, уста и своје болесне амбиције.

(Ништа се не чује у игри глувих телефона, 6. 11. 2013.)

(69) Од намјештеног тендера и скандалозног увођења градског превоза сви послови са градом су намјештени, а умјесто **једних**_Δ ангажоване су друге **дворске фирме**.

(Ради ли Славко у Додиковом интересу, 24. 10. 2013.)

(70) Можда је Додик преко албанског подземља опрао на десетине и стотине милиона марака, али **овакав**_Δ и слични **Вучуревићеви иступи**, непоткријепљене и неаргументоване оптужбе код већине становништва врло често могу да створе потпуно супротан ефекат од очекиваног.

(Ради ли Славко у Додиковом интересу, 24. 10. 2013.)

(71) **1 380 000**_Δ прерасло у **2 000 000**_Δ како би се завршила аутобуска станица, па је **2 000 000**_Δ скочило на **2 500 000**_Δ, па на **3 100 000**_Δ, да би се ноћ уочи израде коначног приједлога дошло до **3 480 000 марака**.

(Добро смо са кредитом прошли, 28. 9. 2013.)

3. Закључак о номиналној елипси

Учесталост јављања номиналних елипси у енглеском и српском језику је, можемо слободно рећи, велика. Предност се увијек даје елидираној у односу на неелидирану структуру када год је то могуће. Операција брисања идентичне структуре подједнако је заступљена у енглеском и српском језику у условима синтаксичког идентитета. Ријетки су примјери који радије бирају понављање идентичне структуре у оба реченична конституента од брисања. Такви примјери су стилски маркирани и имају емфатичку улогу, а примијетили смо да се подједнако често јављају у књижевно-умјетничком и публицистичком регистру. У публицистичком регистру везују се за оне реченице којима се наглашава нека вијест везана за цијене, трошкове, потом за најаве и датуме одржавања неких догађаја или важне ударне вијести. У књижевно-умјетничком регистру неелидиране именичке фразе користе се у сврху наглашавања осјећања изненађења, чуђења, реплика или понављања мисли. Међутим, њихово јављање у корпусу је заиста незнатно у односу на елидиране именичке фразе за које можемо рећи да су постале стилски прихватљиве и нужне у оба језика.

Од свих номиналних елипси, које смо што прегледније покушали представити у претходним поглављима, најучесталије у енглеском и српском јези-

ку су елипсе управног члана. Њихов број процентуално премашује све остале подкласе номиналне елипсе, ако, наравно, изузмемо катафоричке номиналне елипсе. Овај податак говори да се, уколико долази до елипсе у именичкој фрази, увијек дешава изостављање цијеле фразе прије него неких њених дијелова. Катафоричке номиналне елипсе подразумевају све обрасце као и анафоричке, с тим да је фреквентност њиховог јављања, ипак нешто мањи када узмемо све ово у обзир. Када је ријеч о номиналној елипси секвенце премодификатор + управни члан број пронађених примјера у корпусу је нешто мањи од елипсе управног члана што показује да су оне, према фреквентности јављања, на другом мјесту, иза елипси управног члана.

Синтаксички образац номиналних елипси поклапа се у потпуности са овом скупином елипси у српском језику. Сви примјери су углавном, не узимајући у обзир ситне језичке нијансе, преводиви и подразумевају елипису на истом мјесту у српском као у енглеском. Једини изузетак јесте елиписа постмодификатора у српском језику код које се изостављање не остварује као у енглеском. Овакви примјери нису подударни у два језика и српски језик не препознаје овакве конструкције као елиптичне.

На крају, могло би се слободно закључити да елиписа није периферан лингвистички феномен, већ представља један од језичких механизма који сада своје мјесто проналази међу језичким универзалијама. Могло би се рећи и да је елиписа прије правило него изузетак, нарочито ако желимо да говоримо, производимо и анализирамо природни језик. Било би немогуће да, умјесто издвојеног примјера (72):

(72) Расходи за бруто плате повећани су са 437 000 на 521 000 КМ (19,11%), расходи за струју и телефон повећани су са 16 000 на 23 700 (46)%, расходи за стручне услуге са 4 300 на 13 000 (297%), непоменути (дакле ситни) расходи са 8 500 на 27 000 КМ (317%), а расходи за путовања и смјештај повећани су са 23 000 на 46 000 марака.

(Развојни ребаланс на годишњицу ослобођења, 22. 10. 2013.)

ми говоримо овако:

(73) Расходи за бруто плате повећани су са 437 000 конвертибилних марака на 521 000 конвертибилних марака (19,11%), расходи за струју и телефон повећани су са 16 000 конвертибилних марака на 23 700 конвертибилних марака (46%), расходи за стручне услуге са 4 300 конвертибилних марака на 13 000 конвертибилних марака (297%), непоменути (дакле ситни) расходи са 8 500 конвертибилних марака на 27 000 конвертибилних марака (317%), а расходи за путовања и смјештај повећани су са 23 000 конвертибилних марака на 46 000 конвертибилних марака.

Литература

- Aelbrecht, L. (2010). *The Syntactic Licensing of Ellipsis*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- Белић, А. (2000) О сложеним реченицама и сродним појавама, у: Изабрана дела Александра Белића, књ. 13. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Blaganje, D. and Konte, I. (1979). *Modern English Grammar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Brandon, E. P.(1987). *Ellipsis: History and Prospects*, Informal Logic, vol. VIII.2, Spring, pp.93-103. Доступно на: <<http://www.google.ba/#sclient=psyab&hl=bs&source=hp&q=Brandon%2C+E.P.%281987%29+Ellipsis:+History+and+Prospects%2C+&bav=cf.osb&fp=9d5bb562c1f69e1f&biw=1012&bih=613>> [04.07.2008.]
- Chao, W. (1988). *On Ellipsis*. Garland Publishing, Inc., New York & London.
- Chung, D. (2003). *WH-Ellipsis and the Theory of Ellipsis*, Studies in Generative Grammar, Vol. 13, No. 3, 405–427. Доступно на: <http://mercury.hau.ac.kr/kggc/publications/sigg/SIGG13/SIGG13302_DChung.pdf> [08.07.2009.]
- Dalrymple, M., Shieber, S. M. and Pereira, F. C. N. (1991). *Ellipsis and Higher-Order Unification*, Linguistics and Philosophy 14(4), 399–452. Доступно на: <<http://www.eecs.harvard.edu/~shieber/Biblio/Papers/cmp-1g9503008.pdf>> [09.07.2009.]
- Hankamer, J. (1972). *Constraints on Deletion in Syntax*. PhD thesis, Yale University.
- Hardt, D. (1993). *Verb Phrase Ellipsis: Form, Meaning, and Processing* (Ph. D. Dissertation), University of Pennsylvania, Philadelphia. Доступно на: <<http://www.google.ba/#hl=sr&biw=1280&bih=861&q=Hardt%2C+1993+Hardt%2C+D.%2C+1993.+Verb+phrase+ellipsis%3A+Form%2C+meaning+and+processing>> [02.10.2010.]
- Кристал, Д. (1985). *Енциклопедијски речник модерне лингвистике*. Београд: Полит.
- Maretić, T. (1963). *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- May, R. C. (1999). *Ellipsis*, In: The MIT Encyclopedia of the Cognitive Science, Cambridge, Mass. & London, MIT Press. Доступно на: <<http://kleene.ss.uci.edu/~rmay/Ellipsis.pdf>> [05.07.2008.]
- Merchant, J. (2009). *Ellipsis*, Article for Handbook of Contemporary Syntax, 2nd edition, Artemis Alexiadou, Tibor Kiss, and Miriam Butt, eds. Walter de Gruyter, Berlin. Доступно на: <<http://home.uchicago.edu/~merchant/pubs/merchant.ellipsis.pdf>> [08.07.2009.]
- Пипер, П., Антонић, И., Ружић, В., Танасић, С., Поповић, Ј., Тошовић, Б. (2005). *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*, у редакцији Милке Ивић, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Sag, I. A. (1976). *Deletion and Logical Form*, PhD thesis, Massachusetts Institute of Technology. Доступно на: <<http://dspace.mit.edu/handle/1721.1/16401>> [18.07.2010.]

Станојчић, Ж. (1960). Једна врста непотпуних реченица код савремених писаца, *Наш језик*, књ. X, св. 1 – 2, Српска академија наука, Институт за српскохрватски језик, Београд.

Wasow, T. (1972). *Anaphoric Relations in English*, PhD thesis, Massachusetts Institute of Technology. Доступно на: <<http://dspace.mit.edu/handle/1721.1/12986>> [02.10.2010.]

Извори

Dickens, C., *The Signalman* - <http://www.eastoftheweb.com/short-stories/UBooks/BranLine.shtml>

The Trial for Murder, - <http://www.eastoftheweb.com/short-stories/UBooks/TriaMurd.shtml>

Miller, A. (1949). *Death of a Salesman*, Penguin Books, London. / *Смрт трговачког путника* (превео Иво Јуриша), Издавачко предузеће „Рад“, Београд, 1969.

Shaw, G. B. (1912). *Pygmalion*, Simon & Schuster, Reprint edition, Inc., New York, / *Пигмалион* (превео Боривоје Недић), Издавачко предузеће „Рад“, Београд, 1964.

Wilde, O. (1895). *The Importance of Being Earnest*, Penguin Books, London. / *Важно је бити Ернест* (превео Владимир Петровић), „Теаграф“, Београд, 2001.

The Independent – <http://www.independent.co.uk/>

The Observer & The Guardian – <http://observer.theguardian.com/>

Политика – <http://www.politika.rs/>

Вечерње Новости – <http://www.novosti.rs/>

Vukanović, N. (2013). *Slavkov budžet i godine koje će pojesti skakavci*, Dostupno na: <http://nebojsavukanovic.info/node/947> [17. 12. 2013].

Vukanović, N. (2013). *Partijaši-trgovci, proklete Vam duše*, Dostupno na: <http://nebojsavukanovic.info/node/918> [27. 11. 2013].

Vukanović, N. (2013). *Nevesinjci*, Dostupno na: <http://nebojsavukanovic.info/node/908> [27. 11. 2013].

Vukanović, N. (2013). *Ništa se ne čuje u igri gluvih telefona*, Dostupno na: <http://nebojsavukanovic.info/node/905> [27. 11. 2013].

Vukanović, N. (2013). *Dodikovi državni problemi*, Dostupno na: <http://nebojsavukanovic.info/node/900> [27. 11. 2013].

Vukanović, N. (2013). *Radi li Slavko u dodikovim interesu*, Dostupno na: <http://nebojsavukanovic.info/node/891> [27. 11. 2013].

Vukanović, N. (2013). *Razvojni rebalans na godišnjicu oslobođenja*, Dostupno na: <http://nebojsavukanovic.info/node/886> [27. 11. 2013].

Vukanović, N. (2013). *Licemjerje ili savjest pravednog pokajnika*, Dostupno na: <http://nebojsavukanovic.info/node/872> [10. 12. 2013].

Vukanović, N. (2013). *Dobro smo sa kreditom prošli*, Dostupno na: <http://nebojsavukanovic.info/node/857> [10. 12. 2013].

Vukanović, N. (2013). *Referendum za grb sa zelenim ili bijelim kupusom*, Dostupno na: <http://nebojsavukanovic.info/node/834> [10. 12. 2013].

- Vukanović, N. (2013). *Pomirenje*, Dostupno na: <http://nebojsavukanovic.info/node/794> [10. 12. 2013].
- Vukanović, N. (2013). *Kome će Željka staviti glavu na panj*, Dostupno na: <http://nebojsavukanovic.info/node/584> [30. 12. 2013].
- Vukanović, N. (2012). *Kakva država i državnici, takav i narod*, Dostupno na: <http://nebojsavukanovic.info/node/422> [10. 12. 2013].

Vera M. Vujević

NOMINAL ELLIPSIS IN ENGLISH AND SERBIAN

Summary: The paper presents a contrastive analysis of nominal ellipsis in English and Serbian in a newspaper and literary register. The goal is to compare and describe the nature of omitting those elements of noun phrases that can be recovered from neighboring parts of the text. The structure of noun phrases, both in English and Serbian contains a head and an optional modification: the elements that can be found in front of the head in the phrase (premodifiers) or after the head (postmodifiers). This form of deletion is analysed on the corpus from literary works and contemporary newspaper articles that reflect the language of modern communication and economy in language. Special attention is paid to the ellipsis of the head inside the noun phrases, as the most frequent form of omission in this type of ellipsis.

ON COMPLEMENT AND ADJUNCT CLAUSES IN ENGLISH FROM DISCOURSE PERSPECTIVE

Abstract: The paper aims to test the view put forward in Matthiessen/Thompson 1988, Verhagen 2005 and Langacker 2008 (among others) that there is an important difference between adjunct and complement clauses – whereas the former provide additional pieces of information and can be viewed as satellite discourse fragments with respect to the main clauses (which provide the skeleton of the discourse, determining its overall structure), the latter, though viewed as syntactically subordinate, actually present the basic discourse content. The paper attempts to do so by analysing a group of (stylistically varied) texts, thereby especially focusing on the contribution of the two given types of clauses to discourse. In addition, the implications of such analysis are also discussed in terms of their pedagogical implications.

Key words: adjunct/complement clauses, discourse, syntactically superordinate/subordinate, discourse superordinate/subordinate, intersubjective coordination

1. Introduction

This paper deals with one aspect of the link between syntax and discourse – an issue that has been given various degrees of prominence in different linguistic approaches.

It has a twofold aim. First of all, it attempts to test the views put forward in Matthiessen / Thompson 1988, Mann / Matthiessen / Thompson 1989, Verhagen 2005 and Langacker 2008 (among others) dealing with the difference between (finite) complement and adjunct clauses from discourse perspective. And secondly, it aims to discuss the pedagogical implications of such a distinction.

In this paper, complement clauses will be taken to mean all the (syntactically subordinate) clauses functioning as the DO (direct object), IO (indirect object), RO (retained object), SC (subject complement), OC (object complement), Cn (complement of the noun), Ca (complement of the adjective, and restrictive RelCl (relative clauses). Adjunct clauses will be taken mean all the (syntactically subordinate) clauses functioning as the AM (adverbial modifier), SM (sentence modifier) and non-restrictive RelCl (for clause types see Quirk *et al.*, 1985: 1047–1076 *et passim*, Huddleston / Pullum, 2002: 853–945 *et passim*).

1.1. Theoretical Background

This part of the paper will primarily address the works of several authors coming from the fields of Functional and Cognitive linguistics (for delimiting the terms Cognitive Linguistics and Functional Linguistics and the relation between the two, the reader is referred to Nuyts, 2007: 543–565).

As far as works of the linguists from Functional Linguistics are concerned, the paper will first address Matthiessen / Thompson 1988 and Mann / Matthiessen / Thompson 1989. Within the given approach, the given linguists were primarily involved in the domain of discourse studies and are said to have developed Rhetorical Structure Theory (for an overview of the bibliography in the given theory, the reader is referred to <http://www.sfu.ca/rst/pdfs/rst-bib.pdf>, and for additional details on the work of the given linguists to Nuyts, 2005: 547).

All of them in the papers referred to above insist that there is a considerable distinction between complement and adjunct clauses, as defined above. Namely, they put forward the view that *complement* clauses are much more tightly integrated into their matrix clauses than adjunct ones, and that they are to be viewed as examples of “real” subordination or embedding. On the other hand, *adjunct* clauses are to be viewed as examples of a *hypotactic* relationship, namely the one in-between subordination and coordination (in this case the given authors refer to several works of the well-known functional linguist M. A. K. Halliday). A hypotactically connected (i.e. an adjunct) clause relates to its main clause as a satellite discourse fragment to its nucleus, the nuclei constituting the text’s main line. In that sense, the (syntactically) main clauses provide the skeleton of the discourse, determining its overall structure, whereas the hypotactic clauses provide appended, non-principal, additional pieces of information. In addition, the given resources point to the fact that the ideas of the given kind are not new, in which sense they refer to Wellander, E. (1947): *Riktig svenska*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Thompson, 2002 and Diessel/Tomasello, 2001, while dealing with complementation in conversation and in children’s acquisition of complementation structures respectively, both challenge the (traditional) assumption that complement clauses should be viewed as instances of subordination of those clauses to the matrix clause. In that sense, they insist that the *complement clause* represents an *assessment of an object of attention*, whereas the *matrix clause* represents an *epistemic stance on that assessment, issue or claim*. For example, in a sentence such as *I believe that they are there already*, the complement clause *that they are there already* is taken to represent an assessment of an object of attention (in this case *they*), whereas the matrix clause *I believe* is considered to represent an epistemic stance on that assessment.

Langacker, who is a well-known representative of Cognitive Linguistics in general (and Cognitive Grammar in particular) presents two quite different views of the discourse role of complementation structures in his monographs coming from

different periods of his work. In that sense, he says that the profile¹ of a complement clause is overridden by that of the main clause (for example, a sentence such as *I know she left* can be said to designate the process of knowing, not of leaving) (Langacker, 1991: 436 et passim), which implies that is the the matrix, rather than the complement clause, that is more discourse-prominent. However, in his later books (such as Langacker, 2008: 418–419), he puts forward the view that, from a discourse perspective, *the content presented in subordinate clauses is often more important*, in which sense he gives this short discourse as an example: *There's something [you simply have to know]. It seems [that Gerald's trophy wife is really a transsexual]. I suppose [they'll get a divorce]. I am telling you because [he'll need a good lawyer]*. In other words, if one were to rely on matrix (and syntactically superordinate) clauses only (*There's something, It seems, I suppose, I am telling you*), one would see that the discourse, as it were, progresses almost nowhere. On the other hand, if one relied on the dependent (syntactically subordinate) clauses, one would get what could count as a relatively coherent discourse: *You simply have to know – Gerald's trophy wife is really a transsexual. They'll get a divorce. He'll need a good lawyer*. In that sense, this author concludes that this questions whether the clauses traditionally labelled as subordinate actually deserve that label. Namely, he adds, when it comes to conveying essential content, *it is often the so-called subordinate clause that plays the leading role*. Conversely, it is common for a ‘main’ clause to have a secondary function, such as indicating the status of that content (*It seems, I suppose...*) or managing the discourse interaction (*I am telling you because...*).

A. Verhagen (who can be considered a functional-cognitive linguist belonging to the European branch of Cognitive Linguistics – see Nuyts, 2005: 546), in Verhagen 2005, starts from the presented theoretical perspectives and extends them to written discourse. In that sense, and as it will be seen, he also introduces the concept of *intersubjectivity*, which is also quite important for our purposes in this paper.

Namely, he says that language use is intimately tied to the fundamental human ability to *coordinate cognitively with others* (*ibid.*, p. 8). That *cognitive coordination* for the speaker / writer means an attempt to *influence* somebody else's thoughts, attitudes and immediate behaviour, whereas for the addressee it means finding out what kind of influence it is that the speaker / writer is trying to exert and deciding to go with it or not (*ibid.*, p. 10). The default condition for ordinary expressions is they provide an argument for some conclusion, and this *argumentative orientation* is constant in the function of the expression, while its *information value* is more variable (*ibid.*). In that sense, this author claims, *ordinary linguistic communication is basically argumentative, not primarily informative* (*ibid.*, 22/23), human language is fundamentally a matter of regulating and assessing others, of mutual influencing, not of information exchange; in addition, grammatical elements and syntactic constructions in general, have systematic, conventional functions in the dimension of intersubjective coordination (*ibid.*, p. 9).

¹ For this author's definition of the concept of *profile*, see *ibid.*, 66–70 et passim.

In order to exemplify this, the given author gives the following example (among others): *There are seats in this room. But they are uncomfortable.* Namely, the second sentence here (*But they are uncomfortable*) shows that the first one (*There are seats in this room*) induces an addressee to make *positive* inferences about the degree of the comfort of the seats, which, in turn, can be proved if the first sentence were followed by either of the two following ones: *?And moreover, they are uncomfortable. ?But they are comfortable.* In this sense, the given author claims that this is an operation in the *dimension S* (i.e. the *subjective dimension*) of the *construal configuration*.

The diagram 1 below shows what the given author considers to be the *construal configuration* and its basic elements (*ibid.* p. 7)

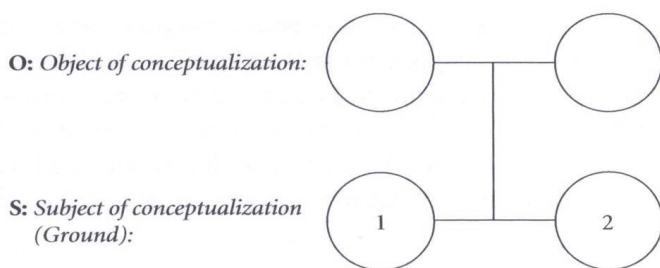

Diagram 1. The construal configuration and its basic elements

Even when an actual speaker / writer is absent, an addressee (numbered 2 in the diagram above) takes a linguistic utterance as having been intentionally produced as an instrument of communication by another human being (with the same basic cognitive capacities as the addressee) and thus always engages in cognitive coordination with another subject of conceptualization (numbered 1 in the diagram above). Along the same lines, even when the addressee is absent, a speaker / writer assumes that his / her utterance is in principle interpretable by somebody else sharing the knowledge of certain conventions. It is in that sense, as already stated above, that language use is intimately tied to the fundamental human ability to coordinate cognitively with others (*ibid.* p. 7 / 8). That is what the "S-level" (at which there are two circles representing two subjects of cognitive coordination in the lower part of the diagram above) refers to. On the other hand, the "O-level" refers to an object of conceptualization that the speaker / writer and the addressee(s) actually cognitively coordinate about.

It can happen that certain utterances pertain primarily to the "O-level", as in the sentence such as *John owns a horse*, whereas other utterances may focus entirely on the dimension of cognitive coordination between / among the subjects of conceptualization ("the S-level"), as when people say *Hi, Sorry, Hey*, or use other phatic expressions (in well-known Malinowski's terms). The former case is represented in the diagram 2 below (in which the S-level, as the less important one, is given in dotted lines), whereas the latter case can be graphically represented as in the diagram 3 below, in which case it is the O-level, as the one that plays a lesser role in such utterance types, is given in dotted lines.

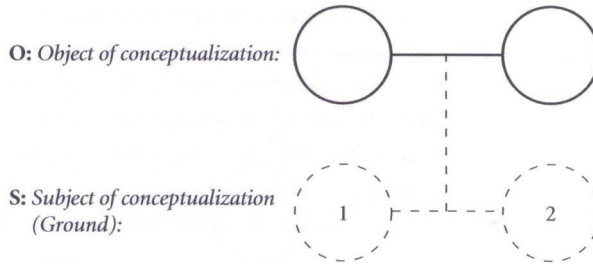

Diagram 2. The construal configuration in maximally “objective” expressions (e.g. *John owns a horse*) (*ibid.*, p. 17)

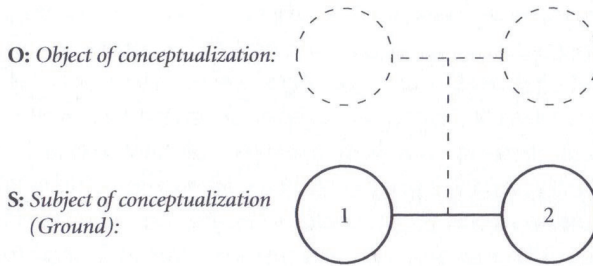

Diagram 3. The construal configuration in maximally “subjective” expressions (e.g. *Hi, Sorry, Hey*) (*ibid.*, p. 18)

In that sense, we now come to the point why the notions of cognitive coordination, the S-level and the O-level were discussed above at all, i.e. how they connect to the topic of this paper in the first place.

Namely, according to the given author, the primary function of matrix (also referred to as complement-taking / CT) clauses of complementation construction is at the S-level - they operate in the domain of intersubjective coordination, they provide specifications of perspectives rather than descriptions of events / situations (e.g. *I believe...*, *He thinks...*), and they invite an addressee to identify with a particular perspective on an object of conceptualization presented in the embedded clause (*ibid.*, p. 79).

Most importantly for our purposes in this paper, such clauses are taken *not* to present the main line of discourse. Namely, a CT clause is said to specify how to engage in cognitive coordination with another subject of conceptualization, but on its own it does not constitute a complete, relevant contribution to a discourse.

In that sense, generally speaking, complementation constructions are *not* structural devices to present one objectively construed event as subordinate to another, but *devices to invite an addressee to consider an object of conceptualization (presented in a complement clause) from a particular perspective in a particular way (as specified in the matrix clause / CT clause)*; they are directly and primarily related to mutual management and assessment (*ibid.*, p. 215). Along the same lines, *complementation*

constructions instruct the addressee of an utterance to coordinate cognitively, in a way specified by the matrix clause, with another object of conceptualization in construing the object of conceptualization (represented by the main clause) and not that of representing an object of conceptualization (ibid., p. 109). In addition, they can be viewed as general grammaticalized expressions for intersubjective coordination (*ibid.*) or a form of grammaticalization of a dimension of discourse structure that is orthogonal to its informational content, i.e. they pertain to intersubjective coordination of cognitive systems (*ibid.*, 97). That cognitive coordination can be *direct*, as when somebody says *I promise that...* (where the argumentative strength of the first-person, present-tense utterance is considered to be maximal), whereas in the example such as *John promised that...*, the argumentative strength of the third-person, past-tense utterance is weaker, so that the cognitive coordination between author and addressee can be considered to be more *indirect*. On the other hand, with *complement* clauses (rather than matrix / CT clauses), the discourse develops at the *O*-level.

In addition, the degree of integration into a matrix clause is higher for a complement than an adjunct clause. In other words, an adjunct clause is considered to be more loosely connected to its matrix clause, so that each of these, both the matrix and the adjunct clause, are taken to be separate discourse segments instead of specifying another dimension of a single segment (*ibid.*, p. 150 *et passim*).

In part 2 of this paper, as stated above, our task will (partially) be to test the views that have been presented here.

Before that, the corpus of the research will be briefly presented.

1.2. Corpus

The corpus of this paper consists of written texts that are stylistically varied and that were either retrieved from the internet or used in their "physical" form. The exact corpus resources used are as follows:

newspaper articles: <http://youthwork-magazine.co.uk/main/blogs/yuleblogfour>,
<http://ezramagazine.cornell.edu/fall12/Faculty1.html>

a book of fiction: Baldacci, D. (1996): *Absolute Power*. New York: Warner Books. p. 1-42.

an academic monograph: Duffley, P. J. (1992): *The English Infinitive*. Harlow: Longman Group UK Ltd.

teaching materials (secondary source): Gear, J. / R. Gear (1996 [1993]): *Cambridge Preparation for the TEOFL Test*. Cambridge: CUP.

Approximately 250 pages of text were sampled from the given resources and analysed as presented in the part that follows – the one dealing with the method.

1.3. Method

For the analysis of the excerpted materials, the paper relies on the one adopted in Verhagen, 2005: 94–97 and 149–151. Namely, the clauses commonly analysed as subordinate (i.e. complement and adjunct clauses) were first separated from the matrix

clauses. Then the contribution of both of the types of subordinate ones, on the one hand, and of the matrix clauses, on the other hand, were analysed with respect to their role in providing coherence and the “overall progress” of the discourse. Naturally, there were always some parts of the texts excerpted that contained no complement or adjunct clauses and all (i.e. those where there were no syntactically complex / compound-complex sentences), but that consisted only of what can be taken to be syntactically independent clauses (making up simple or compound sentences). Naturally, as such clauses were also a part of the texts examined, their contribution to the coherence and the “overall progress” of the discourse was also taken into consideration.

2. Analysis

This part of the paper will analyse one of the texts sampled from the materials listed above and will do so along the lines presented.

The sample text below comes from Gear, J. / R. Gear, 1996 [1993]:61.

It was once believed that being overweight was healthy, but nowadays few people subscribe to that view point. While many people are fighting the battle to lose weight, studies are being conducted concerning the appetite and how it is controlled by both emotional and biochemical factors. Some of conclusions of these studies may give insights into how to deal with weight problems. For example, when several hundred people were asked about their eating habits in times of stress, 44 percent said they reacted to stressful situations by eating. Further investigations with both humans and animals indicated that it is not food that relieves the tension but rather the act of chewing.

A test in which subjects were blindfolded showed that obese people have a keener sense of taste and crave more flavorful food than people who are not extremely overweight. When deprived of variety and intensity of tastes, obese people are rarely satisfied and consequently eat more to fulfil this need. Also, blood samples taken from people after they were shown a picture of food revealed that overweight people reacted with an increase in blood insulin, a chemical associated with appetite. This did not happen to average-weight people.

In another experiment, results showed that certain people have a specific, biologically-induced hunger for carbohydrates. When people eat carbohydrates, the level of serotonin, a neurotransmitter in the brain, rises. Enough serotonin produces a sense of satiation, and, as a result, their hunger for carbohydrates subsides.

Exercise has been recommended as an important part of a weight-loss program. However, it has been found that mild exercise, such as using the stairs instead of the elevator, is better in the long run than taking on a strenuous program, such as jogging, which many people find difficult to continue over long periods of time and which also increases appetite.

The first part of the analysis carried out consisted of separating complement clauses (presented in the right column of Table 1 below) from the main clauses (presented in the left column of the same table) (for limitations of space, only a part of the text presented has been restructured in the given way), and exploring what

contribution each of them makes in providing coherence and the “overall progress” of the discourse. In that sense, the basic thing that can be concluded from the given data is that the given string of *syntactically superordinate* clauses (i.e. main clauses), when viewed from the given (*discourse*) perspective, can be said to constitute practically no semblance of any coherent discourse at all: *Further investigations with both humans and animals indicated / A test in which subjects were blindfolded showed / Also, blood samples taken from people after they were shown a picture of food revealed / In another experiment, results showed / However, it has been found (?)*.

On the other hand, when the *syntactically subordinate* (i.e. *dependent*) clauses only are taken into account, and when they are viewed from the same perspective, it can be concluded that it is they, rather than the syntactically main clauses, that present the basic content of the discourse, and that, generally speaking, it is they that constitute a more or less coherent piece of text: *[I]t is not food that relieves the tension but rather the act of chewing / obese people have a keener sense of taste and crave more flavorful food than people who are not extremely overweight / overweight people reacted with an increase in blood insulin, a chemical associated with appetite / certain people have a specific, biologically-induced hunger for carbohydrates / mild exercise, such as using the stairs instead of the elevator, is better in the long run than taking on a strenuous program, such as jogging, which many people find difficult to continue over long periods of time and which also increases appetite*

Table 1. A part of the sample text in which complement clauses have been separated from the rest of the text

MAIN CLAUSES	COMPLEMENT CLAUSES
Further investigations with both humans and animals indicated	(that) it is not food that relieves the tension but rather the act of chewing
A test in which subjects were blindfolded showed	(that) obese people have a keener sense of taste and crave more flavorful food than people who are not extremely overweight
Also, blood samples taken from people after they were shown a picture of food revealed	(that) overweight people reacted with an increase in blood insulin, a chemical associated with appetite
In another experiment, results showed	(that) certain people have a specific, biologically-induced hunger for carbohydrates
However, it has been found	(that) mild exercise, such as using the stairs instead of the elevator, is better in the long run than taking on a strenuous program, such as jogging, which many people find difficult to continue over long periods of time and which also increases appetite

Quite another thing can be observed when *adjunct* clauses (rather than complement ones) get separated from the rest of the same text, which constitutes the second major part of our analysis here. As it can be seen from Table 2 below, the adjunct clauses are now given in the right-hand column, whereas the remaining

part of the text – the main and subordinate clauses, as well as syntactically simple sentences, are presented in the left-hand column of the same table (once again, for limitations of space, only a part of the sample text presented above has been restructured in the given way). What can be observed now is that the text in the left-hand column provides the main part of the discourse – the one that is (relatively) coherent and that is indispensable for the ‘‘overall progress’’ of the discourse: *[T]he level of serotonin, a neurotransmitter in the brain, rises. Enough serotonin produces a sense of satiation, and, as a result, their hunger for carbohydrates subsides. Exercise has been recommended as an important part of a weight-loss program. However, it has been found that mild exercise, such as using the stairs instead of the elevator, is better in the long run than taking on a strenuous program, such as jogging.*

On the other hand, the adjunct clauses, as it can be seen, just provide additional pieces of information, and their sequence does not constitute any coherent piece of discourse: *When people eat carbohydrates, / which many people find difficult to continue over long periods of time and which also increases appetite (?).*

Table 2. A part of the sample text in which adjunct clauses have been separated from the rest of the text

MAIN CLAUSES (INCLUDING SYNTACTICALLY SIMPLE CLAUSES THAT REPRESENT SENTENCES) + COMPLEMENT CLAUSES	ADJUNCT (ADVERBIAL AND NON-RESTRICTIVE RELATIVE) CLAUSES
<p>the level of serotonin, a neurotransmitter in the brain, rises.</p> <p>Enough serotonin produces a sense of satiation, and, as a result, their hunger for carbohydrates subsides.</p> <p>Exercise has been recommended as an important part of a weight-loss program.</p> <p>However, it has been found that mild exercise, such as using the stairs instead of the elevator, is better in the long run than taking on a strenuous program, such as jogging.</p>	<p>When people eat carbohydrates,</p> <p>which many people find difficult to continue over long periods of time and which also increases appetite.</p>

3. Discussion and conclusions

The basic conclusion that can be reached from the given analysis is that the theoretical assumptions presented above are generally correct, i.e. that the analysis carried out in this paper generally corroborates the theoretical standpoints presented.

Namely, one can indeed claim that there is a considerable distinction between complement and adjunct clauses from discourse perspective.

On the one hand, *complement* clauses can be considered to be more tightly integrated into their matrix clauses than adjunct ones and to present the main line of discourse – the one developing at the *O*-level. In addition, the primary function of *matrix* clauses in the syntactic structures that contain a complement clause can indeed be said to operate at the *S*-level, i.e. in the domain of intersubjective coordination. They can be taken *not* to present the main line of discourse (they do not constitute a complete, relevant contribution to it); instead, they specify how one is to engage in cognitive coordination with another subject of conceptualization.

On the other hand, an *adjunct* clause can be considered to be more loosely connected to its matrix clause, so that each of these, *both the matrix and the adjunct clause*, are taken to be separate discourse segments instead of specifying another dimension of a single segment. In addition, the latter one (the adjunct clause) can indeed be said to relate to its main clause as a satellite discourse fragment to its nucleus, the nuclei constituting the text's main line. In that sense, the (syntactically) *main* clauses provide the skeleton of the discourse, determining its overall structure, whereas the hypotactic *adjunct* clauses provide additional pieces of information, and are thus not crucial in the "overall progress" of a discourse.

With this the paper concludes its first aim presented above – that of testing the views put forward in the literature dealt with above and briefly moves on to the second aim also given before – that of addressing the pedagogical implications of the given analysis, especially at an academic level.

To do so, we will here start with an observation made in Verhagen, 2005: 100 that the *S V DO* (subject / predicator / direct object) is too high a level of abstraction for a proper characterization of complementation constructions (i.e., to remind the reader once again, the constructions consisting of a main and a subordinate complement clause). Namely, the given author says that whereas it is indeed plausible to analyse a (syntactically simple) sentence such as *John owns a house* as consisting of the given functional elements (S V DO, each of which has been underlined in the given example), the same *cannot* and *should not* be applied to a sentence such as *I know that John owns a house*, which is also typically analysed as S V DO functionally (whereby, once again, each of the given functional elements has been underlined separately in the given example).

In that sense, the given author insists that using simplex clauses (such as *John owns a house*) as the structural model for the analysis of complementation constructions (as in *I know that John owns a house*) implies imposing the structure of an object of conceptualization on those constructions, which, in turn, obscures the fact that they (i.e. such syntactically complex constructions) serve to *link the intersubjective and objective dimensions* of linguistic communication. So, whereas simplex clauses (i.e. syntactically simple sentences) are primarily related to an *object* of conceptualization, the latter type of sentences do that as well (in the complement clause), *but also present an addressee as coordinating cognitively with an object of conceptualization* (in the matrix clause). In other words, the primary function of matrix clauses of complementation constructions is located at the *S*-level. They

provide specifications of perspectives rather than descriptions of events or situations, *and the grammatical roles of subject, object, and predicate from simplex clauses have no straightforward application in these (i.e. complementation) constructions, which have a function sui generis (ibid, p. 26, 27).*

In order to try to provide evidence for this, the given author gives, among others, the following examples. Firstly, he says that complement clauses can appear in environments in which a noun phrase or a pronoun is impossible – compare *He was afraid that he was not going to make it* and **He was afraid defeat*; *Experts warned that the profit would turn out to be lower* and **Experts warned a lower profit* / **Experts warned this (ibid, p. 82)*. In addition, one might add, prototypical transitive verbs (e.g. *make, build, give*) do not take complement clauses (compare: *He made a mess* and **He made that she be there on time*). Moreover, matrix clauses can behave like parentheticals (parts of sentences that can be placed in various positions in a sentence) – compare: *I'm not sure how he managed to do that* and *How he managed to do that, I'm not sure*.

The (both theoretical and pedagogical) point of such examples that both the given author and the author of this paper have just provided here, as well as of the entire analysis presented above, is that this may challenge the commonly made distinction between matrix and subordinate clauses, at least when they are viewed from discourse perspective.

In that sense, it is the opinion of the author of this paper that the distinction between superordinate and subordinate clauses, as well as the various distinctions among the subordinate clauses themselves (the nominal, the adjectival / relative and the adverbial ones) may be quite useful and quite appropriate ones *syntactically* speaking. However, in view of the *discourse* considerations presented above, these distinctions may actually be misleading, because, as it could be seen, the structures that are *syntactically superordinate* may be 'discourse subordinate' (as it were), and structures that are *syntactically subordinate* (such as *complement* clauses) may be 'discourse superordinate', but *need not* (as in the case of *adjunct* clauses). In short, the relation between the *syntactically* superordinate and subordinate clauses (and among the types of subordinate clauses themselves), in cases where that status is viewed against the background of the discourse they appear in, need not necessarily reflect their *discourse* status.

Therefore, it is a firm belief of the author of this paper that such considerations, i.e. such additional / alternative standpoints, that are usually not dealt with in syntax classes, should undoubtedly (and at least briefly) be presented to students, as such an approach could definitely enhance their knowledge of the given phenomena and make them more aware of the complex relations that can be found when one and the same linguistic material is viewed from two (or more) different linguistic disciplines, or, more generally, from two or more different angles.

References

- Diessel, H, M. Tomasello. (2001). The Acquisition of Finite Complement Clauses in English: A Corpus-Based Analysis. *Cognitive Linguistics* 12, 97–141.
- Huddleston, R. / G. K. Pullum. (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: CUP.
- Langacker, R. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. II: Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, R. (2008). *Cognitive Grammar – A Basic Introduction*. New York: OUP Inc.
- Mann, W. C., C. M. I. M. Matthiessen, S. A. Thompson. (1989). *Rhetorical Structure Theory and Text Analysis*. Information Sciences Institute: Marina del Rey (California).
- Matthiessen, C., S. Thompson. (1988). The Structure of Discourse and ‘Subordination’ In Haiman and Thompson (eds.): *Clause combining in grammar and discourse (Typological studies in language 18)*, Philadelphia: John Benjamins, 275–329.
- Nuyts, J. (2007). Cognitive Linguistics and Functional Linguistics. In: (D. Geererts, H. Cuyckens, eds.): *Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: OUP. p. 543–565.
- Quirk, R. et al. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London and New York: Longman.
- Thompson, S. (2002). ‘Object Complements’ and Conversation: Towards a Realistic Account. *Studies in Language* 26. 125–164.
- Verhagen, A. (2005). *Constructions of Intersubjectivity: Discourse, Syntax and Cognition*. Oxford: OUP.

Владан Павловић

О КЛАУЗАМА У ФУНКЦИЈИ АДЈУНКТА И КЛАУЗАМА У ФУНКЦИЈИ КОМПЛЕМЕНТА ИЗ ДИСКУРСНОГ УГЛА

Резиме: У раду се тестира хипотеза која се представља у изворима Матисена/Томпсона (Matthiessen/Thompson, 1988), Верхагена (Verhagen, 2005) и Лангакера (Langacker, 2008, поред осталих) да постоји значајна разлика између клауза у функцији адјункта и клауза у функцији комплемента када се у обзир узме шири контекст у коме су оне употребљене. Наиме, у датим радовима износи се претпоставка да први тип клаузе служи да се њиме уведу додатне информације и да оне представљају „дискурсне фрагменте сателитског типа“ (*satellite discourse fragments*), за разлику од управних клауза, које чине скелет дискурса и одређују његову општу структуру. За разлику од тога, за други поменути тип клаузе, иако се он може сматрати синтаксички зависним, сматра се да се њиме изражава основни садржај дискурса. У том смислу, у раду се анализира група стилски различитих текстова, са акцентом на улози дата два типа клаузе у дискурсу. Уз то, закључци добијени таквом анализом разматрају се и из угла њиховог педагошког значаја.

УКЛОНЧИВОЕ ВЫСКАЗЫВАНИЕ КАК ПРЕДНАМЕРЕННО СЕМАНТИЧЕСКИ ИРРЕЛЕВАНТНОЕ РЕАГИРОВАНИЕ НА ВОПРОС

Аннотация: Цель работы заключается в исследовании структурно-семантической связи высказываний в вопросно-ответном и выявлении факторов, обеспечивающих бесконфликтную коммуникацию; выявлении механизмов, ведущих к расторжению правильно функционирующих связей внутри диалога; установлению причин, объясняющих уклончивость высказывания; определении места категории уклонения среди других категорий, характеризующих акт речевого общения. Уклончивое высказывание как несамостоятельный, но цельнооформленный речевой акт обладает собственными иллокутивными силами и перлокутивным эффектом. Уклончивое высказывание понимается нами как преднамеренно семантически иррелевантное реагирование на вопрос.

Ключевые слова: диалогическое единство, уклонение, релевантность

Одной из сложностей, с которой сталкивается исследователь при изучении уклончивых высказываний, является неопределенность самого понятия уклонения и отсутствие единой терминологии. В работах отечественных лингвистов не дается определение уклончивого высказывания. Однако сам термин „уклонение“ встречается в ряде трудов, и некоторые рассматриваемые в них языковые явления, тем не менее, можно отнести к данной языковой категории. Так, Н. Д. Арутюнова в работе „Фактор адресата“ (Арутюнова, 1981: 356–367) не использовала термин „уклонение“, но отмечала два вида речевой тактики: наступательную и оборонительную. Основная масса тактических приемов, применяемых адресатом, сводится к замене ожидаемого отклика на речевой стимул выдергиванием „прагматической шпильки“ (там же: 359). Она пишет об оборонительной цели превращения прагматической ситуации в объект реагирования следующими средствами: 1) указанием на неуместность или ненужность самого акта речи, например, вопроса; 2) указанием на неуместность языковых компонентов высказывания (например, интонации); 3) указанием на несвоевременность или неуместность высказывания; 4) отводом говорящего;

5) самоотводом адресата речи; 6) указанием на нежелательных свидетелей разговора (там же: 360). Полагаем, что все вышеперечисленные косвенные речевые реакции можно отнести к категории уклончивых высказываний.

Е. К. Теплякова в работе „Типы ответных реплик как сигналы коммуникативной неудачи“ (Теплякова, 2000: 196–198) рассматривает реагирования на вопросительные реплики адресанта, которые нельзя назвать ответом на вопрос в узком смысле этого слова, но являющиеся способами ухода от ответа со стороны адресата, используя термины „уклонение“ и „уход от ответа“.

В монографии О. С. Иссерс „Коммуникативные стратегии и тактики русской речи“ (Иссерс, 2008) автор активно оперирует терминами „уклонение от разговора“, „уклонение от контакта“, „уклонение от навязываемой темы“, „отрицание общих пресуппозиций“, „уклончивый ответ как коммуникативный ход“, „уклонение от запроса информации“, „уклонение (частичный или косвенный отказ) от выдачи полной информации“, тем не менее, не давая четкого определения этим понятиям.

Термин „уклонение“ встречается в работе Т. А. ван Дейка „Когнитивные и речевые стратегии выражения этнических предубеждений“ (Дейк ван, 2000: 268–303). Под уклонением он понимает набор различных ходов, включенных в более общую стратегию уклонения. С когнитивной точки зрения уклонение от разговора или от темы может означать, что 1) релевантная информация... отсутствует или является неполной, 2) из модели можно извлечь только нерелевантную, не пригодную для передачи информации и 3) из памяти можно извлечь только негативный опыт, а следовательно, и мнения, но они блокируются общим принципом, запрещающим плохо отзываться о других людях или других группах людей. Типовыми выражениями уклонения у автора являются фразы „не знаю“, „я с ним не общаюсь“, „мне все равно, что они делают“, „у меня нет времени...“ (там же: 298).

В работах англоязычных авторов можно встретить термин, обозначающий уклонение – „evasion“. Отнести то или иное высказывание к разряду уклончивых становится возможным лишь при рассмотрении его в связи с иницирующей репликой на основе его функции в речи, заключающейся в том, чтобы не дать собеседнику прямого ответа на вопрос.

Указанная особенность уклончивого высказывания определила функционально-прагматическую направленность настоящего исследования, то есть изучение не формальных свойств языковых единиц, выступающих в роли уклончивых высказываний, а особенностей их функционирования в данной роли и приобретения различных оттенков значения за счет контекста. Но предварительно возникла необходимость определить круг единиц (высказываний), способных выполнять функцию уклонения, а в дальнейшем рассмотреть, какими речевыми актами они могут являться.

Сложность однозначного определения уклончивого высказывания заключается также в том, что уклонение, с одной стороны – потенциальная характеристика высказывания, выражающаяся в отсутствии прямого ответа на

вопрос, а с другой стороны – это само высказывание, выполняющее функцию уклонения. А так как в функции уклонения могут использоваться различные речевые акты, это заставляет объединить одним термином разнородные типы высказываний.

В данной работе представляется целесообразным исходить из функционального критерия и относить к уклончивым высказываниям те реагирования на вопросы, которые выполняют функцию уклонения и позволяют адресату идентифицировать себя как получателя речи (Арутюнова, 1976: 355) при прямом непосредственном вербальном контакте с ним.

Наличие у уклончивых высказываний особой коммуникативной задачи – не дать прямой ответ на вопрос, а также неспособность уклончивого высказывания выполнять данную задачу самостоятельно, т.е. существовать на уровне изолированного высказывания и употребляться автономно, без вопроса, указывает на то, что уклончивое высказывание следует рассматривать не как предложение или несколько предложений в традиционном понимании, а как единицу более высокого языкового уровня – текста. Поэтому наиболее убедительной представляется точка зрения, признающая за уклончивым высказыванием статус несамостоятельной коммуникативной единицы, целиком зависящей от вопроса.

Рассмотрим историю изучения уклончивых высказываний.

Представление о том, что уклонение от прямого ответа на вопрос в разговоре является частью стратегии, ставящей целью обмануть собеседника, – весьма распространенная точка зрения в литературе по исследованию речевых актов и обманчивой коммуникации (см., например, работы Bradac, 1983; Hopper, Bell, 1984; Ekman, 1985; Bradacetal, 1986; Metts, 1989; Gibbonsetal, 1992; Knapp, 1983; Ng, Bradac, 1993). Данное представление основано на мнении о том, что уклончивое сообщение является средством, с помощью которого человек избегает говорить правду или, другими словами, удерживает какую-либо правдивую и релевантную информацию. Под релевантностью в данной работе понимается смысловое соответствие между информационным запросом и полученным сообщением; выдвигание лишь тех суждений, которые не нарушают логичности начатого разговора (Орлов, 1991: 105). Одной из задач настоящего исследования является проверка самого утверждения об обманчивости уклонения, попытка ответить на вопрос, следует ли рассматривать уклончивое высказывание безоговорочно как тип обманчивой коммуникации.

Для решения этой задачи на данном этапе исследования представляется необходимым определить само понятие „уклонение“, причем определения самого термина значительно отличаются друг от друга (см., например, работы Dillon, 1990; Harris, 1991; Ng, Bradac, 1993; Orr, Burkins, 1976).

Уклонение как лингвистическое явление, до настоящего времени мало изучено в силу недостаточного внимания к этому феномену со стороны лингвистов, хотя термин «уклонение» довольно часто встречается в литературе по обманчивой коммуникации. Поэтому представляется, что речевые структуры с

уклонением, безусловно, представляют большой интерес для исследователей, так как до настоящего времени концепция уклонения рассматривалась чаще всего интуитивно (см. работы Gibbonsetal, 1992; Ekman, 1985; Knapp, 1983; Голубева-Монаткина, 1990; Арутюнова, 1981; Теплякова, 2000).

Существуют немногочисленные известные определения уклонения. С. Дж. Орт и К. И. Беркинс (Orr, Burkins, 1976: 230–239) связывают уклонение с двусмысленностью и увиливанием от ответа. Дж. Т. Диллон (Dillon, 1990), с другой стороны, рассматривает уклонение как безответную реакцию. Таким образом, уклончивые высказывания когерентно относятся к акту постановки вопроса, а не к самому вопросительному предложению. Тогда, по мнению Дж. Т. Диллона, уклончивое сообщение является в большей степени интерактивным шагом, нежели просто предложением. В соответствии с точкой зрения С. Харриса (Harris, 1991), реплика адресата считается уклончивой, если она не отвечает на вопрос прямо и/или подвергает вопрос сомнению, так сказать, его „отводит“.

Эти три определения приписывают свойство уклончивости различным (более или менее взаимоисключающим) видам коммуникативных актов, однако, даже основываясь на одной интуиции, можно предположить, что к этим трем явлениям, рассматриваемым названными учеными, необходимо относиться как к дополняющим, а не взаимоисключающим друг друга. Необходимо найти понятию «уклонение» такое определение, которое могло бы свести воедино все три точки зрения.

Одним из тех лингвистов, кто рассматривает в своих трудах проблемы уклонения с наиболее четких позиций, является Дж. Брадак. Он считает, что уклонения – это такие сообщения, которые, по мнению говорящего, или недостаточны для того, чтобы проинформировать адресата о какой-либо релевантной истине, или проинформируют его о какой-либо другой истине, соответствующей другому положению дел (Bradac, 1983: 153). Не так давно в это определение другие ученые внесли некоторые изменения. Сик Х. Нг и Дж. Брадак предполагают, что уклончивые сообщения являются преднамеренно иррелевантными и, что отличает данную формулировку от предыдущих, они могут быть недвусмысленно интерпретированы (Ng, Bradac, 1993: 126).

В таком случае уклонение, во-первых, влечет за собой иррелевантность и, во-вторых, является высказыванием, недвусмысленно интерпретируемым. Правда, Сик Х. Нг и Дж. Брадак допускают все же наличие, как они называют, „хитрого“ уклонения, при котором уклончивые сообщения приобретают двусмысленный характер. В таком случае уклонение не обязательно должно быть универсально недвусмысленным; положение об исключительной односмысленности уклонения в нашей работе в дальнейшем во внимание не принимается.

Без сомнения, релевантность является перспективным объектом, внутри которого исследуются уклончивые высказывания, которым посвящены работы Дж. Б. Бавелас и ее коллег (Bavelasetal, 1990). Авторы, однако, не пред-

лагают определение самого понятия уклонения (помимо прямого толкования лексического значения этого слова), включая его в более широкую концепцию контекстуального объема высказывания. Прямолинейность в ответах, с одной стороны, является одной из двух главных категорий внутри класса ответов, а, следовательно, экстраполярные, уклончивые ответы, с другой стороны, в этом случае некогерентны в разговорном плане (там же: 251).

Здесь необходимо разъяснение двух моментов. Определение Сик. Х. Нг и Дж. Брадака вводит понятие намерения, интенции в описание уклонения. Данное понятие необходимо учитывать по одной главной причине, так как оно позволяет нам различать иррелевантность в самом широком смысле этого слова и иррелевантность, которая может считаться уклонением. Собеседник, который не осознает, что он делает иррелевантное теме разговора замечание (например, после реплики о непонимании вопроса или подобного высказывания), не может считаться ответственным за уклонение от ответа. Таким образом, никто не может уклониться от ответа, не осознавая это, не делая это преднамеренно.

Далее, не вся преднамеренная иррелевантность может рассматриваться как уклонение. Например, если кто-либо делает иррелевантное замечание в беседе, например, заставляя своего собеседника смеяться или прервать разговор, то такие сообщения нельзя рассматривать в рамках уклонения просто потому, что уклоняться не от чего. Уклонение относится к сфере вопросов и ответов. Только ответ (реагирование на полученный стимул) может быть уклончивым.

Наиболее ясную позицию по вопросу о статусе уклончивого высказывания занимает австралийский филолог Д. Галасинский. В своей работе „Обманчивость уклонения“ он ставит вопрос, какое высказывание следует считать уклончивым. Остановимся более подробно на этой работе (см. Galasinski, 1996).

Автор предлагает рассмотреть следующие три обмена репликами, представляющими собой речь в естественных условиях и взятых из интервью и дебатов, показанных на английском телевидении в последние годы:

1. *A: How has the national debt personally affected each of you?
 B: *I think the national debt affects everybody. Obviously it has a lot to do with interest rates...*
2. *A: You're saying that the government is weak — is the Prime Minister weak, too?
 B: *I refuse to make this kind of judgements.*
3. *A: Do you think that it is true? (реплика на вопрос о президенте Клинтоне).
 B: *I think I'd like to just talk about issues* (Galasinski, 1996: 3).

Ученый полагает, что реагирования на все приведенные вопросы являются уклончивыми. Ни один из респондентов не отвечает на вопрос репликой, содержащей такую информацию, которая бы удовлетворяла спрашивающего. В первом случае высказывание отвечающего содержит пропозицию, являющуюся

ся слишком общей, чтобы считать ее ответом. Во втором случае **В** открыто отказывается отвечать на вопрос **А** – его поведение можно охарактеризовать как отказ от сотрудничества. Такого рода реагирование описано Г. Грайсом (Grice, 1975). И, наконец, третье реагирование является открытой попыткой управлять тематическим содержанием обмена сообщениями, возможно, подразумевающее (пренебрегая грайсовской максимой отношения), что **В** не желает отвечать на вопрос в том виде, в котором он поставлен и что проблема, затронутая в нем, не считается реагирующим (отвечающим) принадлежащей к теме, в рамках которой он желает сотрудничать.

Итак, хотя все три приведенные реагирования являются действительно уклончивыми, только первое из них может считаться иррелевантным для заданного вопроса, остальные два релевантны по отношению к вопросу, хотя и по-разному. Заявление лица о том, что он не ответит на вопрос, есть, по определению, не что иное, как релевантное реагирование на вопрос. Сказанное применимо и к третьему реагированию, хотя косвенно оно относится и к вопросу, на который является реакцией. И вопрос, и реакция могут рассматриваться как релевантные, так как вносят вклад в развитие последовательности суждений, приводящих к результату. Данная категория результата в разговоре описана в работе Р. Сандерса (Sanders, 1987).

Б. Горейска и Р. Линдсей (Gorayska, Lindsay, 1993) указывают на то, что релевантность – это отношение, уже изначально пресуппозитивное существование цели (см. также Hitchcock, 1992); то есть какое-либо высказывание является релевантным по отношению к высказыванию кого-либо, стремящегося достичь определенной цели в разговоре. Высказывания в вопросе, следовательно, релевантны до тех пор, пока они взывают к цели спрашивающего – получению определенной информации от **В**, а второе и третье реагирования, по мнению Д. Галасинского, делают эту цель недостижимой.

Принимая во внимание доказательность вышеуказанных примеров, можно считать, что определение уклонения, данное Дж. Брадаком, ложное и необходимо новое определение уклонения. Но, по мнению Д. Галасинского, проблема лежит в самом представлении о релевантности. Дж. Брадак, как и другие ученые, в частности, Сик Х. Нг, не дает определения тому, что он вкладывает в понятие „релевантность“.

Релевантность явилась камнем преткновения для всех, кто изучает иностранный язык и общение внутри языка, после того, как стала считаться одним из главных факторов, управляющих нашим общением. Г. П. Грайс (Grice, 1975) в своей теории Принципа Кооперации заявлял, что собеседнику для достижения целей общения следует придерживаться определенных правил разговора, подчиненных этому принципу, то есть строить речевое общение в соответствии с принятой целью и направлением разговора, другими словами – придерживаться четырех максим: максимы количества (адекватно нормировать сообщаемую информацию), максимы качества (сообщать только истинную информацию и давать всегда обоснованные оценки), максимы отношения (делать

сообщение релевантным относительно темы разговора) и максимы манеры речи (стараться придерживаться ясной недвусмысленной и последовательной речи). Иначе говоря, поведение говорящего, соблюдающего принцип кооперативного общения, должно включать проговаривание не более и не менее того, что необходимо, причем речь правдивую, релевантную и ясную. (В данном исследовании не ставится целью всестороннее изучение теории Г. П. Грайса. Данная теория обсуждена и проанализирована в многочисленных научных исследованиях; см., например, работы Levinson, 1983; Mey, 1993; Schiffrin, 1994). Однако тот же Г. П. Грайс в своих работах не разъяснял, что он имеет в виду, заявляя о релевантности говорящего.

При обсуждении проблемы релевантности, считает Д. Галасинский, необходимо остановиться на разъяснении двух моментов.

Во-первых, вслед за М. Даскалом (Dascal, 1977) и Д. Холдкрофтом (Holdcroft, 1987) ученый предполагает, что высказывание X релевантно высказыванию Y , если первое высказывание отвечает разговорному требованию второго. Разговорное требование понимается Д. Холдкрофтом как иллокутивный акт, детерминантами которого являются его „иллокутивные силы“ (по Дж. Остину) и его пропозициональное содержание (Holdcroft, 1987: 483). Разговорное требование также может быть подчинено какой-либо высшей цели в дискурсе.

Здесь необходимо отметить, что несколько другой подход к понятию релевантности мы находим у Р. Сандерса (Sanders, 1987). Он рассматривает релевантность в рамках когерентности дискурса; т.е. релевантное высказывание должно быть когерентным и последовательным внутри данного пространства дискурса.

Во-вторых, из такой формулировки следует вывод о том, что существуют два основных типа релевантности – прагматический и семантический. Прагматическая релевантность – это отношение двух речевых актов. Высказывание X релевантно при условии, что оно прагматически отвечает разговорному требованию высказывания Y . Для этого высказывание X должно иметь соответствующую силу или каким-либо другим образом иметь отношение к достижению целей, поставленных высказыванием Y (см., например, Sanders, 1987: 89).

Семантическая релевантность, с другой стороны, – это отношения между пропозициональными содержаниями высказываний. Высказывание X релевантно высказыванию Y , если его пропозиция отвечает разговорному требованию пропозиции в высказывании Y . М. Даскал (Dascal, 1977), говоря о семантической релевантности, ссылается на такие понятия, как референция, „отсылочность“, значимые отношения.

Примем во внимание, что Р. Сандерс, не делая различия между прагматической и семантической релевантностью, считает пропозициональные содержания релевантными друг другу, если они затрагивают составные части какого-либо единого образования или ситуации, определяемых в какой-либо структуре знания.

Из всего сказанного выше можно заключить, что второе и третье реагирования в рассматриваемых Д. Галасинским примерах являются релевантными только с прагматической точки зрения. Как отмечено выше, они способствуют развитию хода дискурса, а отвечающие действуют в рамках цели, заданной спрашивающими. Оба высказывания, тем не менее, не являются релевантными в семантическом понимании слова, так как не отвечают на поставленные вопросы.

Вопрос в предложении:

(2)*A: You're saying that the government is weak — is the Prime Minister weak, too? требует, чтобы ответ относился к точке зрения отвечающего о положении премьер-министра. Более того, тип вопроса, являющегося общим, требует ответа либо Yes, либо No. Ответ:

B: I refuse to make this kind of judgements не является ни одним из двух, более того – в нем даже не содержится прямой референции требуемого состояния дел в экстралингвистической реальности. То же самое относится и к обмену репликами в третьем примере. Реагирование не содержит даже намека на то, что думает отвечающий о правдивости данного конкретного требования.

Д. Галасинский приводит еще два примера:

(4)*A: They tell me that you've risen in the betting to be the next Chancellor of the Exchequer.

B: *We've got an excellent Chancellor of the Exchequer, very unfairly criticized. He's been laying foundations for the prospect ... the exciting prospect I've been talking about.*

(5)*A: But when he is finished you will take over?

B: *We've got an excellent Chancellor of the Exchequer—I expect him to be there for a long time* (Galasinski, 1996:6).

Автор отмечает, что оба ответа **B** являются прагматически релевантными. **A** хочет знать (особенно это понятно в его втором высказывании-вопросе), собирается ли его собеседник стать новым министром финансов. Отвечая, что нынешний министр финансов полностью соответствует занимаемой должности, **B** как бы хочет взять в свои руки любое дальнейшее обсуждение темы (в добавление к этому выставляя себя в хорошем свете). Вопрос не обсуждается, так как этот пост занят другим лицом. Это высказывание является релевантным ответом. Но **B**, тем не менее, также и уклончив. Трудно определить семантически разговорное требование **A** в первом высказывании, так как синтаксически и семантически оно не является вопросом, и только через его прагматику собеседник может догадаться, вопрос какого рода **A** хочет задать. Все же **A** в первом высказывании требует ответа, относящегося к конкретному положению дел, по крайней мере типа 'Yes, I am the next candidate' или, по меньшей мере, подобного ему, ставя **B** самого в отношении к должности министра финансов. **B** игнорирует это отношение. Первый ответ **B** семантически иррелевантен. Его пропозициональное содержание относится к положению дел вне разговорного требования первого высказывания **A**.

Второй пример обмена репликами более прямолинеен по сути. Вторая реплика **А** является вопросом (отмеченным повышающейся интонацией), на который можно ответить 'yes' или 'no'. Вторая реплика **В** не содержит ни утверждения, ни отрицания, семантически она не является ответом на вопрос.

Д. Галасинский считает, что эта характерная черта является универсальной для уклончивых речевых актов. Другими словами, уточнение определения уклонения, данного Дж. Брадаком, как раз и основано на необходимости четкого разграничения семантической и прагматической релевантности. Выход, предлагаемый Д. Галасинским, представляется в том, чтобы допустить, что уклончивые высказывания — это те высказывания, которые преднамеренно являются семантически иррелевантными. Здесь автор делает две оговорки.

Во-первых, он считает, что данное определение касается случаев, которые подразумевают структуру вопроса через свою интонацию, фразирование, формулирование мысли и быстроту ответа (данные категории описаны в работе Дж. Бавелас и ее коллег (Bavelasetal, 1990: 163). Таким образом, если вопрос звучит 'Howdid I do?', а ответом является 'Reallywell!', то ответ семантически релевантен, считает ученый (Galasinski, 1996: 6).

Во-вторых, это определение может выглядеть неподходящим по отношению к одному типу уклончивых реагирований — тех, которые являются ответами на косвенные вопросы. Если вопрос звучит 'WhyishestillintheWhiteHouse?', говорящий не ожидает, что отвечающий скажет 'Because I haveconfidenceinhim' (пример взят из работы Дж. Нотона и Р. Крейга (Naughton, Craig, 1994)), что является семантически релевантным ответом, хотя и уклончивым, но в определенной степени затрагивающим пригодность лица для соответствующей должности. Поэтому в предложенном определении уклонения, считает ученый, можно сделать оговорку, что в случае вопросов со скрытым смыслом, т.е. косвенных вопросов, семантическую релевантность нужно понимать как релевантность к импликации, а не к буквальному смыслу вопроса.

В заключение ученый считает, что уклончивые высказывания нельзя понять в одних лишь рамках иррелевантности, так как можно найти примеры, являющиеся релевантными, которые в то же время на уровне интуиции воспринимаются как уклончивые.

В данной работе полностью разделяется точка зрения Д. Галасинского о том, что при изучении уклончивых высказываний необходимо разграничивать семантическую и прагматическую релевантность. Семантическая затрагивает пропозициональное содержание высказываний, их референции, тематику. Прагматическая, с другой стороны, действует между речевыми актами и целями дискурса. Таким образом, определяя статус уклончивых высказываний в данной работе будем считать ими те уклончивые реагирования, которые намеренно являются семантически иррелевантными.

Для того чтобы понять сущность той или иной языковой единицы, в данном случае сущность уклончивого высказывания, возникает необходимость обратиться к вопросу о его функционировании в речи и провести его прагма-

тический анализ. Это особенно актуально в настоящем исследовании, т.к. само понятие уклончивого высказывания имеет двойственное толкование: с одной стороны, как функция лингвистической единицы, заключающаяся в выражении нежелания сотрудничать с адресантом вопроса или в намеке на такое нежелание, а с другой – как само высказывание, выполняющее функцию уклонения.

Речевые высказывания уклонения выполняют различные дополнительные функции: помимо функции уклонения апеллируют к адресанту речи, выражают отношения адресата, как бы накладываясь на основной смысл высказывания, состоящий в произведении определенного речевого акта. С целью дифференциации основной и дополнительных функций уклонения целесообразно ввести для последних термин „коммуникативные функции“.

К адресату обратиться в акте реагирования можно по-разному. Как справедливо заметила Н. Д. Арутюнова, адресат вступает в коммуникацию не как глобальная личность, а в определенном своем аспекте, амплуа или функции (Арутюнова, 1981: 358), иными словами, в определенной роли: начальника, подчиненного, отца, мужа, друга и т.д. Эта роль во многом, как предполагается, определяет выбор формы уклонения.

Выбор той или иной формы уклончивого высказывания должен зависеть также и от других факторов: социальных статусов коммуникантов, степени близости их отношений, возраста и т.д., т.е. должен определяться правилами этикета. Отражение в формах уклончивых высказываний социальных характеристик говорящих позволяет выделить среди коммуникативных функций таких высказываний социально-регулятивную, или этикетную функцию.

Представляется, что уклончивое высказывание выступает в процессе общения как индикатор социальных и межличностных отношений между коммуникантами. Под социально-регулятивной функцией понимается способность уклончивого высказывания обозначить в ответе типовое относительное положение адресата и адресанта. Так выражаются равенство или неравенство общественного положения участников речи, соотношение их возраста, пола, степень знакомства, официальность и неофициальность отношений, особенности канала связи и т.д.

Еще одна функция, выделяемая у уклончивого высказывания как реакции на вопрос – это его способность удержания внимания адресанта и поддержания контакта с ним, т.е. вокативная (реактивная) функция.

Также можно предположить, что уклончивое высказывание способно не столько привлечь внимание адресанта к сообщению, сколько выразить к нему отношение адресата, т.е. уклончивые высказывания должны быть способны выполнять характеризующую коммуникативную функцию. Формы уклончивых высказываний могут являться лингвистическим средством выражения взаимных отношений между участниками общения. Поэтому уклончивые речевые акты не только информируют слушающего, но и квалифицируют адресанта речи, приобретая при этом сигнификативное значение.

Дополнительно можно выделить дейктическую функцию, или функцию уточнения, указания на адресанта речи, которую выполняет местоимения

‘you’, ‘all’, ‘allofyou’, ‘everybody’, ‘everyone’, ‘both’ и др., числительные в сочетании с ‘you’: ‘oneofyou’, ‘twoofyou’; наречия ‘here’, ‘there’.

Другие функции, например, побудительная, воздействия на поведение коммуниканта, самовыражения, фактическая либо совпадают с указанными выше и имеют лишь другое название, либо могут быть включены в них, как часть в целом.

Литература

- Арутюнова, Н. Д. (1976). *Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы*. Москва: Наука.
- Арутюнова, Н. Д. (1981). Фактор адресата (Теория речевых актов). *Известия АН СССР. Серия лит. и яз.* 40 (4), 356–367.
- Голубева-Монаткина, Н. И. (1990). *Проблема классификации вопросов и ответов диалогической речи*. Москва: МГУ. Автореф. дис. ... доктора филол. наук. На правах рукописи.
- Дейк, Т. А. ван. (2000). *Язык. Познание. Коммуникация*. Благовещенск: БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ.
- Иссерс, О. С. (2008). *Коммуникативные стратегии и тактики русской речи*. Москва: Едиториал УРСС.
- Орлов, Г. А. (1991). *Современная английская речь*. Москва: Высшая школа.
- Теплякова, Е. К. (2000). Типы ответных реплик как сигналы коммуникативной неудачи. В. Н. Болдырев (отв. ред.), *Когнитивная семантика: Материалы Второй Междунар. шк. семинара по когнитив. лингвистике, 11–14 сент. 2000г.: В 2 ч. Ч. I*. Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та, 196–198.
- Bavelas, J. B. et al. (1990). *Equivocal Communication*. Newbury Park: Sage.
- Bradac, J. (1983). The language of lovers, flowers and friends: Communicating in social and personal relationships. *Journal of language and social Psychology*, 2 (3–4), 141–162.
- Bradac, J., E. Friedman, and H. Giles. (1986). A social approach to propositional communication. Speakers lie to hearers. In G. McGregor (ed.). *Language for Hearers*, Oxford: Pergamon Press, 127–151.
- Dascal, M. (1977). Conversational relevance. *Journal of Pragmatics*, 1, 309–328.
- Dillon, J. T. (1990). *The Practice of Questioning*. London: Routledge.
- Ekman, P. (1985). *Lying*. New York–London: Norton.
- Galasinski, D. (1996). Deceptiveness of evasion. *Text*, 16 (1), 1–22.
- Gibbons, P., J. J. Bradac, and J. D. Busch. (1992). The role of language in negotiations: Threats and Promises. In L. L. Putnam and M. E. Roloff (eds.), *Communication and Negotiation*. Newbury Park: Sage, 156–175.
- Gorayska, B. and R. Lindsay. (1993). The roots of relevance. *Journal of Pragmatics*, 19, 301–323.
- Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. In P. Cole and J. Morgan (eds.). *Speech Acts Syntax and Semantics*, 3. New York: Academic Press, 41–58.

- Harris, S. (1991). Evasive action: How politicians respond to questions in political interviews. In P. Scannell (ed). *Broadcast Talk*. London: Sage, 76–99.
- Hitchcock, D. (1992). Relevance. *Argumentation*, 6 (2), 251–270.
- Holdcroft, D. (1987). Conversational relevance. In Verschueren and M. Bertucelli-Papi (eds). *The Pragmatic Perspective*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, 477–495.
- Hopper, R. and R. A. Bell. (1984). Broadening the deception construct. *Quarterly of Speech*, 70, 288–302.
- Knapp, M. L. (1983). *Interpersonal Communication and Human Relationships*. Boston: Allyn and Bacon.
- Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Metts, S. (1989). An exploratory investigation of deception in close relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 6, 159–179.
- Mey, J. (1993). *Pragmatics*. Oxford: Blackwell.
- Naughton, J. M. and R. Craig. (1994). *A clash over formulation in a televised interview*. Paper presented at the 5th International Conference on Language and Social Psychology. Brisbane: University of Queensland.
- Ng, S. H. and J. J. Bradac. (1993). *Power in Language*. Newbury Park: Sage.
- Orr, C. J. and K. E. Burkins. (1976). The endorsement of evasive leaders: An exploratory study. *Central States Speech Journal*, 62, 230–239.
- Sanders, R. E. (1987). *Cognitive Foundations of Calculated Speech*. New York: SUNY Press.
- Schiffrin, D. (1994). *Approaches to Discourse*. Oxford: Blackwell.

Vladimir S. Pugac

EVASIVE STATEMENT AS INTENTIONALLY SEMANTICALLY AN IRRELEVANT RESPONSE TO A QUESTION

Summary: The purpose of the work is to study the structural and semantic communication statements in question-answer, and identify factors that provide conflict-free communication; identifying the mechanisms leading to the termination properly functioning links within the dialogue; establish reasons for evasive statements; determining the location of the category of evasion among other categories, describing the act of speech communication. Evasive statement as non-self, but separability speech act has its own illocutionary forces and perlocutionary effect. Evasive statement is understood by us as intentionally semantically an irrelevant response to a question.

TRAUMA KAO SVEDOČENJE O NEMOGUĆEM SEĆANJU U DRAMI RAZNESENI SARE KEJN¹

Sažetak: Ovaj rad bavi se analizom drame *Razneseni* (1995) britanske dramske autorke Sare Kejn, u okvirima teorije traume. Ova jako provokativna drama, simptomatična za buduću, premda neveliki, opus Kejnove, problematizuje nasilje i njegove posledice ovaploćene u trima protagonistima *Raznesenih*. Sećanje se izdvaja kao najproblematičnija krizna tačka, jer se užasi prošlog iskustva moraju izmestiti iz konvencionalnog narativa i kao faktivno nemogući ponovo preživljavati. Pojedinačno, ali i međusobno uslovljeni, Ijan, Kejt i Vojnik svedoče o ličnim traumama, premda nisu u stanju da se identifikuju sa nekim društveno prihvatljivim identitetom i da tako svoje traume kontekstualizuju. U sred neimenovanog građanskog rata koji besni van zidova luksuzne hotelske sobe u Lidsu, likovi Kejnove učestvuju u grotesknim, a tako brutalno stvarnim interakcijama, koje ih primoravaju da se sete i kroz to sećanje delimično oslobode. Drama *Razneseni* naspram odigranih strahota šalje poruku o ljudskoj samilosti, premda je ona kod Kejnove uvek dvosmislena.

Gljučne reči: Sara Kejn, teorija traume, sećanje, svedočenje, identitet

1. Sara Kejn – atipični *enfant terrible* britanskog pozorišta

Britanska dramska autorica Sara Kejn bavila se u okviru svog opusa temama sirove senzualnosti, emotivnim i fizičkim bolom, nasiljem, raznolikim aspektima fenomena smrti, problematikom traume i sećanja, i naposljetku, osvešćujućom i iskupljujućom snagom ljubavi. Pronalazila je inspiraciju u ekspresionističkom pozorištu, kao i drugim vrstama ne-naturalističke drame, uključujući i jakobinsku tragediju, čije je morbidne karakteristike dovodila do ekstrema. Rečima Harolda Pintera (Harold Pinter), Sara Kejn je imala „veoma uznemirujuć i nežan glas, ali bila je užasnuta svetom u kome je živela i svetom u sebi“² (Hattenstone, 2000). Međutim, nezavisno od povremene pozitivne kritike, njen rad je predstavljao šok za sistem, pa je stoga neretko bio opstruiran oštrom i obezvređujućom kritikom, koja se poredila tek krajem veka.

¹ Rad je urađen u okviru projekta 178018: *Društvene krize i savremena srpska književnost i kultura: nacionalni, regionalni, evropski i globalni okvir*, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Svi prevodi sa engleskog su prevodi autorke rada.

Sara Kejn, koja je sredinom 90-ih godina prošlog veka postala najnoviji *enfant terrible* britanskog pozorišta, često se, zajedno sa Markom Rejvenhilom (Mark Ravenhill) i drugim dramskim piscima, podvodi pod pravac označen kao *in-yer-face theatre* – termin koji je u svojoj studiji *In-Yer-Face Theatre: British Drama Today* (2001) osmislio Aleks Sirs (Alex Sierz).³ U roku od godinu dana po povratku iz Nemačke 1997. godine, gde su Rejvenhil i Kejn propratili čitanja svojih drama, *Shopping and Fucking* i *Blasted*, njih dvoje su ostvarili veliku evropsku popularnost. Kritičari su ih nazivali The New Brutalists, The School of Smack and Sodomy, In-Yer-Face Theatre (Ravenhill, 2006b). Prema Sirsu, ovo pozorište podrazumeva „dramu koja zgrabi publiku za vrat i protresa je dok ne primi poruku“ (Sierz, 2001: 4). Ovakva drama je po pravilu nekonvencionalna, agresivna, drska i provokativna, premda nikada sama sebi cilj, već direktno uperena ka gorućim pitanjima modernog doba na takav način da publika ne može i ne sme ostati ravnodušna. Što više društvo beži od suočavanja sa činjenicom da je globalno nasilje odlika sadašnjice, to su ovi umetnici više zadirali u lični prostor publike, ne dozvoljavajući joj da se izopšti iz problema koji prete da nesmetano prodru u svaku ćeliju svetskog organizma.

Edvard Bond (Edward Bond), kontroverzni britanski dramski pisac, režiser i teoretičar, izvršio je veliki uticaj na Saru Kejn, toliki da je ona jednom prilikom izjavila da „sve što ste ikada želeli da saznate o pisanju drame [...] možete naučiti proučavajući [Bondovu] dramu *Spaseni*“ (Ravenhill, 2006a), koja je jedno vreme zbog eksplicitnog nasilja, a ponajviše zbog instance kamenovanja bebe do smrti, bila zabranjena na britanskoj sceni. Kejn je upravo u Bondovom nezaziranju od suočavanja sa brutalnom stranom tadašnjeg društveno-ekonomskog stanja engleske radničke klase uvidela bitnu kariku svog budućeg stila, premda se ona nije usredsredila na konkretne socijalne probleme, već je uzdizala svoje dramske komade na sveobuhvatni nivo.

Pored Bonda i Šekspira, uticaj na eklektički stil Sare Kejn imali su i Beket, Pinter, Ibsen, Breht, Euripid (De Vos, 2011: 23). Kejnova je otvoreno priznavala da je pisala pod opsežnim ali i raznorodnim uticajima. „Pokušala sam da se pozovem na mnogo različitih tradicija“, objasnila je u jednom intervjuu. „Rat je zbrkan i nelogičan, stoga je pogrešno koristiti formu koja je predvidiva. Činovi nasilja se jednostavno dešavaju u životu, ne moraju da imaju dramatičnu uvertiru, a užasni su. Tako je i u drami. Kritičari bi više voleli kada bi postojalo nešto veštačko ili glamurno u

³ U kritici XXI veka, kako to Eston uočava (Aston, 2010: 580), došlo je do obrta povodom kritičkog pristupa opusu Sare Kejn, koja je tokom 90-ih godina prošlog veka bila označavana isključivo kao pripadnica *in-yer-face* pokreta, prvobitno od Aleksa Sirsa. Taj obrt se sastojao u izmeštanju fokusa sa striktno maskuline, „angry young men“ pozicije, na stvaralaštvo Sare Kejn kao na potencijalno mesto obrade rodne i drugih vidova subalterne problematike. Tako se i njene drame u savremenoj kritici podvode pod nove subkulture unutar već formirane podkulture *in-yer-face* pozorišta, kako bi se dometi njenog stvaralaštva ispitali u svojoj raznolikosti.

Među predstavnicima *in-yer-face* pozorišta Sirs navodi Saru Kejn, Marka Rejvenhila i Antonija Nilsona (Anthony Neilson) kao glavne predstavnike. U drugu grupu smešta još 14 pisaca koji su, prema njegovom tumačenju, u određenih periodima svog stvaralaštva pisali pod uticajem Kejnove, Rejvenhila i Nilsona.

nasilju.“ (Bayley, 1995). Ali Kejnova je ostala dosledna svojoj pozorišno-dramskoj intuiciji povodom forme svojih komada, oko čije su se nesumnjive vrednosti kritičari naposljetku morali složiti.

2. Eksplozija nasilja u drami *razneseni*

Kada je prvi put izvedena na maloj sceni pozorišta „Rojal kort“ (Royal Court) u Londonu (Theatre Upstairs) 1995. godine, drama *Razneseni* (*Blasted*), uzburkala je javnost – publiku, medije i akademske krugove – i izazvala bujicu komentara užasnutih kritičara. Drama je označena kao amaterski pokušaj izazivanja šoka na sceni putem eksplicitnog seksualnog sadržaja i izuzetno brutalnog nasilja, koji su blatantno zadirali u senzibilitet publike nenaviknute na slične prizore. Bilo je naravno i onih koji su hvalili Sarin prvenac, među kojima su se našli Edvard Bond i Harold Pinter, ali njih nije bilo mnogo. Momenti koji su smatrani za nedopustive na britanskoj sceni, a koja je tada bila pobornik tipa „političkog pozorišta i problemskih drama iz sedamdesetih i osamdesetih godina“ (Sierz, 2001: 244), bili su sodomija, isisavanje i gutanje očiju, kanibalizam – da nabrojim samo najupečatljivije. Likovi u dramama Sare Kejn ne pripadaju onima koji drže inspirativne govore, niti onima koji se zalažu za konkretne političke ili društvene probleme. Oni su dislocirani predstavnici vrste ljudi koji samo putem nasilja uspevaju da ostvare međusobni kontakt, upravo jer su, unutar svojih istraumatizovanih egzistencija, zaboravili, ili nikada nisu ni naučili, kako da se jedno prema drugom ponašaju humano, kao ljudska bića.

Razneseni je drama smeštena u skupu hotelsku sobu u Lidsu, „tako skupu da bi se mogla nalaziti bilo gde na svetu“ (Kane, 2002: 3). Kako navodi Čadri, radnja je pozicionirana u hotel kao u prostor suštinske otuđenosti – „surogat dom, stabilna posuda za deteritorijalizovano sopstvo [...] košmarno iskustvo prostorne apstrakcije.“ (Chaudhuri, 1995: 244). Van hotela u jeku je građanski rat, kako saznajemo na kraju druge scene kada bomba raznese pola sobe, simbolično srušivši i nevidljivi *četvrti zid* (Solga, 2007: 356), koji je do tada štitio gledaoce od potpune investiranosti u interakciju protagonista drame. U prvoj sceni, Ijan (Ian), sredovečni tabloidni novinar, koga je preterana upotreba alkohola i duvana dovela praktično pred smrt, i Kejt (Cate), njegova bivša devojka, više nego duplo mlađa od njega, naivna i sa tendencijom ka mucanju, ulaze u hotelsku sobu pošto je Kejt konačno pristala da se ponovo vidi sa Ijanom. Ona je pod uticajem očevog povratka u porodični dom, počela da ispoljava nekontrolisane napade u kojima potpuno gubi svest i postaje histerična. Posle nekoliko bezuspešnih pokušaja da je ubedi da imaju seks, Kejt ipak nevoljno pristaje da pomogne Ijanu da masturbira pre nego što odu na spavanje. Između prve i druge scene, Ijan siluje Kejt, premda čin silovanja nije eksplicitno predstavljen, ali njegovu retroaktivnu simulaciju imamo prilike da vidimo u toku druge scene. U hotelsku sobu na kraju druge scene upada Vojnik, posle čijeg kratkog kvazirazgovora sa Ijanom eksplodira bomba van hotela i potpuno unakazi prostoriju u kojoj se nalaze. Kejt je za to vreme pobešla kroz prozor kupatila. U sledećoj sceni, Vojnik

prepričava Ijanu neke od svireposti koje je počinio u ratu, posle čega ga siluje, isisa mu oči i pojede ih, kao što su to vojnici protivničke strane učinili njegovoj devojci. Na početku naredne scene, Kejt se vraća sa povređenom bebom u sobu, i zatiče Vojnika koji je izvršio samoubistvo i oslepljenog, izbezumljenog Ijana. Beba ubrzo umire, Kejt je sahranjuje ispod parketa, i odlazi da u zamenu za seksualne usluge nabavi hranu od vojnika u razrušenom gradu. Prepušten sâm sebi, u halucinatornom stanju, Ijan u nekoliko kratkih scena prekinutih potpunim zamračenjem, bezuspešno pokušava da se zadavi, potom isprazni sadržaj creva na podu pa pokušava da to obriše novinama, i na kraju pojede mrtvu bebu zavukavši se pod parket, tako da mu je samo glava provirivala po Kejtinom povratku. U poslednjem činu samilosti, ona deli svoju hranu sa Ijanom, nakon čega joj se on zahvaljuje i tako se komad završava.

Drama *Razneseni* „oscilira između agresivnog realizma i košmarnog ekspresionizma“ (Lyons, 2008: 5). Kako to navodi Toporišič: „Od primarnog teksta često su važnije didaskalije, sekundarni opisi, koji rudimentarno i izuzetno šokantno opisuju svirepe igre na granici verovatnog. Te igre uprkos svom hiperrealizmu počinju da deluju simbolično, metaforično.“ (Toporišič, 2007: 79). Od jako je velike važnosti revolucionaran pristup dramskoj formi koji je Sara Kejn ostvarila u svojim komadima, a prvobitno u *Raznesenima*. Svojom radikalnom narativnom strukturom, postigla je željeni efekat šoka i istakla neraskidivu povezanost forme i sadržaja na kojoj je bazirala svoje stvaralaštvo.

„Forma i sadržaj pokušavaju biti jedno – forma je značenje. Tenzija prve polovine komada, privlačna društvena, psihološka i seksualna tenzija, gotovo da je predskazanje katastrofe koja će uslediti. A kada zaista nastupi, struktura se lomi kako bi joj omogućila ulaz [...]. Forma je direktna paralela istini rata koju prikazuje – tradicionalna forma je iznenada i nasilno poremećena ulaskom neočekivanog elementa koji uvlači likove i dramu u haotični ponor bez logičnog objašnjenja [...]. Jedinstvo mesta sugeriše kao flis-papir tanak zid između bezbednosti i civilizacije mirnodopske Britanije i haotičnog nasilja građanskog rata. Zid koji može biti srušen u bilo kom trenutku, bez upozorenja.“ (Stephenson, Langridge, 1997: 130–131).

Sara Kejn nije zazirala od radikalno subverzivnih tehnika, pre svega jer je za takvim postupcima osećala neopisivu potrebu u društvu koje je postalo imuno na ispovedanje traumatičnih iskustava, budući da smo medijski njima preplavljeni. Iskustvo života u savremenom dobu otuđenosti, fragmentarne komunikacije, i brzinske razmene informacija – sve ono što je prouzrokovalo formiranje postemotivnog društva moralne apatije i duhovne letargije (vidi: Meštović, 1997) – zahtevalo je atipičnu dramsku strukturu i tematiku, koje nameravam da u ovom radu analiziram u okvirima teorije traume.

3. Teorija traume u kontekstu *raznesenih*

Teorija traume je relativno sveža teorija koja još uvek nije doživela svoje konačno uobličenje (Busei, 2002: 172). Njeni začetnici i glavni predstavnici su Šošana

Felman (Shoshana Felman), Ketī Karut (Cathy Caruth), Džefri Hartman (Geoffrey Hartman) i Dominik LaKapra (Dominick LaCapra). Pojam traume, kao psihičke reakcije na potresno iskustvo, preuzet je iz psihoanalitičke teorije, dok u okvirima književne teorije ona ima ulogu da primora autora da rekonceptualizuje ideju iskustva i prenošenja tog iskustva. „Traumatizovana osoba“, kako Karutova objašnjava u svom eseju na temu psihoanalize, kulture i traume, „nosi jednu nemoguću istoriju u sebi, ili postaje sâma simptom istorije koju ne može sasvim da poseduje.“ (Caruth, 1991: 4). Karutova se u ovoj instanci dotiče paradoksa reprezentacije *nemogućih* traumatičnih iskustava, odnosno onoga što sam u ovom radu nazvala *nemogućim sećanjem*, pošto se ta iskustva ne mogu jasno konceptualizovati kao sećanja njihovih nosioca, niti se slušalac ili čitalac mogu poistovetiti i saživeti sa iskustvima koja ne mogu u svojim kulturno-jezičkim shematama prepoznati. Felmanova je naglasila da se traume čovek „ne može jednostavno prisećati, ona se ne može jednostavno 'ispovedati': o njoj se mora svedočiti, u upinjanju koje dele govornik i slušalac kako bi povratili ono što govornik-subjekt ne poseduje – i što nije u stanju da poseduje.“ (Felman, 1993: 16). Sâmo sećanje prolazi kroz krizu, dok je u prirodi traume da ne bude ispriповedana na sasvim koherentan i lako razumljiv način, prvenstveno jer je ta razumljivost privid. Zbog toga tekstovi koji svedoče o traumatičnim iskustvima to čine tako što ga ponavljaju, ali na nekonvencionalne načine.

Suštinska odlika retorike nasilja i traume jeste kriza predstavlјivosti iskustva, delom podstaknuta poststrukturalističkim argumentom o nedostižnosti Realnog i funkciji Simboličkog. Postmoderni projekat problematizuje navodno sveobuhvatne istorijske narative tako što raskrinkava kao samo još jedan vid reprezentacije ono što se predstavljalo kao pripovedanje dosledno „stvarnosti“. Trauma je u odnosu na realizam dvostruko izmeštena kao iskustvo nepristupačno Lakanovom Simboličkom, odnosno kulturno-jezičkoj konfiguraciji koja bi trebalo da može uspostaviti teren za ostvarivanje komunikacije. Rečima Ketī Karut, trauma „je uvek priča o rani koja zapomaže, koja nam se obraća u pokušaju da nam saopšti jednu realnost ili istinu koja drukčije nije dostupna. Ova istina, u svom odloženom objavljivanju i zakasnelom obraćanju, ne može biti povezana samo sa onim što je poznato, već i sa onim što ostaje nepoznato u našim sopstvenim postupcima i našem jeziku.“ (Caruth, 1996: 4).

Za potrebe predstavlјivosti traumatičnih iskustava, koriste se narativni okviri koji oneobičavaju poznato, dopuštajući sećanju koje nije locirano u nekom postojećem verbalnom ili vizuelnom obliku da se ponovo odigra. Fikcija služi kao podsetnik na granice predstavlјivosti. Ona pozicionira čitaoca ili gledaoca u pozorištu kao svedoka čina koji je sâm po sebi paradoksalan, jer je distanciran ne samo od recipijenta, već i od onoga ko bi taj čin trebalo da poseduje – predstavlјivost čina je osujećena time što je nepristupačan onome čiju traumatu izaziva. Tada nastupa narativno preoblikovanje neprevodljivog traumatičnog iskustva koje oscilira između Lakanovog Imaginarnog i Simboličkog, samoobjavljujući se u sopstvenoj iterabilnosti. Samo nova trauma može posvedočiti o *nemogućem sećanju* koje, kao postojeća trauma iz prošlosti, zahteva prisećanje putem svog ponovnog odigravanja.

„... ako za Frojda kompulsivno ponavljanje traumatičnog iskustva iznova i iznova predstavlja pokušaj da se postigne retrospektivno vlasništvo ovog iskustva, iz lakanovske perspektive ono pruža uvid u istinsku prirodu molbe preživelog: njegovo kompulsivno nastojanje da se definiše u odnosu na traumatični događaj, da odgovori adekvatno na njega, i njegova nemogućnost da to učini.“ (Onega, Ganteau, 2011: 14).

Budući da *verbatim* ponavljanje nije izvodljivo, ono se manifestuje u vidu svedočenja koje zahteva oneobičeni narativ, onaj koji *Razneseni* dovode do granica podnošljivosti. U svojoj drami, Kejnova je naumila da povrati ono što je potisnuto i najčešće sa pozorišne scene proterano, ili na njoj samo implicite naznačeno – brutalnost haotičnog nasilja u svom neposrednom užasu. Margine se pomeraju ka centru (Wixson, 2005: 75), da bi se iz njega ponovo izmestile, tako što političko, etičko i egzistencijalno nesvesno eksplicite probija u prvi plan, dok se u isto vreme gubi u sudaru sa Drugim i sa sobom, pošto ne uspeva da se kontekstualizuje kao stvarno.

4. Svedočenje o nepredstavljivom sećanju u *raznesenima*

Sara Kejn je prvobitno *Raznesene* zamislila kao dramu o muškarcu i ženi u hotelskoj sobi koji se suočavaju sa sopstvenim traumama, zavisni jedno od drugog u svojim ulogama mučitelja i žrtve. Međutim, podstaknuta vestima o sukobu na Balkanskom poluostrvu, a pre svega o krvoprolićima u Bosni početkom 90-ih godina 20. veka, odlučila je da napiše komad o nasilju uopšte, koje ima daleko kolosalnije razmere od onih koje je prvobitno zamislila. U jednom intervjuu je izjavila: „Jedno je seme a drugo je drvo. I zaista smatram da se uzroci velikih ratova uvek mogu naći u mirnodopskoj civilizaciji [...]. Pomislila sam: 'Ono što je njoj [drami] potrebno je ono što se dešava u ratu – iznenada, nasilno, bez ikakvog upozorenja, ljudski životi su potpuno rasparčani. [...] Podmetnuću bombu, jednostavno ću dići čitavu j....u stvar u vazduh.“ (cit. u Singer, 2004: 148).

U drami *Razneseni*, tri aktera – Ijan, Kejt i Vojnik – pokušavaju da izađu na kraj sa svojom traumatičnom prošlošću koja im ne dopušta da žive neometano u sadašnjosti, kako zbog subjektivnih tako i zbog objektivnih razloga, budući da oko njih besni nekontekstualizovan rat. Komad je organizovan u pet scena, od kojih se svaka završava rominjanjem kiše, označene na kraju prve četiri scene kao prolećna, letnja, jesenja i zimska, dok se peta scena, i ujedno cela drama, završava samo sa „*Pada kiša*.“ (Kane, 2002: 58). Kejn formira alegoriju nasilja koja vaspostavlja zahtev za prevrednovanjem stanja u kome se savremeni čovek obreo i za predstavljanjem traumatičnog sećanja, koje je nepredstavljivo konvencionalnim sredstvima.

Protagonisti *Raznesenih* se nalaze u zatvorenom krugu emocionalnog i fizičkog nasilja, koji se uspostavlja u prvoj polovini drame, da bi se posle eksplozije bombe koja raznosi scenu jasnije ocrtao kao svojevrсна repetitivna matrica, koja ne poznaje stvarnost drugačiju od one koju taj krug formira. Tada se dramski komad urušava u jedan od Kejtinih napada, postavivši publiku unutar uma koji pati od po-

sttraumatskog stresa. Čitav drugi deo drame je na granici između snova i realnosti. Kejt će u drugoj sceni pre pada bombe reći Ijanu: „Ti si košmar!“ da bi to ponovila pošto se vrati sa bebom u naručju zatekavši mrtvog Vojnika i oslepljenog, izbezu-mljenog Ijana (Kane, 2002: 31, 48). I kao agresor, i kao žrtva, Ijan je za Kejt ovaplo-ćenje košmara – nestvarnog užasa, ali užasa koji je opseda konstantno, od koga je zavisna, i koji joj ne dopušta da se probudi.

U toku razgovora sa Kejt, Ijan nam otkriva da ima bivšu ženu, i sina sa kojim ne razgovara. On je potpuno otuđen od ljudi, premda kontinuirano pokušava da ubedi Kejt da je ona predmet njegove ljubavi. Međutim, njegove su reči nespojive sa njegovim postupcima, i vrlo brzo bivaju raskrinkane kao isprazne laži. Iako je očigledna njegova želja za bliskošću, on nije u stanju da je ostvari jer govori jezikom agresora. Bio je nekada angažovan kao tajni agent i sada je neprestano u paranoičnom strahu da će biti ubijen. Sa druge strane, opravdava ubijanje u ime prividnog patriotizma: „To je moj posao. Ja volim ovu zemlju.“ (Kane, 2002: 30). Kejt je ta koja pokušava da argumentom koji zastupa očuvanje humaniteta kritikuje rat i njegove produkte, premda je Ijan svaki put nadjača jakom, ali ispraznom manipulativnom retorikom. Ona nekoliko puta pada u trans, tako što prvo začuti, a onda počne nekontrolisano, histerično da se smeje ili plače. Iz teksta se izvodi zaključak da Kejt reaguje na nasilje koje otac sprovodi nad njom, pošto naglašava da su napadi ponovo počeli pošto se on vratio kući. Ijan, međutim, ne reaguje istinski zaštitnički, već pokušava da iskoristi njenu ranjivost kako bi je naveo na seks i kako bi se on sâm osetio ispunjeno.

Na prelazu iz prve u drugu scenu, Kejnova izmešta van vidljivog polja pozornice čin silovanja koji Ijan počinjava nad Kejt – taj „spektakularni ne-događaj“ (Solga, 2007: 348). Na taj način, prikriivanjem ključnog čina između Ijana i Kejt naglašava se potisnuto nasilje, sa kojim se svaki protagonist *Raznesenih* suočava u sopstvenom iščašenom univerzumu. Mi prisustvujemo samo simulaciji silovanja u drugoj sceni, kada Ijan, dok je Kejt u jednoj od svojih nesvesnih epizoda, simulira seks sa njom prislonivši joj pištolj na glavu. Napadi koje Kejt doživljava, a koji joj omogućavaju da nesmetano ispolji potiskivanu reakciju na zlostavljanje koje trpi od oca i, po svemu sudeći, i od Ijana, simbolizuju potiskivanje traumatičnih događaja iz prošlosti kome su svi protagonisti na svojevrsan način potčinjeni.

Kada Vojnik bude razgovarao sa Ijanom, saopštiće mu užase koje je počinio u ratu gotovo novinarski, tabloidno, kako je i sâm Ijan to učinio u prvoj sceni kada je preko telefona diktirao priču o masakriranoj devojci kao da je u pitanju najobičniji izveštaj. Međutim, Vojnik govori o ličnom iskustvu – kako je silovao žene i devojčicu od dvanaest godina, kako su primorali njihovog oca i braću da to posmatraju, a onda ih obesili za testise. Ijan na to odgovara ironičnim „Šarmantno“, a na Vojnikovo pitanje da li je on ikada učinio nešto ovako, odgovara odrično sa „Ne bih zaboravio [da sam to uradio],“ dok se Vojnik ne slaže: „Zaboravio bi.“ (Kane, 2002: 41). Konstitutivno zaboravljanje leži u osnovi traume, jer je iskustvo animalne svireposti koje počinjava čovek isuviše ekstremno da bi se uklopilo u neki postojeći okvir. Zbog toga je kao nemoguće sećanje iz svesti isključeno. Međutim, to ne znači

da je i izbrisano, jer se na neki način mora ispoljiti – Kejt doživljava napade, Ijan simulira silovanje nad Kejt, Vojnik reprodukuje monstroznosti počinjene njegovoj devojci na Ijanu. Dok ima seks sa Ijanom, Vojnik mu drži pištolj prislonjen uz glavu, baš kao što je to Ijan učinio Kejt, i onako kako je i Kejt plakala, tako i Vojnik plače dok siluje Ijana. Vojnik je i žrtva i mučitelj u jednom, upravo kakvim i Ijana čini dok ga besomučno povređuje.

Jedinstvena paralela se uspostavlja između odnosa koji imaju Ijan i Kejt, sa jedne strane, i Vojnik i Ijan, sa druge. Iz klaustrofobičnog prostora hotelske sobe, nasilje se izmešta iz personalnog u globalni prostor raznesene prostorije koja zjapi u spoljašnji svet. Trauma pojedinaca se transponira na kolektivnu traumu, koja predstavlja mnogo veći problem ispoljen u vidu ratnog sukoba, u kome više ne postoje ni prividne granice između čoveka i životinje. Ljudsko biva svedeno na animalnu svirepost kojoj je primorano da se prikloni. Da li je ovaj rat stvarnost protagonista, ili samo reprezentacija njihovih unutrašnjih svetova, nemoguće je zasigurno reći, premda alegorijska priroda *Raznesenih* nagoveštava da bi mogao biti konstrukcija protagonista. Nesposobni da svoje neuroze spoznaju i izleče, oni se batrgaju u kompulsivnom ponavljanju sukoba. Problem potenciranja animoziteta umesto zajedništva, Kejn uočava i reprezentuje putem karaktera koji nakaradno, čak groteskno pokušavaju jedno drugo da vole, a uvek završe samo tako što jedno drugo povređuju. Na momente, svaki protagonist pokazuje emotivnu ranjivost i potrebu za ljudskim kontaktom i ljubavlju. Međutim, oni prvenstveno nisu u stanju da sopstvene identitete uobliče, budući da im je prošlost ispunjena traumatičnim rupama, sadašnjost podrazumeva ratno stanje, a budućnost ne obećava spas.

Lik Vojnika se može tumačiti kao ovaploćenje generičkog vojnika, koji donosi sa sobom čitavu plejadu ratova kao haotičnih, ali i kolosalnih poprišta nasilja čoveka prema čoveku. Sa druge strane, može se posmatrati i kao personifikacija Ijanove psihe (Saunders, 2002: 46), otelotvorena trauma koja Ijanu okupira čitavu egzistenciju i okreće je naglavačke. Vojnik se okomljuje na Ijana u totalitetu njegovog bića. Kao novinaru koji se služi ispraznom, manipulatorskom retorikom tabloida, i koji je u stanju da odbije Vojnikov zahtev da obelodani njegovu priču o tome šta se dešava na ratištu zato što to „nije priča koju bi iko želeo da čuje“ (Kane, 2002: 45), Vojnik mu oduzima vid, primoravši ga na taj način da se osloni samo na sluh i da se suoči sa užasima koje je potiskivao. A kao silovatelj, koji čin intruzije u Kejtinu privatnost, bila ona telesna ili psihička, shvata olako u svojoj samoživosti, Vojnik ga podvrgava upravo činu silovanja, ali sa zamenjenim ulogama. Silovanje u *Raznesenima* nije uokvireno kao samo jedna instanca brutalnog čina, već je strukturno umrežen fenomen u celokupni dramski komad i ostvaruje se na svim nivoima interakcija Ijana, Kejt i Vojnika.

Sva tri lika naseljavaju prostor na čijim pojedinim delovima stoji znak zabranjenog pristupa. Traumatično iskustvo osujećuje njihove pokušaje da stupe na pozornicu autentičnog, neprikosnovenog postojanja. Na kraju drame, iščašeni likovi stapaju se sa razrušenim ambijentom, iscrpljeni od sukoba sa sopstvenim traumama, kako trauma žrtve tako i trauma počinilaca nasilja.

„Dramska forma počinje da se raspada. [...] Vremenski okvir se sužava; scena koja počinje u proleće završava se u leto. Dijalog erodira, postaje raštrkan. Scene su predstavljene u sve manjim i manjim fragmentima dok ne postanu serija kadrova: prizori Ijana, sve strukture njegovog života uništene, redukovane na svoju elementarnu osnovu – ljudsko biće, plače, sere, usamljen, slomljen, umire i, u poslednjim momentima drame, biva utešen.“ (Greig, 2001: x).

Posle isprekidanih scena užasa potpune, slepe usamljenosti, u kojima Ijan masturbira, davi se, prazni se na podu, histerično se smeje, ima košmarne snove, jecavo plače, grli mrtvo telo Vojnika radi utehe, i konačno pojede mrtvu bebu koju je Kejt sahranila pod daskama parketa, iz didaskalija saznajemo da Ijan „*umire sa olakšanjem*.“ (Kane, 2002: 57). Ali on čak nije u stanju ni da umre, jer se ubrzo oglašava sa „Sranje.“ (Kane, 2002: 57). Njegova smrt je odložena do unedogled – „On je mrtav, on je u paklu – i to je apsolutno isto mesto na kome je bio i pre toga, osim što sada pada kiša“ (cit. u Saunders, 2002: 59), reći će Kejnova za Ijana. Kiša na kraju svake scene ostavlja utisak spiranja, odagnavanja svireposti i strahota koje su se na sceni odigrale, dok poslednja scena nagoveštava i pokušaj ka izmirenju sa traumom.

Kada se Kejt na kraju vrati sa hranom i džinom, koje je nabavila u zamenu za seks sa vojnicima, i dok joj se krv sliva niz noge, i njena duhovna nevinost je konačno strgnuta. Premda se do tada gadila mesa, sada jede kobasice i pije alkohol, hraneći usput Ijana. A Ijan prihvata hranu kojom ga nudi, i zahvaljuje joj se. Međutim, iako oprljena iskustvom, Kejt i dalje siše palac. Njena infantilnost figurira kao simbol infantilnosti čovečanstva, koje samo sebe proždire i koje kao slepo novorođenče ima šansu za novi početak. Taj početak označava Ijanovo „Hvala ti.“ (Kane, 2002: 58). Ali, kako ističe Ken Urban, ovaj momenat ne označava moralno iskupljenje, već služi kao podsetnik o potencijalu promene – ne u vidu utopijske političke zajednice, već kao tračak humanosti (Urban, 2001: 46).

5. Zaključak

Ono što čini Saru Kejn izuzetnim dramskim piscem jeste njena umešnost u inkorporaciji kritičke svesti u svoje komade putem ekscentričnih postupaka i idejnih rešenja. Poigravajući se sa različitim dimenzijama metaforičnosti i uklapajući ih u hiperrealističko okruženje, Kejn je odbacila realizam kao okvir predstavljanja *realnosti*, jer možda paradoksalno, taj realizam nema veze sa onim što je Lakan nazvao Realnim – suštinski nedostižnim ali u svesti čoveka konceptualno uvek-prisutnim *realnim*. Zbog toga kritička svest ostaje nezamenjiva komponenta suočavanja sa sopstvom i sa onim ko je ne-ja, kako bismo dosegli ono izgubljeno dostojanstvo čoveka, o kome govori Harold Pinter u svom govoru povodom dodele Nobelove nagrade (Pinter, 2005).

Postavlja se ipak pitanje da li je zaista ekstremni grafički prikaz nasilja i eksplicitnog mučenja neophodan radi prenošenja te poruke. Pošavši od toga da savremeno društvo karakteriše globalno emotivno zatupljenje, postupci Sare Kejn čine se

opravdanim. Ona primorava publiku da doživi, da oseti, da se možda priseti, ali ne prepoznatljive emocije, već da se putem šokantnog potresa trgne iz egzistencijalne obamrlosti i bude isprovocirana na samopreispitivanje. Nasilje u *Raznesenima* je nepodnošljivo, ali ono je stvarnost, zbog čega Kejnova pokušava da je prikaže i publici koja ne želi da je vidi. Niko ne želi da je vidi, ali neko je primoran da je živi, odakle i potreba za ekstremnošću reprezentacije. Izopštiti se iz hegemonijskih pritisaka savremenog, hibridno-manipulativnog društva postaje danas obaveza i pravo pojedinca koji odbija da bude nasilno odvojen od sopstvene ljudskosti.

Sa druge strane, Sara Kejn je u svojim dramskim komadima zastupala i svojevrtni amoralizam, prevashodno u političkom pogledu. Njene drame, od kojih *Razneseni* čine začetnika, nemaju jasnu moralnu poruku. Nemoguća sećanja koja potiskuju protagonisti *Raznesenih* ne objavljuju se kao ono potisnuto čega se treba rešiti, već kao deo sopstva koji u nekonvencionalnom narativu i ekstremnoj fizičkoj interakciji dospeva u tu-postojanje, ali se ne odagnava. Kod Lakana, trauma je začetak subjektivnosti svakog čoveka. Čitav jedan kompleks želje i fantazije se može podvesti pod kompulsivnu repetaciju posttraumatskog stresa. Međutim, da društvo pomaže istraumatizovanom subjektu da se suoči sa sopstvenom traumom, ne bi bilo potrebe da niko, a među njima ni Sara Kejn, piše o stanju isfragmentovanog identiteta savremenog čoveka. Zahteva se spas, i upravo kao i Bond u svojoj drami *Spaseni*, Kejnova završava *Raznesene* gorkom slikom privremene solidarnosti. Da li je anonimni gledalac sposoban da šrapnel tog spasa prihvati, uprkos bolu koji duh koji se otkravljuje trpi, ostaje pitanje. Ali *Razneseni* u svakom slučaju opstaju kao svedočanstvo o jednom pokušaju spasa, premda spasa koji je duboko protivrečan i ambivalentan.

Literatura

- Aston, E. (2010). Feeling the Loss of Feminism: Sarah Kane's *Blasted* and an Experiential Genealogy of Contemporary Women's Playwriting. *Theatre Journal*, 62 (4), 575–591.
- Bayley, C. (1995). A Very Angry Young Woman. *Independent*. Dostupno na: <http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/a-very-angry-young-woman-1569281.html> [06. 01. 2014].
- Buse, P. (2002). Trauma and Testimony in *Blasted* – Kane with Felman. In *Drama + Theory: Critical Approaches to Modern British Drama*. Manchester & New York: Manchester University Press, 172–190.
- Felman, S. (1993). *What does a Woman Want?: Reading and Sexual Difference*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Kane, S. (2002). *Blasted*. London: Methuen Drama.
- Caruth, C. (1991). Psychoanalysis, Culture and Trauma – Introduction. *American imago*, 48 (1), 1–12.
- Caruth, C. (1996). *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press.

- Chaudhuri, U. (1995). *Staging Place: The Geography of Modern Drama*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- De Vos, L. (2011). *Cruelty and Desire in the Modern Theater: Antoin Artaud, Sarah Kane, and Samuel Beckett*. Madison, NJ: Fairleigh Dickinson University Press.
- Greig, D. (2001). Introduction to *Complete Plays*, by Sarah Kane. London: Methuen. ix-xviii.
- Hattenstone, S. (2000). A Sad Hurrah (Part 2), *The Guardian*. Dostupno na: <http://www.guardian.co.uk/books/2000/jul/01/stage1> [05. 01. 2014].
- Lyons, M. (2008). 'How skinny I got, and how fucking weird I was': Michael Shannon, Sarah Kane, Woyzeck and Experiential Theatre. *Honors Projects*, Paper 9, Dostupno na: http://digitalcommons.iwu.edu/theatre_honproj/9 [05. 01. 2014].
- Meštrović, S. G. (1997). *Postemotional Society*. London: Sage Publications.
- Ontega, S. and J-M. Ganteau (eds.) (2011). *Ethics and Trauma in Contemporary British Fiction*. New York: Editions Rodopi.
- Pinter, H. (2005). Art, Truth & Politics. Dostupno na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/2005/pinter-lecture-e.html [07. 01. 2014].
- Ravenhill, M. (2006a). Acid Tongue, *The Guardian*. Dostupno na: <http://www.theguardian.com/stage/2006/sep/09/theatre.stage> [05. 01. 2014].
- Ravenhill, M. (2006b). The Beauty of Brutality. *The Guardian*. Dostupno na: <http://www.guardian.co.uk/stage/2006/oct/28/theatre.stage> [05. 01. 2014].
- Saunders, G. (2002). *'Love me or kill me': Sarah Kane and the theatre of extremes*. Manchester and New York: Manchester University Press.
- Sierz, A. (2001). *In-Yer-Face Theatre: British Drama Today*. London: Faber.
- Singer, A. (2004). Don't Want to Be This: The Elusive Sarah Kane. *The Drama Review*, 48 (2), 139–171.
- Solga, K. (2007). *Blasted's* Hysteria: Rape, Realism, and the Thresholds of the Visible. *Modern Drama*, 50 (3), 346–374.
- Stephenson, H. and N. Langridge. (eds.) (1997). *Rage and Reason: Women Playwrights on Playwriting*. London: Methuen.
- Toporišič, T. (2007). Reteatralizacija i dekonstrukcija dramske forme: (Ne više) dramski pozorišni tekst i postdramsko pozorište (Elfride Jelinek i Sara Kejn). *Scena: časopis za pozorišnu umetnost*, 43 (1/2), 75–86.
- Urban, K. (2001). An Ethics of Catastrophe: The Theatre of Sarah Kane. *A Journal of Performance and Art*, 23 (3), 36–46.
- Wixson, C. (2005). 'In Better Places': Space, Identity, and Alienation in Sarah Kane's *Blasted*. *Comparative Drama*, 39 (1), 75–91.

Tijana Matović

TRAUMA AS TESTIMONY TO *IMPOSSIBLE* MEMORY IN SARAH KANE'S PLAY *BLASTED*

Summary: The aim of this paper is to analyze Sarah Kane's play *Blasted* (1995) within the framework of trauma theory. This highly provocative play, symptomatic of Kane's future work, tackles issues of violence and its consequences embodied in *Blasted's* three protagonists. Memory stands out as the play's most problematic crisis point because the horrors of past experience must be excluded from conventional narratives and, as factually impossible, relived. Individually, but also conditioned by each other, Ian, Cate, and Soldier testify to their personal traumas, but are unable to acquire a socially acceptable identity. In the midst of an unnamed civil war raging outside of a luxurious hotel room in Leeds, Kane's characters interact grotesquely, yet so brutally realistically, which forces them to remember and through those remembrances to exist. Despite all the enacted monstrosities, *Blasted* sends a message of human compassion, although in Kane's opus such messages are always ambiguous.

O ODNOSU SEMANTIKE I NEPOSTOJEĆIH OBJEKATA

Sažetak: Nedavno je Tim Krejn sa Univerziteta u Kembridžu obnovio raspravu o statusu nepostojanja u filozofiji, ali i u semantici. Izgleda da je njegov tretman ovog problema u velikoj meri uslovljen radom Aleksijusa Majnonga i njegove Teorije o objektima (Gegenstandstheorie). Problem o kome je reč, i o kome govorimo u radu, može se ukratko opisati na sledeći način: kako možemo govoriti o objektima koji, po svemu što znamo, ne postoje u okvirima istinitosti i lažnosti. Dobri primeri su, npr. Pegaz, jednorog, kockasti krug, Šerlok Holms. Takođe se postavlja pitanje koje kriterijume treba ispuniti kako bismo mogli da o takvim entitetima govorimo na razumljiv način. Tim Krejn je istakao da postoji evidentan konflikt između činjenice da postoje istine o nepostojećim objektima, i činjenice da takve istinosne podatke moramo da uporedimo sa stanjem stvari u realnosti, sa stvarima kakve jesu. U radu ćemo predstaviti nešto drugačiji pristup nepostojećim objektima u odnosu na onaj koji je predložio Tim Krejn. Naša ideja baziraće se na Majnongovoj zamisli „da svaki (nepostojeći) objekat može biti subjekt prave predikacije“, kao i na Poperovoj ideji o entitetima koji pripadaju tzv. Svetu 3, ali i na i Fokonijevoj ideji o mentalnim prostorima u jeziku.

Cljučne reči: Krejn, Majnong, Poper, Fokonije, nepostojanje, mentalni prostor

1. Uvod

Ovaj rad treba prvenstveno doživeti kao lični iskaz o nedoumicama i metodološkim dilemama sa kojima se može susresti profesor semantike. Tokom kursa iz semantike, potrebno je objasniti postojeći raskorak između ideja koje se mogu naći u knjigama i radovima o značenju i iskustava u tumačenju svakodnevnih značenja. Neslaganje između teorijskih postulata nauke o značenju i uobičajenih iskustava ukazuje na nepotpunost i nedovoljnu preciznost teorije u studentskim knjigama i literaturi. Ilustracije radi, u prvom semestru predavanja razmatramo „semantiku imenovanja“, klasične opise značenja u filozofiji i strukturalnoj lingvistici, zasnovane na intuiciji da je značenje („istina u jeziku“) visoki stepen preklapanja reči i stanja stvari u realnosti (*veritas es aequatio rei et intellectus*). Takav opis značenja zasniva se na „pučkoj psihologiji“ koja drži da reči stoje umesto stvari i da se ceo proces značenja

¹ djordje.vidanovic@filfak.ni.ac.rs

može objasniti prostim imenovanjem. Zapravo se sledi intuitivna ideja da su reči nazivi za stvari koji su se oblikovali kroz vekovna svedočenja o tome kako deca uče da govore. Jedan od najčešće citiranih opisa ovakvog učenja značenja reči može se naći u *Ispovestima* Sv. Avgustina (I.8):

„Kada bi oni, (moji stari), dodeljivali ime nekom predmetu, i u skladu sa time se i kretali ka tome objektu, ja bih shvatio da dati predmet imenujemo koristeći zvuke koje ljudi prave kada se nešto ističe ili pominje. Namera mojih starih bila je da svojim telesnim pokretima kažu šta im je na pameti, kao da je to prirodni jezik svih ljudi; tu su se videli izraz lica, pokreti očiju, kretanje ostalih delova tela, i boja glasa koja odgovara stanju naših misli kada nešto tražimo, posedujemo, odbacujemo ili izbegavamo. Tako bih i ja, kada bih čuo reči koje se ponovljeno upotrebljavaju na odgovarajućem mestu u različitim rečenicama, postepeno poimao koje predmete te reči označavaju; pa, pošto bih izvežbao svoje usne da te znake oblikuju, koristio bi ih da izrazim svoje vlastite želje.“ (Chadwick, 2008).

Pomenuti raskorak najlakše se uočava kada započne diskusija o semiološkom trouglu, odnosno kada se pomene trojstvo koje postoji između znaka i označenog (simbola i predmeta koji simbol označava). Jer, veza između ovo dvoje nije neposredna, već posredna, indirektna i traži medijatora. Konceptualizacija povezuje znak i objekat, i često se naziva „reprezentacijom“. Reprezentacija je deo našeg uma koji stvara trajne ili manje trajne, u svakom slučaju, neurološki opisive, asocijacije između simbola i objekata.

2. Majnongova džungla i klasifikacija objekata

U kratkom pregledu razmatranja značenja u filosofiji, i, generalno, kognitivnim naukama, povešću čitaoca na zamišljeno putovanje u tzv. Majnongovu džunglu. Pomenutu džunglu smislio je i razmatrao austrijski filosof, Aleksijus Majnong (1853–1920). Ko, i šta, živi u ovoj džungli? (Vilijem Nil prvi je nazvao Majnongovu taksonomiju „džunglom“: „Ali posle određenog lutanja u Majnongovoj džungli subsistencije... filosofi se sada slažu da propozicije ne mogu više da se smatraju konačnim entitetima, nezavisno od činjenica, rečenica, i stanja refleksije“: Kneale, 1949: 12). Zastajemo i postavljamo prirodno pitanje, šta zapravo postoji? Odgovor je jednostavan, i, naizgled, tautološki: sve ono što postoji na neki način. Uključujući i neobične objekte koji mogu da budu stanovnici ove džungle. To su, na primer, sasvim konkretni predmeti – sto, stolica na kojoj sedim, radijatori na obe strane našeg amfiteatra, ali i apstraktne ili imaginarne stvari kao što su Sveti Gral, mitološki konj Pegaz, antički vrhovni bog Zevs, junak romana Konana Dojla, Šerlok Holms, i njegov pomoćnik, dr Votson, jednorog, Flaš Gordon, flogiston...

Stanimo, međutim, za trenutak, još jednom. Zar nije jasno da neki od pomenutih objekata ne postoje, i da su samo proizvod naše imaginacije, možda želja ili ambicija, ili jednostavnog neznanja i pogrešnih pretpostavki. Kako bismo, inače, mogli da pomislimo da postoje entiteti kao što su Pegaz, Sveti Gral, i opskurni elementi

poput flogistona; ili, s druge strane, imaginarne ličnosti kao što su Šerlok Holms, dr Votson, Flaš Gordon?

Jasno, nepostojeći objekti ne poseduju egzistenciju. Nije teško zaključiti da je sam pojam „nepostojanja“ kontradiktoran. Dejvid Hjum, na primer, bio je radikaln u poimanju postojanja, jer je, između ostalog, odricao postojanje i kontinuumu prostor-vreme, konceptu subjektiviteta, pa čak i materiji: za njega je sve ovo bilo „fikcija“. S druge strane pojam nepostojećeg objekta u filosofiji je prihvatio, pored Majnonga, uz određena ograničenja, i Rasl, koji je, govorio da su trg Pikadili u Londonu, kao i antički filosof Sokrat, u istoj meri „nepostojeći“ zato što su oba pojma konstruisana od manje složenih, ali neposrednijih objekata čovekove percepcije (up. Lewis, 1986).

Da bismo mogli da smislaono govorimo o nekom objektu, treba odgovoriti, čini se, da li je njegovo postojanje nužno. Za tako nešto postojanje nije nužan uslov, isticao je Aleksijus Majnong (Meinong, 1904/1982). Njegova „Teorija objekata“ (*Gegenstandstheorie*) poslužila je kao osnova za analizu nepostojećih objekata u 20. i 21. veku. Majnong je pretpostavio da postoje tzv. intencionalna stanja svesti, usmerena ka objektu koji postoji, ali da je ista usmerenost svesti moguća i u vezi sa nepostojećim objektima, iako tada nema predmeta na koji je svest usmerena, ili, drugim rečima, objekat ne postoji u uobičajenom smislu.

Iz dosadašnjeg izlaganja izrasta novo pitanje: ako već postoje „nepostojeći“ objekti, gde se oni nalaze, u kome svetu, na kome mestu? Hipotetički odgovor bio bi da se svaki objekat nalazi u svome „mogućem svetu“, koji je u nekom mentalnom prostoru (ovakav odgovor rado bi potpisali tzv. „modalni realisti“). Majnongova teorija o objektima pravi sledeću klasifikaciju: postoji aktuelna, konkretna, realnost (*Wirklichkeit*), ali takođe postoji i „niži stepen postojanja“ u bezvremenom svetu, gde „subsistiraju“ naučne hipoteze, teoreme ili matematički dokazi (*Bestand*); i, na kraju, pored „substistencije“, nalazimo i „absistenciju“, datost, kod objekata koji nemaju nikakav stepen postojanja (*Gegebenheit*), kao što su nezamislivi entiteti poput „četrvtastog kruga“.

Vidimo da se, u jednostavnom pregledu objekata o kojima možemo govoriti koristeći jezik, i smatrati ih smisaonim, nužno dotičemo pitanja o usmerenosti naše svesti, odnosno da dolazimo do intencionalnosti. O čemu je, zapravo, moguće smisaono govoriti, tj. govoriti, i, u isto vreme, smatrati da izgovorene reči označavaju ili predstavljaju neku stvar, neki objekat? U savremenoj semantici izdvajaju se makar dva tipa entiteta o kojima je moguće smisaono kazivati: kao prvo, moguće je govoriti o prirodi i prirodnim objektima kao što su reke, jezera, mora, šume, drveće, ljudi, životinje, zemlja, cveće, i slično; kao drugo, lako nam je kazivati i o stvarima, ili objektima, koji su izvedeni iz prirodnih stvari, gde pripada sve što je čovek radom napravio od prirodnih objekata, bila to drvena kašika, luk i strela, kuća od zemlje, automobil ili avion.

3. Tim Krejn o nepostojanju

Pored prirodnih i izvedenih objekata, dakle konkretnih entiteta, obično se smatra da je moguće govoriti i o apstraktnim stvarima kao što su pojmovi stvoreni u mitovima, bajkama, usmenim predanjima ili kreativnom pisanju. Svakako, postoji još makar jedan skup objekata o kojima se može smislaono govoriti: to su entiteti koji su, zapravo, *društveni konstrukti*. U ovom radu njih se nećemo dotaći i pokušaćemo da razmotrimo samo objekte koje je pomenuo kembriški filosof Tim Krejn u svome skorašnjem radu (Crane, 2012a, 2012b).

Krejn naglašava da istina, kao jednostavan pojam, podrazumeva postojanje nekog adekvatnog objašnjenja. On tvrdi da je moguće da nešto ne postoji, ali da praksa pokazuje da je logično da *u vezi sa takvim nepostojećim objektom postoje istiniti i lažni iskazi*. Na taj način možemo reći da je ljudska misao, bez obzira na postojanje ili nepostojanje određenog objekta, uvek ista. Na primer, kada ateisti tvrde da Bog ne postoji, oni ne raspravljaju o sadržaju Biblije već poriču postojanje Boga. S druge strane, postoji paradoks: kako je uopšte moguće govoriti o Bogu kada ne postoji ništa što se može reći o nepostojećem objektu? U cilju da paradoks objasni, u svojoj najnovijoj knjizi o objektima naših misli, Tim Krejn piše da je u čovekovoj moći da može imati različite misli o svetu, i da je naša predstavljачka sposobnost (usmerenost, intencionalnost: *aboutness, intentionality*) ništa drugo do biološki potencijal da stvaramo pojam o nepostojećem. Tako je i sa Bogom, koji je tipični intencionalni objekt, ka kome je usmerena aktivnost našeg uma. Po svemu sudeći, kaže Krejn, možemo da govorimo istine ili laži i o objektima koji ne moraju da nužno postoje, pod uslovom da se nismo ontološki opredelili.

Nepostojanje predstavlja izazov za formiranje odgovarajuće teorije objašnjenja u semantici, kao i epistemologiji, ali i u metafizici. To je tako zbog toga što u vezi sa njim postoje istine, ali ne u klasičnom aristotelovskom modelu korespondentne teorije istine, jer onda bi čovekova usmerena (intencionalna) misao trebalo da ima parnjaka u realnom životu, a realnost je to što jeste ako i samo ako uključuje stvari koje postoje. Međutim, ukoliko je realni svet domen izučavanja pretežno naturalističkog pristupa, to bi moglo da vodi ka materijalističkom redukcionizmu (koji bi razrešio dilemu „nepostojanja“, odbacivši je kao ispraznu). Krejn ističe da eventualni redukcionizam mora da bude samo metodološki, ali ne i ontološki izbor, ili „metafizički princip“. On je skeptičan prema naturalizmu zato što je, ontološki gledano, previše zahtevan i, zapravo, metafizička nužnost. Krejn podvlači da naučno znanje o svetu i umu ne može biti celovito. U pitanju su samo različite vrste znanja: jedno o, recimo, prirodnim vrstama i prirodnim objektima, nekoj vrsti supstance, i drugo, koje predstavlja subjektivu iskustvenu tačku gledišta, koja može, ali ne mora, biti predmet istraživanja u psihologiji.

Upravo je subjektivna tačka gledišta, njeno ili njegovo „fajnomenalno iskustvo“, polazište od koga krećemo s ciljem da predložimo dva dodatna, i alternativna, tumačenja semantičkog problema koji je sa nama otkako se počelo razmišljati o prirodi značenja, i otkako smo se suočili sa neobičnom mogućnošću istinitih i lažnih

iskaza o nepostojećim objektima. Ubeđen sam da će informacije koje se mogu naći kod filozofa Karla Popera i kognitiviste Žila Fokonijea pomoći u stvaranju potpunije slike o našoj začuđujućoj sposobnosti da kreiramo slike unutar slika, i analoške opise paralelnih objekata, dolazeći do identifikacije, ali u drugačijim mentalnim miljeima koji pripadaju jednom te istom kognitivnom sistemu (Hofstadter and Sander, 2013).

4. Status „Nepostojećeg“: Karl Popper

Kada razmotrimo Majnongovu prvobitnu ontološku taksonomiju, pada u oči da se njegova kategorija „subsistencije“, odnosno objekti koji su proizvodi ljudskog uma (*Bestand*) zapravo mogu tumačiti kao entiteti koji nastanjuju *Svet 3* kod Karla Popera (Popper, 1972) – matematičke teoreme i dokazi, aksiomi, hipoteze, mitovi, skaske, konstrukcija društvene stvarnosti, naučne teorije. Kao takvi objekti, *Bestand* entiteti se, u datom kontekstu, mogu naći u kauzalnom interaktivnom odnosu prema objektima Realnosti, *Svetu 1 (Wirklichkeit)*. S druge strane, iako im Popper dodeljuje status tzv. objektivnog saznanja oni bi, eventualno, mogli imati svoje otelovljenje u Realnosti, kao imaginarni metaoblici, i posedovati višestruku polisemičnu materijalizaciju koja nema rigidnu referenciju. Bilo kako bilo, čini se da je neki modus subsistencije moguće objasniti u okviru Popperovog interaktivnog dualizma u kome je dozvoljena aktivacija „nepostojećih“ saznanjnih subjekata.

Ovu mogućnost ćemo malo detaljnije razmotriti. Naime, Karl Popper izbegava jednostavni, „esencijalni“ kartezijski dualizam tela i duha tako što uvodi „treće kraljevstvo“ (*Das Dritte Reich*): na ovaj način on zaobilazi intuitivnu zamisao o postojanju samo dva elementa koji konstituišu „zdravorazumsko“ mišljenje o nama samima. Kao spona između klasičnog *res extensa* i *res cogitansa* kod Popera pojavljuje se kolektivno objektivno saznanje koje može biti sasvim nesvesno, a čine ga „objektivni“ sadržaj misli, umetnička i naučna ekspresija, i sami artefakti.

Ukoliko neko smatra da treba odreći interaktivnost ovim svetovima dovoljno je posegnuti za Popperovim misaonim eksperimentima koje je izložio u *Objektivnom saznanju* (Popper, 1972: 107–108). Ovdje možemo videti kako je Popperova argumentacija ubedljiva, iako ne i definitivna.

(1) Sve mašine i alatke na našoj planeti Zemlji uništene su, baš kao što je nestalo i sve naše subjektivne znanje o mašinama i alatkama, i naše veštine da njima upravljamo i pravimo ih. Jedino su preostale biblioteke i naša sposobnost da učimo. U slučaju da se ovako nešto desi, pita se Popper, da li bismo mogli da povratimo civilizaciju i tehnološki razvoj tamo gde je bio? Da, njegov odgovor je afirmativan. Međutim, ovakav scenario može biti drugačiji, iako u sličnom apokaliptičnom ambijentu.

(2) U izmenjenom *Gedanken* eksperimentu, Popper zamišlja svet u kome su sve alatke i mašine uništene, baš kao i u eksperimentu (1), ali je uništeno i ljudsko znanje usled nepredvidljivog holokausta. To znači da su nestale biblioteke, tako da je izvesno da u ovakvom razvoju događaja naš kapacitet da iznova učimo ne može da značajno pomogne. Prema tome, u ovom, potonjem, misaonom eksperimentu civilizacija se neće brzo vratiti u pređašnje stanje, za takvo nešto bili bi potrebni milenijumi.

Šta se može zaključiti na osnovu ova dva misaona eksperimenta (Vidanović, 1996)? Kao prvo, Svet 3 je realan, on postoji i poseduje određeni nivo autonomije. Svet 3 nalazi se u interakciji sa prvim (fizičkim) svetom, kao i drugim (mentalnim) svetom i može značajno uticati na oba.

Zanimljiva posledica prethodnog zaključka činjenica je da tradicionalni subjektivistički pristup saznanju i umetnosti koji je isticao da „knjiga ne postoji bez čitaoca“ nije nužno prava slika o realnosti. Prema takvoj, tradicionalističkoj, epistemologiji knjiga je uistinu knjiga tek tada kada postoji neko ko je čita i razume, dok u suprotnom, ako knjiga nema svoga čitaoca, ona ostaje samo skup listova papira na kome su ištampani znaci.

Poperov objektivistički pristup Majnongovom tipu *Bestand* objekata, odnosno fizički nepostojećim entitetima, on je nazvao „epistemologijom bez saznanog subjekta“. Jer, ističe dalje Poper, „knjiga je knjiga čak iako je niko ne čita, pa čak iako je niko od nas (ljudi) nije ni napisao“. Kao primer, Poper koristi priručnik o logaritamskim tablicama koju je u celosti iskompajlirao i „napisao“ kompjuterski program. Mogu proći godine pre nego se pomenute logaritamske tablice počnu da koriste, ali, baš kao što bilo koji znak u knjizi ili romanu, tako i šifre i brojevi u knjizi logaritama predstavljaju pomenuto objektivno znanje, kako ga je Karl Poper definisao.

Nešto kasnije, Poper širi svoju ideju o modalitetima i načinu delovanja Sveta 3. On koristi zanimljivu metaforu Sjerena Kjerkegora iz „*Ili... ili*“ kada Kjerkegor opisuje pauka koji plete svoju mrežu, koja je zapravo ekstenzija njegovog tela, i sprema se da uz pomoć svoje eksosomatske „alatke“ istraži ambis pod sobom (Kierkegaard, 2004: 46). Naravno, Kjerkegor je govorio o ljudskoj sudbini, a Poper o epistemičnim ekstenzijama koje poseduje čovek. Tako je Poper video jasne analogije između pauka koji pletu svoje mreže, jazavaca koji kopaju jazbine, dabrova koji grade brane, i pčela koje proizvode saće, i ljudi. Ljudi imaju posebne eksosomatske alate pomoću kojih transcendiraju svoj neposredni okoliš, i simbolički predstavljajući konstantno promenljivu referentnu tačku, ostvaruju ne samo identitet, već i moćno proširenje svoga tela. Iako napisani romani, priče, izvedeni pozorišni komadi, ili komponovane simfonije i objavljeni naučni radovi i istraživanja, ili ispričane bajke i stvoreni mitovi nisu autentični fizički objekti i pored paralelne egzistencije u objektima prvog sveta, tvrdi Poper, oni poseduju objektivne mentalne sadržaje. Poperova ideja o tri sveta i njihovoj interakciji nije nova u istoriji ljudske misli. Jer, pedesetak godina pre njega Gotlob Frege je u svome eseju „Misa: jedno logičko razmatranje“ takođe razradio drugačiju sliku o tri sveta (Frege, 1956). Frege je pretpostavio da postoji spoljašnji svet (*Aussenwelt*), nešto slično Poperovom svetu realnosti, Svetu 1, u kome postoje prostorno uređeni objekti koji bitišu u vremenu za razliku od *Aussenwelta*, tvrdio je da postoji i unutrašnji svet (*Innenwelt*) pojedinačnih i privatnih iskustava. Kod Fregea je medijator između spoljašnjeg i unutrašnjeg bio tok nezavisnih misli, teorija i kreativnih ideja, koji je dobio gotovo neprevodivo ime *Gedanken* (što bi trebalo da označava da su to specifične apstraktne zamisli, a ne privatne i indeksikalizovane uobičajene misli određenog pojedinca).

5. Status „Nepostojećeg“: Žil Fokonije i mentalni prostor

Moguće alternativno objašnjenje ljudske mogućnosti da govore istine ili laži o nepostojećim objektima moglo bi se naći u teoriji o mentalnim prostorima koju je razradio u svojim knjigama Žil Fokonije (Fauconnier, 1985, 1994). Kada smo pomenuli modalne realiste i postojanje mogućih svetova u semantici istinosnih uslova, čitalac bi mogao da pomisli da se ova dva pojma preklapaju. Međutim, mentalni prostori predstavljaju tipičnu kognitivističku kategoriju, dakle epistemički su pojmovi, dok su mogući svetovi reprezentacije ili predstavljanja realnosti. Fokonije je pokušao da mentalnim prostorima i njihovim kombinacijama, koje su uobičajeno analoško mapiranje jednog na drugi idealizovani kognitivni domen, objasni fenomen značenja i stvaranja značenja u jeziku. U njegovoj teoriji figuriše bazični element, odnosno osnovni gradivni prostor koji je, u suštini, odranije bio poznat po različitim imenima, na primer kao „habitus“, ili „pozadina“, a zapravo označava društveno deljivo znanje o svetu, skup navika i intersubjektivno stečenih ideja o tome kako se stvari menjaju, kreću, nastaju ili nestaju. U taj bazični gradivni element može se ubaciti odgovarajuća lingvistička jedinica poput predloga, priloga, vezivnih reči ili subjekatsko-glagolskih kombinacija, što Fokonije naziva „prostornim modifikatorom“ (*space builder*).

Na ovim osnovama zasniva se proces kognitivne semantike: ona zahteva dvojniju ili višestruku intersubjektivnost, vektorsku kongruenciju sa realnošću i nužnu sposobnost onoga kome je poruka upućena da (analoški) izgradi narativni tok koji može, ali ne mora, da korespondira sa tačkom u datom prostoru-vremenu. Drugim rečima, slušalac treba da bude konstantno spreman da gradi interpretacije koje se prostiru van neposredne sadašnjosti, uz pomoć adekvatnih prostornih modifikatora.

Prema tome, u fluksu opšte pojmovne polisemičnosti, *vreme (temporalnost) ne referira više samo na vremenski segment (prostor), već označava i epistemičku distancu*, što samo dokazuje prethodno rečeno: da polisemija nije ograničena jedino na otvorene jezičke kategorije poput leksema, već i na kategoriju vremena koja je, po definiciji, gramatička, pa samim tim i zatvorena. Ovakav zaključak (Tyler and Evans, 2001) otvara vrata širem uključivanju mentalnih prostora u semantiku – budući da sistem vremena u jeziku poseduje vidljivu shematsku strukturu.

Pomenuto je moguće ilustrovati primerom u kome se koristi prostorni modifikator „ako“ koji omogućava gradnju različitih mentalnih domena. Naime u „Ako A, onda B“ A stoji kao antecedent, prethodna propozicija, dok je B posledica antecedenta, dakle konsekvent. Prema Fokonijeu, ovde postoje dva mentalna prostora, pored Stvarnosti, koja bi bila bazični, „osnovni“ prostor. Terminološko zapažanje koje ne treba izbegavati: Fokonije antecedent naziva „temeljnim“, a konsekvent je „prošireni“ prostor. Koja je priroda temeljnog prostora? On je irealan, i takav postaje uvođenjem standardnog kondicionala „ako“ koji služi kao modifikator. Prilog „onda“ modifikator je koji označava prošireni prostor. Treba imati na umu da je temeljni prostor probabilistički vezan za osnovni prostor, a da je u tom poretku, i pod takvim uslovima, sve što dolazi u konsekventu zapravo realno.

Mislim da je sada očiglednije zbog čega stojim na stanovištu da je moguće da se Majnongov *Bestand* kategorija može objasniti pozivanjem na Fokonijeve ideje iz 1985: naime, u skladu sa kognitivnim *Pristupnom* principom entiteti u određenom prostoru mogu se, pod odgovarajućim okolnostima, opisati pozivanjem na svog parnjaka koji postoji u nekom drugom prostoru, iako se ova dva mogu razlikovati u supstancijalnom smislu. Kao primer možemo uzeti sledeću rečenicu „Žena koja ima crne oči uistinu ima plave oči“ i videti da takav izričaj ima smisla u različitim prostorima: na primer, prošle večeri sam na nekom prijemu upoznao datu osobu i bio ubeđen da ima crne oči (zbog posebnog osvetljenja, ugla pod kojim sam je opazio, ili nečeg drugog), dok sam u drugom prostoru-vremenu shvatio da pomenuta osoba ima, zapravo, plave oči.

U *Pristupnom* (ili *Identifikacionom*) principu Žila Fokonijea krije se jedna od suštinskih karakteristika ne samo jezika, već i celokupnog kognitivnog sistema kod ljudi: a to je *ontološka relativnost*, epistemički mehanizam zasnovan na analogiji. Prema Fokonijeu, propozicija koja referira na, ili opisuje određeni element u nekom mentalnom prostoru *može* da pristupi i svom parnjaku u nekom drugom mentalnom prostoru (npr. „jednorog“, konj sa jednim rogom na glavi, i bilo koji „običan“ konj koji nema taj rog na glavi, ali pripada analoški uređenom skupu, odnosno mentalnom prostoru).

Formalizacija *Pristupnog* principa kaže sledeće: ukoliko su dva elementa „a“ i „b“ dovedena u vezu putem konektora F ($b = F(a)$), tada možemo govoriti o tome da se element „b“ identifikuje sa svojim parnjakom „a“, putem opisa, imenovanja ili referiranja (uključujući i ostenzivnu referenciju).

6. Zaključak

Treba stalno imati na umu da sintagma *moгуći svetovi* ne može u svim okolnostima ličiti na roman ili fiktivni opis stvari u „najboljem od svih mogućih svetova“. Na primer, logičar Dejvid Luis naglašava da svet ne može biti samo neka priča (Lewis, 1986). Svet je nužno određen kao prostorno-vremenski zatvoren konstrukt, i poseduje svoju materijalnost i supstancijalnost. Ako govorimo o određenom svetu kao što je to naš svet, treba reći da on pripada grupi ostalih svetova, a da se oni razlikuju od našeg ne po svojoj prirodi, već po tome šta se u njima dešava. Ne postoji neki predmet, objekat, koji može biti „međusvetovni“ (pripada celovito većem broju svetova). To je tako zato što objekat X nije identičan sa bilo čime u nekom drugom svetu, odnosno ne poseduje svoga parnjaka. Luis nastavlja sa svojom analizom *totaliteta svih svetova* (the totality of worlds), i naziva ga „logičkim plenumom“, jer, ističe, postoji poseban svet za svaki moguć poredak stvari. S druge strane, ako protivnici ove ideje smatraju da je naš realni svet vrlo poseban i jedinstven, to nije tačno jer naš svet, za razliku od drugih, svoj identitet zasniva na prosto *indeksikalnosti* (koja je, između ostalog, intersubjektivna, i koja je uzročnik našeg subjektiviteta, i, prirodno, deikse). To se može lako potvrditi jer, eto, naš svet se u logičkom plenumu svih potencijalnih svetova izdvaja uz pomoć ostenzivne indeksikalnosti („ovde“ i „sada“).

S druge strane, polisemija koja je sveprisutni fenomen u jeziku, naročito naglašava važnost indeksikalnosti i njenu referencijalnu fleksibilnost koja je, velikim delom, u osnovi čovekovog „prihvatanja“ fiktivnih i „nepostojećih“ objekata. Ovo je zato što referencijalna fleksibilnost, ((činjenica da „ja“ ili „on“ ima neodređeno veliki broj potencijalnih (pokaznih) referenata koji se mogu, ali ne moraju, stalno menjati)) vodi ka *oslabljivanju veze između znaka i označenog*, između reči i predmeta koji ta reč označava. Opseg rigidnosti značenjske relacije između čvrstog identiteta $a=a$, gde prvo „a“ stoji umesto znaka „a“, a drugo umesto objekta koji znak treba da predstavi, vrlo je rastegljiv, i proteže se na čitav skup. Imali smo prilike da za jednoroga potražimo parnjaka i našli smo ga u običnom konju (*equus equus*, *equus ferus*), bilo domaćem ili divljem, što je prihvatljiv dokaz za pomenutu rastegljivost referencije. Kada imenujemo neki objekat to činimo u datom trenutku, ukazujući na dati objekat, što je, u biti tačka „p“ u skupu P, koja se definiše kao *limes*, pod uslovom da u okolišu „p“ postoji beskonačno mnogo tačaka skupa P. S druge strane, lako se može dokazati da, ukoliko je P beskonačan, on poseduje makar jedan *limes*.

Ovakav formalistički način analize mentalnih prostora koji se mogu razumeti i kao mogući svetovi navodi na eventualnu upotrebu matematičkih modela uz čiju pomoć bismo mogli da predstavimo beskonačni broj različitih mogućnosti fajnomenalnog sveta koga može „dotaći“ naša percepcija. Međutim, čak i tada se postavlja pitanje da li možemo predstaviti *sve* moguće svetove, i sve moguće pojave. U takvom slučaju *mogući svetovi su matematički objekti*, zapravo niz *uređenih entorki* (*a set of ordered n-tuples*). Tzv. *Romansijerski*, ili *Fikijski* pristup mogućim svetovima postulira da su mogući svetovi neka vrsta romana, u kojima je i nemoguće „moguće“, na primer, da trava može biti crvena, a ne zelena (Rosen, 1990). U romanima možemo naići na ljude među kojima neko može biti visok tri metra, što u „romansijerskom“ svetu rešava paradoks „međusvetovnih“ objekata, ali, istovremeno pokazuje svoje sazajne i eksplanatorne slabosti, i iznova traži preispitivanje čovekovih sazajnih i deskriptivnih moći (up. Bricker, 1987).

Literatura

- Bricker, P. (1987). Reducing Possible Worlds to Language. *Philosophical Studies* 52, 331–355.
- Chadwick, H. (2008). *Saint Augustine: Confessions*. Oxford: Oxford University Press.
- Crane, T. (2012a). What is the Problem of Non-Existence? *Philosophia* 40 (3), 417–434.
- Crane, T. (2012b). *The Objects of Thought*. Oxford: Oxford University Press.
- Crittenden, C. (1991). *Unreality: The Metaphysics of Fictional Objects*. Ithaca (NY) and London: Cornell University Press.
- Fauconnier, G. (1985). *Mental Spaces*. Cambridge (MA): MIT Press.
- Fauconnier, G. (1994). *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. New York: Cambridge University Press.
- Frege, G. (1956). The Thought: A Logical Inquiry. *Mind, New Series* 65 (259), 289–311.

- Hofstadter, D. and E. Sander. (2013). *Surfaces and Essences*. New York: Basic Books.
- Kierkegaard, S. (2004). *Either-Or*, ed. Victor Eremita, trans. Alastair Hannaz. New York: Penguin.
- Kneale, W. C. (1949). *Probability and Induction*. Oxford: The Clarendon Press.
- Lewis, D. (1986). *On the Plurality of Worlds*. Oxford: Blackwell.
- Meinong, A. (1904/1982). Über Gegenstandstheorie. In A. Meinong (ed.), *Untersuchungen zur Gegenstandstheorie und Psychologie*. Leipzig: Barth, 1–50; trans. and ed. R.M. Chisholm, ‘The Theory of Objects’, in *Realism and the Background of Phenomenology*. Atascadero, CA: Ridgeview, 76–117.
- Popper, K. (1972). *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach*. Oxford: Oxford University Press.
- Rosen, G. (1990). Modal Fictionalism. *Mind* 99 (395), 327–354.
- Tyler, A. and V. Evans. (2001). Reconsidering prepositional polysemy networks: The case of ‘over’. *Language* 77, 724–765.
- Vidanović, Đ. (1996). Kako opstati: Poperov Svet 3 i preživljavanje. *Gradina* 1–2, 33–38.

Dorđe Vidanović

ON THE RELATIONSHIP BETWEEN SEMANTICS AND NONEXISTENT OBJECTS

Summary: Tim Crane from the University of Cambridge has recently rekindled the debate on the status of nonexistence in philosophy and, consequently, in semantics. It appears that his treatment of this issue is to a large extent influenced by Alexis Meinong and his Theory of Objects (Gegenstandstheorie). The issue in question, and the one that this paper will attempt to tackle can be briefly described as follows: how are we able to talk about objects that, to all appearances, do not exist in terms of truthfulness and falsehood. Suitable examples could be, e.g. Pegasus, unicorn, square circle, Sherlock Holmes. Another question is also raised: which set of criteria should be fulfilled in order for us to be able to speak about such entities in a meaningful way. Tim Crane has pointed out that there is an evident conflict between the fact that there are truths about nonexistent objects, and the fact that that such truths ought to be checked against the states of affairs in reality, with things as they really are. This paper will attempt to present a somewhat different approach to nonexistent objects from that expounded by Crane. Our idea will draw upon Meinong’s concept „that every (nonexistent) object can be the subject of a predication“, as well as on Popper’s World 3 entities, and will also try expand on Fauconnier’s conceptualization of mental spaces.

НАУКА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ
ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРА

Тематски зборник радова

Том IV

Издавач

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ

За издавача

Проф. др Горан Максимовић, декан

Лектура

Марија Шапић

Корице

Дарко Јовановић

Прелом

Милан Д. Ранђеловић

Формат

17 x 24 cm

Штампа

SCERO PRINT

Тираж

200

Ниш, 2014.

ISBN 978-86-7379-349-8

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

